

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02990

SEYFER HA-DROSHES

S. L. Hurwitz

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ספר הדרשות

דער מאדערנער אידישער פאלקס רעדנער

דרשות, רעדעס, לעקטשורס, איבער שבת, ימים נוראים, אלי
אידישע ימים טובים און תעניתים פון א גאנצען יאהר,
הזכרת נשמות, גניזת השמות, ווי אויך

כ 55 פאר רעדנער

ווי און וואס צו רעדען, ווי צו מאכען דרשות, פון וועלכע ספרים
צו נעהמען שטאף, און אלעס וואס האט צו טאן
מיט רעדנער, דרשנים און מטיפים

פון

הרב שמריהו ליב הורוויץ

דער רב פון ר' ישראל סאלאנטער תלמוד תורה אין נויארק.

ארויסגעגעבען פון

ש. דרוקערמאן

מוכר ספרים, 50 קאנעל סטריט

ניו יארק, תרפ"ה

Copyright by S. Druckerman
1925

אינהאלט פאר צייכנים

14 — 10

פארווארט

53 — 15

כללים פאר רעדנער :

דער תנ"ך. דער זוהר. מדרשים וילקוטים. פוסקים. אידישע פילאזאפיע. רעליגיאן און נאציאן. ר' יהודה הלוי. דער עקידה. קבלה אין חסידות. ספרי מוסר. דרוש ספרים. אידישע געשיכטע. ליטעראטור און לעבען. דער דרשן און דער טלית. די טעכניק פון ריידען. ווי צו מאכען אן אפיעל. וויפיעל א דרשה דארף געדויערען. ווי מען מאכט א דרשה. די טאקטיק פון רעדנער. דער דרשן און דער אמת. דער דרשן און דער נגון. ווי מען גרייט צו א א שבת'דיגע דרשה. ווי אזוי צו פארפאסען דרשות. דער דרשן איז א פאָלקס קרבן. דער מטיף און דער כלל ישראל. דרשות פון ווירקליכען לעבען. ווי צו מאכען א דרשה. די וועלט פילאזאפיען. דער רמ"א און דער ש"ך. ווי אזוי מען נעמט ארויס מוסר פון הלכה. משלים, בילדער פון לעבען, און פאָבלען. די מאטעריאל פון דעם דרשן. דער צוועק פון יעדע דרשה. דער רעדנער און דער דאָקטאר. דער וויץ. ווען א דרשן טאָר קיין דרשות ניט האַלטען. ר' יונתן פראַגער און זיינע תלמידים. די דרשנים און די שוהלען. די בימה און דער לעבען. מוסר און מעדיצין. אינהאלט און שפראַך. דער רעדנער און דאָס פאָלק.

55

שבת :

דער איר און דער שבת. אירען היטען שבת און שבת היט די אירען. שבת די נשמה פון לעבען. קדושת העבודה וקדושת השבת. ווען דער קערפער רוהט ארבייט די נשמה. משה פיהרט איין שבת אין מצרים. דער שבת און די אידישע ארבייטער. 5 טאָג ארבייט וואָך. ארגאניז זירען פרויען און קינדער פאר שמירת שבת. די ריכטיגע באַדייטונג פון שבת. שבת פאָר'ן קערפער און פאר דער נשמה. שמירת שבת איז דער כבוד פון פאָלק. ר' עקיבא און טורנוסרופוס וועגען שבת. די השפעה פון שבת אויף פאָלק און שפראַך. די שומרי שבת ארבייטער און זייערע מאַנופעקטשורערס. די פרומע מאַמעס וועלכע העלפען הלול שבת. די ליכט פון שבת און די ליכט פון ציון. די פילאזאפיע פון שבת.

70 — 54

הדרשנים והדרשנות

75 — 71

א ל ו 5 :

אלול און דער שופר. חשבון הנפש. תשובה. א חודש פון דענקען און פילאזאפירען. דער שופר און דאָס אידיש קינה. שוהלען אין אונאַנשטענדיגע פלעצער. דער יריד פון ימים נוראים. דער שופר וועקט די געלד מאַכער.

85 — 75

סליחות :

די באדייטונג פון סליחות. מען וועקט צו סליחות. די רבנים אין אמעריקא דארפן וועקן צו סליחות. מען קוילעט דעם וועקער. דער האָן און די בני אָרם יושבי חושך. אין אַ פינסטערע נאַכט שלאָפֿען אַלע. שמעהט אויף לעבודת הבורא. דער גוף און די נשמה. אַמאָל און היינט. די אידישע ערציהונג. די אידישע יונגע און די קדישים זאָגער. דער אַלטער און דער נייער יאהר. אונזער צוקונפט. דער זינדיגער און די סליחות. עלטערע און קינדער. רבנים און שוהלען. 103 — 85

ראש השנה :

דער יום הדין. זיי און מיר. דער אַלטער און דער נייער יאהר. ראש השנה אין דער אַלטער און אין דער נייער וועלט. קדישה און שרעק. ימים נוראים. דער אמעריקאנער איד וויינט ניט. דער יום הזכרון. ערב ראש השנה. רבנים און פרעזידענטען. דער פרעהליכער איד. די באדייטונג פון לעבען. שמואל הנביא און ר' יוחנן בן זכאי. אונזערע תפלות. אונזערע קדושים. דער ונתנה תקף. אונזער מסירת נפש. קדוש השם. אידישע ערציהונג. מוטערס און טעכטער. דער איד און דער לעבען. די תפלות וועלכע ריידען וועגען לעבען. וואָס מיינט לעבען ? ווי אזוי קען מען לעבען גליקליך ? אַ הייליגער לעבען. ראש השנה און יום כפור. ראש השנה און די ימים טובים. די מנהגים פון ראש השנה. שמחה געמישט מיט טרויער. שמחת הגוף און שמחת הנפש. דער איינפלוס פון ראש השנה. אַ שמורעמדיגע צייט. די סכנה פון אונזערע קינדער. לעבען קערפערליך און גייסטליך טוידט. אידישע ערציהונג. אידישקייט פאָדערט קרבנות. די האַרץ און דער מזבח. דוד המלך'ס פידעל. אליהו הנביא'ס גארטעל. דער שופר און די תורה. דער שופר של משיח.

115 — 103

תקיעת שופר :

דער שופר אַלס נאַציאָנאַלער אינסטרומענט. זיין באדייטונג אין דער אידישער געשיכטע. דער למנצה פאר שופר בלאָזען. די שטימונג. די מאַראַל און פילאָזאָפֿי פון די תקיעות. די שברים. תשובה, תפלה וצדקה. ר' סעדיה גאון וועגען שופר בלאָזען. דער בעל תוסע. די שברים אין דער אידישער הויז און אין אידישען לעבען. דער שופר און די אידישע פארטייען. די תורה. די העברעאישע שפראך. דער שטן און דער שופר. ווען ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער בלאָזט שופר. דער קרעכץ פון דער אידישער מוטער אין שופר. אונזערע קדושים. אידישע ערציהונג. די זון און דער וויינט אין אידישען לעבען. די אמונה אין גלות. די ימים נוראים אידען. די משכילים. די ראָליע פון דעם שופר.

117 — 115

די סקארבאָוע נגונים :

אידישע נגונים בכלל. די אָריגינעלע אידישע געזאַנג. די פאַרצייטיגע און די היינטיגע חזנים. די היסטאָריע און די באדייטונג פון די סקארבאָוע נגונים.

120 — 118

ת ש ל י ד :

בינטלעך מיט זינד אין ים. תשובה ביים ים. מענשען און פיש.
געדאנקען ביים ים. מען פייערט די מלוכה פון גאָט. קדושים בלוט
אין ים. די שיף פון שמד, און די שיף נאָך ארץ ישראל.

122 — 121

צום גדליה :

די היסטאָריע פון צום גדליה. די באַדייטונג פון דעם תענית. די
גרויסע לעקציע. די שרעקליכע נאַציאָנאַלע טראַגעדיע. אידישע
ערציהונג.

131 — 123

שבת שובה :

צוריק צום שבת. צוריק צו דער תורה. א אידישע הויז. ארץ ישראל.
שבת שובה איז דער קדשי קדשים פון אלע שבתים. די נויטיגקייט
פון תשובה. דער אומגליקליכער לעבען אָהן תשובה. דער נביא פון
תשובה. דאָס לעבעדיגע וואָרט. אונזערע דרשנים און מטיפים. דאָס
פאָלק און די דרשנים.

134 — 132

ערב יום כפור :

די הכנות צום יום כפור. די מקוה. כפרות שלאָגען. מחילה בעטען.
די מלקות. די סעודה המפססת. דער זיידע בענטשט.

137 — 135

כל נדרי :

די ליכט. די נשמה ליכט. דער קיטעל. די תפלה זכה. די אידישע
נעסט. די שמע ישראל'ניקעס. די אַלטע טאַטע און מאַמע. די אידישע
ערציהונג. די מענשליכע-חושים און דער יום כפור תענית.

150 — 138

יום כפור :

וואָס די תורה זאָגט וועגען יום כפור. די פילאָזאָפיע פון לעבען.
אונזערע געוואהנהייטען. א ריכטער אין פאָטער. דער כח פון געלד.
ארבייט און פערגעניגען. יודענטהום און לעבען. עלטערען און קינדער.
גאָט'ס גנב. א נייער לעבען. חשבון הנפש אום יום כפור. בלוט ווערט
פאַרגאַסען יום כפור. זכריהו הכהן. בלוט שווייגט ניט. חורבן בית
המקדש. נבזראדאן ווערט א איד. די עשרה הרוגי מלכות. זייער
בלוט און אונזער בלוט. שבת שבתון. מחילה בעטען. צו גאָט און
צו לייטען. א פרומער פאָטער און קינדער אָהן א נשמה. אין שפאָניען
און אין אמעריקא. די יום כפור אידען. די מאָדערנע אנוסים. די
עברנים פון אלע צייטען. די יום כפור טראַפענס.

153 — 150

נ ע י ל ה :

די נעילה שטימונג. די נשמה און דער גוף. איד און מלאך. שופט
צדק און המלך הקדוש. א גוטע חתימה. די תפלות פון נעילה. דער
לענדלאַרד און דער מענענט. דער מאַנאָפעקטשורער און דער ארכיביטער.
די ליכט לעשען זיך. מען דאַרף עפענען די טויערען פון יודענטהום.

154 — 167

סוכות :

זמן שמחתנו. ימים נראים און סוכות. אין ארץ ישראל און אין גלות. דער פרימיטיווער לעבען. די סוכת שלום. די אידישע הויז און די סוכה. די וועלט און די סוכה. א דירת ארעי און א דירת קבע. שאַטען און זון. די סוכת דוד הנופלת. זמן האסיף. די אידישע סוכה און דער יונגער דור. דער סכך וואָס איז מקבל טומאה. די אושפיוזין. די טיפע פילאָזאָפֿי פון דעם אתרוג, לולב, הדס, און ערבה. די הייליגקייט פון לעבען. די ארבעה מינים און די תורה. די סוכה דער סימבאָל פון בטחון. אידישע ערציהונג אָהן בטחון. מען וואַרפט שטיינער אין סוכה. די שמערען שיינען ניט. די ליכט לעשען זיך. די יונגער אנטלויפט פון דער אידישער סוכה. לכּם משלכּם. די וועלכע בויען אונזר סוכה. פרויען און קינדער אין סוכה. אַחרות.

168 — 173

שבת חול המועד סוכות :

די געשיכטע פון גוג ומגוג. וואָס די הפטרה לערענט אונז. די מלחמת גוג ומגוג אַלס סימבאָל. די אסימילאטאָרען און די משומדים. א שטיקעל אידישע געשיכטע פון דער לעצטער צייט. דער פרומער איד איז גליקליך.

173 — 176

שמחת בית השואבה :

די היסטאָריע פון שמחת בית השואבה. די צערעמאָניע פון שמחת בית השואבה אין ירושלים. די שמחה אין גלות.

176 — 178

הושענא רבא :

די הקפות. מען קלאַפט די הושענות. קערפער און גייסט. די אָפֿ געשלאָגענע הושענא'ס. די פילאָזאָפֿיע פון די הושענות.

178 — 181

שמחת תורה :

שמחת תורה אמאָל און היינט. דער איד און די תורה. הקפות. דער רב און דער געלר מאַכער. די תורה און דימאנטען.

182 — 199

חנוכה :

די היסטאָריע פון חנוכה. דער שונא פון אידען און דער שונא פון יודענטהום. די ערשטע קדושים ביי אידען. די קעמפפער פאַר די אמונה. די גבורי ישראל. די טהורים און די טמאים. דער על הנסים. דער קריגעל בוים אויל. ליכט און פינסטערניש. חנוכה ליכט און אונזערע שוהלען. עלטערען און קינדער. דער נר החנוך. די אסימילאטאָרען. די נאציאָנאַליסטען. די חסידים. ארץ ישראל מוז געבויט ווערען על פי רוח התורה. דער חנוכה לעמפעל. ליכט וועלכע לייכטען פאַר פרעמדע. די גאַלדענע מנורה. אומריינע אויל. די פאַרצייטיגע און די היינטיגע אידישע מוטער. די אידישע ליכט. אונזערע שוהלען און תלמוד תורה'ס. די מחלוקת פון בית שמאי און בית הלל. די ימים היוצאים און די ימים הנכנסים. חלומות און בעלי חלומות. חנוכה ליכט און די שבת'דיגע ליכט. שמעון הצדיק. חנה און איהרע 7 זיהן. דער סימבאָל פון די חנוכה ליכט. די מנורה און דער כהן גדול. אונזערע ליכט צינדער. העברעאיש.

- 200 **עשרה בטבת :**
די היסטאריע פון עשרה בטבת. דער חודש טבת בכלל. א שטיקעל
אידישע געשיכטע.
- 203 — 201 **שבת שירה :**
א טרוקענער און א פאָעטישער יודענטהום. די שירת היהדות. אידישע
געזאַנג. די וויכטיגקייט פון אידישע געזאַנג אין די אידישע ערציהונג.
קאָשע פאַר עופות אום שבת שירה. וואָרום ?
- 205 — 203 **חמשה עשר בשבט :**
די באַדייטונג פון חמשה עשר בשבט. פאַרשידענע מנהגים. וואָרום
עסט מען באַקסער ? דער היינטיגער חוני המעגל. חמשה עשר בשבט
אין יוראָפּ און אין ארץ ישראל. אידישע ערציהונג.
- 207 — 205 **ז' אדר :**
נאָט און מענש. פני משה כפני חמה. המן און דער חודש אדר. משה
לעבט. אידישקייט וועט ניט אונטערנעהן. משנכנס אדר מרבנים
בשמחה.
- 213 — 207 **פרשת שקלים :**
די געשיכטע פון דעם שקל ביי אידען. דער סוד פון מחצית השקל.
שקלים פאַר פרעמדע און פאַר אייגענע. ארץ ישראל און דער שקל.
די ראַליע פון דעם דאָלער אין אונזער לעבען. דער שקל רופט צו
אחדות. געלד פאַר פאַנגראַמען און געלד פאַר ארץ ישראל.
- 220 — 214 **פרשת זכור :**
עמלק און זיין באַדייטונג. דער עמלק ניוסט. אונזערע נחשלים. דער
וואַלקען און די אידישע נשמה. לעבעדיגע און טוידטע נשמות. די
מלחמה פאַר חזוק הדת. די ראַדיקאַלע עמלק שוהלעם. די זרעו של
עמלק. עמלק אין אונזערע אנשטאַלמען און אין אונזער קהל'שען לעבען.
מאָרד און האַרץ אידען. אונזערע כלל טהוער. משה רבינו'ס שטיין.
אהרן און חור.
- 222 — 221 **תענית אסתר :**
די באַדייטונג פון אסתר תענית. כשרות און טרפות. גוטע בירגער
און גוטע אידען. די געפאָהר פון אַסימילאַציע.
- 233 — 223 **פורים :**
הנוכה און פורים. וואָרום זאָנט מען ניט הלל פורים ? קעמפּפער און
שקלאַפּען. אַן ערציהונג פון קעמפּפער. די אייבנדיקייט פון אידישען
פאָלק. וואָס המן'ס מפלה לערענט אונז. שנאת עולם לעם עולם. די
וויכטיגקייט פון העברעאיש. די רעליגיעזע אידישע ערציהונג. וואָס
איז אַ איד ? כשרות און טרפות.
- 240 — 233 **פרשת פרה :**
די אידישע גאולה. די פרה ארומה וועלכע געפינט זיך אין אונז. די
מאָיאָריטעט און די מינאָריטעט. די פרה ארומה אידען. דער פייער
פון די תורה און דער פייער פון די אינקוויזיציע.

248 — 240

פרשת החדש :

דער איד און די לבנה. דער חדש ניסן. דער איד האָט שונאים און טאַנצט. די פּגימות פון דער לבנה. פרויען זיינען ניט מחדש די לבנה. אידישע צרות און מסירת נפש. אידישע גאונים אין גלות. דער גלות אין לעבען. די וואָלקענס וועלכע פיהרען אין ארץ ישראל.

251 — 248

מעות חטים :

דער מנהג פון מעות חטים. ווער דאַרף געבען מעות חטים ? מעות חטים איז אַ גוטער אינוועסטמענט. אידען וואָס גיבען ניט קיין מעות חטים.

261 — 252

שבת הגדול :

די באַדייטונג פון שבת הגדול. אליהו הנביא. די פאַרשטערטע שבתים. עלטערען און קינדער. שבת'דיגע זמירות מיט וואָכעדיגע טרערען. אליהו און משיח. אליהו'ס כּוּם פּסח צום סדר. ווען קינדער שפּילען מיט מלאכים. כשר'ען די האַרץ און נשמה פאַר פּסח. די באַדייטונג פון קרבן פּסח. וואָס דער מורה נבוכים און דער ספר חסידים זאָגען וועגען קרבן פּסח. די תּאווה צו געלד. אחרות.

282 — 261

פּסח :

די שלש רגלים. די אמת'ע פרייהייט. דער נאַציאָנאַלער פרייהייט. געדאַנקען איבער די מאָראַל פון קרבן פּסח. דער איד אַלס קרבן פּסח. בדיקת חמץ אַ נאַנצען יאהר. דער חמץ וואָס איז אין אונז. דער תּערוכות חמץ. בעלי בתים זוכען חמץ ביי רבנים. מכירת חמץ. אַ חמץ'דיגער צונג. די פּסח'דיגע שקלאַפּען. דער שיר השירים אום פּסח. די געשיכטע פון אפיקומן. דער כּסא און כּוסו של אליהו. די אנוסים אין שפּאַניע און דער פּסח'דיגער סדר. עלטערען און קינדער. דער שאינו יודע לשאול.

287 — 282

ספירה און ל"ג בעומר :

ווארום צעהלט מען ספירה ? פּסח און שבועות. פרייהייט און תורה. דער עומר אין בית המקדש, און די ספירה אין גלות.

291 — 287

שלשה ימי הגבלה :

די פּילאָזאָפיע פון הגבלה. הגבלה און קדושה. די השפעה פון דער תורה אויף באַראַקטער. די מענשליכע אויג און דער מלאך המות. נאַנצע אידען און ברעקלעך אידען. פרקי אבות.

313 — 291

שבועות :

הג הקציר. יום הבכורים. קבלת התורה. בכורים. תקון שבועות. רות. דוד המלך'ס יאהר-צייט. מיכניגס אום שבועות. די תורה און דער לעבען. דער יום הבכורים. די צוויי תורות. נעשה און נשמע. די פּילאָזאָפּי פון יודענטהום. טעמי המצות. דינים ומנהגים אין תלמוד תורה. שכל און אמונה. קערפּער און גייסט. קערפּער פרייהייט און נשמה פרייהייט. העברעאיש און אידיש. די פּאַבליק סקוהל און די תלמוד תורה. ארטאָדאָקסען און ראַדיקאַלען. עלטערען און קינדער. די תורה און דער שטן. די רעפּאַרם יודענטהום. פּלפּול אידען און סדור אידען. די תורה און די צייט. די אידישע פרוי און די תורה.

316 — 314

בין המצרים :

די דריי וואָכען. די נייען טעג. א פילאָזאָפישע ערקלערונג איבער טרויער. א לעבעדיגע ארץ ישראל און טוידטע אידען.

319 — 316

שבעה עשר בתמוז :

די היסטאָריע פון שבעה עשר בתמוז. די תאווה פון געלד און דער גלות. וואָס מיר לערנען פון שבעה עשר בתמוז.

326 — 319

שבת חזון :

ווען רבנים קלאָגען. א בריליאַנטענער געדאַנק אין זוהר. אידישע טרערען און גוי'אישע טרערען. טרערען וועלכע פיהרען אין ארץ ישראל. די אידישע טאַכטער און דער-חורבן. די שטימע פון נביא. ווערטער און מעשים. דער חורבן.

332 — 327

תשעה באב :

די היסטאָריע פון תשעה באב. טיטוס הרשע און דער פרוכת. די שליסלען פון בית המקדש אין הימעל. די טוידטע מוטערס און די קינדער. די תורה און די גאולה.

342 — 333

שבת נחמו :

דער מוסר השכל פון שבת נחמו. די נביאים און דאָס פאָלק. די ביבעל קריטיקער און אידען אָהן אמונה. רעליגיאָן און וויסענשאַפט. שבת חזון און שבת נחמו. די קראַפט פון אמונה. גאָט און נאַטור. וואָס באַוואוסטע פילאָזאָפּען זאָגען. רעליגיאָן און נאַציאָן.

355 — 342

הזכרת נשמות :

די היסטאָריע און די באַדייטונג פון הזכרת נשמות. הזכרת נשמות און צדקה. לעבעדיגע טוידטע נשמות. א קאָנווענשאַן פון נשמות. די געהאַנגענע אידישע קינדער אין די פאָרגראַמען. היינטיגע אידישע נשמות וואָס הענגען אין דער לופטען. דער פאָטער שטאַרבט מיט דער ספר תורה, און די טאַכטער מיט דעם רויטען פלעג. די טראַגעדיע פון הזכרת נשמות. די צוויי תקופות אין אידישען לעבען. נשמות וועלכע זיינען מיט זייער טוידט מקדש השם און אזוינע וועלכע זיינען מחלל השם.

360 — 356

גניזת השמות :

א דרשה און א הספד פאר מקבר זיין אלטע שמות. די עלטערען אין אמעריקא זיינען אלטע שמות.

פארווארט

עס איז ניט לייכט צו ווערען א באוואוסטער און בארימטער רעדנער אין אמעריקאנער יודענטהום, ווייל אמעריקא איז ניט נור א לאַנד פון ארבייט און טהעטיגקייט, נור אויך א לאַנד פון רעדען: אלע רעדען אין דיזע לאַנד ביי יעדע געלעגענהייט. עס איז „הכל מדברים“, אפילו חרש שוטה וקטן. אין שוהל, אין לאדזש, אין פעראיין, אין דער סאָסייעטי אויף א מיטינג, אויף א צוזאמענפאָהר, אויף א קאָנווענשאָן, מעלדען זיך זעהר א גרויסע צאהל מענשען מיט דעם פארלאַנג דאָס זיי ווילען — דאָס וואָרט! און — זיי האָבען דאָס וואָרט, און ריידען! ווען א קינד ווערט דאָ בר מצוה, איז מען איהם מחנך אלס איד אנשטאט תפלין און דאוונען, מיט — א בר מצוה רעדע! אלע מוזען ביי א געוויסע צייט פון לעבען עפעס פאָרטראַגען, זאָגען עפעס, ריידען! און דערפאר דער יעניגער וועלכער ווערט דאָ באוואוסט און בארימט אלס גוטער רעדנער, איז ער ניט קיין געווענליכער רעדנער, נור ער איז, און ער מוז זיין א נאטור געבוירענער, אן אויסערגעווענהליכער גוטער רעדנער.

ניט אלע אָבער וואָס ווילען האַלטען א רעדע, און ניט אלע וועלכע מוזען מאַכעם מאָל האַלטען א רעדע קענען זיין געבוירענע רעדנער. דער גרעסטער טייל פון זיי זיינען ניט געבוירענע, נור געוואָרענע רעדנער. און ווירטליך, יעדערער וואָס האָט דעם פארלאַנג און די נויטיגקייט צו ווערען א רעדנער, קען מיט דער צייט, נאך פיל אנשטרענגונג ענטוויקלען זיך אלס ניט קיין שלעכטער רעדנער, וועלכער זאָל אויסגעהערט ווערען פון עולם גאנץ גוט און זאָל מאַכען אַפּטמאָל דעם געווינשטען איינדרוק. די פראַגע איז אָבער וואָס זאָל ער ריידען? וואו זאָל ער נעמען שטאָף צום ריידען? ווי אזוי זאָל ער אויסארבייטען ביי זיך די טעכניק פון ריידען? וואו זאָל דער אידיש־שפרעכענער רעדנער נעהמען א האַנדבוך, א וועגווייזער, וועלכער זאָל איהם צייגען ווי אזוי און וואָס צו ריידען?

אָט פאַר אזוינע אנפאנגער רעדנער איז געשאַפען געוואָרען דער „ספר הדרשות“ אָדער „דער מאָדערנער אידישער פאַלקס רעדנער“. ווען דער אַנטפאַנגער רעדנער וועט גוט דורך שטודירען דיזען ספר וועלכען איהר האַלט יעצט אין אייערע הענד, איז קיין ספק ניט אז דער יעניגער וועלכער באַזיצט א ברעקעל פונק פון א רעדנער טאלאַנט, וועט וויסען ווי צו באַנוצען זיך מיט דיזען „ספר הדרשות“, וועלכער וועט איהם לערנען ווי צו ענטוויקלען זיין רעדנער טאלאַנט, און כאַפען דעם „שניט“ פון א געניטען, ערפאַרענעם רעדנער, און, מעגליך, אז מיט דער צייט וועט זיך א טאלאַנט ענטוויקלען און ער וועט נאך מרעיש עולם זיין אלס גוטער טאלאַנטפאַלער רעדנער.

און אפילו ניט קיין רעדנער, נור אירען וועלכע האָבען א חוש פאַר דרשות, רעדעס און לעקטשורס, וועלכע זיינען ליבהאָבער פון דער אידישער

ליטעראַטור בכלל און פון אַ נייעם, גוטען אידישען ספר כפרט, וועלען געפינען אין דיוען ספר ערקלערונגען איבער אלע אידישע ימים טובים פון אַ גאַנץ יאהר, וועלכעס וועט גאַנץ גוט צו נויז קומען פאר זיי און פאר זייערע קינדער וועלכע ווייסען ניט די באַדייטונג פון די אידישע ימים טובים, תעניתים, און אלע אידישע אנגעלעגענהייטען, וועט אָט דער „ספר הדרשות“ זיין ניט נור אַ ספר פון דרשות, נור אויך אַ לעהרבוך, אַ לעהרער וועלכער וועט זיי לערנען און ערקלערען די באַדייטונג פון אלע אידישע ימים טובים, וואָס דאָס מיינט פיל, זעהר פיל, פאר יעדען אידען וועלכער איז צו געבונדען באמת צום יודענטהום, און וויל וויסען גרינדליך, און וויל אויך ערקלערען זיינע קינדער, אַז זיי, די קינדער, זאָלען אויך וויסען די באַדייטונג פון אלע אידישע ימים טובים, און פון דעם שטאַנדפונקט וועט דער „ספר הדרשות“ זיין אַ נוצליכער און אינטערעסאַנטער ספר פאר יעדען אידען וועלכער קען אידיש לייענען.

די פראַפעסיאָנעלע דרשנים און מטיפים וועלען אויך קענען באַנוצען זיך גאַנץ גוט מיט דיוען „ספר הדרשות“ אַלס ספר פון אינפאָרמאַציע און וועלכער צייגט אָן פארשידענע קוועלען, מקורים, צו אַ גרויסע צאהל זעהר וויכטיגע ספרים וועלכע באַהאַנדלען די אלע ענינים וועלכע ווערען באַהאַנדעלט און בעארבייט אין דיוען ספר, אַזוי אַז איינשפאַרענדיג זעהר פיל ארבייט פון זוכען און פאַרשען אין פארשידענע ספרים, וועלען זיי גלייך קענען צוטראַעטען צו דער ארבייט, צו רייכער און פעטער מאַכען זייערע דרשות מיט פארשידענע פיל זייטיגע ידיעות, און די יעניגע דרשנים און מטיפים וועלכע זיינען ניט גוט באַקאַנט מיט די „מאָדערנע“ דרשה אין אמעריקא וועלען דאָ האַבען זעהר אַ גוטע געלעגענהייט צו באַקענען זיך מיט די מאָדערנע דרשה און צופאַסען זיך צו איהר, אום צו קענען בעסער משפיע זיין אויף זייערע שטענדיגע צוהערער, ווייל די דרשה מוז זיין נאָך דער צייט נאָך, און ניט די צייט נאָך דער דרשה, און ווען די דרשה איז ניט נאָך דער צייט נאָך, קען זי גאָר ניט אויפמאַן, און קען ניט משפיע זיין אויפ'ן לעבען.

די „כללים פאר רעדנער“ וועלכע מיר לאָזען דרוקען אין אנפאַנג פון דיוען ספר, וועלען זיין, האָף איך, פון גרויס וויכטיגקייט און זעהר נוצליך פאר אלע אָנפאַנגער רעדנער. ביי זיי, ביי די אומות העולם, לערענט מען ווי צו ריידען, דאָס איז ווירקליך אַ גרויסע וויסענשאַפט. אַ רעדנער מוז לערנען די קונסט פון ריידען „עלאָקיושאָן“ און עס געפינען זיך אויך ביכער וועלכע לערנען ווי צו ריידען. איך בין זיך אָבער מודה ומתודה, אַז איך האָב קיינמאָל אין מיין לעבען ניט גענומען קיין לעקציעס ווי צו ריידען. איך האָב קיינמאָל אין מיין לעבען ניט געלייענט און האָב ניט געהערט, האָב ניט געזעהן ניט אין קיין בוך און ניט אין קיין זשורנאַל געוויסע כללים ווי צו ריידען. אָבער די ערפאַרונג וואָס איך האָב געהאַט פאר די לעצטע 30 יאהר פון מיין שטעהען אויף דער בימה און ריידען צום פּאָלק, אָט די ערפאַרונג מיינע, אָט די 30 יאהר ריידען צום פּאָלק, געפינען זייער אויסדרוק אין די

„וויכטיגע כללים פאר רעדנער,“ וועלכע וועלען, האָפּענטליך, מאַכען דעם גע-
ווינשטען רושם און וועלען בריינגען פּראַקטישען נוצען פּאַר אַ גרויסע צאהל
אונערפּאַרענע רעדנער, וועלכע וועלען וויסען ווי צו באַנוצען זיך מיט די
„כללים“ פּאַר זייער אייגענער טובה און פּאַר די טובה פון זייערע צוהערער.

עס בלייבט מיר נור צו זאָגען אַ פּאַר ווערטער וועגען די שפּראַך פון
דיזען ספר וועלכע איז ניט אונזער נאַציאָנאַלע שפּראַך, ניט העברעאיש, נור
— אידיש. איך האָב קיינמאָל אין מיין לעבען ניט געדענקט צו שרייבען אַ
ספר אין אידיש. אַלע מיינע ספרים וועגען דרוש, וועגען הינוך און לעהר-
ביכער, ווי אויך אין אידישע וויסענשאַפט, האָב איך געשריבען נור אין
העברעאיש, אויף דערויף זיינען עדות מיינע ספרים: „הגים וזמנים“, „אוצר
היהדות“, „שלחן ערוך לתלמידים“, דיני ישראל ומנהגיו“, „ספר המזווה“ מיט
„אור המצות“, קונטרס ההלכה.“ און אפילו ווען איך בין געווען דער רעדאקטאר
פון „דעם אידישען וועגווייזער“ וועלכער איז געווען אַן ארמאדאקסישע צייט-
שריפט אין אידיש, פלעג איך דעם „לויט אַרטיקל“ שרייבען אין העברעאיש,
ווייל עס איז אַ גרויסער אונטערשייד פון שרייבען אַרטיקלען און ספרים: אַן
אַרטיקל וועלכער באַהאַנדעלט אַ צייט פּראַגע און וויל גרויכען דעם גרויסען
אידיש שפּרעכענדען און אידיש לייענענדען עולם, מוז געשריבען ווערען אין
די שפּראַך פון פּאָלק, אין אידיש, אָבער אַ ס פ ר וועלכער באַהאַנדעלט ניט
נור צייט פּראַגע, נור וויכטיגע ענינים וועלכע האָבען אַ רוייערענדען שטענדיגען
ווערט, אזא ספר דאַרף געשריבען ווערען אין די שפּראַך וועלכע וועט לעבען
אויב, אין — העברעאיש.

דער פּאַרלעגער און אַרויסגעבער פון דיזען ספר צוזאַמען מיט באַוואוסטע
רבנים און חכמי ישראל, האָבען מיר אָבער אַן עצה געגעבען צו דרוקען דיזען ספר
אין אידיש, ווייל אַ גוטער דרוש ספר אין אידיש וועט זיין פון פּיל נוצען פּאַר
רעדנער און פּאַר אַלע וועלכע קענען אידיש לייענען, און אזא ספר — האָבען
זיי מיר פּאַרזיכערט — וועט זיין אַ גוטער מיטעל צו פּאַרשטאַרקען דאָס
יודענטהום אין דיזע לאַנד, האָב איך געפּאָלגט זייער עצה, האָב זיך געלאָזט
איינריידען, האָב אנגעשריבען דיזען ספר אין אידיש, און ווען זיי וועלען ניט
זיין ענטווישט מיט מיין אַרבייט, און ווען אָט דיזער „ספר הדרשות“ וועט
ווירקליך פּאַרשפּרייט ווערען און געלייענט ווערען ביי די אַלע וועלכע דאַרפּען
איהם לייענען און ציהען פון איהם דעם פּולען נוצען, דאַן וועל איך אַם ירצה
השם, אַרויסגעבען אין גיכען די איבעריגע טהיילען פון דעם „ספר הדרשות“,
וועלכע וועלען ענטהאַלטען דרשות, רעדעס און לעקטשורס איבער אַלע אידישע
אינסטיטושאָנס, ווי אויך וועגען ברית מילה, פּדיון הבן, אידישע ערציהונג,
אַרץ ישראל, בר מצוה, תּנאים, חתונה, גאַלדענע און זילבערנע חתונה, הספרים,
הקמת מצבה, חברה קדישאַ סעודה, אינסטאַליישאַנס, חנוכת הבית, סיום ספר
תורה, הדרנ'ס אויף ש"ס און חברה משניות און אויף אַלעס וויכטיגעס וואָס
עס קומט פּאַר אין דעם לעבען פון דאָס אידישע פּאָלק בכלל און אין דעם לעבען
פון יעדען אידען בפרט.

ווייל ווען מען טראכט זיך אריין אביסעל טיפער, מוז מען קומען צו דער איבערצייגונג, אז עס איז זעהר וויכטיג דאָס די גוטע דרשנים און מטיפים זאָלען לאָזען אָפּדרוקען זייערע דרשות פונקט ווי זיי האָבען גערעדט אויפ'ן בימה, און אין דער זעלבער שפראַך אין וועלכער זיי האָבען גערעדט צום פאָלק : ווען זיי האָבען גערעדט אין העברעאיש, דארפן די דרשות גערוקט ווערען אין העברעאיש, און ווען זיי האָבען גערעדט אין אידיש, דארפן זיי דרוקען זייערע דרשות אין אידיש, ווייל נור דאָן וועט גאנץ בלייבען דער טאלאנט פון דעם רעדנער און מען וועט קענען האָבען פון די דרשות דעם פולען נוצען.

דער קעלעמער מגיד, למשל, האָט אויפגעשטורעמט די וועלט מיט זיינע דרשות. נעמען מיר אָבער אין האַנד דעם ספר וואָס דער קעלעמער מגיד האָט אָפגעדרוקט, וואונדערען מיר זיך און מיר קענען ניט פארשטעהן — איז דאָס דער קעלעמער ? דער ספר האָט קיין לעבען ניט, ער איז טויט, ווארום איז דאָס ? ערשטענס ווייל מען קען ניט דרוקען אַ קרעכץ, אַ זיפץ, אַן אויסגעשריי פון דער נשמה, און צווייטענס, ווען דער קעלעמער וואָלט געמענט דרוקען זיינע דרשות פונקט ווי זיי זיינען ארויס פון זיין מויל אויף דער בימה, דאָן וואָלטען זיינע דרשות אויך איצט מרעיש עולם געווען, און די זעלבע זאך איז מיט ר' ישראל האראדנער, איצעל האראדנער, ר' חיים רומשיסקער, דער סמעניצער, דאינאווי, יעוועראוו און אנדערע. דרשות וועלכע ווערען געהאלטען אין אידיש, דארפן זיי געדרוקט ווערען אין אידיש פונקט ווי זיי זיינען גע- האלטען געוואָרען אויפ'ן בימה.

דער מחבר פון דיזען ספר איז זיך נוהג איין מאל אין מאנאט צו האַלטען אין יוין שוהל אַ דרשה אין העברעאיש. יענע העברעאישע דרשות צייכענען זיך אויס, דאָכט מיר, מיט זייער רייכען אינהאַלט, ווייל רייכער אינהאַלט פאָדערט אַ רייכע שפראַך, און צו רעיונות איז מסוגל די העברעאישע שפראַך, פיל מעהר ווי אידיש. אָבער די דרשות וועלכע ווערען אין אידיש געהאלטען, דארפן געדרוקט ווערען אין אידיש, פאר דעם נוצען פון די וועלכע לייגען און רידען אידיש.

מאָנע געדאַנקען פון מיון ספר, "חגים וזמנים" האָב איך געבראַכט אין דיזען, "ספר הדרשות", ווייל דער, "חגים וזמנים" איז אַ יקר המציאות, מען קען איהם יעצט מעהר ניט קריגען. זעהר פיעל רבנים האָבען מיך געבעטען צו שיקען זיי דעם, "חגים וזמנים" און איך שיק זיי ניט, ווייל איך האָב איהם מעהר ניט. דערפאַר האָב איך די געדאַנקען פון, "חגים וזמנים" אויך דאָ דערמאָנט. און די יעניגע וועלכע האָבען דעם, "חגים וזמנים", וועלען האָפּענטליך זעהען ווי אזוי מען נעהמט אַ העברעאישע דרשה און מען שרייבט איהר אין אידיש, און ווי אזוי מען דאַרף זיך באַנוצען אויפ'ן בימה מיט אַ דרשה וועלכע איז געשריבען אין העברעאיש. יונגע אונערפאָרענע רעדנער וועלען פון דעם פיל לערנען.

איך האָב געזוכט, ווי ווייט מעגליך, צו שרייבען די דרשות פון ריווען ספר אין מיין אייגענער וועג, זיי זאָלען אַלע זיין אַרײַנגעלייגט, ניט גענומען און ניט גענאָשט פון קיינעם. איך גלויב און האָב אז אזוי זיינען זיי טאָקע, און דערפאַר ווען אַ באַוואוסטער דרשן וועט אפשר געפינען אַ וואָרט אָדער אַ געדאַנק וועלכען ער האָט געטראָפּען אין אַנאָדער ספר, מוז ער דאָך פאַר-שטעהן אז שטעהענדיג אויפ'ן בימה 30 יאהר, און לערנענדיג און לייענענדיג פאַרשידענע ספרי דרוש, קען דאָך טרעפּען אז דער מחבר זאָל בריינגען אַ וואָרט אָדער אַ געדאַנק וועלכער איז ניט זיינער און האָט זיך פאַר'גנב'עט אין זיין מוח, און די פען האָט דאָס אויסגעדרוקט אויפ'ן פאַפּיער. יעדענפאַלס, קען דאָס טרעפּען כמעט ווי גאָר ניט אָדער זעהר, זעהר זעלטען.

מיט דער האָפּנונג אז ריווער „ספר הדרשות“ וועט בריינגען נוצען צו אונזער רעליגיאָן און נאציאָן, גיב איך איהם יעצט איבער אין די הענט פון די רעדנער, דרשנים ומטיפים, און ווינש זיי פון טיפען האַרצען אז זייערע ווערטער זאָלען מאַכען דעם געוויינטלעכן איינדרוק, זיי זאָלען נעהענטער מאַכען די אידישע האַרץ צו אונזער פאָטער אין הימעל, צום רבוננו של עולם, און אז זיי, די דרשנים און מטיפים, זאָלען זוכה זיין, צו זיין די וואָרט פיהרער פון דאָס אידישע פאָלק אין ארץ ישראל, און מיר אַלע זאָלען זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה במהרה בימינו, אמן !

כ"ח מנחם אב, תרפ"ה, נויאָרק.

שמריהו ליב הורוויץ

וויכטיגע כללים פאר רעדנער

וואָס אַ רעדנער דאַרף זיין, וואָס ער דאַרף לערנען, לייענען, שטודירען, פון וואָנענט ער זאָל נעהמען שטאָף פאַר זיינע רעדעס און ווי ער זאָל זיך אויפפיהרען.

דער יעניגער וועלכער וויל ווידמען זיין לעבען צו דער קונסט פון דרשנות והטפה — צו די רעדנער קונסט, דער יעניגער וועלכער וויל דיענען זיין פאָלק מיט זיינע רעדעס; וועלכער וויל זיין איינער פון די גרעסטע אידישע רעדנער וואָס די וועלט פארמאָגט; דער יעניגער וועלכער פיהלט אז דער רעדנער קונסט, דער רעדנער טאלאנט איז געבוי רען מיט איהם, אז ער האָט פון דער נאָטור אַ גרויסען טאלאנט צום ריידען פאר'ן פאָלק, און ער וויל ענטוויקלען זיין טאלאנט און באַנייטערען דאָס פאָלק מיט זיינע פייערדיגע רעדעס; דער רעדנער וועלכער וויל קויפען מיט זיין רעדנער קראַפט מענשליכע הערצער און נשמות, וועלכער וויל לערנען דעם פאָלק, פיהרען איהם, זיין דער אמת'ער „פאָלקס לעהרער“ און דער „וועג ווייזער“ פונ'ם פאָלק, דער מוז גוט געדענקען און פאָלגען די פאָלגענדע וויכטיגע כללים, וואָס אָהן זיי קען מען ניט זיין דער אמת'ער גרויסער פאָלקס רעדנער, דרשן, מטיף, וועג ווייזער און לעהרער פון פאָלק.

(א) דער רעדנער אָדער דרשן ומטיף מוז זיי קלאָהר אויסוועניג דעם גאַנצען תנ"ך. יעדען טאָג פון זיין לעבען מוז ער דעם תנ"ך לערנען, שטודירען, און פאָרשען. ווען עס געהט דורך איין טאָג פון זיין לעבען אין וועלכען ער האָט קיין תנ"ך ניט געלערענט, איז יענער טאָג ניט קיין געלעכטער, נור אַ טוירטער טאָג, און ער האָט באַגאַנגען אַ שרעקליכען פאַרברעכען דאַמיט וואָס ער האָט דורך געלאָזען אַ טאָג לעבען אָהן דעם תנ"ך.

דער גרויסער נאָטור פאָרשער, געלעהרטער און ריזענדר אַלכסנדער פאָן הומבאָלדט ווערט שטאַרק באַנייטערט פון די פאָעזי פון תנ"ך. דער באַוואוסטער געלעהרטער ב. מעקאָפי זאָגט אז דער תנ"ך האָט זעהר פיעל משפיע געווען אויף די געשיכטע און די קולטור פון ענגלאַנד. די קעניגען וויקטאָריע פון ענגלאַנד פלעגט אימער האַלטען דעם תנ"ך אַרום זיך און ווען עס איז געקומען אַ דעלעגאַציע פון אַריענט, האָט זי אַרויף געלייגט איהרע הענד אויפ'ן תנ"ך און האָט געזאָגט: דער תנ"ך איז דער פינדאַמענט פון ענגלאַנד; פון דעם תנ"ך באַקומט יעדער ענגלאַנדער באַנייטערונג און אינהאַלט צום לעבען.

פראָפּעסאָר ע. קאוטש, דער פראָפּעסאָר פון טעאָלאָגיע אין האַללער אוניווערזיטעט, זאָגט אז ער האָט אין זיין גאַנצען לעבען ניט געפונען אַ ספר פול מיט רעליגיעזע שעהנקייט ווי דער ספר איוב.

פראָפּעסאָר ג א ר ר נ ע ר זאָנט אַז די ענגלישע שפּראַך איז פּיעל שולדיג דעם תנ"ך, און דער שעהנמטער סטיל פון דער ענגלישער שפּראַך איז דער תנ"ך סטיל, און מען שעצט יעדען ענגלישען שריפטשמעללער ווי ווייט זיין סטיל איז נאָהענט צום ס ג נ ו ן ה ת נ ך !

פראָפּעסאָר ט ש . פ . ק ע נ ט, פראָפּעסאָר פאַר די ליטעראַטור פון תנ"ך זאָנט אַז צייט ארץ ישראל און דער בית המקדש איז הרוב געוואָרען, איז דער תנ"ך האַלט אויף און פאַראייניגט די אידען פון דער גאַנצער וועלט. פראָפּעסאָר ק . ה י י נ ר י ך ק א ר נ י ל, פראָפּעסאָר פאַר די געשיכטע פון תנ"ך אין דעם אוניווערזיטעט פון האַללע שרייבט אַ וואונדערבארען אַרטיקל איבער די וויכטיגקייט פון ספר תהלים.

ד ז ש א ה ן ר א ס ק י ן, דער גרויסער קונסט קריטיקער אין דער ענגלישער ליטעראַטור און באַוואוסטער פאַרפאַסער אין ענגלאַנד, דערזעהלט דאָס ווען ער איז געווען אַ קליין קינד, האָט איהם זיין מוטער געצוואונגען צו שטודירען דעם תנ"ך יעדען טאָג פון זיין לעבען און ער זאָל וויסען אויסוועניג יעדען טאָג אַ נייעם קאָפיטעל תנ"ך, און יעדען יאהר פלעגט ער דורך לערנען גאַנץ תנ"ך, און דאָס האָט איהם געהאַלפּען צו ווערען אַזוי גרויס אין ענגלאַנד. פראָפּעסאָר ע ל י א ט, דער פרעזידענט פון האַרוואַרד אוניווערזיטעט און ער ענמט פּאָן ד א ב ש י ז, פראָפּעסאָר פאַר די תנ"ך ליטעראַטור אין די אוניווערזיטעט פון האַללע, ו ו י ט ע נ ב ע ר ג און זעהר פּיעלע אַנדערע וועלט באַריהמטע געלעהרטע, האָבען געשריבען זעהר פּיעל אַרטיקלען און ביכער איבער די וויכטיגקייט פון „אונזער“ תנ"ך וועלכען די גוים שטודירען און לערנען איהם פּיעל מעהר פון אונז. אויף קיין ספר אין דער וועלט איז ניט געשריבען געוואָרען אַזוי פּיעל פּירושים וביאורים ווי אויף דעם ספר התנ"ך. דער געלעהרטער אַמעריקאַנער גייסטליכער ק . ב . מ ע ק א פ ע ע, באַוואוסטער פאַרפאַסער פון בעריהמטע ביכער אין אַמעריקא, זאָנט דאָס יעדע וואָך ווערט אין אַמעריקא אָפּגעהאַלטען 4 הונדערט טויזענד מיטינגען וועגען רעליגיאָן און רעליגיעזע ערציהונג און דער תנ"ך איז דער איינציגער ספר וועלכער איז דער אינהאַלט פון אַט די אַלע מיטינגען . . . מעהר פון דריי הונדערט טויזענד דרשות, רעדעס און לעקטורס ווערען געהאַלטען אין אַמעריקא יעדע וואָך וואָס די הויפט טהעמא איז — דער תנ"ך.

און עס איז ניטאָ אויף דער גאַנצער וועלט אַ ספר וועלכער זאָל זיין אַ קוואַל, אַן אוצר פון שטאָף פאַר דרשות, רעדעס און לעקטורס, ווי דער תנ"ך איז. עס איז ממש ניטאָ איין ווינקעלע אין לעבען, אַן ענין איבער וועלכען מען זאָל דאַרפּען זאָגען אַ פּאָר ווערטער, וואו מען זאָל ניט קענען געפינען אַ טהעמא, אַ געדאַנק, אַ וואָרט, אין דעם תנ"ך. אַ דרשן, מטיף און רעדנער מוז זיין גוט קלאָהר אויף אויסוועניג דעם גאַנצען תנ"ך, און מוז לערנען, שטודירען, אַריינטראַכטען זיך אין יעדען אות פון תנ"ך, יעדען טאָג פון לעבען.

(ב) ת ל מ ו ד — דער תלמוד איז אַ ריעזיגע גרויסע ענציקלאָפּעדיע, וואָס דער אידישער מאַרדך צוזאַמען מיט דעם אידישען גייסט האָבען געשאַפּען אין פּערלזיף פון פּיעלע הונדערטע יאהרען. דער תלמוד איז די פּעקטאָרי וואו דאָרט ווערט געשליפּט דער אידישער מאַרדך, און וואו דאָרט ליגען באַהאַלטען

די נייסטליכע אוצרות פון פאָלק ישראל. און דער וואָס לערענט ניט דעם תלמוד יעדען טאָג פון זיין לעבען, איז ווייט פון דעם אמת'ען אידישען נייסט, ווייט און פרעמד פון די אידישע מחשבה, און איהם פעהלט דער אמת'ער טיעפער לאַגישער אידישער געדאַנקען נאָנג, די אידישע אָריגינעלע „כח המחשבה.“ דער תלמוד איז אַן אוצר פון טיעפע געדאַנקען און יעדער דרשן, מטיף און רעדנער דאַרף און מוז תלמוד לערנען.

(ג) א ג ד ר ו ת ו מ ד ר ש י ם — איך קען זיך ניט פאַרשטעלען ווי איז מעגליך צו זיין באמת אַ גוטער אידישער דרשן, מטיף, רעדנער, ניט זייענדיג גוט באהאַווענט אין די אוצרות פון אגדה ומדרש, איך קען דאָס פשוט ניט פאַרשטעהן! די אגדות פון תלמוד בבלי און ירושלמי, די פערשידענע מדרשים און ילקוטים, זיי זיינען די ברויט און פוטער פון דעם דרשן. איך בין זיכער, אַז עס איז נאָר ניטאָ אַזאַ ענין אויף דער וועלט איבער וועלכען מען וויל זאָגען אַ פאַר ווערטער און מען זאָל ניט געפינען שטאַף, פאַסענדע, גוטע שטאַף, אין די ברייאַנטען און פערעל וועלכע געפינען זיך אין אַן אויסערגעווענהליכע גרויסע צאָהל אין די מדרשים און ילקוטים.

דער אמת'ער רעדנער דאַרף לערנען, שטודירען, און דענקען פיעל, טיעף, וועגען דעם אינהאַלט און די טיעפע געדאַנקען און געפיהלען וועלכע געפינען זיך אין די אגדות פון תלמוד, מדרשים און ילקוטים. אַ מטיף דאַרף לערנען אגדה ומדרש יעדען טאָג פון זיין לעבען.

(ד) ד ע ר ז ו ה ר — ניט אַלע ווייסען פיליכט אַז דער זוהר הקדוש איז אַן אוצר פון שטאַף פאַר דרשנים און רעדנער. אַ גוטער דרשן, אַ געניטער, טאלאַנטפאָלער מטיף, קען האָבען גענוג שטאַף פאַר יאהרען און יאהרען ווען ר. וועט נור ווייסען ווי צו באַנוצען די טיעפזינגע מיסטישע געדאַנקען פון זוהר. די מעשה'לעך פון זוהר, די משלים, די ווערטלעך, די רמזים, זענען אַן אונערשעפליכער אוצר פון דרוש והטפה, אַ קוואַל פון שטאַף צום רעדען, וואָס קען זיך כמעט ניט אויסשעפען. ניט נור איז דער זוהר דער וויכטיגסטער ספר פון חכמת הקבלה, ניט נור איז ער הייליג, און דאָס אידישע פאָלק רופט איהם, און מיט רעכט „זוהר הקדוש“, נור ער איז אויך דער בעסטער דרוש ספר וואָס איך האָב ווען געזעהן. ניט אומזיסט רופט איהם ר ב י נ ו ב ח י י, דער תלמיד פון דעם רשב"א מיט דעם נאָמען „מדרש רשב"י“ (על הפסוק וכי ינצו אנשים, דף ח'), און אויך דער „עבודת הקדוש“ און דער „נפוצות יהודה“ (וויניציא שמ"ט) און ר' יהודה מוסקאטו (כוזרי דף קט"ז, רי"א) און ר' יואל אבן שויעב אין זיין ספר „עולת שבת“ (וויניציא, של"ו, דף ט'), זיי אַלע רופען דעם זוהר מיט דעם נאָמען „מדרש רשב"י. דער „ספר היוחסין“ רופט איהם „מדרש יהי אור“, ווייל דער זוהר איז אַ וואונדערבארער מדרש. און אזוי אויך זיינע אַפטיילונגען „אדרא רבא“, „אדרא זוטא“, „ספרא דצינעותא“, „תקוני זוהר“, „זהר חדש“, „רעיא מהימנא“, „מדרש הנעלם“, אַן אוצר פון דרשות וועלכע קענען אויפשטורעמען מיליאָנען אידישע נשמות, ליגען באַהאַלטען אין זוהר, מען דאַרף נור ווייסען ווי אזוי צו שלייפען די פערעל און די ריאמאנטען וועלכע ליגען אין זוהר, ווי אַזוי צו אַרויסגעבען זיי פאַר'ן פאָלק, ווייל נאָך אַלעמען, דער גוטער דרשן און

מטיף ניט נור וויסען וואס צו זאגען, נור ווי צו זאגען! די טיעפסטע, די רייכסטע, די שעהנסטע געדאנקען, ווען זיי פאלען אריין אין דעם מויל פון ניט קיין גוטען, גענימען רעדנער, ווערען זיי אן דעם אמת'ען טעם, און קענען ניט מאכען דעם געווינשטען איינדרוק. דער אמת'ער דרשן און מטיף מוז אריינקוקען מיט א קלארען קאפ יעדען טאג אין דעם זוהר, און ווען ער געהט שאפען א דרשה איבער די סדרה פון דער וואך, וועט איהם דער זוהר אימער געבען די בעסטע שטאף צום רעדען, גוטע, מוסר'דיגע און זאגאר מאָדערנע דרשות. דאָס איז דער כח פון אונזער תנ"ך, פון די מדרשים און פון דעם זוהר: זיי ווערען קיין מאָל ניט אַלט, זיי זענען אימער יונג. און ווען מען לערענט זיי און מען פאַרשטעהט זיי גוט, קען מען אימער זיין אַ גוטער מאָדערנער רעדנער! און דאָס איז דער טעות פון פיעלע יונגע אונערפאַרענע רעדנער, זיי זוכען אימער נייע ספרים, מאָדערנע, און זיי ווייסען ניט אַז מאָדערנע דרשות קען מען אימער געפינען אין תנ"ך, אין די מדרשים, אין דעם זוהר. . . . און אין די אַלטע, גאַנץ אַלטע ספרים.

(ה) פּוּסְקִים — אַ דרשן און מטיף דאַרף לערנען פּוּסְקִים, איבערהויפּט די ראשונים. און דער סדר הלמוד, נאָך מיין מיינונג, דאַרף זיין אַזוי: לערנען דעם בלאַט גמרא, די תּוּסְפוֹת, נאַכהער רעם רא"ש, אלפסי, רמב"ם, דעם טור און דעם בית יוסף, און נאַכהער דעם שלחן ערוך און די אחרונים, און לערנען זיי גלייך פון מקור. צוזאַמען מיט דער גמרא, ווען, למשל, ער פאַנגט אָן מאימתי קורין את שמע בערבית, דאָן דאַרף ער דורך געהן אין די פּוּסְקִים, ראשונים און אחרונים, דעם גאַנצען ענין פון קריאת שמע, אַזאַ סאָרט לערנען איז דרך אַרוכה וקצרה, עס געהמט פיעל צייט, אָבער עס באַצאהלט זיך, עס איז אַ גוטער „אינוועסטמענט“, ער וועט דאָן זיין באַהאווענט אין די ענינים פון קריאת שמע איבער אַלעס וואָס געפינט זיך וועגען דעם אין ש"ס ופּוּסְקִים, און נאַכהער אין קבלה, חסידות, דרוש, מוסר א. ז. וו. און אויב ער איז פון דער נאַטור אַ מחדש, קען ער אַ גדול ווערען אין לערנען, און דאָן נעמט ער אַ דין און שאַפט אַ וואונדערבאַרע דרשה על דרך המוסר. עס זענען געשאַפען געוואָרען וואונדערבאַרע ספרים אין מוסר, אין חסידות, איבער די דינים פון דעם ערשטען חלק יורה דעה, ער געהמט דינים פון שחיטה, טרפות, דם, מליחה, בשר בחלב און תּוּרְכוּת, און האַלט פייערדיגע מאָדערנע רעדעס איבער מענש און גאָט, איבער אירען און יודענטהום לויט די אויבענ-דערמאָהנטע דינים. אַ רעדנער וועלכער איז ניט באַהאווענט אין פּוּסְקִים, וועט ניט קענען שאַפען אַזוינע וואונדערבאַרע רעדעס וועלכע זאָלען קענען אנצייגען דעם מוסר, די בריליאַנטענע מאָראַל וואָס ליגט באַהאַלטען אין די ווערטער פון די גדולי הפּוּסְקִים. אַ גוטער רעדנער מוז האָבען אַ באַשמיימטע צייט צו לערנען פּוּסְקִים.

(ו) אַיִדִישֶׁ פֿילאָזאָפֿי — עס איז נויטיג פאַר אַ גוטען דרשן און מטיף צו האָבען אַ ידיעה אין פֿילאָזאָפֿי בכלל און די אַיִדישֶׁ רעליגיעזע פֿילאָזאָפֿי בפרט. דיזע למודים וועלען רייך מאַכען זיינע ידיעות, וועלען איהם לערנען דענקען טיעף, וועלען איהם לערנען די טעכניק ווי צו שאַפען געדאַנקען און ערקלערען זיי פאַר די צוהערער, און די רעליגיעזע אַיִדישֶׁ

פילאָזאָפֿי וועט איהם באַקאַנט מאַכען מיט'ן יודענטהום, מיט דעם מאַרך פֿון יודענטהום, מיט דעם מהות פֿון יודענטהום, מיט דעם גייסט פֿון יודענטהום, אָהן זיי וועט ער זיין אַ בֿלִינדער איד, מיט זיי וועט ער זיין אַ זעהענדיגער איד, אַ לִיכטיגער איד, און ניט אומזיסט האָט דער רמב"ם געענדיגט זיין „מורה נבוכים“ מיט די פסוקים פֿון תנ"ך וועלכע ריידען וועגען די נויטיגקייט פֿון פֿאַרטרייבען פינסטערניש און פֿאַרשפּרייטען ליכטיגקייט, עס איז דערפֿאַר זעהר נויטיג פֿאַר יעדען דרשן ומטיף וועלכער רעדט וועגען יודענטהום, אַז ער זאָל אַליין וויסען וואָס איז יודענטהום, און דערפֿאַר מוז מען לערנען די פֿאַלגענדע ספרים: דעם „האמונות והדעות“ פֿון ר' סעדיה גאון, דעם „מורה נבוכים“ פֿון רמב"ם, איבערהויפט דעם 3טען חלק, דעם „חובות הלכות“ פֿון רבינו בחיי הספרדי, דעם ספר „הכוזרי“ פֿון ר' יהודה הלוי, דעם „עקידה“, דעם „מלחמות השם“ פֿון דעם רלב"ג, דעם „עקרים“ פֿון ר' יוסף אלכו.

ז) דער „האמונות והדעות“ פֿון רב סעדיה נאון וועט איהם באַקענען מיט די גרונד פֿרינציפען פֿון דער אידישער רעליגיאָן, די „יסודי היהדות“ ווי א) חרוש העולם. ב) אחרות הבורא. ג) מציאות הנפש. ד) תורה מן השמים. ה) נבואה, און אויך וועגען ו) בחירה חפשית. ז) שכר ועונש און וועגען פיעלע אַנדערע ענינים פֿון יודענטהום און מענשליכען לעבען לויט דעם שטאַנדפּונקט פֿון יודענטהום.

וואָס אַנבעלאַנגט צום רמב"ם, וואָלט איך אַן עצה געגעבען מיינע אינגערע חברים אין דעם קרשי קרשים פֿון דרוש והטפה, אַז זיי זאָלען לערנען דעם פירוש המשניות להרמב"ם, זיי וועלען דאָרט געפינען זעהר פיעל שטאַף, איבערהויפט די „פתיחות“ זיינע צו „סדר זרעים“, „סדר טהרות“, צו דער משנה פֿון „חלק“ אין סנהדרין, „מסכת אבות“, און די „שמונה פרקים להרמב"ם“, און פיעל, זעהר פיעל שעהנעם ברייאַנטענעם מוסר געפינט מען צווישען די דינים אין זיין „יד החזקה“ אָדער „משנה תורה“ און — דער „מורה נבוכים“ וואו ער זוכט צו ערקלערען די „ספקות הדת ולהראות אמתות נסתריה אשר נעלמים מהבנת החמוץ“ — די ספקות פֿון דער רעליגיאָן און צו אנצייגען דעם גרויסען הייליגען אמת וואָס ליגט באַהאַלטען אין דער אידישער אמונה וואָס דער פֿראַסטער עולם ווייס דאָס ניט.“ און ווען דער רעדנער וועט זיין גוט באַקאַנט מיט די געדאַנקען פֿון דעם רמב"ם וועט ער דאָן זיין אַ ליכטיגער, קלוגער איד, און אויך אַ מאַן פֿון סיסטעם, ער וועט האָבען אַ געוויסע שיטה אין יודענטהום און ער וועט זיין אַ בעל מדות טובות און ער וועט דאָן וועלען און קענען באַלערנען און איינפֿלאַנצען גוטע מדות אין זיינע צוהערער.

ח) אַ גוטער, אַנערקענטער דרשן ומטיף וועלכער רעדט וועגען יודענטהום, מוז וויסען די פילאָזאָפֿי פֿון יודענטהום און — די עטהיק, די מאָראַל פֿון יודענטהום, און דער בעסטער ספר אין דער וועלט פֿאַר דיזען צוועק איז דער וואונדערבאַרער ספר — דער „חובות הלכות“ פֿון ר' בחיי בן יוסף ל' פקודה, איינער פֿון די חכמי ספרד, וועלכער איז געווען אַן אַנערקענטער פילאָזאָף, דענקער, מאָראַליסט ביי אידען און אויך ביי די אַראַבישע פילאָזאָפֿען. עס איז אונמעגליך פֿאַר מיר אין אַ קורצען אַרטיקעל איבער געבען די וויכטיגקייט און די נויטיגקייט פֿון דעם „חובות הלכות“, איך וויל נור דערמאָהנען בקצור

אז עם ווערט געבראכט אין דעם ספר „מניד מישרים“ אין פרשת בהר, אז דער מגיד האָט געזאָגט צום ב י ת י ו ס פ ז“ל אז ער זאָל לערנען אַלע טאָג אין דעם ספר „חובות הלבבות“ — להכניע היצר הרע ולהשפילו מתוקפו וכו', אז ווען מען לערענט אַלע טאָג דעם „חובות הלבבות“ וועט מען דאָן זיין פעהיג צו צוברעכען דעם יצר הרע, די חיה, די בעסטיע אין דעם מענשען, און ווערען מאַראַליש הייליג און גלייכצייטיג זאָגט פּראָסעפּאָר גרעץ אז דער „חובות הלבבות“ איז דער איינציגער ספר און קיין צווייטער איז ניטאָ וועלכער זאָל זיך קענען פּאָרגלייכען צו איהם מיט זיין שעהנקייט און גוטסקייט, אין אונזער ליטעראַטור, און אויך אין די ליטעראַטורען פון אַלע אַנדערע נאציאָנען פון דער וועלט, איז ניטאָ אזא גוטער ספר ווי דער „חובות הלבבות“ וועלכער זאָל קענען מאַכען אזא טיפען ברייאַנטענעם איינדרוק אויף טויזענדער מענשען און זאָל מאַכען פון זיי באַגייסטערטע אידען און גוטע מענשען וועלכע באַזיצען גוטע מדות, ווי דער „חובות הלבבות“ האָט באַוווּזען צו טאָן אין פּאַרלויף פון פּיעלע דורות, און ער איז איבערזעצט געוואָרען אין די רוימישע שפּראַך, אין שפּאַניש, אין לאַטיין, אין דײַטש, אין אידיש און ענגליש, און איז געשריבען געוואָרען אין אַראַביש. דרשנים און מטיפים מווען קלאָר זיין אויסוועניג דעם „חובות הלבבות“.

(ט) אַ אידישער רעדנער, דרשן ומטיף מוז זיין רעליגיעז און נאציאנאַל. ווען דער רעדנער איז ניט אַ פייערדיגער מאמין, וועלכער איז פעהיג זיך מוסר נפש זיין ביז דעם לעצטען טראָפען בלוט פאַר די הייליגע אידישע אמונה, ווען ער איז ניט אַ גוטער נאציאנאַלער איד, וועלכער האָט ליעב דאָס אידישע פּאָלק, די העברעאישע שפּראַך, די אידישע געשיכטע, די אידישע תורה, די אידישע ליטעראַטור, די אידישע לאַנד, ארץ ישראל, מיט אַ שטאַרקע, פייערדיגע, ברענענדע ליעבע, אַ ליעבע וועלכע איז פעהיג צו בריינגען די גרעסטע קרבנות, ווען ער איז דאָס ניט, דאָן טאָר ער קיין מטיף ודרשן, קיין רעדנער ניט זיין ביי אידען, און עס איז ווירקליך אַ פאַרברעכען ווען אַ מאַן וועלכער איז ניט אַ פייערדיגער רעליגיעזער נאציאָנאַלער איד זאָל וואַגען זיין אַ רעדנער, אַ דרשן און מטיף ביי אידען! עס דאַרף זיין דברים היוצאים מן הלב, די ווערטער דאַרפֿען אַרויסגעהן פון די טיעפעניש פון האַרצען און נור דאָן קענען זיי זיין „נכנסים אל הלב“, קענען זיי אַריינקריכען טיעף אין יענעם האַרץ. דער רעדנער מוז אַפּריהער אַליין גוט וויסען וואָס ער וויל, וואָס פעהלֿט איהם, וואָס באַצוועקט ער מיט זיין ריידען, וואָס וויל ער אויפּטאָן מיט זיינע דרשות, וואָס? ! עס דאַרף דאָך ניט זיין ריידען לשם ריידען, נאַרישקייטען! די געשיכטע לערענט אונז אז מענשען וועלכע האָבען געוואָלט רעוואָלוציאָנען מאַכען, האָבען געשטורעמט די וועלט מיט זייערע רעדעס. אַ רעדע וואָס קומט פון אַן אויסערגעווענהליכען מאַמענט, מוז זיין אַן אויסערגעווענהליכע רעדע! ווייל דער רעדנער האָט דאָן גערעדט ווערטער וועלכע זענען געקומען פון זיין האַרץ, פון זיין נשמה; ער האָט געפּיהלֿט דאָס, ווענען וואָס ער האָט גערעדט, און אזוינע ווערטער מוז ער מאַכען אַ שטאַרקען און טיעפען איינדרוק.

ווען, למשל, א דרשן איז א פייערדיגער מאמין, און ער זעהט ווי דער שבת ווערט פארשוועכט, אידען ווערען נאטלאן, מען עסט טרפות, קינדער וואקסען גוים, ווען אָט דער רעדנער איז ב א מ ת א פרומער איד, א צדיק, מיט א טיעף פיהלענרע רעליגיעזע נשמה, ווערט זיין נשמה פארציטערט, ער קען דאָס ניט צוועהן, און ער באַקומט דאָן אַן אידעאַל אין לעבען, וואָס איז ווערט צו לעבען פאַר דעם אידעאַל, זיין לעבען איז ניט פּוסט, ניט ליידן, ער באַקומט אַן אינהאַלט, ער האָט שוין פאַר וואָס צו לעבען און קעמפּען, און זאָגאר זיך מוסר נפש זיין, ער וועט אַרײַן אין די שוהלען, אין די בתי מדרשים, אין דער אידישער גאַס און ער וועט דו נ ע ר ע ן ווי די נביאים אין זייער צייט, ער וועט מוסר זאָגען, פייערדיגען מוסר, ער וועט ניט לאָזען מחלל שבת זיין, ער וועט ניט לאָזען אידען טרפות עסען, ער וועט ניט לאָזען אַז אידישע קינדער זאָלען אויסוואַקסען גוים, ער געהט קעמפּען! ער וועט ניט לאָזען! און דאָן ווערט פון איהם א — ק ע ל ע מ ע ר מ ג י ד, א ר' א ל י קו ם ג ע צ ע ל.

(י) מען האָט נאָך ביו היינטיגען טאָג ניט אָפּגעשאַצט ווי געהעריג איז דעם אויסערגעווענהליכען טאלאנט און די ווערדע פון דעם ק ע ל מ ע ר מ ג י ד זכרונו לברכה. די משכילים פון זיין צייט, האָבען איהם ניט פאַרשטאַנען, אזוי גוט ווי זיי האָבען ניט פאַרשטאַנען און האָבען ניט געזעהן די פּאָעזי און די שעהנדיקייט פון דעם טראַדיציאָנעלען יודענטהום בכלל, און די גרויסע לומדים אונזערע האָבען, נעבעך, ניט געקענט פיהלען די השפעה פון דעם קעלעמער מגיד און זיין גרויסען כח פאַר חזוק הדת און בכלל האָט דער אומגליקליכער גלות בלינד געמאַכט פיעלע פון אונזערע וועג ווייזער אַז זיי זאָלען ניט קענען זעהען די נויטיגקייט פון אַ גוטען רעדנער פאַר חזוק הדת והיהדות, און דער גלות האָט געמאַכט אַז ביי אונז שעצט מען ניט און מען גיט ניט אָפּ קיין כבוד און רעספעקט צו טאלאנטען בכלל און צו אַ טאלאנטפאָלען רעדנער בפרט, דער אומגליקליכער גלות האָט פאַרקריפעלט אונזער האַרץ און אונזער מאַרץ . . .

ווען, למשל, אַ נאַציאָנאַלער איד, אַן אמת'ער נאַציאָנאַלער איד, אַ פייערדיגער איד זעהט ווי מען רעדט אַלע שפּראַכען און ניט העברעאיש, אַרץ ישראל וואַרט מען זאָל איהר בויען און קיינער טוט גאָר ניט, דאָן ווען ער איז אַ פייערדיגער נאַציאָנאַליסט, אַן אידעאַליסט באמת, און דאַצו אַ טאלאנט-פאָללער גוטער רעדנער, וועט ער דאָן מיט זיינע פייערדיגע דרשות געוויס העלפען, שטאַרק העלפען, אויפלעבען העברעאיש און בויען אַרץ ישראל, אין דער צייט פון דער חבת ציון באַוועגונג, ווער האָט אויפגערוּדערט די אידישע וועלט, די אידישע פאָלק, צו אַרבייטען פאַר די אויפלעבונג פון אַרץ ישראל? דער נאַציאָנאַלער אידישער מטיח! ר' צבי הירש מאַסליאַנסקי, ר' יהודה ליב יעוועראַוו, ר' יצחק ניסענבוים, דער קאַמעניצער מגיד זכרונו לברכה, צאדיקאוו, קאראטקין, ר' שמעון דיסקין ז"ל, דער סקידלער מגיד ר' צבי הירש ארליאַנסקי, ר' מאיר העכט, ווי אויך דער מחבר פון דיוען ספר, און פיעלע אַנדערע רבנים וועלכע האָבען אויפגעהאַלטען די ציון באַוועגונג ביי אידען, ווייל דער אידישער רעליגיעזער און נאַציאָנאַלער מטיח און דרשן איז אַ גרויסע נאַציאָנאַלע פיגור, אַ פּראָדוקטיווער כח, וועלכער קען שאַפען און בויען וועלטען!

י"א) דער רעדנער וועלכער וויל באמת זיין רעליגיעז און נאציאנאל, און ליעב האָבען אידען און אידישקייט מיט דעם גאַנצען פייער פון זיין נשמה, מוז לערנען און שטודירען גוט דעם — „ספר הכוזרי“ פון דעם גרויסען אידישען פילאָזאָף און דיכטער ר' יהודה הלוי. דער „כוזרי“ וועט שאַפען אין דעם רעדנער אַ גאַנץ נייע נשמה, אַ געזונטע פילאָזאָפישע וועלט אַנשוואַנג וועגען אידען, וועגען יודענטהום און וועגען ארץ ישראל, און וועט שאַפען אין איהם אַ קוואַל פון ליעבשאַפט צו אידען און יודענטהום און ער וועט רייך ווערען מיט אַן אוצר פון אָריגינעלע געדאַנקען. עס איז אויך גאַנץ וויכטיג און נויטיג צו ליענען די שירים פון ר' יהודה הלוי, זיי זיינען, ווי ער אַליין זאָגט:

ושיירי יהודה כפיר התעודה

חרוזים אחוזים בכנפי כרובים

היוללון ספריו להכיל דבריו

ואינם באצבע אלהים כתובים !

אַ רעדנער מוז זיין גוט באַקאַנט מיט די שירים און מיט די געדאַנקען פון ר' יהודה הלוי.

יעדער דרשן און מטיף וועלכער איז באמת רעליגיעז נאציאנאל, מוז שטודירען דעם „ספר העיקרים“ פון דעם באוואוסטען אידישען פילאָזאָף און חוקר פון דער אידישער רעליגיעזן ר' יוסף אלב, דער „עקרים“ איז ניט נור אַ פילאָזאָפישער ספר, ניט נור אַ חקירה ספר, ניט נור אַ וויסענ־שאַפֿטליכער ספר, זאָנדערען אויך אַ גוטער דרוש ספר פאַר דרשנים ומטיפים. דער אידישער רעדנער דאַרף זיין באַהאַווענט אין דעם באוואוסטען קלאַסיקער פון דרוש ליטעראַטור — דער „עקידה“ פון דעם באוואוסטען רב, דרשן און פילאָזאָף ר' יצחק ב"ר משה עראמה. עס איז געווען צייטען ווען אַ מגיד, אַ דרשן, האָט ניט געוואָלט אַרויף נעהן אויפ'ן בימה ניט וויסענדיג דעם „עקידה“. די אידישע בימה האָט בעלאַנגט צו דעם „עקידה“. היינטיגע „מאָדערנע“ דרשנים ומטיפים דענקען אָבער אַז מען קען גאַנץ גוט אויסקומען אָהן דעם „עקידה“. אָבער זיי האָבען אַ גוואַלדיגען טעות ! דעם המון קען מען טאַקע אָנקאַרמענען מיט ביליגע, וואוּלגאַרע וויצען און איינשלאַפערען איהם מיט אַזיסען נגון, דאָס איז ליידער אַ טרויעריגער אמת, אָבער אַ ריכטיגער דרשן, אַן אמת'ער מטיף, אַ מטיף בחסד עליון, וועט זיך קיין מאָל ניט אַראָפֿ-לאָזען צו אַזאַ נידעריגער מדרגה. דער אמת'ער דרשן פיהלט אַ גרויסע, הייליגע פאַראַנטוואָרטליכקייט, און אום צו קענען בויען אַ גאַנצע דרשה, טיעף און ברייט, מיט אַ גרויסער מאָס, מיט לאַנגיק, מיט אינהאַלט, מיט אַ סדר, עס זאָל אַרום נעהמען אַ גאַנצען ענין פון אנפאַנג ביז'ן סוף, מוז מען דעם „עקידה“ לערנען, און טאַקע גוט קענען איהם. ווען מען שטודירט דעם „עקידה“, זעהט מען פאַר זיך אַן אויסערגעווענהליכען גרויסען דרשן מיט זעהר פּוֹעֶל זייטיגע טיעפע ידיעות, וועלכער קעמפֿט מיט גאָטלאָזע, מיט כּופרים, מיט אַפיקורסים, און שטאַרקט און באַפעסטטיגט די אידישע אמונה. דער „עקידה“ האָט באַשאַפען אַ ספעציעלע שוהלע פאַר דרשנים, „דרשנים חוקרים“, וועלכע וואָלטען זעהר גוט צונויץ געקומען היינטיגע צייטען ווען די אידישע אמונה

ווערט אזוי שוואך, אויב זיי וואָלטען זייערע דרשות צוגעפאסט צו היינטיגער צייט. דער יסוד אָבער, דעם הויפט פונדאמענט, דעם מאַסשטאַב, די טעכניק, די וועג פון צו בויען און שאַפען אזוינע דרשות — מוז מען נאָך היינט אָנקומען צום „עקירה“. יעדער דרשן דאַרף קענען און וויסען דעם „עקירה.“

י"ב) חכמת הקבלה והחסידות — איך מײן ניט צו זאָגען דאָס יעדער דרשן מוז אַ מקובל זײן, דאָס וואָלט דאָך געווען אַ גזירה שאין רוב הדרשנים יכולים לעמוד בה, אָבער איך בין דאָך זיכער אַז דער העכערער סאָרט דרשן, דאַרף האָבען אַ יד יענה אין קבלה, ווייל קבלה איז די האַרץ פּילאָזאָפּי פון יודענטהום. פּילאָזאָפּי איז אַ „תורה שבמחשׁה“, אַ תורה פון מאַרדך, די קבלה אָבער איז אַ תורה שבלב, אַ „תורת הרגש.“ די קבלה איז די נשמה פון יודענטהום. דער וואָס ווייס קבלה, איז אַ נשמה איד, דער וואָס ווייס קבלה און חסידות, איז אַ האַרץ און נשמה איד, די קבלה בריינגט אַריין נשמה אין די לעהרע פון עטיק און מוסר פונ'ם אידישען פאָלק; די קבלה בריינגט אַריין רוחניות און פּילאָזאָפּישע רעליגיעזען אינהאַלט צו די מצות המעשיות און צו די מנהגי הדת, און די קבלה איז מסוגל און פּעהיג צו אויפּוועקען און פאַנאַנדער ברענגען דעם רעליגיעזען געפּיהל אין די האַרץ פון פּאָלק. דער וואָס ווייס קבלה, היט אידישקייט מאַהבה, ער האָט ליעב דאָס יודענטהום. קבלה וועקט אויף די כּוונה, דעם תּוך, דעם אינהאַלט פון יודענטהום. די פּילאָזאָפּי בריינגט טעמים צו די מצות, און די קבלה האָט אויך „טעמי המצות.“ די טעמי המצות פון די פּילאָזאָפּען האָבען געבראַכט צו כּפירה, די טעמי המצות אָבער פון די מקובלים, בריינגט צו קדושה און צו אַ שטאַרקען אינערליכען חשק צו מקיים זײן די מצות פון יודענטהום. קבלה שטאַרקט דעם מענשען, גיט איהם אַן אינהאַלט אין לעבען. אויסער דעם „זוהר“, דאַרף מען זײן באַקאַנט מיט די כתבים פון אר"י הקדוש, ר' חיים וויטאַל, דעם „פרדס רמונים“ פון ר' משה קורדוביר, דער של"ה הקדוש, און דעם „עשרה מאמרות“ פון ר' מנחם עזריה מפאַנו, „פתחי חכמה“, „חוקר ומקובל“ פון ר' משה חיים לוצאַטו, און אויך אין די חסידישע ליטעראַטור; ווי למשל די ווערטער פון ר' ישראל בעש"ט און זײן שיטה, פון ר' דובער מעזעריטשער מגיד, דער „תּולדות יעקב יוסף“, די מאַמרים פון ר' נחמן בראַסלאַווער, די ספרים פון ר' שניאור זלמן מלאדי, דער „תניא“, דער „לקוטי תורה און נאך, און פון ר' מנחם מענדעל פון ליובאַוויטש, דער „נועם אלימלך“ פון ר' אלימלך מליזענסק, דער „קדושת לוי“ פון ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער און פּיעל אַנדערע צדיקים וקדושים. אין דער חסידישער ליטעראַטור געפינט זיך אַן אוצר פון שטאַף פאַר דרשנים ומטיפים: ווערטלעך, קורצע ווערטלעך מיט וועלכע אַ פּעהיגער דרשן, אַ געניטער מטיף און רעדנער קען ווירקליך מרעיש עולם זײן! — אַ העכערער סאָרט דרשן דאַרף האָבען אַ ידיעה אין חכמת הקבלה!

י"ג) ספרי מוסר — עס איז קיין ספק ניט דאָס עס איז די הייליגע פליכט פון יעדען דרשן צו אַריינקוקען אין ספרי מוסר ניט נור צוליב זיינע צוהערער, נור טאַקע צוליב זיך אַליין. מען דערצעהלט דאָס דער באַוואוסטער גאון און צדיק ר' ישראל סאַלאַנטער זכרוננו לכּרכה האָט געזאָגט:

— אייגענטליך האָבען דאָך די מגידים געדאַרפט זיין זעהר פרום, זיי קוקען דאָך אַריין אַלע מאָל אין ספרי מוסר, וואָרום זיינען זיי ניט אַזוי פרום ווי זיי האָבען געדאַרפט זיין? איז דער תירוץ: ווייל זיי קוקען אין ספרי מוסר צוליב זייערע צוהערער, זאָגען זיי מוסר, דערפאַר בלייבען זיי אַליין אָהן מוסר, דעם מוסר גיבען זיי אַוועק דעם עולם. דערפאַר טאַקע איז נויטיג דאָס יעדער אידישער רעדנער וועלכער וויל אָנוואַרעמען די נשמות פון זיינע צוהערער, זאָל אַפריהער אָנוואַרימען זיין אייגענע נשמה דורך די ספרי מוסר וואָס ער זאָל קוקען פאַר זיך אַליין. די הויפט ספרים אין וועלכע אַ דרשן מוז זיין קלאָר, זיינען די פאַלגענדע ספרים: דער ספר „תקון מדות הנפש“ פון ר' שלמה בן גבירול, דער „מסילת ישרים“ פון ר' משה חיים לוצאטו, דער „ראשית חכמה“ פון ר' אליהו די ווידאש, די מאמרים פון ר' ישראל סאַלאַנטער. אַט דינע ספרים, איבערהויפט דעם ספר „מסילת ישרים“ דאַרף יעדער דרשן זיין קלאָר ממש בעל פה, און דאַצו דאַרף מען אַריין קוקען פון צייט צו צייט אין פערשידענע מוסר ספרים, איבערהויפט פון די ק ר מ ו נ י ם, אַלס יוצא מן הכלל דאַרף אָבער יעדער דרשן ומטיף זיין גוט באַהאַווענט אין די מוסר ספרים פון אַ היינטיגען גאון און צדיק — אין די ספרים פון ר' ישראל מאיר הכהן מראדין. אַלע זיינע ספרים זיינען זעהר וויכטיג, פראַקטיש און זעהר נוצליך, אַ דרשן קען זיך ניט באַגעהן אָהן זיי. זיי וועלען איהם זעהר שטאַרק צו נוצן קומען.

י"ד) ד ר ו ש ס פ ר י ם — די דרוש ליטעראַטור איז זעהר רייך און גרויס. ניט אַלע ספרים זיינען אָבער וויכטיג און נוצליך, און עס איז ווירקליך אַ שאד די צייט צו קוקען אַלע ס פ ר י ם, ווייל מען דאַרף דאָך לערנען אויסער דרוש, פיעל, זעהר פיעל אַנדערע ענינים וועלכע זיינען זעהר וויכטיג. די צייט איז קורץ און צו לערנען איז דאָ זעהר פיעל. איך וועל דערפאַר אַנצייכענען אַ קורצע רשימה פון „ספרי דרוש“ פאַר דעם יעניגען רעדנער וועלכער איז אַן אַנפאַנגער און ווייס ניט צו וואָס צו כאַפּען זיך: א) דער א ל ש י ך. דער „אַלשיך“ איז אַ גרויסער אוצר פון דרוש און חספה. עס ווענדט זיך ווער עס זאָגט דעם „אַלשיך“ און ווי אַ זוי מען זאָגט איהם. ביים קעלמער מגיד ווערט פון דעם „אַלשיך“ אַ פייערדיגע „ניהנם דרשה“, און ביים געניטען מאָדערנעם מטיף ווערט דער „אַלשיך“ אַ פייערדיגע „מאָדערנע רעדע“. מען דאַרף נור וויסען ווי אַ זוי אַ זוי צו זאָגען דעם „אַלשיך“, אָבער „זאָגען“ איז דאָ אַ וועלט, פאַר יאהרען און יאהרען!

ב) ד ע ר ד ו ב נ ע ר — די ספרים פון דעם דובנער מגיד דאַרפען ליגען אימער אויפ'ן טיש ביי יעדען דרשן און מטיף. ניט אַ טראָט אָהן זיי! דער וואָס ווייס דעם סוד ווי צו באַנוצען זיך מיט אַ ספר בכלל און מיט דעם דובנער מגיד'ס ספרים בפרט, יענער וועט מיט זיינע דרשות מרעיש עולם זיין. דער דובנער איז דער גאון פון דרוש, און דער וואָס איז גוט קלאָר אין זיינע ספרים, מוז ווערען אַן ערשטער קלאַסיגער דרשן. זיינע משלים שפאַלמען דעם הימעל, מען דאַרף נור וויסען ווי צו נוצען זיי, און ווי צו ענדערען זיי נאָך דער צייט נאָך און נאָך די היגע אומשטענדען. דער „אהל יעקב“ זיינער איז דער וועג ווייזער פון דרשנים, און מיר האָט געזאָגט דער באַוואוסטער דרשן

און מטיף ר' גרשון פיעסטון, דער שטאָדט מגיד פון מאהלייוו ווען איך האָב גערעדט אין צוקערמאַנ'ס שוהל אין מאָהליב, נאך אַלס יונגער באַי, אז ווען מען איז גוט קלאָר אין דעם רובנער'ס, "קול יעקב" אויף די חמש מגילות, ווערט מען אַן אויסגעצייכענטער דרשן, ווייל דער "קול יעקב" איז אַ וואַהרער אוצר פון דרוש און הטפה!

ג) דער "אברבנאל" איז ווירקליך אַן אוצר פון געדאַנקען, טיעפע, עדלע, גוט דורך געטראַכטע, און יעדער מטיף מוז וויסען דעם, "אברבנאל".

ד) דער "עוללות אפרים" און דער "כלי יקר" פון ר' אפרים מלונטשיץ, זיינען זעהר נוצליכע ספרים פאר אַ דרשן. ר' גרשון פיעסטון פון מאהילעוו האָט מיר געצייגט אַ בריעף פון ראבינער מ ז ה פון מאסקווא וועלכער איז געווען איינער פון די גרעסטע רעדנער אין דער לעצטער צייט, און מזה שרייבט איהם אַז פון אַלע ספרי דרוש געפֿעלט איהם מעהר פון אַלע דער "עוללות אפרים", ווייל ער איז, "פול מיט לעבען". דער "כלי יקר" אָבער האָט אַזוינע פערעלדיגע געדאַנקען און מוסר וועגען לעבען און אידישקייט אַז יעדער דרשן דאַרף זיין קלאָר אַט אין דעם "עוללות אפרים" און "כלי יקר".

ה) אַ דרשן מוז זיין גוט באַקאַנט מיט די מפרשי התורה, איבערהויפט רש"י, אבן עזרא, רמב"ן, ספורנו, ווי אויך דער מלבי"ם אויף תורה און נביאים. דאָרט וועט ער געפינען אַ ים פון דרשות און געדאַנקען.

ו) די פּאָלגענדע ספרים זענען וויכטיג, זעהר וויכטיג, אַלס ספרי דרוש. איך וואָלט זעהר געוואָלט געבען אַן אַפּשאַצונג וועגען יעדען ספר באַזונדער, אָבער איך פיהל אַז דאָס איז אַן אונמעגליכקייט, ווייל דאָן וועל איך מוזען אַנשרייבען וועגען דעם גאַנצע ספרים, אַלזא איך בין דערפאַר געצוואונגען צו אנצייגען נור די נעמען פון די ספרים.

ז) דער בינה לעתים, ח) יערות דבש, ט) ערבי נחל, י) אפיסי יהודה, י"א) נפוצות יהודה, י"ב) בית מועד, י"ג) יד יוסף, י"ד) מדבר יהודה, ט"ו) קול אומר קרא.

ט"ז) פון די נייע ספרי דרוש פון די לעצטע צייט זיינען זעהר וויכטיג די ספרים פון הרב הגאון ר' יצחק יעקב ריינעם זכרונו לברכה, איבערהויפט זיין ספר "נאד של דמעות", און די ספרים פון הרב ר' יצחק ניסענבוים, וועלכע זיינען אַלע וויכטיג און נוצליך פאר יעדען דרשן און פאר יעדען מאָדערנעם מטיף, און אויך די ספרים "דרשות הרמ"ה", "דרשות אל עמי", "דברי יעקב", "וידבר משה", "מנחת יהודה", "המדרש והמעשה", "לוח ארוז", "ילקוט אליעזר", "דמשק אליעזר", "ילקוט תהלים" פון די סופר'ס אין אונגאַרן, די ספרי דרוש פון די אונגאַרישע רבנים און דרשנים צייכענען זיך אויס, ווייל אַט יענע רבנים דרשנים האָבען געדאַרפט באַקעמפּפּען דעם רעפּאָרם יודענטהום, זיינען זיי געווען געצוואונגען צו ריידען צום פונקט, נאָך דער צייט, און — פול מיט לעבען און קאַמפּף.

געוויס זיינען דאָ נאָך פיעל גוטע, אויסגעצייכענטע ספרי דרוש, אָבער איך בריינג נור די וואָס איך ווייס, און איבערהויפט די וועלכע זיינען אַנערקענט געוואָרען ביי די דרשנים ומטיפים פון דער גאַנצען וועלט.

אין אמעריקא געפינען זיך איצט די גרעסטע דרשנים און מטיפים פון היינטיגער צייט, און אין אמעריקא האָט זיך אָפגעדרוקט פיעל ספרי דרוש, מאַכע פון זיי זעהר גוטע און נוצליכע. וועגען די דרשנים ומטיפים פון אמעריקא און זייערע ספרים — אַן אנדערש מאָל, אַם ירצה השם.

י"ז) א י ד י ש ע ג ע ש י כ ט ע — דער אידישער מטיף וועלכער איז ווערטה צו טראָגען דיזען פּעראַנטוואָרטליכען נאָמען, האָט קיין רעכט ניט צו רופען זיך אידישער מטיף, ער האָט ניט קיין רעכט אַרויף צו געהן אויף דער בימה, אויב ער ווייס ניט די געשיכטע פון זיין פּאָלק. איהר קענט ניט טרעפען אַזאַ פּאַסירונג ביי קיין עס ולשוון, איהר קענט ניט טרעפען אַ וועלט באַוואוסטען אמעריקאַנער רעדנער וועלכער זאָל ניט וויסען די געשיכטע פון אמעריקא, אַ באַוואוסטער רעדנער און לעקטשורער אין ענגלאַנד, זאָל ניט וויסען די געשיכטע פון ענגלאַנד, אַ דייטשער פּאָלקס רעדנער זאָל ניט וויסען די געשיכטע פון דייטשלאַנד, דאָס קען טרעפען נור ביי אונז דאָס אַ אידישער רעדנער. זאָל ניט וויסען די געשיכטע פון אידישען פּאָלק.

דער יעניגער וועלכער נעהמט זיך אונטער צו זיין אַ פּאָלקס לעהרער, אַ וועג ווייזער, אַ רעליגיעזער נאַציאָנאַלער וואָרט פיהרער, מוז וויסען וואָס מיט אידען האָט פּאַסירט פון דעם טאָג וואָס זיי זיינען אַרויס פון מצרים ביז היינטיגען טאָג, און ווי אַזוי אידען זיינען ביז דאָן ניט אונטערגעגאַנגען, ווי גרויס איז די געטליכע השגחה, און דאָן וועט דער מטיף האָבען אַן אוצר פון שטאַף פאַר זיין גאַנצען לעבען, צו ריידען צום פּאָלק וועגען דאָס אידישע פּאָלק, זיינע גדולים וקדושים, און וועגען די השגחה העליונה, דאָן וועט ער קענען אויסטייטשען די פּאָר ווערטער פון דוד המלך, וועלכע ער האָט געוונגען מיט 3 טויזענד יאהר צוריק: „רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, גם לא יכלו לי.“ אָט די ווערטער וועט ער קענען אויסטייטשען אין זיינע דרשות מיט היסטאָרישע פּאַסטען און פּאַסירונגען וועלכע וועלען אויף שטורעמען די הערצער און די נשמות פון זיינע צוהערער.

דער דרשן ומטיף דאַרף אימער זיין דער נאַכפּאָלגער פון די נביאים: געהן אין זייערע פּוס טריט, נאַכמאַכען זיי אימער, לערנען זיך פון זיי. דער נביא ווען ער האָט גערעדט צום פּאָלק האָט ער זיך אימער באַנוצט מיט היסטאָרישע פּאַסטען: געדענקט וואָס איז געווען אין מצרים! געדענקט וואָס דאָן האָט פּאַסירט. די ביסעל אידישע געשיכטע וואָס דער נביא האָט געהאַט אין זיין צייט, האָט ער זיך באַנוצט מיט איהר, האָט געמאַכט זעהר אַ גוטען געברויך פון דער אידישער געשיכטע. דאָס איז געווען דאָן, אין דער צייט פון די נביאים. יעצט פון דער צייט פון די נביאים ביז היינטיגען טאָג, האָבען מיר דאָך די גרעסטע געשיכטע. קיין פּאָלק אין דער וועלט האָט ניט אַזאַ רייכע, מערקווירדיגע און אינטערעסאַנטע געשיכטע ווי מיר האָבען. און הונדערטער טויזענדער דרשות, רעדעס און לעקטשורס קען און זאָל געבויט ווערען אויף דער אידישער געשיכטע.

דער גרעסטער דרוש ספר וואָס די וועלט פאַרמאַגט איז — „די געשיכטע פון אידישען פּאָלק.“ וואָלטען אונזערע מטיפים, אונזערע רעדנער געווען

קלאַר אָט דיזען בוך, וואָלטען אלע זייערע דרשות, רעדעס און לעקטורס געקראָגען אַ גאַנצן אַנדער אינהאַלט, פאַרם, סטייל, וואָלטען דאָן אַלע אונזערע ספרי דרוש אַנדערש, גאַנץ אַנדערש געשריבען געוואָרען. די אידישע בימה וואָלט דאָן אַ „נאַציאָנאַלע פּלאַטפּאָרם“, אַ „מרכז הרוחני“ פאַר'ן פּאָלק געוואָרען, און דאָס פּאָלק וואָלט דאָן גאַנץ אַנדערע דרשות געהערט. די בימה וואָלט דאָן געווען אַ פּאָלקס אוניווערזיטעט, און דער מטיף וואָלט דאָן אַ פּי ה ע ר פּון פּאָלק געווען. „המות והחיים ביד השון“, דער טויט און לעבען איז ביים צונג, אַ רעדנער וועלכער באַזיצט לשון, איז אַ גרויסע, ריזיגע קראַפט. דער לשון אָבער וואָס זאָגט וויצען, ברעכט פּסוקים, זינגט אַ נגון, רעדט ניט צום לעבען, איז אַ פאַרפּראָרענער, טויטער לשון. דער לשון אָבער וואָס רעדט צו אַ לעבעדיגע פּאָלק אין דער שפּראַך פּון זיין געשיכטע, אזאָ לשון קען שאַפען געשיכטע און קען אויפּלעבען דאָס פּאָלק.

„געשיכטע ווידערהאַלט זיך“ : אַלעס וואָס עס קומט פאַר מיט אידען יעצט, איז שוין פאַרגעקומען, אין כל חדש ! ווען דער מטיף ווייס וואָס עס איז פאַרגעקומען מיט די אידען און נעהמט אין זיין דרשה און ציהט אַ פאַראַלעל פּון יעצטיגע צייט און פּון אַ גאַנץ אַלמע צייט, ער ערקלערט וואָס דאָן איז געווען און וואָס קומט יעצט פאַר, און ציהט אַרויס דערפּון אַ מוסר השכל, אזאָ דרשה איז אַ לאַגישע, אַ וויסענשאַפּטליכע, און מוז מאַכען אַ טיעפען איינדרוק אי אויף די הערצער אי אויף די מוחות פּון פּאָלק.

די אידישע געשיכטע איז אַ דרוש ספר „לא נתנו דברי הימים אלא לידרש“ (ויקרא רבה, ילקוט ד"ה). געשיכטע לאָזט זיך טייטשען, ערקלערען, און בעט זיך מען זאָל דרש'ען וועגען די געשיכטע, וועגען די אידישע פאַרגאַנגענהייט, און די תורה זאָגט : „רק השמר לך ושמור נפשך מאד פּן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופּן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך“ (דברים ד', ט'). עס איז אַ הייליגע פּליכט איבערצוגעבען די געשיכטע פּון אידישען פּאָלק צו אונזערע קינדער און „למען ידעו דוד אַחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם“ (תהלים ע"ח, ו'), אום דער צוקונפטיגער דור זאָל וויסען די געשיכטע פּון זיין פּאָלק און זאָלען איהר איבערנעבען צו זייערע קינדער. די תורה זאָגט : „זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך“ (דברים ל"ב, ז'), אַ איד דאַרף געדענקען און וויסען וואָס אַמאָל האָט פּאַסירט, מען דאַרף פרעגען די עלטערען זיי זאָלען אונז דערצעהלען פּון אַלעס וואָס מיט אונז האָט פּאַסירט.

די אידישע געשיכטע ביי אַ גוטען דרשן ומטיף איז דער שטאַרקסטער מיטעל פאַר חזק הדת והיהדות, און דערפאַר איז די אידישע געשיכטע זעהר אַ וויכטיגער און נוצליכער למוד. און ישעיה הנביא אין זיין צייט האָט געפונען פאַר נויטיג צו שרייבען געשיכטע, ער האָט פאַרשריבען פאַר די צוקונפטיגע דורות די געשיכטע פּון עזיהו און פּון יחזקיהו (דה"ב כ"ו, כ"ב, ל"ג, י"ט), פּון עדו החזוה מיט עזרא הסופר ביז רב שרירא גאון, דער רמב"ם און דער ראב"ד (בעל הקבלה) או פיעל אַנדערע ביז ר' זאב יעבץ און הלוי האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט שטודירען די אידישע געשיכטע, ווייל דורך אידישע געשיכטע ווען זי ווערט געלערענט אין דעם אידישען טראַדיציאָנעלען זינג, לויט יעבץ

און הלוי, קען מען איינפלאנצען אין די הארץ פון פאָלק ליבשאפט און רעספעקט צום אידישען פאָלק און צו אַלעס וואָס ביי אירען איז ליב, הייליג און טייער. ווען דער עולם וועלכער קומט הערען די דרשנים ומטיפים פון לאַנד, ווען זיי וועלען באַקאנט ווערען מיט די וויכטיגסטע פאַסירונגען פון דער אידישער געשיכטע, וועלען זיי דאַן וויסען אַז ניט אומזיסט האָט דער איד געלעבט 4 טויזענד יאהר אַן אויסער געוועהנליכען, וואונדערליכען לעבען, וואָס קיין פאָלק אין דער וועלט קען אַזאַ ביישפּיל ניט האָבען, זיי וועלען דאַן וויסען אַז ניט אומזיסט האָבען אונזרע עלטערען פאַרגאַסען זייערע הייליגע בלוט פאַר זייער גאָט, פאַר זייער פאָלק און פאַר זייער לאַנד, און זיי וועלען דאַן פער-שטעהן אַז אירען און אידישקייט וועלען קיינמאָל ניט אונטערנעהן. דרשנים ומטיפים מוזען זיין באהאווענט אין דער געשיכטע פון זייער פאָלק !

י"ח) ל י ט ע ר א ט ו ר א ו ן ל ע ב ע ן — עס איז דורכאויס נויטיג פאַר דעם מאָדערנעם מטיף צו זיין באהאווענט אין די קלאַסיגער פון דער וועלט ליטעראַטור בכלל און אין די העברעאישע און אידישע ליטעראַטור בפרט. די פערעל פון דער וועלט ליטעראַטור וועלען איהם צייגען די ווינקעלעך פון לעבען, וועלען איהם עפענען די אויגען, וועלען איהם מאַכען קלאָר מיט פער-שירענע פראַבלעמען פון לעבען, און די העברעאישע און אידישע ליטעראַטור וועלען שאַפען אין איהם אַ מאָדערנעם, שטאַלצען אירען, וועלכער זאָל פאַר-שטעהן בעסער און טיפער די לאַגע פון אירען און אירענטהום.

דער אומגליק פון דער נייער העברעאישע ליטעראַטור איז וואָס זי איז ניט רעליגיעז : זי איז ניט אַ פאַרמוזעצונג פון תנ"ך, משנה, גמרא, תשובות און דרוש, נור זי איז נאכגעמאַכט נאָך פרעמדע, ניט אידישע ליטעראַטורען, ווייל די שאַפער און בויער און מיט ארבייטער פון אונזער ליטעראַטור זיינען קיין רעליגיעזע אירען, צו אונזער אומגליק האָבען מיר ניט גענוג דענקער, שריפטשטעלער און דיכטער וועלכע זאָלען אמת'ע רעליגיעזע אירען זיין, וועלכע זאָלען אַליין שאַפען ליטעראַטור, און עס געפינען זיך ביי אונז אויך פיעל ביכער און זשורנאַלען וועלכע ענטהאַלטען כפירה און זנות, אָבער עס געפינען זיך דאָך פיעל ביכער וועלכע זענען זעהר וויכטיג און נוצליך, און די נייע מאָדערנע העברעאישע ליטעראַטור קען פיעל, זעהר פיעל העלפען צו ענטוויקלען דעם אידישען מטיף, לערנען איהם ווי צו דענקען, ווי צו פאַרטראַגען זיינע געדאַנקען, און ער וועט זיך דאַן איינשאַפען אַ ספעציעלע אידישע וועלט אַנשוואַונג, די ליטעראַטור וועט איהם באַקענען מיט פערשידענע בילדער פון לעבען, און וועט איהם, דעם מטיף, אויסלערנען צו שאַפען אַליין בילדער פון לעבען. און ווען איינער איז גוט באהאווענט אין דער העברעאישע ליטעראַטור, ווען אפילו ער זאָל ניט אנקוקען קיין ספר דרוש, וועט ער זיין כּח צו האַלטען פערשידענע רעדעס אויב ער איז בטבע אַ רעדער. די העברעאישע ליטעראַטור גיט פיעל, זעהר פיעל שטאַף צום רעדען איבער אירען און יודענטהום.

אַ מטיף מוז פיעל לערנען און לייענען ווי אויך זיין גוט, זעהר גוט, באַקאנט מיט אַלע צייט פראַגען בכלל און מיט אידישע צייט פראַגען בפרט ;

א מטיף מוז וויסען די לאגע פון אידען און יודענטהום אויף דער גאנצער וועלט, גרינדליך, אלעס וואָס קומט פאַר אין דער אידישער וועלט, דאַרף זיין פאַר איהם אָפּען און קלאָר, און צוליב דיזען צוועק מוז ער לייענען יעדען טאָג צייטונגען און זשורנאַלען, אַלגעמיינע און אידישע. דער אידישער מטיף דאַרף זיין אַ לעבעדיגע „צייטונג“ ער דאַרף ניט נור לייענען די נייעס פון טאָג, נור לערנען, שטודירען, און פונקט ווי דער עדיטאָריעל שרייבער און אַרטיקעל שרייבער אין צייטונגען און זשורנאַלען פאַר טיטשען די נייעס פון טאָג, און גיבען זייערע אייגענע פירושים וביאורים, דאָס מיינט: „זיי פאַרטייטשען דעם לעבען,“ אזוי דאַרף דער מאָדערנער מטיף זיין איינער פון די מפרשים פון לעבען. ווען ער שטעהט פאַר'ן פּאָלק, דאַרף ער זיך אַפּרופּען אויף אַלע פּראַגען פון לעבען, אויף יעדע צייט פּראַגע און געבען זיין מיינונג, זיין השקפה, און באַזאָלצען און באַפּעפּערען זיין מיינונג מיט אַ פּסוק, מיט אַ מאַמר חז"ל, און כמעט פון יעדע פּאַסירונג אין לעבען קען דער געניטער און פּעהיגער מטיף ציהען אַ מוסר השכל פאַר חזק התורה והיהדות.

מיט איין וואָרט, אַ גוטער דרשן, אַ פאַראַנטוואָרטליכער מטיף, מוז זיין אַ גרויסער מתמיד, ער דאַרף אַלעס לערנען, שטודירען און וויסען, און זאָל פאַרשטעהן ווי אזוי צו מאַכען געברויך פון זיינע טיעפע, פיעל זייטיגע ידיעות. אַ גוטער דרשן ומטיף דאַרף לערנען און לייענען אַלע סאַרטען ספרים וואָס ער קען נור קריגען, און פון אַלע פּערשידענע ספרים קען ער אַרויסנעהמען שטאַף צו זיינע דרשות. פונקט ווי דער ביהן וועלכער קלייבט זיין האָנגי פון אַלעס וואָס קען איהם צונגיז קומען. נור אין איין ספר דאַרף אַ דרשן און מטיף ניט קוקען, דאָס איז דער ספר — „וועלכער איז נאָך ניט געדרוקט געוואָרען.“ און אַט אזוי האָט געטאָן דער באַוואוסטער מַכּבּי, דער קאַמעניצער מגיד זכרונו לברכה, ער האָט זיך ממית געווען באַהלָה של תורה, האָט יעדע מינוט פון זיין לעבען געלערענט און געלייענט, און אזוי דאַרפּען טאָן אַלע מגידים, דרשנים און מטיפים, ווי דער קאַמעניצער מגיד האָט געטאָן.

י"ט) דער גרעסטער און דער בעסטער דרשן טאָר ניט אַרויף געהן אויף דער בימה ריידען, סייידען ער האָט זיך צוגעגרייט זיין דרשה בעפאַר, אָדער ער זאָל שרייבען זיין דרשה בעפאַר ער געהט רעדען, ווען ער געהט רעדען אין העברעאיש, זאָל ער אָנשרייבען זיין דרשה אין העברעאיש, און ווען ער געהט רעדען אין אידיש, זאָל ער פריהער אָנשרייבען זיין דרשה אין אידיש, אין דער שפּראַך אין וועלכע ער וועט ריידען צום פּאָלק. שרייבענדיג וועלען אַרויף קומען געדאַנקען און אויסדריקע וועלכע וועלען איהם גאַנץ גוט צונגיז קומען, און ווען ער איז בטבע ניט קיין שרייבער, זאָל ער מאַכען זיך „נאָטיצען,“ ער זאָל אויסשרייבען ראשי פרקים פון די פּסוקים און מאַמרים וועלכע ער געהט פאַרטראַגען. מען מוז צוגרייטען און פאַרברייטען יעדע דרשה בעפאַר מען זאָגט זיאַ פאַר'ן עולם. דער מדרש זאָגט אַז ווען נאָט איז געגאַנגען געבען די תורה צו אידען, האָט ער אַפריהער געזאָגט די תורה צו זיך 4 מאָל און דאָן האָט ער געזאָגט צו די אידען, שנאמר אַז ראה, (2) ויספרה, (3) הכינה וגם (4) חמרה ואַחר כך ויאמר לאָדם (שמות רבה, פל"ט, א'). און אַ דרשן, זאָגט

דער מדרש — דארף גוט איינשמודירען זיין דרשה בעפאר ער געהט זאָגען פאר'ן עולם.

כ') מען מוז הערען גוטע, באַוואוסטע, אנערקענטע דרשנים און מטיפים, הערען און לערנען זיך פון זיי ווי צו האַלטען אַ דרשה, ווי אזוי צו באַלערנען און באַגייסטערען אַן עולם, דאָס איז „שמושה של תורה.“

כ"א) עס איז ניט פאסיג און זעהר ניט שעהן פאר אַ דרשן צו ריידען אויפ'ן בימה וועגען זיך. די בימה מוז זיין הייליג. דאָס וואָרט „איך“ טאָר ניט דערמאָנט ווערען. מען דארף זיך לערנען פון די נביאים : דער נביא האָט קיינמאָל ניט דערמאָנט דאָס וואָרט „איך“, נור „נאום ה'“, אזוי זאָגט גאָט. דער דרשן דארף זאָגען אזוי זאָגט די תורה, דער מדרש, ספרים זאָגען, אָבער ניט „איך“ זאָגן. און ער זאָל קיינמאָל בכלל ניט ריידען וועגען זיך אָדער וועגען פּערזאָנען אָדער פּערזענליכע זאַכען, ווייל דאָמיט וועט ער מחלל זיין די קדושה און דעם כבוד פון דער בימה, וועלכע איז זיין כבוד און דער כבוד פון די אידישע דרשנות והטפה.

כ"ב) דער דרשן ומטיף מוז זיין אַ „איש אמת“, אַ בעל מדות טובות. ער זאָל זיין אַ „נאה דורש ונאה מקיים“, דער עולם זאָל וויסען אז ווען ער רעדט וועגען עפעס, איז דאָס ערענסט און הייליג, דאָן וועלען זיין דבריו נשמעים, וועט מען איהם הערען און פאַלגען. ווען אָבער ער קען שעהן רעדען און זיין רעקארד איז ניט גוט, ער האָט ניט קיין שעהענס נאָמען, ווען מענשען קענען איהם זאָגען : קשוט עצמך ואַחר כך קשוט אַחרים, זאָג מוסר זיך בעפאר דו זאָנסט אונז מוסר, אזא רעדנער איז מחלל השם און זיינע רייד זיינען אַרויס געוואָרפּען.

דער אידישער דרשן ומטיף מוז זיין אַ „מופת לרבים“, מיט זיין ריינעם כאַראַקטער, מיט זיין אמת'ע פרומקייט, מיט זיין מסירת נפש פאר אידישקייט. ער דארף און מוז זיין אַן אמת'ער אידעאליסט, דאָן וועט די אידישע הטפה קריגען איהר תקוה, און דער מטיף וועט זיין דער אמת'ער לעהרער און וועג ווייזער פון פאַלקס.

ווען דער מטיף ערקלערט דעם עולם די וויכטיגקייט פון לערנען אידישע געשיכטע, איז כדאי ער זאָל זיי איבער געבען די פאַלגענדע וויכטיגע פאַסירונג : סער באזיל טהאמסאן, געוועזענער משיעה אוו פאליס פון לאנדאן, האָט געשריבען אַן אַרטיקעל אין דער „סאָנדעי ניוס“ איבער דעם לעבען און אויפמאָונגען פון אהרן אראנסאן פון „זכרון יעקב“, ארץ ישראל, וועלכער איז דער'הרג'עט געוואָרען באַלד נאָכ'ן וואַפען שטילשטאַנד ווען ער איז געפלויען מיט אַן עראפליין פון פאַריז קיין לאַנדאָן.

סער באזיל שטעלט זיך אָפּ אויף אראנסאן'ס לייסטונגען צו ענגלאַנד בעת'ן קריג און דערצעהלט צווישען אנדערעס אז אראנסאן האָט גערעטעט גענעראַל אלענבי'ס אַרמעע דורך די וואונדערבארע אינפאָרמאַציע וועגען דעם שונא וואָס ער האָט איהם צוגעשטעלט, און אויך וואָס ער האָט געוויזען די ענגלישע אַרמעע אינזשיניערען וואו זיי קענען געפינען וואסער אויפ'ן פלאַץ וואו די ענגלישע אַרמעען זיינען געשטאַנען, און מיט דעם פארשפּאַרט דער אַרמעע צו בריינגען וואסער פון קאירא.

אראנסאך האָט די אינפֿארמאציע זיינע וועגען די וואַסער קוואַלען ענטנומען פֿון ספר יוסיפֿון.

דער דרשן און דער טלית

עס איז אַן אַלטער מנהג ביי מגידים און דרשנים צו איינוויקלען זיך אין אַ טלית ווען מען זאָגט אַ דרשה. די היינטיגע מאָדערנע מטיפים האָבען דאָס אָפּגעשאַפֿט. עס איז ווירקליך טראַדיציע: דער טלית מאַכט אַ שיינעם הייליגען איינדרוק. און ווען דער גאַנצער עולם זיצט אין שוהל אָהן טליתים און עס שטעהט אַ מאַן נעבען אַרון קודש איינגעוויקעלט אין אַ טלית און רעדט, מאַכט דאָס אַ נואַלדיגען גרויסען איינדרוק. דער דרשן דאַרף זיך איינוויקלען אין אַ ריינעם, שעהנעם טלית, צוגעהן צום אַרון קודש, אַ בויג טאָן זיך מיט רעספעקט, אַ קוש טאָן דעם פּרוּכת, און דאָן צוגעהן צום בימה ריידען.

די טעכניק פֿון ריידען

ווען דער דרשן פּאָנגט אָן זיין דרשה, דאַרף ער אָנפּאַנגען גאַנץ שטיף, כּדבר איש אל רעהו, נאכדער אַ ביסעל העכער, העכער, ביז ער צואוואַרעמט זיך און פּאַלט אַריין אין התלהבות. ווען ער פּאָנגט אָן זיין דרשה שטיף, דאָן מוז דער עולם גוט צוהערען זיך, און פּסיכאָלאָגיש שטריינגט זיך דאָן אָן דער צוהערער בעסער צו הערען. אין שוהל ווערט דאָן גאַנץ שטיף, און דער דרשן האָט דאָן די מעגליכקייט צו געווינען דעם אויער פֿון דעם צוהערער, און נאכדער זיין האַרץ און נשמה. ווען אָבער ער פּאָנגט אָן הויך, וועט ער אויסגעמאַטערט ווערען, וועט הייזעריג ווערען, און דער עולם וועט נערוועזן ווערען. דער גוטער געניטער רעדנער קען ריידען שטונדען לאַנג און ניט הייזעריג ווערען.

מען טאָר ניט שרייען נור ריידען, ריידען וואַרעם, מיט באַנייסטערונג, און וואו עס בעט זיך אַן אויסגעשריי, אַ שפּריץ טאָן מיט פייער, מיט אַ העכערע שטימע, צו באַטאָנען געוויסע ווערטער מעהר ווי אַלע אַנדערע, מוז מען דאָס טאָן, מען דאַרף נור וויסען ווען און ווי אזוי, אָבער ניט אַריינפּאַלען אין אַ משונה'דיגע לאַגע פֿון ניט קיין געניטען רעדנער וועלכער שרייט קולות וואו מען דאַרף און וואו מען דאַרף ניט, פּאַרמאַטערט זיך און פּאַרמאַטערט דעם עולם.

ווי צו מאַכען אַן אַפּיעל

ווען דער דרשן מאַכט אַן אַפּיעל פֿאַר תּלמוד תּורה'ס, ישיבות, ארץ ישראל וכדומה, מוז ער אַפּריהער אַרומריידען די וויכטיגקייט פֿון דעם אנשטאַלט פֿאַר וועלכען ער מאַכט אַן אַפּיעל, בריינגען פּאַקטען וואָס דער אנשטאַלט טוט אויף; פּאַרוואָס מוז יעדער איד איהם שטיצען — עד כאן מאַרד, דאָס האָט ער אַן אַפּיעל געמאַכט צום מאַרד, צום ניקטערען שכל, נאכדער — יעמוד הלכ העברי! מוז ער אָנהייבען אַפּעלירען צום האַרץ. דאָן פּאָדערט זיך פייער, התלהבות, שעהנע פּראָזען, שאַרפע ווערטער, און ווען ער קומט צו די שטאַרקסטע רירענדע ווערטער פֿון זיין אַפּיעל, זאָל ער גלייך ענדיגען און דאָן אויפּפּאַדערען דעם עולם צו געבען געלד אָדער שנדר'ען. ווייס מען אָבער ניט וואו אויפֿ-

צוהערען, אָדער הערט מען אויף ניט ביי די שטאַרקסטע ווערטער פונ'ם אַפּיעל, אזוי איז דאָן די נאַנצע רעדע אַרויסגעוואָרפֿען. דער עולם ווערט קאַלט, און קיין געלד וועט ניט געשאַפֿען ווערען. פּיעלע רעדנער מאַכען זיך אַליין קאַליע וואָס זיי ענדיגען ניט אין דער ריכטיגער צייט ווען זיי דאַרפֿען ענדיגען.

וויפּיעל אַ דרשה דאַרף געדויערען

אַ שבת'דיגע דרשה אין שוהל טאָר ניט געדויערען מעהר ווי אַ שטונדע. שבת אין דער פּריה, פאַר מוסף — ניט מעהר ווי 20 מינוט; אַ רעדע אָדער אַן אַפּיעל — ניט מעהר ווי 20 מינוט; אַ לעקטור — אַ שטונדע. דער רעדנער מוז זיך איינגעוועהנען רעכענען זיך מיט צייט, ער מוז קוקען אויפ'ן זייגער: צופּיעל זאָגען איז אומגעזונט פאַר'ן רעדנער און פאַר'ן עולם, מען ווערט גיך צוגעגעסען, און דאָס איז אַ סכּנה!

דער מחבר פון דיוען ספר האָט געהאַלטען לאַנגע דרשות אין יוראָפּ, צו 3—2 שעה אַ דרשה. אמעריקא האָט איהם אויסגעלערענט דאָס ניט צו טאָן. דער דייטש זאָגט „אין די בעשריינקונג דערקענט מען דעם מייסטער“, וואָס צו, איז אומגעזונט — צופּיעל ריידען טויג ניט, מען טאָר ניט זיין קיין מרבה דברים!

ווי מען מאַכט אַ דרשה

אַ דרשה דאַרף צונויף געשטעלט ווערען אין אמעריקא פונקט ווי אַ צייטונג: נייעס, עדיטאָריעלס, אַרטיקלען און אַדווערטייזמענטס. דער דרשן דאַרף זאָגען (1) אַ געדאַנק, (2) מוסר, (3) חרושי תורה, (4) אַן איבערבליק איבער די וויכטיגסטע פאַסירונגען אין אידישען לעבען און וואָס מיר, אַלס אידען, קענען לערנען דערפון, און (5) 2 דינים, הלכות פסקות און — אַדווערטייזען די וויכטיגסטע ענינים וואָס וועט פאַרקומען אין שוהל, אין תלמוד תורה, אָדער אין שטאַדטישע אַנגעלעגעהייטען. דער עולם וועט דאָן הערען אַ וויכטיגען געדאַנק איבער די סדרה פון דער וואָך, וועט הערען אַ ביסעל מוסר, איינגעטייטשטע פסקים און מדרשים פון דער סדרה פון דער וואָך, די נויטיגע דינים ומנהגים פון אַלטעגליכען לעבען און אַן ערקלערונג וועגען די טעמי המצות והמנהגים, און ער וועט פאַרשמעהן וואָס עס קומט יעצט פאַר אין דער אידישער וועלט. אזא דרשה איז באַלערענד, אינהאַלטסרייך, נוצליך און זעהר אינטערעסאַנט.

די טאַקטיק פון רעדנער

דער דרשן און מטיף זאָל קיינמאָל ניט זאָגען צום עולם א י ה ר דאַרפט טאָן, א י ה ר דאַרפט וויסען, א י ה ר טוט ניט ריכטיג, נור מ י ר דאַרפען טאָן, מ י ר דאַרפען וויסען, מ י ר טוען ניט ריכטיג. ווען ער זאָגט מ י ר געהט ער זיך אויך אַרײַן אין כלל, דאָס קלינגט שעהנער, איידעלער, און מאַכט דערפאַר אַ גוטען אַיינדרוק.

דער דרשן און דער אמת

דער דרשן טאָר ניט חנפ'ענען דעם עולם, און טאָר זיך ניט שרעקען פאַר זיינע בעלי בתים, פאַר זיין געמיינדע, ער מוז זאָגען דעם אמת, און נור דעם אמת! דער עולם וועט מווען דרך ארץ האָבען פאַר'ן אמת; ער מוז פייערען

פאר שמירת שבת, חנוך הבנים, כשרות, טהרת המשפחה, ארץ ישראל וכדומה; ער מוז דאן שטעהן העכער פון פאלק, קיין זאך אין דער וועלט טאָר איהם ניט אָפּשרעקען פון צו שליידערען דעם אמת אין פנים אַרײַן; דער עולם מוז דערקענען אין דעם מטיף אַ גרויסען, שטאַרקען איש האמת, אַן אונער־מידליכען קעמפּפּער פאַר'ן יודענטום. אָבער זיין מוסר און זיין פייערדיגער אמת דאַרף נעזאָגט ווערען צום כלל, ניט צום פרט, ניט צום יחיד. ער דאַרף זיך היטען ער זאָל ניט זאָגען דעם אמת און ניט שטראָפּען דעם יחיד ב ר ב י ס, ווייל דאָס הייסט פאַרגיסען בלוט, מלכין פני חבירו ברכים זיין און דאָס קען פיהרען צו מחלוקת ביי אידען. מען דאַרף צום אמת שכל האָבען, שכל מיט אמת קענען באַזיגען די וועלט!

דער דרשן און דער נגון

מען דאַרף ניט זי נגען בשעת מען האַלט אַ דרשה, אָדער ווען מען רעדט צום עולם. זינגען דאַרף אַ חזן, אַ רעדנער דאַרף ריידען: ער וויל דאָך עפעס פון עולם, ער אַפּעלירט דאָך צו זיי אין יעדער דרשה וועגען חזוק היהרות, צו וואָס די נגונים? דאָך אָבער בעט זיך אַמאָל אין אַ שבת'דיגע דרשה אין געוויסע מאָמענטען פון דער דרשה, דאָרט וואו דער דרשן צו וואַרעמט זיך זעהר שטאַרק, בעט זיך דאָן אַ זיסער האַרציגער מיסטישער מגיד נגון. דער נגון שאַפט דאָן אַ הייליגע שטימונג אין שוהל, איבערהויפט שבת פאַר נאכט ווען אין שוהל ווערט שוין אַביסעל פינסטערליך, דאָן איז אַ האַרציגער נגון וואָס קומט פון שטאַרקע התעוררות פון דער בחינה „צעק לבם אל ה'“ קומט זעהר גוט צונויף און מאכט אַ שטאַרקען און טיפען איינדרוק.

ווי מען גרייט צו אַ שבת'דיגע דרשה

ווען דער דרשן דאַרף צוגרייטען אַ שבת נאכמיטאגדיגע דרשה, דאַרף ער איבערקוקען די סדרה פון דער וואָך, און אזוי ווי אין יעדער סדרה געפינען זיך פאַרשירענע ענינים, זאָל ער אויסקלייבען נור איין ענין, און אַט דעם ענין זאָל ער דורכקוקען מיט רש"י, אבן עזרא, רמב"ן, ספורנו, די מדרשים און ילקוטים וואָס באַלאַנגען נור צו דעם ענין, און דאָן וועט ער האָבען געוויס גענוג שטאָף וואָס צו ריידען וועגען דעם ענין, ווייל אַפריהער וועט ער פאַר־לייענען פאַר'ן עולם דעם טעקסט פון חומש וועגען דעם ענין, נאכהער פאַר־שידענע געדאַנקען וואָס ער וועט געפינען אין די מפרשי התורה און אין די מדרשים און ילקוטים וועגען דעם ענין. און אויב דער דרשן פיהלט אַז טראָמץ דעם האָט ער נאָך אַלץ ניט קיין גאַנצע, גוטע דרשה, איז אַ סימן אַז דער דרשן איז ניט פיל באַלעזען, האָט ווייניג געלערענט און געלייענט און איז בכלל ניט קיין גרויסער בעל מחדש, דאָן זאָל ער קוקען דעם אלשיך, דעם רובנער, דעם אברבנאל, דעם עקידה, אָדער אַנדערע ספרי דרוש וועלכע געפעלען איהם מעהר ווי אַנדערע, דאָן וועט ער געוויס האָבען פיעל גוטע שטאָף צו זיינע דרשות.

ווי אזוי צו פאַרפאַסען דרשות

עס איז זעהר נויטיג פאַר אַ דרשן ער זאָל זיך לערנען אַלץ ין שאַפּען אַ דרשה, אָהן די הילף פון די ספרי דרוש, און צוליב דעם צוועק איז נויטיג, ער זאָל האָבען אייניגע שטונדען אין וואָך אין וועלכע ער זאָל אויפּזוכען

וואונדערבארע מאמרים אין די מדרשים און ילקוטים, מאמרים וועלכע זיינען שווער צו פארשטעהן, וועלכע קוקען אויס ווי א רעטעניש, און אָט דוקא אַזא אַנדה זאָל ער גוט און פּאַרוויכטיג איבער לייענען, פאַרמאכען דעם מדרש, לייבען מיט זיך אַליין, און קאָנצענטרירען זיינע געדאַנקען נור צו איין פונקט, צו דערגעהן וואָס פאַר אַ געדאַנק ליגט באַהאַלטען אין דיזע וואונדערבארע אַנדה. ער וועט זיך דאָן לערנען טראַכטען, טראַכטען טיף, מאַכען „עקסערסיז“ מיט זיין מאַרד, און אויב ער איז נור ניט קיין „עקר“ פון דער נאַטור, וועט איהם געליינגען אַליין צו שאַפען וואונדערבארע דרשות און שעהנע געדאַנקען. יענע דרשנים אָבער וואָס ניבען זיך ניט אַ ריהר אָהן ספרי דרוש, זיינען ווי יענער קינד וועלכען מען פיהרט אימער פאַר'ן האַנד, אַזא קינד וועט קיינמאָל ניט קענען געהן אויף זיינע פיס. אַ דרשן וואָס ניט זיך ניט אַ ריהר אָהן ספרי דרוש, וועט קיינמאָל ניט קענען אַליין שאַפען דרשות. די צייט וואָס ער וועט אַוועק געבען פאַר לערנען און לייענען, וועט איהם מיט דער צייט בריינגען מעהר נוצען און מעהר שטאַף צו דרשות און רעדעס, פיעל מעהר ווי ווען ער גיט אָפּ זיין גאַנצע צייט אויף ספרי דרוש און האָט ניט קיין צייט צו לערנען און לייענען, און מוז דאָן בלייבען אומוויסענדיג. אַ דרשן מוז פיעל לערנען און לייענען, און דאָן וועט איהם לייכטער זיין צו שאַפען זיינע דרשות.

דער דרשן איז אַ פּאָלקס קרבן

אַ דרשן מוז האָבען רעספעקט פאַר זיך אַליין. ער מוז וויסען דאָס זיין ארבייט איז אַ נוצליכע און אַ הייליגע. און ווען בעלי בתים גיבען געלד און טשעקס פאַר אידישקייט, גיט ער מעהר פאַר זיי אַלעמען, ווייל ער גיט זיך אַליין: ער איז אַ קרבן פאַר אידישקייט, זיין מאַרד, זיין קאַפּ, זיין האַרץ, זיין צייט, ווען ער גיט אַוועק פאַר געלד מאַכען, ניט פאַר תורה און דרוש, וואָלט ער אויך געהאַט געלד און הייזער ווי זיי האָבען, ווייל ער האָט אָבער זיך מוסר נפש געווען פאַר תורה, איז ער דער קרבן פון יודענטהום, און דערפאַר דאַרף ער פאַדערען רעספעקט פאַר זיין תורה און פאַר זיין טאַלאַנט, ער זאָל זיך אַליין ניט ביליג מאַכען, און קיינעם ניט חנפּנ'ען. און יעדע דרשה ברבים קאָסט מאַרד, געזונט, בלוט און נערווען „חכם שיושב ודורש בקהל, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב חלב ודם על גבי המזבח“ (אבות דר"נ, פ"ד).

דער מטיף און דער כּלל ישראל

אַ מטיף דאַרף ריידען וואָס ווייניגער וועגען דעם יחיד און וואָס מעהר וועגען דעם כּלל ישראל, וועגען דאָס אידישע פּאָלק. הרב ר' יצחק יעקב רייזעס ז"ל האָט זיך געמאַכט אַן אייביגען נאָמען מיט זיינע ספרי דרוש, ווייל ער איז ניט גענאָנגען אין די אַלטע, אויסגעטראַטענע וועגען פון די דרשנים ביז זיין צייט, וועלכע האָבען גערעדט, געזאָגט מוסר און דרשות וועגען דעם איינציגען נעם איד, ווי ער דאַרף זיין פרום און גוט א. ז. וו., זאָנדרען הרב ריינעס האָט גערעדט אין זיינע ספריים וועגען דאָס אידישע פּאָלק כּלל ישראל, און גערעדט ברייט, פון דער הויך, ווי אַ גרויסע נאַציאָנאַלע פיגור דאַרף ריידען. ער איז געווען אַ „מאריד“, ווען ער וואָלט ניט געווען אַזא מאריד, וואָלט גערעדט מעהר צום פונקט, וואָלטען זיינע וואונדער-

בארע ספרים נאך א גרעסערען און טיפערען איינדרוק געמאכט. און דערפאר רעכען איך אז זיין „נאר של דמעות“ איז דער בעסטער פון זיינע דרוש ספרים, ווייל גראדע אין איהם האָט ער אַרײַנגעפּאָכטען פּיעל גוטע, בריליאַנטענע געדאַנקען מיט וועניגער ווערטער און ער איז אין גאַנצען געווירמעט צום אידישען פּאָלק. אַ דרשן דאַרף רײדען וואָס מעהר וועגען דאָס אידישע פּאָלק, וועגען די לאַגע פון כלל ישראל.

דרשות פון ווירקליכען לעבען

אַ מטיף אין אונזער צײַט מוז זײַן גוט באַקאַנט מיט הײַנטיגען לעבען, אום ער זאָל וויסען וואָס עס פּעהלט אין הײַנטיגען לעבען, און ווי אזוי מען דאַרף דאָס פּאַרבעסערען. אונזער פּאָלקס־רעדנער ר' צבי הירש מאַסליאַנסקי, למשל, אויסער די העברעאישע ליטעראַטור, אידישע געשיכטע, צײַטונגען און זשורנאַלען וואָס ער מוז האָבען צו זײַנען רעדעס, אויסער זײ, דאַרף ער קײן ספרים ניט האָבען, ווייל ער קוקט אַרײַן גאַנץ טײַף אין אײַן גרויסען וואונדער־באַרען ספר פון וועלכען ער שעפט זעהר פיל רעדעס, און דער ספר איז — דער „ספר החיים“, דער לעבען אַלײַן. דער לעבען איז רײך, גיט גענוג שטאַף, איבער גענוג, צו יעדען טאַלאַנטפּאָלען רעדנער, אויב ער ווײַס און פּאַרשטעהט נור דעם לעבען. דער אַלטער ק א ר ע ל י צ ע ר מ ג י ד ז"ל, וועלכער פלעגט דערצעהלען אויפ'ן בימה מעשיות פון ווילנער פּנס, האָט אַמאָל געזאָגט אז ער געהט אין גאַס פאַר דער דרשה, און הערט זיך צו וועגען וואָס מענשען רעדען, און דאַן האָט ער גענוג מוסר, גענוג שטאַף צום רעדען, און דער קאַרעליצער מגיד פלעגט דאָס ענדיגען מיט אײַנטייטשען אַ פּסוק אויף זײַן שטייגער; אַז דוד המלך האָט שוין דאָס לאַנג געזאָגט „ואתהלכה ברחבה, איך געה זיך דורך אין גאַס, כּי פּקודיך דרשתי, ווען איך דאַרף האַלטען אַ דרשה . . .“. אויב דער אַלטמאָדישער קאַרעליצער מגיד ז"ל האָט דאָס פּאַר־שטאַנען מיט פּיעל יאהרען צוריק, איז אַ הײַנטיגער מאָדערנער דרשן ומטיף, דאַרף ער פּאַרשטעהן און באַנוצען זיך מיט דעם אַמבעסטען.

ווי צו מאַכען אַ דרשה

פּריהער האָבען מיר ערקלערט ווי אזוי דער דרשן דאַרף צוטערעטען צו מאַכען אַ דרשה פאַר שבת איבער די סדרה פון דער וואָך, יעצט וועל איך ערקלערען ווי אזוי דער רעדנער זאָל מאַכען אַ דרשה פאַר יעדער געלעגענהייט אין לעבען, און דערפאַר וועל איך געבען אַ בײַשפּיעל פון אזאַ טהעמא, פון אזאַ רעדע, וועלכע ווערט ניט דערמאָנט אין די ספּרי דרוש, אום מען זאָל קענען מעהר פּיהלען די אַרײַנגעלעע זײַט פון אזאַ סאָרט שאַפען דרשות, רעדעס און לעקטשורס.

למשל, דער דרשן מוז האַלטען יעדען זונטאג פאַר נאַכט אַ דרשה פאַר'ן עולם, ווי עס טוען אַלע דרשנים אין ניו יאָרק. דער געווענהלײַכער דרשן גריבעלט זיך אין ספּרי דרוש און זאָגט גלאַט דרשות. דער אַרײַנגעלעער, העכערער דרשן ומטיף אָבער שאַפט עפעס נײַעס: ער אַראַנזשירט אַ גאַנצע סעריע דרשות אָדער לעקטשורס וועגען אַ געוויסע טהעמא, מיט פּאַרטועזונגען יעדען זונטאג, אום דער עולם זאָל עפעס ווירקליך לערנען און גלייכצײַטיג פּערגעניגען האָבען.

קלייבט ער אויס, לאָמיר זאָגען אָט אזאָ סעריע פון דרשות : וואָס איז לעבען ? וואָס איז דער זינן פון לעבען ? וואָס איז דער צוועק פון לעבען ? וכדומה. די צוהערער דארפן זיך אינטערעסירען אין אזאָ וויכטיגע פראַבלעם ווי לעבען איז, וואו זאָל ער אָבער נעמען שטאָף צו אזאָ סעריע דרשות אָדער לעקטשורם ? ער קוקט אין ספרי דרוש און דאָרט געפינט ער ניט קיינע דרשות וועגען אזאָ טהעמא, וואו זאָל ער אלזא נעהמען שטאָף צו זיינע דרשות ?

אויב דער דרשן ומטיף איז באַלערענד און באַלעזען — און ווען ניט, קען ער דאָך ניט זיין אַ ה ע ר ע כ ע ר סאָרט דרשן ומטיף — בריינגט ער אין זיין רעדע אַפריהער די מיינונגען פון די גרעסטע פילאָזאָפּען, דענקער און דיכטער פון די אומות העולם. ער דערצעהלט, למשל, דעם עולם אַז דער באַוואוסטער אַמעריקאַנער דענקער און פילאָזאָף ע מ ע ר ס אָן האָט געזאָגט : „דער לעבען איז אַ זויפּען-בלאָז, סקעפּטיזם, און אַ שלאָף אין שלאָף.“

דער גרויסער פילאָזאָף יו ם זאָגט : „אין דער צייט וואָס מיר דער באַטירען און פילאָזאָפּירען וועגען לעבען, געהט דער לעבען אוועק.“

ס ע ר ו ו א ל ט ע ר ר א ל ל י רופט דעם מענשליכען לעבען, אַ שרעקליכע טראַגעדיע.

דער גרויסער פראַנצויזישער פילאָזאָף און ערציהער מ א ו ט י י ו וועלכער האָט זיין גאַנץ לעבען געדענקט און האָט נאכהער באַשריבען און ערקלערט זיינע טיפּע, פילאָזאָפּישע געדאַנקען, זאָגט וועגען לעבען אזוי :

„דער לעבען אַן און פאר זיך איז ניט גוט און ניט שלעכט, עס איז נור דאַן גוט אָדער שלעכט, ווען דו מאַכסט דאָס גוט אָדער ווען דו מאַכסט דאָס שלעכט.“

ד ז ש א ה נ ס א ון, דער גרויסער געלערטער, רופט דאָס לעבען : „אַ זאָך וועלכע פאָדערט זעהר פיעל געדולד, און גאַנץ ווייניג פערנעניגען. . . .“

דער באַוואוסטער ו ו א ל פ א ל זאָגט : „דער לעבען איז אַ קאָמעדיע צו דעם וואָס דענקט, און אַ טראַגעדיע — צו דעם וואָס פ י ה ל ט“

דער באַוואוסטער ג א ל ד ס מ י ט ה שרייבט : „דאָס לעבען איז ווי אַ שטיפּעריש, צולאָזען קינד, וועלכעס מען מוז שמייכלען און נאכגעבען אַ ביסעל ביז ער ווערט איינגעשלאָפּען, און דאַן איז אַלעס געענדיגט. . . .“

ד ז ש א ר ד ז ש ע ל י אָ ט שרייבט : „דאָס לעבען איז ווי אַ שפּיעל אין קאָרטען, מיך שטעלט ניט צופרידען דיזער שפּיל זעהר פיעל, אָבער איך האָב ליעב צו שפּילען ריכטיג, און זעהען וואָס וועט זיין די ענדע דערפון. . . .“

דער גרויסער זשעני פון דייטשלאַנד ג ה ע ט א זאָגט : „שפּרינג אַריין אין דעם עצם לעבען מיט קוראזש ! פיעלע לעבען און ווייסען ניט אַז זיי לעבען, כאַפּ דאָס בעסטע, וואו נור דו קומסט צום לעבען, איז דאָרט זעהר אינטער רעסאָנט.“

דער גרויסער אַמעריקאַנער שטאַטסמאַן און דענקער ב ע נ ד ז ש א מ י ון פ ר ע נ ק ל י זאָגט : „אונזער יעצטיגער לעבען איז אַ פאַרברייטונג צום אמת'ען לעבען וואָס וועט אַמאָל קומען, אַ הקדמה צום צוקינפּטיגען לעבען, צום לעבען נאָכ'ן טוידט.“

דער וועלט באַרימטער ש ע ק ס פ י ע ר לאַכט זעהר שאַרף פון די וואָס זוכען כבוד אין לעבען, און ער רופט דאָס ווי אונזערע ספרי מוסר רופען דאָס „כבוד מדומה“, אַט יענע כבוד זוכער, זאָגט ער, קריכען זוכען דעם כבוד אפילו אין דעם מויל פון די שרעקליכע קאנאַנען !

איינער פון די גאַנץ אלטע גריכישע פילאָזאָפֿען ה י ר ק ל י ט איז זעהר מרה שחורה'דיג, זעהר פעסימיסטיש וועגען לעבען. ווען מען לייענט איהם, ווילט זיך אין גאַנצען אַנטלויפען פון לעבען (זעה : די געשיכטע פון פילאָזאָפֿיע ביי קירכנער ; און זעה קונא פֿישר אין זיין בוך „ארטור שאַפּענהאָער“).

ווען איהר לייענט די געדאַנקען פון די גרויסע פילאָזאָפֿען ווי ס א ק ר א ט ע ס און א פ א ל ט ו ן וועגען דעם מענשליכען לעבען און ווען איהר פאַרטיפט זיך אין זייערע געדאַנקען גרינדליך און ווער איהר ווערט בעאַיינפלוסט פון זיי, דאַן באַפאַלט אײַך אַן אומעט, אַ פּוסטקײט, אַ שרעקליכער, שרעקליכער אומעט. און דער גרויסער פילאָזאָפֿ א ר י ס ט ו זאָגט : „עס גיט אַ ספּעציעלער טרויער אין דעם מענשליכען לעבען, וועלכער איז די ירושה פון די ריווען אין גייסט“ (זעה : קארא אין זיין ווערק „פעסימיזמוס“).

און מיט אַט אזוינע מיינונגען האָב איך געקענט אָנפֿילען אַ גאַנצען בוך, וואו מען קען ברײַנגען די מיינונגען פון די גרעסטע דענקער און פילאָזאָפֿען פון דער וועלט איבער לעבען, און נאַכהער ברײַנגט דער דרשן ומטיף די מיינונגען פון די גרויסע אידישע געלערטע, דענקער, דיכטער, פילאָזאָפֿען און חכמי המוסר, און אַ כּלל איז : „געה צום תנ״ך!“ איבערהויפט צו דער תורה. דאָרט געפינסטו טהעמאס און דרשות מעהר וויפיעל דו דאַרפסט. דו דאַרפסט וויסען דעם שטאַנדפונקט פון דער תורה, פון יודענטהום, וועגען לעבען ? ביסטו דאָך קלאָר אין תנ״ך — ווי מיר האָבען ערקלערט דאָס יעדער דרשן ומטיף מוז זיין קלאָר אין תנ״ך — און דאָרט נעהם פּסוקים וועלכע ריידען וועגען לעבען, למשל, ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה, דו לייענסט וועגען דעם ל ע ב ע ן פון שרה, זעה די מפרשי התורה, זעה אַלע מדרשים און ילקוטים טאַקע דאָרט וועגען ל ע ב ע ן, אין זוהר דאָרט געפינט זיך אַ ברייאַנטענער פילאָזאָפֿישער געדאַנק וועגען מענשליכען לעבען, זעה די פאַרשידענע ספרי דרוש אויף דיזע פּסוקים און דאַן האָסטו גענוג צו קוקען אין קבלה און מוסר ספרים און דו האָסט דאַן גענוג שטאַף צו דייער דרשות און לעקטשורם וועגען לעבען פאַר אַ לאַנגע, גאַנץ לאַנגע צייט.

דאַן וועסטו וויסען אַז דאָס יודענטהום, די תורה, די אידישע געלערטע, זיינען אָפּטימיסטיש וועגען לעבען, און דערפאַר עקזיסטירען מיר אין אַזאַ שרעקליכען גלות אַזאַ לאַנגע צייט, און דאַן וועסטו קענען באַקאַנט מאַכען דייער צוהערער מיט דעם מאַמר „עתיד אָדם ליתן את הדיון על כל מה שראו עיניו ולא נהנה מהו“ (ירושלמי סוף קדושין), אַ מענש — זאָגט דער ירושלמי — וועט זיין פאַראַנטוואָרטליך פאַר גאָט דערפאַר וואָס ער האָט קיין הנאה ניט פון דער וועלט, און — „כל הקץ בחיים טובים בעולם הזה, סימן רע הוא לז' (תרכ"א רבה, פי"ד) דער יעניגער וועלכער האָט ניט ליב צו לעבען, איז דאָס פאַר איהם זעהר אַ שלעכטער סימן, אָרער — נשמה שנתתי בך, החיה

אותה (תענית) — מאמרים וועלכע צייגען אויף דעם אָפּטימיזם פון דעם אידען. און דאָ בעט זיך גערען אַ היסטאָרישען איבערבליק — און אַ מטיף מוז וויסען היסטאָריע — איבער די גריכען, רוימער און אידען בנוגע צו זעלבסטמאָרד, אום צו באַשטעטיגען דאָס דער איד האָט דוקא ליב דאָס לעבען, און דאָן דאַרף דער דרשן ערקלערען וואָס מיינט אַ ריכטיגער לעבען, און וואָס מיינט אַ טוידער לעבען. אַ לעבעדיגער לעבען, אַ רייכער לעבען, אַן אינהאַלטפֿרי רייכער לעבען, אַ גליקליכער לעבען, איז — אַ לעבען פון מעשים טובים; אַ לעבען וואָס איז אין גאַנצען געווירמעט צו עבודת הבורא, צו קדושה וטהרה, צו התרוממות הנפש, צו מדות טובות, צו העלפען אומגליקליכע, הונגעריגע, נויטליידענדע, עלענדע, הילפֿלאָזע, קראַנקע, יתומים און אלמנות, אַ לעבען וואָס לעבט און שאַפט פאַר דעם צווייטען, אַזאָ לעבען איז אַן אייביגער לעבען; מען דאַרף עפעס אויפּטאָן און שאַפען אין לעבען, עפעס איבערלאָזען נאָך זיך אַ נוצליכע, ממשות'דיגע זאָך; און ווען מען לעבט אָפּ הונדערט יאהר און מען האָט גאָרניט אויפגעטאָן, הייסט דאָס דאָן אַז מען האָט גאָרניט געלעבט, און ווען מען לעבט ניט פיעל, אָבער מען האָט עטוואס הייליגעס, נוצליכעס באַשאַפען, אזוי לעבט מען אייביג.

און דאָ פאָדערט זיך ביישפּילע וועלכע זאָלען שטאַרק מאַכען, באַפעסטיגען די רייד פּונ'ם דרשן און מטיף, און דער מטיף דאַרף ניט קאַרענען מיט ביישפּילע וועלכע ער קען נעהמען גענוג פון דער אידישער געשיכטע, אַלס ביישפּיעל וועל איך אָנצייגען, למשל, דעם רמ"א.

ר' משה איםערלש, דער באַוואוסטער פּוסק און פּילאָזאָף, באַקאַנט צו די אידען פון דער גאַנצער וועלט אונטער דעם נאָמען דער רמ"א, האָט געלעבט אין גאַנצען ביי צוויי און פּופּציג יאהר, זעהר אַ קורצער לעבען, וואָס איז 52 יאהר אין דעם מענשליכען לעבען? אַ קורצער אָבער זעהר אַ לאַנגער לעבען, ער לעבט נאָך יעצט, און וועט לעבען אייביג, ווייל אָט אין זיינע 52 יאהר לעבען האָט ער געשאַפען, אויפגעטאָן אזוינס וואָס עס מאַכט איהם אומשטערבליך: זיין ספר „דרכי משה“ הארוך והקצר, זיינע „תשובות“, זיינע ישיבות וועלכע ער האָט געגרינדעט און אויסגעהאַלטען מיט זיין געלד, זיין „מפה“, זיינע „הגהות“ אויף די 4 חלקים שלחן ערוך, זיין ספר „מחיר יין“, זיין וואונדערבאַרער פּילאָזאָפּישער ספר „תורת העולה“ אין דריי טייל, וואו עס געפינען זיך 83 פרקים אין פּילאָזאָפּי, ררוש און סודות התורה, און מיט זיינע פּיעלע אַנדערע ספרים, מיט זיינע מדות און קדושת החיים, איז ער אַנערקענט געוואָרען אַלס איינער פון די גרעסטע פּוסקים ביי אידען און איז געבליבען אומשטערבליך און — אין אַ קורצען לעבען פון 52 יאהר! זעה: שאַלֹת ותשובות „משאת בנימין“ סימן כ"ו, און די הקדמה פון „פרי מגדים“ צום שלחן ערוך יורה דעה, און דעם של"ה דף ככ"ה ע"א, דפּוס ברעסלוי, ובמבוא ל"כלילת יופי" דף ט' ים של שלמה פ"ק דחולין סימן כ"ט, תשובות מהרש"ל סימן ט"ז, ובספר „נובלות חכמה“ ליש"ר מאַנדרוא, מאיר עינים פרק י"א, עיר הצדק בסופו, שו"ת „זכות אבות“.

דער דרשן דארף דאן געבען נאך א שטארקערען ביישפיל פון דעם לעבען פון דעם באוואוסטען גאון און פוסק ר' שבתאי ב"ר מאיר הכהן, וועלכער רופט זיך דער ש"ך, צוליב זיין אומשטערבליכען ספר דער „שפתי כהן“, וועלכער איז נפטר געוואָרען אין דעם יאהר תר"ג און האָט אין גאַנצען געלעבט 41 יאהר און צו 24 יאהר האָט ער געענדיגט זיין גרויסע, געמליכע, נוצליכע ווערק דעם „שפתי כהן“, אַ וואונדערבאַרער פירוש אויף דעם טור יורה דעה אין פּפּול פון אלע פוסקים און שאלות ותשובות פון ראשונים און אחרונים און אויך אויף דעם טור השן משפט, גאנטישער בעל סכר, אַ וואונדערבאַרע העברעאישע שפראך, און דעם „נקודות הכסף“, „תקפו כהן“ וועלכער האָט געמאַכט אַ שטורעם אין די מחות פון גאונים, און „גבורות אנשים“, שאלות ותשובות, כללים און פסקים, און „פעל צדק“, אַ קצור פון די תרי"ג מצות נאכ'ן רמב"ם נאך פאר די זיבען טעג פון וואָך, און סליחות צו כ' סיון וועגען די גזירות ת"ח, און א היסטאָרישען איבערבליק איבער די צרות וועלכע אידען האָבען געליטען אין פוילען און ליטע דורך דעם צורר כמעלניצקי ימ"ש, מיט דעם נאָמען „מגילת עיפה“ און אַנדערע, און דאָס אלעס האָט ער געשאַפּען אין אַ קורצען לעבען פון איין און פּערציג יאהר ! עס זיינען דאָ אידען וועלכע לעבען 80-90 יאהר, און האָבען גאָרניט געלעבט, ווייל זיי האָבען גאָרניט אויפגעטאָן, גאָרניט איבערגעלאָזען, און דער ש"ך האָט געלעבט נור 41 יאהר און האָט אַזוי פּיעל געאַרבייט, געשאַפּען, אויפֿגעטאָן, אַזוי אז ער איז גאָר ניט געשטאַרבען, ער לעבט מיט אונז און וועט לעבען. דער דרשן דארף דאן דערצעהלען די אינטערעסאַנטע ביאגראַפיע פון דעם ש"ך (זעה ישרון חלק ז', כתר כהונה, גרעץ, לקורות הגזירות בישראל, 5טער חלק זייטע 64, גורלאַנד, כוכבי יצחק חלק א' זייטע 78, קריה נאמנה, פון 77, ש"ך חו"מ סימן ע"ט וק"ז, עבודת הגשונות סימן י"ז, שם הגדולים ערך שפתי כהן, שו"ת צמח צדק סימן ק"ג, אורים ותמים סימן כ"ה לר' יונתן אייבשיץ).

איך האָב נור געבראַכט אלס ביישפיל אָט די צוויי אומשטערבליכע גאונים דעם רמ"א און דעם ש"ך. דער דרשן אָבער קען ברײנגען פּיעלע אַנדערע און פּיליכט שטאַרקערע ביישפּילע, איך וויל נור אנצייגען די וועג ווי אַזוי צו זוכען שטאַף פאַר דרשות און לעקטשורס, אום אז די דרשות זאָלען זיין באַלערענדיג, נוצליך און זעהר אינטערעסאַנט.

אָדער דער דרשן וויל ריידען וועגען כבוד אב ואם, ער געהט גלייך צו די מצוה פון דער תורה: כבוד את אביך ואת אמך, קוקט אריין אין די מפרשי התורה, אין דער גמרא, אין זוהר, אין די מדרשים, אין ילקוטים, אין די ספרי דרוש וועלכע ריידען וועגען דעם כבוד את אביך, און ער האָט דאן פּיעל מעהר שטאַף צום רעדען וויפּיעל ער קאָן נוצען, און דאן ברײנגט ער אַרויס פאַר'ן עולם די שעהנע, אינטערעסאַנטע מעשה'לעך וועגען כבוד אב ואם וועלכע געפינען זיך וועגען דעם אין בבלי, ירושלמי, מדרשים און ילקוטים, זוהר, און וועגען גרויסע גאונים און צדיקים וועלכע האָבען מקיים געווען די מצוה פון כבוד אב, אַרויסגענומען פון ספרים און פון דער אירישער געשיכטע, און אָט

אזוי קען זיך נוהג זיין דער דרשן און מטיף ווען ער דארף האָבען שטאַף צו דרשות, רעדעס און לעקטשורים, וועגען אלע ענינים פון לעבען.
ווי אזוי מען נעמט אַרויס מוסר פון הלכה

מיר האָבען שוין פריהער באַמערקט ווי נויטיג עס איז צו זיין באַקאַנט מיט דער הלכה און אַרויסנעמען מוסר פון דער הלכה. מיר וועלען דאָ געבען זעהר אַ קורצען ביישפּיל : דער דרשן דארף זאָגען, למשל, אַ דרשה שבת פ' תזריע, דאָרט געפינט זיך אַ מצות לאַ תעשה אַז אַ טמא'ער טאָר ניט עסען קיין קדשים בעפאָר ער איז זיך טובל, זאָנדרערען ער מוז זיך אַפריהער טובל זיין און דארף האָבען הערב שמש, און ווען נויטיג אַ כפרה, מוז ער פריהער די כפרה בריינגען. דער דרשן דארף דאָן ערקלערען דעם עולם דייטליך וואָס עס געפינט זיך וועגען דעם אין מסכת מכות דף י"ד, זבחים ל"ב, ק"ו, נדה נ"ו, פרה פרק י"א, רמב"ם הלכות פסולי מוקדשים פרק י"ח, ספר המצות להרמב"ם לאַ תשא קכ"ט, סמ"ג לאוין של"ט, און דאָן זאָגט ער : רכותי ! ווי שלעכט עס איז ווען אַ איד איז אַ טמא, אַ איד איז אַ זוהן פון אידישען פאָלק, אַ פאָלק פון קדושים, און די תורה זאָגט דאָך אונז אָן, אונז אַלעמען, והתקדשתם והייתם קדושים ! איהר אַלע זאָלט הייליג זיין, און ווען אַ איד ווערט חס ושלום אַ טמא, ווי שרעקליך דאָס איז ! אָבער נאָך ערגער איז ווען דער טמא קריכט צו קדושה, ווען ער ווערט אַ פרעזידענט פון אַ שוהל, פון אַ תלמוד תורה, זאָגט מבינות אויף רבנים, אויף שוחטים, אויף מלמדים, אויף דעם סדר הלמוד פון תלמוד תורה, ווי שרעקליך דאָס איז ! און די תורה זאָגט אין היינטיגע סדרה צום טמא — בכל קודש לאַ תגע ! ! ! קדיך ניט צו קדושה, שטעק ניט דיין נאָז און זיי ניט מטמא אונזערע שוהלען, אונזערע תלמוד תורה'ס, אונזערע ישיבות, אונזער ארץ ישראל !

ווען דער רעדנער וויל דאָס מאַכען גרינדליך און האַלטען אַ לומדישע דרשה וועגען טומאה וטהרה און נאכהער האַלטען אַ פייערדיגע מוסר דרשה וועגען טומאת וטהרת הנפש, דאָן מוז ער אַריינקוען אין חומש אין די פאָלגענדע פלעצער : (ויקרא, מ"ד, ויקרא ג', מ"ה, שם י"ד נ"ב, שם ט"ו ל"א, שם ט"ו, י"ח כ"ה, במדבר ה', י"ד, דברים כ"ג, י"א, שמואל ב' י"א, ד', ישעיה ו' ה', ירמיה ב' ז', יחזקאל ד', י"ד, כ"ב, כ"ד, י"ג, הושע ט' ד', עמוס ז', י"ז, זכריה י"ג, ב', תהלים נ"א, ט' משלי, כ', ט', איוב י"ד ד', איכה א' ט', ד', ט', דניאל א' ח', עזרא, ט', י"א), און דאָן אין זוהר, מדרשים און ילקוטים בנוגע צו די אויבען דערמאָנטע פלעצער, ווי אויך אין די גדולי הפוסקים וואָס באַציהען זיך צו יענע פסוקים, ווי אויך אין (ב"ק דף צ"ב, קדושין ע', ע"ז ל"ט, שבת קל"ח, פסחים י"ז, ברכות י"ט, סנהדרין צ"ד, הקדמת הרמב"ם לסדר טהרות, יבמות ס"א, נדה ט', שבת פ"ו, פסחים ע"ז, יומא ו', שבת ט"ו, שבת פ"ב, ע"ז כ"ט, י"ד, ט"ו, ט", רמב"ם הלכות כלים פי"ג הלכה א', מבשרין פרק ד' ח', חגיגה י"ח, ידים פרק ט"ו, ו', תוספתא שם, מגילה ז', ירושלמי פסחים פ"ו, ראש השנה ט"ז, נדה ל"ד, ברכות כ"ב).

ווען דער רעדנער וועט ווערען גוט באַהאווענט אין די אַלע פלעצער וועלכע מיר האָבען דאָ אנגעצייגט, וועט ער פאזיטיוו האָבען אַן אוצר פן שטאַף וועגען

די טומאה פון לעבען און וועגען די ריינקייט פון לעבען על דרך המוסר, און אזא דרשה וועט באַלערנען דעם עולם און וועט קענען שטורעמען מענשליכע הערצער און נשמות.

איך האָב בכיון אנגעכאַפּט אַן ענין פון טומאה וטהרה, ווייל וועגען דעם איז דאָך קיינע דרשות און קיינע רעדעס ניטאָ אין די גאַנצע ליטעראַטור פון דרוש און הטפה, אום צו צייגען ווי דער דרשן דער למדן קען געפינען שטאַף און פייערדיגען מוסר ניט קוסענדיג אין ספרי דרוש נור לערנען די הלכה, ש"ס ופוסקים. אזוינע ביישפילע קען איך געבען פיעל, אָהן א צאָהל, נור דאָן וואָלט דאָך דאָס א גאַנצער ספר געווען, ווען איך זאָל ארום ריידען באריכות און דייטליך ווי צו ערקלערען על פי מוסר די ווערטער פון די גדולי הפוסקים, פאַר מבינים אָבער, איז דער ביישפיל וואָס איך האָב דאָ געבראַכט, גענוג, און — ישמע חכם ויוסיף לקח, ונכון — תחבולות יקנה ודי למכין ! . . .

משלים, ביאָדער פון לעבען, און פאַבלען

איינע פון די שטאַרקסטע אינסטרומענטען אין די הענר פון דעם מעיף ודרשן איז — דער מ ש ל, מיט א גוטען משל קען מען געווינען דעם עולם, פאַר החזקת התורה והיהדות, און ווי דער מדרש זאָגט : „אל יהי המשל קל בעיניך, שעל ידי המשל אָדם יכול לעמוד על דברי תורה“ (שיר השירים רבה), פאַרשטעהן די תורה — זאָגט דער מדרש — קען מען דורך דעם משל, דעם שווערסטען, דעם טיפסטען ענין קען מען לייכט ערקלערען דורך א משל. שלמה המלך — זאָגט דער מדרש — איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט געוויזען א וועג צו פאַרשטעהן, ווי צו ערקלערען די טיפע ענינים פון דער תורה דורך א משל. נעהמט די משלים פון תלמוד בבלי, פון ירושלמי, פון אלע מדרשים און ילקוטים, באַטראַכט נור גוט, ווי דורך א משל ווערט ערקלערט טיף און גוט אַן ענין און איהר וועט דאָן פיהלען און פאַרשטעהן די נויטיגקייט, די נוצליכקייט פון א משל. ווען איך זאָל וועלען אנאליזירען, פאַרשען, ערקלערען גרינדליך און אנצייגען ביישפילע, וואָלט איך דאָן געמוזט שרייבען א גאַנצען ספר וועגען „משלים ביי אידען“, אזוי אָבער ווי דאָס איז פאַר מיר אונגעגליך איצט, וועל איך זיין געצוואונגען צו געבען א גאַנץ קורצען און איינפאַכען ביישפיל: ר' אבהו און ר' חייא האָבען זיך ביידע געטראָפּען אין איין פלאַץ. ר' חייא האָט גע'דרשנ'ט אין הלכה, און ר' אבהו האָט גע'דרשנ'ט אין אגדה. דער עולם איז אוועק פון ר' חייא מיט זיין הלכה און זיי זיינען אלע געקומען צו הערען בעסער ר' אבהו'ן ווי ער זאָגט אגדה. ר' חייא בר אבא, זעהענדיג ווי דער עולם וויל איהם ניט הערען, איז ער ביי זיך זעהר אַראָפּגעפאַלען, וויל איהם ר' אבהו דער דרשן, דער בעל אגדה, טרייסטען, דורך וואָס ? דורך א משל, איך וועל דיר געבען א משל — זאָגט ר' אבהו צו ר' חייא — 2 מענשען זיינען געקומען אין א שטאָרט, איינער פאַרקויפט דיימאנדרס, בריליאנטען און פערעל, און דער צווייטער פאַרקויפט נאָדלען און אַנדערע ביליגע זאַכען. צו וועמען לויפען קויפען מעהר מענשען ? געוויס צו דעם נאָדלען פאַרקויפער, ניט צו די דיימאנדרס, ווייל ניט אלע פאַרשטעהען די ווערט פון א גוטען דיימאנדר, און ניט אלע קענען קויפען דיימאנדרס (סוטה מ'). א קורצער משל,

און ער האָט געראַטעוועט די גאַנצע סיטואַציע, און ער האָט געגעבען אַ פּאָל־שטענדיגע, גוטע ערקלערונג.

אָדער אַן אַנדער ביישפּיל : רב אמי און רב אסי זיצען פאַר ר' יצחק נפחא, דער וויל פון איהם הערען הלכה, דער צווייטער וויל ער זאָל זאָגען אנדה. זאָגט ער הלכה, לאָזט ניט דער בעל אנדה, זאָגט ער אנדה, לאָזט ניט דער בעל הלכה, זאָגט צו זיי רבי יצחק נפחא, איך וועל אייך געבען אַ משל : ווייסט איהר צו וואָס דאָס איז גלייך ? איינער האָט געהאַט 2 פרויען, איינע אַ יונגע, די צווייטע אַן אַלטע. די יונגע קלייבט אויס, רייסט אַרויס פון זיין קאַפּ די גרויע האָר, אום ער זאָל בלייבען יונג ; די אַלטע — קלייבט אויס די שוואַרצע האָר פון זיין קאַפּ, אום ער זאָל האָבען נור גרויע האָר אין קאַפּ אזוי ווי זי, נמצא קרח מכאן ומכאן (בבא קמא, ס') דער סוף איז, ער בלייבט גאָר אָהן האָר ! דער נמשל איז פאַרשטענדליך גענוג.

עפענט אויף דעם תנ"ך און איהר וועט ענטציקט ווערען פון די וואונדער־באַרע שעהנע משלים וואָס איהר וועט דאָרט געפינען. ווילט איהר האָבען אַ גוטען משל וועגען די פרעזידענטען פון די שוהלען, תלמוד תורה'ס, ישיבות, לארזשען, סאַסיעטיס, פּעראייניגע, לייענט אין שופטים קאַפיטעל ט', פּסוק ט"ו, ווי די בויער האָבען געוואָלט מאַכען אַ מלך און וועמען זיי האָבען אויס־געקליבען . . . און דער יעניגער רעדנער וועלכער וויל אַוועק געבען צייט און שטודירען וועגען די וויכטיגקייט פון אַ משל אין דרוש, און ווי נויטיג עס איז פאַר אַ דרשן ומטיף צו שאַפען אייגענע משלים, איז נויטיג צו שטודירען די פּאָלגענדע פּלעצער (שמואל ב' י"ב, י"ד, משלי י"ג, ג', ישעיה מ"ה ט', משלי ב"א, ל"א, ירמיה ח' כ"ב, ישעיה י"ד כ"ט, משלי ו' — ח', במדבר, כ"ג, ז' מלכים א' ה' י"ב, במדבר כ"ג ז', ישעיה י"ד, ד', יחזקאל י"ז, ב', י"ח, ב', י"ח, ג', כ"א, ה', תהלים מ"ט, ה', ע"ה, ב, משלי, א', א', א', ו', כ"ג, ז', איוב כ"ז, א', קהלת י"ב, ט', און פיעל אַנדערע).

טויזענדער משלים געפינען זיך אין תלמוד בבלי וירושלמי, אין די מדרשים און ילקוטים, און רבי מאיר פלעגט אַ דריטעל פון זיין דרשה ווידמען פאַר משלים, און ר' יוחנן דערצעהלט אונז אַז 300 משלים וועגען פּוסקען „משלי שועלים“, האָט רבי מאיר געהאַט (סנהדרין ל"ח).

וואונדערבאַרע שעהנע משלים קען געפינען דער דרשן אין (מגילה י"ג, סנהדרין ל"ח, ב"ר פ' פ"ו, קהלת רבה, ב"ר פס"ד, ילקוט שמות, ירושלמי סנהדרין פ"י, ילקוט קהלת ו', ברכות ס"א, און נאָך טויזענדער פּלעצער). עס געפינען זיך אויך בריליאַנטענע משלים אין ספר בן סירא, מוסר השכל מרב האי גאון, בן משלי פון ר' שמואל הנגיד, משלי שועלים פון ר' ברכיה הנקדן, משל הקרמוני פון ר' יצחק סאהולא, תרשיש פון ר' משה אבן עזרא, מבחר הפנינים פון ר' ידעיה הפניני הברדשי, תקון מדות הנפש פון ר' שלמה בן גבירול, כלילא ודומנא, משלי אגור, משלי יהודה.

דער דרשן מוז וויסען די אויבען דערמאָנטע ספרים און ער מוז אויך זיין באַקאַנט מיט די משלים וועלכע געפינען זיך אין „הוכות הלכות“, „בן

המלך והנזיר, "מחברות עמנואל", און איבערהויפט מוז א דרשן זיין גוט קלאָר אין די משלים פון דעם דובנער מגיד ז"ל וועלכע געפינען זיך אין זיינע ספרים, "אהל יעקב", "קול יעקב", און אין זיין פירוש אויף הגדה, און אין אנדערע ספרים. אין אידיש איז יעצט ערשינען „אלע משלים פון דובנער מגיד" ביי דעם באַוואוסטען שריפטשטעלער און ליטעראַט י. זעווין (תשר"ק), און אין העברעאיש האָט זיך יעצט אָפגעדרוקט פאַר קינדער אַ ספר מיט דעם נאָמען „משלי המגיד מדובנא". ווען דער רעדנער וועט קלאָר ווערען אין די אלע אויבען דערמאָנטע ספרים און משלים, וועט ער דאָן זיין בכח אַליין צו שאַפען אַ פאַסיגען משל צו אַלעס וואָס ער דאַרף נור האָבען, און זיינע דרשות וועלען מרעיש עולם זיין. זעה (משלי חכמים, ווילנא מיכעל שטארט, מלין דרבנן, פפד"א, דוד כהנא, אין האסיף תרמ"ז חלק ג' זייטע 125 ; בלאך, אמרי אינשי, ברעסלוי, ווייסבערג, משלי קדמונים, ראבניצקי וביאליק, ספר האגדה, כרך ג' ספר ו', אדעסא, משה לעוין, אראמעאישע שפּריכווערטער און פּאָלק שפּריכע, פפד"מ, דעסויער ; שפּראַך לעקסיקאָן דעם תלמוד'ס אונד מדרש, בודאַפעסט).

אַ גוטער רעדנער מוז זעהר נויטיג האָבען בילדער, בילדער פון לעבען. ווען ער שטעלט פאַר אַ בילד פון לעבען, קען ער דורך דעם געווינען די האַרץ און די נשמה פון דעם צוהערער. ווען דער מחבר פון דיזען ספר האָט געוואָלט מאַכען אַ שטאַרקען אַפּייל וועגען מעות חטים אין דער שוהל פון ר' ישראל סאלאנטער תלמוד תורה אין ניו יאָרק, וואו ער איז רב און מנהל רוחני פאַר די לעצטע 18 יאהר, האָט ער פאַרגעשטעלט אַ בילד ווי אַ פרוי איז געקומען צו איהם אין אָפּים בעטען מצה פאַר פסח, און נעבען איהר זיינען געשטאַנען איהרע 2 קליינע קינדער. איהר מאַן און איהרע אַנדערע 3 קינדער זיינען געקוילעט געוואָרען אין די אוקראַינער פאַנגראָמען, און איך האָב פאַרגעשטעלט ווי די אלמנה רעדט און וויינט און בעט מצה אויף פסח. מיין אָרימע פּעדער איז ניט אימטשאַנד פאַרצושטעלען וואָס דאָן האָט זיך אָפּגעטאָן אין שוהל : דער געוויין, די געשרייען, די קרעכצען, די זיפצען, איז ממש אין לשער, און — געלד האָט זיך געשאַטען, אַ מבול פון געלד. באַלד נאָך שבת, זונטאג, האָט פשוט גערעגענט מיט געלד, און אַלע האָבען געוואָלט אז זייער געלד זאָל געהן נור פאַר יענע פרוי פון אוקראַינע, ניט פאַר קיין אַנדערע ! . . .

בילדער פון לעבען איז אַ נויטיגקייט פאַר יעדען דרשן און מטיף.

יעדער דרשן און מטיף דאַרף זיין באַהאווענט אין פאַבלען, און דאַרף קענען אַליין שאַפען אַ פאַבעל און צו פאַסען איהר צו זיין מוסר זאָגען. מיט אַ גוטע פאַבעל, קען מען שיסען פיילען פון מוסר גלייך אין האַרץ אַריין און מאַכען דאָרט אַ גרויסען, טיפען אַיינדרוק. די שעהנסטע מידות, מוסר, און יראת שמים קען מען לערנען דורך פאַבלען. אַלס ביישפּיעל וועל איך אַנצייגען :

ווען, למשל, דער דרשן האלט א דרשה אום סוכות וועגען לולב און אתרוג, נעהמט ער ארויס פון זיי א מוסר השכל דורך פאָלגענדע פאָבעל :

דער לולב און דער אתרוג האָבען אנגעפיהרט א סאָרט דעכאָמע.
דאָביי, דער לולב האָט דעם אתרוג קריטיקירט.
הלמאי ער האלט זיך פאר א יחסן און שטאָלצירט.
באהאלט זיך און פארשטעקט זיך אין א קעסטלעלע מיט וואַמע.
ער מאַכט זיך פאר אזא מין טייער שטיקעל סחורה.
אַט ווי ממש ער זאָל פאר גנבים דארפן האָבען מורא.
„דו דארפסט זיך גאָר צו מיר ניט גלייכען, לאַנגער רוט!“
געענטפערט האָט דער אתרוג זעהר שטאָלץ,
„ביסט טרוקען, אָהן א טעם און ריח, ווי א האָלץ.
דו האָסט ניט וואָס צו אָנווערען, דאָגענען ווייסטו גוט,
אז איך פארמאָג פיעל זאָפט און אויך א פיינעם דופט
און קען עס לייכט פארלירען אויף דער פרייער לופט.“

דער איד איז ווי דער אתרוג, צופיעל פרייהייט שאַרט איהם
ער טאָר ניט לעבען ווי דער פרייער לולב ראטה איהם

דיזע פאָבעל האָב איך אַרויסגענומען פון א ספעציעלען בוך מיט פאָבלען,
געשריבען ביי דעם באַוואוסטען שריפטשטעלער און ליטעראַט ה . ה י ר ש ,
וועלכער ענטהאלט 191 פאָבלען, וועלכע זענען גוטע שטאָפּ פאר דרשות און
רעדעס.

א דרשן דאָרף זיין באַהאווענט מיט די בעסטע פאָבלען, און דאָרף קענען
אַליין שאַפן פאָבלען צו זיינע דרשות און רעדעס.

מאַטעריאַל דאָרף סאָרטירט און בעארבייט ווערען

ווען דער מטיף האָט אָנגעגרייט צו זיינע דרשות פיעל מאַטעריאַל, גענוג
גוטע שטאָפּ, דאָן דאָרף ער זעהר פאָרזיכטיג זיין מיט אויסקלייבען דעם
בעסטען און פאָסיגסטען מאַטעריאַל וועלכע ער דאָרף באַנוצען
צו זיינע דרשות, און באַזייטיגען דעם מאַטעריאַל וועלכער איז ניט אזוי גוט,
ניט אזוי נוצליך און אינטערעסאַנט פאר'ן עולם. ער דאָרף אויך סאָרטירען
דעם מאַטעריאַל מיט גרויס ישוב הדעת, וואָס עס קומט פריהער און וואָס עס
דאָרף זיין שפעטער. די שטאַרקסטע, פייערדיגסטע ווערטער מוזען קומען גאָר
צום סוף, ענדיגען די דרשה דאָרף ער מיט פייער, מיט התלהבות, און די ענדע
פון דער דרשה מוז זיין ווירקליך אויסגעצייכענט. די ענדע פון דער דרשה
מוז מאַכען זעהר א שטאַרקען איינדרוק. דאָצו פאָסט ווירקליך דאָס ווערטעל
„ענדע גוט, אַלעס גוט.“ ער מוז אויך זיין געניט און קלוג גענוג, דאָס ניט
דער מאַטעריאַל זאָל איהם באַהערשען, זאָנדרען ער זאָל באַהערשען די
פיעל מאַטעריאַל וועלכע ער האָט געזאַמעלט. דער ניט געניטער רעדנער ווען

ער האָט פּיעל נומע שטאַף צום ריידען, ווערט ער פאַרלאָרען און פאַרמאַטערט, ער ווייס ניט ווען אויף צו הערען, און ווי אזוי צו בעאַרבייטען דעם מאַטעריאַל, ער זאָל לייכט זיין צום פאַרדייגען, ער זאָל זיין ניט נור באַלערענד און נוצליך, זאָנדערען אויך א י נ ט ע ר ע ס א נ ט, ווייל מען דער דרשן פאַרמאָגען די בעסטע מאַטעריאַל צו זיינע דרשות : חדושי תורה, מוסר, משלים, פאַבלען, בילדער פון לעבען, בקיאות אין אידישע וויסענשאַפט, אויב אָבער ער ווייס ניט ווי צו בעאַרבייטען דיזען רייכען מאַטעריאַל, אויב ער ווייס ניט ווי צו מאַכען דאָס א י נ ט ע ר ע ס א נ ט פאַר'ן עולם, וועלען זיינע דרשות קיינמאָל אין זיין לעבען ניט מאַכען דעם געווינשטען איינדרוק, און דאָצו פאַדערט זיך אַ געבוירענער טאַלאַנט צום ריידען, ווי אויך זעהר פּיעל איכונג, און הערען וועלט באַרימטע רעדנער.

דער צוועק פון יעדע דרשה

דער רעדנער דאַרף שטרעבען ניט צו זאָגען גלאַט אַ דרשה, איינטייטשען אַ פּסוק אָדער אַ מדרש גלאַט אזוי זיך, נור צוליב אַ צוועק, צוליב אַ תּכּלית, צוליב געפינען אַ מוסר השכל אין דעם. ווייל דער דרשן און מטיה היינטיגע צייטען, איבערהויפט אין אמעריקא, דאַרף זיין ניט נור אַ דרשן, מגיד און מטיה, נור אויך אַן אַ נ י ט אַ ט אַ ר, אַ פּראַפּאָגאַנדיסט פאַר יודענטהום, און ער דאַרף זיך באַנוצען נור מיט אזוינע דרשות און מאַמרים וועלכע האָבען אין זיך החזקת היהדות, און באַזייטיגען שלעכטע מדות, ווי כּעס, גאווה, קנאה, תּאוה, נקמה, שנאה, רכילות, לשון הרע, דאַנות, לצנות, חניפה, און אַיינ-פּלאַנצען אין די הערצער פון די צוהערער אמונה אין גאָט, בטחון, ענוה, זריזות, גערעכטיקייט, ליבשאַפט צו גאָט און צו מענשען, שלום און ברידער-ליבקייט, באַנוגענען זיך מיט ווינציג, האָפּענונג, קדושה, שמחה און טהרה, און דורך אזוינע דרשות און מאַמרים ווערט מען אַ ריכטיגער גוטער איד (זעה ספרי עקב, מ"ט), אָבער גלאַט אַגדות וועלכע האָבען ניט אין זיך קיין מוסר השכל, אויף זיי זאָגט דער רמב"ם, „לעולם לאַ יעסוק האָדס בדברי אַגדות ולא יאריך במדרשות שאינם מביאים לאַ לידי יראה ולא לידי אהבה“ (רמב"ם הלכות מלכים, פרק י"ב, הלכה ב', און ירושלמי שבת, פרק ט"ו, הלכה א').

דער רעדנער און דער דאָקטאר

דער דרשן ומטיה דאַרף זיך באַטראַכטען און ער דאַרף קוקען אויף זיך ווי אויף אַ דאָקטאר, מיט דעם קליינעם אונטערשיעד, וואָס דער דאָקטאר היילט דעם מענשליכען קערפּער, און ער, דער דרשן ומטיה, דאַרף היילען דעם אידענ'ס נשמה. ער איז ניט קיין רופּא הגוף, נור אַ רופּא הנפש. און פונקט ווי אַ דאָקטאר מוז ער וויסען די קראַנקהייט זעהר גוט, דער עיקר איז שטודירען די קראַנקהייט, אַוועק שטעלען די ריכטיגע דיאַגנאָזיע, ווען דער דאָקטאָר ווייס ניט די קראַנקהייט, וועט ער קיינמאָל ניט וויסען ווי צו היילען דעם קראַנקען. דער מטיה מוז גוט שטודירען די קראַנקהייט פון חלול שבת, טרפות, פון ניט האָבען קיין טהרת המשפּחה, פון ניט געבען קיין אידישע ערציהונג אונזערע קינדער, און ווען ער ווייס גוט די קראַנקהייט און ווייס פון וואַנענט זי נעהמט זיך, דאָן דאַרף ער זיך נעהמען צו זיינע רפואות, צו זיין מעדיצין.

די רפואות אָבער ווען זיי שטעהן אין אַפטייק, אין דראָג סטאָר, שטעהט דאָס אַלעס סאָרטירט און קלאַסיפֿיצירט, יעדער זאָך אויף זיין אָרט. דער דאָקטאר אָבער נעהמט און מישט צונויף פאַרשידענע זאַכען צוזאַמען און פון דערפון ווערט אַ רפואה, אַ מעדיצין. דער מטיף מוז נעהמען זיינע רפואות, זיין מעדיצין, פון פערשידענע פֿלעצער, פון תנ"ך, פון מדרשים וילקוטים, פון זוהר א. ז. וו., אָבער ער מוז זיין זעהר פאַרזיכטיג ווי אזוי ער מישט דאָס צוזאַמען, עס זאָל ניט זיין צו שאַרף . . . ניט צו ביטער . . . ניט צו זיס . . . עס מוז זיין די ריכטיגע מאָס, ניט צופיעל מוסר, ניט צופיעל משלים, ניט צופיעל וויצען, ניט צופיעל הדושי תורה, אַלעס מיט אַ מאָס. עס טאָר קיין זאָך ניט פעהלען וואָס מען דאַרף צום היילען דעם קראַנקען, און קיין זאָך טאָר ניט זיין צופיעל, און דערפאַר איז דער שאַרפער ווייז אויך נויטיג צו דער מעדיצין זעהר פיעל מאָל. און מאַנכעס מאָל, קען מען דורך אַ שאַרפען ווייז מאַכען שוויצען דעם קראַנקען מעהר ווי פון אַנדערע רפואות . . . און ווען אַ קראַנקער שוויצט דורך, ווערט ער געזונט . . .

עס שטעהט, לַמִּשְׁלַּח, דער רעדנער און ווייזט אָן די נויטיגקייט פון קענען די העברעאישע שפראַך, און ווי שלעכט עס איז אז מען איז אומוויסענדיג, און פאַרבייגעהענדיג דערצעהלט ער דעם עולם אַ ווייז : „אַ ישוב'ניק האָט געהאַט יאהר־צייט. איז ער געגאַנגען אין שטעדטעל אַריין דאווענען פאַר'ן עמוד. די שטעדטעל איז געווען אין קאָוונער גובערניע, און האָט געהאַט אַ העברעאישען נאָמען „עזרת.“ אויפ'ן וועג האָט איהם אנגעטראָפֿען אַן אוריארניק און האָט איהם געפרעגט : וואוהין געהסטו, זשיד ?

— אין „עזרת.“ — ענטפערט דער ישוב'ניק.

— אַך דו זשידאָוסקע מאָרדע — האָט זיך צושריען אויף איהם דער אוריארניק — ווייסטו דען ניט אז מען רופט שוין ניט די שטעדטעל „עזרת“ ? אז זי הייסט שוין „נאָוואָ אַלעקסאַנדראָווסק“ ?

דער ישוב'ניק איז געקומען אין שטעדטעל אַריין אין שוהל, איז צוגע־גאַנגען צום עמוד און האָט אנגעהייבען דאווענען.

אז עס איז געקומען צו דער תפלה „עזרת אבותינו“, האָט דער ישוב'ניק אַ געשריי געטאָן — נאָוואָ אַלעקסאַנדראָווסק אבותינו אתה הוא מעולם ! . . . דיזער ווייז פאַסט זיך אויך ווען דער רעדנער וויל שיידערען די צרות וועלכע אירען האָבען געליטען אין גלות . . .

דער רעדנער וויל ריידען, לַמִּשְׁלַּח, וועגען די נויטיגקייט פון אַ גוטע אידישע ערציהונג. דערצעהלט ער דעם עולם אזאַ סאָרט ווייז : אַ פאַרצייטיגער, אַרימער שניידער בריינגט אַ בגד צום גביר פון שטעדטעל. זעהט ער ווי דער גביר עסט פאַרפעל מיט מילך. קומט ער אַהיים און בעט זיין פרוי, די אַרימע שניידערקע, זי זאָל אויך קאָכען פאַרפעל מיט מילך, ער וויל עסען וואָס דער גביר עסט. זאָגט די שניידערקע, אז עס איז ניטאָ קיין גוט מעל. — עס איז אַ דאָגה — זאָגט דער שניידער — מאַך פון די ביסעל אַלטע צופוילטע מעל ; עס איז דאָך אָבער ניטאָ קיין מילך קיין קרים, קיין פוטער ! נו, וועט זיין

אַהן מילך, אַהן קרים און אַהן פוטער. ווען זי האָט איהם דערלאָנגט צום מיט אַביסעל ביטערע מעל צום עסען, פאַרקרימט זיך דער שניידער און זאָגט : — שדים ווייסען די גבירים, וואָס פאַר אַ מאַכלים זיי עסען דאָס, עס האָט דאָך ניט קיין טעם ! . . .

ווען אונזערע קינדער פלעגען לערנען חומש, נביאים, רש"י, משניות, גמרא, מפרשים, פוסקים און ספרי מוסר, האָבען זיי דאָן געפיהלט אַ טעם אין יודענטהום, האָבען ליב געהאַט און האָבען זיך מוסר נפש געווען פאַר אידישקייט. היינט אָבער, דאָ אין אַמעריקא, ווען מען לערענט מיט זיי אַ ביסעל עברי זאָגעכץ, ניט וויסענדיג אפילו דעם פירוש המלות, וואונדערען זיי זיך פונקט ווי יענער שניידער, וואָרום דער עלטערער דור איז אַזוי שטאַרק צוגעבונדען צו אידישקייט וועלכע האָט — נאָך זייער מיינונג — קיין טעם ניט, ווייל זיי ווייסען, נעכעך, ניט וואָס איז יודענטהום ! . . .

דער ווייז מוז זיין קורץ, קלאָר, שאַרפזיניג, ניט וואולגאַר חס ושלום, און מוז ענטהאַלטען אַ מוסר השכל, אַזא ווייז ווען דער רעדנער בראַקט אַריין אין אַ דרשה, קען ער זעהר פיעל אױפּטאַן פאַר החזקת היהדות. גוטע וויצען געפינט מען אויך אין „יערת רבש“ חלק ב' דף קל"ה, קכ"ה, און זעה וואָס דער רשב"ץ זאָגט אין ספר „מלחמת מצוה“.

וואו אַ דרשן טאָר קיין דרשות ניט זאָגען

דער רעדנער דאַרף ניט זוכען דרשות אין יעדען מאמר, פיעל, זעהר פיעל מאָל איז נויטיג פאַר איהם צו ברײַנגען אַ פסוק פון תנ"ך, אַ מאמר אָדער אַן אגדה פון מדרשים און ילקוטים, ניט צו זאָגען אַ דרשה, נור לאָזען דעם מאמר אַזוי ווי ער איז, ווייל מיר האָבען אין תנ"ך, אין תלמוד בבלי וירושלמי, אין ספרא, ספרי, תוספתא, מכילתא, מדרשים וילקוטים, אין זוהר, הונדערטער טויזענטער מאמרים וועלכע זיינען אמת'ע ברייאַנטען, אַזוי ווי זיי זיינען, און מען טאָר זיי ניט פּוּזען מיט קיינע דרשות און פּשט'לעך. די בעסטע דרשה אין דער וועלט קען דאָן איבער פיהרען דעם מאמר, ווייל דער מאמר אַליין איז אַ ברייאַנט, און דער מטיף דאַרף ברײַנגען דעם מאמר צוליב דעם מוסר וואָס דער מאמר ענטהאַלט אין זיך און פאַר זיך.

מען דערצעהלט דאָס דער וועלט באַרימטער גאון ר' יהונתן אייבשיץ זכרנו לברכה איז געזעסען אַמאָל אַרומגערינגעלט פון זיינע פיעלע תלמידים און ער האָט זיי געשטעלט אַן איינפאַכע פּראַגע : מיט וואָס קערט מען אויס די הויז ? עס איז באַלד געוואָרען אַ טומעל צווישען זיינע תלמידים. דער האָט געזאָגט אַז דער גרויסער רבי האָט געמיינט מיט זיין פּראַגע די מצוות און מעשים טובים וועלכע רייניגען דעם קערפער וועלכער איז געגליכען צו אַ הויז ; דער האָט געזאָגט אַז דער רבי האָט דאָ געמיינט אַ טיפּען געדאַנס אין חכמת הקבלה, בית ווערט אָנגערופען די בחינה פון מלכות, און אור איז בגימטריא בית און האָט זיך פאַרטיפּט אין קבלה ; דער דריטער תלמיד האָט געזאָגט אַז דאָס מיינט דער בית המקדש, און האָט גלייך גענומען האַלטען טיפּזיניגע דרשות וועגען דעם. ר' יהונתן אייבשיץ האָט זיך צולאַכט, האָט אַריינגערופען די רבי'צין און האָט איהר געפרעגט : מיט וואָס קערט מען אויס אַ הויז ?

— מיט א בעזים — האָט געענטפערט די רבי'צין. — זי האָט נע-
טראָפּען ! זי ווייס ! האָט ר' יהונתן אייבשיץ געזאָגט צו זיינע תלמידים.
ער האָט געוואָלט דאָמיט לערנען זיי אַז פ ש ט איז אַ גרויסע זאָך, ניט אַלע
מאָל דאַרף מען קריכען אויף אַ גלייכע וואַנט.

דרשנים און מטיפים דאַרפּען וויסען אַז ניט אַלע מאַמרים זיינען געשאַפּען
געוואָרען פאַר דרשות. דער פּראָסטער פּשט קען אַמאָל ווירקען פּיעל שטאַרקער
ווי די בעסטע דרשה, און „אין מקרא יוצא מדי פשוטו,“ און עס איז אַכטאַלוט
נויטיג פאַר יעדען דרשן און מטיף צו וויסען דעם פ ש ט פון דער תורה, פון
נביאים וכתובים, דעם פּשט פון תלמוד בבלי און ירושלמי, און אום צו וויסען
פּשט, מוז מען גוט קענען די העברעאישע שפּראַך און דעם „דקדוק הלשון.“
אַהן דקדוק, אַהן העברעאיש, קען מען קיין פּשט ניט וויסען. און ווען מען
ווייס גוט דעם פּשט פון תנ"ך, פון בבלי און ירושלמי, קען מען דאַן גאַנץ פּיינע
דרשות האַלטען ; און ווען מען ווייס ניט דעם פּשט פון תנ"ך און תלמוד,
טויגען דאַן די דרשות לחלוטין ניט ! . . .

און פּשט קומט פּריהער פון רמז, דרוש, סוד, פּריהער קומט פּשט !
פּשט איז העכער פון דרוש און העכער פון פּלפּול ! זעה וואָס דער באַוואוסטער
גאון דער בעל „קצות החושן“ ז"ל שרייבט וועגען דעם אין דעם נאָמען פון
הר"ם אַלמושנינו ז"ל (שבשמעתתא הקדמה סימן י') און אין „חות יאיר“
ס"ם קכ"ג, צמח דוד חלק א' אַלף השישי סימן ר"צ, מהרש"א ב"מ פ"ה,
תשובות מהר"י פּאלאק סימן ל', „פּלגי מים“ הלכה ב', הגהות הרמ"א יו"ד
סימן רמ"ב ס"ג, מהר"ק שורש ק"ע, תשובות מהר"י ווי"ל סימן קס"ד, תוס'
סנהדרין י"ו, „מטפחת ספרים“ ליעב"ץ צד ק"א, כוזרי שני וכוה ג', סימן
קט"ו, וכוה ד' סימן ש"ה, „עבודת הקודש“ לאבן גבאי ז"ל, חלק העבודה
פּר"ט, עשרה מאַמדות, מאמר חקור דין פי"ג, עקידה שער א', הגיון הנפש
לרבי אברהם בר חייא הנשיא יל"ה, יקוו המים להר"ש אבן תבון פ"כ צד קל"ב
וצד קע"ד, מאור עינים אמ"ב, פ"ה, קול יהודה על הכוזרי מאמר ג' סימן ע"ג,
אַלפי מנשה לר' מנשה מאַיליאַ סימן ק"ב, ריקאנטי עה"ת פּסוק ויגרש את
האָדם, נשמת חיים לר' מנשה, מאמר א' פי"ב, אַלשיך תהלים א', א', הר"ש
אַלקביץ ז"ל בספר אילת אהבים, הרמב"ן בספר צרור החיים פ"ט, מהר"ל פּראַג
בספרו באר הגולה באר ג', ור' שעפּטיל ז"ל בן השל"ה בווי העמודים עמוד
התורה פ"א, הרמ"ע מפּאנו ז"ל בהקדמתו לַספר פּלחה רמז, המזרחי שמות
כ"ב ח', גור אריה שמות כ"ט, ט', רשב"ם ריש פּרשת וישב, הרמב"ן האמונה
והבטחון פ"ט, נתיבות עולם לר"ש ק"ב דף ק"ט, תשובות הרשב"א סימן תט"ז,
נדר הקודש בהקדמתו למדרש רבה, עץ חיים שער ל"ב, פ"ב, תורת חיים, דרוש
ה' פי"ה, תשב"ץ בספר מלחמת מצוה, מלמד התלמידים פ' חיי שרה, י"ט,
אַברבנאל בספר הויכוח כ"ב.

איך וואָלט זעהר וועלען אַז אַלע רעדנער, דרשנים און מטיפים זאָלען
גוט איינקוקען אין די אַלע פּלעצער וועלכע איך האָב דאָ אנגעצייכענט, דאַן
וועלען זיי וויסען, דאַן וועלען זיי האַבען זעהר אַ גוטען באַגריף וואָס פּשט
מיינט, און ווען דרוש און פּלפּול איז נויטיג.

די דרשנים און די שוהלען

עס איז זעהר וויכטיג דאָס יעדער שוהל זאָל רעספעקטירען איהר דרשן און מטיף, ווייל נור דאָן קענען זיינע דרשות, זיינע רעדעס, האָבען דעם געווינשטען איינדרוק, נור דאָן קענען די דרשות און די רעדעס אויפמאָן עפעס פאר אידישקייט, נור דאָן קען „דאָס לעבעדיגע וואָרט“ בויען און שאַפען וועלטען. דאָרט אָבער וואו די געמיינדע, וואו די שוהל רעספעקטירט ניט איהר גייסטליכען פאַרשטעהער, דעם רב, דעם דרשן ומטיף, דאָרט זיינען זיינע דרשות אַרויס געוואָרפען — אַ גרויסער, שאַפענדער, בויענדער כח ווערט דאָן פאַרלאָרען פון אונז.

איינע פון די אורזאָכען וואָרום אונזערע רבנים, דרשנים ומטיפים ווערען ניט גענוג רעספעקטירט, איז ווייל זיי לעבען ניט זעלבסטשטענדיג, זיי לעבען ניט נור פון דער קאַסע פון דער געמיינדע, זאָגנדרען יעדער יחיד גיט זיי אַ דאָלער פון צייט צו צייט דורך שנדר'ען אויפ'ן בימה ביי קריאת התורה, און די שנדר'ס האָבען געמוזט אָפגעשאַפט ווערען אזוי שנעל ווי מעגליך. יעדע געמיינדע, יעדע שוהל האָט געדאַרפט באַזאָרגען איהר רב, דרשן ומטיף מיט פ ר נ ס ה ב כ ב ו ד אַזוי אַז ער זאָל ניט דאַרפען אַנקומען צו די שנדר'ס. די שנדר'ס זיינען פאַרבונדען מיט דעם גרעסטען שפּיכת דמים. עס איז פשוט אַ חלול השם דאָס „מיסטער בלאַפּמאַן“ שטעלט זיך אויפ'ן בימה און ש ע נ ק ט אַ דאָלער דעם רב, דעם דרשן ומטיף אין די אַנוועזענהייט פון אַ געפאַקטע שוהל מיט אידען! און ווען „מיסטער גראַביונג“ ווערט אין כעס אויפ'ן רב, שנדר'ט ער פאַר דעם חזן, פאַר דעם שמש, און ניט פאַר דעם רב פון שוהל! . . . און ווען אַ בעל הבית גיט דעם רב אַ דאָלער פון צייט צו צייט, ווערט דער רב ביי איהם ביליג, ווייל ער, „מיסטער פייקמאַן“ איז אַ „דזשענטעל-מאַן“, ער גיט געלד, און דער רב איז — אַ שנאָרער. קיין אינערליכען רעספעקט האָט ער ניט פאַר איהם, און טאַקע דערפאַר קענען די דרשות פון אונזערע רבנים, דרשנים און מטיפים קיין ווירקונג ניט האָבען.

רב סעדיה גאון ז"ל זאָגט: „ואם ישליך עצמו בצרכו על אנשים אחרים, יהיה נבזה ואין סומכין עליו, ואין מקבלים דבריו, כמ"ש חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים“ (האמונות והדעות מאמר י' פ"ג שי"א), און זעה וואָס דער רד"ק זאָגט אין זיינע שרשים (שורש צ' בפירושו על הפסוק בצל החכמה בצל הכסה. און עס איז אַ באַוואוסטע הלצה אַז „ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה“, אסתר איז אַלעמען געפעלען געוואָרען, ווייל — „לא בקשה דבר!“ זי האָט קיין זאָך ניט געבעטען! און זעה וואָס דער באַוואוסטער גאון יעב"ץ ז"ל שטורעמט וועגען דעם אין זיין ספר „לחם שמים“ אויף אבות פרק ד' משנה ז', און זעה (במ"ר פ"י, ס' ט"ו, נדרים ל"ח, שמואל א' י"ב ג, במדבר ט"ו, ט"ו, שמו"ר פ"ד ס' א', דברים רבה פי"א ס' ב', שיר רבה פ"ד, שוחר טוב מומור כ"ד, תנב"א רבה ר"פ י"ז, תנחומא קרח ס' ז', מדרש שמואל פי"ד, מגלה עמוקות אופן ל"ג וקל"ז, ב"ר פ"ה ס' י"ב, בחיי קרח ט"ז, ט"ו, וויי העמודים עמוד השלום פכ"ו, רמב"ם הלכות ת"ת פ"א הלכה ז', ר"ן נדרים ל"ז, אבנט בר כ"א, ב"י בחו"מ סימן ח', ירושלמי סוף בכורים, מרפא לשון

לר' רפאל מהאמבורג, עמוד העבודה נ"ד, זוה"ק משפטים קי"ז, פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א).

ווען די רבנים, דרשנים און מטיפים וועלען גוט אריינקוקען אין די אויבען דערמאנטע פלעצער וואס איך האָב ערשט געבראַכט, און דאָצו וועלען זיי אריינקוקען טיף אין זייער נשמה, ווי פאַרוואַנדעט זי איז, ווי פאַרשעמט זי איז, ווי צוריסען, ווי באַליידיגט זי ווערט אַזוי אָפט ווי מעגליך, דאָן וועלען זיי פיליכט פיהלען די נויטיגקייט צו ארגאניזירען אַלע רבנים, דרשנים און מטיפים פון לאַנד אין איין גרויסע, שטאַרקע ארגאניזאַציע, וועלכע וועט דאָן, נור דאָן, קענען באַזייטיגען דעם חלול השם, דעם חלול כבוד התורה, דעם עלבון הנפש, און דאָן ווען אַלע רבנים און אַלע דרשנים און מטיפים פון לאַנד וועלען זיין אין איין פאַרבאַנד, דאָן וואָלט מען אויך געקענט ארגאניזירען די שוהלען פון לאַנד, און דאָן וואָלט די אידישע לעבעדיגע וואָרט געפינען איהר תקון, דאָס לעבעדיגע וואָרט וואָלט דאָן אָפגעלעבט ביים פאַלק, די קרושת התורה און די אידישע דרשה וואָלט דאָן געקענט ווירקליך שטאַרקען און בויען דאָס יודענטהום, און דאָן וואָלט געווען יעדען שבת אין די שוהלען „קריאת התורה“ און ניט „קריעת התורה! . . .“.

די בימה און דער לעבען, מוסר און מעדיצין

דער רעדנער, דרשן ומטיף מוז זאָגען פאַר'ן עולם דעם ריינעם אמת. דער באַוואוסטער גאון מהרי"ל מרגליות ז"ל זאָגט אין דעם ספר „טל אורות“, אז יעדער איד וועלכער זעהט ווי אידען טוען וואָס ניט ריכטיג איז און ער שטראפט זיי ניט, איז גלייך ווי ער איז איינער פון זיי, עס קוקט דאָן אויס ווי ער איז מסכים מיט זיי (זעה : סניגור, זייטע כ"ט), און וואָס ר' עובדיה מספורנו ז"ל זאָגט וועגען דעם אין דעם ספר „אור עמים" ד', און זעה דעם ספרא (פ' קדושים, ערכין ט"ז). און די פליכט פון דעם דרשן איז צו שטראפען, צו זאָגען מוסר, ווי מיר האָבען פריהער באַמערקט וועגען דעם, אָבער מען דאַרף האָבען שכל, מען דאַרף וויסען ווען, וואו, און ווי אַזוי צו זאָגען מוסר. לַדעת חכמה ומוסר, פרעגט דער ילקוט אם מוסר, למה חכמה ? ואם חכמה, למה מוסר ? אלא, אם יש באדם חכמה הרי הוא לומד מוסר, ואם אין בו חכמה, אינו יכול ללמוד מוסר (ילקוט שמעוני, משלי א'). נור דער וואָס האָט חכמה לערענט מוסר, דער יעניגער אָבער וועלכער באַזיצט ניט קיין חכמה, וויל קיין מוסר ניט האָבען. דער עולם, היינטיגע צייטען, אין אַמעריקא, וויל ניט הערען קיין מוסר, און דער דרשן וועלכער איז אַ דאָקטאר, אַ רופא הנפש, דאַרף זיך נהגן זיין ווי דער געוועהנליכער דאָקטאר, ווי דער רופא הגוף טוט צו דעם וואָס וויל ניט נעמען קיין ביטערען רעצעפט, קיין ביטערען מעדיצין : ער גיט איהם אַ פיל, צונויף געמישט מיט אַ ביסעל זיסקייט, און שפעטער ווירקט דאָס שטאַרק און ער קריגט אַ רפואה שלימה. אָט אַזוי דאַרף אויך טאָן דער דרשן, דער מטיף, ער דאַרף געבען דעם עולם וואָס וויל ניט הערען קיין מוסר — אַ פיל צו שלינגען : אַ משל, אַ וויץ, און דורך דעם משל און דעם וויץ זאָל ער זיך אַפּשלינגען אַ ביטערען מוסר, אַ שטיק אמת, און ווען דאָס וועט אריינגען אין זייערע הערצער און נשמות, וועלען זיי דאָן האָבען אַ רפואה שלימה !

און עס איז אויך וויכטיג פאר'ן דרשן צו וויסען און געדענקען אז „לא המדרש עיקר, אלא המעשה עיקר“ דער עיקר איז די מעשה, עפעס טאן, עפעס אויפטאן מיט זיינע דרשות, גרינדען תלמוד תורה'ס, ישיבות, גני ילדים, א ועד הכשרות, א שבת באוועגונג, מקואות כשרות, א חברה ש"ס, א חברה משניות, א חברה תנ"ך. די דרשה דארף עפעס שאפען ממשות'דיג. די דרשה מוז אריינקריכען אין דעם פראקטישען לעבען, ווען ניט די דרשות פון די רבנים, דרשנים און מטיפים פון אמעריקא, וואָלטען אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות און פיעל אנשטאלטען ניט עקזיסטירט. די דרשות בויען ארץ ישראל; די דרשות האָבען געשאפען ברויט און קליידער פאר אונזערע ברידער און שוועסטער אויף יענער זייט ים. די דרשות האָלטען אָפּ די שוהל אידען פון אוועק געהן פון דרך היהדות. אויב מיר האָבען א ביסעל כשרות, א ביסעל שמירת שבת, איז דאָס צו פארדאנקען אונזערע דרשות. דער אומגליק איז וואָס די דרשות זענען ניט ארגאניזירט, די אידישע בימות אין אמעריקא זיינען ניט ארגאניזירט. וואָלטען די בימות געווען פאראייניגט, וואָלטען זיי געהאט איין פראָגראַם, א פראָגראַם פון — ריידען און טאָן, וואָלט דאָן די בימה געווען די שטארקסטע קראַפט ביי אידען. אפילו די ניט ארגאניזירטע בימה האָט געשאפען פיעלע מיליאָנען אין אמעריקא פאר ארץ ישראל און פאר די הונגעריגע אידען אין אייראפּא. וואָלטען מיר געהאט אן ארגאניזירטע בימה, וואָלט געוואָרען דאָן אן ארגאניזירטע יודענטהום, און די גרעסטע ישועה פאר אידען. די בימה מוז פיהרען צו מעשים, די בימה קען, דארף און מוז שטארקען און אויפלעבען אלעס וואָס ביי אונז דארף זיין ליב, הייליג און טייער. די בימה דארף זיין די טאָן-געבערין, די וואָרט-פיהרערין, די וועג-וויווערין פון יודענטהום. די בימה דארף פיהרען צו מעשים טובים.

„לא המדרש עיקר, אלא המעשה!“

אינהאַלט און שפראַך

פריהער האָבען מיר גערעדט וועגען דעם אינהאַלט פון די דרשות, רעדעס און לעקטשורס, יעצט געפינען מיר פאר נויטיג צו זאָגען א פאָר ווערטער וועגען די שפראַך פון דער דרשה, פון דער רעדע. די שפראַך איז אזוי וויכטיג ווי דער אינהאַלט. שטעלט זיך פאָר ווען איינער איז א גרויסער דענקער, א פילאָזאָף, האָט זעהר פיעל צו זאָגען און ער וויל דאָס זאָגען אין ענגליש, איז ווען זיין ענגליש האָט אן „אקצענט“, ניט קיין גוטער ענגליש, וועט ער ניט אנגעשטעלט ווערען אין קיין שוהל וואו די מיטגלידער זענען ענגליש שפרעכענדיג אידען. און עס איז א גוט באוואוסטער פאקט אז אין די „טעמפלען“ וואו מען זוכט א „ראבי“, וועט מען בשום אופן ניט אננעמען אלס „ראבי“ א „פאריינער“, א מאן וועלכער רעדט ניט א נאטירליכען, גוטען, עכמען ענגליש, און אזוי אויך אין אלע אנדערע שפראַכען, ווייל ווען א רעדנער רעדט צום פאָלק אין אירגענד וועלכע שפראַך, דארף ער קענען יענע שפראַך פאָלקאם.

מיר האָבען צווישען זיך רבנים און דרשנים וועלכע האָבען וואָס צו זאָגען, עס פעהלט זיי אָבער „לשון“, זיי קענען ניט קיין גוטען אידיש, עס

פעחלט זיי פשוט אויס ווערטער מיט וואָס צו באַגייסטערען דעם עולם. אַ דרשן האַלטענדיג אַ דרשה וועגען אַהרות, האָט אויסגשריען — מיר דאַרפען אַהרות האָבען ! ביז וואַנען וועלען מיר זיין צוריסען ? לאָמיר האָבען אַ מיספּאַרשמענדנים און . . . — דאָס איז דערפאַר ווייל זיי לייענען וועניג, זיי זיינען ניט באַקאַנט מיט דער אידישער ליטעראַטור. דערפאַר איז נויטיג פאַר אַ דרשן און מטיף וועלכער רעדט אין אידיש, צו לייענען פיעל אידיש. אַ אידיש וואָס איז געשריבען געוואָרען ביי גרויסע אידישע שריפטשמעלער און ליטעראַטען, אַ ריכטיגען, גוטען אידיש.

איך האָף און ערוואַרט, אז דיווער „ספר הדרשות“ וועלכען איהר האַלט יעצט אין אַייערע הענר, וועט פיעל העלפען די יעניגע וועלכען דאַרפען האָבען אַ גוטען אידיש פאַר זייערע דרשות און רעדעס.

אַ רעדנער דאַרף ניט ריידען וואָס דער עולם ו ו י ל, נור וואָס דער עולם ד א ר פ, ווייל ניט אַלע מאָל מעג מען געבען דעם עולם ו ו אָ ס ער וויל. אין אַ געפאַקטע שוהל מיט אידען, אין ניו יאָרק, שטעהט אַ מגיד און האַלט אַ דרשה, און ער ערקלערט דעם עולם אז טראָטץ דעם וואָס כ ע ס איז אַ מדה מגונה, און אַ איד טאָר אין כעס ניט זיין, און די גמרא זאָגט דאָך — כל הכועס כאילו עובר עבודה זרה, דאָך מוז מען אַמאָל כעס האָבען, אָהן כעס — זאָגט דער מגיד — וואָלט די וועלט ניט קענען עקזיסטירען, און ער גיט אַ ביישפּיל : למשל, זאָגט ער, פאַר אַ יאהרען האָב איך געזאָגט ביי אייך אין שוהל און האָב געמאַכט זעהר וועניג געלד, בין איך אין כעס געוואָרען, יעצט ווייסט איהר אז מען דאַרף מיר געבען מעהר, און דער כעס וועט אים ירצה השם העלפען ; אָדער, למשל, מען זאָל קומען און וועלען צונעמען מיין יארמולקע און מיין טאבאק פּושקע, זאָל איך ניט ווערען אין כעס, וועט מען טאַקע צונעמען, וועל איך אָבער אין כעס ווערען, וועט מען ניט נעמען . . . אזוי אז כעס איז אַ תקון פאַר דער וועלט, און דאָס זאָגט דוד המלך עליו השלום — אף תכון תבל כל תמוט : אף, כעס, תכון, איז אַ תקון, אז תבל כל תמוט, אז די וועלט זאָל ניט אונטערגעהן ! . . . און דער עולם-גולם האָט געקוואַלען פון אזוינע בריליאַנטענע משלים און ווי גוט מען טייטשט דאָס אַ פּסוק ! . . .

דער רעדנער און דאָס פּאָלק

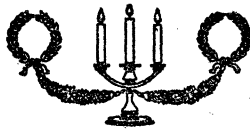
דער מדרש דערצעהלט דאָס ווען רבינו הקדוש האָט אַ דרשה געהאַלטען, האָט ער דערזעהן אז נתנמנם הצבור, ובקש לעוררן, אמר : ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרם אחד וכו' (ב"ר, פל"ג) דערמאנט זיך נור, אזוינע גרויסע, וויכטיגע, און הייליגע פּערזאָנען ווי רבינו הקדוש און ר' עקיבא האַלטען דרשות און — הצבור מתנמנם, דער עולם שלאָפט, מוז רבינו הקדוש דערציילען זיי אַ מעשה'לע אז אין מצרים האָט אַ פרוי געבוירען מיט אַ מאָל ששים רבוא אידען, כאָפט זיך אויף דער עולם פון שלאָף, רייבט זיך אויס די אויגען, און ווערט שמאַרק נתפעל. דאָן דערצעהלט זיי דער דרשן אז דאָס איז געבוירען געוואָרען משה רבינו וועלכער איז שקול, ער איז אזוי גרויס, אזוי וויכטיג, ווי טויזענדער און טויזענדער אידען ! . . .

אויב רבינו הקדוש און ר' עקיבא האָבען געמוזט נוצען אַזעלכע מיטלען אום דער עולם זאָל ניט שלאָפען, מעגען מיר אויך אַ מאָל זאָגען אַ ווייז, אום דער עולם זאָל ניט שלאָפען! אָבער נור אַזוינע וויצען ווי רבינו הקדוש און ווי ר' עקיבא האָבען געזאָגט, אָבער אַ דרשן מוז אנטלויפען פון ליצנות, פון ברחנות, פון אַ גראָבען, וואולגאַרישען ווייז, וועלכער איז מחלל דעם כבוד התורה, מען דאַרף אימער זאָגען צו אונזערע רעדנער: חכמים, הזהרו בדבריכם!

אונזער גורל איז, דרשנים ומטיפים, צו וועקען דעם עולם. עס איז נאָכט, פינסטער, דער עולם שלאָפט, און מיר זיינען אין גלות די נאָכט־וועכטער, די וועכטער פון פאָלק, די שומרי האומה, מיר מוזען אָבער וועקען, און וועקען דאָס פאָלק, דאָס פאָלק זאָל אויפהערען שלאָפען. . . . און ווען מיר וועלען טאָן אונזער הייליגע, שווערע ארבייט באמונה, דאָן וועט דאָס פאָלק אויפשטעהן, און ווען דאָס פאָלק וועט אויפשטעהן, וועט ליכטיג ווערען, וועט טאָג ווערען. . . . און דאָן וועלען מיר זוכה זיין אויסשרייען צום פאָלק די ווערטער פון דעם נביא: — קומי אורי, כי בא אורך! ! . . .

דורות לאַנגע האָבען מיר גערעדט צום פאָלק פון גלות, פון צרות פון יסורים, זאָל אונז דער רבונז של עולם העלמען צו דערלעבען די גאולה, און מיר זאָלען ריידען צום פאָלק פון די בערג פון ציון וירושלים, אמן!

הרב שמריהו ליב הורוויץ

הדרשנים והדרשות

טוב לשמוע נערת חכם — אלו הדרשנים (קוה"ר, ז' ה').

העבודה! אם יש בדור הזה יודע איך מוכיחים (ספרא, קדושים).

יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, נאה דורש ונאה מקיים (חגינה י"ד).

נאים הרברים כשהם יוצאים מפי עושיהם! (תוספתא יבמות, פ"ח).

לקרוא את יודע, לדרוש אין את יודע (ירושלמי ברכות פ"ב, הלכה ג').

דרוש וקבל שכר (סנהדרין ע"א).

פנים של אימה — למקרא, פנים בינונית — למשנה, פנים שוחקות — לתלמוד, פנים מסבירות — לאגדה (מסכת סופרים, פט"ז, הלכה ב').

בשעה שחכם יושב ודורש, הקב"ה מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל (מדרש משלי, י').

כששומעין הגדה מפי חכם ואחר כך עונין אמון יהא שמיה רבא, באותה שעה הקדוש ברוך הוא שמח (ילקוט משלי, תתקנ"א).

כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם של יראת חטא (אבדר"ן פר"ט).

בכל הארץ יצא קום — אלו ההגדות, שמקדשין שמו הגדול בהם (תנא דבי אליהו פ"ב).

בניתי לי בתים — אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ברכות מים — אלו הדרשות (מ"ר קהלת).

שבת

אם תשוב משבת רגלך עשות הפצ'ך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג, לקדוש ה' מכובד, וכבדתו מעשות דרכיך, ממצוא הפצ'ך ודבר דבר, אז תתענג על ה' וכו' (ישעיה נ"ח).

שבת פאָר'ן קערפער און פאָר דער נשמה. די ריכטיגע באַדייטונג פון שבת. תענוג שבת. שמירת שבת איז דער כבוד פון פאָלק, הלול שבת איז דער אויס־כבוד פון אונזער נאַציאָן. ר' עקיבא און טורנוסרופוס וועגען שבת. די השפעה פון שבת אויף פאָלק און שפראַך. די שומרי שבת ארבייטער און מאָנופעקטשורערס. די פרומע מאַמעס וואָס העלפען צו הלול שבת. די ליכט פון שבת און די ליכט פון ציון.

דער טאָג שבת איז ניט ווי מאַנכע וועלכע פארשטעהען ניט און דענקען צוליב אַפּרוהען זיך פון די ארבייט פון אַ גאַנצע וואָך, און עס איז בלויז אַ טאָג פון רוהע, נעמען זיך אַ טאָג אין וואָך, „וואַקיישאַן.“ וואָלט דער צוועק פון שבת געווען בלויז צו אויסרוהען דעם קערפער, דאָן וואָלט ניט נויטיג געווען צו רוהען דוקא דעם 7טען טאָג פון שבת, דעם אידישען, הייליגען שבת, עס וואָלט גענוג געווען דאָס יעדער איד זאָל זיך אויסקלייבען אַ טאָג אין וואָך אויף צו רוהען, דעם טאָג וועלכער איז פאָר איהם פאַסיגער, לייכטער און בעסער. זעלבסטפאַרשטענדליך אז דאָן וואָלטען אלע אידען ביי היינטיגען טאָג געמאַכט זייער שבת זונטאג — ווי די רעפאָרמער ווילען — און ניט און נוצער אמת'ען שבת, און אונזער אמת'ער, הייליגער שבת, וואָלט חס ושלום אַפּגשטאַרבען אין גאַנצען. דער אמת אָבער איז דאָך ניט אזוי. דער ריינער אמת איז אז היטען שבת דאַרף מען נור דעם 7טען טאָג פון וואָך, שבת קודש, און ניט חס ושלום זונטאג אָדער יעדען אַנדער טאָג פון וואָך. און וואָלט געווען דער טעם פון שבת היטען נור צוליב אַפּרוהען דעם קערפער, האָבען נור געדאַרפט היטען שבת ארבייטער, וועלכע ארבייטען שווער אַ גאַנצע וואָך, רבנים אָבער און אלע אַנדערע וועלכע ארבייטען ניט שווערע פיזישע ארבייט, וואָלטען ניט געדאַרפט שבת היטען. ווען דער טעם פון שבת וואָלט געווען נור צוליב אַפּרוהען דעם קערפער, דער אמת'ער טעם איז אָבער ניט נור צוליב אַפּרוהען דעם קערפער, זאָנדרען דורך דעם וואָס דער קערפער רוהט, זאָל מען דאָן האָבען די מעגליכקייט צו ערווערבען קדושה פאָר דער נשמה און אַנערקענען דאַמיט אז „קדוש היום לאַדונינו,“ אז שבת איז הייליג, און דער יעניגער וועלכער היט שבת לויטן שלחן ערוך, ווערט ער אויך הייליג.

און אַט דער געדאַנק ליגט באַהאַלטען אין די ווערטער וועלכע מיר לייענען אין דער תורה וואָס גאָט ברוך הוא זאָגט צו משה'ן: „ואתה דבר אל בני ישראל לאמר, אך את שבתותי תשמורו, כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם, לדעת כי אני ה' מקדשכם (תשא), זאָלסט ניט דענקען — זאָגט גאָט צו משה'ן — אז די מצוה פון שבת איז נור צו אויסרוהען דעם קערפער, נין, עס איז פיל העכער, פיל וויכטיגער, עס איז צוליב דעם אז דורך די מצוה פון שבת זאָלט איהר הייליג ווערען, לדעת כי אני ה' מקדשכם!

און דאָס זאָגען מיר אין איינע פון אונזערע שבת'דיגע תפלות : יום מנוחה וקדושה לעמך נתת, מנוחה שלמה שאתה רוצה בה . . . מאתך היא מנוחתם" ווען נור דער קערפער רוהט, איז דאָס ניט קיין פאָלשטענדיגע רוהע, ווייל עס איז ניט קיין מנוחה שלמה, עס איז ניט דאָן קיין טאָג פון הייליגקייט, ווען אָבער מען היט שבת בקדושה, ווי דער דין איז, דאָן איז דער שבת אַ טאָג פון רוהע און הייליגקייט, מנוחה וקדושה, און דער שבת איז דאָן אַ געטליכקייט, ניט אַ טאָג וועלכען מענשען האָבען באשטימט ווען צו רוהען, זאָנדערען כי מאתך היא מנוחתם, די רוהע איז געטליך, און אָט פאר אַזאַ געטליכע רוהע וועלען זיך אמת'ע אידען מוסר נפש זיין און וועלען מקדש השם זיין, ועל מנוחתם יקדישו את שמך ! און די תורה זאָגט דאָך — על כן ברח'ה את יום השבת ויקדשהו ! שבת איז אַ ברכה פון גאָט, און שבת איז געהייליגט ביי גאָט !

און דאָס זאָגט דער נביא ישעיה — אם תשיב משבת רגליך, — ווען שבת וועסטו ניט געהן, וועסטו זיך ניט פיהרען ווי די פיהרסט זיך אויף אַ גאנצע וואָך, עשות הפצ'יך ביום קדשי, ווען דו וועסט שבת ניט טאָן קיין זאך וואָס דו ווילסט טאָן ניט צוליב אָפרוהען זיך, זאָנדערען ווייל שבת איז דער יום קדשי, אַ טאָג פון קדושה, דאָן איז וקראת לשבת עונג, וועסטו דאָן פיהלען דעם אמת'ען פערגעניגען וואָס אַ מענש קען נור פיהלען אין לעבען. און די גמרא זאָגט אַז ענג שבת איז אַחד מששים לעולם הבא (ברכות נ"ו), אַ טייל פון דעם אויסערגעווענהליכען פערגעניגען וואָס דער צדיק וועט האָבען עולם הבא. און אויסער דעם גרויסען תענוג פון שבת ולקדוש ה' מכובד, וועסטו פיהלען די קדושה און דעם כבוד פון שבת, ווייל אויסער קדושה געפינט זיך אין שמירת שבת דער כבוד פון אידישען פאָלק, דער כבוד האומה העברית. און ווען דער שבת ווערט פארשוועכט עפענטליך, ווערט דערמיט געטראַטען אונטער די פיס דער אידישער כבוד, דער כבוד פון אונזער נאציאָן.

און דערמיט ערקלערט דער „אפיקי יהודה" דעם באַוואוסטען מאמר הו"פ וואָס טורנוסרופוס האָט געפרעגט ר' עקיבא'ן, „מה יום מיומים ? אמר לו ומה גבר בגוברין ? אמר ליה דמרא צבי, אמר לו שבת נמי דמרא צבי (סנהדרין ס"ה) אין איינפאַכען אידיש הייסט דאָס : אַז טורנוסרופוס פרעגט רבי עקיבא'ן מיט וואָס איז שבת וויכטיגער ווי אַלע אנדערע טעג ? וועסטו מיר ענטפערען ווייל שבת איז אַ טאָג פון רוה, ווען דער מענש רוהט זיך אויס פון זיין שווערע אַרבייט אַ גאנצע וואָך און קלייבט כחות צו אַרבייטען אין דער צוקונפט, אויב אזוי דאַרפען די אַלע אנדערע טעג פון וואָך זיין וויכטיגער און הייליגער, עס דאַרף זיין ביי זיי קדושת העבודה, ווייל אין אָט יענע טעג אַרבייט מען דאָך פאַר דעם נוצען פון דער מענשהייט ? אזוי פרעגט טורנוסרופוס, ענטפערט איהם אָבער רבי עקיבא : ומה גבר בגוברין ? וואָרום ביסטו, טורנוסרופוס, וויכטיגער ווי אַלע אנדערע הונדערטער טויזענדער מענשען פון וועלכע דו ביסט דער הערשער ? זיי אַרבייטען דאָך מעהר פון דיר, וואָרום האָט מען אויסגעקליבען דיך אַלס פיהרער פון פאָלק און ניט זיי ? איז דאָך דער תירוץ, ווייל דו ביסט העכער פון זיי, פעהיגער פון זיי, וויכטיגער

פון זיי, אָט די זעלבע זאָך איז מיט דעם שבת : דער שבת איז ניט פּאַרזי אַ טאָג פון ניט ארבייטען, ווי דו דענקסט, זאָנדערען אַ טאָג פון קדושה עליונה, פון העכערע קדושה, און דערפאַר איז דער שבת וויכטיגער פון אַלע אַנדערע טעג פון וואָך.

טורנוסרופוס אָבער וויל דאָס ניט אַנערקענען, וואָרום ? אויב ער זאָל מודה זיין אַז דערפאַר שטעהט דער שבת העכער פון אַלע אַנדערע טעג פון וואָך ווייל ער איז הייליגער פון אַלע אַנדערע טעג, דאַן וועט ער דאָך מוזען מודה זיין דעם ביטערען אמת וואָס די גאַנצע וועלט וויל ניט מודה זיין: אַז אידען שטעהען העכער פון אַלע גוים פון דער גאַנצער וועלט, ווייל — דאָס אידישע פּאָלק איז אַ הייליגע פּאָלק, כי עם קדוש אתה-לה' אלהיך, אידען זיינען הייליג צו גאָט, און זאָ אמת שמעסט ניט טורנוסרופוס הרשע, דערפאַר ענטפערט ער ר' עקיבא'ן דמרא צבי, האָסט אַ טעות, רבי עקיבא, ניט דערפאַר ווייל איך שטעה באמת העכער פון פּאָלק, דערפאַר בין איך דער פיהרער, נור מיין האַר, דער מלך, ער וויל מיד, ווען ער וויל אַן אַנדערען, ווערט יענער דער פיהרער. זאָגט איהם ר' עקיבא— גוט, ביי שבת איז אויך אַזוי, דמרא צבי, דער רבוננו של עולם וויל ניט קיין אַנדער טאָג פאַר שבת, ניט זונטאג, ניט פרייטאג, נור דוקא דעם שבת וועלכען אידען היטען אַלס שבת און נור דער שבת און ניט קיין אַנדערער איז אונזער שבת קודש.

און דאמיט ערקלערט זיך וואָס די נמרא זאָגט אַלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וכו' וכתוב בתריה ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, ווי באַלד אַז אידען זיינען מחלל שבת, צייגען זיי דאמיט אַז עס איז ניטאָ קיין אונטערשייד פון קדושה און וואַכעדיגקייט, אַלעס איז גלייך, איז דאָך דאַן אויך ניטאָ קיין אונטערשייד פון אידען ביז ניט אידען, און ווי באַלד אַז מען נעמט צו ביי אידען די קדושה וואָס זיי פאַרמאָגען, שטעהען זיי ניט העכער און פּיליכט נידריגער אין מאַנכע הינזיכטען פון מאַנכע אַנדערע פעלקער, און דאַן ווי באַלד אידען זיינען מחלל שבת, צייגען זיי דאמיט אַז זיי שטעהען נידעריגער פון אַנדערע פעלקער, איז דאַן ויבא עמלק וילחם עם ישראל, דאַן קומט עמלק און באַקעמפט אידען, ווען אָבער אידען וואָלטען שבת געהיט, וואָלטען זיי געמאַכט פיהלען דאַן אַז זיי שטעהען הויך זעהר הויך דאמיט וואָס זיי זיינען אַ הייליגע פּאָלק, וואָלט די קדושה פון שבת אַרויס גערופען פאַר זיי דעם רעספעקט פון אַלע אַנדערע נאַציאָנען און זיי וואָלטען ניט הערשען אויף אידען, און אידען וואָלטען דאַן ניט פאַרקויפט זייער נשמה, זייער נאַציאָנאַלען שטאַלץ, זייער כבוד, זייער שבת, צו אַלע אַנדערע פעלקער „אַלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון“ (שבת קי"ז).

און געהמען מיר און מיר טראַכטען זיך אַריין טיפער אין די פאַר ווערטער פון דער נמרא — לא שלטה בהם אומה ולשון, געפינען מיר איצט אויס אונזער גרויסע טראַגעדיע, אַז ווען דאָס אידיש פּאָלק היט ניט קיין שבת, הערשט אויף דאָס פּאָלק אומה ולשון, פּאָלק און שפּראַך, מען אַסימילירט זיך אין דעם פּרעמדען פּאָלק, מען מאַכט נאָך זיינע מנהגים, זיינע זיטען, זיינע טראַדיציעס,

זיין קולטור, זיין ליטעראטור, און אויסער די אסימילאציע פון פאָלק קומט די אסימילאציע פון ש פ ר א ד, דאָס אידישע פאָלק רערט ניט זיין נאציאנאלע שפראַך, העברעאיש, זאָנדרערען ער און זיינע קינדער ריידען פ ר ע מ ד ע שפראַכען — שלטה בהם אומה ולשון, פאָלק און שפראַך.

רבתי! די קדושה פון שבת טאָר ניט פארשוועכט ווערען. אין היינטיגע צייטען דער וואָס היט שבת, איבערהויפט דער וואָס איז רייך און באשעפטיגט פיל אידישע ארבייטער, און ווען עס קומט שבת מאַכט ער צו זיין געשעפט, אַזא שומר שבת איז מקדש השם, און דער וואָס איז מחלל שבת בפרהסיא, איז מחלל השם. מיר דארפן אָבער אַכטונג געבען אַז פון דעם קדוש השם זאָל ניט אַרויס קומען אַ חלול השם! האָבען מיר דאָך צווישען אונז זעהר רייכע אידען, גרויסע מאַנופעקטשורערס, וועלכע מאַכען צו שבת זייער פעסטאָרי, זיי באשעפטיגען נור שומרי שבת ארבייטער, איז דאָך גוט און שעהן, זיי גיבען אַ געלעגנהייט די שומרי שבת ארבייטער, די פרומע אידישע ארבייטער, זאָלען ניט דארפן מחלל שבת זיין, איז אָבער דער אומגליק אַז פון זייער קדוש השם ווערט גאָר אַ חלול השם, ווייל זיי עקספּלאַטירען, באַרויבען דעם פרומען אידישען ארבייטער, אנשטאט צו צאָהלען איהם דעם פולען פרייז ווי ער איז ווערט, צאָהלען זיי איהם פונקט אַ העלפט, מאַנכעס מאָל נאָך ווייניגער, וויסענדיג אַז דער אמת'ער פרומער ארבייטער וועט ניט אַוועק געהן פון דעם פּלאַץ אפילו ווען ער באַקומט פאַר זיין שווערע ארבייט אַ הונגער לוי, ווייל דער אמת'ער פרומער אידישער ארבייטער וועט זיך מוסר נפש זיין פאַר'ן שבת, און אָט די זאָגענאָנטע פרומע שומרי שבת מאַנופעקטשורערס מאַכען גאָלד דורך דעם שמירת שבת אויף דעם השבון פון דעם פרומען אידישען ארבייטער. אויף יענע מאַנופעקטשורערס פאַסט זיך די מליצה פון ישעיה הנביא — אשרי אנוש יעשה זאת, שומר שבת מחללו ושומר ירו מעשות כל רע, גליקליך איז דער מענטש וועלכער היט שבת און ער היט זיין האַנד פון צו טאָן שלעכטעס, אייגענטליך איז דאָך די קשיא וואָס פאַר אַ שייכות האָט הימען שבת מיט טאָן אַלע שלעכטעס? אָבער, רבתי, ווען מיר זעהען ווי דיזע מאַנופעקטשורערס ווערען רייך פון שמירת שבת דורך דעם וואָס זיי באַראַבעווען זייערע פרומע אידישע ארבייטער דורך דעם שבת היטען, צו זיי קען מען זאָגען די שטאַרק הייליגע ווערטער פון דעם נביא — גליקליך איז דער וואָס היט שבת, אָבער ער זאָל היטען זיין האַנד פון טאָן שלעכטעס, ער זאָל ניט דורך שומרי שבת ארבייטער רייך ווערען, ער זאָל ניט באַרויבען זיינע ארבייטער דערפאַר וואָס זיי ארבייטען ניט שבת, ווייל דאָן טוט ער אַל דאָס ביז דורך דעם שבת היטען, עס דאַרף זיין שומר שבת מחללו, ושומר ירו מעשות כל רע! שבת! ווי הייליג האָט אונז דער שבת געמאַכט ווען מיר אַלע האָבען געהיט דעם שבת. דער שבת האָט באַשאַפען אַן אויסערגעווענהליכע הייליגע סביבה; דער שבת קודש ביי אידען איז געווען דער גרעסטער, דער וויכטיגסטער, דער נוצליכסטער פאַקטאָר אין די אידישע ערציהונג פון דעם יונגען דור. די ליכט בענשען! די שבת'דיגע זמירות! די שבת'דיגע תפלות! די שבת'דיגע כעורה, דער שבת'דיגער תהלים זאָגען, די שבת'דיגע דרשות פון די מנידים, דער חסידישער שלש סעודות, די הבדלה, די מלוח מלכה — וויפיל הייליגע

ליכטיגקייט איז דאָן אַרײַנגעגאַסען געוואָרען אין די נשמות פון די יונגע קינדער, און היינט — ווען דער שבת ווערט חרוב, וועה איז צו מיר, ווערט חרוב צוזאַמען מיט דעם שבת דער יונגער אידישער דור, אונזערע יונגע קינדער, מיט דעם חורבן פון שבת ווערט חרוב די אידישע הויז, מיט דעם חורבן פון שבת ווערט חרוב די אידישע נשמה, די שוהל, און דער גאַנצער אידישער לעבען. און מיר זעהען פרומע מאמעס פון דעם אַלטען דור וועלכע נעהמען צו מיט פרייד, מיט שטאַלץ, די שבת'דיגע געלד וואָס זייערע זיהן און טעכטער בריינגען זיי אום שבת פון הלול שבת, און זיי, די אומוויסענדע, אומגליקליכע פרומע מאמעס נעהמען צו די הלול שבת געלד און באַהאַלטען די געלד אין דעם שבת'דיגען פאַרוק אָדער אין דעם גראָבען קרבן מנחה. . . . ווי גרויס איז דער צער! ווי שטאַרק איז דער וועהטאג! און אַז מען מאַכט זיי אויפּמערקזאַם, אָט די פרומע מאמעס אויף דעם גיפט פון הלול שבת פון זייערע קינדער, זוכען זיי צו רעכטפערטיגען, צו פאַרענטפערען זייערע מהללי שבת קינדער! אַזאַ מוטער זאָלט איהר ניט מקנא זיין, זי איז אַ טוידטע, אַ טוידטע אידישע מוטער. די גמרא זאָגט: „בעון שמכבסות צואת בניהן בשבת, נשים מתות בשעת לידתן (שבת ל"ב), דערפאַר ווייל אָט די מוטערס פאַרענטפערען נאָך די מהללי שבת קינדער, זיי וואַשען די קינדערס צואה אום שבת. . . דערפאַר זיינען די מוטערס טוידטע, טוידט זיינען זיי גלייך ווי זיי געבוירען זייערע קינדער, זייער לעבען איז קיין לעבען ניט. . . געבוירען און ערציהען קינדער וועלכע זאָלען חרוב מאַכען אונזער שבת קודש, אַזאַ מוטער איז אַ טוידטע. . .

די הויז וועלכע איז מחלל שבת, דאָרט איז ניטאָ קיין ריכטיגע כשרות, קיין טהרת המשפחה, קיין תורה ויראת שמים, און די קליינע קינדער וועלכע ווערען ערצויגען איז אַזאַ הויז, קענען ניט אויסוואַקסען קיין שטאַלצע, באַ-וואוסטזיניגע און באַגייסטערטע אידען; אין אַזאַ הויז זיינען די קינדערלעך טוידטע קינדער. דאָס זאָגט די גמרא אין שבת — בעון מזוזה ובעון בטול תורה בנינים קטנים מתים — אין דער הויז וואו עס איז קיין מזוזה ניטאָ, קיין תורה ניטאָ, אין יענע הויז זענען די קליינע קינדער, טוידטע קינדער! טוידטע מוטערס און טוידטע קינדער! ווי גרויס איז דער בראַך פון מיין פּאָלק! וואו נעמט מען דעם מקונן וועלכער זאָל קענען באַקלאָגען דעם חורבן פון דעם שבת קודש?!

רבתי! לאָמיר זיך אַלע פאַראייניגען צו היטען שבת, ובזכות השבת וועלען מיר זוכה זיין צו דער גאולה. אַזוי זאָגט אונז דער ילקוט אין בהעלותך: „אם שמרתם נרות של שבת, אני מראה לכם נרות של ציון“ ווען איהר וועט היטען די ליכט פון שבת, וועל איך אייך ווייזען די ליכט פון ציון!

רבתי! שוין באַלד 2 טויענד יאהר ווי מיר זעהען ניט די ליכט פון ציון וירושלים. פינסטער, שרעקליך פינסטער. . . לאָמיר אָבער ערציהען אונזערע טעכטער זיי זאָלען צינרען די שבת'דיגע ליכט, די ליכט פון שבת וועלען דאָן ליכטיג מאַכען די אידישע וועג. . . די אידישע נשמה. . . דעם אידישען לעבען. . . און דאָן וועלען מיר דערזעהן — די ליכט פון ציון וירושלים, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

ש ב ת

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (בראשית ב', א').

זכור את יום השבת לקדשו, ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך ונרדך אשר בשעריך, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בהם, וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו (שמות כ' ח' — י"א).

וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה וזרע נטויה על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה', י"ב).

אך את שבתותי תשמרו, כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם, לדעת כי אני ה' מקדשכם, ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, מהלליה מות יומת, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה', כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת. ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם, ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש (שמות כ"א, י"ב).

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש, כל מלאכה לא תעשו, שבת היא לה' בכל מושבתים (ויקרא כ"ג, ב'). ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת (שמות ל"ד, כ"א).

מיר לעבען אין א גרויסע, רייכע וועלט, עם פעהלט קיין זאך ניט. שעהן, שטארק און מעכטיג איז די נאטור, און די נאטור דיענט דעם מענשען, שמעלט איהם צו אלעם וואָס ער באַדאַרף. אַלע ווייסען אַז גאָט האָט באַשאַפֿען די וועלט; גאָט פיהרט די גרויסע, ברייטע און וואונדערבאַר שעהנע וועלט, און דער מענש קען נור דאַן זיין גליקליך, ווען ער פיהלט אויס דעם אינהאַלט פון זיין לעבען מיט גאָטהייט, ווען דער מענש דינט גאָט מיט זיין מאַרד, האַרץ, געפיהל, נשמה, צייט, און מיט אַלע זיינע פעהיגקייטען.

די געפאָהר איז אָבער דאָ, און ווירקליך אַ שרעקליכע געפאָהר, טאָמער וועט דער מענש ניט פערשטעהען, ניט פיהלען, אָדער טאָמער וועט ער פאָר געסען אַז עם איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, און נאָך אַ זאָמען, גוטען און פעטען מאָלצייט, ליגענדיג אויף דער ווייכער זאָפע, טאָפענדיג דעם פעטען טשעק בוך, קען ער דענקען דאָס ער אַ ל י י, ער מיט זיין דאָלאַר, איז אַלמעכטיג, ער מיט זיין פעטען טשעק בוך איז דער אייגענטימער פון דער וועלט: ער פארמאָגט דאָך אַ געזונטען, שטאַרקען קערפער און האָט שכל צו מאַכען געלד, און האָט פיעל געלד און הייזער, אַזוי אַז ער איז דער הערשער פון דער וועלט, ער און ניט קיין אַנדערער, היינט ווי מאַכט מען אַז דער נאַרישער קליין מענשעלע זאָל זיך אויף כאַפֿען פון זיין נאַרישען ליטאָאָרישען שלאָף, זאָל פערשטעהען אַז ער מיט זיינע געלד און הייזער וואָס ער פארמאָגט, איז ניט

מעהר ווי א קליינער שוואכער פיצעל זאמד, א ברעקעל שטיין, וואָס מיט אַ שטאַרקען בלאָז אַנטלויפט ער פון דער וועלט אין קבר אַרײַן, און זײַן געלד און זײַנע הײזער וועלען אײבער בלײבען פאַר אַנדערע נאַראַנים אַזױ ווי ער וועלכע לעבען אױך אין טעות אַזױ ווי ער האָט געלעבט, און וועלען אױך אַזױ נאַרײַש אַוועקשטאַרבען. וועלכער כח, וועלכער מיטעל, וועלכע מעטאָדע קען אַנגעווענדעט ווערען צו געבען צו פערשטעהן דעם נאַרײַשען מענשען אַז ער איז אַ גאַרניט, און דער אמת'ער בעל הבית, דער ריכטיגער אײגענטהיימער פון דער וועלט איז ניט מענש נור גאָט ? !

ד ע ר ש ב ת ! !

דער שבת קומט יעדע וואָך, און דערמאָנט דעם מענשען אַז גאָט האָט באַשאַפֿען די וועלט, און גאָט פיהרט די וועלט. שבת וועלכער איז דער ע ר ש ת ע ר טאָג פון דעם מענשען, ווייל דער מענש, דער ערשטער מענש, איז געבוירען געוואָרען פרייטאָג, ערב שבת, און דער ערשטער טאָג פון לעבען איז דער שבת, וועלכער איז אַ טאָג פון קדושה, גאָט האָט איהם געבענשט און הײליג געמאַכט — ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — גאָט האָט געבענשט דעם זיבעטען טאָג און האָט איהם הײליג געמאַכט, און יעדער וואָך קומט דער שבת און ברײנגט מיט זיך קדושה און געטליכען פערנגעניגען, און דורך דעם שבת דערמאָנט זיך דער מענש אַז עס איז דאָ אַ גאָט אױף דער וועלט, וועלכער האָט באַשאַפֿען די וועלט, און האָט גערוהט שבת אום דער מענש זאָל אױך רוהען אום שבת. — שבת וינפש — שבת האָט גאָט גערוהט און וינפש, ער האָט זיך באַפעסטיגט אין דעם נ פ ש, אין דער נשמה פון יעדען שומר שבת איד !

אָבער מיט וואָס און דורך וואָס וועט שבת צײגען זײן ערצײערשען ווערט ? ווי אַזױ קען דער שבת זײן דער פערבאַנד צווישען גאָט און איד, דער „אות ברית“, ווי אַזױ ? דורך דעם וואָס „ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך“, 6 טעג ארבייט, און דער 7טער טאָג איז שבת צו גאָט. מיט וואָס אָבער צײגט זיך אַרויס די פאָלשטענדיגע קדושה פון שבת ? מיט דעם וואָס „לא תעשה בו כל מלאכה“, מען טאָר קײן ארבייט ניט טאָן אום שבת ! וואָס איז אָבער דער טיעפער סוד פון ניט טאָרען ארבייטען אום שבת ? וואָס מײנט ארבייטען שבת ? וואו איז דאָ די פילאָזאָפֿי פון שבת ? ווען מיר טראַכטען זיך אָבער אַרײַן טיעפער, געפֿינען מיר אױס דעם טיעפען פילאָזאָפֿישען געדאַנק וואָס געפֿינט זיך אין דעם ניט ארבייטען אום שבת.

עס איז אמת דאָס דער מענש באַהערשט אײצט די וועלט און די נאַטור, אָבער אין וואָס באַשטעהט זײן כח ? אין דעם וואָס דער מענש איז פעהיג צו ענדערען, צו צוגרײטען און פאַרריכטען, בעסער מאַכען אַלעס וואָס רינגעלט איהם אַרום צולײכע זײן בענעפיט : ער ריכט צו און גרײט צו די ערד זי זאָל זײן פּאַסיג פאַר איהם, און זאָל איהם אַרויסגעבען וואָס מעהר שפּײַז צום

עסען; ער ווייס ווי ארום צו געהן ארום די גראָזען, פרוכט, וועדזשעטיבעלס, און אלע בעלי חיים וועלכע געפינען זיך מיט איהם, אז זיי זאָלען מאַכען גרויס פאַר איהם שפייז און קליידער, אַט אזוי קאָמאָנדעוועט דער מענש מיט דער וועלט, מיט דער נאַטור, מיט אַלעס וואָס אַרום איהם. גאַנץ גוט! ששת ימים תעבוד! זעקס טעג הערש דו מענש! נעהם איין די גאַנצע וועלט, שאַף, בוי, שפאַן איין די כחות פון דער נאַטור זיי זאָלען דיך דינען, אָבער ווי עס קומט שבת, דאַן גענוג!! טשעפע ניט קיין זאַך, בוי ניט און ברעך ניט, ענדער ניט און שאַף ניט, ווייל שבת האָט דיר גאַט ניט ערלויבט צו טאָן, דער שבת קומט און זאָגט דיר אז די גאַנצע וועלט אין וועלכע דו מענש לעבסט, שאַפט און ארבייט, איז ניט דיין וועלט, די וועלט באלאָנגט צו גאַט, און דו אליין באלאָנסט אויך צו גאַט, ער האָט דיר געגעבען כח און שכל צו באַהערשען די וועלט און די נאַטור, אָבער צו טאָן אַלעס ווי גאַט וויל! אַ גאַנצע וואָך איז די וועלט דייןע, אָבער ווען עס קומט שבת, דאַן קער אום צוריק צו גאַט זיין וועלט, פערשטעה, דו מענש, אז די וועלט איז נור אנטליהען געוואָרען צו דיר פון גאַט, אַן הלאָה, ער האָט דיר אנטליהען אויף 6 טעג, ווי עס קומט אָבער שבת, קער אום צוריק די וועלט צו גאַט, און געדענק ווער איז דער אמת'ער בעל הבית, ווער איז דער ריכטיגער אייגענטימער פון דער וועלט, און געדענק אז אַט די אנטליהענע וועלט, איז גאַט'ס וועלט, ער איז דער אייגענטימער און דער הערשער, און ניט דו, מענש!

און דערפאַר איז די גרינגסטע ארבייט וואָס ווערט געטאָהן אום שבת, אפילו ווען די ארבייט איז זעהר גרינג, זעהר לייכט, איז זי אַ כפירה אין גאַט, ווייל דאָמיט וואָס מען געהט עפעס טאָהן שבת, ענדערען, שאַפען, אַרויס-בריינגען עפעס, בויען, ברעכען, עפעס אויפמאָהן, דאָמיט לייקענט מען אין דעם „בורא עולם“ און מיט גרויס הוצפה און עזות און מיט גרויס אונגוויסענהייט און גראָבקיט זעצט מען זיך אַוועק אויף גאַט'ס שטוהל צו פיהרען און באַהערשען די וועלט, אזוי אז דאָ איז ניט קיין פראַגע פון טאָן שווערער ארבייט אָדער לייכטער ארבייט אום שבת, איינער נעהמט און מאַכט, למשל, פייער, היינטיגע צייטען איז זעהר לייכט צו מאַכען פייער, עס פאָדערט זיך דאָ צו ניט קיינע אַנשטרענגונג פון קרעפטען, אָבער פריהער איז געווען פינסטער, קומט דער מענש און ענדערט, ער שאַפט, ער מאַכט לייכטיג, אָדער פאַרקערט, ער פאַרלעשט דעם פייער, ער מאַכט פינסטער, ער האָט עפעס אויפגעטאָן אום שבת, אין דעם טאָג אין וועלכען ער האָט ניט די ערלויבניש צו טאָן, צו שאַפען, צו אויפמאָן, און דערפאַר איז — מחלליה מות יומת! דער וואָס איז מחלל שבת, פאַרדינט דעם טוידט, זיין נשמה ווערט אָפגעשניטען פון אירישען פאָלק, און פערקערט, דער ניט טאָן קיין ארבייט אום שבת, עס מאַכט ניט אויס וועלכע ארבייט עס איז, אפילו די לייכטסטע, די קלענסטע, אַט דער ניט ארבייטען שבת באַשטעטיגט דאָס: — גאַט האָט באַשאַפען די וועלט און ער איז דער אייגענטימער פון דער וועלט. און טאַקע דערפאַר איז דער שבת הייליג, ווייל אויב אַ גאַנצע וואָך קענסטו פאַרנעמען אז עס איז דאָ אַ גאַט אויף דער וועלט, ווען אַ גאַנצע וואָך ביסטו

צו טראָגען, צוטומעלט, אַרײַנגעטאָהן צופיעל אין די נאַרײַשקײט פון דער וועלט, און דו האָסט פאַרגעסן אויף גאָט, און דערפאַר מענש, ביסטו געפאַלען, געפאַלען, זעהר זעהר נידריג געפאַלען, דערפאַר אָבער ווען דער שבת קודש קומט, הויבט ער דיך אויף, דער שבת הויבט אויף דיין גייסט, ער הייליגט דיך, ער מאַכט דיך געהענטער צו גאָט, ער בינדט צו דיין נשמה צום רבנו של עולם, און דו פיהלסט דאָן אז דו געפינסט זיך שבת אין אַ העכערע וועלט, דו באַזיצסט דאָן אַ נשמה יתירה !!

אויב אַזוי, רבותי, ווערט אונז קלאָר, פאַרשטעהען מיר יעצט גרינדליך, פילאָזאָפיש, דעם ריכטיגען בעגריעה פון ניט טאָרען טאָן קיין אַרבייט אום שבת, אז טאָן אַרבייט מיינט : אַרויס ברײַנגען אַ געוויסען געדאַנק, אַ מחשבה, אַן אידעאַל, און פאַרווירקליכען די אידעע, דעם געדאַנק, די מחשבה דורך דעם מענשליכען טאַלאַנט, דורך זיין האַנד און מאַרד, דאָס רופט זיך אין העברעאיש „מלאכת מחשבת“, אַן אַרבייט וואָס דריקט אויס אַ מחשבה . . . שאַפען פון דאָס נײַ, אָדער ענדערען עפעס פאַר דעם נוצען אין פּערזענליגען פּונ'ם מענשען, אָבער דאָס מיינט ניט דוקא שווערע אַרבייט, קענסט אַרבייטען שווער און ביטער אַ גאַנצען טאָג, ווי באַלד אָבער אַז דו האָסט ניט געשאַפען עפעס, האָסטו גאָר ניט אויפגעטאָהן, גאָר ניט געענדערט, דאָן האָסטו קיין אַרבייט אום שבת ניט געטאָהן ! דאַגעגען אָבער ווען דו האָסט אַ קליינע ענדערונג געמאַכט אין עפעס, האָסט עפעס בעשאַפען, עפעס אויפגעטאָהן, ווען אפילו דאָס איז דיר אָנגעקומען זעהר, זעהר לייכט, דאָן האָסטו מחלל שבת געווען ! און דו האָסט געצויגט דיין אומוויסענהייט און דיין חוצפה אַז דו ביסט דער אייגענטימער פון דער וועלט, דו לייקענסט דאָמיט אין גאָט, אַנשטאט וואָס דיין פליכט איז צו באַשטעטיגען און אַנערקענען דורך ניט אַרבייטען אום שבת אַז צו גאָט באַלאַנגט די וועלט !

יעצט, נאָך אונזער אויבען דערמאָהנטע ערקלערונג וועלען פּערשטעהען די יעניגע וועלכע האָבען געלערענט גמרא און שלחן ערוך דעם שכל וואָרום „מלאכת מחשבת אסרה תורה“ און וואָרום „כל המקללין פטורין . . .“ און דערמיט וועלען זיי קענען ערקלערען זעהר פיעל דינים וועגען שבת וואָס מען מעג און מען טאָר ניט, און דעם פילאָזאָפישען גרונד פון יעדער דין לויט די אַלגעמיינע ערקלערונג וועגען דעם הויפט פּרינציפ פון דעם איסור ניט צו אַרבייטען שבת וועלכען מיר האָבען יעצט בקיצור ערקלערט (זעה שו"ע או"ח סימן של"ו, שבת ר"ט ע"ב, ע"ג ע"א, או"ח סימן של"ט, שכ"ד, ש"כ, ש"ט, שכ"א, שכ"ה, ש"ח, רנ"ב, רנ"ט, שכ"ז, ש"ג, שכ"ז, ש"מ, שט"ז, ש"ד, של"ט, של"ז, רע"ה, רע"ג, רע"ו, ש"ח, ושי"ג, רמ"ג, שכ"ח של"ה ; און וועגען שבת בכלל זעה : מכילתא כי תשא פ"א, רמב"ם הלכות שבת, סוף ירושלמי פאה פ"ה הלכה ח', מטה אפרים סימן תרכ"ד, פתחי תשובה ליו"ד סימן קע"ט, של"ה מסכת שבת קל"ה ע"ב, ראב"ן סימן ב', ספר המצות להרמב"ם לת' שכ"ב, תוספתא שבת פ"ו, אגור סימן תכ"ח, המנהיג הלכות שבת סימן ר', מטה משה חלק ד' סימן ת"ג, לבוש סימן קפ"ח י', כל בו, סימן ל"א).

אידען ! איז ניט צייט אז מיר זאלען האָבען אַ חשבון הנפש און גוט באטרעכטען וואָס מיר טוען, אז צוליעב די עטליכע דאָלער וואָס מיר פארדינען שבת חס ושלום, ערקלערען מיר אָבער דורך דעם אז מיר לייקענען אין גאָט ! אז מיר באַזיצען ניט גענוג אינערליכע שטאַרקייט צו קעמפּפּען פאַר שמירת שבת. זעהט, רבותי, זעהט אירישע קינדער, אירישע זיהן און טעכטער, ווי שוואַך מיר זיינען, מיר זיינען געפאַלען אזוי נידעריג, וועלען מיר, חס ושלום, בלייבען אין אַזאָ מצב ? וועלען מיר זיך ניט קענען אויפהייבען אַביסעל העכער און פאַרשטעהען די טיעפע געטליכע פּילאָאָפּי וואָס ליגט אין היטען און ניט ארבייטען שבת ? אירישע ארבייטער ! איהר ארבייט אום שבת, איהר קריגט דאָרדך מעהר געלד, איהר פאַרדינט, און איהר פיהלט, נעבעך, ניט, אז צוליעב די עטליכע דאָלער פון חלול שבת, האָט איהר אַיער נשמה פאַרלאָרען ? ! האָט איהר אַיערע קינדער פאַרלאָרען, אַיערע קינדער, קינדער פון מהללי שבת, קינדער וואָס וואַקסען אויס אָהן שבת, וועלען פרעמד בלייבען צו אַיך, צו אַיער פאַלקס, צו אַיער הייליגע אמונה — פאַרלירט איהר ניט מעהר וויפיעל איהר פאַרדינט ? !

ווען איהר וועט פעהיג זיין צו קעמפּפּען פאַר'ן שבת, וועט איהר דאָן פיהלען אז אַיער לעבען איז ניט קיין פוסטער, אַיער לעבען איז אינהאַלטס רייך, אַיער לעבען איז הייליג, און קיין איר איז ניט געשטאַרבען פון הונגער צוליעב היטען שבת. אונזערע עלטערען אין דער מדרב, אין דער ווילדערניש, האָט זיי גאָט געוואָרפּען מן פון הימעל, און פרייטאג האָבען זיי געהאַט דאָבעל, פאַר פרייטאג און שבת צוזאַמען, און דער „צנצנת המן“ איז געבליבען „למשמרת עולם . . .“ דער מן איז היינט אויך פאַראַן . . . עס לעבען אירען אויס זייער וועלט, מאַכען חתונה קינדער, ניט וויסענדיג ווי אזוי און פון וואַנענט . . . אָט גאָט שיקט צו ! . . . דער מן איז נאָך היינט אויך פאַראַן . . . כאַטש ניט אַלע זעהען איהם . . . ניט אַלע פערשטעהען איהם, דערפאַר — באַריש ובקציר תשובות ! עס קען זיך זיין אין דייך געשעפט, אין דייך ארבייט איז יעצט פיעל, זעהר פיעל צו טאָהן, עס איז זעהר „ביזי“, עס איז אַ צייט פון „חריש וקציר“, י ע צ ט איז די צייט פון אַקערען און זייהען, ווען דו טוסט ניט יעצט, וועסטו ניט האָבען פון וואַנענט צו לעבען, גלויב דאָס ניט ! באַריש ובקציר תשובות ! ! גאָט וועלכער גיט ל ע ב ע ז, וועט געבען צום לעבען, און וואָס איז דער לעבען ווען ער איז ניט אַ הייליגער לעבען ? דערפאַר לאָמיר קעמפּפּען פאַר שבת, און הקדוש ברוך הוא וועט אונז העלפּען !

רבתי, איך וויל איהר זאָלט מיך פאַרשטעהן, איך וויל איהר זאָלט אָנהויבען פיהלען מעהר, גרינדליכער, טיפּער, וואָס שבת מיינט פאַר אונז. גאָלד, זילבער, דימאַנטען, בריליאַנטען, שעהנע מאָדערנע מעבעל, כבוד, פּערגעניגען, דאָס איז דאָ גענוג אויף דער וועלט, אָבער, רבותי, גאָט'ס ברכה, וועלכע גיט די מנוחת הנפש, וועלכע באַרוהיגט די צורודערטע מענשליכע נשמה, וועלכע באַרוהיגט די האַרץ, די נערווען, די געדאַנקען, וועלכע גיט דעם מענשען שלום און שלווה די פרייד פון לעבען אפילו ווען מען איז אַרײַם, ווען מען וואָהנט אין אַן

אַרימע וואהנונג, גאָט'ס ברכה וועט איהר ניט געפינען נור — דאָרט וואו דער שבת איז ! !

וויסענשאַפט, קונסט, טעכניק, שעהנקייט, וועט איהר געפינען איבעראַל, אָבער הייליגקייט און ריינקייט, קדושה וטהרה, די שהענקייט פון דעם מענשליכען כאַראַקטער, די שעהנקייט פון דער נשמה, די הייליגקייט און די ריינקייט פון וויסענשאַפט וועט איהר ניט געפינען נור דאָרט וואו דער שבת קודש איז ! פאַרגעסט ניט, אַז די וועלט, די מענשהייט, קען ניט עקזיסטירען אויף געלד און ארבייט וואו עס איז ניטאָ דאָצו ברכה און מנוחה ! . . . די מענשהייט וועט ניט קענען עקזיסטירען אויף הנאה און פערנעניגענס וואו עס זאָל ניט זיין אויך קדושה וטהרה, און ווען אפילו דער מענש וועט גאָר אין גיכען פליהען אין הימעל מיט זיין עראָפּליין, און ער וועט זיין פעהיג צו מאַכען פון אַלט יונג, און ער וועט ענטדעקען דעם נאָרד פּאָל, און ער וועט דערנעהן אַלע סודות פון דער נאַטור, אויב דעם שבת וועט ער אויסמעקען פון זיין וועלט, אויב ער וועט אויף גאָט פאַרגעסען, און וועט פאַרלירען זיין מענשליכע ווירדע, דאָן וועט דער הימעל און ערד וועלכע גאָט האָט באשאַפען און גערוהט אום שבת, זיי וועלען ווערען די געגנער פון דעם מענשען . . . די נאַטור וועט די מענשהייט באַקעמפּען . . . און גאָט, דער בעל הבית פון דער נאַטור, וועט ניט שווייגען ! שרעקט זיך פאַר'ן יום הדין ! אַ וועלט אָהן אַ שבת וועט מוזען אונטערגעהן !

לאָמיר זיך שטאַרקען, רבותי, לאָמיר באַקעמפּען אונזער חלול שבת, לאָמיר אַלע הימען שבת בקדושה ובטהרה, וועלען מיר זוכה זיין צו הימען שבת אין אונזער הייליגע לאַנד, אין ארץ ישראל, וואו מיר וועלען זוכה זיין צו לעבען דאָרט על פי רוח התורה אַלס זעלבסטשטענדיגע פרייע און גליקליכע נאציאָן, אמן ! ואמן !

שבת

אָמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אם תזכו לשמור את השבת מעלה אני עליכם כאלו שמרתם כל המצות שבתורה, ואם חללתם את השבת מעלה אני עליכם כאלו חללתם כל המצות שבתורה (מדרש שמות רבה, פ' כ"ה).

שבת קודש : ווי הייליג, ווי שעהן עס קלינגט אין אונזערע אויערען די ליבע, זיסע וואָרט שבת קודש ! נוי הייליגע הימלישע מוזיק שפּילען אויף די סטרונעס פון אונזער נשמה די הייליגסטע געפיהלען וועלכע דער שבת שאַפט אין אונז. אָהן שבת קענען אידען ניט עקזיסטירען. אידען האָבען געהיט שבת אין אַלע צייטען און אין אַלע לענדער ; האָבען זיך מוסר נפש געווען פאַר שמירת שבת. אָבער דער יעניגער וועלכער איז גוט באַקאַנט מיט דער אידישער געשיכטע ווייס אַז מעהר ווי אידען האָבען געהיט דעם שבת, האָט דער שבת געהיט די אידען זיי זאָלען ניט אונטערגעהן, זיי זאָלען זיך ניט אַסימילירען, זיי זאָלען ניט פאַרגרעכט ווערען, ניט מנושם'דיג ווערען אין גלות צווישען פרעמדע, ווילדע פעלקער. דער שבת האָט אימער

נעהאט ככה צו פארוואנדלען דעם אָרימען, אומגליקליכען, נעיאָנטען און פארפאָלנטען אידען אַ נאַנצע וואָך, אין אַ בן מלך, אין אַ פרינץ, אין דעם טאָג פון שבת.

און דערפאר זאָגען אונזערע חכמים — שקולה שבת כנגד כל המצות — נעהמט אַלע מצות אויף אין וואָג-שאַל און שבת אויף דער אַנדער וואָג-שאַל, וועט שבת אַריבער וועגען, ווייל איהר קענט געהן אין שוהל, לייגען תפלין, טראָגען ציצית, איהר קענט טאָן אַלע מצות, נאָר קוים היט איהר ניט קיין שבת, ווי נור איהר זענט אַ „מחלל שבת“, האָבען אַלע אַייערע מצות קיין טעם ניט, קיין נשמה ניט. ווייל „שבת איז די נשמה פון דער וועלט“, שבת איז די „נשמה פון לעבען“. אָהן שבת, חס ושלום, לעבט מען אַ וואָכענדיגען, ביליגען, פראַסטען קערפער-לעבען, עס פעהלט דעם לעבען א נשמה, עס פעהלט דער יום טוב פון לעבען.

עס איז אַ מצוה צו היטען שבת און עס איז אַ מצוה צו ארבייטען, די איבעריגע טעג פון וואָך. די תורה זאָגט אונז „ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך“, זעקס טעג אין וואָך זאָלסטו אַרבייטען, און דו זאָלסט טאָן דין נאַנצע ארבייט. ארבייט איז הייליג, אויף ארבייט שטעהט די וועלט, אָהן ארבייט וואָלט די וועלט ניט קענען עקזיסטירען, אַ מענש איז באשאפען געוואָרען צו ארבייטען. אונזערע חכמים זאָגען: „אָדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב' ט"ו) והדר, מכל עץ הגן תאכל“ (אבות דרבי נתן פי"א).

דער ערשטער מענש אויף דער וועלט האָט נאָר נישט ניט פאָרוכט, ביז ער האָט ניט געארבייט אַפריהער. די תורה זאָגט אז ער האָט זיך געפונען אין גן עדן ניט אויף אַרום געהן ליידיג, נור לעבדה צו אַרבייטען, און נאכדעם ווי ער האָט זיין ארבייט געענדיגט, האָט מען איהם געזאָגט קענסט יעצט עסען — מכל עץ הגן אכול תאכל — דער וואָס ארבייט ניט, שאַפט ניט, איז ניט כאַרעכטיגט צו עסען. די נאַנצע וועלט איז איינגעאָרדערט ווי דער אַמעריקאַנער זאָגט — „טו טייק ענד טו גיוו“, נעהם און גיב. קענסט ניט אָבער, דו טאָרסט ניט, נעהמען פון דער וועלט און נאָר ניט געבען. געניסטו פון דער וועלט, פון לעבען, אזוי מוזסטו געבען עפעס דער וועלט: שאַפען, פראָדוצירען, ארבייטען. און רבי יהושע בן לוי זאָגט — בשעה שאמר הקב"ה לאָדם קוץ ורדרד תצמיח לך, זלגו עיניו רמעות, אמר לפניו: רבוננו של עולם! אני וחמורי נאכל באבוס אחד! כיון שאמר לו „בזעת אפריך תאכל לחם“, נתקרה דעתו (פסחים סי"ח). גליקליך האָט זיך געפיהלט אָדם הראשון ווען גאָט האָט איהם געשאַלטען אז ער זאָל שווער ארבייטען, ער זאָל נור דאָן קענען ברויט עסען ווען ער וועט גענוג ארבייטען — מיט דעם שווייס פון דיין פנים וועסטו ברויט עסען — אָט די קללה האָט אָדם פאַרשטאַנען איז אַ ברכה, ניט אַ קללה. אום געהן לעדיג איז אַ קללה. אַלע צרות אָבער נעהמען זיך פון ליידיג אַרום געהן. רבי טרפון זאָגט — מענשען שטאַרבען פאַר דער צייט ווייל זיי זענען ניט באַשעפטיגט, ווייל זיי געהען אַרום ליידיג. ווען מען איז באַשעפטיגט, פיהלט דער מענש אַן אינטערעס, אַן אינהאַלט אין לעבען. דער

ליידיג געהער אָבער פיהלעט די פוסטקייט פון לעבען, זאָגט רבי טרפון — אין אָדום מת אלא מתוך הבטלה (אָבות דרבי נתן, פי"א). און גליקליך קען זיין אַ מענש נור ווען ער טוט עפעס, דאַן קומט אַרײַן די מזל ברכה, „אין הברכה שורה אלא במעשה ידי ושל אָדום (תוספתא, ברכות פ"ו). אַרבייט איז הייליג און ווען — ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, — ווען מען אַרבייט 6 טעג נאכאנאנד און מען טהוט די ריכטיגע, די גאַנצע אַרבייט וואָס אַ מענש קען טאָן, איז דאַן ווערט פון דער „קדושת העבודה“ פון די הייליגקייט פון מענשליכע אַרבייט, ווערט באשאפען אַ גאַלדענע פּאָדעם וועלכע וועבט זיך אַרײַן אין די קדושת השבת. פון קדושת השבת ווערט קדושת העבודה, און קדושת העבודה העלפט צו קדושת השבת. . . . ווען ששת ימים תעבוד איז ויום השביעי שבת לה' אלהיך! . . . נאך אַרבייט פון אַ גאַנצע וואָך וועסטו דאַן פיהלען די וויכטיגקייט און די הייליגקייט פון שבת.

שבת רוהט דער קערפער און עס איז אָבער טהעטיג די נשמה. די נשמה אַרבייט פאַנגט זיך ערשט אָן אום שבת. שבת איז אַ טאָג פאַר שפּײַזען די נשמה: דאַווען, לערנען און לערנען. שבת דאַרף זיין געווידמעט פאַר תורה. שבת דאַרף יעדער איד האָבען אַ קאָנפערענץ מיט זיין נשמה, און דאָס איז אפשר די טיעפע כוונה פון מדרש „אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג! אמר לה הקדוש ברוך הוא, ישראל הוא בן זוגך! וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אָמר להם הקדוש ברוך הוא, זכרו הקדוש שאמרתי לשבת — ישראל הוא בן זוגך, וזהו הרבוך זכור את יום השבת.“ (ב"ר, פ"א).

שבת טענה'ט צו גאָט — אזוי זאָגט דער מדרש — יעדער טאָג האָט צו זיך אַ פּאַר, אַ בן זוג, איד, שבת, בין אַלײַן, האָב ניט קיין פּאַר צו זיך, דאָס מיינט: יעדער טאָג פון וואָך שאַפט עפעס, פּראָדוצירט עפעס, מיליאָנען מענשען אויף דער גאַנצער וועלט אַרבייטען און שאַפען יעדען טאָג פון וואָך, יעדער טאָג פון וואָך קען זיין שטאַלץ ביי זיך, קען אָנצייגען פיעל נוצליכע, נויטיגע זאַכען עס איז אויפגעטאָן געוואָרען און באשאפען געוואָרען אין יענעם טאָג, איד, אָבער, דער טאָג פון שבת, האָב צו זיך קיין בן זוג ניט, אין מיר שאַפט מען ניט, מען אַרבייט ניט, מען פּראָדוצירט ניט; איד, שבת, טהו גאָר ניט אויף אויף דער וועלט. זאָגט גאָט — דו, שבת, טהוסט מעהר פון אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאהר: דו שאַפסט די נשמה פון לעבען, פון אַרבייט, פון טהעטיגקייט. אָהן דעם שבת, אָהן די נשמה, וואָלט די גאַנצע אַרבייט פון אַלע טעג פון וואָך גאָר ניט ווערט געווען. שבת לערנען אירען תורה אַ גאַנצען טאָג. שבת הויבט אויף דעם גייסט און דעם עקזיסטענץ פון אַ גאַנצע נאַציאָן, פון דעם אידישען נאַציאָן. שבת איז די נשמה פון דאָס אידישע פּאָלק, און די אידישע פּאָלק איז די נשמה, דער גייסט פון דער גאַנצער מענשהייט, דאָס איז די ממלכת כהנים וגוי קדוש! כנסת ישראל תהיה בן זוגך! שבת און איד, איד און שבת, זענען פאַראייניגט צוזאַמען, אָהן דעם אירען קען קיין ריכטיגער שבת ניט זיין, און אָהן שבת קען דער איד ניט זיין, דער איד איז דער בן זוג פון שבת קודש! און ווייל דער איד און דער שבת

זענען ענג פארבונדען צוזאמען, איז צוליעב דעם פקוח נפש פון א אידען, מעג מען, דארף מען, מחלל שבת זיין — פקוח נפש איז רוחה שבת — ושמו בני ישראל את השבת, אָמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה (יומא פ"ה) מען איז מחלל שבת צו ראטעווען דעם לעבען פון א איד, ווייל ווען ער וועט לעבען, וועט ער היטען פיעלע מאָל דעם שבת קודש, ווייל א י ד און שבת איז איינס!

און דער ערשטער וועלכער האָט פארשטאנען די וויכטיגקייט, די נוצליכקייט און די הייליגקייט פון שבת, איז געווען משה רבינו! משה רבינו זעהט אידען ארבייטען שבת, האָבען ניט קיין רוה, האָט ער געפיהלט און פארשטאנען וואָס דאָס מיינט, דאָס מיינט אז ארבייטענדיג אום שבת וועלען זיי אזוי פאָרגרעבט ווערען, אסימילירט ווערען מיט די גוים, אז עס וועט פשוט אונמעגליך זיין צו באַפרייען זיי פון דעם גלות מצרים. די קייטען פון שקלאַפּעריי וועלען זיך איינעסען אין זייערע נשמות, און דער אידישער פאָלק וועט אין גאַנצען פארשווינדען פון דער וועלט, און משה באַשליסט: אידען מווען שבת היטען, דאָן וועט דער שבת די אידען היטען, זיי זאָלען ניט אונטערגעהן! משה ערקלערט פרעה'ן ווי וויכטיג עס איז פאר איהם, פון עקאָנאָמישען שטאַנדפונקט, אז אידען זאָלען שבת היטען, זיי וועלען א טאָג אין וואָך ניט ארבייטען, וועלען זיי אנקלייבען גענוג כחות פאר א גאַנצע וואָך, און דאָן וועט די ארבייט זיין בעסער, גרינדליכער. ווען אָבער זיי וועלען כסדר ארבייטען, אָהן אויפהער, וועסטו זיי פארלירען אין גאַנצען, זיי וועלען אויסשטאַרבען. און פרעה וויליגט איין דאָס אידען זאָלען שבת היטען. געהט משה און מאַכט אז דער טאָג פון רוה זאָל ניט זיין קיין אַנדער טאָג נור דער שבת קודש. „וירא בסבלותם, ראה משה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואילו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום בשבוע הם מתים! ואמר לו: לך עשה להם כמו שתאמר, הלך משה ותיקן להם את יום השבת (שמות רבה, פ"א, ל"ב).

פרעה איז מסכים אז זיי, זיינע ארבייטער, מוזען רוהען איין טאָג אין וואָך, טאָקע פאר זיין טובה וועגען, אָבער עס מאַכט איהם לחלוטין ניט אויס רועלעך זיי וועלען רוהען. געוויס וואָלט ער געוואָלט אז זיי זאָלען רוהען אין דעם טאָג ווען די מצריים רוהען. משה אָבער לייזט דעם פראָבלעם פון „שבת און ארבייט“, און ער פיהרט אויס אז זיי זאָלען ניט ארבייטען אין דעם א י ד י ש ען שבת!

מיליאָנען אידישע ארבייטער ארבייטען ניט א טאָג אין וואָך, דאָצו זענען מסכים די מאַנאָפעקטשורערס, אַלע סאָרטען ארבייטס געבער, דאָס איז די שטרענגע פאָדערונג פון די יוניאָנס. אידישע ארבייטער ארבייטען ניט א טאָג אין וואָך, זיי ארבייטען ניט זונטאָג, און זיי ארבייטען אָבער אום שבת קודש! און עס טוט וועה די האַרץ! אָט די מיליאָנען אידישע ארבייטער האָבען דאָך קינדער צו ערציהען, אָט זייערע קינדער דאַרפן דאָך ערצויגען ווערען אַלס אידישע קינדער, ווי קענען אָבער אידישע קינדער ערצויגען ווערען אַלס אידען, ווען זיי זעהען, נעבעך, ניט אין זייער פאָטער'ס הויז קיין סימן פון דעם

שבת קודש ? ניט די מאַמע'ס ליכט בענשען, ניט דעם פּאָטער'ס קידוש, ניט די שבת'דיגע זמירות, ניט די שבת'דיגע הייליגע תּפּלות — אָרימע, עלענדע, אידישע ארבייטער קינדער !

און וואו נעהמט מען יעצט די גרויסע נאציאנאלע פיגור, דעם איש הרוח, וואו נעהמט מען א משה רבינו וועלכער זאָל קענען ווירקען אויף די פרעה'ס פון די אידישע יוניאָנס, אויף די פרעה'ס פון די מאַנופעקטשורערס, אז די אידישע ארבייטער זאָלען ניט ארבייטען אום שבת. עס זאָל איינגעפיהרט ווערען אַ סיסטעם פון 5 טאָגיגע ארבייטס וואָך : מען זאָל ארבייטען לענגערע שטונדען 5 טעג אין וואָך און מען זאָל אין גאַנצען ניט ארבייטען שבת און זונטאג, ווייל דאָס איז די איינציגע לייזונג פון דעם שבת פּראָבלעם דאָ אין אַמעריקא !

און וואָס איז מכה די אידישע געשעפטען וועלכע זענען אָפּען שבת ? דער חלול השם, דער חלול הקודש פון דעם שבת איז הימעל שרייענד ! מיר האָבען דאָך געדאַרפט קורע זיין, לייסען קריעה און באַוויינען דעם ט ו י ד ט פון דעם שבת קודש אין דיזע לאַנד ; ווי אכלים האָבען מיר דאָך געדאַרפט זיצען אויף דער ערד, קלאַגען און וויינען, און אונזערע קולות זאָלען שפּאַלטען אַלע הימלען, עס זאָל אויפגעשטורעמט ווערען יעדע אידישע האַרץ, מיר האָבען דאָך געדאַרפט אַלע צוואַמען ארגאניזירען זיך און בעטען יעדע אידישע פרוי פון לאַנד ניט געהן קויפען קיין זאָך אום שבת, ווען אונזערע אידישע פרויען וואָלטען באַקאָטירט מחללי שבת, ווען די אידישע פרוי וואָלט קיין זאָך ניט איינגעקויפט אום שבת, וואָלטען הונדערטע טויזענדע אידישע געשעפטען, וועלכע שטעהען אָפּען שבת אין די געדיכטע אידישע געגענדען, אָט די אַלע אידישע געשעפטען וואָלטען זיך געמוזט צו מאַכען אום שבת, און עס וואָלט דאָן געווען אַ גרויסער קודש השם ! מיר האָבען געדאַרפט ארגאניזירען די הונדערטער טויזענדער קינדער פון אונזערע תּלמוד תּורה'ס און ישיבות, ז י י זאָלען אַרויס מיט אַ שרעקליכע גרויסע ק י נ ד ע ר ש ע דעמאָנסטראַציע אַסעגען דעם חלול שבת קודש אין דיזער לאַנד ; מיר האָבען געדאַרפט, מיר האָבען געמוזט עפעס טאָן אזוינס וועלכעס זאָל אויפשטורעמען די פּאַרשאַפּענע אידישע האַרץ, וועלכעס זאָל מאַכען די אידישע נשמה, און אַ גרויסע, אַ שטאַרקע, אַ ברענענדע, אַ פייערדיגע שבת באַווענונג זאָל אַרום כאַפּען די גאַנצע לאַנד ווי אַ פּלאַם פייער, און יעדער איד זאָל טראָגען אויף זיין האַרץ אַ „שבת צייכען“, און דער וואָס טראָגט דאָס ניט, זאָלען אַלע איהם דערקענען אז אָט איז ער, דער מחלל שבת, אָט איז ער דער אידישער פּאַררעטער ! עס האָט געדאַרפט אויף געוועקט ווערען די אידישע עפענטליכע מיינונג וועגען שבת אין אַזאַ גרויסע מאָס, אז דער וואָס היט ניט שבת, זאָל זיך דאַרפען ש ע מ ע ן דערמיט פונקט ווי אַ גנב. אין יעדע שוהל און שוהלכעל פון לאַנד האָט געדאַרפט געפינען זיך אַ ספּעציעלע „שבת קאָמיטע“, און אָט די אַלע טויזענדער שבת קאָמיטעס האָבען געדאַרפט האָבען אַ ריעזען גרויסען „שבת פּאַרבאַנד“ וועלכער זאָל קאָנטראָלירען די טהעטיגקייט פאַר שבת דורך

א צענטראַלע קערפערשאַפט פאַר שבת וועלכע זאָל האָבען פערטרעטער אין יעדע שוהל, און ווען אזא פאַרטערשאַפט וועט האָבען די יעהרליכע „שבת קאָנווענשאַן“ זאָל אָט די קאָנווענשאַן אַררעסירט ווערען ניט נור פון רבנים, גאונים, נור אויך פון די וויכטיגסטע בעאַמטע פון לאַנד. מען דאַרף, מען מוז, אויפהויבען די שטימע פון שבת אזוי הויך און שטאַרק, אז די שטימע פון שבת זאָל דערשטיקען דעם הלול שבת. די אידישע פרעסע וואָלט דאָן געהאַט די מעגליכקייט צו אַנטירען פאַר שבת און באַריכטען וועגען די טהעטיגקייטען פאַר שמירת שבת. די אַלע פרומע ארבייטער פון לאַנד האָבען דאָן געדאַרפֿט ארגאניזירט ווערען אַלס א „רעליגיעזער ארבייטער פערבאַנד“ אָדער „שומרי שבת ארבייטער פערבאַנד.“ מיט איין וואָרט, רבותי, לאַ עת לחשות היא ! עס איז יעצט ניט אַ צייט פון שווייגען, ע ת ל ע ש ו ת ! עס איז יעצט אַ צייט פון ט אָ ו, טאַן פאַר שמירת שבת.

יעדער איד אין אמעריקא דאַרף אַריינשמעלען ביי זיך אין אָפּיס, אין געשעפט, אין זיין פעקטאָרי, די פּאָלגענדע פייערדיגע ווערטער פון מדרש : „אָמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אם תזכו לשמור את השבת מעלה אני עליכם כאילו שמרתם כל המצוות שבתורה, ואם חללתם את השבת, מעלה אני עליכם כאילו חללתם את כל המצוות (מדרש שמות רבה, פכ"ה). נאָט זאָגט צו די אידען : ווען איהר וועט זוכה זיין הימען שבת, וועל איך אַייך רעכענען גלייך ווי איהר האָט מקיים געווען אַלע מצוות פון דער תורה, און ווען איהר האָט, חס ושלום, מחלל שבת געווען, איז גלייך ווי איהר האָט פאַרשוועכט אַלע מצוות פון דער תורה. ווען דער שבת ווערט פאַרשוועכט, ווערט דאָס גאַנצע יודענטהום פאַרשוועכט.

רבתי ! פאַר-צייטען, אין יוראָפּ, אין די קליינע שטעדטלעך, וואו עס איז ניט געווען קיין שטאַדטיגע פייערלייט, און אַ שריפה פלעגט אויסברעכען, פלעגט יעדערער כאַפען אַ האַק מיט אַן עמער וואַסער און געהן לעשען די שריפה כדי ער און זיינע קינדער זאָלען ניט פאַרברענט ווערען. רבתי ! אַ שרעקליכע שריפה האָט אויסגעבראַכען — אונזער שבת קודש ווערט פאַרברענט ! וואָרט ניט אויף קיינעם, פאַרלאָזט זיך ניט אויף קיינעם ! זאָל יעדער איד טאַן וואָס ער קאָן, זאָל יעדערער נעהמען זיין האַק און זיינע וואַסער און העלפען לעשען דעם פייער פון ח ל ו ל ש ב ת, וואו מיר און די נשמות פון אונזערע קינדער ווערען פאַרברענט. לאָמיר הימען דעם שבת, וועט דער שבת אונז הימען פון אַלע שלעכטעס, און מיר וועלען זוכה זיין צו ישועות ונחמות, צו ביאת הגואל, במהרה בימינו אמן ! ואמן !

א ל ו ל

בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אליו החרה, ותעבירו שופר במחנה שמושה עלה להר שלא ימעו עוד אחר ע"ז וכו' ע"כ התקינו חכמים שיהיו תוקעים בשופר בר"ח אלול (פרקי דר"א, פמ"ו).

אלול! ווי פיעל מיליאָנען אידישע הערצער פלעגען אנפאנגען ציטערען, ווי פיעל מיליאָנען אידישע נשמות פלעגען זיך טובל זיין אין די בענייסטערונג פון נאָטהייט אין דעם מאנאט אלול! ווי נור דער שופר פלעגט אנפאנגען בלאָזען אזוי האָט אַרום געכאַפּט אַ הייליגער ציטער יעדע אידישע נשמה. אלול! אַ מאנאט פון תשובה, פון התעוררות, פון ווערען פרימער, בעסער, עדהאַבענער, נאָבעלער, הייליגער ווי אַ נאַנץ יאהר. אין אלול גרייט מען זיך צו „ימים נוראים“, וועלכע פאנגען זיך אָן אין אלול און ענדיגען זיך הושענא רבה. האָבען דאָך די פאַרצייטיגע פרומע אידען סימנים געהאַט א' ר' י' ה' שאג מי לא ירא, ווען אַ לייב שרייט, האָבען אַלע מורא, און דאָס וואָרט אריה איז אַ ראשי תיבות פון — „אלול“, „ראש השנה“, „יום כפור“, „הושענא רבה, אָדער „אני לודוי“ „ודודי לי“, איז דער ראשי תיבות פון אלול (של"ה דף רי"ג, ע"א).

אלול איז דער לעצטער מאנאט פון יאהר און דער פאַר וועקט ער אין דעם מוח פון יעדען אידען טיעפע פילאָזאָפישע געדאַנקען; ער רופט צו האָבען אַ „חשבון הנפש“, בעטראַכטען בעסער, טיעפער גרינדליכער דעם מענשליכען לעבען בכלל און דאָס אידישען לעבען בפרט; צו געבען אַן איבערבליק איבער דעם פערגאַנגענעם יאהר, פערשטעהן די פערנאַנגענהייט און קוקען די צוקונפט מיט קלאָהרע אידישע אויגען.

אַ גוטע גליקליכע צוקונפט, ניט נור אין קערפערליכען זין, נור אויך אין גייסטיגען זין! אַ רוהיגען, ריינעם און הייליגען לעבען ווינשט זיך און זיינע פריינד דער איד די נאַנצע צייט פון אלול און ימים נוראים: שרייבט מען אַ בריעה צו אַ פריינד אין דער צייט פון אלול ביז יום כפור, פערגעסט מען ניט צו בענשען דעם פריינד אַז ער זאָל האָבען אַ „כתיבה וחימה טובה“. פון יום כפור ביז שמיני עצרת בענשט מען איהם מיט אַ „גמר חתימה טובה“ (מטה אפרים, סימן תקפ"א).

אין דער צייט פון אלול, אין דער פריה נאַכ'ן דאוונען, זאָגט די גאַנצע שוהל תהלים, מען בעט גאָט, מען לערענט ספרי מוסר, מען רייניגט די אידישע האַרץ, די מחשבות, מען זוכט אויסצובעסערען די מרות און די מענשליכע אויפפיהרונג: מען טהוט תשובה! ערב ראש חדש אלול פאַסט מען, מען זאָגט „יום כפור קטן“, מען גרייט צו די האַרץ צו תשובה און מעשים טובים אלול, דער לעצטער מאנאט פון יאהר, דערמאָהנט אַז עס וועלען אמאָל קומען די לעצטע מינוטען פון לעבען, מען וועט דאַרפען געהן אין אַ ווייטען, ווייטען וועג, און מען האָט אָנגעגרייט זעהר ווייניג שפייז: ווייניג מצוות

און מעשים טובים, און מען דערמאָהנט זיך די ווערטער פון תהלים : „אדם להבל רמה ימיו כצל עובר“ (תהלים קמ"ד, ג') א מענש איז א שטיק נאָרישקייט, זיינע טעג זענען ווי א שאַטען וואָס געהט פּערביי, און אַז — „אנוש כחציר ימיו, כציוץ השרה כן יציוץ, כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו“ (שם, ק"ג, ט"ו). אַ מענש איז גלייך ווי גראָז, אָט שפּראַצט ער, ער בליהט, און שפּעטער, אַ ווינד גיט אַ בלאָז און ער איז שוין אויף דער וועלט ניטאָ, גלייך ווי ער איז גאָר ניט געבוירען געוואָרען. און דערפאַר איז טאַקע דער חורש אַלול מסוגל צו וועקען אידען צו תשובה „כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה“ (טור אורח חיים, תפ"א).

אין אַלול איז יעדער איד און יעדע אירישע פרוי געוואָרען אַ פּילאָזאָף : האָבען אנגעפאַנגען צו דענסען טיעף איבער דעם מענשליכען לעבען, און אַ שטאַרקע אויסערנעוועהנליכע אינערליכע אומרוהיגקייט האָט אַרום געכאַפט יעדען אידען, און מען האָט זיך אנגעפאַנגען שטעלען פּראַגען : וואָס איז לעבען ? צו וואָס לעבט מען ? אָט, מען ארבייט שווער און ביטער, מען לויפט, מען האַוועט, מען יאָגט, וואוהין ? אָט קומט דער מלאַך המות און מאַכט אַ תל פון דיין לעבען, פון דייןע חלומות, האָפּענונגען, שטרעבען ! קורץ איז דער מענשליכער לעבען, זעהר קורץ, אַלע זענען שטערבליך, דאַרף מען דאָך עפעס אויפמאַהן אין דער צייט וואָס מען לעבט, חשבון חנפּש !

און די קליינע יונגע אירישע קינדער האָבען אויך איבערגעלעבט הייליגע מינוטען אין די צייט פון אַלול, איבערהויפט האָט אויסגעפילט דעם אינהאַלט פון זייער לעבען — דער שופּר בלאָזען, האָבען די זכיה צו טאַפען דעם שופּר, און טאַקע אַליין בלאָזען, ווערען מיט דער צייט אַ בעל תּוסע, אזוי האָבען אַלע, מענער, פּרויען און קינדער געפיהלט הייליגע געפיהלען אין דער צייט פון אַלול. דאָס איז געווען פאַרצייטען, אַמאָל, וואָס זעהען מיר אָבער יעצט ?

גענוג שאַנדע און האַרצוועהטאג האָבען מיר יעצט יעדען יאהר פון די ניט פּאַסיגע חזנים ביי אידען, און ווי שרעקליך מוז פיהלען יעדער איד ווען מען זעהט אַז אַזאָ גרויסע שטאַרט ווי נויאָרס, למשל, וועלכע איז די גרעסטע אירישע קהלה אין דער גאַנצער וועלט, זינט אידען זענען אַ פּאַלק, אַן עיר ואם בישראל, וועלכע האָט אידען גבירים, מיליאָנערען, בעלי צדקה, בעלי מעשים טובים, הונדערטער רבנים, גדולים, גאונים, און די בעסטע און שעהנסטע פּאַלקס אינסטיטוציאָנען, וועלכע וואַרפט מיליאָנען אויף שוהלען, האָספיטעלער, מושב זקנים, תלמוד תורה'ס, ישיבות, און פּערשידענע וואהלהטעטיגע אַנשטאַלעטען, און אין דער זעלבער נויאָרס זעהען מיר אַ שרעקליכען גרויסען חלול השם, און דוקא אין אַלול צייט : עס ווערען פּערוואַנדעלט קירכען, סאַלונס, מואווינג פיקטשור פּלעצער, האָלקס, און פּערשידענע ניט פּאַסיגע פּלעצער פאַר שוהלען צו ימים נוראים.

אין דער זעלבער קירכע, קלויסטער, וואו דאָרט ווערט אַ גאַנץ יאהר געפּרעדיגט קריסטענטהום, קומען אַהין אידען אום ימים נוראים און מאַכען

דאס פּאָר אַ מקום קדוש, צוליב די אונפּעראַנטוואָרטליכקייט פון אַ פּאָר אידען וועלכע ווילען מאַכען געלד פון חלול הקודש, פּערשוועכען אלעס וואָס ביי אונז איז ליעב, הייליג און טייער. און אונזערע יונגע אידישע קינדער אין אמעריקא, קומען ראש השנה און יום כפור צוזאַמען מיט זייערע עלטערען אין דעם פּלויסטער, די קירכע געפּעלט זיי : גראַם, גרויס, שעחז, לופטיג, ליכטיג ; דער אָרט ווערט זיי באַקאנט, און נאָך ימים נוראים ווען פון דער שוהל ווערט צוריק, להבדיל, אַ קירכע, דאָן קומען אונזערע קינדער אין דער זעלבער קירכע צו הערען די דרשות פון דעם גלח און ווערען צו געצויגען צום קריסטענטהום.

און ווען די קינדער אין אמעריקא זעהען דאס פון דעם טאַנז־זאַל און פון דעם פּלאַץ וואו מען צייגט אַ גאַנץ יאהר ניט קיין ריינע, אנשטענדיגע, „כע־וועגליכע בילדער“, אין אַ פּלאַץ וואו מען טרינקט אַ גאַנץ יאהר שאַרפע גע־טרענקע און פּערשידענע אַנדערע ניט פּאַסיגע און ניט גענוג ריינע פּלעצער, און זייערע עלטערען, צוליב אַ פּאָר דאָלער, מאַכען אַט אַזוינע ערטער פּאָר אַ „מקום קדוש“ אום ימים נוראים, דאָן פיהלען די יונגע אידישע אַמעריקאַנער קינדער אַן עקעל צו זייערע עלטערען, צו די אידען פון דעם אַלטען דור, און אַ האַס צום גאַנצען יודענטהום.

עס שטעהען תלמוד תורה'ס, ישיבות, וואו יעדער דאָלער און סענט וואס וואָלט אַריין געקומען דאָרט ימים נוראים פּאָר סיטס און עליות, וואָלט זעהר שטאַרק צו נוצ געקומען פּאָר דעם הייליגען צוועק צו געבען אונזערע קינדער אַ גוטע אידישע ערציהונג, און אין אונזערע אידישע ערציהונגס אַנשטאַלמען בלייבען ימים נוראים פיעל פּלעצער ליידיג, ווייל דער עולם געהט ימים נוראים אין די וואדעוויל הייזער, און אין די מוזאווינג פּיקטשור פּלעצער, וואו מען פּאַרשפּרעכט זיי צו געבען זיי אַלס מתנה אַ פּאָר לעבעדיגע זנות בילדער אויפ'ן לייזענט בעפּאָר כל נדרי, אַזא נבלה בישראל טאָר ניט פּערשוויגען ווערען ! און עס האָט פּאַסירט דאָס הונדערטער אידען זענען געקומען צו כל נדרי דאָוונען, און האָבען זיך אָנגעשטויסען מיט אַנדערע וועלכע זענען געקומען זעהן פּיקטשורס, און די כל נדרי אידען האָבען געוואָלט דאָוונען און ניט קיין פּיקטשורס — אין געוואָרען אַ געשלעג, פּאָליסלייט זענען אַרויסגערופען גע־וואָרען, און די כל נדרי אידען האָבען געמוזט פּערלאָזען זייער פּלאַץ, און טראַטץ דיזע שרעקליכע פּאַסירונג וועלכע איז ניט קיין פּראָדוקט פון אַ רייכע פּאַנטאַזיע נור אַ פּאַקט גענומען פון ווירקליכען לעבען וועלכעס האָט ווירקליך פּאַסירט דורך אַ מיספּערשטענדניס פון דעם פּערוואָלטער פון די מוזאווינג פּיקטשורס, טראַטץ דעם איז אויף דעם צווייטען יאהר וויעדער פּערדונגען געוואָרען דער זעלבער פּלאַץ פּאָר אַ „מקום קדוש“ און אידען האָבען אָנגעפּילט דעם פּלאַץ, אין דער צייט ווען אין די תלמוד תורה'ס פון יענעם געגענד וועלכע האָבען פּראַכטפּאַללע שוהלען זענען געבליבען פיעלע פּלעצער ליידיג.

און עס קלייבען זיך צונויף אַט אַזוינע אידען ימים נוראים אין אַזעלכע אומווירדיגע פּלעצער וועלכע זיי פּערוואָנדלען אין בלומ'שטע שוהלען און בעטען גאָט : „ובכן תן כבוד לעמך“, קען דען זיין אַן ערגערער „כבוד האומה“ ווי דאָס איז ?

אָנדרערע פּערשטעהען ניט און פּרעגען : זאָגט דאָך די תּוֹרָה „בְּכָל הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי אֲבָא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ” — וואוּ דו וועסט דערמאָנען גאָט'ס
נאָמען, וועט גאָט קומען צו דיר און וועט דיר בענשען. אַלזא, פּרעגען יענע
חכמים — עס שטעהט דאָך ניט אז מען דאַרף גאָט'ס נאָמען דערמאָנען דוקא
אין אַ שוהל, תּלמוד תּוֹרָה אָדער אין אַ ישיבָה געביידע, זאָנדרען „בְּכָל הַמָּקוֹם”
אֲשֶׁר תּוֹכִיר אֶת שְׁמִי, מאַכט דאָך ניט אויס וואו מען בעט גאָט ?

דער אמת אָבער איז ניט אזוי. ווי אונזערע חכמים באַמערקען טאַקע
אויף די ווערטער בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי „אתן לך רשות להזכיר את
שמי” וואו איד, גאָט, וועל דיר ערלויבען צו דערמאָנען מיין נאָמען, און גאָט
ערלויבט ניט צו דערמאָנען זיין הייליגען נאָמען אין פּלעצער וועלכע זענען ניט
ריין און הייליג. גאָט'ס נאָמען דאַרף דערמאָנט ווערען נור אין גאָט'ס הויז,
אין די אָרטוואָרדאָקסישע שוהלען, תּלמוד תּוֹרָה'ס און ישיבות, און ניט אין
פּירכע, ניט אין די טאַנצ־האַלען און מאַווינג פּיקטשור פּלעצער. אַזאַ הפּקרות
מוז אָפּגעשאַפּט ווערען אזוי שנעל ווי מעגליך !

דער אומגליק איז דאָס וואָס דער אמת'ער פּרוּמער איד ווערט ניט אויס-
געהערט און רעספּעקטירט ווי געהעריג איז ; ער האָט קיין איינפלוס ניט
אויפ'ן לעבען, אַלעס וואָס איז עכט איריש, האָט ניט קיין פּלאַץ : דאָס
אידישקייט ווערט פּעררוקט אין אַ ווינקעל פון שוהל און בית המדרש, אין די
תּלמוד תּוֹרָה'ס און ישיבות, און דער לעבען געהט זיך זיין וועג, דאָס יודענטהום
פאַרנעמט ניט זיין ריכטיגען פּלאַץ אין דעם לעבען גופא, מען שעהמט זיך מיט
אידישקייט. אונזערע עלטערען האָבען שווער געאַרבייט טויזענטער יאהרען
און האָבען אונז איבערגעלאָזען אַ רייכע ירושה : ש"ס בבלי וירושלמי, ספרא,
ספרי תוספתא, מכילתא, אגרות ומדרשים, מוסר און פוסקים, און אונזערע
קינדער שעהמען זיך מיט דער ירושה, מען שעהמט זיך מיט אידישקייט
„והבושת אכלה את יגיע אבותינו”, דער שעהמען זיך מיט אידישקייט האָט
אויפגעגעסען אַלעס וואָס אונזערע עלטערען האָבען שווער געאַרבייט און
איבערגעלאָזט פאַר אונז, און די גמרא זאָגט „מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו”
(הגיגה דף ח') גאָט אַליין, כביכול, וויינט, ווייל פאַר איהם האָט מען געמאַכט
אַ פּלאַץ וואו קיינער זעהט ניט — „מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו” און
דאַרט חקב"ה כוכה ! זעהר אַ טיעפע מליצה. די טראַגעדיע איז אזוי גרויס,
אַז כביכול גאָט אַליין וויינט !

לאָמיר אָבער, אין דיוען מאַנאט אַלול תּשׁוּבָה טחאָן, לאָמיר פּערשטעהן
וואָס דער זוהר הקדוש זאָגט „ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים — דא
הוא ירחא דאלול, דביה סליק משה לטורא למכעי רחמא” (זוהר, תצא, דף נ"ח).
אין מאַנאט אַלול — זאָגט דער זוהר — איז משה רבינו ארויף אויף דעם באַרג
צו בעטען רחמנות ביי גאָט, און אין אַלול מוזען מיר זיך אויפהויבען אַ ביסעל,
קלעטערען אויף גאָט'ס באַרג, און בעטען גאָט פאַר אַ שנת חיים ושלום. אונזערע
חכמים זאָגען, דאָס ר"ח אַלול איז משה אַרויף צום באַרג סיני געהמען די אַנדערע
לוחות און איז אַראָפּ פון באַרג אום יום כּפּוֹר (סדר עולם, ו'), און דערפאַר
איז אַלול די ריכטיגע צייט פאַר תּשׁוּבָה. לאָמיר אָנפילען ימים נוראים די

תלמוד תורה'ס, די ישיבות, די פרומע שוהלען, לאָמיר אנשטעלען חזנים וואָס זענען פּאָסיג צו זיין די שלוחי צבור, לאָמיר היטען שבת ויום טוב, לאָמיר געבען אונזערע קינדער אַ גוטע אידישע ערציהונג, דערצו רופט אונז דער שופר. זאָגען אונזערע אידישע געלעהרטע דאָס ראש חדש אלול אמר הקב"ח למשה עלה אלי ההרה, נאָט זאָגט צו משה'ן — געה ארויף צו מיר אויפ'ן באַרג, והעבירו שופר במחנה שמושה עלה להר שלא יטעו עוד אחר עבודה זרה — און בלאָזט שופר, מאַכט בעקאָנט אַלעמען דורך דעם שופר אז משה איז דערהויבען געוואָרען, ער איז אויף גאָט'ס באַרג, כדי מענשען זאָלען ניט זיין פּערקאָכט אין עבודה זרה'ס, אין דעם עגל הזהב, זאָלען ניט אַוועק געבען זייער גאַנצען לעבען פאַר געלד, זאָלען ניט פּערקויפּען זייער נשמה, זייערע קינדער, זייער שבת, — פאַר געלד ! און דערפאַר בלאָזט מען שופר, וועסען דעם עולם צו תשובה (פרקי דר"א פרס מ"ו, מחזור וויטרי צד 362). אַני לדודי ודודי לי — מיר וועלען זיך איברעגעבען צום רבוננו של עולם, און ער, כביכול, וועט זיך איבערגעבען צו אונז, און וועט אונז געבען אַ נייעם גליקליכען יאהר, שנת גאולה וישועה לעמנו, לאַרצנו, ולהרמת קרן תורתנו הקדושה, אמן.

סליחות

קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לכך נכת פני ה', שאני אליו כפוך על נפש עוללך, העשופים ברעב, בראש כל תוצות (איכה ב', ו"ט).

שבת פאַר סליחות, די אידישע האַרץ קלאַפט, איז אומרוהיג — אָט, אָט, קומט דער יום הדין, היינט ביינאַכט, וועט מען דאָס דאַרפּען קלאַפען אין די טירען פון בית דין של מעלה, מען וועט דאָס דאַרפּען אַריבער כאַפען זיך דעם גרעניץ, פון דעם אַלטען יאהר צום נייעם יאהר. פיעלע וואָס כאַפען זיך אַריבער דעם גרעניץ ווערען געשאַסען, דערטרונקען, וואָס וועט זיין מיין שיקאַל ? — פּרעגט זיך יעדער — וועל איך בלייבען לעבען אויף דעם נייעם יאהר ? און מיין פרוי און מיינע קינדער ? וועט מען אונז לאָזען פון הימעל אַריבער כאַפען דעם גרעניץ ריכטיג, אָדער דאָס וועט שמעקען מיט טוירט ?

ווער ווייס ? אַ שרעקליכע אומרוהיגקייט כאַפט אַרום די נשמה פון יעדען אידען, מען דאַרף בעטען גאָט, און אָט דיזער שבת פאַר סליחות איז גענומען אין גאַנצען און געווינדמעט צום רבוננו של עולם. שבת נאָך מנחה, אין שוהל ווערט פינסטער, און עס לאָזט זיך הערען דער אומעטיגער, וויינענדיגער און זעהר האַרציגער קול פון דעם תהלים־זאָגער :

„אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'“

און אַלע אידען פון שוהל ענטפערען :

„אשר נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו.“

דער עולם איז בענייטערט, די פנים'ער שטראהלען פון אינערליכע התלהבות, און מען נרײט זיך צו סליחות.

* * * *

צוויי אזויגער ביינאכט איז דער שוהלרופער ארומגעלאפען מיט זיין גראבען שטעקען און מיט א גרויסע לאמטערען, און האָט געוועקט דעם עולם צו די ערשמע סליחות. ער איז געגאנגען פון הויז צו הויז, האָט אנגעלאָפּט אין לאָדען פון יעדען אידען, שרייענדיג :

„שטאַרקט זיך לעבודת הבורא !“

„שטעהט אויף צו די ערשמע סליחות !“

א קראַנקער ליגט אין בעט, האָט היץ, ער דערהערט די שטימע פון דעם שוהל-
רופער

„שטאַרקט זיך לעבודת הבורא !“

„שטעהט אויף צו די ערשמע סליחות !“

איז קראַנקערהייט וויל ער שפּרינגען פון בעט און לויפען צו די ערשמע סליחות.

א קאלטער ווינד בלאָזט, א דריבנער רעגען קאפעט, אַלעס שלאָפט, די לאָדענס פון די הויזער פערמאכט, און אידען לויפען אין דער גרויסער ליכטיגער שוהל, און דער שטאַרקער ווינד בלאָזט פאנאנדער אין דער נאנצער שטערטעל די שטימע פון דעם שוהלרופער :

„שטאַרקט זיך לעבודת הבורא !“

„שטעהט אויף צו די ערשמע סליחות !“

* * * *

די שוהל איז איבערגעפאַסט ; א הייליגע געטליכע שטימונג — עס איז די ערשמע סליחות ! דאָס איז געווען אַמאָל, פאַרצייטען.

היינט, אָבער, אין אמעריקא, געהט מען ניט קלאַפען אין די לאָדענס, מען וועקט ניט צו סליחות. איך אָבער, אַלס דער רב פון שוהל, פיהל מיין הייליגע פליכט אז איך מוז אייך וועקען, רבותי, צו סליחות ! ניט אין אייערע לאָדענס וועל איז אנקלאַפען, נור אין אייערע אידישע הערצער, איך וואָלט זעהר געוואָלט, אז דער איד אין אמעריקא זאָל קענען זאָגען מיט שטאַליץ „אני ישׁינה ולכי ער,“ דאכט זיך איה שלאָף, אָבער, מיין, האַרץ, די אידישע האַרץ, איז וואַכענדיג, אימער אָפען פאַר אַלעס וואָס עס איז הייליג און טייער ביי אידען.

איך וויל ניט וועקען דעם בעל הבית פון שוהל, איך וויל אָבער אויפוועקען דעם איד, דאָס פינטעלע איד, וואָס ליגט און שלאָפט געשמאָס אין דעם בעל הבית פון שוהל. זאָל דער איד אין אייך ערוואַכען, גענוג שלאָפען, אונזער הויז ברענט, די אידישע הויז ווערט פאַרברענט ! ניטאָ אין איהר קיין סימן

פון שבת ויום טוב, אונזערע קליינע קינדער ברענען, זייערע אידישע נשמה'לעך ווערען פערברענט! אונזערע קינדער געניסען ניט, וועה איז מיר, קיין ברעקעל אידישע ערציהונג, און צוזאמען מיט דעם געמליכען מקונן רוה איך צו אייך, צו דיר מיין פאָלק — „קומי, שטעה אויף פון שלאָף! רוני בלילה לראש אשמורת, זינגט צו גאָט ביינאַכט, צו סליחות! שפכי כמים לכך נכח פני ה', נים אויס דיין האַרץ ווי עס גיסט זיך וואַסער, קענען גאָט, שאי אליו כפיך על נפש עולליך, העטופים ברעב בראש כל חוצות, הייב אויף דייע דיינע הענר, דו איד, צו גאָט, און בעט איהם וועגען די יונגע נשמה'לעך פון דייע קליינע קינדער, וועלכע וואַלגערען זיך אין די ניט אידישע גאַסען, און געהען נעבעך אויס פון הונגער, „לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דבר ה'." דער הונגער בעשטעהט ניט אין ברויט, קיין אידיש קינד האָט ניט אַזוי פיעל ברויט צום עסען ווי דאָס אידיש קינד אין אמעריקא, נור דער הונגער פון וועלכען דאָס אידיש קינד אין אמעריקא געהט נעבעך אויס, איז א נשמה הונגער, ער הונגערט נאך א אידישען וואָרט, נאך גאָט'ס וואָרט, און האָט נעבעך ניט, עס האַרעוועט זיך אויס א נייער דור וועלכער ווייס ניט וואָס אידישקייט איז, אה, ווי שרעקליך דאָס איז! שטעהט אויף, אמעריקאַנער אידען, לעבודת הבורא, גענוג שלאָפען, מיר וועלען חס ושלום בלייבען אָהן קינדער, ווי אַזוי וועלען מיר קענען קומען ימים נוראים צום גרויסען וועלט־געריכט, אין דעם יום הדין, פאָדערען פון דעם רבנו של עולם ער זאָל אונז שענקען דאָס לעבען צוליעב די קליינע קינדער וואָס לערנען גאָט'ס תורה — „עשה למען תינקות של בית רבן" אַז אונזערע קינדער'לעך לערנען ניט גענוג גאָט'ס תורה? ווייסען זיי דען די העברעאישע שפראַך, לשון הקודש? ווייסען זיי דען חומש, רש"י, נביאים, משנה, גמרא, דינים ומנהגים, אידישע געשיכטע? ניון! טויענדט מאָל ניון! העטופים ברעב בראש כל חוצות! געהט אַרויס אין די גאַסען פון ניו־יאָרק און איהר וועט זיי טרעפען אין די הונדערטער טויענטער פער־שטאַכטע פון תורה־הונגער, פּרעמד צו זייער פאָלק, צו זייער גאָט, צו אַלעס וואָס ביי אידען איז ליעב, הייליג און טייער, און ניט אומזיסט זאָגען מיר היינט צו סליחות — „אשמנו מכל עם, בושנו מכל דור" מיר זענען שולדיג מעהרער פון אַלע פעלקער, אַלע פעלקער פון דער וועלט גיבען זייער געלד, זייער צייט, מאַרד, און אַלעס וואָס די נאַציאָן פערמאַגט פאַר די ערציהונג פון דעם יונגען דור, מיר, אידען, אָבער, דער אתה בחרתנו מכל העמים פאָלק, מיר פערנאַכלעסיגען די אידישע ערציהונג פון אונזערע קינדער ערנער ווי אַלע פעלקער פון דער וועלט, בושנו מכל דור, מיר דאַרפען זיך ווירקליך שעהמען פון אַלע פריהערדיגע דורות: אונזערע פערצייטיגע עלטערען האָבען פער־משכון'ט די שבת־דיגע לייכטער און די לעצטע קישעלע פון קאַפּ, אום צו געבען זייערע קינדער א גוטע אידישע ערציהונג, און מיר, די רייכע אידען פון אמעריקא, עס איז אויף אים אומר, ואויף אים לא אומר, עס איז אַז אַך און וועה צו מיר ווען איך וועל אנצייגען אייערע שרעקליכע פערברעכענס בנוגע צו די אידישע ערציהונג פון אייערע קינדער, איהר וועט דאָך מיר שונאים ווערען פאַר זאָגען דעם אמת, דער אמת איז דאָך שרעקליך ביטער און שאַרף, און ניט אומזיסט זאָגט די וועלט א ווערטעל „ער קוטט ווי א האָן אין די בני

אדם" עם ליגט אין דעם, רבותי, א טיעפער געדאנק. עס איז פאר ימים נוראים, די רעכטע צייט, ווען מען דארף וועקען א אידען לעבודת הבורא, דער האָן מיט זיין קוסוריקו, וועקט דעם עולם, וואָס באצאהלט מען איהם פאר זייע שווערע און נוצליכע ארבייט ? אז עס קומט סאמע ערב יום כפור, די הייליגסטע צייט פון יאהר, וואָס דאָן איז דאָך אזוי נויטיג צו וועקען פון שלאָף, נעהמט מען דעם האָן, דעם אידישען וועקער, מען מאכט איהם פאר א כפרה פאר פרעמדע זינד, און מען קוילעט איהם, קוקט דער האָן אויף די בני אָדם יושבי חשך, און קען זיי ניט פערשטעהן : סטייטש, בני אדם, איהר מענשען, איהר זענט דאָך יושבי חשך, איהר ויצט אין דער פינסטער, איך וועק אייך און רוף צו ליכטיגקייט, וואָרום קוילעט איהר מיך און מאכט מיך פאר א כפרה פאר אייערע זינד ? דער האָן ווייס אָבער ניט די געשיכטע פון דער מענשהייט, אז קיינער וויל ניט ליידען ווען מען וועקט איהם פון שלאָף . . . ער ווייס אז צו פיעל שלאָפען איז אומגעזונד . . . אָבער, עס שלאָפט זיך אזוי געשמאק ! און ווען עס קומט א וועקער, א שלאָף־שטערער, דארף מען איהם אָפראמען פון וועג, דארף מען איהם קוילען ! אזוי האָט מען דאָך געטהאָן צו די געטליכע נביאים, אָט אזוי טוען דאָך די „יושבי חשך וצלמות" און טאָקע דערפאר אוי לי אם אומר, אז אָך און וועה איז צום רב וועלכער דארף וועקען זיין עולם פון זיסען שלאָף, דארף זיי דערמאָנען אויף חלול שבת בפרהסיא, טרפות, עס פעהלט טהרת המשפחה, קינדער וואַסמען אויס גוים, עס איז ניט אָנגענעם און פילייכט א סכנה צו זיין א וועקער, היינטיגע צייטען, אז ניט דער שמש דארף וועקען צו סליחות, לעבודת הבורא, נור דער רב, און מען דארף ניט אָנקלאָפען אין לאָרען, נור אין די האַרץ פון יעדען אידען, „אויפוועקען דעם אידען" וואָס שלאָפט אין דעם היגען איד, איז אוי לי אם אומר, אָבער אוי לי אם לא אומר, טויווענד מאָל וועה וואָלט מיר געווען ווען איך וואָלט געווען, חס ושלום, א כובש נבואתי, און ניט זאָגען דעם אמת, רבותי ! איך וועק צו סליחות ! איך טהו מוין הייליגע פליכט, ואתם עשו את שלכם ! איהר דארפט אָבער טאָן אייער הייליגע פליכט : פערנעסט ניט אידישע קינדער ערציהונג, שבת, כשרות, טהרת המשפחה, די זיילען פון יודענטהום ! און דאָן וועט דער רבונג של עולם אויף אייך ניט פערנעסען.

פערנעסט ניט, רבותי ! דאָס אונזערע חכמים זכרונם לברכה, האָבען געזאָגט דאָס דוד המלך עליו השלום האָט געהאָט גרויס צער, — ווען אידען וועלען אַמאָל זינדריגען, וואָס וועט זיין א כפרה אויף זייערע זינד ? האָט איהם גאָט פערזויכערט דאָס ווען צרות וועלען קומען אויף אידען, זאָלען זיי אַלע זיך פערראייניגען אין איין פערבאָנד, זיי זאָלען זיך מתודה זיין אויף זייערע זינד און זיי זאָלען זאָגען פאר גאָט ס ל י ח ו ת און דאָן וועט זיי גאָט ענטפערען, און דאָן, זאָגען אונזערע חכמים, האָט גאָט געצייגט משה רבינו ווי אזוי דער חזן דארף זיך איינזויקלען אין טלית און ווי מען דארף סליחות זאָגען. (תנא רבי אליהו זוטא, פ' כ"ג, ט"ז, סימן תקפ"א, בשם זכרון משה).

רבתי ! מיר טאָרען זיך אַליין ניט נארען, יעצט איז די צייט וואָס מיר דארפען זיך אַלע פערראייניגען אין איין גרויסען הייליגען רעליגיעזען פערבאָנד,

דער חזן איז אונזער שליח צבור, מיר דאַרפֿען אין היינטיגע הייליגע „סליחות“ נאכט זיך מתורה זיין אויף אלעס וואָס מיר האָבען געזינדיגט צו אונזערע נשמות, צו אונזערע קינדער, צו אונזערע עלטערען, צום שבת קודש, צו אלעס וואָס איז הייליג, און לאָמיר בעטען גאָט ער זאָל אונז פֿערגעבען אלע אונזערע זינד. דער רבונז של עולם איז דאָך ווי דער תהלים זאָגט — טוב וסלח (תהלים פ"ז, ה'), ער איז גוט און ער פֿערגיט די זינד, אָדער ווי נחמיה זאָגט „אלוה סליחות“ (נחמיה ט', י"ז), דער גאָט פון סליחות, פון פֿערציהונג. און מיר בעטען דיך, רבונז של עולם „רצה עתירתנו בעמדם בלילות“, הערצו דעם קרעכץ פון יעדען איד וואָס שטעהט יעצט אין שוהל האַלבע נאכט און בעט מחילה וסליחה ביי דיר, גיב אלע אידען אַ נייעם גוטען און גליקליכען יאהר, מיר זאָלען אלע דערלעבען אומקערען זיך צוריק צו אונזער לאַנד, צו זעהן בנחמת ציון וירושלים, אמן, ואמן !

סליחות

כי אתך הסליחה למען תורא.
לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך, כי אם כדלים וכרשים
דפקנו דלתיך.

הנשמה לך והגוף פעלך, הנשמה לך והגוף שלך.
דער איד און די סליחות, דער גוף און די נשמה. אַמאָל
און היינט. די אידישע ערציהונג. מקום טמא א גאָנץ יאהר
און אַ מקום קדוש ימים נוראים. די אידישע יוגענד און
די קדיש זאָגער.

גליקליך איז דער מענש וועלכער קומט סליחות ביי נאכט אין שוהל מיט אַ
גוטען רעקאָרד, מיט אַ בריליאַנטענע פֿאַרגאַנגענהייט, מיט אַ פֿעקעל פון מעשים
טובים וואָס ער האָט אויפגעטאָן לעצטען יאהר. אַנדערע קומען ניט מיט
וויכטיגע מעשים, נור מיט „חסד“, זיי האָבען געטאָן אויף דעם פעלד פון טובות
טאָן אַ צווייטען, דאָס איז אויך מעשים, אויך גוטע ארבייט. אָבער מען קען
דאָס ניט אָנרופֿען מיט דעם אלגעמיינעם גרויסען, וויכטיגען נאָמען מעשים.
ווען מיר קומען אָבער היינט ביי נאכט צו סליחות, צו בעטען ביי גאָט
סליחה, פֿאַרגעבונג און פֿאַרציהונג פֿאַר אונזערע זינד פון לעצטען
יאהר, קומען מיר ניט מיט „חסד“ און ניט מיט „מעשים“ — לאַ בחסד ולא
במעשים באנו לפניך — וואָרום, לאָמיר זיך אַליין ניט נאַרען, וואו איז אונזער
הסד ? מיליאָנען אידען אויף יענעם זייט ים שטרעקען אויס זייערע הענד
צו אונז נאָך ברויט, נאָך הילפע ; אומגליקליכע און אַרימע, יתומים, בלינדע,
ווענדען זיך צו אונז נאָך הילפע דורך די פֿאַרשידענע אינסטיטוציעס פון לאַנד,
האָבען מיר דען ווירקליך אלעמען געהאַלפֿען ? וואו איז אונזער חסד ?
לאַ בחסד באנו לפניך !

און וואָס האָבען מיר געטאָן דעם לעצטען יאהר פֿאַר די אידישע ערציהונג
פון אונזערע קינדער ? מיליאָנען אידישע קינדער געניסען ניט קיין ריכטיגע

אידישע ערציהונג; עם איז ניטאָ גענוג תלמוד תורה'ס און ישיבות, און די וועלכע זיינען דאָ, האָבען ניט גענוג קינדער אין די קלאַס צימערען; און די וועלכע האָבען גענוג קינדער צום לערנען, האָבען ניט גענוג געלד צו האָבען די מעגליכקייט צו אָנשטעלען אמת'ע גוטע לעהרער און פּרינסיפּאלס וועלכע זאָלען קענען ממשות'דיגס אויפטאָן פאַר אונזערע יונגע קינדער, פאַר דעם נייעם צוקינפטיגען דור. וואָס האָבען מיר געטאָן פאַר חינוך הבנים? וואָס האָבען מיר געטאָן פאַר שמירת שבת? פאַר אויפהאַלטען אידישקייט אין דיוע לאַנד?

פאַרצייטען, פלענען אונזערע גוטע און פרומע עלטערען זאָרענען גאַנץ וועניג פאַר'ן קערפּער, פאַרן גוף. דער וואָס איז געווען גראָב און אומוויסענד, האָבען זיי איהם געגעבען דעם נאָמען „בעל גוף“, דאָס איז געווען די גרעסטע, די ערנסטע באַליידיגונג. זיי, אונזערע פאַרצייטיגע אידעאליסטישע עלטערען, פלענען נור זאָרענען צופרידען צו שטעלען די נשמה, ווייל ווען די הייליגע געטליכע נשמה איז צופרידען, דאן, און נור דאן, קען דער איד זיין צופרידען און גליקליך.

היינטיגע צייטען אָבער איז פונקט פאַרקערט: מיר לעבען יעצט אין אַ מאַטעריאַליסטישע וועלט. די נשמה שפּילט קיין ראָלע ניט. קיינער רעכענט זיך ניט מיט דער מענשליכער נשמה. מען זוכט גאָרניט צופרידען צו שטעלען די נשמה, מען זוכט נור איין זאך: נאָכגעבען דעם קערפּער מיט זיינע ליידענ-שאַפטען, נאָכגעבען און צופרידען שטעלען דעם גוף. און אז מיר קומען היינט ביי נאָכט צו סליחות, זיינען מיר זיך מתודה פאַר'ן רבנו של עולם, מיר זאָגען איהם, דעם בוחן כליות, דעם ריינעם אמת — הנשמה לך — די נשמה באַלאַנגט אין גאַנצען צו דיר גאָט, די נשמה בענקט צו גאָטהייט, זי וויל זיך באַהעפטען אין גאָט, אין איהר מקור און שורש, והגוף? אָבער דער גוף איז ניט לך, שטרעבט ניט, וויל ניט, און בענקט ניט צו דיר גאָט, נור הגוף שלך, ער איז דיין אייגענטהום, הגוף „פעלך“, דער גוף איז דיין ארבייט, ווילסטו — איז ער געזונט; ווילסטו ניט — ווערען די אויגען פון גוף בלינד, די הענד און די פיס און דער מאָגען און אַלע גלידער קענען זייער ארבייט ניט טאָן ווי געהעריג איז, און דער מענש, דער „בעל גוף“, אָדער ער ווערט קראַנק, אָדער ער שטאַרבט אָפּ אין גאַנצען. און דער „בעל גוף“ בעט גאָט — חוסה על עמלך — האָב רחמנות, טהו עפעס, העלף צוליב דעם כבוד פון דיין הייליגען נאָמען — עשה למען שמך!

וואָלטען מיר אָבער געזאָרגט צופרידען צו שטעלען אונזער הייליגער נשמה, וואָלטען מיר היינט ביי נאָכט צו סליחות געהאַט אַ חשבון הנפש מיט זיך אליין, וואָלטען פילע פון אונזערע ברירער ניט געגאַנגען הערען סליחות זאָגען ווי מען געהט צו אַ קאַנצערט, אָדער אין אַ וואַדעוויל פּלאַץ, צו געהן קויפּען טיקעטס און געהן „הערען סליחות זאָגען“ אין אַ פּלאַץ וועלכער איז ניט פאַסיג פאַר אַ מקום קדוש. מיר זעהען יעצט הענגען „סייגס“ אויף יעדען מאַווינג פּיקטשור פּלאַץ, אויף יעדען טאַנץ-זאַל — לשמוע אל זרנה ואל התפלה — עם קען אפשר זיין דאָס אין יענע אונאַנשמענדיגע פלעצער פאַר אַ מקום קדוש,

וועט זיין רינה — געזאָנג, אָבער ווי קומט דאָרט פֿל ה ? ריכטיגע, הייליגע תּפֿלות קען נור זיין אין אַ פּלאַץ וועלכער איז אַ מקום קדוש אַ גאַנצען יאהר, און נישט אין אַ פּלאַץ וואו אַ גאַנץ יאהר איז דאָס אַ „מקום טמא“ און צוליב עטליכע דאָלער ווערט דאָס פּאַרוואַנדעלט אום ימים נוראים אין אַ מקום קדוש ? מיר קלאָגען דאָך היינט ביי נאַכט צו סליחות „זבול בית מקדשנו הרב בעינינו, טירתינו היתה לשמה, יופי אדמתנו לזרים, כחנו לנכרים,“ מיר וויינען צו גאָט ווייל אונזער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, און מיר שעמען זיך נישט, דאָס מיר אַליין מאַכען חרוב אונזער קליינעם בית המקדש : דאָס איז די שוהל וועלכע איז יעצט אין גלות אַ „מקדש מעט,“ וועלכע ליידיט פון שלעכטע קאָנקורענטען ימים נוראים און פון וועניג רוח הקודש אין זיי אַ גאַנצען יאהר.

און נישט אומזיסט ברעכט אויס אַ שרעקליכער געוויין אין שוהל ווען דער חזן זאָגט האַרציג, „אל תשליכני מלפניך,“ וואָרף אונז נישט אַוועק פון דיר, ורוח קודש אל תקח ממנו, און נעהם נישט צו פון אונז דיין הייליגען גייסט, דעם רוח הקודש, וואָלטען מיר נישט געווען צו פיעל קערפּערליך, צו פיעל פּאַרטהן מיט דעם גוֹר, וואָלטען מיר נעהענטער געווען צו אונזער נשמה, דאָן וואָלטען מיר באַזיצען נישט קערפּערליכקייט, זאָנדערען גייסטליכקייט, און אַ פּאַלק וואָס באַזיצט „רוח הקודש“ וואָלט נישט דערלאָזען צו אזא שרעקליכען פּאַרברעכען, צו אזא גרויסען קאָלאָסאַלען, נאַציאָנאַלען אומגליק, צו פּאַרנאַכלעסיגען די אידישע ערציהונג פון זיינע קינדער, נישט אַ קוק, איד בעט אַיך, אין אַלע אונזערע שוהלען, ווער פּאַקט אָן די שוהלען? די זקנים, די אלטע לייט, די אלטע אבער נישט די יונגע, וואו זיינען אונזערע יורשים, וואו זיינען די יונגע אירען? וואו זענען אונזערע זיהן און טעכטער? זיי זענען נישטאָ ! אומזיסט אייער זוכען, און ווען איהר זעהט יונגע קינדער קומען אַלע מאָל אין שוהל, קענט איהר זיכער זיין, אז דאָס זענען אַ ב ל י ם, קדיש זאָגער, וועלכע קומען אין שוהל צוליעב אַ טויטען פּאַטער אָדער צוליעב אַ טויטען מוטער, ווען נישט די קדיש זאָגער און די אבליים וואָלט איהר קיין יונגען אירען קיין מאָל אין שוהל נישט געזעהען, אָך און וועה איז צו אַ פּאַלק וועלכע האָט צו טאָן מיט אַלטקייט און האָט נישט אונטער זיך די יונגע, דאָס איז די גרעסטע און שרעקליכסטע טראַגעדיע : אַ פּאַלק אָהן קינדער ! מיר לעבען אין אַ צייט פון אַ ל ט ק י ם, די כחות געהען אויס, און דאָס מיינען מיר ווען מיר זאָגען היינט ביי נאַכט און אַ טיעפּער קרעכץ רייסט זיך ארויס פון אונזער האַרצען „אל תשליכנו לעת זקנה“ וואָרף אונז נישט אַוועק, רכוננו של עולם, אין אַ צייט פון אַלטקייט, וואו קיין יונגע איז נישטאָ, עס איז נור דאָ אַ „עת זקנה,“ ככלות כחנו אל תעזבנו, ווען אונזערע קרעפטען געהן אויס, די קרעפטען פון אַ פּאַלק איז די יונגע, ווען אָבער מיר פּאַרלירען דאָס וויכטיגסטע, דאָס הייליגסטע, דאָס נויטיגסטע, דאָן אל תעזבנו ! פּאַרלאָז אונז נישט, גרויסער גאָט !

און ווי שרעקליך אָרעם עס קלינגט אונזער תּפֿלה היינט ביי נאַכט, „לאַ בחסד ולא במעשים באנו לפניך, כי אם כדלים וכרשים דפקנו דלתיד,“ מיר קלאַפען אין דיינע טויערען, אין די שערי רחמים, היינט, יעצט, האַלבע נאַכט, ווי בעטלער, ווי שנאָרער, מיר האָבען לעצטען יאהר גאָר נישט אויפגעטאָן, אָבער

בזו וואנענט וועלען מיר זיין „דלים ורשים?“ ביז וואנענט וועלען מיר זיין אזוי אָרים גייסטליך? ביז וואנענט וועלען מיר זיין קינדערלאָז? לאָמיר זיך אַלע פאַראייניגען צו טאָן אויף דעם נייעם יאהר "חסד ומעשים", לאָמיר אויפלעבען אונזער אידישע יוגענד, זאָלען מיר ערציהען אונזערע יונגע אידישע קינדער אין דעם גייסט פון אונזער הייליגער תורה. און דער רבוננו של עולם וועט אונז שיקען זיין ברכה אויף דעם נייעם יאהר, ער וועט אונז געבען גליק און אַ כתיבה וחתומה טובה, און ביאת הגואל צדק במהרה בימינו, אמן! ואמן!

סליחות

יעצט, האַלבע נאַכט, ווען די נאַטור און מענשען שלאָפען; יעצט, ווען מיליאָנען און מיליאָנען מענשען ליגען אויף זייערע בעמען און רוהען זיך אויס פון זייער טאָג ארבייט; יעצט, אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט, האָבען מיר זיך צונויף געקומען אַלע צוזאַמען אין גאָט'ס הויז, אין שוהל, אויסניסען אונזער האַרץ פאַר גאָט, און בעטען אונזער גאָט, דעם גאָט פון סליחות, פון פאַרצייאונג: רבוננו של עולם, סלח לנו! פאַרצייע אונז! זיי מוחל! אַ נייעם יאהר דארפֿען מיר באַגעגענען, אָט נאָך אביסעל און מיר וועלען זיך זעגענען מיט דעם אלטען יאהר תרפ"ה און מיר וועלען אים ירצה השם באַגעגענען דעם נייעם יאהר תרפ"ו. און די האַרץ ציטערט און קלאַפט; ווער ווייס וואָס די צוקונפֿט האַט אנגעגרייט פאַר אונז? די צוקונפֿט איז דאָך פאַר דעקט און באַהאַלטען פון אונז, קיינער ווייס ניט וואָס מאַרגען וועט זיין, און אין אזא וואונדערליכע, ערנסטע, הייליגע, סליחות שטונדע שרייען מיר צום רבוננו של עולם, פאַרגיב אונזערע זינד, סלח לנו!

ווען דער זינדיגער וואָלט געוואוסט אַז זיינע זינד וועלען קיינמאָל ניט פאַרגעבען ווערען, אז עס העלפט ניט קיין תשובה, דאן וואָלט זיך די וועלט געטרונקען אין אַ שרעקליכען גרויסען ים פון שמוץ און זינד. מענשען וועלען זינדיגען, און וועלכער מענש זינדיגט דאס ניט? — כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא — עס איז גאָר ניטאָ אויף דער וועלט אזא צדיק וועלכער זאָל זיין גאַנצען לעבען טאָן נור גוטס און קיינמאָל ניט זינדיגען, אַ שטערבליכער מענש, אַ בשר ודם, פלייש און בלוט, מוז אמאָל זינדיגען, ווען דער מענש אָבער וועלכער האָט זיך אַמאָל באַנאַרישט און האָט געזינדיגט, ווען ער וואָלט געוואוסט אז עס איז ניטאָ פאַר איהם קיין סליחה ומחילה, עס העלפט ניט קיין תשובה, ער איז אַ פאַרפאַלענער, וואָלט מיט איהם פאסירט ווי מיט יענעם מאן וועלכער האָט באַשלאָסען צו איבעראַנדערשען זיין לעבען, אָנהויבען פיהרען אַ נייעם לעבען, אַ ריינעם, אַ הייליגען, צו טאָן תשובה. האָט זיין פרוי איהם געזאָגט: דו פוסטער, ליידיגער מענש! דו ווילסט תשובה טאָן? וועט דיר דען העלפען די תשובה? אפילו דעם גאַרטעל וואָס דו טראָגסט איז דאָך ניט דיינער, ווען מען דענקט אזוי, אז אַלעס איז שוין פאַרפאַלען, און מען האָט שוין גאָר ניט וואָס אָן צו ווערען, דאן פאַלט דער מענש וועלכער האָט אַמאָל געזינדיגט, אזוי נידעריג, וואָס נידעריגער קען ניט זיין, און לאָזט זיך אריון אין אזוינע שרעקליכע פאַרדאַרבענע וועגען, פון וועלכע ער קען שוין ניט קומען צוריק, אזוי אַז אָהן סליחה ומחילה וואָלט די גאַנצע וועלט פאַרוואַנדעלט

געוואָרען אין אַ שרעקליכען גיהנם, אַ קעסעל פון פאַרדאַרבענהייט, אז עס וואָלט געווען אונמעגליך צו לעבען אין אזא וועלט. מענשען וואָלטען דאן פאַר־לאָרען דעם לעצטען פונק פון מענשליכקייט, מען וואָלט אויפגעהערט אין גאַנצען מורא האָבען פאַר גאָט, און די וועלט וואָלט געוואָרען אַ שטייג פון ווילדע חיות, ווען אָבער אַ איד זינדיגט אמאָל און טהוט תשובה מיט אַן אמת, און בעט גאָט סליחות, ער זאָל איהם פאַרצייען, און ער ווייס און פיהלט דער זינדיגער, אז דער רבונג של עולם ווי אַ גוטער פאָטער האָט איהם מוחל געווען, און במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, דער געווענ־זענער זינדיגער, דער יעצטיגער בעל תשובה, פאַרנעהמט אַ וויכטיגען, באַ־דייטענדען פלאַץ אין דער אידישער וועלט, דאָן פיהלט ער אויף זיך אַ הייליגע פאַראנטוואָרטליכקייט, און ער וועט שוין מורא האָבען צו זינדיגען נאָך אמאָל. „כי אתך הסליחה למען תורא, דו, רבונג של עולם, ביוט מוחל אַ אידען זיינע זינד, אום מען זאָל פאַר דיר מורא האָבען !

און ווען מיר שטעהען אין שוהל היינט ביי נאכט צו סליחות און מיר בעטען ביי גאָט ער זאָל אונז מוחל זיין, דאַרפען מיר, רבותי, מוחל זיין איינער דעם צווייטען. זאָל אונזער אידישע האַרץ ריין זיין, ניט קיין קנאה ניט קיין שנאה, ניט קיין פרוד לכבות — אין אזא הייליגען מאָמענט, ווען מיר דאַרפען אלע אין גיכען באַנעגענען דעם נייעם יאָהר.

טייערע עלטערען ! זייט מוחל אין היינטיגע סליחות נאכט אייערע זיהן און טעכטער וועלכען גיבען אייך ניט אָפּ קיין ריכטיגען כבוד אב ואם, וועלכע זיינען מחלל שבת ויום טוב, וועלכע היטען ניט קיין כשרות, וועלכע געהען ניט אין דער אלטער הייליגער טראַדיציאָנעלער אידישער וועג, אייך טהוט געוויס וועה די האַרץ, איהר זענט פילייכט ביזן אויף זיי וואָס איהר זענט געקומען צו סליחות און זיי פאַרבריינגען היינטיגע נאכט אין אַ פלאַץ וואו איהר ווילט ניט ליידען, זייט זיי מוחל, זייט מוחל די זינד פון אייערע קינדער, זיי זענען דאך ניט שולדיג, זיי האָבען דאָך ניט גענאָסען קיין אמת'ע גוטע, אידישע ערציהונג, זיי זענען דאך פרעמד פון אלע אונזערע הייליגע אוצרות, וואָס זענען זיי שולדיג? די אידישע אמעריקאנער קינדער, ווען מען וואָלט זיי גענעבען אַ גוטע אידישע ערציהונג וואָלטען זיי געווען די בעסטע קינדער, זיי וואָלטען ווירקליך געווען אַ שטאַלץ פאַר אונזער פּאָלקס, אָבער יעצט ביי די איצטיגע אומשטענדען זיינען זיי, נעבעך, קרבנות פון אַ שלעכטע אידישע ערציהונג, זייט זיי מוחל ! !

רבנים, רשנים און מטיפים ! היינט איז דאָך אַ נאכט פון פאַרגעבונג, איהר דאַרפט פאַרגעבען, איהר דאַרפט מוחל זיין די פרעזידענטען, די גבאים, די מעמבערס פון אייערע שוהלען, וועלכע, מאַנכע פון זיי, ווייסען נעבעך, ניט אז מען דאַרף אפגעבען כבוד די תורה און די טרענער פון דער תורה, דאָס זענען אונזערע רבנים, זאָלען געזונט זיין, זיי ווייסען נעבעך ניט וואָס הייסט באמת אַ רב, וואָלטען זיי דאָס יאָ געוואוסט, וואָלטען זיי געלערענט און פאַר־שטאַנען גאָט'ס תורה, וואָלטען זיי געוואוסט ווי נויטיג איז פאַר דעם כבוד פון אידענטהום, פאַר די טובה פון זייערע אייגענע קינדער, וועלכע דאַרפען

דאך רעספעקטירען דאָס אידענטהום און די רבנים וועלכע זענען די פארטרע-
טער פון אידענטהום, צו געבען זייערע רבנים פרנסה בכבוד, דער רב מוז אַרויס-
געהן שעהן געקליידעט, ער מוז האָבען זעהר שעהנע צימערען צום וואָהנען,
דאָס ווען אַ איר באַזוכט די הויז פון רב זאָל ער דרך ארצי און רעספעקט האָבען,
ער זאָל לעבען אַ פיינעם לעבען און דערצו פאָדערט זיך פיעל געלד, און די
געמיינדע באַדאַרף דאָס איהם באַזאָרגען, דער רב דאַרף זיין דער אמת'ער און
דער איינציגער גייסטליכער פיהרער פון זיין געמיינדע, פון זיין שוהל. אָבער
ווען מאַנכע פרעזידענטען און פיהרער פון קהלות און פון שוהלען זענען,
געבעך, ווייט פון דעם רוח התורה, ווייסען זיי ניט און פאַרשטעהען ניט די
גייטטיגקייט צו אויסהאַלטען בכבוד זייער רב, אנדערע ערנדיעריגען זיין כבוד
וועלכער איז דאָך גלייכצייטיג דער „כבוד התורה“, איהר דאַרפט אָבער, רבנים,
היינט ביי נאכט צו סליחות מוחל זיין מיט'ן גאַנצען האַרצען אייערע פרעזי-
דענטען און מעמבערס וועלכע האָבען קענען אייך נעזינדיגט לעצטען יאהר,
און איהר דאַרפט בעמען גאָט פאַר זייער געזונט און גליק, ווייל אָט די אַלע
פרעזידענטען און מעמבערס פון שוהלען קומען דאָך היינט ביי נאכט צו סליחות
און זיי זאָגען דאָך מיט טרערען אין די אויגען „לא הקשבנו לשמוע למוכיחים,
אנחנו נדחים, נהרגים, נשחטים ונטבחים, שורדנו מתי מעט בין קוצים כסוּחיים,“
מיר האָבען ניט געוואָלט הערען צו אונזערע פירער וועלכע האָבען אונז גע-
שטראַפּט, און דערפאַר ווערען מיר אויסגע'הרג'עט, מיר ווערען געקוילעט און
געשאַכטען, מיר זיינען געבליבען אַ קליין הייפּעל צווישען שטעכעדיגע דערנער !
זיינען ניט די ווערטער פון סליחות אַ שרעקליכער ו ד ו ו ו וואָס דאָס פאַלק
איז זיך מתורה דאָס אַלע צרות, אַלע אומגליקען זיינען אויף אונז געקומען נור
דערפאַר ווייל מיר האָבען ניט געוואָלט הערען אונזערע מוכיחים ! מיר האָפען
אַז פון היינטיגע סליחות נאכט און ווייטער, וועלען אונזערע פיהרער פון די
שוהלען אָנפאַנגען זיך בעסער צו הערען צו אונזערע רבנים, צו אונזערע
מ ו כ י ה י ם, די דרשנים און מטיפים, און דאָן וועלען מיר אַלע פון קיינע
שלעכטעם ניט ווייסען.

רבתי ! פון היינט ביי נאכט פאנגט זיך אָן מיין הייליגע און שווערע
ארבייט פון זאָגען התעוררות און זאָגען מ ו ם ר דעם עולם, דאָס איז אַ
הייליגע ארבייט אָבער אויך אַ געפעהרליכע, ווייל ערשטענס, האָט דער עולם
ניט ליב קיין מוסר, און ער האַסט דעם יעניגען רב אָדער מגיד וועלכער וואַרפט
זיי דעם אַמת אין פנים אריין, זיי זאָגען ניט ער זאָגט מ ו ם ר, נור זיי
זאָגען ער זידעלט זיך, אָבער דיזע אורזאכע איז ניט וויכטיג גענוג, ווייל אַ
רב, אַ דרשן, אַ מטיר, וועלכער איז ווערט אַז טראָגען אָט דיזע הייליגע פאַר-
אנטוואַרטליכע נעמען, ער ווייס זיין הייליגע פליכט און ער האָט דאָס וואָס ער
דאַרף טאָן, ניט וואָס דער עולם וויל, עס איז אָבער אַ גרעסערע געפאהר, די
געפאהר איז אז מען זאָגט מוסר רעדט מען דאָך שלעכטס אויף אידען, און דער
רבנו של עולם וויל ניט מען זאָל ריידען שלעכטס אויף אידען או אפילו משה
רבינו, און ישעיה הנביא, וועלכע זיינען געווען הייליג און גרויס אָהן אַ ישעור,
און האָבען ליב געהאַט אידען מעהר ווי מיר קענען זיך פאַרשטעלען, און

דאָך איז משה רבינו געשטראָפּט געוואָרען דערפאר וואָס ער האָט געזאָגט צו גאָט „והן לא יאמינו לי“, דאָס די אידען וועלען איהם ניט גלויבען, און ישעיה הנביא איז געשטראָפּט געוואָרען דערפאר וואָס ער האָט געזאָגט אויף אידען „ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב“, דאָס אידען זיינען אַ פּאָלק פון טמא ליפּען. און טאקי דערפאר האט דער באוואוסטער נאון ר' יונתן פּרענער ז"ל, געזאָגט אין זיין דרשה צו סליחות, דאָס אזוי ווי ער האָט מורא זאָגען מוסר, פיליכט וועט ער זיך אויסריידען מיט אַ שלעכט וואָרט חס ושלום אויף אידען, דערפאר האָט ער באַשלאָסען ער וועט ריידען נור דאָס וואָס געפינט זיך שוין אין ספרים, ער וועט זאָגען מיט זיין מויל די ווערטער וועלכע זיינען אָפּ געדרוקט אין פארשידענע מוסר ספרים וועט ער זיין ווי אן אינסטרומענט אין וועלכען מען רעדט אַרײַן און ער גיט נאָכהער אַרויס אָט די ווערטער וועלכע מען האָט אין איהם אַרײַנגערעדט, און דאָס זאָגט גאָט צום נביא ישעיה : „קרא בגרון אל תחשוך, שריי מיט'ן האלץ, ניט דו שרייט, ניט דו רעדסט, נור דיין האלץ, כשופר הרם קולך, הויב אויף דיין שטימע פונקט ווי אַ שופר, דער שופר וועקט צו תשובה, דער שופר מיט זיין בלאָזען, איז דער גרעסטער מוסר זאָגער, קיינער אָבער האָט אויף איהם קיין פאַראיבעל ניט וואָס ער שטראַפּט און וועקט, ווייל, אלע ווייסען, אז ער איז ניט שולדיג, ער גיט נור אַרויס דאָס וואָס דער בעל תּוּקע האָט אין איהם אַרײַנגעבלאָזען, „כשופר הרם קולך, והגר לעמי פשעם ולבית ישראל חטאתם,“ און דאָן ווען דו גיבסט איבער וואָס די ספרים הקדושים האָבען אין דיר אַרײַנגערעדט, דאן קענסטו און דארפסטו זאָגען מיין פּאָלק זייערע זינד און זייערע פאַרברעכענס, ווען רבנים און דרשנים זאָגען מוסר צו סליחות און צו ימים נוראים, דארפסט איהר אויף זיי קיין פאַר-דרום ניט האָבען, זיי זאָגען דאָס וואָס די תורה האָט אין זיי אַרײַנגערעדט, יעדער רב, יעדער דרשן, איז אַ שופר, אַ לעבעדיגער שופר, ער גיט אַייך אַרויס די געדאַנקען, די געפיהלען, די מחשבות פון די אידישע ספרים וועלכע ער לע-רענט און שטודירט, די רבנים וועלען אַייך מוחל זיין, איהר דארפסט די רבנים מוחל זיין, און גאָט ברוך הוא וועט אונז אַלעמען מוחל זיין, און וועט אונז געבען אַ נייעם גליקליכען יאהר, און מיר וועלען זוכה זיין צו ישועות ונחמות, צו אַ ביאת הגואל. אמן ! ואמן !

ראש השנה

דער איד וויל לעבען. די תּפּלות וועלכע ריידען וועגען לעבען. וואָס מיינט לעבען ? ווי אזוי קען מען לעבען גליקליך ? אַ הייליגער לעבען. ראש השנה און יום כּפור.

היינט איז אַ נייער יאהר, מענשען ווילען לעבען, און גוט לעבען, און ווען אַ איד קומט אין שוהל ראש השנה, קומט ער אויסבעטען ביי גאָט אַ גוטען יאהר. און ווען ער בעט זכרנו לחיים, כתבנו בספר החיים, און אַלע תּפּלות וועלכע אין זיי בעט דער איד גליק און לעבען אַזײַפּן נייעם יאהר, דאן צייגט דער איד אַרויס זיין גאַנצען פאַרלאַנג צו לעבען אַ גליקליכען לעבען. ווען צום ביישפּיעל

עם קומט צו דער תפלה פון ונתנה תקף וואו דאָרט ווערט באַהאַנדעלט דער גאַנצער פּראָצעס פון לעבען, אז אום ראש השנה שרייבט מען, אום יום כפור פאר'התמ'עט מען פיעל מענשען זאָלען דעם קומענדיגן יאהר אַוועק פון דער וועלט, און פיעל זאָלען געבוירען ווערען „מי יחיה ומי ימות“, ווער זאָל בלייבן בען לעבען אויפ'ן נייעם יאהר, און ווער עס זאָל שטארבען, ווער עס זאָל שטארבען א נאטירליכען טויט, און ווער זאָל שטארבען פאר דער צייט, ווער זאָל לעבען א רהיגען לעבען, און ווער זאָל לעבען א לעבען פון צרות, פון דאגות, פון עגמת נפש, און יסורים, און קראַנקהייט, ווער עס זאָל פאַראַרימט ווערען, און ווער עס זאָל רייך ווערען, ווער עס זאָל אויפ'ן נייעם יאהר גע- פינען זיין טויט אין וואסער, און ווער עס זאָל חס ושלום פאַרבּרענט ווערען, ווען אָט דאָס ווערט געזאָגט, איז דער ארון קודש אין שוהל אָפּען, דער גאַנצער עולם שטעהט אויף די פיס, אין שוהל הערשט אן אויסערגעווענהליכע הייליגע שטימונג, ווייל דער איד פיהלט דאָן זיין לאַגע, אז דאָ האַנדעלט זיך יעצט וועגען זיין גאַנצען לעבען, וועגען די צוקונפט און שיקזאַל פון זיין לעבען, דאָס גלייכען ווען עס קומט צו דער תפלה „אבינו מלכנו כבוש כעסך וכלה דבר וחרב ורעב, ווי נור די תפלה ריהרט אָן די סטרונגעס פון דעם ווירקליכען לעבען, דאָן שטורעמט אויף די שוהל, די הערצער קלאַפּען, און די נשמה ציטערט, ווייל עס איז גאַנץ נאטירליך, דער איד וויל לעבען.

ווען אָבער מיר אלע וואָלטען געוואוסט דעם סוד פון לעבען, וואָס מיינט לעבען? וואָס איז דער זין פון לעבען? וואָס איז דער תכלית פון לעבען? לעבען מיר? וואָרום ווילען מיר לעבען? האָט אונזער לעבען א אינהאַלט? אין וואָס דאַרף זיין דער אינהאַלט פון לעבען? און ווען קען אונזער לעבען זיין אינטער- רעסאַנט, נוצליך, אינהאַלטרייך, און ווען קענען מיר שאַפּען גליק אין לעבען? ווען מיר וואָלטען זיך ראש השנה אָפּגעשטעלט אויף דיזע וויכטיגע, ערנסטע, טיפּע, פילאָזאָפישע פּראָגען, דאָן וואָלטען מיר געמוזט קומען צום באַשלוס דאָס נור דאָן קען דער לעבען האָבען פאַר אונז אַ ווירקליכען ווערט, נור דאָן קען אונזער לעבען ענטהאַלטען אינהאַלט, און גליק, ווען אונזער לעבען איז א ריינער, הייליגער לעבען, ווען מיר שאַפּען עפעס מיט אונזער לעבען, ווען מיר בויען, פלאַנצען, העלפּען, ווען מיר האָבען עפעס אויפגעטאָן פאר די צוקונפטיגע קומענדיע דורות. ווען מיר וועלען אוועקגעהן פון דער וועלט, אין דעם לעצטען מינוט פון אונזער לעבען, ווען מיר וועלען זאָגען דעם לעצטען „גור באי“ צו דער וועלט אין וועלכער מיר האָבען געלעבט, זאָלען מיר קענען זיך פיהלען גליקליך אז מיר לאָזען איבער די וועלט שעהנער און בעסער און הייליגער ווי ווען מיר האָבען איהר געטראָפּען, ווייל מיר האָבען געגעבען אונז זער מאַרך, אונזער צייט, אונזער האַרץ און נשמה צו פאַרבעסערען די וועלט. מיר האָבען געהאַלפּען פאַרשטאַרקען דאָס אידענטהום דאָ אין לאַנד, מיר וועלען אלע שטארבען, ווייל מיר זענען דאָך ניט מעהר ווי שטערבליכע מענשען, אָבער מיר וועלען דאָן ניט אָפּשטאַרבען אין גאַנצען, די פרוכט פון אונזער מאַרך, צייט און געלד האָבען מיר איבערגעלאָזען נאָך זיך, אונזערע מעשים וועלען בלייבען לעבען.

ווען אַ איד קומט צו אַזאָ הויכע מדרגה, ווען אַ איד פילט אויס זיין לעבען מיט קדושה וטהרה, ווען יעדער מינוט פון זיין לעבען טהוט ער עפעס אויף, שאַפט און ווירקט, דאָן איז דער איד וועלכער העלפט צו פאַרשטאַרקען תורה און אידישקייט אליין א געהאָלפענער, א גליקליכער, ניט אומזיסט האָט ער געלעבט אויף דער וועלט. ער האָט געהאָלפען צו מאַכען שטאַרק דאָס אידענ־טהום, און מיט דיזע הייליגע ארבייט, האט ער געהאָלפען זיך אליין, זיין נשמה האָט אין דיזע הייליגע ארבייט איהר תיקון געפונען, אַזאָ ישועה אַ געטליכע ישועה וואָס קומט צו אויסלייזען די מענשליכע נשמה און באַפרייען איהר פון נשמה שקלאַפּעריי, און מאַכען איהר געטליך פריי. אַזאָ הילף, אַזאָ געטליכע נשמה ישועה מוז קומען דורך אַ „הארה אלהות“, אַ געטליכע באַ־לייכטיגונג, די נשמה פון דעם אידען ווערט דאָן באַלויכטען מיט פונקען און שטראַהלען פון דער שכינה, פון גאָטהייט. און אָט די באַלויכטונג פאַרטרייבט אלע אינערליכע זעלען טונקעלקייט, אלע פּגימות פון דער געטליכער נשמה, און „אור זרוע לצדיק“, און אָט די אור, וועלכע איז געטליך, בריינגט די גליק־ליכע געטליכע הילף, די אינערליכע באַרוהיגונג פון דער מענשליכער נשמה, און שאַפט אונגענדליכען גליק, די העכסטע אינערליכע געטליכע גליק וואָס די מענשליכע פאַנטאַזיע קען זיך פאַרשמעלען. און אָט דיזע געטליכע ליכטיג־קייט ווערט געשאַפען ראש השנה, ווייל די ראש השנה־דיגע סביבה, די שוהל, דער האַרציגער גוטער חזן, די געטליכע נשמה־דיגע תּפּלות, די שטימונג פון יום הדין, די וואַרימע, באַנייטערטע, פייערדיגע דרשה פון דעם רב פון שוהל, אָט די אלע זאַכען צוזאַמען גענומען באַלייכטען די אידישע האַרץ און נשמה, און אָט די ליכטיגקייט בריינגט צו תשובה, און פון ראש השנה ביז יום כּפור זיינען די עשרת ימי תשובה. און ווען עס קומט יום כּפור, דער „יום גדול, קדוש ונורא“, איז דער איד אין גאַנצען א געהאָלפענער, א גליקליכער, אן אָט דאָס האָבען פאַרשטאַנען אונזערע חכמים זכרונם לברכה, און זיי דריקען אויס דיזען פּילאָזאָפּישען געדאַנק אין אַ פּאָר ווערטער „רבנן פּתּרין קראַ בראש השנה ויום הכּפורים, אורי — בראש השנה, וישעי — ביום הכּפורים (מדרש וי"ר פרשה כ"א, ירושלמי פ"ז יומא).

ראש השנה קומט די ליכטיגקייט פון דער נשמה, וועלכע פיהרט צו די אמת'ע ישועה, צום גליק פון דעם אידישען געטליכען לעבען, וועלכער ווערט פּאָלשטענדיג אום יום כּפור.

און מיר בעמען דיך, רבונו של עולם, שלח אורך! שיק דיין געטליכע ליכטיגקייט, מאך ליכטיג מיט די שטראַלען פון גאָטהייט אונזערע הערצער און נשמות, און שיק דינע ברכות און ישועות אויף די מיליאָנען אידען וועלכע קומען אין דיזען הייליגען טאָג בעמען זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים. זאָלען מיר האָבען אַ נייעם גליקליכען יאָהר. אמן!

ראש השנה

תכלית המועדים ראש השנה (מדרש).

ראש השנה און די אידישע ימים טובים. די מנהגים פון ראש השנה. שמחה געמישט מיט מרויער. שמחת הגוף און שמחת הנפש. דער איינפלוס פון ראש השנה.

גרויס, שעהן און הייליג זענען אלע אידישע ימים טובים. יעדער יום טוב בריינגט אריין א הייליגע באגייסטערונג, אן אידעאל, אן אוצר פון קדושה אין דעם לעבען פון יעדען אידען, א וואַכעדיגער מגושם'דיגער לעבען איז ארעם, פוסט, ליידיג, אינהאַלטסלאָז, קומט דער אידישער יום טוב און צוטרייבט די וואַכעדיגקייט, די ז ו ה מ א פון לעבען. די נשמה ווערט אויסגעלייטערט, דער מענש באַקומט פליגלען, ער ווערט גייסטיג העכער ווי געוועהנליך, די נשמה באַקומט איהר נשמה וואַקוישאָן, דער איד ווערט א פרייניג אין זיין יום טוב. גרויס, זעהר גרויס איז דער מאַראַלישער אַיינפלוס פון די אידישע ימים טובים.

ניט אלע פון אונז ווייסען אבער ווי אזוי אויסצונזען אַט דיזע יום טוב שטימונג, אַט די קדושה פון די אידישע ימים טובים און באַהאַלטען זייער מאַראַלישע השפעה אויף דעם געוועהנליכען אַלטעגליכען לעבען פון א נאנצען יאָהר, קומט דער יום טוב ראש השנה, דער פרייניג פון אלע אידישע ימים טובים, און ער איז דער לעהרער, דער וועג ווייזער פון אלע אונזערע אידישע ימים טובים.

ראש השנה איז אייגענמליך א יום טוב ווי אלע ימים טובים. עס ווערט דאָך געפֿייערט דער נייער יאָהר, מען טאָר דאָן קיין ארבייט ניט טאָן, אזוי שטעהט אין דער תורה „בחדש השביעי באחד לחודש יהי לכם שבתון,“ דער ערשטער טאָג פון תשרי, ראש השנה דארף זיין שבתון, פאַלשטענדיגע רוהע, און „כל מלאכת עבודה לא תעשו“ קיין ארבייט קיין מלאכה, טאָר ניט געטאָן ווערען (ויקרא כ"ג — כ"א), און מיר געפינען אין אונזער תנ"ך דאָס עזרא הסופר האָט געלייענט אין דער ספר תורה פאַר'ן עולם אום ראש השנה, האָט דאָס פאַלק אָנגעהויבן וויינען, האָבען עזרא און נחמיה, די צוויי גרויסע אידן דיזע פיהרער, געזאָגט צו די אידען: געהט אַהיים, עסט און טרינקט וואָס אייער האַרץ גלֹסט, און שיקט מתנות אויף יום טוב צו דעם וואָס האָט ניט, ווייל היינטיגער טאָג איז אַ הייליגער, און איהר זאָלט ניט זיין אומעטיג, ווייל גאָט'ס פרייד וועט אייך שטאַרקען — לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לארדונינו, ואל תעצבו, כי הדרת ה' הוא מעוזכם (נחמיה ח' ב' י'), און עס איז אַ מנהג צו אָנטאָן זיך ראש השנה אין ווייסע, קלאָרע, ריינע בגדים, עס איז יום טוב !! און מען עסט דאָך ראש השנה ביינאכט זיסע עפעל מיט האַניג, און מען מאכט שהחיינו אויף אַ נייע פרי די צווייטע נאכט פון ראש השנה, און מען עסט גוטע יום טוב'דיגע סעודות. עס איז יום טוב ! און דאָך טוען אידען ראש השנה ווי דער תהלים זאָגט „וגילו ברעדה,“ מען פרעהט זיך טאַקע, מען ווינשט איינער דעם צוויי-טען „גוט יום טוב !“ און „לשנה טובה תכתבו !“ און דאָך וואָס פאַר אַ

רעליגיעזער ציטער עם באהאלט זיך אין דער נשמה פון יעדען אידען. מען איז הייליג פרעהליך, און די שמחה פון יום טוב, פון די פייערונג פון דעם נייעם יאהר זעהען זיך אָן אויף די ראש השנה'דיגע מחזורים נאָסע ווארימע אידישע טרעהרען, אויף דעם נייעם יום טוב'דיגע בגד וואָס די אידישע מוטער מאַכט זיך לכבוד ראש השנה, פאַלט אַ טרער, אַ טרער פון אַ מאַמען, וועלכע בעט גאָט ראש השנה אין שוהל אַז זי זאָל דערלעבען שוין צו פיהרען איהר מאַכטער צו דער הופה, און איהרע קינדער זאָלען אידען בלייבען, און נאָך פאַרשירענע כקשות וואָס אַ מוטערליכע האַרץ בעט ביי גאָט ראש השנה אין שוהל. ראש השנה צייגט אָן ווי אזוי ביי אידען דאַרף געפייערט ווערען א יום טוב, ניט ווי ביי זיי, ביי די גוים, ניט מיט שכרות און קערפער פרייד, נור מיט תפלות און „שמחת הנפש.“ און דערפאַר איז דער ראש השנה אונז זערער, דער פרינץ פון אלע אונזערע ימים טובים א גאנצען יאהר. ראש השנה איז דער תכלית פון אלע ימים טובים, ווי אונזערע חכמים ז"ל זאָגען „תכלית המועדים ראש השנה,“ (מדרש, מובא בשל"ה בסידור).

און דורך די הייליגע תפלות פון ראש השנה, דורך די פייערדיגע הייליגע ראש השנה שטימונג, ראש השנה סביבה, ווערט דער איד ניי באשאפען. ראש השנה איז דער ווידערגעבורט פון יעדען אידען, ווי דער מדרש זאגט: „אמר להם הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני ראש השנה, ויצאתם בשלום, מעלה אני עליכם כאילו נבראתם, בריה חרשה“ (ראש השנה פ"ד, ומדרש רבה אמור). גאָט אליין, כביכול, זאָגט צו אידען, זענט איהר געקומען ראש השנה פאר מיר צום יום הדין און זענט ארויס בשלום, דאן זאָלט איהר וויסען, דאָס איהר ווערט ניי געבוירען, און איהר דארפט אָנפאַנגען לעבען אין דעם קומענדיגן דען יאהר א נייעם לעבען, שעהנער, בעסער, הייליגער ווי איהר האט געלעבט דעם לעצטען יאהר, און דאן וועט אונז גאָט געבען א נייעם גליקליכען יאהר, א כתיבה וחתומה טובה, אמן ! ואמן !

ראש השנה

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם ! מפני מה אין אומרים לפניך ישראל שירה בראש השנה ובים הכפורים ? אָמר להם : אפשר, מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, וישראל אומרים שירה ? ! (מסכת ראש השנה).

אַ שטורעמדיגע צייט. די סכנה פון אונזערע קינדער. לעבען קערפערליך און טוידט גייסטליך. אידישע ערציהונג.

היינט, ראש השנה, ווען מיר שטעהען אלע צום יום הדין, דער יום הדין פון יחיד, פון דעם איינצעלנעם אידען, און דער יום הדין פון פעלקער און פון אלעס וואָס לעבט און ווירקט, ווי מיר זאָגען אין מחזור : כבכרת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו, כן תעבור ותספור ותמנה ותפקוד נפש כל חי : אזוי ווי דער פאָסטוך וועלכער באַזוכט זיין סטאַדע, ער פיהרט די שעפסען און צעהלט זיי איבער אונטער זיין רוט, אזוי, דו, גאָט, דו צעהלסט און דערמאָנסט

היינט, אום ראש השנה, די נשמה פון יעדער לעבעדיגען וועזען, היינט, אין דיוען יום הדין, אין דעם „יום הזכרון“ דארפען מיר זיך דערמאָנען און פאַר-שטעהן די צייט אין וועלכע מיר לעבען. מיר לעבען יעצט, רבותי, אין אַן אויסערגעווענהליכע שרעקליכע און שטורמדיגע צייט, די וועלט שאַקעלט זיך, זי קען זיך ניט באַרוהיגען פון די שרעקליכע וועלט מלחמה וועלכע האָט זיך ניט לאַנג געענדיגט אָפיציעל און וועלכע ווערט נאָך פאַרטגעזעצט אין די מחות און הערצער פון פעלקער און רעגירונגען, אין א צייט ווען עס איז א שאַנדע און א געפאָהר צו זיין א קעניג פון א נאַציאָן, ווייל קעניגע טרייבט מען ארויס פון זייער לאַנד, מען האַקט קעניגליכע קעפּ. אזא לאַנד ווי רוס-לאַנד האָט מעהר ניט קיין צאַר, דייטשלאַנד האָט מעהר ניט קיין קייזער, און אין אַנדערע לענדער קומט אויך פאַר פאַרשידענע רעוואָלוציאָנערע באַ-וועגונגען, אין אזא צייט ווען די וועלט משפּט דעספּאָטיום, אין א צייט ווען דער קעניג זיצט א פאַר'משפּט'ער פאַר'ן פּאָלק, איז א סכּנה, א גרויסע סכּנה, דאָס די אומרוהיגקייט פון דער וועלט וועט אַנקלעפען זיך אויך אָן אונזער יוגענד די אידישע יוגענד, וועלכע ווערט שנעל בעאיינפלוסט, און וויל נאָכטאָנצען נאָך די פרעמדע, ניט אידישע באַוועגונגען, און ווען זיי האַלטען אין ברעכען און צושטערען אלעס וואָס אלט איז, קענען זיי נאָך חס ושלום ברעכען אונזער אלטע הייליגע אמונה, אונזערע אלטע טראַדיציעס און מנהגים, און אלעס וואָס ביי אונז דאַרף זיין ליעב, הייליג און טייער. האָט דאָך דאָס פּאָסירט אין רוסלאַנד אז אונזער יוגענד וועלכע קוועלען אָן וואָס מען האָט אַרונטער געזעצט דעם דעספּאָטישען צאַר, די זעלבע יוגענד וויל אויך אָפּטויטען די אלטע הייליגע אידישע רעליגיאָן, און מיר ווייסען דאָך אלע וואָס די אידישע באַלשעוויקעס אין סאָויעט רוסלאַנד טוען בנוגע צו ברעכען די אידישע אמונה, די האָר שטעלט זיך קאָפּויר, די בלוט, די אידישע בלוט, פריהרט אין די אָרע-רען ווען מיר דערמאָנען זיך זייערע שרעקליכע ווילדע מעשים תעוועים. אָט די אומעטיגע געדאַנקען, רבותי, מוטשען מיך און וואַהרשיינליך פיעלע אַזעלכע ווי איך וועמעס האַרץ בלוטעט צוועהענדיג דעם גרויסען אידישען חורבן.

און אויף היינטיגער שטורעמדיגער, רעוואָלוציאָנערער צייט פאַסט זיך זעהר גוט די מליצה פון דער גמראַ און מדרש : „אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה : רבנו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה בראש השנה ויום הכפורים? די מלאכים פון הימעל פרענען גאָט אום ראש השנה, פאַרוואָס זאָגען די אידען קיין שירה צו גאָט אום ראש השנה און יום כפור. ענטפערט גאָט צו די מלאכים : אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, וישראל אומרים שירה ! א בריליאַנטענער געדאַנק וועלכער שטעלט פאַר היינטיגע לאַגע, איז באַהאַלטען אין דיוען מאַמר „מלך יושב על כסא דין“ : אין היינטיגער צייט ווען עס איז אַ סכּנה צו זיין אַ מלך פון אַ לאַנד, ווען מען זעצט אַוועק דעם מלך אויף דער באַשול-דיגונגס באַנק, אויף דעם כסא דין, און אין דער זעלבער צייט אונזערע קינדער געניסען ניט קיין ברעקעל אידישע ערציהונג, ווייסען אבסאָלוט נאָך ניט פון אידישקייט, זענען טויט פאַר אונזער נאַציאָן, פרעהען זיך ניט אין אונזערע

שמחות, גיבען ניט קיין קרעכץ אויף אונזער אומגליק, ווייל זיי האָבען ניט גענאָסען אַ גוטע, אידישע ערציהונג, אין אזא אומרוהיגע צייט איז אַ געפּאָהר דאָס אונזערע קינדער וועלען חס ושלום ברעכען און פּאַרניכטען אלעס וואָס אלט און הייליג איז ווען מלך יושב על כסא דין, ווען א מלך ווערט גע'משפט. ער זיצט על כסא דין, און בלייבט שולדיג, וספּרי חיים וספּרי מתים פתוחים לפּניו, אונזערע קינדער, דער יונגער דור, זיינען חיים און מתים צוזאַמען, קערפּערליך זיינען זיי חיים, זיי אלע זיינען געזונט און שטאַרק, גאָט צו דאַנקען, שפּיעלען באַל, האָבען פּאַרשידענע „עקסערסיזעס“ און פּאַרשידענע אַמערי־קאַנער „גיימס“, קערפּערליך זענען זיי פול מיט לעבען, אָבער גייסטליך, וואָס אָנבאַלאַנגט צו אידישקייט, צו ש"ס ופּוסקים, צו תּורה ומצות, וועה איז מיר, איך מוז דאָך דעם שרעקליכען ביטערען אמת זאָגען זענען זיי דאָך מ ת י ם. טויט פון אלעס וואָס עס איז אידיש, געפּינען זיי זיך דערפּאַר כּספּרי חיים ובכּפּרי מתים, אין אין אַ צייט ווען מלך יושב על כסא דין וספּרי חיים וספּרי מות פתוחים לפּניו, אין אזא שרעקליכע צייט, וישׂראל אומרים שירה ? קענען דען אירען זינגען, איז דאָס מעגליך ? !

רבּותי ! ווען אַ שטורעם איז אויפ'ן גאַס, עס קערט וועלטען, עס דייסט דעכער, ווארפט פענסטער, שטורעמט, ברומט, ברעכט, ווארפט, לויפט די גוטע געטרייע מוטער און נעהמט אריין איהרע קינדער אין שטוב אריין, פאר־מאַכט די טירען און די אָדען און היט איהרע קינדער פון די ביזע ווינטען. מיר לעבען יעצט אין א שטורעמדיגע צייט, דאָס איז ווי מען זאָגט אין העברעי־איש „תּקופת המעברה“, אן איבערנאַנגס צייט. עס איז א שטורעם, די וועלט האָט זיך צוקאָכט, עס שטורעמט, עס ברעכט, עס ברענט, עס פייערט, די חיה אין דעם מענשען וועלכער האָט ניט קיין געטליכע תּורה, האָט זיך צוקאָכט. אין אזא שטורעם, אין אזעלכע ביזע ווינטען, היט אייערע קינדער זיי זאָלען ניט אוועק אין דעם שטראָם און שטורעם פון לעבען, גרינדעט גוטע סיסטע־מאַטישע תּלמוד תּורות און ישיבות וואו עס זאָל אלעס געלעהרענט ווערען על פי התּורה והמצוה, האלט זיי דאָרטען וואָס לענגער, דאן ווען דער שטורעם וועט אויפהערען, די ווינטען וועלען זיך איינשטילען, די זון וועט אָנפּאַנגען צוריק שיינען פאר אונז אין אונזער לאַנד, אין ארץ ישׂראל, דאן וועלען מיר נחת האָבען פון אונזערע שטורעם קינדער.

דערווייל חנוך לנער על פי דרכו, און הקדוש ברוך הוא וועט אונז היטען אויף דעם נייעם יאָהר, און מיר וועלען זוכה זיין צו א שנת חיים ושלום, גאולה לעמנו ולאַרצנו והרמת קרן תּורתנו הקדושה, אמן ! ואמן !

ראש השנה

אידישקייט פאָדערט קרבנות. די האַרץ איז דער מזבח.
דוד המלך און זיין פידעל. אליהו הנביא'ס גארטעל. דער
שופר און די תורה. דער שופר של משיח.

עס איז אונמעגליך צו בלייבען א ריכטיגער גוטער איד אָהן מסירת נפש.
אידישקייט פאָדערט קרבנות : שמירת שבת קאָסט גוטע געלד ; צו ערציהען
אין אמעריקא קינדער וועלכע זאָלען ריכטיגע אידען בלייבען דערצו פאָדערט
זיך קרבנות, כשרות קאָסט געלד און צייט, און ווען עס קומען אָן צייטען אין
וועלכע מען צווינגט דעם אידען ער זאָל זיך שמד'ען — און אזוינע צייטען
האָבען מיר געהאָט מעהר ווי גענוג — דאָן מוז דער איד פאָרגיסען זיין לעצטען
טראָפען בלוט, געהן צום טוידט מיט פרייד און שטארבען א איד.

אונזערע אידישע געטליכע געלעהרטע ז"ל האָבען געזאָגט : אותו האיל
שנברא בין השמשות, לא יצא ממנו דבר לבטלה, "דער באַראַן, דער איל,
וועלכער איז באשאפען געוואָרען פאר נאכט, איז אלעס וואָס ער פארמאָגט
איז צונויף געקומען : „אפרו של איל הוא יסוד של מזבח הפנימי, גידיו של
איל הם עשרה, כנגד עשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהם, עורו של
איל — הוא אזור מתניו של אליהו, קרניו של איל — של שמאל תקע בו
הקב"ה על סיני, שנאמר ויהי קול השופר וכו', וקרן של ימין הוא גדול מן
השמאל, ועתיד לתקוע בו בקבוץ גליות לעתיד לבוא, שנאמר והיה ביום ההוא
יתקע בשופר גדול, (פרקי דרבי אליעזר, פרק א'), דאָס מיינט : די אַש פון דעם
באַראַן וועלכען מען האָט געבראכט פאַר אַ קרבן צו דער עקידה אנשטאט יצחק'ען,
די אַש איז דער פונדאמענט פון דעם אינערליכען מזבח, די אָדערען פון דעם איל
זענען קעגען די סטרונעס פון דוד המלך'ס פידעל מיט וועלכע דוד פלעגט שפיע-
לען, די פעל פון דעם איל — איז אקעגען דעם גארטעל פון אליהו הנביא, די
הערנער פון דעם איל, מיט דעם לינקען האַרען האָט גאָט געבלאָזען אויפ'ן
באַרג סיני ווען ער האָט די תורה געגעבען, און דער האַרען דער רעכטער איז פיל
גרעסער ווי דער לינקער, און גאָט וועט בלאָזען אין איהם שופר ווען משיח
וועט קומען.

זעהר אַ טיפער פילאָזאָפישער געדאַנק ליגט באַהאַלטען אין דיזען מאמר :
דער איל פון יצחק צו דער עקידה איז דער סימבאָל פון מסירת נפש, פון
זעלבסט אויפאָפּערונג. דער איל, דער כח פון מסירת נפש, ווערט באשאפען,
ער צייגט זיך ארויס אַם מעהרסטענס אין דער תקופה, אין דער צייט פון א
בין השמשות, אַ צייט וועלכע איז צווישען ליכטיגקייט און פינסטערניש, צווישען
טאָג און נאַכט, אזוי ווי אונזער יעצטיגע צייט אין וועלכע מיר לעבען יעצט :
פון איין זייט פאָרגעהט די זון פון יודענטהום, פון דעם צווייטען זייט
זעהען מיר די אויפֿלעבונג פון ארץ ישראל און נייע תלמוד תורה'ס און ישיבות
ווערען געגרינדעט, דאס איז „בין השמשות“, שבת פאר נאכט, דער שבת
דאַרה נאָך קומען ! . . . אַט דער איל פון דער עקידה, דער סימבאָל פון
מסירת נפש, לא יצא ממנו דבר לבטלה. זיין איינפלוס איז טיעף און גרויס
אין אלע צייטען פון דער אידישער געשיכטע, „אפרו של איל הוא יסוד של

מוזבּה הפּנימי, אין דער האַרץ, אין דער נשמה פון יעדען אידען איז דאָ אַ מוזבּה, וואו ער פארברענט אלע זיינע ליידענשאפטען, דאָס איז אַ „מוזבּה הפּנימי“, אַ אינערליכער מוזבּה, און דער י ס ו ד פון אָט דעם מוזבּה הפּנימי איז דער איל, דער מסירת נפש, די עקירה, וואו דער פאָטער בריינגט זיך און זיינע קינדער אַלס קרבנות אויף דעם הייליגען מוזבּה פון אַ גוטע, אידישע ערציהונג . . . „גידיו של איל כנגד הנבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהם,“ די אָדערען פון דעם איל זיינען אקעגען די סטרוגעס פון דוד המלך'ס פידעל אויף וועלכען דוד פלעגט שפיעלען און זינגען, דוד איז דער ביישפיעל, דער סימבאָל פון דאָס אידישע פאָלק אין גלות, דער לעבען איז ביטער, מען פארפאָלגט פון אַלע זייטען און דער 17 מיליאָנענדיגער דור, די כנסת ישראל, דאָס אידישע פאָלק איז אָפטימיסטיש, איז פרעהלעך . . . די פידעל און דער תהלים באַ שיען דעם אידען פון אַלע צרות, ווען פון אַלע זייטען איז פינסטער, „הצות לילה“, האַלבע נאכט, די רעכטע צרות, און דוד זינגט . . .

„ערו של איל הוא אזור מתניו של אליהו,“ די פעל פון דעם באראן איז דער גארטעל פון אליהו הנביא — דער געדאנק איז : אליהו הנביא איז דער בילד, דער ביישפיעל, דער סימבאָל פון דאָס אידישע פאָלק, אליהו, דאָס אידישע פאָלק ווערט פארפאָלגט פאר'ן אמת, פאר'ן גרויסען געטליכען אמת, האָט אַ שרעקליכע מלחמה מיט די פאלשע נביאים פון אַלע צייטען . . . קעמפט פאר גערעכטיגקייט און דאָס אַלעס דורך, „ערו של איל“, דער דעם וואונדער־בארען כח פון מסירת נפש ! „קרניו של איל של שמאל תקע בו הקדוש ברוך הוא על הר סיני, שנאמר ויהי קול השופר הולך וחוק מאד,“ די תורה קען ניט געהיט, געשטודירט און געלעהרענט ווערען נור דורך גרויסע קרבנות, דורך מסירת נפש. „קרו של ימין גדול מן השמאל, ועתיד לתקוע בו בקבוץ גלויות לעתיד לבא, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול,“ און דער רעכטער האָרען פון דעם באראן איז נאָך גרעסער ווי דער תורה האָרען, אין איהם וועט גאָט בלאָזען אין משיח'ס צייטען און וועט מיט יענעם שופר צונויף רופען די אידען פון דער גאנצער וועלט אין ארץ ישראל, צו דער גאולה.

דער שופר איז דער קרו פון דעם איל, פון דער עקירה, פון מסירת נפש. גענוג מסירת נפש האָבען אידען געצייגט אין די לעצטע צוויי טויזענד יאָהר, גענוג בלוט האָבען מיר פארגאָסען, בלוט פון קדושים . . . קדושים פון תורה, פון אמונה און אין די לעצטע צייט האָבען מיר אידען וועלכע זענען געשטאָרבען „על קדושת הארץ“. האָבען פארגאָסען בלוט פאר ארץ ישראל . . . און אָט די הייליגע מסירת נפש בלוט, אָט די קדושים בלוט זאָל פאראייניגען די אידישע לאַנד, ארץ ישראל, די תורה, גאָט, און דאָס אידישע פאָלק !

שאַ ! מיר הערען די טריט פון משיח ! דער שופר של משיח לאָזט הערען זיין שטארקע גאולה שטימע, לשנה הבאה בירושלים ! ! !

לראש השנה

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה
מקרא קודש : מלאכת עבודה לא תעשו, והקרבתם אשה לה'
(ויקרא כ', ג').

ראש השנה ! נייער יאהר ! געלויבט איז השם יתברך וואָס מיר האָבען
דערלעבט דעם נייעם יאהר, און אין שוהל הערט זיך אַ געוויין, אַ קרעכץ,
איבערהויפט פון דער ווייבערשער שוהל. וואָס וויינט איהר, אידען ? וואָרום
וויינט איהר, אידישע פרויען ? איהר לייענט אין מתווך דאָס היינט איז אַ
יום הרין, מיר שטעהען היינט אין דעם העכסטען וועלט־געריכט, פאַר דעם
מלך מלכי המלכים הסב"ה, און טאַקע דערפאַר וויינט זיך, מען קלערט און
מען שרעקט זיך : גאָט ווייס, וועלען מיר אַלע דערלעבען קומענדיגן יאהר ?
און ווער ווייסט וואָס עס קען נאך פאַסירען אין דעם נייעם יאהר ?

אַבער מערקווירדיג, ווי גרויס איז דער אונטערשיעד פון זיי ביז
און זיי, די אַלע פעלקער פון דער וועלט האָבען אויך זיי יער ראש
השנה, זייער ניי יאהר, זיי וויינען ניט, זיי ניסען ניט קיין טרערען, איהר
וועט ניט הערען פון זיי קיין קרעכץ, ניט קיין זיפץ, פערקעהרט, מען פרעהט
זיך, מען הוליעט, וואָרום זאָל מען זיך ניט פרעהען ? עס איז דאָך אַ נייער יאהר!
און מען באַגעגענט דעם נייעם יאהר ניט מיט טרערען און מען שיקט ניט
קיין קרעכצען און זיפצען מסב"ה פנים זיין דעם נייעם יאהר, נור אדרבא, מען
באַגעגענט איהם מיט מיוזיק, מיט וויין, מען קלאַפט טרעוואַגע, מען פויקט און
מען פויפט, די שמחה איז גרויס, אַ גאַסט אין שטערטעל, דער נייער יאהר איז
געקומען ! און וואָרום, פרעגט זיך, באַגעגענען מיר אידען, דעם נייעם יאהר
מיט טרערען און יללות ווי מען באַוויינט אַ טוידמען ? עפענט אויף די גאַנצע
דרוש ליטעראַטור ביי אידען, קוט דאָרט איבער, זייט מוחל, אַלע דרשות פון
ימים נוראים, און אַ שרעקליכער אומעט וועט פערקאַפּען אייער נשמה, געדאַנקען
און משלים וועלכע סטראַשען אייך מיט דעם טוידט, מיט אומגליק, און דער
גאַנצער לעבען אין אַלול און אַביסעל אין תשרי, איז אַ לעבען פון קרעכצען
און וויינען, וואָרום איז דאָס אזוי ? וואָרום ?

דער תירוץ איז : זיי, די אַנדערע פעלקער, באַגעגענען דעם נייעם
יאהר, מיר אידען, ווען מיר באַגעגענען דעם נייעם יאהר, באַוויינען מיר דאָן
און מיר מאַכען אַ הספד אויף דעם אַלטען יאהר. יעדער יאהר לאָזט
איבער נאך זיך אַ טייך פון אידישע בלוט, פון אידישע צרות, פאַגראַמען,
גזירות, רדיפות, גרושים, פערפאַלגונגען, ערנדיערונגען, באַליידיגונגען, און
אורטהיילענדיג נאך די שלעכטע מעשים פון דעם אַלטען יאהר, שרעקט מען
זיך פאַר דעם נייעם יאהר, ווער ווייס וואָס פאַר אַ צרות ער וועט בריינגען
אויף אונז, און דערפאַר די שרעק, די אומרוהיגקייט, די טרערען, באַגלייט מיט
אַ קרעכץ און זיפץ. איהר וועט דערפאַר ניט געפינען אין אמעריקא די שרעק און
אומעט און קרעכצען און זיפצען וואָס מיר האָבען איבערגעלעבט ימים נוראים
אין דער אַלטער וועלט אויף יענער זייט ים, ווייל די אידישע לאַגע בכלל איז

אין אמעריקא בעסער, זיכערער, פעסטער, און דערפאר פיהלט איהר דאָ כמעט
זיט דעם ימים נוראים.

אָט, אין דער אַלטער וועלט, פלעגט די שוהל פערציטערט ווערען, איבער-
הויפט צו ונתנה תוקף. מען קען ניט איבערגעבען מיט ווערטער וואָס יעדער
איד האָט דאָן געפיהלט, ווען עס האָט זיך געלאָזט הערען דעם חוץ'ס שטימע :
מ י ח י ה ו מ י י מ ו ת .

שטעהט אַ מוטער אין ווייבערשער שוהל און ניסט מיט טרערען, איהר
זוהן פאָהרט, נעבעך, נאך אמעריקא, עלענד ווי אַ שטיין, אפשר וועט ער דאָרט
סיין מנוחה ניט האָבען, וועט פערגעסען אויף דער מאמען, און וועט אפילו
דער מאמען אַ בריוועלע ניט שרייבען ? און אַ צווייטע אידישע מוטער וויינט
מיט די לעצטע כחות — 4 קינדער האָט זי אויפגעהאָדעוועט מיט איהר בלוט,
און וואו זענען זיי יעצט ? אין אמעריקא, אין ענגלאַנד, אין קאנאדא, און אין
אפריקא. זיי אַלע האָבען איהר געשיקט פאָטאָגראַפישע בילדער. אויף די
ווענט פון איהר אַרימע הויז היינגען די בילדער פון איהרע קינדער, אָבער
וואו זענען די קינדער אליין, וואו ? אה, ווי זי וואָלט וועלען זעהען זיי, ריידען
צו זיי, הערען זייער לעבעדיגע שטימע, דריקען זיי צו איהר האַרץ, די האַרץ
פון אַ מוטער, אָבער וואָס העלפט די רייד, אויסגעהאָדעוועט קינדער און פון
זיי איז נור בילדער געבליבען, און די תחינה האַלט זי פעסט אין איהרע הענר,
און וויינט, וויינט . . .

און, אויסער דעם, דער פערצייטיגער איד, איז געווען געהענטער צום
רבנו של עולם, האָט געפיהלט טיעפער, שטאַרקער, די הייליגקייט פון יודעני-
טהום, און דאָרט וואו קדושה איז פאַרזאָן, דאָרט איז אויך מורא און שרעק
פאַרזאָן, ווען יעקב אבינו געהענדיג פון באר שבע צו חרן און פיהלענדיג פלוצים
אַ שרעקליכע מורא, שטעהט אין דער תורה — ויירא יעקב ויאמר מה נורא
המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים — ווען יעקב באַקומט
מורא, פערשטעהט ער אַז וואַהרשיינליך איז דאָ קדושה. ווען מען זעהט אַן
אמת'ען קדוש, באַקומט מען מורא פאַר איהם, און דערפאַר די מורא פאַר ימים
נוראים, די מורא פאַר'ן יום הדין, די מורא פאַר גאָט'ס משפט. מיר אָבער,
רבתי, זענען אַמעריקאַניזירט געוואָרען, קעלטער געוואָרען צו אידישקייט :
מען קומט ימים נוראים אין שוהל מיט אַ רעקאָרד פון חלול שבת, טרפות,
קינדער וואַססען ניט סיין אידען, די קאַפּ טראַכט ניט אידישע הייליגע געראַטען,
די האַרץ פיהלט ניט אידיש, מען לעבט אין אַ פרעמדע גוי'אישע וועלט, מען איז
פערהאָוועט אין דער וועלט, אַלעס ווערט דאָ געמאַכט, געמאַנפּעקטשורט, מען
מאַכט אַ לעבען, מען מאַכט געלד. און אַז מען קומט ראש השנה אין
שוהל אין גאַנצען קאַלט, פרעמד פון גאָט, פון אידען און אידישקייט, טאָ
פון וואַנען זאָל קומען דער שרעק, די מורא פון יום הדין, וואַצו זאָל מען וויינען ?

ביי די עלטערע אידען. אידען פון דעם אַלטען דור, קענט איהר נאך הערען
אַ קרעכץ, אַ פרוּמער פאָטער ניט אַ זיפץ און קלערט, אפשר וועט זיינע אַ
טאָכטער אַרונטער פון גלייבען וועג ? וועט ער האָבען אַ קדיש נאך זיך ווען

ער וועט שטארבען ? די פרומע מוטער קלערט איבער : אפשר וועט קומען דער שרעקליכער טויט און וועט ארויסרייסען איינעם פון די קינדער חס ושלום, מען איז דאך ביי גאט אין די הענד, קיינער ווייס ניט וואס מארגען וועט זיין, מען שטעהט דאך אויף אין דער פריה, מען געהט אוועק צו דער ארבייט, צו געשעפט, און מען קומט ניט צוריק, אן אומגליק טרעפט אויף דער „סאָבוועי“ אויף דער „קאר“, אן אַטאָמאָביל פּאָהרט איבער, און — צדקה תציל ממות, אויס לעבען, יונגערדייט פון דער וועלט אוועק. און דערפאר איז ביי אונז אידען אומעטיג און שרעקעדיג אין די „ימים נוראים“, שרעקעדיגע, מורא'דיגע טעג. לאָמיר אָבער ערציהען אונזערע קינדער אין דעם גייסט פון דער אידישער תורה, לאָמיר ארבייטען פאר די ווידעראויפֿלעבונג פון ארץ ישראל, וועלען מיר דאן פיהלען א פעסטען באַדען אונטער אונזערע פיס, א פאָלס וואָס לעבט אין אן אייגענע לאַנד זאָגט ניט, וויינט ניט, קרעכצעט ניט, א פאָלס וואָס לערענט גאָט'ס תורה איז שטארק און דאַרף פאַר קיין זאך קיין מורא ניט האָבען, דאן וועלען מיר פאָלגען דעם ווילנער גאון ז"ל און מיר וועלען ניט וויינען ראש השנה און יום כפור און מיר וועלען באַגעגענען דעם נייעם יאהר אין ארץ ישראל אין דער בחינה פון וגילו ברעדה, אין דער ציטערנים פון יום הדין וועט זיין פרייד, די פרייד פון א פאָלס וואָס היט זיין געמליכע תורה, רעדט זיין אייגענע העברעאישע שפּראַך, אין זיין אייגענע הייליגע לאַנד. לאָמיר דאָס דערלעבען צוזאַמען מיט אונזערע קינדער און מיר אַלע זאָלען האָבען אַ כתיבה וחתימה טובה וגאולה שלמה, אמן, ואמן !

ל ראש השנה

דער יום הזכרון. יום הדין. ערב ראש השנה. רבנים און פרעזידענטען. דער פרעהליכער איד. די באַדייטונג פון לעבען. שמואל הנביא און ר' יוחנן בן זכאי.

צעהן טעג פון תשובה האָבען מיר, צעהן טעג פאר דער נשמה, צעהן טעג פון רייניגען די אידישע האַרץ. און היינט, ראש השנה, איז דער ערשטער טאָג פון די „עשרת ימי תשובה“, פון די צעהן תשובה טעג, און היינט איז דערפאר „יום הזכרון“ דער טאָג פון געדענקען, פון דערמאָנען זיך פון דאָס וואָס מיר טאָרען ניט פערנעסען און מיר פערגעסען אזוי אָפט.

יום הזכרון ! אָט שטעהט אַ קינד אין אַ שוהל און „דערמאָנט“ זיך אין דעם יום הזכרון ווי קאלט און פרעמד ער איז צו זיינע עלטערען, ער האָט פערגעסען שרייבען אַ בריוועלע צו דער מאַמען ; אָט דערמאָנט זיך אַ איד, אַז ער האָט לעצטען יאהר ניט געהיט שבת ; אָט שטעהען היינט אין שוהל יום טוב'דיג פערפוצט פאָטערס און מוטערס און דערמאָנען זיך אין דעם „יום הזכרון“ אַז זייערע זיהן און טעכטער האָבען ניט געקראָגען קיין אידישע ערציהונג, זיי ווייסען ניט פון דער אידישער תורה, פרעמד, ווילד פרעמד אין פאר זיי אַלע אונזערע גרויסע הייליגע גייסטליכע אוצרות. און אָט די קינדער וועלען דאָס אויסוואַקסען פרעמד צו אירען און אידישקייט. אה, ווי שרעקליך, ווי גרויס איז דער אומגליק ! פון צופיעל ארבייט, ביזנעס, דאגות, האָט מען

פשוט פּערגעסען אויף די אידישע נשמה'לעך פון די אידישע קינדער. אָבער היינט, ראש השנה, היינט איז דער יום הדין, יום הזכרון, וויילט איהר אז דער העכסטער ריכטער פון דער וועלט, דער רבנו של עולם, זאָל אייך דערמאנען צו נומען? דערמאנט די נשמות פון אייערע קינדער, בעשליסט צו נעבען זיי א נומע אידישע ערציהונג, שמיצט די הייליגע תורה אנשטאַלעטן, תלמוד תורה'ס און ישיבות, ווייל כי הם חיינו ואורך ימינו, תורה נט אונז לעבען, אונזער תורה איז „תורת חיים“, און נור דאן וועט איהר זיין בערעכטיגט צו בעטען ביי גאָט — זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, דערמאָן אונז צום לעבען, וכתבנו בספר החיים, און שרייב אונז אַריין אויף דעם נייעם יאהר אין דעם בוך פון לעבען.

און די הייליגקייט פון ראש השנה פון דעם יום הזכרון, פאנגט זיך אָן מיט אַ טאָג צוריק, מיט ערב ראש השנה. און דער ירושלמי דערצעהלט אונז דאָס ר' יונתן פלעגט פאסטען ערב ראש השנה (ירושלמי, תענית, ב' נ', נדרים ה' ב'), און דערפאר ווערט געבראַכט אין שלחן ערוך דאָס „נוהגין להתענות ערב ראש השנה“ עם איו אַ מנהג ביי אידען צו פאסטען ערב ראש השנה (שו"ע או"ח, תקפ"א, ב') אום מען זאָל זיך צוגרייטען צו די הייליגקייט פון דעם יום הדין. און דערפון נעהמט זיך דער מנהג צו געהן אויף דעם הייליגען אָרט ערב ראש השנה, באַזוכען די טוידטע, זעהען די קברים, דעם סוף פון דעם מענשליכען לעבען, און טהיילען צדקה צו אַרימע לייט אויף דעם הייליגען אָרט. און טאָקע דערפאר דאַרף מען זיך טובל זיין ערב ראש השנה, אַרום וואַשען זיך, אַרום שערען זיך, מאַכען זיך ריין און הייליג און דערמאָנען זיך אויף די גרויסע הייליגע ווערטער פון דעם געטליכען נביא ישעיה — רחצו! הזכו! הסירו רוע מעלליכם מנגד עיניכם! — וואַשט זיך איין! ווערט ריין! זייט קלאָהר, וואַרפט אַוועק אייערע שלעכטע מעשים!

ראש השנה! היינט, רבותי, איו אַ טאָג פון תשובה, פון תשובה הנפש, עפעס דאַרף אויפגעטאָהן ווערען היינטיגען טאָג, מען טאָר ניט שלאָפען היינט! דער ירושלמי זאָגט — דער וואָס שלאָפט אום ראש השנה, שלאָפט זיין מזל — פּערשלאָפט ניט אייער צייט! וואָס וואָלט איהר געדענקט ווען איהר האָט זעהר אַ וויכטיגען משפט אין די העכסטע קאָרט פון לאַנד, און אייער לעבען אָדער טוידט ווענדט זיך אָן דעם פּסק דין פון דעם ריכטער, וואָלט איהר דאָן, ווען דער שרעקליכער משפט קומט פאַר, זיך נעגאָנען שלאָפען לעגען? איו דאָס מעגליך?

רבותי! בראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמו, כמה יעברון וכמה יבראון, מי יחיה ומי ימות, מלאכים ציטערען אין הימעל, זיי שרייען מיט הייליגע ציטערנים: הנה יום הדין! אָט איו דער יום פון דין, היינט שרייבט מען ווער עם זאָל בלייבען לעבען און ווער עם זאָל פּער'משפּ'ט ווערען צום טוידט, און מיר וועלען שלאָפען געהן?

היינט איו דער יום הדין! די וואָס האָבען מחלל שבת געווען! וואָס האָבען טרפות געעסען! די יעניגע עלטערען וועלכע האָבען ניט געגעבען

זייערע סינדער א גוטע אידישע ערציהונג, די וואָס האָבן מחלל השם געווען, און די וואָס האָבען מכוה געווען דעם כבוד פון דער הייליגער תורה און פון די וואָס לערנען נאָט'ס תורה, דעם כבוד פון די רבנים און אַלע תלמידי חכמים — אָט די אַלע שטעהען היינט צום משפט! עס איז א יום הדין! אזוי זאָגט דאָך דער זוהר הקדוש — „דינא קדמאה במאן דלא יוקיר לאורוינתא ולעברוהי (זוהר, פנחס, דף רל"א) — דער וויכטיגסטער משפט איז צו די וועלכע האַלטען ניט טייער די תורה און נאָט'ס קנעכט, די צדיקים.

א גאַנצען יאהר שטעהען די רבנים, די פאַרשטעהער פון דער אידישער אמונה, די טרענער פון די געמליכע תורה, זיי שטעהען צום דין ומשפט פאַר די פּרעזידענטען און מעמבערס פון די שוהלען, וועלכע פּרעשטעהען ניט ווי צו שעצען און רעספּעקטירען זייערע גייסטליכע פאַרשטעהער, און היינט, צום יום הדין, שטעהען די פּרעזידענטען און די מעמבערס פון אַלע שוהלען, צום משפט פאַר דעם רבנו של עולם און זיי וועלען דאָס דאַרפען ענטפּרען וואָרום האָבען זיי געזינדיגט צו דער תורה און צו איהרע טרענער און ליכט פּער-שפּרייטער?

דער מענש איז זינדיג! אזוי זאָגט דאָך אונזער תורה — „כי יצר לב האדם רע מנעוריו“, און דער מדרש זאָגט אז ראש השנה איז בעשאַפען געוואָרען דער ערשטער מענש — אדם הראשון — און אין דעם זעלבען טאָג האָט ער געזינדיגט. א מענש איז ניט קיין מלאך — אין צדיק באַרץ אשר יעשה טוב ולא יחטא“ א מענש וועלכער זאָל נאָר ניט זינדיגען, דאָס קען ניט זיין! אַזעלכע צדיקים האָבען מיר ניט! און דערפאַר לאָמיר ניט זיין פּרעזוויפּעלט, עס העלפט תשובה ביי אידען! מען דאַרף ניט זיין מרה שחורה'דיג און אומעטיג אום ראש השנה, אדרבא, מען דאַרף זיך פּרעהען, עס איז יום טוב! און עס איז א מנהג ביי אידען צו עסען זיסע זאַכען און בעמען אז „תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה“, עס זאָל בענייט ווערען א גוטער און א זיסער יאהר, גוט און זיס! תשרי איז דער מזל מאַזנים, דער מענשליכער לעבען הענגט אויף א וואַגשאַל, און דער איד פּוצט זיך אויס יום טוב'דיג און פּרעהט זיך, ער איז זיכער אז נאָט וועט איהם געבען א גוט יאהר.

דער איד איז בטבע אַפּטימיסטיש, א שמח בחלקו: אין דער צייט וואָס דער ניט-אידי ווען דער לעבען איז ניט ווי ער וויל, באַגעהט ער זעלבסטמאָרד, האָט דער איד באַוווּזען צו לעבען 2 טויזענד יאהר אין גלות אונטער די שרעקליכסטע אומשטענדען, און לעבען א פולען לעבען, און עס האָט ניט פאַסירט אז א איד, א פרומער איד, זאָל זעלבסטמאָרד באַגעהן. דערפאַר דער וואס איז בעקאַנט מיט דער גריכישער געשיכטע ווייס דאָס זייערע נאָבעלע לייט פלעגען באַגעהן זעלבסטמאָרד פאַר א קליינע אורזאַכע, דאָס איז געווען א טעגליכע ערשיינונג, וואָס פלעגען זיי טהאָן? פלעגען זיך אוועק זעצען אין א וואַרעמע וואַנע, פלעגען אויפּעפענען זייערע אַדערען, און די בלוט פלעגט אַרויס רינען פון קערפּער ביי דעם לעצטען טראַפּען, און מען פלעגט זיי געפינען טויטע אין זייערע וואַרעמע וואַנעס. דער איד אָבער וויל לעבען און קען לעבען און ער בעט נאָט אום ראש השנה — זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים,

וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים! עם זאָל זיין אַ ריינער, הייליגער, געטליכער לעבען, עם זאָל געלעבט ווערען צוליעב נאָט, למענך אלהים חיים, צוליעב דיר נאָט, זאָל מען לעבען, אַ לעבען וואָס איז אין נאַנצען געווידמעט צו נאָט, איז אַ הייליגער און גליקליכער לעבען. זכרנו לחיים, דערמאָן אונז צום לעבען, אָבער וואָס פאַר אַ לעבען? מלך חפץ בחיים, אַ לעבען וואָס דער רבנו של עולם, דער מלך פון דער וועלט וויל אזא לעבען.

ווען ר' יוחנן בן זכאי איז סראַנט געוואָרען, און ער האָט געהאַלטען ביי די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען — דערצעהלט אונז די גמרא — זענען אריינגעקומען זיינע תלמידים געוואָרע ווערען איהם. האָבען זיי דערזעהן ווי ער ליגט און וויינט. פרעגען זיי איהם — אונזער לעהרער, דו אירישע ליכט, דו רעכטער זייל פון אידישקייט, דו פטיש החזק, שטאַרסער האַמער, צו קלאַפסט אלע אידישע צרות, וואָרום וויינסטו? האָט ער זיי געענטפערט: ווען מען פיהרט מיך משפּט'ען פאַר אַ קעניג, וועלכער איז ניט מעהר ווי פלייש און בלוט, היינט לעבט ער און מאָרגען איז ער אין קבר, וואָלט איך דאָך געוויינט פון שרעק, היינט אז איך דאַרף באַלד שטעהן צום משפּט פאַר דעם רבנו של עולם וועלכער איז דער מלך מלכי המלכים, דער קעניג פון אלע קעניגע, דאַרף איך דאָך געוויינט וויינען! — דער גרויסער הייליגער רבי יוחנן בן זכאי וויינט פון שרעק, ער האָט מורא פאַר'ן יום הדין, (ברכות, כ"ח). שאול מאַכט דאָס שמואל הנביא ווערט געבראַכט פון קבר, און שמואל טענה'ט צו שאול — למה הרגזתני, להעלות אותי, וואָרום האָסטו מיך געמאַכט ציטערען, בריינגען מיר פון קבר? זאָגען אונזערע חכמים ז"ל, „שסבור שהוא יום הדין ונתירא“, ער האָט געמיינט אז עם איז דער יום הדין, האָט ער מורא געהאַט.

רבתי! ווען אזעלכע הייליגע אידען ווי שמואל הנביא און ר' יוחנן בן זכאי האָבען געציטערט פאַר דעם יום הדין, וואָס זאָלען מיר שוין טאָן ווען מיר שטעהען היינט פאַר דעם יום הדין ווען מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על צבא מרום בדין כי לא יזכו בעיניך בדין, ווען עם פאַלט אַ שרעק, אַ ציטערנים אויף אלע הימעלשע מלאכים? אין דיזען יום הדין, רבתי, לאָמיר ערוואַכען צו תשובה, תפלה וצדקה, וועלכע זענען מעברין את רוע הדין, לאָמיר ערציהען אונזערע קינדער אין דעם אידישען גייסט און מיר וועלען זוכה זיין צו שנת חיים ושלום, כתיבה וחתימה טובה, נאולה וישועה אמן, ואמן.

ל ראש השנה

אונזערע תפלות. אונזערע קדושים. דער ונתנה תקף. מסירת נפש. קדוש השם. אידישע ערציהונג. אידישע מוטערס און אידישע טעכטער.

עס איז כראי צו אויסלערנען גוט די העברעאישע שפראך, לשון הקודש, אום צו פערשטעהן די הייליגע תפלות אונזערע. אין וועלכער שפראך איהר וועט זיי איבערזעצען, וועט איהר ניט קענען פיהלען די שענהקייט און די הייליגקייט פון די תפלות, זאָנדרערען אין דער שפראך אין וועלכע זיי זענען

געשריבען געוואָרען — אין לשון הקודש, די נאציאנאלע הייליגע שפראך פון דאָס אידיש פּאָלקס. און היינטיגע צייטען ווען מיר האָבען ניט קיין נביאים, ניט קיין בית המקדש וועלכער זאָל מכפר זיין אויף דעם כלל ישראל, איז געבליבען פאַר אונז נור אונזערע תּפלות, איבערהויפט די תּפלות פון ראש השנה ויום כּפור. און דאָס זאָגט דער מדרש — פּנה אל תּפלת הערער ולא בזה את תּפלתם — (תהלים ק"ב, י"ז), א"ר יצחק, כלפי דורות אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן ולא בית המקדש שמכפר עליהם, אלא תּפלה אחת שנשתיירה להם שהם מתפללין בראש השנה ובויהכ"פ (מדרש תהלים, ק"ב).

און וואָס פאַר אַ געטליכקייט און שעהנקייט און פּאָעזי עס ליגט אין אונזערע תּפלות בכלל און אין די תּפלות פון ראש השנה און יום כּפור בפרט! געהמט אַלס ביישפּיעל די תּפלה ובכן תּן פּחדך — יערער וואָרט איז אַ מעסערזיש, דער איר בעט אַז אַלע און אַלעס זאָל מורא האָבען פאַר גאָט, און דאָס אַלע פעלקער זאָלען זיך פּעראייניגען, אַ ליגע פון פעלקער זאָל ווערען, וועמעס צוועק עס זאָל זיין טהאָן גאָט'ס רצון מיט אַ גאַנצע האַרץ, ויעשו כּולם אנוודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם" דאָס איז אַ הייליגער געבעט פאַר דעם גליק פון די אומות העולם, דאָס אַלע פעלקער פון דער וועלט זאָלען הייליג און גליקליך זיין, און די תּפלה תּן כּבוד ה' לעמך, איז אַ געבעט פאַר דעם אידישען פּאָלקס, אַ נאציאנאלע תּפלה. מען בעט גאָט פאַר דעם אידישען כּבוד, כּבוד לעמך, מען בעט גאָט פאַר ארץ ישראל, פאַר ירושלים — „שמחה לארצך וששון לעירך", מען בעט גאָט אירען זאָלען אויסגעלייזט ווערען פון גלות — „צמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לכן ישי משיחך" עס זאָל קומען משיח במהרה בימינו. און ווי שטאַרק און מעכטיג איז די תּפלה פון ובכן צדיקים — דאָ צייגט זיך אַרויס די הויפט פּרינציפען פון יודענטהום, דאָס יודענטהום פּאָדערט גערעכטיגקייט! דער צדיק זאָל פּערנעהמען דעם אויבען אָן פון דער וועלט, דעם פּראָגט פון לעבען, די צדיקים וועלען זיך פּרעהען, און די אומגערעכטיגקייט וועט פּערשליסען איהר מויל, און די שלעכטעס פון דער וועלט וועט אַוועק ווי מיט רויך, און שלעכטע רעגנערונג וועט פּערניכטעט ווערען. די תּפלות פון ראש השנה און יום כּפור צוזאַמען מיט די יוצרות און די פּיוטים פון מחזור, קענען ריהרען אַ שטיינערנע האַרץ, קענען שטורמען די אידישע נשמה, קענען אומקערען די אידישע האַרץ צום רבנו של עולם אין הימעל.

זעהר אַ שטאַרקען, אויסערגעווענהליכען איינדרוק מאַכט אויף אונז אַט יענער הייליגער מאָמענט ווען עס עפענט זיך דער ארון קודש: אַלע שמעלען זיך אויף די פּיס, און מען זאָגט דעם ונתנה תקף, די לופט פון שוהל ווערט אַנגעזאַפּט מיט קדושה וטהרה; אַ הייליגע שטימונג באַפּט אַרום אַלע אידישע גשמיות, און געוויס ווייסט איהר די געשיכטע פון דעם ונתנה תקף, געוויס ווייסט איהר וועגען דעם מחבר פון דיזע הייליגע תּפלה, איהר ווייסט דאָך דאָס זיין גאַמען איז געווען ר' אמנון, פון דעם לשון אמונה, גלויבען, ווייל ער האָט שטאַרק געגלויבט אין גאָט, איז געווען אַ גרויסער תּלמיד חכם, אַ מיוחס, אַ ביזל שעהנער, און זעהר רייך; איז געווען בעוואוסט און רעספּעקטירט ביי

אלעמען. האָט איהם גערופען צו זיך דער רעגירונג פאַרשטעהער פון מאנאנצא און האט איהם שטאַרק געבעטען ער זאָל זיך שמר'ען, ווען ער שמר'ט זיך, וועט ער איהם גליקליך מאַכען. ווייל דאָך ר' אמנון אַרויסדרעהען זיך, פטור ווערען פון איהם, זאָגט ער איהם — גיב מיר 3 טעג און איך וועל דיר אן ענטפער געבען. — און ר' אמנון קומט אַהיים און וויינט מיט ביטערע טרערען, וואָס הייסט ער וועט איהם אן ענטפער געבען? מיינט דאָס ער דאַרף זיך מיט זיין, איז דען ביי איהם אַ ספק? וואָס האָט ער דאָס געטאָהן? וועט ער דען זיך שמר'ען? וועט ער דען ניט פּערגיסען דעם לעצטען טראָפען בלוט פאַר די הייליגקייט פון דער אידישער אמונה? און ר' אמנון בעשליסט צו שטאַרבען על קדוש השם, און ווען מען שיקט נאָך ר' אמנון, זאָגט ער צום רעגירונגס פאַרשטעהער — מיין צונג האָט געזאָגט שער, איך וויל זיך נאָר ניט מיט זיין, איך בין געבאַרען אַ איד און וועל שטאַרבען אַ איד. — האָט מען איהם גענומען שניידען זיינע גלידער לעבעדיגער הייד, און ביי יעדען אבר וואָס מען האָט געוואָלט רייסען פון איהם, האָט מען איהם געזאָגט: — שמר זיך! וועט מען דיר ניט שניידען לעבעדיגער הייד — און ר' אמנון האָט איין ענטפער: — איך בין גליקליך צו שטאַרבען על קדוש השם! עס איז געוועזען ראש השנה ווען ער איז געלעגען אין גאַנצען אַ צושניטענער, בעפאָר זיין הייליגע נשמה האָט געדאַרפט אַרויס פון איהם, האָט ער געבעטען מען זאָל איהם בריינגען אין שוהל, געבען חזון, און אַז עס איז געקומען פאַר קדושה, האָט ר' אמנון געזאָגט צום חזון: — ווארט! לאָז מיך מקדש השם זיין פאַר'ן טוידט — ווארט דער חזון, ווארט דער עולם, אַ הייליגער היסטאָרישער מאַמענט, און ר' אמנון זאָגט די תפלה זיינע ונתנה תקף, און זאָגט קדושה, און ווי ער ענדיגט דעם ונתנה תקף מיט דער קדושה, איז אַרויס זיין הייליגע נשמה בקדושה ובטהרה. איז געקומען נאכהער רבינו קלונימוס און האָט פאַנאַנדער געשיקט אָט דיזען שטיקעל הייליגען פיוט צו אַלע אידישע קהלות פון דער וועלט אַלס אייביגען אַנדענקונג צו די נשמה פון ר' אמנון, און דערפאַר זאָגען מיר דעם ונתנה תקף בעפאָר קדושה ראש השנה און יום הכפורים. (זעה שלשלת הקבלה ב"ו, צמח דוד זייטע 52, אור החיים, זייטע 295, הגהות אשרי ריש מסכת ראש השנה).

דער ונתנה תקף און דער מחבר ר' אמנון דערמאָנען אונז אין די הייליגסטע טעג פון יאהר, ראש השנה און יום כפור, דאָס אַנדערש קענען מיר ניט בלייבען קיין אידען, סיידען ווען מיר וועלען זיך קענען מוסר נפש זיין פאַר'ן יודענטהום. אזוי האָבען געטאָהן אידען אין אַלע צייטען און אין אַלע לענדער. ר' אמנון איז ניט געווען דער איינציגער קדוש ביי אירען. אירען זענען רייך מיט קדושים, די קדושי האומה, וועלכע זענען געשטאַרבען על קדוש השם מיט „שמע ישראל“ אויף זייערע ליפּען. ר' אמנון איז נור געווען אַ גוטער נאכפאָלגער פון ר' עקיבא וועלכען מען האָט געריסען זיין פלייש מיט אייזערנע קאַמען און ער האָט דאָן, אין די שרעקליכסטע יסורים וואָס אַ מענטש קען האָבען, האָט ער געליענט קריאת שמע און איז אַוועק פון דער וועלט מיט שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחר!

און פיעל, זעהר פיעל הרוגי מלכות און פערשידענע צדיקים און חסידים האָבען אידען פערמאָגט וועלכע זענען געשטאַרבן על קדוש השם. און עלטערען האָבען זיך געפּרעהט ווען זייערע קינדער זענען געשטאַרבן על קדוש השם. ביי אהרן הכהן ווערען פערברענט זיינע ליבע זיהו, און משה רבינו זאָגט איהם — ליבער ברודער! דיינע קינדער זענען געשטאַרבן צו הייליג מאַכען נאָט'ס נאָמען. — ווען אהרן דערהערט דאָס, וויינט ער ניט אויף זייער טוידט, לאָזט ניט אַרויס קיין טרערען און קיין זיפּל, ווייל זיי זענען גליקליך, ער איז גליקליך, זיי זענען דאָך געשטאַרבן על קדוש השם. — אמר לו משה לאהרן, אהרן אחי! לאַ מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה, וכיון שידע אהרן שבניו ידועי מקום הם, שתק וסבל שכר, שנאמר וידום אהרן — (זבחים ט"ו).

עס שטאַרבן די קינדער פון אהרן דורך קדוש השם און עס שטאַרבן אויפ'ן „עלעקטריק טשער“ אהרן'ס קינדער היינט צו טאָג אַלס פערברעכער, און זיי שטאַרבן „על חלול השם.“ קדוש השם און חלול השם! היינטיגען טאָג, ראש השנה, דאַרפן מיר, רבותי, האָבען אַ ריכטיגען חשבון הנפש וועגען די אידישע ערציהונג פון אונזערע קינדער: צו ערציהען זיי אין דעם קדושים נייט, ווייל דאָס אידיש פאָלק איז אַ קדושים פאָלק, „קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם.“ גאָט איז הייליג, און אידען דאַרפן לעבען און שטאַרבן אַלס קדושים.

און ווען מיר ריידען וועגען די קדושה פון לעבען און וועגען ערציהען קינדער אַלס אידען, מוזען מיר מודה זיין אז דאָס אַלעס ווענדט זיך אָן די אידישע מוטערס, ווייל נור די אידישע מוטער האָט ערצויגען קדושים, נור די אידישע פאַרצייטיגע מוטער האָט ערצויגען דורות וועלכע האָבען געקענט שפּרינגען אין פייער מיט שמע ישראל אויף די ליפּען. די אידישע געשיכטע דערצעהלט אונז' וועגען אַ הייליגע אידישע מוטער חנה וועמעס זיבען זיהן זענען אומגעקומען על קדוש השם. יעדערער איז געשטאַרבן מיט אַ פּסוק פון תנ"ך אויף זיינע ליפּען. האָבען זיך אויסגעלאַכט פון דעם שרעקליכען מיתה משונה טוידט, ווייל זייער מוטער חנה האָט זיי בענייסטערט און ערצויגען צו שטאַרבן על קדוש השם. און ווען איהר לעצטער קינד ווערט צושנימען אויף שטיקער, קושט די מוטער חנה איהר ליבען טוידטען קינד און שיקט איהם צו אברהם אבינו, און זאָגען איהם דאָס ער האָט געבראַכט איין עדה צו נאָט און זי, די אידישע מוטער, חנה, האָט געבראַכט 7 עקידות, און אָהן איהרע קינדער קען זי ניט לעבען, אן פאַלט אַראָפּ פון דאָך און שטאַרבט, און אַ בת־קול פון הימעל זאָגט — אם הבנים שמחה (מדרש איכה, סימן כ"ג).

וויילען מיר ערציהען אַ ריכטיגען אידישען דור, מוזען מיר ערציהען אידיש אונזערע טעכטער: מיר מוזען צוגריימען אידישע מוטערס, ווייל שבת, כשרות, טהרת המשפחה, חנוך הבנים, דאָס אַלעס בעלאַנגט דערהויפּט צו דער אידישער מוטער, און דערפאַר מוזען מיר ערציהען אונזערע יונגע טעכטער זיי זאָלען קענען די העברעאישע שפּראַך, די העברעאישע ליטעראַטור, חומש, רש"י, נביאים, אידישע געשיכטע, דינים ומנהגים, און איינפלאַנצען אין זייערע יונגע צאָרטע הערצער און נשמות ליבעע און רעספעקט צו אַלעס וואָס ביי אידען

איז הייליג און טייער, דאָן וועלען מיר האָבען אַזוינע אידען ווי ר' אמנון דער מחבר פון דעם ונתנה תקף, און מיר וועלען האָבען לעבעדיגע אידישע קינדער. ווייל די גמרא זאָגט די צדיקים גמורים ווערען פּערשריבען אום ראש השנה באַלד צום לעבען, ווייל צדיקים אפילו ווען זיי זענען טוידט, לעבען זיי. א צדיק איז אונשטערבליך. און רשעים גמורים ווערען פּערשריבען ראש השנה צום טוידט, ווייל רשעים בחייהם קרוים מתים, ווייל דער לעבען פון א רשע איז אַ טוידטער. די אידישע מוטער אָבער דאַרף ערציהען לעבעדיגע אידישע קינדער, און מיר אַלע וועלען זוכה זיין צו פּערשריבען ווערען בספרם של צדיקים, לאַלתר לחיים, אמן ! ואמן !

תקיעת שופר

כשתיטלו את השופר לתקוע חדשו מעשיכם ועשו תשובה (פסיקתא הרנינו, מכלתא יתרו).

לא נברא שופר אלא לטובה לישראל (תנא דבני אליהו ח"ב, פרק כ"ב).

דער שופר אַלס נאַציאָנאַלער אינסטרומענט. זיין באַדייטונג אין דער אידישער געשיכטע. דער למנצח פאַר שופר בלאָזען. די שטימונג. די מאַראַל און פּילאָזאָפּי פון די תקיעות. די שברים. תשובה, תפלה וצדקה.

דער שופר בלאָזט ! ער וועקט, ער רופט, ער וויינט, ער קרעכצעט, ער ציטערט און מאַכט ציטערען יעדע אידישע האַרץ. וואָס וויל ער, דער שופר ? וועמען רופט ער ? צו וואָס וועקט ער ? זאָגט דער רמב"ם ז"ל — ער וועקט אידען פון שלאָף, ערוו ישינים משנתכם ! ער בלאָזט, וועקט, און שרייט — שטעהט אויף פון שלאָף, איהר נאַרישע מענשען ! אין וואָס ליגט אייער קאַפּ ? וואָס אינטערעסירט אייך ? די הכלי הזמן ! נאַרישקייט ! איהר פּערשטעהט ניט דעם זינג פון לעבען, איהר שלאָפט, שטעהט אויף פון שלאָף, שטעהט אויף ! דער שופר איז דער אידיש נאַציאָנאַלער אינסטרומענט. אין דער גאַנצער אידישער געשיכטע האָט דער שופר געשפּיעלט זעהר אַ וויכטיגע ראָלע. אין דער מדבר וואו אידען זענען געלעגען צוואַרפּען אין זייערע געצעלטען, האָט מען דורך דעם שופר געגעבען דעם סיגנאַל פון באַוועגען זיך, מאַרטשען, געהן אַהיים צוריק אין ארץ ישראל. ווען מען האָט געדאַרפט אייננעהמען די שטאַרקע פעסטונג פון יריחו, האָט מען זיך באַנוצט מיט דעם שופר. האָט מען געדאַרפט רופען דאָס פּאָלקס צו מלחמה, אנוואַרפען אַ שרעק און אַ ציטערניס אויף דעם שונא, האָט מען געבלאָזען שופר (יהושע קאַפיטעל ו' ג') ווען געדון מיט זיין ארמעע האָבען געוואַלט מאַכען ציטערען די ארמעע פון מדין, האָבען זיי שופר געבלאָזען (שופטים ז', י"ז). דער נביא עמוס פרעגט : איז דען מעגליך אַז מען זאָל שופר בלאָזען און דאָס פּאָלקס זאָל ניט ציטערען ? אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ? (עמוס ג' ו'). אין דעם הייליגסטען מאָמענט פון דער אידישער געשיכטע און פון דער גאַנצער מענשהייט, ווען מען האָט אידען די תורה געגעבען, האָט דער שופר שטאַרק געבלאָזען און אַלע זענען פאַרציטערט געוואָרען „סול שופר חוס מאד ויחרד כל העם אשר במחנה“ (שמות י"ט, ט"ז).

ראש השנה רופט זיך אין דער תורה מיט דעם נאָמען „יום תרועה“ (במדרבך כ"ט, א') אָדער „זכרון תרועה“ (ויקרא כ"ג, כ"ד), ווייל ראש השנה בלאָזט מען שופר. אין אַ תענית פלעגט מען אַמאָל בלאָזען שופר ביי אידען, מיט דעם צוועק צו וועקען אידען צו טהאָן תשובה (תענית פרק א' ו'). אין ירושלים ווען עס געהט קיין רעגען ניט, איז מען גוזר תענית און מען בלאָזט שופר. ווען מען האָט איינעם אריינגעלעגט אין חרם, האָט מען שופר געבלאָזען (מ"ק ט"ו). ווען די אירישע חכמים האָבען גע'אסר'ט אָדער מתיר געמאכט עטוואָס, האָט מען דאָס בעקאנט געמאכט דורך דעם שופר (ע"י מ', סנהדרין ז'). ווען מען פלעגט אין די אַמאָליגע צייטען דארפֿען מסבֿר זיין אַ מת, פלעגט מען שופר בלאָזען. דער שופר האָט גערופֿען אַלעמען צו קומען צו דער לוייה (מ"ק כ"ז). אין ארץ ישראל פלעגט מען יעדען פרייטאג בלאָזען שופר אַלס סיגנאַל מען זאָל אויפֿהערען ארבייטען און גרייטען זיך צו שבת (שְׁבֵת לַיִת, רמב"ם הלכות שופר פ"א — פ"ג ; שו"ע או"ח סימן תקפ"ה — תקצ"ג). אָון לעתיד לבוא, ווען משיח וועט קומען, ווען עס וועט זיין דער גרויסער קבוץ גלויות, ווען מען וועט דארפֿען צונויפקלייבען אַלע צווייטע און צושפרייטע אידען פֿון אַלע טהיילען פֿון דער גאַנצער וועלט, וועט מען דאָס טאָהן דורך דעם שופר.

דער שופר צוטרייבט די שרעקליכע וואַלקענס פֿון דעם אידישען הימעל. ער פֿערטרייבט דעם שטן פֿון אידען. דער שופר צומישט דעם שטן, ער שרעקט זיך איבער, ער האָט מורא טאָמער איז דאָס אַ סיגנאַל דאָס משיח קומט, אפשר איז דאָס דער שופר של משיח, אפשר, ווער ווייסט, אפשר איז געקומען די צייט בֵּוֹן תְּחִילַת הַמַּתִּים וּוְאָס דאַן וועט קיין שטן ניט מעהר זיין (ראש השנה דף ט"ז ; פסיקתא דרב כהנא קנ"ב ; זוהר אמור צ"ט, פנחס דף רל"ב).

גרויס און הייליג איז דער סיגנאַל פֿון שופר וועלכער רופט צו תשובה. צום שופר בלאָזען קומען אַלע, אַלט און יונג, קליין און גרויס, די קראַנקע בלאָזען איבער די בעט, די מאַמעס — די זויגלינגע, אַלע, אַלע קומען הערען שופר בלאָזען.

אין בית המדרש איז שטיל. אַלע שטעהען מיט די טליתים איבער די קעפֿ, מיט'ן פנים צום מזרח און מען וואַרט. די קליינע קינדער שטעהען לעבען די טאַמעס וועלכע וויקלען זיי איין מיט זייערע טליתים. דער בעל תוקע וועלכער איז ערשט געקומען פֿון מסוה, וואו ער האָט זיך טובל געווען פֿאַר די תּקיעות, שטעהט אויפֿ'ן בימה אנגעטאָהן אין אַ קלאָר ווייסען קיטעל און איינגעוויקעלט אין אַ גרויסען טלית.

דער בעל תוקע הויבט אָן מיט אַ וויינענדיגער האַרץ־דייסענדער שטימע :

לְמַנְצָה לְבְנֵי קֶרֶחַ מִזְמוֹר

און גלייך ווי דער בעל תוקע זאָגט אַרויס די ערשטע ווערטער, פּאַנגט אָן די גאַנצע עדה זאָגען דעם לְמַנְצָה.

אַ יס־שטורעם, כּוּוּאַלִיעס וואַרפֿען, אַ שטאַרקער ווינד בלאָזט, עס ציטערט, עס ברענט, עס פייערט. פֿון דער ווייבערשער שוהל הערט זיך אַ געוויין, אַ קרעכץ שיסט אויס און פֿערוואַנדעט הערצער. מען זעהט אַ שטן וועלכען דער שופר מוז באַלד פֿערטרייבען ווייט, ווייט. אַ הייליגע שטימונג. 2 טויזענד

יאהר גלות, גרושים, גזירות, רדיפות, צרות, איז אין שוהל יעצט און דער שופר דארף דאָס אלעס פערטרייבען און רופען צו דער גאולה, צו ארץ ישראל. דער שופר של משיח! און הערצער קלאפען, און תשובה געדאנקען הויבען און אריינדרינגען אין דעם אידישען מוח, און תשובה געפיהלען גלעמען די אידישע נשמה.

מען זאָגט דעם למנצח לבני קרח מזמור, וואָרום? ווען דוד המלך האָט איינגענומען די הייליגע שטאָרט ירושלים פון דעם יבוס, האָט ער געזאָגט אָט דעם זעלבען קאָפיטעל תהלים, און ווען ער איז געוואָרען קעניג ביי אירען, האָט ער אויך געזאָגט דיווען מזמור, און ווען עס וועט קומען יענע גליקליכע צייט ווען אלע פעלקער פון דער וועלט וועלען אנערקענען די גאָטהייט, וועלען זיי פראַקלאַמירען דאָס גאָט איז אמת, זיין תורה איז אמת, און גאָט פיהרט די גאַנצע וועלט. „כל העמים תקעו כף, הריעו לאלהים בקול רינה כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ“ און דערפאַר זאָגען מיר דיווען וויכטיגען קאָפיטעל תהלים (סופרים פרק י"ט, הלכה ב'; ילקוט תהלים סימן תשנ"ד). מען זאָגט דיווען קאָפיטעל, ווייל אין איהם ווערט דערמאָנט „תרועה וקול שופר.“ מען זאָגט איהם 7 מאל, ווייל די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען אום ראש השנה — היום הרת עולם — און דער רבנו של עולם האָט דאָן בעשאַפען זיבען הימלען, און דאָמיט פראַקלאַמירען מיר זיין אלמעכטיגקייט (מנהגי ישורון, סימן קמ"ד).

* * * *

עס הערט זיך די שטימע פון שופר,

ת ק י ע ה ת ר ו ע ה ת ק י ע ה

די ת ק י ע ה רופט צום אירען — געה אַוועק, אנטלויף פון די וואַכעדיגקייט פון לעבען, פון אַ פוסטען, אינהאַלטסלאָזען לעבען, פון אַ נאַרישען לעבען, קער זיך אום צו גאָט! די ת ר ו ע ה — זי בריינגט דעם אירען צום חשבון הנפש, זי מאַכט איהם פיהלען די גרויסקייט פון גאָט, און ווי קליין דער מענשעלע איז אַקעגען דעם גרויסען גאָט. די ל ע צ ט ע ת ק י ע ה שטאַרקט דעם אירען, זי הויבט און שטאַרקט זיין נייסט, רופט איהם צו ב ע נ י ע ן זיין לעבען, און זיין גרייט פאַר אַ נייע, הייליגע צוקונפט. ווען מען פערשטעהט דעם הייליגען אַפיעל פון די תּקיעה, תּרועה, תּקיעה, דאָן, נור דאָן, קען מען קומען צו דער הויכער מדרגה פון

ת ש ו כ ה ת פ ל ה צ ד ק ה

און די אויבען דערמאָנטע וויכטיגע ענינים פון דעם אידישען לעבען: תשובה, חפלה און צדקה, שטימען זעהר נוט מיט אנדערע דריי וויכטיגע ענינים פון ראש השנה: תּקיעה — מ ל כ י ו ת, תּרועה — ז כ ר ו נ ו ת תּקיעה — ש ו פ ר ו ת און זיי אלע רופען צו די בענייאונג פון לעבען, צו אַ גאַנץ נייעם הייליגען לעבען.

דער שופר ברעכט די הארץ, דאָס איז ש ב ר י ם. גאָט האָט ליעב די צובראָענע אידישע הארץ — לב נשבר ונרכה אלהים לא תבות. און עס הערט זיך פון שופר א י ל ה, עס וויינט די אידישע הארץ און בענקט צום רכונן של עולם. א גאַנצען יאהר געזינדיגט, די אידישע נשמה איז געווען פּערוואַגעלט, געוונד, אוועק פון מקור, פון די ליכטיגקייט פון גאָט, דער שופר רופט אָבער, און די הארץ, די נשמה קומט צוריק, צום מקור, צוריק צו גאָט ! איהר אַלע פּערבליאָנדירטע נשמות, אין דעם גרויסען מדבר פון לעבען, א שרעקליכע קעלט מאַכט פּירען אייער נשמה, ווייל איהר זענט אוועק פון גאָט'ס ליכטיגקייט און וואַרעמקייט, איהר עלענדע און פּערבליאָנדירטע ! דער שופר רופט אייך, צוריק, צוריק צום שבת קודש, צוריק צו דער הייליגער אידישער תורה ! צוריק צו גאָט ! צוריק אין אייער הייליגע לאַנד ! עס הערט זיך דער שופר של משיח ! לאַמיר זוכה זיין צו דער גאולה ! אמן, ואמן !

שופר

ר' סעדיה גאון וועגען שופר בלאָזען. דער בעל תוקע. די שברים אין דער אידישער הויז און אין אידישען לעבען. דער שופר און די אידישע פארטייען. ד תורה. די העברעיִ אישע שפראַך. דער שמן און דער שופר. ווען ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער בלאָזט שופר.

מיר בלאָזען היינט שופר. די שוהל איז געפאַקט. אַלע זענען געקומען אַרען דעם שופר. ניט אַלע פון אונז ווייסען אָבער וואָרום מיר בלאָזען שופר ? עס איז דערפאַר כּראי איבערגעבען וואָס דער גרויסער אידישער קעמפּפּער און רעליגיאָנס פּילאָזאָף, דער אונשטערבליכער ר ב ס ע ד י ה ג א ו ן זאָגט וועגען דעם, און ער, רב סעדיה גאון זכרוננו לברכה, גיט אָן 10 אורזאָכען פאַר שופר בלאָזען.

1) ווייל היינט, ראש השנה, איז די וועלט בעשאַפּען געוואָרען און גאָט ברוך הוא איז געוואָרען דער מלך פון דער וועלט. און עס איז אַן אַלטער מנהג דאָס אין דעם טאָג ווען דער מלך ווערט געקרוינט אַלס קעניג, בלאָזט מען שופר, צו אַנערקענען און באַשטעטיגען זיין רעכט אויף דער טראָהן. מיר טהוען אויך אזוי, ווי דוד המלך זאָגט אין תהלים (צ"ח, ו) — בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני ה' מ' ה' ה', מען שרייט אויס „המלך“ און מען בלאָזט שופר צו באַשטעטיגען זיין קעניגליכע טראָהן.

2) ראש השנה איז דער ערשטער טאָג פון עשרת ימי תשובה, בלאָזט מען שופר, צו אויסרופען און מאַכען בעקאָנט, אַז דער וואָס וויל תשובה טהאָן, זאָל יעצט תשובה טהאָן, ווייל יעצט איז די ריכטיגע צייט.

3) דער שופר דערמאָנט אונז אָט יענעם הייליגען און גליקליכסטען מאַמענט אין אונזער נעשיכטע ווען מיר האָבען גענומען די תורה אויף דעם באַרג סיני, שטעהט אין חומש (שמות י"ט) — וקול שופר חזק מאד, — עס האָט געבליאָזען שופר דאָן, און דער שופר היינט דערמאָנט אונז אונזער הייליגע פליכט צו לערנען די תורה, שטיצען די יעניגע וועלכע לערנען גאָט'ס תורה

און פערשפרייטען די אידעאלען פון דער תורה צווישען אונזערע יונגע סינדער, זיין און טעכטער, און שטיצען די תלמוד תורה'ס און ישיבות פון לאַנד מיט דער פולער האַנד.

(4) דער שופר דערמאָנט אונז אויף די ווערטער פון די אידישע נביאים, שטאַרקע, גרויסע, פייערדיגע און הייליגע ווערטער, וועלכע האָבען געשמורעמט הערצער און געמאַכט זיי ציטערען ווי דער שופר טהום היינט. און דאָס מיר און אונזערע סינדער מוזען לערנען די ווערטער פון די נביאים אין זייער אַריגינעל, אין דער הייליגער העברעאישער שפראך, ווי זיי זענען אַרויס פון דעם מויל פון דעם נביא, און ניט פערשוועקען און פערבליגען זיי דורך אַן איבערזעצונג אין אַנדערע שפראַכען.

(5) דער שופר דערמאָנט אונז דעם חורבן פון בית המקדש. ווי דער נביא ירמיה וועלכער האָט באַקלאָנגט דעם גרויסען אידישען אומגליק, דעם חורבן פון אונזער לאַנד און בית המקדש, דריקט זיך אויס: — איד הער די שטימע פון דעם שופר, ווי דער שונא יאָגט אונז, כי קול שופר שמעתי תרועת מלחמה (ירמיה ד'). און דער שופר דערמאָנט אונז אַן אונזער הייליגע פליכט צו העלפען אויפבויען און אויפלעבען צוריק אונזער הייליגע לאַנד אין דעם נייסט פון אונזער הייליגע תורה.

(6) דער שופר דערמאָנט אונז די עקידת יצחק. דער שופר איז דאָך געמאַכט פון דעם האָרען פון אַ באַראַן, דער באַראַן וועלכער האָט געזאָלט זיין אַ קרבן אנשטאט יצחק אבינו. און די עקידה איז דאָך דער סימבאָל פון מסירת נפש, ווי ווייט מיר דאַרפען זיין גרייט צו פערגיסען אונזער לעצטען טראַפּען בלוט פאַר די הייליגקייט פון גאָט'ס נאמען, פאַר די הייליגקייט פון אונזער תורה.

(7) ווען מיר דערהערען ווי דער שופר בלאָזט, דאַרפען מיר מורא האָבען פאַר די גרויסקייט פון דעם אַלמעכטיגען גאָט, אזוי איז דאָך די אויפגאַבע פון דעם שופר צו אַרויף וואַרפען אויף אַלעמען אַ הייליגען שרעק, היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו?

(8) דער שופר דערמאָנט אונז אויף דעם קומענדען גרויסען „יום הרין“ וואָס אויף איהם האָט געזאָגט דער נביא צפניה — עס איז נאָהענט דער גרויסער מאַג פון גאָט, ער איז נאָהענט, אַ טאָג פון שופר און שאַלען. „קרוב יום ה' הגדול, קרוב ומהר מאד, יום שופר ותרועה (צפניה א' י"ד, ט"ז).“

(9) דער שופר דערמאָנט אונז יענע גליקליכע אידישע צוקונפט זוען אַלע פעריאָנטע און פערפאָלטע אידען פון אַלע טהיילען פון דער וועלט, די נדחי ישראל, וועלען זיך פעראייניגען אַלס איין גרויסע, שטאַרקע, מעכטיגע, אידישע נאַציאָן, ווען די אידישע פאָלק וועט צוריק אויפלעבען אין איהר הייליג לאַנד, וואָס דאָן וועט — ווי דער נביא ישעיה פערזיכערט אונז — געבלאָזען ווערען אין אַ גרויסען שופר און עס וועלען קומען צוריק אין ארץ ישראל אַלע פער־לאַרענע אידען פון דער גאַנצער וועלט, „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאז האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים“ וכי' (ישעיה כ"ז, י"ג).

10) דער שופר דערמאָנט אונז און מאַכט אונז גלויבען אין תּחית המתים, דאָס דער שופּר וועט בלאָזען און אַלע טוידטע וועלען צוריק אָפּגעלעבט ווערען, ווי דער נביא ישעיה זאָגט — כל יושבי תּבל וּשוכני ארץ כּנשוא נם הרים תּראו וּכתקוע שופּר תּשמעו וכו' (ישעיה י"ח, ג'). זעה (אבורדהם, הלכות ראש השנה, און ראש השנה דף ט"ו, מחזור וויטרי, זייטע 372, מטה משה סימן תח"ג).

און ווי הייליג דער שופּר איז, אַזוי דאַרף זיין דער יעניגער וועלכער דאַרף בלאָזען שופּר, דער בעל תּוקע. ער מוז זיין אַן אמת'ער פרומער איד; ער דאַרף פּערשטעהן זיין הייליגע אויפגאַבע. 3 טעג פאַר ראש השנה מוז ער זיך צוריק ציהען פון דער גאַנצער וועלט און פּערטיעפּען זיך אין די הייליגקייט פון לעבען, פון גאָטהייט, פון דער תּורה. דער זוהר זאָגט דאָס ר' אלעזר'ס פּאָטער האָט ניט געוואָלט הערען שופּר בלאָזען זאָנדערען פון א בעל תּוקע וועלכער האָט זיך אָפּגעזונדערט פון דער וועלט און פּערשטעהט די הייליגע סודות פון דעם שופּר — א"ר אלעזר חמינא לאבא ביומי ראש השנה ויום הכּפורים וכו' דלא מקבל תּקיעותא דבר נש דלאו איהו חכים למתקע ברוא דתּקיעה (זוהר ויקרא, דף י"ח).

און עס האָט פּאַסירט מיט ר' מענלין זכּרוננו לכּרעה, דאָס אין זיין שטאָרט זענען געווען 3 בעלי תּקיעות, וועלכע זענען געווען ספּעציאַליסטען אין שופּר בלאָזען, און אַז עס איז געקומען ראש השנה, האָט איינער גענומען בלאָזען שופּר און — מען הערט ניט קיין שטימע! מען האָט גערופּען דעם צווייטען בעל תּוקע — ער קען אויך ניט! און דער 3טער בעל תּוקע בלאָזט, און קיינער ווערט איהם ניט! א שרעק איז געפּאַלען אויף דעם גאַנצען עולם. ר' מענלין ז"ל האָט זיך ניט פּאַרלאָרען, ער האָט געהייסען איבערקערען דעם שופּר און לייצענען אין איהם, "ויהי נועם." ווען דער בעל תּוקע האָט אַזוי געטאָן, האָט דאָן דער שופּר אַרויסגעגעבען די קולות קלאָר און פיין. האָט ר' מענלין דערקלערט די אורזאַכע: דער שטן איז דאָרט געווען און ער האָט פּאַרהאַלטען די תּקיעות, דער שטן האָט ניט געלאָזען שופּר בלאָזען. אַזוי ווערט געבראַכט אין דעם באַוואוסטען ספר „מטה משה", 3טען טהייל, סימן תח"ח.

אידען האָבען געקענט בויען וועלטען, שאַפּען גרויסע, ריזיגע, קאלאסאַלע, הייליגע ארבייט פאַר ארץ ישראל, פאַר שמירת שבת, כּשרות, חנוך הבנים; זיי האָבען געקענט אויפוועקען די גאַנצע וועלט פון זייער ליטארגישען שלאָף, אידען וואָלטען מיט זייער שופּר בלאָזען אויפגעוועקט די וועלט צו גאָטהייט, צו מאַראַל, צו הייליגקייט פון לעבען, דאָס אידישע פּאָלק קען וועקען פון שלאָף, ווען ניט אידען וואָלט נאך די וועלט געווען פּאַרזונקען אין די ווילדעסטע באַרבאַרום, אין די נידעריגסטע פּאַרזונקענהייט. דער איד איז אַ גוטער וועלט בעל תּוקע. אויף דאָס אידיש פּאָלק זאָגט דאָך דער פּסוק „אשרי העם יודעי תּרועה" גליקליך איז דאָס אידיש פּאָלק וואָס ווייס ווי צו בלאָזען שופּר. דער אומגליק אָבער איז — דער שטן מישט זיך אַריין און לאָזט ניט שופּר בלאָזען! דער שטן פון שנאת חנם, פרוד לכּבות, פון פּאַרטייאישע צו-שפּאַלטענדיקייט און צוברעקענדיקייט.

גרויסער גאָט! ווי צוברעקעלט מיר זיינען — ציוניסטען, מזרח־איסטען, פּועלי ציון, חסידים, מתנגדים, ליטווישע אידען, פּוילישע אידען, גאַליציאַנער אידען, טערקישע אידען, שפּאַנישע אידען, תּימן'ער אידען, אַפּריקאַנער אידען, רוסישע, דייטשע, אַמעריקאַנער אידען, ליובאַוויטשער חסידים, פּוילישע חסידים, און וויפּיעל מדרגות חסידים געפינען זיך? היינט קלאַסען, פּאַרטייען, קלויזעלעך, אָהן אַ שיעור און אָהן אַן ערך! איין פּאַרטיי וויל ניט פּאַרשטעהן די אַנדערע פּאַרטיי. היינט וואו זענען די ארטהאַדאָקסישע אידען, קאָנסערוואַטיווע אידען, ליבעראַלע אידען, רעפּאָרמער, ראַדיקאַלע אידען, פּריי געזאָגענע אידען, אַ אַנשטאַט איין גרויסער הייליגער נאַמען וואָס אַמאָל איז געווען — ד ע ר א י ד! דער שטן, ער נעהט ניט אַוועק פון דער אידישער גאַס. ער פאַר טומעלט דאָס די מהות, צושטערט הערצער, קאָזט ניט פאַראייניגען אַלע שאַפענדע פּראָדוקטיווע כחות פון אידישען פּאָלקס. ווען נור מען וויל שופּר בלאָזען, וועקען אידען צו מעשים טובים, צו פאַראייניגונג, אהדות, אַזוי קומט דער שטן און לייגט זיך אַריין אין שופּר און קאָזט ניט בלאָזען! . . .

ווען דער גרויסער צדיק און אוהב ישראל ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער זצ"ל, האָט געבלאָזען שופּר און עס האָט זיך ניט געבלאָזען, האָט ער אַ וואָרף געטאָן דעם שופּר — אַזוי דערצעהלט די וועלט — און האָט אַ געשריי געטאָן צום רבּונו של עולם — ווילסט ניט איך זאָל בלאָזען, זאָל איוואַן בלאָזען שופּר!

און דאָס איז אונזער אומגליק! ווען איוואַן בלאָזט שופּר, געפינט מען צישטאַכענע, געקוילעטע, צוריסענע מאַמעס מיט קינדער אין די גאַסען, בלוט ניסט זיך ווי וואַסער, און די אייניקלעך פון ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער ווילען קושען די הענד פון איוואַן, לערנען זיין תּורה, זיין געשיכטע, זיין שפּראַך, זיין קולטור, זיינע טראַדיציעס, זיין ליטעראַטור, און אונזערע קינדער אין אַלע לענדער אַסימילירען זיך מיט איוואַן, און ווען נור ער בלאָזט שופּר, פאַרגעסען זיי אויף די טייכען בלוט און לויפּען נאָך די תקיעות פון איוואַן'ס שופּר. און ווען, להבדיל בין קדושה לטומאה, ווען ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער בלאָזט שופּר, לייגט זיך דער שטן אַריין אין שופּר, און לאָזט ניט בלאָזען!

שטן! שרעקליכער שטן המשחית! אַוועק פון אונזער שופּר! לאָז בלאָזען! זאָל ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער'ס שופּר שטורעמען די אידישע האַרץ, זאָלען די טרוקענע ביינער פון אידישען פּאָלקס באַקומען זייער אויפֿ־ לעבונג פון דעם אידישען גייסט, זאָלען זיך אַלע אידען פאַראייניגען! זאָל געהומען אַן ענדע פון גלות! פון פרוד לַכבות! זאָל זיך לאָזען הערען די שטימע פון ארץ ישראל, די שטימע פון פּרייהייט! — תקע בשופּר גדול לחרותינו! לאָמיר פאַרטרייבען דעם שטן, לאָמיר זיך באַפּרייען פון די געדאַנקען און ליטעראַטורען פון איוואַנען, צוריק צו אונזער תּורה, צוריק צו אַלעס וואָס איז אידיש, לאָמיר צוריק אויפּבויען אונזער א י ד י ש ע ה ו י ז!

די א י ד י ש ע ה ו י ז איז צובראַכען, רואינירט, חרוב, און מען דאַרף רייסען קריעה ווען מען זעהט ווי די אידישע הויז איז חרוב, אָהן די הייליגקייט פון שבת, יום טוב, כשרות, טהרת המשפּחה. אַ צו ב ר אָ כ ע נ ע

אידישע הויז ! און ווען מען דערהערט ווי דער שופר בלאָזט, ווען דער מקריא
 ניט אַ קרעכץ : ש ב ר י ם, פיהלען מיר ווי אונזער גאַנצער לעבען איז אַ
 לעבען פון ש ב ר י ם, אַלעס צובראַכען, ניטאָ קיין אידישע לאַנד, אידישע
 הויז, די אידישע לאַנד איז נאָך אין פרעמדע הענד, די אידישע הויז טאַנצט
 נאָך די תקיעות פון איוואַן און ניט להבדיל, פון ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער !
 דער אַלטער פרומער פּאָטער „די אַלד מען“ האָט דאָרט קיין פּלאַץ ניט, חרוב
 איז די אידישע הויז, צובראַכען, אין גאַנצען צובראַכען, ש ב ר י ם ! אונזערע
 קינדער ריידען פאַרשירענע שפּראַכען אין די פאַרשירענע לענדער און ריידען
 ניט אונזער שעהנע הייליגע העברעאישע שפּראַך, א פ א ל ס א ה ן א
 ל ש ו ן, ש ב ר י ם !

עלמערען און קינדער, פּאָטערס און זיהן, מוטערס און טעכטער, ווי
 צומהיילט איהר זייט ! ביי איין טיש זיצען פאַרשירענע דורות ! דער פּאָטער
 פאַרשמעהט ניט זיין זוהן, די טאָכטער פאַרשמעהט ניט די מוטער, צובראַכען,
 אַלעס צובראַכען, ש ב ר י ם !

מיין גרויסע הייליגע פּאָלק, ווי צומהיילט און צוברעקעלט דו ביסט !
 קינדער פון איין פּאָלק, ווי פּערשירען זיי זענען איינער צום צווייטען, פּער-
 שידענע זיטען, מנהגים, שפּראַכען, פרעמדע, צובראַכענע, צובראַכענע קינדער
 פון איין פּאָלק, ש ב ר י ם !

און מיר וועלען אָבער דערלעבען יענע גליקליכע צייט ווען דער רבנו של
 עולם אליין וועט ווערען דער בעל תוסע, ווען ער וועט שופר בלאָזען, דאָן וועט
 די וועלט פאַרציטערט ווערען, דער יום הדין וועט קומען, און די שטימע פון
 שופר וועט זיך הערען פון ציון וירושלים, ווי ר' לוי זאָגט אַז אַלעס גוטעס, ברכות,
 ונחמות וואָס גאָט וועט געבען אידען, וועלען זיי קומען נור פון ציון, און דער
 שופר וועט רופען צו פרייהייט, צו דער גאולה, אזוי זאָגען דאָך אונזערע
 חכמים זכרונם לברכה — „אמר ר' לוי כל טובות וברכות ונחמות שהקב"ה
 עתיד ליתן לישראל אינו אלא מציון, ישועה — שנאמר, מי יתן מציון ישועת
 ישראל, ברכה מציון— שנאמר, יברכך ה' מציון, שופר מציון— שנאמר תקעו שופר
 בציון (מ"ר קדושים, וילקוט ישעיה ב') ואין שופר אלא של חירות, שנאמר
 והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו' והתוקע הוא הקב"ה, שנאמר וה' אלקים
 בשופר יתקע (ספרי בהעלותך, וילקוט זכריה תקע"ה).

לאָמיר אַרבייטען אַלע צוזאַמען פאַר אַלעס וואָס איז הייליג און טייער
 ביי אונז אידען און מיר זאָלען זוכה זיין צו הערען שופר של משיח און קומען
 צוריק אין ארץ ישראל, אמן ! ואמן !

ת ק י ע ת ש ו פ ר

שרה בכתה שלש בכיות כנגד ג' תקיעות, שלש יללות כנגד שלש יבבות ופרחה נשמתה ומתה (פרקי דרבי אליעזר, פל"ב).

א שרעק פאלט אויף אלעמען. דער שופר בלאָזט, וועקט, רופט, וויינט, קלאָנגט, קרעכצעט. וואָס וויל דער שופר ? פאַרוואָס מאַכט ער אונז אַזוי אומטעניג ? וואָס וויינט אין איהם ? זאָגט דער מדרש אַז ווען יצחק איז געקומען צוריק פון דער עקידה, איז ער געקומען צו זיין ליבע, געטרייע מוטער, אונזער אלעמענס מוטער שרה, פרעגט זי איהם : — וואו ביסטו געווען מיין פינד ? — דערצעהלט ער איהר די גאַנצע געשיכטע פון דער עקידה. גיט די מוטער שרה אַ שרעקליכען קרעכץ און זאָגט — וויי על ברי, אלילי המלאך כבר היית נשחט ! — וועה איז צו מיר פאַר מיין זוהן ! ווען גיט דער מלאך, וואָלסטו שוין לאַנג געווען אַ געקוילעטער ? — ענטפערט יצחק — יע מוטער, ווען גיט דער מלאך פון הימעל וועלכער האָט אויסגעשריען : „אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה,“ טשעפע גיט דין זוהן יצחק, ווען גיט ער, וואָלט איך שוין לאַנג געווען געקוילעט דורך די הענד פון מיין פאָטער. באותה שעה — זאָגט דער מדרש — צווחה ששה קולות, כנגד ששה תקיעות, דאָן האָט די מוטער שרה געשריען זעקס קולות אקעגען די 6 תקיעות (ויקרא רבה, פ"ב כ). און אונזערע חכמים זאָגען אויך — שרה בכתה שלש בכיות, כנגד ג' תקיעות, שלש יללות כנגד שלש יבבות, ופרחה נשמתה ומתה (פרקי דר"א, פ' ל"ב). שרה האָט געוויינט דריי געוויינען קעגען דריי תקיעות, דריי קלאָנגען קעגען די דריי קלאָנגען און זיפצען פון דעם שופר, און איהר נשמה איז אַרויס געפלויען און זי איז געשטאַרבען.

שרה שטאַרבט צוליב פינדער, שרה וואָלט נאָך פיל געלעבט, נור הערענדיג אַז איהר ליבער, הייליגער זוהן יצחק איז געראַטעוועט פון טוידט, פון אַ טוידט צו וועלכען ער איז געווען גרייט, אַ טוידט פון אַ קדוש, אַ הייליגער טוידט, ער איז געגאַנגען מיט גרויס שמחה שטאַרבען על קדוש השם, ווערען אַ קרבן פאַר גאָט, פון אזאַ גליקליכע בשורה, פון אַזוי פיל נחת, האָט געפלאַצט די מוטער שרה'ס האַרץ, די האַרץ האָט גיט געקענט אַריבער טראָגען אַזוי פיל גליק און פרייד און שרה איז געשטאַרבען.

און היינט איז ראש השנה, מיר בלאָזען שופר, זאָגט אונז דער מדרש אַז דער געוויין פון שופר איז שרה'ס געוויין, ווען איהר הערט ווי דער שופר כליפעט, קרעכצעט ; ווען איהר הערט ווי דער שופר וויינט, זאָלט איהר וויסען, רבותי, אַז די שטימע פון דער אידישער מוטער וועלכע האָט מיט איהר מאַרד האַרץ און בלוט ערצויגען פינדער און האָט זיי נאכהער צו דער עקידה געפיהרט, די פאַרצייטיגע הייליגע שרה'ס וועלכע האָבען ערצויגען פינדער וועלכע זיינען געשפרונגען אין פייער על קדוש השם, אַט די מאַמעס וועמעס הייליגע, אומשולדיגע פינדער האָט מען אויף בויער געהאַנגען, אין וואַסער געוואַרפען, אין פייער געברענט, הענד און פיס געבראַכען, זיי זאָלען זיך

שמד'ען, און זיי, די יונגע קינדער, האָבען פאַרגאַסען זייער לעצטען טראָפּען בלוט און זיינען געגאַנגען צום טוירט, שטאַרבען על קדוש השם, אָט די אַלע הינדערטער און טויזענטער הייליגע אירישע מוטערס וועמעס קינדער זיינען צו דער עקירה געגאַנגען, זיינען געשטאַרבען על קדוש השם, אָט די אַלע טויזענטער אירישע מוטערס באַוויינען זייערע ליבע קינדער, זייער קרעכט, זייער וועהמאג, זייערע קולות, זייער געוויין, פון טויזענדער יאהרען, דער געוויין פון אַ מוטער וועלכע האָט איהרע קינדער פאַרלאָרען, הערט זיך יעצט דורך דעם שופר. דער שופר לאָזט הערען זייער וועהמאג, זייער קרעכט, און זייער שרעקליכער פאַרצווייפּעלטער געוויין, און דערפאַר וויינט דער שופר. און פאַר אונז שמעהען איצט אויף גאַנצע דורות פון קדושים וועלכע זיינען פאַרברענט געוואָרען על קדוש השם. דער שופר רופט אַרויס אָט די אַלע הייליגע נשמות. און די אַלע קדושים בעמען אונז, אַפּעלירען צו אונז דורך דעם שופר, אַז מיר זאָלען ערציהען אונזערע קינדער אין דעם גייסט פון דער תורה, אַז אונזערע קינדער זאָלען קענען אַזוי ווי יצחק אבינו זיך מוסר נפש זיין פאַר דאָס יודענטהום.

די וויינענדיגע שטימע פון אונזער מוטער שרה רופט צו אַלע אירישע מוטערס, און בעט זיי : — אירישע מוטערס ! ערציהט אייערע קינדער אַזוי ווי איך האָב ערצויגען מיין זוהן יצחק, וועלכער איז געגאַנגען מיט שמחה געקולעט צו ווערען פאַר דעם כבוד פון גאָט ! — ניט אומזיסט מוזען אַלע אירישע פרויען קומען שופר הערען, ווייל דער שופר איז אַ הייליגער מעסערזש צו אַלע אירישע מוטערס פון לאַנד, וועלכער דערמאָנט זיי זייער הייליגע פליכט פאַר די אירישע ערציהונג פון זייערע קינדער.

דורך דעם זכות פון די נשים צדקניות זיינען אונזערע עלטערען אויס־געלייזט געוואָרען פון מצרים, און דורך דעם זכות פון די נשים צדקניות פון היינטיגען דור, און דעם זכות פון יענע אירישע מוטערס וועלכע העלפּען די תלמוד תורה'ס און ישיבות פון לאַנד, וועלכע העלפּען צו ערציהען אַ נייעם אירישען דור אין דעם גייסט פון דער אַלטער הייליגער אירישע תורה, וועלען מיר זוכה זיין צו הערען דעם שופר של משיח במהרה בימינו, אמן ! ואמן !

שׁוֹפֵר

החמה מקטרגת בראש השנה, אומר לה הקדוש ברוך הוא, את עד אחד, ואין דבריו של אחד נשמעים, והולכת להביא עמה הלבנה, ואינה יכולה למצוא, שהיא מתכסה בו, והיונו דכתוב תקעו בחדש שופר ב כ ס ה ליום הגינו (ולקוט ראובני, פ' בראשית, וסמ"ג סוף הלכות ראש השנה).

ווען מיר עפענען די אירישע געשיכטע און מיר ליינענען אין איהר, ווערען מיר ענטציקט און איבעראשט פון אַ מערקווירדיגע, זאָנדערבאַרע ערשיינונג : אַז ווען דער איד איז רייך, פריי, און גליקליך, פאַרגעסט ער אויף אירישקייט, און ווערט אַסימילירט מיט די גוים צווישען וועלכע ער לעבט — וישמן ישורון

ויבעט ! — און ווען דער איד איז אַרױם, פאַרפּאָלגט און אונטערדריקט, דאַן האַלט ער זיך שטאַרק אָן זײן הייליגע אמונה. עס איז דאָ אַן אַלטער גוט באַשאַפּטער משל, ווי אַ וואַנדערער געהט אין וועג, און די זון מיט דעם ווינד האַכען זיך געוואָמען צווישען זיך, ווער פון זיי ביידע איז שטאַרקער, און ביידע דאַרפען צייגען זייער שטאַרקייט אויף דעם אַרימען וואַנדערער וועלכער געהט אין וועג, זיי מוזען ביי איהם די קליידער זיינע אַראָפּ רייסען. נון פּאַנגט אָן דער בייזער ווינד זײן שרעקליכע, גרויזאמע ארבייט. דער ווינד בלאָזט, ניט נאַטירליך, ער רייסט דעכער, וואַרפט אַלעס צו דער ערד, דער וואַנדערער שרעקט זיך אָבער און גאַרטעלט זיך שטאַרקער אַרום. דער ווינד ווערט בייזער, שטאַרקער, גרויזאמע, ער רייסט, ער שטורעמט, ער פּיפט, ער ברעכט, בוימער אין וואַלד קרעכצען, דער אַרימער וואַנדערער פאַלט אַוועק צו דער ערד אָהן כחות, דער ווינד רייסט איהם, וואַרפט איהם, שמוייסט איהם אין פנים, אָבער פיהרט נאָר ניט אַויס : די קליידער בלייבען אויף איהם. קומט אָבער די גומע, די ליבע זון, שטיילט אײן דעם ווינד, עס ווערט וואַרעם. דער וואַנדערער, פיהלענדיג די וואַרעמקייט פון דער זון, נעמט אַראָפּ פון זיך די אויבערשטע שווערע קליידער. די זון טהוט זיך איהר'ס : עס ווערט הײס, שרעקליך הייס, און דער וואַנדערער מוז אַראָפּוואַרפען זיינע קליידער פון זיך און געהן אַזוי לייכט געקליידט ווי מעגליך. זאָגט די זון צום ווינד — זעהסטו ? דו בייזער ווינד, מיט בייזען קען מען נאָר ניט טאָן, אָבער מיט גוטען, קען מען אַלעס טאָן ! — מיר זאָגען אין אונזערע תּפּלות, האדרת והאמונה, די אמונה איז פונקט ווי די אדרת, דער שווערסטער מאַנטעל פון דעם וואַנדערער. דער בייזער ווינד, רדיפות, צרות, פאַרפּאָלונגען, קענען דעם מאַנטעל, דעם אדרת האמונה ניט אַראָפּרייסען, דער איד איז זיך דאַן מוכר נפש פאַר זײן אמונה און שטאַרבט ווי אַ קרוש. אָבער די זון ? גלייכע רעכטע, בירגער רעכטע, אַ סך געלר, אייגענע הייזער, אויטאָמאָבילען, קאַטעדזשעס, אָט די זון, זי פיהרט אַראָפּ פון אמונה.

ווען אַ מענש געפינט זיך אין אַן אומגליק, פיהלט ער דאַן אַזוי ווי זײן זון איז אונטערגענאַנגען : פינסטער איז איהם זײן וועלט ; פינסטער איז איהם זײן לעבען. ווען אָבער איהם געהט זעהר גוט, ער פיהלט זיך רייך און גליקליך, דאַן הייסט דאָס על דרך המליצה — זײן זון שיינט. און דאָס איז, רבותי, דער טיפּער היסטאָרישער און פּילאָזאָפּישער געדאַנק וואָס ליגט באַר האַלטען אין מדרש — החמה מקטרגת בראש השנה — די זון איז מקטרג צו גאָט אויף אידען אום ראש השנה. זי זאָגט — זעה גאָט, וואָס פון אידען איז געוואָרען ווען די זון שיינט פאַר זיי. וואו זיינען די געפאַקטע בתי מדרשים יעדען טאָג פון יאהר און יעדע שטונדע פון טאָג ? וואו זיינען אַהינגעקומען די טויענדער אירישע חדרים וואו אירישע קינדער האַבען תורה געלערענט ? עס געפינען זיך יעצט מיליאָנען אירישע קינדער וועלכע געניסען ניט קיין ברעקעל אירישע ערציהונג, און דאָס האַבען געמאַכט די שטראַהלען פון דער זין — פון גליק און פרייהייט — די זון האָט אַ שײן געטאָן און דאָס יודענטהום ווערט צושמאַלצען. החמה מקטרגת בראש השנה, אָט אַזוי איז די זון מקטרג

אום ראש השנה. ענטפערט גאָט — איין עדות העורט מען ניט אויס, מען דארף הערען 2 עדות, וואָס זאָגט די לבנה ? ווי מוען אירען ווען זיי פיהלען זיך אָרים און פאַרפאַלגט ? האָבען מיר אָבער יעצט אַ מערקווירדיגען פאַל וועלכער איז ווירקליך אַ נייעס אין דער אידישער געשיכטע, דאָס איצט נאָך דער גרויסער וועלט מלחמה, איז געוואָרען אַן איבערקערעניש, אַ רעוואָלוציאָן אין די מענשליכע מחות און נשמות, אַז אפילו געדריקטע, פאַרפאַלגטע, און אָרימע אירען זיינען, ניט צוגעבונדען צו אידישקייט ווי עס באַדאַרף צו זיין ! האָבען מיר דאָך אָרימע ארבייטער וועמעס קינדער ווייסען ניט פון דעם אידישען גאָט און די אידישע תורה, און דערפאַר — הולכת להביא עמה הלבנה — געהט די זון מיטבריינגען מיט זיך די לבנה, צו צייגען דאָס צייטען האָבען זיך געביטען, אפילו די לבנה — דער סימבאָל פון חשך — קען עדות זאָגען אויף אירען אום ראש השנה, אַז זיי, די אָרימע לבנה אירען, וועלכע געניסען ניט קיינע זונען שטראַהלען אין זייער לעבען, דאָך קען מען אויף זיי גענוג מקטרג זיין, אָבער — ואינה יכולה למצוא שהיא מתכסה בו שנאמר תקעו בחדש שופר ב כ ס א ליום חגיגו — אָבער מען קען ניט געפינען די לבנה אום ראש השנה, זי ווערט דאָן פאַרדעקט, באַהאַלטען, זי וויל ניט און קען ניט קומען מקטרג זיין אויף אירען, וויל ראש השנה קומען אפילו די אָרימסטע און אומגליקליכסטע אירען בעטען גאָט : די שוהלען, די טעמפלען, די האָלען, די קירכען, יעדער פאַסיגער און ניט פאַסיגער פּלאַץ, ווערט פאַרפאַקט מיט אירען וואָס קומען דאוונען. ניט אומזיסט רופט זיך דאָס „דער ימים נוראים יארד“, און דאָס צייגט אַז „וואָס מיר זיינען זיינען מיר, אָבער אירען זיינען מיר“, דער איד בלייבט איד ! אַ גאַנצען יאהר פאַרגעסט ער אַביסעל אויף זיין אידישקייט, אָבער אַז עס קומט ימים נוראים, קומט ער צו זיך. און דערפאַר בלאָזט דער שופר : ער רופט צו אַלע נדחי ישראל, צו אַלע פאַרשטויסענע אירען, זיי זאָלען זיך אומקערען צוריק צום יודענטהום. דער שופר רופט צו די לומדים, צו די משכילים, וועלכע זיינען באַוואוסטזיניגע, אויפגעקלערטע אירען, דאָס זיינען די „זון אירען“, און זי רופט אויך צו די פּראָסטע אירען די „לבנה אירען“. די זון איז מקטרג צו גאָט אום ראש השנה, אַז דוקא די היינטיגע, מאַדערנע אויפ־געקלערטע אירען זיינען ניט גאָר פרום, די משכילים וואָס דאַרפען דאָך זיין אַז — והמשכילים וזהירו כזוהר הרקיע — זיי, די משכילים, די אויפגעקלערטע, דאַרפען דאָך זיין זונען אירען, זאָלען שיינען ווי דער הימעל, צום סוף וואָס זעהען מיר — היש משכיל דורש אלקים ? עס איז שווער צו קריגען אַ משכיל וועלכער זאָל זיין אַ פרומער איד, אַ דורש אלקים. פאַרצייטען אָבער פלעגט דער פּראָסטער איד, דער לבנה איד, ניט אַזוי אויפגעקלערט, אָבער פרום, אמת פרום זיין ; היינטיגע צייטען אָבער, וויל די זון בריינגען אום ראש השנה אַלס עדות אפילו די לבנה, דאָס אפילו פּראָסטע ארבייטער וועלכע האָבען קיין צייט און קיין געלעגענהייט ניט געהאַט צו לערנען, ליינען, שטודירען, פּילאָזאָפירען, און דאָך זיינען זיי פרעמד פון אידישקייט. אָבער די לבנה באַהאַלט זיך ראש השנה ! זי איז צוגעדעקט ! ראש השנה און יום כפור קומען אַט די לבנה אירען כאַפּען אַ אידישע וואָרט, מען קען ניט און מען טאָר ניט מקטרג זיין אויף אירען אום ראש השנה !

* * * *

און עס בלאָזט דער שופּר, ער רופּט צו די זון אידען, צו די לומדים און משכילים, ער רופּט צו די פּראָסטע אידען, צו די לבנה אידען, ער רופּט צו די גבירים, צו די קאָפיטאַליסטען, ער רופּט צו די אָרימע אידישע ארבייטער, ער רופּט צו די קאַנסערוואַטיווע אידען, צו די ליבעראַלע אידען, צו די ארטאָ־דאָקסישע אידען, ער רופּט צום אַלטען דור, און ער רופּט צום נייעם דור : דער שופּר רופּט צו אַלע קלאַסען אידען, צו אָרים און רייך, צו אַלט און יונג — אידען ! פּאַראַייניגט זיך ! זאָגט דער מדרש נעשין בני ישראל אגודה אחת מיד הן ננאלין, ווען נור אַלע קלאַסען אידען וועלען זיך באמת פּאַראַייניגען אין איין גרויסען, שטאַרקען, מעכטיגען, הייליגען, אידישען פּאַרבאַנד, ווען ביי אַלע אידען פון דער וועלט וועט הערשען אַחדות און שלום, אָט ווי דער שופּר פּאַרלאַנגט דאָס. שטעהען די אידען פון אַמעריקא און בלאָזען שופּר און רופּען די אידען פון ארץ ישראל און פון דער גאַנצער וועלט צו ארבייטען צוזאַמען פאַר אידען און יודענטהום, דאַן — יתקע בשופּר גדול ובאו האובדים והנרחים, וועלען מיר דערלעבען יענעם גרויסען, הייליגען מאָמענט דאָס מיר וועלען זוכה זיין צו הערען דעם ג ר ו י ס ע ן שופּר, דעם שופּר גדול, דעם „שופּר של משיח“, אז עס וועלען קומען אַלע קלאַסען און פּאַרטייען פון פּאָלקס צוריק אין ארץ ישראל, און עס וועלען אויך קומען צוריק, צוריק צום פּאָלקס, צוריק צום יודענטהום, צוריק צו אונזער לאַנד, די אובדים און די נרחים. עפענט די אידישע געשיכטע און לייענט, וועט איהר פּאַרשטעהן ווי פיעל מיליאָנען אובדים און וויפיעל נרחים מיר האָבען געהאַט אין אונזערע לעצטע צוויי טויזענד יאהר גלות, פּאַרלאָרענע און פּאַרשטויסענע, ווי גרויס איז זייער צאָהל ! און ווי גליקליך, און ווי רייך זיי האָבען געקענט מאַכען דאָס אומ־גליקליכע און אָרימע אידישע פּאָלקס ווען זיי וואָלטען ניט געווען פּאַרלאָרען און פּאַרשטויסען פון אונז. דער שופּר וועקט ! דער שופּר רופּט ! ער רופּט צוריק, צוריק צו גאָט ! צוריק צו דער תורה ! צוריק צו ארץ ישראל ! וואוהין מיר וועלען אין גיכע זוכה זיין צו קומען במהרה בימינו, אמן ! ואמן !

די סקאַרבאַווע נגונים

אידישע נגונים בכלל. די אָריגינעלע אידישע נגינה.

יעדע נאַציאָן האָט איהרע אייגענע נאַציאָנאַלע מיוזיק, נאַציאָנאַלע ליעדער און פּאָלקס ליעדער, ווי אויך נאַציאָנאַלע און פּאָלקס געזאַנג. אידען, וועלכע האָבען פּאַרלאָרען זייער לאַנד און וואַלגענען זיך אַרום שוין כאַלד 2 טויזענד יאהר, האָבען כמעט אַלעס פּאַרלאָרען, און לעבענדיג אזוי פיעל צייט אין פרעמדע לענדער אַלס מינאָריטעט, איז גאַנץ נאַטירליך דאָס דער איד אַסימילירט זיך און טאַנצט נאך די פרעמדע פעלקער. און אזוי האָט פּאַסירט דאָס אין אונזערע הייליגע שוהלען האָבען היינטיגע מאָדערנע חזנים אריינגעבראַכט פ ר ע מ ד ע געזאַנג, ניט אידישע, ווייט פון אידישען גייסט, פון דער אידישער נשמה, ווייל זיי ווייסען נעבעך ניט, דאָס די געשמאַקסטע נגינה, דאָס די געזאַנג וואָס קען אריינדריינגען טיעף אין דער אידישער האַרץ איז דוקא דער

אָריגינעלער אידישער געזאַנג. און אָט אזוי האָבען זיי אַריינגעשלאָפּט די פירכע געזאַנג אין אונזערע שוהלען, אַ גוֹ'אישע נשמה, גוֹ'אישען גייסט אין אונזערע שוהלען. און זיי, די היינטיגע חזנים, ווילען ניט וויסען דאָס אַ פאַרצייטיגער אמת אידישער „והכהנים“ אָדער „יתגדל“ צו ימים נוראים, צי בענשען טל און גשם, פון די אַלטע אידישע חזנות, שטעהט מויליאָנען מאָל העכער פון די היינטיגע מאָדערנע גוֹ'אישע געזאַנג. מען זעהט איינפיהרען אין אונזערע רייכע און שעהנע שוהלען אָדער טעמפלען, דאָס די דרשה זאָל זיין אין ענגליש, און דער גרויסער טויווענדער דאָלאָרדיגער „מאָדערנער“ חזן זאָל זינגען נאך פּרעמדע פעלקער גייסט. אזוי אַז די שכונה מוז אַנטלויפּען פון יענער שוהל. און אין דער צייט ווען אונזערע רעפּאָרמער זינגען גוֹ'אישע געזאַנג, איז די גרעסטע גוים קינסטלער וועלכע האָבען זיך געקויפּט אַ גרויסען וועלט נאמען, זוכען ווי מיט ליכט דוקא אַן אַלטע אידישע נגינה פון די אַלטע חזנות. אַזאַ וויכטיגע מוזיקאַלישע פּערזאָן ווי בעטהאָווען, האָט זיך באַנוצט מיט דעם ניגון פון אונזער „כל נררי“, און סאַנאַנס אין זיין באַריהמטע „שמשון און דלילה“ האָט זיך באַנוצט מיט אונזער „ונסלח“, און מאַיר כּער אין זיין וועלט באַריהמטע אפּערא „הוגענאָטען“ האָט זיך באַנוצט מיט אונזער „ויכולו השמים“, רובינשטיין, טשאַיקאָווסקי, באַראַדין און אַנדערע וועלט באַריהמטע קאָמפּאָזיטאָרען האָבען געזוכט ווי מיט ליכט אַלס ע אַרדישע נגונים וועלכע אַפּעלירען אזוי שטאַרק צו דער נשמה, און מיט זיי האָבען זיי באַשיינט זייערע שאַפּונגען (זעה מינקאָווסקי, אין „השלח“ סטער טהייל, זייטע 206 ; צונץ ז"פ 13).

אמת'ע אָריגינעלע אידישע נגונים זענען אונזערע טראָפּ, ווען מיר זענען מעביר די סדרה און פון דער הפטרה, דאָס זענען די נאָטען פון אונזער אָריגינעלער נאַציאָנאַלער געזאַנג און די סעפעציעלע טראָפּ צו די ספרים איוב, משלי, תהלים, וועלכע רופּען זיך אין העברעאיש מיט דעם ראשי תיבות א' מ' ת'.

די היינטיגע מאָדערנע ראַדיקאַלע אידען וועלכע טראַכטען מיט פּרעמדע גוֹ'אישע קעפּ, און אַלעס וואָס די מאָדערנע „וויסענטשאַפּטליכע“ אַנטיר סעמיטישע ביבעל קריטיק זאָגט, איז פאַר זיי הייליג, אָט די עלענדע אומד גלקליכע אידען האָבען געבעך געזוכט „וויסענטשאַפּטליך“ צו ערקלערען דאָס די טראָפּ און די נקודות זענען ניט געווען באַוואוסט צו די חכמי התלמוד, און אפילו דער גרויסער געלעהרטער ר' אַל י ה ו ב ח ו ר האָט געדענקט אזוי. ווען זיי וואָלטען אָבער וועניגער געזוכט חכמות און הסכמות ביי גוים, און וואָלטען בעסער אַריינגעקוקט אָפּטער אין גמרא, אַנשטאַט צו לייענען אַן אַנטיסעמיטישע אָפּהאַנדלונג וועגען ביבעל קריטיק, ווען זיי וואָלטען בעסער אַ בלאַט גמרא געלערענט, וואָלטען זיי געוואוסט אַז די חכמי התלמוד האָבען יא געוואוסט פון נקודות און טעמים, זיי רופּען דאָס „פסקי טעמים.“ רש"י ערקלערט : הנגינות קרוין טעמים (מגילה ג', נדרים ל', ברכות ס"ב, און זעה „פרדס רמונים“ שער הטעמים), זעה אויך דעם „מאור עינים“ פרק נ"ט, אבן ספיר ח"א נ"ו, אשתדלות שר"ל ב' חלקים, ווארשא, 1896).

די ערשטע אידישע נגונים זענען אויך די סקארבאָווע נגונים, איבערהויפט פון ימים נוראים. דאָס זענען אַלטע און הייליגע נגונים. זיי שטאַמען פון דעם מ ה ר י " 5 מ פ ר א ג ז"5 וועלכער איז געווען אַ וואונדערבארער גוטער חזן מיט פיעל משוררים. און אָט די נגונים וועלכע זענען אַרויס פון זיין ריינע הייליגע האַרץ, זענען אַרײַן טיעף אין די האַרץ און נשמה פון דעם אידישען פּאָלק און זענען געבליבען הייליג און טראַדיציאָנעל.

מען זאָגט, דאָס ווען אירען אין שפּאַניען האָבען געמוזט באַהאַלטען זייער אידישקייט, ווייל ווען מען האָט זיך דערוואוסט דאָס איינער איז אַ איד, פלעגט מען איהם פאַרברענען לעבעדיגער הייד, אין יענער שרעקליכער און פינסטערער צייט, האָט זיך דער איד געפיהלט זעהר עלענד, און יעדער שפּאַנישער איד האָט געבענקט נאך אירען, צו שליסען מעהר באַקאנטשאַפט מיט אירען, און טרעפּענדיג איינעם וועלכער קוקט אויס ווי אַ איד, אָבער ניט זענענדיג זיכער, און פיליכט טרעפט ער גאָר אָן אַ דעמעקטיוו פון דער רעגירונג, און ווען ער צייגט נור סימנים דאָס ער איז אַ איד, איז זיין לעבען אין דעם גרעסטען געפאַהר, פלעגט ער דאָן אנפאנגען זינגען שטילערהייט אַ סקאַרבאָווען ימים נוראים'דיגען נגון, און דער אמת'ער איד ווען ער דעהערט אַ ימים נוראים נגון, גיט זיך זיין אידיש האַרץ אַ צאַפעל צום רכונג של עולם, פלעגט ער אריינשמעקען דעם זינגער פון דעם סקאַרבאָווען נגון זיין האַנד מיט פרייד און גליק, „עברי אנכי“ איך בין אַ איד! און אָט אזוי האָבען די סקאַרבאָווע נגונים פאַראייניגט אָט די אַלע באַהאַלטענע און עלענדע אירען אין שפּאַניען, און זיי צינדען אָן און בעגייסטערען מיליאָנען אידישע נשמות היינט צו טאָג.

די סקאַרבאָווע נגונים זענען טיף איינגעוואָרצעלט אין דעם אידענ'ס נשמה, זיי זיינען געבוירען געוואָרען צוזאַמען מיט די אידישע צרות, דער אידישער וועהטאג, דער אומגליקליכער אידישער קרעכץ פון 2 טויזענד יאהר גלות הערט זיך פון זיי. די געטריבענע פון פרעמדע לענדער, די פליכטלינגע, די געקוילעטע און די פּאָגראַמירטע, אָט ריזער 2 טויזענד יעהריגער שרעקליכער קרעכץ פון אַ נאַצען פּאָלק לאָזט זיך הערען פון די סקאַרבאָווע ימים נוראים'דיגע נגונים. די אידישע נגונים דאַרפען ניט האָבען קיין אָרגעל באַגלייטונג. די סטרונעס פון דער אידישער נשמה באַגלייטען און גיבען צו אַ זיסען האַרמאָנישען קאלאָריט צו די האַרציגע נגונים, און דערפאַר אינזערע רעפּאָמירטע ברודער וועמעס אידישע נשמה שטאַרבט אָפּ, איז אָט די נשמה וועלכע האָט ניט קיין יניקה פון דער אידישער תורה, פון ש"ס ופוסקים, אזאַ נשמה קען ניט באַגלייטען און מיטפיהלען די אידישע נגונים, און ווען די אידישע האַרץ ווערט קראַנק און שוואַך, און די אידישע סקאַרבאָווע נגונים ווערען פּעריאָגט דאָן מוז מען אַן אָרגעל האָבען. דער אָרגעל גיט אַ קרעכץ און באַקלאַנגט אַ טוידטען יודענטהום. דער אָרגעל קרעכצעט נעבעך אויף די גרויסע אידישע אַרימקייט פון די רייכע טעמפלען.

די הייליגע סקאַרבאָווע נגונים און די הייליגע ימים נוראים טעג, מאַכען ציטערען הערצער און שאַפען אַ הייליגע שטימונג אין אונזערע ריכטיגע אידישע שוהלען.

ת ש ל י ד

בינטלעך מיט זינד אין ים. תשובה בוים ים. מענש און פיש. געדאנקען בוים ים. מען פויערש די מלוכה פון גאט. קדושים בלוט אין ים די שיף פון שמד און די שיף נאך ארץ ישראל.

היינט, דעם ערשטען טאָג ראש השנה, באַלד נאָך מנחה, בעפאָר די זון פאַרגעהט, וועלען מיר אַלע געהן צום ים, אַרײַנוואַרפען דאָרט אַלע אונזערע זינד, און מיר וועלען דאָן זאָגען צום רבונו של עולם, „ותשלך במצולות ים כל חטאתם,“ און דו, גאָט, זאָלסט אַרײַנוואַרפען אין די טיעפעניש פון ים אַלע אונזערע זינד. און אַ שרעקליכער גרויסער פעקעל מיט זינד וועט דאָס אַרײַנגעוואַרפען ווערען היינט אין ים און אין די טײַכען פון אמעריקא! די זינד פון דעם רײַכען לענדלאַרד וועלכער האָט פיעל הייזער און זויגט אויס די בלוט פון זײַנע אַרײַמע שכנים (טענענטס), די זינד פון דעם מיליאָנער וועלכער ווערט רײַך אויף די שווערע אַרבייט פון זײַנע אַרבייטער, וועמען ער קוועטשט אויס ווי אַ לימענע און וואַרפט זיי נאַכהער אַוועק; די זינד פון חלוף שבת, פון עסען טרופות, די זינד פון די פיהרער און מאַכערס פון אונזערע שוהלען וועלכע גיבען זײַערע רבנים אַ הונגערהלויב, און באַלײדיגען דעם כבוד התורה; די זינד פון עלטערען וועלכע ערצײהען ניט זײַערע קינדער אין דעם גײסט פון אונזער הייליגע תורה און פיעל אַנדערע שרעקליכע און שווערע פאַרברעכענס.

אַרײַמער ים! אָדער מען קומט צו דיר זינדיגען אין די הייסע זומער מאנאטען, ווי אין קאַני אַילאַנד און דאָס גלײַכען, אָדער מען קומט און מען וואַרפט אַרײַן אין דיר, אומשולדיגער ים, אַזױנע פעק מיט עבירות! דער ים קען קײן זאָך ניט האַלטען אין זיך, די פיש פון ים שלײנגען ניט קײן עבירות, און דער ים וואַרפט צוריק אַרויס די זינד, און דער אומגליק איז וואָס יעדערער כאַפט צוריק זײַן פעקעל זינד און זינדיגט ווידער אויף דעם נײַעם יאהר, גלײַך ווי גאָרניט האָט פאַסירט, ווײל קײן תשובה טוט מען ניט, דער עיקר איז דאָך צו טאָן תשובה, חרטה האָבען אויף די שלעכטע פאַרגאַנגענהייט און נעמען אויף זיך צו זײן רײַן און הייליג אין דער צוקונפט, צו האָבען נעכען ים אַ חשבון הנפש, און ווען דאָס פעהלט, פעהלט דאָך דער עיקר, און וואָס העלפט דאָן דער תשליך?!

ווען מען געהט צום תשליך, שטעהענדיג בוים ים, וואו פיש שווימען אַרום, דאַרף מען טראַכטען: די פיש ווייס נעבעך ניט איהר צײַט, זי איז לײַט, פרעהלײך, און פיהלט נעבעך ניט אַז מען האָט איהר געכאַפט אין נעץ און זי מוז שטאַרבען. און דער מענש איז דען גלײַכער פון די פיש? ווייס דען דער מענש וואָס מיט איהם וועט שפּעטער, מאָרגען, זײן? און ווען דער מענש שטעהענדיג בוים ים ווען ער פאַנגט נור אַז צו מאַכען אַ חשבון הנפש, צו געבען אַ בליק אין זײַן נשמה צו טראַכטען וועגען לעבען און טוידט, דאָן וועלען אין זײַן מוח אַרײַנקומען תשובה געדאַנקען, און ער וועט געוויס ווערען אַ בעסערער איד ווי ער איז געווען בעפאָר.

ווען מען שמעהט ביים טייך, ביים ים, און מען זעהט די שעחנקייט פון דעם ים, מען באוואונדערט די שעחנקייט פון דער נאַטור, נאַט'ס אַרבייט, דערמאָנט מען זיך, היינט, ראש השנה, איז דאָך די וועלט באשאפען געוואָרען, אה, ווי מעכטיג איז דער באַשעפער פון דער וועלט! וואָרום האָב איך געזינדיגט קעגען איהם אַ גאַנצען יאהר? און דער מענש האָט חרטה און טוט תשובה. אזוי שרייבט דער גרויסער פּוסק און פּילאָזאָף דער רמ"א ז"ל אין זיין ספר „תורת העולה“ (חלק ג', פרק כ"ו, און זעה זוהר פ' אמור, דף ק"א).

דער מדרש דערצעהלט אונז דאָס ווען אונזער פאָטער אברהם איז געגאַנגען בינדען זיין זוהן יצחק און בריינגען איהם אַ קרבן צו גאָט, האָט דער שטן איהם פאַרשעפּט אין אַ גרויסע טייך און אברהם האָט זיך אנגעפאַנגען טרינקען, האָט אברהם געשריען צו גאָט — העלף גאָט! איך בין אין געפאַהר! איך ווער דערטרונקען! — און גאָט האָט איהם מציל געווען. און ווען מיר שמעהען ראש השנה אַרום טייך, דערמאָנען מיר זיך אויף יענע טייך אין וועלכע אברהם אבינו האָט זיך געטרונקען; מיר דערמאָנען זיך אויף די מסירת נפש פון אברהם און יצחק ביי דער עקידה, און מיר באשליסען צו אוועק געבען אונזער גאַנצען לעבען, אונזער לעצטען טראָפען בלוט, פאַר די הייליגקייט פון יודענטהום (לבוש לאו"ה, סימן תקצ"ו, מהרי"ל הלכות ראש השנה, של"ה דף רי"ד ע"י, דפוס אמשטראַם, קדמוניות סי"ד פ' כ"ג).

היינט, ראש השנה, פייערען מיר די הערשאַפט פון גאָט, מיר זאלבען דעם רבונז של עולם פאַר אונזער מלך, מיר שרייען אויס — המלך! און עס איז אַן אַלטער מנהג ביי אידען צו זאלבען אַ קעניג געבען אַ קוואַל וואַסער, דאָס זייער מלכה זאָל זיך ציהען ווי אַ קוואַל. און דערפאַר געהען מיר צום תּשליך, מיר פייערען די קרוינג פון דעם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא געבען דעם ים (הוריות י"ב, כריתות ה'), מיר שאַקלען די ברעגען פון אונזערע קליידער, מיר שאַקלען אַרויס אַלעס וואָס איז שלעכט אין אונז און אַרום אונז, אַלע שלעכטע הערשער, דעספּאָטישע רעגירונגען, און מיר מאַכען פאַר אַ מלך דעם רבונז של עולם וועלכער קיניגט מיט גערעכטיגקייט און רחמנות (זעה איוב, קאפיטעל ל"ח, פּסוק י"ג, און דעם „אוצר התפלות“ דף תקל"ז ע"ב).

פיער הונדערט אידישע יונגע קינדער, זיהן און טעכטער — דערצעהלט אונז די גמרא און דער מדרש — האָבען די רוימער פאַרפאַקט אין אַ גרויסע שיף און האָבען געפיהרט די אידישע קינדער צו אָפּ'שמד'ען זיי. עס פרעהט זיך דער קאַפיטאַן פון דער רוימישער שיף, עס פרעהען זיך די רוימער, אָט, אָט, באַלד וועלען מיר שמד'ען 400 אידישע קינדער, אָט באַלד וועלען מיר אַרײַנכאַפּען פאַר אונזער אמונה פיער הונדערט יונגע אידישע נשמח'לעך און — די קינדער האָבען געפיהלט צו וואָס מען פיהרט זיי, און זיי אַלע האָבען הייליג באשלאָסען, אַרײַנוואַרפען זיך לעבעדיגערהייד אין ים, און שטאַרבען על קדוש השם.

* * * *

די זון שיינט, עם איז ליכטיג, וואָרעם. זונען־שטראַלען ווערען פאַר־
גאַסען אויפ'ן גרויסען ים, אויף דער שיף, און 400 יונגע אידישע קינדער נעמען
זיך פאַר די הענד, שרייען אויס מיט הייליגע באַגייסטערונג „שמע ישראל
ה' אלהינו ה' אחד!“ און — פיער הונדערט יונגע אידישע קערפערס וואָרפֿען
זיך אַרײַן אין ים מיט שמע ישראל אויף די ליפען.

קדושים! הייליגע יונגע אידישע גבורים! הייליגע נאָבעלע נשמות!
יונגע קינדער! איהר האָט אַוועק געלאָזען אַ וועלט פון רייכטהום, גליק, געלד,
פערגעניגען, איהר האָט יונגעהויט אָפּגעשאַקט דעם פאַרעם פון אייער יונגען
לעבען און איהר זענט לעבעדיגערהייד, יונגעהייד, אנטלאָפֿען פון אַזאַ לעבען
וועלכער צווינגט אייך צו אַוועקוואַרפען אייער הייליגע אַמונה! און זעהר
פיעל טויזענדער קדושים אין אַלע צייטען, אין אַלע לענדער, האָט דער ים
און די טייכען פון דער וועלט איינגעשלונגען; פיעלע טויזענדער אידען האָבען
געפונען זייער קבר אין ים דורך די שרעקליכע פּאַרגראַמען, די טייכען, דער
ים איז פול מיט בלוט רויטע בלוט הייליגע בלוט אידישע
בלוט בלוט פון קדושים וטהורים און מיר קומען ראש השנה, דער
יום הדין, צום טייך, צום ים, מיר זעהען אין ים טייכען הייליגע פאַרגאַסענע
אידישע בלוט און מיר שעפען באַגייסטערונג, מסירת נפש גייסט, מיר
לעבען זיך אַרײַן אין דעם קדושים גייסט, און מיר באשליסען צו זיין קדושים
וטהורים, און מיר זאָגען צום רבנו של עולם — זיי אונז מוהל, גאַט, אויף אַלע
אונזערע זינד, זיי ניט צופיעל מקפיד אויף אַ פּאַלק פון קדושים!

* * * *

די שיף פון וועלכע 400 אידישע קינדער האָבען זיך געוואָרפען אין ים
אויף קדוש השם, האָט געבוירען אַן אַנדער שיף — די אידישע שיף — וועלכע
פיהרט אידען פון ניו־אָרק ביז ירושלים; שווימט מיט נאַציאָנאַלען שטאַלץ
אויף דעם גרויסען ים און די אידישע נאַציאָנאַלע פלעג פלאַטערט אויף איהר,
און קומענדיג היינטיגען יאהר צום תשליך, וועלען מיר זיך דערמאָנען אויף
אָט די צוויי שיפען, און מיר וועלען באשליסען צו אַרײַנוואַרפען אין ים אונזער
גלות, און שטרעבען מיט אַלע אונזערע כחות קומען צוריק אין אונזער אייגענע
הייליגע לאַנד, אין ארץ ישראל, אמן! ואמן!

צום גדליה

די היסטאָריע פון צום גדליה זיין באַדייטונג. די גרויסע
לעקציע. אידישע ערציהונג.

נעכטען, ראש השנה, זענען מיר אַלע געווען אין שוהל, האָבען תשובה
געטאָן, און היינט, צום גדליה, פאסטען מיר. און באַלד וועלען מיר דאוונען
מעריב, מיר וועלען געהן אַהיים אָפּפאסטען זיך און פאַרגעסען אויף דעם
תענית און מיר וועלען גאַרניט לערנען פון דעם צום גדליה. דערפאַר געפין איך
פאַר נויטיג, רבותי, צו ערקלערען וואָס מיינט צום גדליה און וואָס מיר קענען
לערנען, זעהר פיעל לערנען, פון דיזען צום גדליה :

ירושלים איז חרוב געוואָרען און אויך דאָס גאַנצע אידישע לאַנד. דער
נאַציאָנאַלער מקונן ירמיה הנביא האָט אונז געלאָזען ירושה אַ ספר פון קלאָג,
וואו ער באַוויינט דעם חורבן בית המקדש, דעם חורבן פון ארץ ישראל, און
דעם שרעקליכען חורבן פון דאָס אידישע פּאָלקס. די אידישע לאַגע נאכ'ן חורבן
איז געווען שרעקליך. די סינדער פון די צעהן שבטים, „עשרת השבטים“, זענען
צוטרבען געוואָרען אין פאַרשידענע לענדער און האָבען זיך אויסגעמישט מיט
די פעלקער. פיעלע זענען אומגעקומען פון הונגער, שווערד און קראַנקהייטען.

נבוכדנצר, דער קעניג פון בבל, לאָזט איבער גדליה בן אחיקם אַלס דער
פיהרער, דער „האי קאמישאָנער“ פון די אידען. אידען פון פאַרשידענע לענדער
הערען דאָס אין ארץ ישראל איז געבליבען אַ אידישער ישוב, און דאָס גדליה
איז דער פיהרער, באשליסען זיי צו קומען אין ארץ ישראל. און אַזוי האָט
געהאַלטען דערביי דאָס די אידישע באַפעלקערונג אין ארץ ישראל זאָל גרויס
ווערען און עס זאָל באשאפען ווערען אַ אידישער צענטער, וועלכער וואָלט מיט
דער צייט געבראַכט צו די צוריקקערונג פון דעם אידישען פּאָלק אין דער
אידישער לאַנד.

איז אָבער ביי אידען קיין אַהדות ניטאָ : קומט ישמעאל בן נתניה
וועלכער האָט געשטאַמט פון די אידישע קעניגליכע פאַמיליע און וועלכער האָט
ווארשיינליך מקנא געווען גדליה'ן ווארום האָט מען איהם געמאַכט פאַר דעם
פיהרער פון אידען, און ניט איהם אַליין, ישמעאל'ען, וועלכער איז מעהר
באַרעכטיגט דערצו ווי גדליה, ווייל ער שטאַמט דאָך פון אַ קעניגליכע פאַמיליע,
און ווארשיינליך אַלס גוטער אידישער פאַטריאַט, האָט אין זיין האַרץ געברענט
אַ שרעקליכער פייער פון האַס צום אידישען שונא וועלכער האָט חרוב געמאַכט
דאָס אידישע לאַנד. די ביידע מאַטיווען האָבען געטריבען ישמעאל'ען צו
באַגעהן אַ שרעקליכען שענדליכען פאַרברעכען : ער איז געקומען צוזאַמען
מיט 10 מאַן צו גדליה'ן און האָבען איהם שטילערהייד ערמאָרדערט, און האָבען
אויך ערמאָרדערט און געקוילעט אַלע וועלכע זענען געווען מיט גדליה'ן. מיט
דעם טוירט פון גדליה איז חרוב געוואָרען דער אידישער ישוב אין ארץ ישראל.
די ביסעל אומגליקליכע אידען וועלכע זענען געבליבען לעבען, האָבען זיך
צושפּרייט אויף אַלע זייטען פון דער וועלט. ארץ ישראל איז געוואָרען וויסט
און לעער (ירמיה קאפיטעל מ' און מ"א).

דער נאָמען פון גדליה איז געבליבען פאַראייביגט אין דער אידישער געשיכטע, און דער טאָג ווען ער איז אומשולדיגערהייד אַוועק פון דער וועלט, איז געבליבען ביי אירען אַלס אַ טאָג פון פאַסטען און טרויער. „צום מיינט אין העברעאיש אַ טאָג פון פאַסטען, „צום גדליה“, דער תענית פון גדליה, מען פאַסט און מען טרויערט אויף דעם טוידט פון גדליה. און גלייכצייטיג טרויערען מיר אויף דעם וואָס ביי אונז איז קיין אַהדות ניטאָ: וואָס איינער בויט, קומט דער צווייטער און ברעכט. און דאָס גיט אונז צו פאַרשטעהן, דאָס אויב מיר ווילען קומען צוריק אין אונזער הייליגע לאַנד, מוזען מיר זיך פאַראייניגען, אַלע קלאַסען אירען, רייכע און אַרומע, פרומע און ניט פרומע, אַלגעמיינע ציוניסטען, מורחים, אַגודת ישראל, פּועלי ציון, אַלע, אַלע, מוזען זיך פאַראייניגען און מיט פאַראייניגטע קרעפטען בויען ארץ ישראל.

מאַנכע דענקען דאָס גדליה איז גע'הרג'עט געוואָרען ראש השנה, און צוליב די הייליגקייט פון ראש השנה האָט מען דעם תענית אָפגעלעגט אויף מאָרגען, אַלס ספּעציעלער תענית אונטער דעם נאָמען „צום גדליה“ (זעה רד"ק ירמיה מ"א א', אבן עזרא זכריה ח', י"ט, בית יוסף בשם רבינו ירוחם, ועיין ט"ז, שם).

און נאך עפעס זעהר וויכטיגעס לערנען מיר פון „צום גדליה“, דאָס אויב מיר ווילען ערציהען אַ נייעם דור וועלכער זאָל איבער-נעמען אויף זיך די גרויסע הייליגע אַרבייט פון אויפֿלעבען צוריק דאָס אידישע פּאָלק אויף דאָס אידישע לאַנד, מוזען מיר ערציהען די ע ל ט ע ר ע ז, ווייל וואָס פאַר אַ עלטערען, אַזוינע קינדער, ווען די עלטערען אַליין זענען מחלל שבת, עסען טרפות, לייגען ניט קיין תפלין, קענען ניט קיין העברעאיש, ווי קענען מיר ערוואַרטען דאָס זייערע קינדער זאָלען אויסוואַקסען גוטע און ריכטיגע אירען ? !

גדליה האָט געהאַט אַ פּאָטער, אחיקם, וועלכער האָט געשטיצט דעם גרויסען נביא ירמיה אין זיין הייליגע ארבייט פאַר די אירען פון ירושלים, וועלכע האָבען דעם נביא ניט געקענט פאַרשטעהן און האָבען געוואָלט טוידטען איהם. אחיקם האָט איהם געשטיצט און פאַרטיידיגט (ירמיה כ"ו, כ"ד), האָט ער געהאַט אַ זון גדליה וועמעס נאמען איז געבליבען אין דער אידישער געשיכטע פאַר אימער. דאַגעגען ישמעאל בן נתניה, האָט געהאַט אַ פּאָטער וועמען די אידישע חכמים האָבען גערופען ר ש ע, האָט ער ערצויגען אַ זון אַ מערדער, ישמעאל, וועמען די גמרא רופט „רשע בן רשע“ (מגילה ט"ז עמוד א').

גוטע און פרומע עלטערען ערציהען גוטע און פרומע אידישע קינדער, דאָס לערענט אונז היינטיגער תענית צו מ ג ד ל י ה.

שבת שובה

שובה ישראל עד ה' אלהיך (הושע י"ד). יעזוב רשע דרכו ואיש און מהשבותיו וישוב אל ה' וירחמנו (ישעיה כ"ו, ז'). צוריק צום שבת. צוריק צום תנ"ך. צוריק צו דער גמרא. די משנה. די אגדות. אַ אידישע הויז. ארץ ישראל.

היינטיגער שבת, רבותי, איז אַן אויסערגעווענהליכער שבת, ער טראָגט אַ גרויסען הייליגען נאמען, „שבת שובה“, ווייל אין דיעזען שבת ליינענען מיר די ווערטער פון דעם אומשטערבליכען נביא הושע, „שובה ישראל עד ה' אלהיך,“ קער זיך אום, דו איד, צו גאָט, דיין גאָט! עס איז אַ שבת פון תשובה, אַ שבת פון אומקערען זיך.

שובה ישראל! קער זיך אום צוריק צו דיין הייליגען שבת! מיר קענען ניט זיין קיין אמת'ע, קיין גאַנצע, קיין ריכטיגע אידען, אויב מיר זענען ניט קיין ריכטיגע שומומריש. מיר קענען ניט ערציהען אַ ריכטיגען, גוטען, אידישען דור אין אַ הויז וואו דער שבת ווערט ניט אָפּגעהיט. אך און וועה צו אונזערע יונגע אידישע זיהן און מעכטער וועלכע האָבען נעבעך ניט זוכה געווען צו לעבען און אויסוואַקסען אין אַ ריכטיגע שבת'דיגע הויז! זיי פעהלט, נעבעך, די פּאָעזי פון שבת, אַ שטיק שענהנקייט האָט מען צוגענומען פון זייערע יונגע נשמה'לעך. דער גאַנצער לעבען ווערט, אָהן שבת, פּאָרגרעכט, וואַכעדיג, ביליג, אָהן אינהאַלט. דער שבת איז הייליג און ער מאַכט הייליג די וואָס היטען איהם. און אום צו לעבען אַ ריינעם הייליגען אידישען לעבען, אום צו קענען ערציהען אונזערע קינדער ריכטיג, מוזען מיר זיך אומקערען צוריק צום שבת.

שובה ישראל! קער זיך אום צוריק צו דיין תנ"ך, תורה, נביאים וכתובים, דאָס איז אונזער געטליכער אוצר, דער גרעסטער אוצר וואָס אַ פּאָלק קען פּאַרמאָגען. יעדער וואָרט פון תנ"ך איז אַ מעסעדזש פון גאָט; יעדער פּסוק — אַן אוצר פון געדאַנקען, דימענטען, ברייאַנטען, אַ קרוין פון פּערעל, זעהט די גייסטליכע אויג אין יעדער ווינקעלע פון אונזער תנ"ך. יעדער איד און יעדע אידישע פרוי האָט געדאַרפט זיין קלאָר אין תנ"ך אויסוועניג! יעדער טאָג פון לעבען דאַרף געלערענט און געשטודירט ווערען דער תנ"ך, דער בעסטער טעקסט בוך אין אונזערע העברעאישע שוהלעס, תלמוד תורה'ס און ישיבות, האָט געדאַפט זיין דער תנ"ך, קיין בעסערע מעטאָדע פון תנ"ך גיט ניט. און ווי שרעקליך פּאַרנאַכלעסיגט דער תנ"ך איז ביי אונז! די האַרץ טוט וועה ווען מען דערמאָנט זיך נור ווי פּועלע מיליאָנען אידען ווייסען ניט דעם תנ"ך, און וויפּיעל מיליאָנען אידישע קינדער ווערען ערצויגען אָהן דעם גייסט פון תנ"ך? זיי, די גוים, לערנען און שטודירען דעם תנ"ך זעהר פּאַרזיכטיג, גוי'אישע געלעהרטע גיבען אַרויס זעהר פּועל ביכער אין אַלע שפּראַכען פון דער וועלט וועגען אונזער תנ"ך, און מיר, דאָס אידיש פּאָלק, וועלכער האָט געשאַפּען דעם תנ"ך, לערענט ניט און ווייס ניט דעם תנ"ך! דער תנ"ך איז דער יסוד פון יודענטהום, דער טעקסט בוך פון דער מענשליכער

ציוויליזאציע. דאָס גאַנצע יודענטהום : משנה, גמרא, מדרשים און ילקוטים, פוסקים און מוסר, זיי אַלע זענען געבויט אויף דעם תנ"ך, אָהן תנ"ך קען קיין יודענטהום ניט זיין ! לאָמיר היינטיגען שבת, שבת שובה, האָבען אַ השבון הנפש וועגען דעם און לאָמיר באשליסען פייערליך נעמען זיך צוריק צום תנ"ך, לאָמיר גרינדען חברות צו שטודירען דעם תנ"ך, לאָמיר לערנען מיט אונזערע קינדער דעם תנ"ך, זאָלען אונזערע מאַסען האָבען צום וועניגסטענס אַ באַגריעה וואָס דער תנ"ך איז ! אַ פּרעזידענט פון אַ באוואוסטער שוהל, הערענדיג וועגען דעם תנ"ך, און רעד גאַנץ אָפּט וועגען די הייליגקייט פון תנ"ך, רופט זיך אָפּ צו מיר אַמאָל נאָך מיינע אַ פייערדיגע דרשה וועגען די געדאַנקען פון תנ"ך, בזה הלשון — „סעי, רבי, דער תנ"ך האָט געמוזט זיין אַ סמארט מען !“ אין איינפאַכען אידיש מיינט דאָס, אַ פּרעזידענט פון אַן אָרטאָדאָקסישער שוהל דענקט דאָס „דער תנ"ך איז געווען אַ קלוגער מאַן“ . . . און אזוינע אָרטאָדאָקסישע אידען וואָס האָבען אַזאַ באַגריעה וועגען תנ"ך ווי יענער שוהל פּרעזידענט, האָבען מיר, ליידער, צופיעל ! עס איז דערפאַר די העכסטע צייט צו תשובה טאָן, און אומקערען זיך צוריק צום תנ"ך !

שובה ישראל ! צוריק צו דער גמרא, צו תורה שבעל פה ! אָהן תורה שבעל פה קען מען בשום אופן ניט פאַרשטעהן תורה שבכתב ! ווייל די גמרא איז אַ פירוש, און דער בעסטער פירוש אויף אונזער תנ"ך. דער גרעסטער און דער הייליגסטער אוצר איז די גמרא, מען קען בשום אופן ניט זיין אַ איד אָהן גמרא. אונזערע גאונים האָבען געשאַרפט זייערע מחות און זענען גאונים געוואָרען פון דעם למוד הגמרא. אַ איד וועלכער האָט ניט געלערענט גמרא, איז אַ טרוקענער, אנוויסענדער איד, גמרא איז די נשמה פון יודענטהום.

און ווילען מיר און אונזערע קינדער גמרא לערנען, מוזען מיר גוט זיין באקאנט מיט משנה, וויסענדיג דעם תנ"ך, איז דער גרעסטער פערגעניגען צו באַקענען זיך מיט משנה. די שפראַך פון משנה איז אַ ברייליאַנטענע העברעאישע שפראַך. איהר געפינט אין משנה גריכישע, אראמישע און רומישע ווערטער, אָבער די משנה האָט אַ די אַלע ווערטער פאַר אַ יד יד ווי באַקומען אַ העברעאישע פנים. רבי יהודה הנשיא דער מחבר פון משניות, איז אַליין געווען אַ גרויסער קענער אין העברעאיש, און ער האָט געוואָלט אַז מען זאָל אין ארץ ישראל רעדען העברעאיש (כבא קמא דף פ"ב), און אפילו די דינסט פון זיין הויז, די דינסט פון רבנו הקדוש, האָט גערעדט אַ גוטען העברעאיש. און דעם וויכטיגסטען טהייל פון יודענטהום געפינט איהר אין משנה. די משנה כאַפט אַרום די גאַנצע אידישע נשמה, און דאָס וואָס אַ לאַנד איז צו אַ געווענהליכע פּאָלק, דאָס איז אימער געווען די משנה, די אגדה, די גמרא וועלכע ענטהאַלט דאָס אַלעס, צום הייליגען גייסטליכען אידישען פּאָלק. די ווירקונג פון דעם תלמוד, פון דער גמרא, אויף דעם אידישען פּאָלק, איז גאָר ניט אַפּצושאַצען. און די אַלע פעלקער פון דער וועלט האָבען דאָס אינסטינקטיוו געפיהלט, דאָס די גמרא, דער תלמוד איז שולדיג אין דעם וואָס דאָס אידישע פּאָלק קען ניט באַזיגט ווערען, קען ניט פאַרניכטעט ווערען, איז

הייליג, גייסטליך, אַריסטאָקראַטיש, ערעל, און שטאַרק אין זייער הייליגע אמונה, און זיי, אָט די אַלע פעלקער, האָבען זיך טאַקע גענומען צו פאַרניכטען דעם תלמוד, מען האָט דעם תלמוד געברענגט אין די נאַסען. עס איז אַרויס גזירות רעות אויף דעם תלמוד ווי אויף דעם אידישען פּאָלקס. אידען האָבען ניט געמאַרט לערנען דעם תלמוד, אויף וועלכען אונזערע שונאים האָבען אויסגע־טראַכט שרעקליכע בלבוּלים. עס האָט אָבער קיין זאָך ניט געהאַלפּען, די גמרא און דער איד וועלען לעבען אייביג !

דער וואָס לערענט גמרא, געהט אַרײַן אין „א פעקטאָרי פון מאַרדך.“ מיר זעהען אין דער גמרא ווי עס וואַקסען, בליהען, און ענטוויקלען זיך טיפּעפּע געדאַנקען, דער העכסטער מענשליכער פּערשטאַנד געפינט זיך אין גמרא. אַלע טהיילען פון וויסענשאַפט, געפינט זיך אין דער גמרא, און אַלעס וואָס דער מענשליכער גייסט זוכט, פאַרשט, און בענקט, האָט דער איד געפונען אין דער גמרא. פאַרשטעהט ער נור גוט די גמרא, אַזוי דאַרף ער קיין זאָך ניט, ווייל אַלעס געפינט ער אין דער גמרא. דאָס איז די גרעסטע, הייליגסטע און וויכטיגסטע ענציקלאָפּעדיע וואָס די מענשהייט האָט ווען פּערמאַננט. דער תלמוד איז געווען דער גרעסטער אידישער ערציהער, וועלכער האָט איהם ערצויגען צו קדושה וטהרה, צו מאַראַל, צו די העכסטע מענשליכקייט און האָט פאַראייניגט אַלע אידען פון דער גאַנצער וועלט אַלס איין פּאָלקס. דער תלמוד איז גלוח איז געווען די אידישע לאַנג, די אידישע אוניווערוסיטעט. תנ"ך, אידישע געשיכטע, מוסר ומדות, האָט ער געוואוסט פון גמרא, און צו קעמפּפּען ביז דעם לעצטען טראָפּען בלוט פאַר אידישקייט, האָט איהם געלערענט די גמרא. די אגדות פון תלמוד האָבען שעהן געמאַכט זיין לעבען. די אגדות, דאָס זענען געווען זיינע גערטנער, זיינע בלומען, זיין אָפּעראַ הויז. דאָס שעהנסטע וואָס געפינט זיך אין אַ מענשליכע נשמה, געפינט איהר אויסדרוק אין די ברייאַנטע אגדות. דער וואָס לערענט די אגדות פון תלמוד, איז אַ מענש וועלכער באַזיצט נשמה און געפיהל. אַזוי איז דער תלמוד געווען און וועט אימער בלייבען דער פונדאַמענט און די נשמה פון יודענטהום. לאַמיר זיך צוריק קערען צוריק צום תלמוד ! זאָלען אונזערע קינדער לערנען וואָס מעהר גמרא : אַ בלאַט גמרא יעדען טאָג פאַר יעדען אידען — דאָס זאָל זיין אונזער הייליגסטע פּאָדערונג. און דער תלמוד בבלי וועט אונז בריינגען צום תלמוד ירושלמי, ניט נור אין אינהאַלט פון לערנען, נור אויך אין פּלאַץ, דאָס מיינט : דער תלמוד בבלי און דער תלמוד ירושלמי וועלען אונז בריינגען צוריק צו אונזער לאַנג. און דערפאַר, שובה ישראל, צוריק צום תלמוד !

שובה ישראל ! צוריק צו אַ כשר'ע הייליגע אידישע הויז ! כשר זאָל זיין אונזערע אידישע קיכען, די אידישע קיך מוז כשר זיין ! אַ טריפה קיך, חס ושלום, איז אַ טריפה הויז, טריפה נשמות, טריפה געדאַנקען ; אַ כשר'ער עס־ציימער, מען זאָל ניט אַריינבריינגען טריפה דעליקאַטעסענס און אַנדערע טריפה מאַכלים אויף דעם אידישען טיש. דער אידישער טיש מוז הייליג זיין ! מען דאַרף האָבען אַ כשר'ען שלאָף־ציימער, די קינדערלעך זאָלען כשר זיין לויט דעם אידישען די, מטה, און אַלעס אין וואָס אַ אידישע פאַרפּאָלק

דארפן נזהר זיין. די טהרת המשפחה זאל הייליג בלייבען. א אידישער ספר זאל זיך געפינען אין יעדער אידישער הויז ; א מזוזה, שבת, יום טוב, צוריק צו דער אידישער הויז !

שובה ישראל ! קער זיך אום צוריק צו דיין הייליגע לאַנד, צוריק אין ארץ ישראל ! די קדושה פון ארץ ישראל ווארט אויף אונז ! לאַמיר געבען געלד און קרבנות צו העלפען מיט גאט'ס הילף ווידעראויפלעבען אונזער הייליגע לאַנד ; לאַמיר ערציהען אונזערע קינדער אין דעם ארץ ישראל גייסט, און דאן וועלען מיר זוכה זיין צו א שנת חיים ושלום, גאולה לעמנו ולארצנו, אמן, ואמן !

שבת שובה

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי בשלת בעוניך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד).

שבת שובה איז דער קדשי קדשים פון אלע שבתים. די נויטיגקייט פון תשובה. דער אומגליקליכער לעבען אהן תשובה. דער נביא פון תשובה. דאָס לעבעדיגע וואָרט. אונזערע דרשנים ומטיפים. דאָס פאָלק און די דרשנים.

היינטיגער שבת איז אן אויסערגעווענהליכער הייליגער שבת. יעדער שבת איז הייליג, און היינטיגער שבת איז דער קדשי קדשים פון אלע שבתים, ווייל אין היינטיגען שבת טוען אירען תשובה, האָבען אַ השכון הנפש, און דערפאר רופט זיך היינטיגער שבת „שבת תשובה“ אָדער „שבת שובה“.

מען רופט היינטיגען שבת „שבת שובה“ ווייל מען לייענט היינט אין דער הפטרה די שטארקע, גרויסע און הייליגע ווערטער פון דעם נביא הושע וועלכער זאָגט צו יעדען אירען שובה ישראל אל ה' אלהיך, קער זיך אום, דו איד, צו גאָט דיין גאָט ! אַ גאַנצען יאהר געבלאָנדזשעט, אַוועק פון גאָט, היינט, שובה ישראל ! קער זיך אום צוריק, כי בשלת בעוניך, דער אַוועקגעהן פון גאָט האָט דיר קיין גוטעס ניט געטאָן. דער פאַרצייטיגער פרומער איד האָט געלעבט לאַנג, איז געווען שטאַרק און געזונד, האָט געלעבט רוהיג ווייל ער האָט אמונה און בטחון אין גאָט געהאַט, און דער וואָס האָט אמונה און בטחון האָט פאַר קיין זאָך קיין מורא ניט, ער זאָגט דאָס וואָס דוד המלך עליו השלום האָט געזאָגט — ה' רועי, לאַ אַחסר ! ווען גאָט איז מיין פיהרער, וועט מיר קיין זאָך ניט פעהלען, וצדיק באמונתו יהיה ! דער צדיק מיט זיין שטאַרקע און טיפע אמונה אין גאָט, לעבט, ער לעבט אַ רוהיגען, צופרידענעם, גליקליכען לעבען, ער האָט ניט וואָס צו זאָרגען און וואָס צו שרעקען זיך ווייל ער האָט דאָך אמונה און בטחון אין גאָט, און — נעמט צו פון אַ מענשען דאגות, זאָרג, און שרעק, דאָן איז ער גליקליך, אָבער ווי נור מען האָט אנגעפאַנגען אנטלויפען פון גאָט, האָט מען אָנגעהייבען בלאָנדזשען . . . אין חשך'דיגע, פינסטערע וועגען פון לעבען . . . עס ווערט קאַלט און פינסטער . . . ניטאָ קיין אמונה, ניטאָ קיין בטחון, דאָן ווערט מען עלענד . . . שרעקליך עלענד, מען איז דאָן ניט זיכער היינט וואָס וועט זיין מאָרגען, מען האָט כּוּרָא פאַר'ן מאָרגען, מען

האַט מורא פאַר אומגליק, פאַר דער עלטער, מען איז אומרוהיג, שרעקעדיג, נערוועז און איינזאַם, עלענר . . . דאָס איז דער שרעקליכער שטראַף פאַר אַוועק געהן פון גאַט, כי כּשלת בעוניך, דו ביסט דורכגעפאַלען, דו ביסט געשטרויכעלט געוואָרען, דו ביסט אומגליקליך פאַר דינע זינד, און דערפאַר — ש ו ב ה י ש ר א !

הושע הנביא — זאָגט דער מדרש — האָט זוכה געווען צו זיין „דער נביא פון תשובה“, און דאָס איז אַ גרויסער זכות, ווייל וועקען אידען צו תשובה, איז אַ גרויסע הייליגע און זעהר נוצליכע ארבייט, און ווי דער מדרש וויל האָבען, האָט ער דאָס געהאַט צו פאַרדאַנקען צו ראובן'ען, וועלכער האָט געוואָלט אומקערען יוסף הצדיק, צוריק צו זיין פּאָטער יעקב, און דערפאַר איז פון איהם אַרויס געקומען דער נביא הושע וועלכער האָט געזוכט אומקערען צוריק צו גאַט דעם פאַרבאָגנדזשעטען אידען, זאָגט דער מדרש — שובה ישראל, זה שאמר הכתוב מפרי פי איש ישבע בטנו (הושע ב') זה ראובן, שנאמר וישב ראובן אל הכור (בראשית ל"ז) אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה בקשת למחורא ברא חביבא לאבוי, חייך שכן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים, ואיזה הוא? זה הושע!

הושע הנביא שטאַמט פון ראובן'ען און זעצט פּאָרט זיין הייליגע ארבייט צו אומקערען קינדער צום פּאָטער, אידען צום רבנו של עולם. און דער מדרש זאָגט — אמר לו הקדוש ברוך הוא לראובן, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שכן בנך הושע בא ופתח בתשובה תחלה, ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך (ב"ר פ' מ"ד, ילקוט שם). די ברידער פאַרקויפען זייער אייגענעם ברודער יוסף'ען, און — שא, שטיף, רהיג, ניט קיין ברעקעל חרטה, ניט קיין תשובה. ראובן אָבער איז געווען דער יעניגער וועמעס האַרץ האָט זיך אַ צאָפעל געמאַן צום רבנו של עולם, ער האָט תשובה געמאַן, און דערפאַר איז פון איהם אַרויסגעקומען דער נביא הושע וועלכער האָט געשריען צו אידען, טהוט תשובה, שובה ישראל !

ווי זינדיג און פאַרדאַרבען אַ איד איז, העלפט איהם תשובה. ווען אפילו ער האָט געלייקענט אין גאַט. ווען אָבער ער פיהלט, דענקט, און פאַרשטעהט ווי אומגליקליך ער איז דאמיט געווען, און קערט זיך אום צוריק צו גאַט, העלפט תשובה — עד ה' אלהיך — אפילו כפרת בעיקר ! (ילקוט הושע).

אַ לעבען אָהן גאַט, אַ גאַטלאָזער לעבען, חס ושלום, איז אַ ליידיגער, אַ פוסטער לעבען, אָהן אינהאַלט. ווען אָבער מען טהוט תשובה און מען קערט זיך אום צוריק צו גאַט, ווערט דער לעבען אינטערעסאַנט, אינהאַלטסרייך, פול מיט קדושה. אַט דער געדאַנק ווערט אויסגעדרוקט אין די ווערטער פון ילקוט : „אדם הלך לכבוד את השלטון, הולך מלא וחוזר ריקם, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא הולכים אליו ריקנים, וחוזרים מלאים, שנאמר כל תשא עון וקה טוב“ (ילקוט, רמז תקל"ב). ווען מען געהט צו אַ הערשער, קומט מען צו איהם פול, פול מיט מתנות פאַר איהם, ווען אָבער מען געהט אַוועק פון איהם, איז מען ליידיג, מען געהט צוריק מיט גאַרניט, ווייל וואָס מען האָט געהאַט, האָט מען איהם אַוועק געגעבען, צו גאַט אָבער — זאָגט דער ילקוט — קומט מען

פוסט און ליידריג, און מען געהט אוועק פון איהם פול, אינהאלטסרייך, א לעבען וועלכער איז פול מיט קדושה, קדושת החיים.

שבת שוכה איז די צייט פון תשובה. דער שבת דארף מכפר זיין אויף אונז פאר אלע שבתים פון יאָהר וועלכע מיר האָבען ניט געהיט. אין דיוען שבת דארפען די רבנים, די דרשנים, די מטיפים, אלע וועלכע האָבען רעדנער טאלאנט, זיי אלע דארפען שטורעמען די אידישע האַרץ און וועקען צו תשובה היינטיגען שבת.

קחו עמכם דברים ושובו אל ה' — נעמט מיט זיך ו ו ע ר ט און מיט שטארקע, פייערדיגע ווערטער וועט איהר זיך אומקערען צוריק צו גאָט. די „לעבעדיגע וואָרט“ איז הייליג, שטארק, נויטיג, און זעהר נוצליך. מען האָט נאָך ביי אונז ניט אָפגעשאַצט גענוג די וויכטיגקייט פון דאָס לעבעדיגע וואָרט. ווער ווייס וואָס מיט אידען וואָלט געווען, ווער ווייס צי עס וואָלט געווען אידען אויף דער וועלט, ווען ניט די שטארקע, לעבעדיגע וואָרט פון אונזערע געטליכע נביאים.

אין אלע צייטען פון גלות האָט דאָס ו ו אָ ר ט אונז געשטארקט און געטרייסט, און די השפעה פון די מ ג י ד י ם וועלכע האָבען געוועקט דעם עולם פון שלאָף, וועלכע האָבען איהם געטרייסט אין זיינע צרות און ליידען, וועלכע האָבען דעם אידען אין גלות געמינטערט מיט דעם שעהנעם, זיסען, האַרציג טרויעריגען מגיד נגון. די השפעה פון די מגידים איז ניט אָפצושאַצען! דער מגיד איז געווען דער פאָלקס לעהרער, דער ערציהער, דער לעקטשורער, דער פאָלקס רעדנער, דער וועג ווייזער פון פאָלק, און דאָס פאָלק האָט געליבט און פאָרגעטערט און איז נאָכגעלאָפען נאָך גרויסע מגידים ביי אידען. און ווען מיר האָבען ניט געהאט קיין פאָרמע פון אַ ליטעראַטור, האָט די דרוש ליטעראַטור אויסגעפילט דעם פלאַץ פון אַ פאָלקס ליטעראַטור. אַ פרק משניות, אַ בלאַט גמרא, פוסקים, דאָס איז די הייליגע, גייסטליכע שפיין פון דעם לַמְדוֹן. דער יודע ספר אָבער און אויך דער גרויסער לַמְדוֹן וועלכער איז אַ „בעל רגש“ געווען, האָט געשטילט זיין נשמה דורשט אין דער דרוש ומוסר ליטעראַטור. און ווער ווייס וויפיל ערגער עס וואָלט אויסגעקוקט דער אידישער ארטאָדאָקסישער לעבען אין ניו יאָרק, ווען ניט די הונדערטער דרשות וואָס ווערען אָפגעהאַלטען יעדען שבת, כמעט אין אלע שוהלען פון דער גרעסטער אידישער קהלה אין דער וועלט. די לעבעדיגע וואָרט קען אויפֿלעבען דאָס יודענטהום, די שטארקע וואָרט קען שטארקען דאָס יודענטהום און אלעס וואָס ביי אונז איז ליב, הייליג און טייער. און דערפאר לייענען מיר היינטיגען שבת אין דער הפטרה די שטארקע און לעבעדיגע ווערטער פון דעם נביא הושע, קחו עמכם דברים ושובו אל ה', נעמט מיט אייך ווערטער און דורך דאָס וואָרט וועט איהר זיך אומקערען צוריק צו גאָט. זאָגט דער ילקוט קורץ און שאַרף, קחו עמכם דברים — קחו עמכם קראים טובים דרשנים טובים כגון לוי בר סיסי וחביריו (ילקוט הושע, רמז תקל"ג).

דרשנים טובים! גוטע דרשנים! דאָס איז וואָס דאָס פּאָלק דאַרף זעהן נויטיג האָבען, און דאָס איז אויך די טראַגעדיע פון אַ גלות פּאָלק וועלכע האָט זיך דערווייטערט פון לעבען און קען ניט אָפּשאַצען ווי געהעריג איז די כחות וואָס שאַפען לעבען, און איינע פון די גרויסע כחות וועלכע שאַפען און שטאַרקען דאָס אידישע לעבען, זיינען — די דרשנים טובים, די מטיפים טובים, דער גוטער אידישער מטיף, ביי איהם ליגט דער שליסעל פון דער נשמה פון פּאָלק. אין זיין רעדנער קראַפט ליגט דער שליסעל פון דאָס אידישע האַרץ. קחו עמכם דברים ושובו אל ה', נעמט מיט די שטאַרקע לעבעדיגע ווערטער פון די דרשנים ומטיפים היינטיגען שבת און קערט זיך אום צו גאָט. עס טרעפט אָבער אז דער גוטער דרשן וואַרפט ברייאַנטען, ער רעדט שעהנע, שטאַרקע, הייליגע ווערטער, אָבער די ווערטער בלייבען ליגען אין שוהל, די צוהערער ווילען זיי ניט מיטנעמען אַהיים, אַרויס פון שוהל — און אַלעס פאַרגעסען! דאָן איז ווירקליך שרעקליך טרויעריג! די ווערטער קענען ניט געבען דעם גרויסען נוצען וואָס זיי זיינען פעהיג צו געבען, דערפאַר זאָגט דער נביא קחו עמכם דברים, נעמט מיט זיך די ווערטער, פאַסט זיי איין אין אייערע הערצער און נשמות, און דאָן — ושובו אל ה',! וועט איהר זיך אומקערען צו גאָט. שובה ישראל! צוריק צו גאָט, וועט גאָט ברוך הוא זיך צוריק קערען צו זיין פּאָלק ישראל, און דאָן וועלען מיר זוכה זיין אום צו קערען זיך צוריק אין אונזער לאַנד, אין ארץ ישראל, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

שבת שובה

פגע אָדם הראשון בקין, א"ל מה נעשה בדינך? א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אָדם הראשון מטפח על פניו, אמר: כך הוא כחה של תשובה? לא הייתי יודע, מיד עמד אָדם הראשון ואמר: מזמור שיר ליום השבת (מ"ד בראשית, פ' כ"ב, ילקוט תהלים צ"ב).

שבת שובה! דיוער שבת רופט אונז דאָס מיר זאָלען זיך אומקערען צוריק צום שבת קודש, ווייל עס קען ניט זיין קיין ריכטיגער אידישער לעבען אָהן דעם שבת; עס קען ניט זיין קיין ריכטיגע אידישע הויז אָהן דעם שבת. אונזערע קינדער וועלען ניט אויסוואַקסען ריכטיגע, גוטע אידען, ווען זיי האַרעווען זיך אין אַ הויז וואו דער שבת קודש ווערט ניט אָפּגעהיט. און היינט, שבת שובה, מוזען מיר באשליסען, און אָפּהיטען אונזער באשלוס מיט דעם נאַנצען פייער פון אונזער אידישע נשמה: צו געבען די גרעסטע קרבנות וועלכע דער שבת פאַרערט פון אונז און דאָס מיר זאָלען היטען דעם שבת קודש.

דער ערשטער ברודער מערדער אויף דער וועלט איז געווען קין. קין האָט אַ מענשען ערמאָרדעט, אַן אייגענעם ברודער, זיין ברודער הבל. ער האָט אומשולדיגע הייליגע ברודער בלוט פאַרגאַסען. ער קען ניט רוהען, די בלוט שווייגט ניט. די פאַרגאַסענע בלוט פאַרפאַלגט איהם אויף שריט און טריט. ביי נאַכט — ער קען ניט שלאָפּען, ווילדע, שרעקליכע חלומות, צו היצטע פאַנטאַזיעס רויבען זיין שלאָף און רויבען זיין מנוחת הנפש. זיין האַרץ איז ניט רוהיג, זיין נשמה ציטערט אין איהם. זיין נשמה האָט ניט קיין רוהע, ער איז שטענדיג אומרוהיג, ער איז נע ונד. זיין מענשליכע נשמה שטורעמט, ער האָט חרטה, איהם פאַרדריסט, און ער קען ניט איינשטילען זיין נשמה שטורעם. ער וויל אַ פשרה מאַכען מיט זיין געוויסען, ער וויל באַרוהיגען זיין געוויסען, און — ער קען ניט! עס איז אונמעגליך, ער האָט דאָך מענשליכע בלוט פאַרגאַסען, ער האָט דאָך אַן אייגענעם ברודער ערמאָרדעט, ער איז דאָך אַ ברודער מערדער! אומגליקליכער! זיינע יסורים, זיינע יסורי הנפש זיינען שרעקליך. ער ווייס ניט וואָס צו טאָן, ער קען זיך קיין עצה ניט געבען, שלעכט, ביטער, ער איז פאַרצווייפעלט!

נור אַט קומט דער הייליגער שבת טאָג. ער פאַלט אַרײַן אין די אָרעמס פון הייליגע שבת רוהע, ער מאַכט הייליג דעם שבת און דער שבת הייליגט זיין גייסט, זיין נשמה, די השפעה פון שבת אויף דער אידישער נשמה איז זעהר גרויס און טיף, די קדושה פון שבת באַרוהיגט זיין שטורעמיגע, צו וועהטאַנדיגע האַרץ, מאַכט נאַנץ זיין צריסענע נשמה. די קדושה פון שבת פאַרטרייבט דאָס אומעט, דאָס האַרץ שמערץ. און קין, דער אומגליקליכער, דער זינדיגער נע ונד'ניק, געפונט פלוצים אין די הייליגקייט פון שבת אַ רפואה צו זיין קראַנקע נשמה. די קדושה פון שבת האָט איהם געלייטערט, ער האָט אַ פאַלשטענדיגע חרטה געהאַט אויף זיין פאַרגאַנגענהייט, און האָט באַשלאָסען צו באַנייען זיין לעבען, צו טאָן תשובה, און קין דער בעל תשובה האָט דורך די קדושה פון שבת געפונען ענדליך די נשמה רוהע, די מנוחת הנפש, נאָך וועלכע ער האָט אַזוי שטאַרק געביינקט, אין וועלכע זיין קראַנקע נשמה האָט זיך אַזוי שטאַרק גענויטיגט.

דער שבת ניט דעם אידען „מנוחה ושמחה אור ליהודים“, רוה, פרייד און ליכטיגקייט ניט דער שבת, אָבער אַ ברודער מערדער, אַ קין, אַ רוצח, אַ הורג נפש, קען ניט האַבען קיין אמת'ע מנוחה, קיין מנוחה שלמה, אַ ריס אין דער נשמה קען מען ניט אין גאַנצען פאַרנייהען, אָבער ער האָט געקענט מיט זיין געוויסען, מיט זיין נשמה אַ „פשרה“ מאַכען, און דאָן באַרוהיגען זיך, און איינשטילען דעם שרעקליכען שטורעם פון זיין האַרץ און נשמה, און דערפאַר דערצהלעט אונז דער מדרש — „פגע אדם הראשון בקין אמר ליה: מה נעשה בדיןך? אמר ליה: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר: כך הוא כחה של תשובה? לא הייתי יודע! מיד עמד אדם

הראשון ואמר : „מזמור שיר ליום השבת.“ (מדרש רבה, בראשית פ' כ"ב, ילקוט תהלים צ"ב).

אַדם הראשון באַגעגענט דעם אומגליקליכען קין וועלכער איז נע ונד און געפינט נעבעך ניט קיין רוה, און אָדם פרעגט איהם : — וואָס הערט זיך מיט דיין שרעקליכען דין ? ווי פיהלסטו יעצט ? — ענטפערט קין — איך האָב תשובה געטאָן און האָב א „פשרה“ געמאַכט מיט מיין געוויסען, מיט מיין נשמה, עשיתי תשובה ונתפשרתי. האָט אָדם הראשון אנגעפאַנגען פאַטשען זיך אין פנים אַריין פון גרויס ענטזיקונג און האָט אויסגעשריען : אַזוי גרויס איז דער כח פון תשובה ? און איך האָב גאָר ניט פאַרשטאַנען די וויכטיגקייט פון תשובה טאָן ! באַלד האָט זיך אָדם הראשון אַוועק געשטעלט און האָט געזאָגט : דאָס איז צו פאַרדאַנקען דעם שבת, אָהן דעם שבת קודש וואָלט ער ניט געהאַט דעם מאַראַלישען כח צו תשובה טאָן און דערפאַר מזמור שיר ליום השבת !

היינטיגער שבת רופט זיך שבת שובה, און ניט אומזיסט ! ווייל די ריכטיגע תשובה מוז זיך אנפאַנגען פון היטען שבת, אומקערען זיך צוריק צום שבת, ווייל אָהן שבת קען קיין יודענטהום ניט זיין, און — מעהר ווי די אידען האָבען געהיט דעם שבת, האָט דער שבת געהיט דעם אידען — ער זאָל ניט אונטערגעהן, ער זאָל ניט אַסימילירען זיך צווישען די פעלקער צווישען וועלכע ער לעבט !

אונזערע עלטערען זענען אויסגעלייזט געוואָרען פון מצרים דורך די „מגילות“ וואָס משה רבינו האָט זיי געגעבען זיי זאָלען אין זיי ליענען אום שבת „שהקדוש ברוך הוא גואלן“ דאָס גאָט וועט זיי אויסלייזען פון גלות. און היינט אויך, עס קען ניט זיין קיין אמת'ע ריכטיגע גאולה אָהן די קדושה בון שבת. און דערפאַר — שובה ישראל, צוריק צום שבת ! און דאָן וועלען מיר האָבען אַ גאולה שלמה, במהרה בימינו, אמן !

ערב יום כפור

די הכנות צו יום כפור. די מקות. כפרות שלאָגען.
מתילה בעמען. שלאָגען מלקות. די סעודה המפסקת. דער
זיידע בענשט.

ערב יום כפור ! עם גיט אַ ציטער די אידישע נשמה ; עם קלאַפט די
אידיש האַרץ — היינט איז דאָך ערב דעם יום הרין הגדול והנורא, און מען
דאַרף זיין גרייט. מען דאַרף זיך צונרייטען צום גרויסען, הייליגען תענית.
מען דאַרף היינט מאַכען אַ חשבון הנפש פון אלעס וואָס מען האָט מיטגעמאַכט
און דורכגעלעבט אַ גאַנץ יאהר.

און מען געהט זיך טובל זיין ערב יום כפור. אה, ווי הייליג די טבילה
איז ! מען רייניגט דעם קערפער און מען רייניגט די האַרץ, די נשמה : איין
זאָך האָט צו טאָן מיט דער צווייטער. דער געהן טובל זיין זיך אין מקוה ערב
יום כפור, שאַפט אַ הייליגע ספעציעלע שטימונג וועלכע מען קען ניט איבער-
געבען מיט ווערטער, מען דאַרף דאָס פיהלען (וועגען טבילה בכלל, זעה רמב"ם
הלכות מקואות י"א, י"ב, ספר המצות להרמב"ם עשה ק"ט און טור א"ח תר"ו).

כפרות שלאָגען

און מען שלאָגט כפרות, נאכהער לייזט מען אויס די כפרות און די געלד
ניט מען אוועק צו אָרימע לייט.

און די שטימונג ביי כפרות שלאָגען איז איבערנאַטירליך. אַ שטימונג
פון הייליגע תשובה. מען דרעהט די כפרה איבער'ן קאַפ און מען טראַכט
בשעת מעשה אלעס וואָס ווערט געטאָן מיט דיזע אומשולדיגע עוף, האָט דאָך
געזאָלט און געדאַרפט פאַסירען מיט דעם זינדיגען מענשען, נור גאָט האָט
רחמנות געהאַט אויף מיר, לאָמיר פערדינען זיין רחמנות !

ווען מיר האָבען געלעבט אין אונזער לאַנד, אין ארץ ישראל, ווען דער
בית המקדש האָט עקזיסטירט, האָבען אידען קרבנות געבראַכט צו מכפר זיין
אויף די מענשליכע זינד. יעצט איז די ערב יום כפור'דיגע עופות אונזער
קרוב, און אַ קרבן פאָדערט ודוי און אינערליכע, טיעפע, הייליגע תשובה.

דער גאַנצער ענין פון כפרות איז זעהר הייליג און ענהאַלט זעהר טיעפע
געדאַנקען, וואָס אַ דורכשניטליכער מענש איז אומפעהיג צו פאַרשטעהן. אין
די צייט פון בית המקדש האָט מען געשיקט אַ „שעיר לעזאזל“ אויף וועלכען
דער כהן גדול פלעגט אויף איהם זיך מתורה זיין אויף אלע אידישע זינד, און
וועגען דעם איז דאָ זעהר פיעל סודות, טיעפע הייליגע סודות, און היינט איז
די כפרה דער שעיר לעזאזל (זעה שו"ע או"ח סימן תר"ה, משנה ברורה, מרדכי
סוף יומא, רא"ש יומא פ"ח, מחזור וויטרי צד 373, של"ה דה רב"ז, כל בו,
סימן ס"ח, פּרדס הגדול לרש"י, סימן קפ"ו, ירושלמי, שקלים, פרק ה', הלכה ד').
ווען איינער זאָל זיך נעמען די מיהע און אַריינקוקען אין די אלע פלעצער
וועלכע איך צייג דאָ אָן, וועט ער דאָן פאַרשטעהן ווי וויכטיג און ווי הייליג
דער מנהג פון כפרות איז, און וועט זיך באַציהען צו דיזען מנהג מיט גרויס
ערנסטקייט ווי מעגליך.

מען בעט מחילה ערב יום כפור

יום כפור איז מכפר נור אויף די זינד פון מענש צו נאָט — בין אָרם למקום, יום כפור איז אָבער ניט מכפר אויף די זינד פון מענש צו מענש — בין ארם לחברו — און דערפאַר מוז מען ערב יום כפור געהן און איבערבעטען אַלע פריינד און בעקאָנטע, טאָמער האָט מען געזינדיגט קעגען זיי אפילו מיט אַ שלעכט וואָרט, מוז מען זיי בעטען מחילה, און אויב יענער וויל ניט מוחל זיין, דאַרף מען בריינגען — אזוי איז דער דין — דריי מענשען זיי זאָלען איהם בעטען ער זאָל איהם מוחל זיין, אזוי מוז ער טאָן דריי מאָל נאכאנאַנד, און ווען מען זינדיגט צו אַ רב, מוז מען איהם בעטען מחילה אפילו טויזענד מאָל ביז ער זאָל איהם אין גאַנצען מוחל זיין. און אַ איד טאָר קיין אכזר ניט זיין, און ווי שרעקליך יענער האָט געזינדיגט קעגען דיר, זיי איהם מוחל! ערב יום כפור טאָר ניט בלייבען אין קיין אידישע האַרץ אפילו איין פונקט פון שנאה, איין ברעקעל האָט צו אַ אידען — אַלע אידען דאַרפען זיך ליעב האָבען ווי ברידער יעדען טאָג פון יאהר, איבערהויפט ערב יום כפור בעפאָר דעם הייליגען יום הדין (שו"ע או"ח, סימן תר"ו, שו"ע חו"מ סימן ע"ג, מהרי"ק, שורש י', ענה ו', שו"ת גלאנט, סימן קט"ו, יומא דף פ"ז, זוהר מקץ ר"א).

שלאַגען מלקות — איינע פון די הייליגסטע ביִדער אין לעבען איז צו זעהן ערב יום כפור ווי דער אָרימער שמש פון שוהל שלאַנט מלקות די רייכע אידען פון שטאָדט, די שטאַרקע, די תקיפים, און ווי 60 און 70 יעהריגע אידען לעגען זיך אוועק אויף די קנייה, די קאָפּ אַרונטער געבויען צו דער ערד, די אויגען פערמאַכט, די האַרץ קלאַפט, און דער מויל זאָגט וודוי — אשמנו, בגדנו, גלגנו! אָט דיזע אומשולדיגע הייליגע זקנים זענען מקבל באהבה די ניין און דרייסיג מלקות און לייטערען זייער האַרץ און נשמה צום הייליגען יום הדין.

די קערות — אין שוהל צו מנחה שטעהען קערות. אַ איד דאווענט אָפּ מנחה, געהט צו דער סעודה המפסקת און פאַרבייגעהענדיג גיט ער צדקה, וואַרפט אריין געלד אין די שייסלען פאַר תלמוד תורה'ס, ישיבות, ארץ ישראל, און גלאַט צדקה, צדקה אָהן אַ שיעור, און געהט אַהיים צו דער סעודה המפסקת.

די סעודה המפסקת

דער טיש איז געדעקט מיט אַ קלאָרווייסען טישטוך. די זילבערנע לייכטער שטעהען אויפ'ן טיש. אין די לייכטער זענען אַריינגעשטעקט גרויסע וועקסענע אָדער סטאַרינעווע לייכט. מען עסט לאָקשען און כפרות, עוף. די קיטקעס, די חלות זענען קיילעכריג, קוקען אויס ווי עופות מיט פליגעלען, אום צו דער־מאָגען זיך דאָס יום כפור איז יעדער איד הייליג ווי אַ מלאך, און אַ מלאך האָט דאָך פליגעלען (ישעיה ז', ב', ספר מטעמים, זייטע 101), און די ערב יום כפור'דיגע קרעפלעך געפילט מיט פלייש, האָבען אַ טיעפען זין, זיי ווינקען צו טיעפע סודות אין קבלה און אידישע רעליגיעזע פילאָזאָפּי: פלייש איז לויט חכמת הקבלה מרמז צו דין, טויג איז מרמז צו רחמים, און ערב יום כפור פאַראייניגט מען זיי צוזאַמען אום צו פאַראייניגען און זים מאַכען די גבורות

(זעה „זרע קודש“ און „טעמי המנהגים“ פרק ז'), און עס איז ווירקליך אַ גרויסע מצוה צו עסען און טרינקען ערב יום כפור וואָס מעהר און וואָס בעסער (ש"ע או"ח, סימן תר"ד, סעיף א', באר היטב).

מען יוצט און מען עסט די סעודה המפסקת. די מחזורים און דעם טאטענ'ס טלית און קיטעל ליגען שוין אָנגעגרייט. אלע זיצען שטיל און פארטראַכט, פארטיעפט אין געדאַנקען, האָבען אַ חשבון הנפש: מען טראַכט וואָס וועט זיין אין דער צוקונפט, וועט אויך איבער אַ יאהר זיצען די גאַנצע פאַמיליע צוזאַמען און פאַרפאַסטען זיך אָדער ווער ווייס? און אָפגעגעסען אין אַן אויסערגעווענהליכע הייליגע שטימונג די סעודה המפסקת און מען פאַנגט אָן בענשען און — דער ים גיט אַ שטורעם, כוואַליעס וואַרפען זיך, עס שטורעמט דאָן די אידיש האַרץ, עס ברעכט אויס אַ געוויין, אַ הייליגער חשבון הנפש געוויין, עס וויינען אלע, איבערהויפט די ים אַ מ ע, די אידישע מאַמע! אלעס וואָס עס האָט זיך אָנגעקליבען אויף איהר האַרץ אַ גאַנצען יאהר, לידיגט זי אויס אין דעם געוויין פון בענשען!

נאכ'ן בענשען, דער טאטע נעמט אַרונטער די שיד פון די פיס, טאָוט אָן דעם קיטעל, וויקעלט זיך איין אין אַ טלית, און קלייבט זיך אין שוהל אַריין. די מאַמע מיט די קינדער געהען אַוועק צום זיידען זיך בענשען.

דער זיידע בענשט — בענשען ערב יום כפור דאַרפען די עלטערען, דער פאָטער און די מוטער, און די ברכה ווי זי איז געדרוקט אין די מחזורים און סדרים, איז האַרציג, הייליג, ריהרענד, אָכער מען באַנוגענט זיך ניט מיט טאטע-מאמע ברכה, נור מען געהט אויך צום אַלמען זיידען.

דער זיידע, גראָה ווי אַ ווייסע טויב, אַ פאַרמעט שטערען, אין גאַנצען צוקנייטשט, ער איז אַנגעמאָהן אין טלית און קיטעל. די גרויסע יום כפור'דיגע ליכט באַלייכטען די קנייטשען פון זיין פנים. די אייניקלעך האָבען אָנגעפאַסט זיין ענגען הדר'ל. ער הויבט אויף זיינע מאָגערע, אַלמע, ציטרדיגע הענד, לייגט זיי אַרויף אויף די יונגע קעפ פון זיינע אייניקלעך און אור אייניקלעך און בענשט. ער בענשט זיי מיט כונה, מיט האַרץ. די אויגען זיינע ברענען, די האַרץ ברענט, די נשמה ברענט, אלעס אין איהם ברענט, עס פייערט, עס איז אַן אינערליכער נשמה פייער. אַלס און יונג ווערען פאַראייניגט. די אייניקלעך פאַרשמעהען און פיהלען דאָן דעם אַלמען זיידען.

ווען מען פאַרלאָזט דעם זיידענ'ס הויז באַגעגענט מען אין די גאַסען פון שטעדטעל מענער אין טליתים און קיטלען, און פרויען אַנגעמאָן אין ריינע ווייסע קליידער —

מען געהט אין שוהל צו כל נדרי!

צו כל נדרי

די ליכט. די נשמה ליכט. דער הימעל. די תפלה זכת. די אידישע נעסט. די שמע ישראל/נוקעס. די אלטע מאַמע און מאַמע. די אידישע ערציהונג. די מענשליכע חושים און דער תענית.

רבותי! יעצט, אין דער הייליגסטער נאכט פון יאהר, יום כפור נאכט, שמעל איך זיך ריידען צו איך, און מיין הארץ קלאפט, מיין נשמה צימערט, די קדושה פון היינטיגער נאכט שרעקט מיך. ווער בין איך, איך זאל זאָגען מוסר אין היינטיגע הייליגע נאכט?

איך זעהר פאר זיך אן אויסערגעווענהליכע געפאקטע שוהל פון אידען און אידישע פרויען, כן ירבו, איך פיהל א הייליגע שטימונג. וועלכער איד קומט דאָס ניט היינט ביי נאכט אין שוהל? פונקט ווי פייגעלעך וועלכע צופליהען זיך אין אלע זייטען, אָבער ווען עס קומט אָן א שטורעם, לויפען זיי אַהיים, אין זייער נעסט, צו באהאַלטען זיך, אזוי קומען אלע וואָס שטאַמען פון אידען אין דעם שטורעם פון יום הדין, אין דעם הייליגען נעסט פון דער אידישער נשמה — אין שוהל אריין.

און איך רוף צו דיר גאָט! שומר ישראל! דו גאָט וועלכער היט די אידען פאר די לעצטע 2 טויזענד יאהר אין גלות זיי זאָלען חס ושלום ניט אונטערגעהן — שמור שאירית ישראל, היט, גאָט, די ביסעל פרומע אידען, וועלכע הימען שבת, כשרות, טהרת המשפחה, וועלכע העלפען תלמוד תורה'ס און ישיבות, וועלכע שטאַרקען דאָס יודענטהום, זיי זענען אין היינטיגער צייט די „שארית ישראל“, די איבערגעבליבענע אמת'ע אידען, היט זיי גאָט! אָבער „ואל יאבד ישראל האומרים שמע ישראל!“ עם זאָלען ח"ו ניט אונטערגעהן יענע ראדיקאלע ניט פרומע אידען, וועלכע קומען איין מאָל אין יאהר, אום יום כפור און זיי זאָגען דאָן: שמע ישראל! כי לא ירח ממנו נדה, זיי זענען דאָך אלע גליעדער פון דעם אידישען אָרגאַניזם, א שוואַכער אבר, אָבער דאָך אן אבר! ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא — זאָגען אונזערע חכמים זכרונם לברכה — א איד וועלכער האָט געזינדיגט, ווערט ניט אין גאַנצען אויס איד, נור ער איז א „זינדיגער איד“, אָבער א איד איז ער!

עס איז א מנהג צו אנצינדען א סך ליכט היינט ביי נאכט. אין דער פֿאַמער היים געדענקט איהר דאָך, באַלד ווי מען פלעגט אריין קומען אין שוהל צו כל נדרי, האָט מען געזעהען פאר זיך א ים מיט ליכט, ליכט, ליכט, און ליכט. דער איד האַלט פון ליכטיגקייט. דער איד פאַרטרייבט פינסטערניס. האָבען כיר דאָך אָט ערשט געזאָגט „אור זרוע לצדיק“, אן אוצר פון ליכט איז פאַר זעעט ביים צדיק. א רשע לעבט אין דער פינסטערניס, קיינער טאָר ניט זעהן זיינע שלעכטע מעשים, ער האָט ליעב פינסטערניס. דאָס אידיש פאָלק איז א ליכט־צינדער. ווי מען בריינגט נור אריין דאָס אידיש קינד אין דעם הייליגען אידישען פערבאַנד, מען איז איהם מל, צינדט מען אָן ליכט (שבלי הלסט הלכות מילה, סימן ז). עס איז געווען אַמאָל א מנהג ביי אידען, דאָס דעם ערשטען מאָל ווען א פאָטער פלעגט בריינגען זיין קינד אין שוהל, פלעגט ער מיטבריינגען

מיט זיך אַ וועקסענע ליכט (ב"י או"ח סימן ש"ח). ווען ער וואַקסט אויף און געהט צו דער חופה, צינדט מען ליכט; ווען עס קומט דער לעצטער מינוט פון לעבען, ביי יציאת נשמה, צינדט מען ליכט; צו יאהר צייט — ליכט, און ערב יום כפור בריוונגט מען אין שוהל ליכט. אָט אזוי האַלט דער איד אין צינדען ליכט פון וויגעלע ביז'ן קבר.

מען צינדט ליכט ווייל די נשמה איז געגליכען צו אַ ליכט, „נר ה' נשמת אדם" אַ געמליכע ליכט איז די מענשליכע נשמה (תנחומא אמור, מחזור וויטרי, צד 373, שו"ע או"ח סימן תר"י סעיף ב', ג', ד', ובמשנה ברורה שם). און היינט, צו כל נדרי, איז אונזער אויפגאבע צו אָנצינדען אונזער נשמה מיט די הייליגקייט פון יודענטהום.

עס איז אַ מנהג ביי אידען צו בריוונגען ערב יום הכפורים אין שוהל אַ „נשמה ליכט", צו מכפר זיין אויף פאָטער און מוטער וועלכע זענען טויט (מרדכי ומהרי"ו, כל בו, שו"ע או"ח סימן תר"י סעיף קטן ד'), און דאָס מיינט, אז היינט ביי נאכט דארף מען זיך דערמאָנען אויף די טוידטע עלטערען, און וואָס איז, רבותי, מיט די לעבעדיגע עלטערען? טוען מיר פאַר זיי אלעס וואָס מיר דארפען טאָן? פיעלע פון זיי, אלטע טאטעס און מאמעס, האָבען ניט וואו זייער אלטען קאָפּ אין די נאכט פון זייער לעבען אוועקצולייגען? פיעלע פון זיי קענען ביי זייערע אייגענע קינדער, ביי זייער פלייש און בלוט, גאָר ניט עסען, ווייל ביי זייערע אייגענע קינדער איז ניט כשר! עלטערען וועלכע האָבען זיך געאַפּפּערט צוליעב זייערע קינדער, דארפען איצט וואַלגערען זיך אין מושב זקנים? ווי שרעקליך זענען די ווערטער פון אלטע פאָטערס און מוטערס וועלכע וועלען בעטען ביי גאָט היינט ביי נאכט — „אל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כחנו אל תעזבנו", וואָרף אונז ניט אַוועק, רבנו של עולם, אויף די עלטערע יאהרען, ווען די כחות געהן אויס, פאַרלאָז אונז ניט, גרויסער גאָט!

און וואו איז היינט אונזער נשמה ליכט פאַר די טוידטע עלטערען? ווען, למשל, אונזערע טוידטע עלטערען וואַלטען צוריק לעבעדיג געוואָרען און וואַלטען געקומען אין אונזערע הייזער און וואַלטען געזעהן אונזערע שבת'דיגע הייזער, אונזער היטען זיך אין כשרות, אונזער טהרת המשפחה, און ווי אונזערע קינדער ווייסען פון אירישיקייט אזוי גוט, וואַלטען זיי דאָן ניט געבעטען דעם טוידט אויף זיך?!

רבתי! מיר האָבען ניט לאַנג צוריק די „תפלה זכה" געזאָגט, איינע פון אונזערע שעהנמטע תפלות. דער וואָס פאַרשטעהט העברעאיש, און זאָגט די תפלה זכה, די רייניגע תפלה, ווערט זיין נשמה ריין. מיר זענען אַנטי גיטאָן אין קיטלען, ריין, ווייס, ווי מלאכים. די קיטעל דערמאָנט אונז אָבער אויך אונזער לעצטער בנר וואָס מען וועט אונז אַלעמען אנטאָן ווען מיר וועלען געבען דעם לעצטען קרעכץ אויף דער וועלט, ווען מיר וועלען זאָגען דעם לעצטען גוד באי. די קיטעל דערמאָנט אונז אָן די תכריכים וואָס מען וועט אונז אַנטאָן, און דאָס דערמאָנט אונז אז מיר זיינען שטערבליכע מענשען, אייביג לעבט מען ניט, דער לעבען איז קורץ. מיר וועלען אוועקגעהן פון דער וועלט. אונזערע קינדער וועלען דאָס דארפען איבערנעמען אונזער ירושה, אונזערע

שוהלען, אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות, אונזערע קהל'שע אנשטאָלטען, אונזער ש"ס ופוסקים, אונזער הייליגע תורה. אירען! עס איז יום כפור נאכט, מיר געהען דאָך יעצט צום יום הדין, לאָמיר זיך אַליין ניט נאַרען, מיר בעטען דאָך גאָט „עשה למען תינסות של בית רבן“, העלף אונז צוליעב דעם זכות פון אונזערע קליינע קינדער וועלכע לערנען תורה — לערנען אונזערע קליינע קינדער אונזער הייליגע תורה? קענען אונזערע קינדער אונזער הייליגע נאַציאָנאַלע שפּראַך, העברעאיש? ווייסען אונזערע קינדער די תורה, רש"י, משנה אנדה, גמרא, דינים ומנהגים? ווייסען דען אונזערע קינדער די גרויסע געשיכטע פון זייער פּאָלק? זענען זיי דען באקאנט מיט דער היסטאָריע פון דער אידישער פּאָלק? וואָס ווייסען אונזערע קינדער פון אידישקייט? און ווען זיי לערנען ניט, ווען זיי ווייסען ניט, וועלען זיי דאָך אַוועק פון אונז, אין גאַנצען אַוועקגעהן, און מיר אַלע וועלען דאָך ח"ו אונטערגעהן, מיר וועלען בלייבען קינדערלאָז! דאָס איז דאָך די גרעסטע קללה אויף דער וועלט! לאָמיר באשליסען היינט ביי נאכט צו העלפען גרינדען און אויפהאַלטען גוטע תלמוד תורה'ס און ישיבות פאַר אונזערע קינדער און זיי וועלען זיין די בעסטע נשמה ליכט וואָס מיר קענען אָנצינדען.

רבתי! היינט ביי נאכט זענען מיר מקבל אויף זיך די הייליגקייט פון יום כפור און דעם תענית. מיר געהען פאסטען, ניט עסען און ניט טרינקען גאַנצע 24 שעה, ווייל מיר האָבען געזינדיגט מיט אונזער עסען, אונזער עסען איז ניט גענוג הייליג ווי עס דאַרף צו זיין, עס איז ניט גענוג כשר, מיר האָבען ניט געהייליגט אונזערע 5 חושים, וועלכע יעדער געזונטער מענש פאַרמאָגט, און דערפאַר האָבען מיר יום כפור פינף ענוים: ניט עסען, ניט טרינקען, ניט וואַשען זיך, ניט שמירען זיך, ניט אנטאָן קיין שיך, און ניט קיין תשמיש המטה. און דורך די 5 ענוים וועלען מיר מאַכען הייליג אַלע אונזערע חושים, די אויג, דעם אויער, די הענד, די פיס, אַלע אונזערע סהעמיגע גלידער אין אונזער קערפער, און מיר וועלען זיין אין דער מדרגה פון מלאכים. די בהמה, די חיה וואָס ליגט אַ גאַנצען יאהר אין אונז, וועט אָפּשטאַרבען, דער איד, דער מלאך אין אונז, וועט אָפּלעבען, און מיר וועלען קומען צו דער מדרגה פון אדם הראשון בעפאָר ער האָט געזינדיגט. און דערפאַר, רבתי, האָבען מיר 5 תפלות: יום כפור אבענד, שחרית, מוסף, מנחה, נעילה. די 5 תפלות פון יום כפור זענען אָטענען די 5 ענוים. און יעצט, הייליגע אירען, לאָמיר אויף זיך מקבל זיין דעם תענית פון יום כפור. דער תענית זאָל מכפר זיין אויף אונזער נוף און נשמה. גאָט זאָל אונז אַלעמען שטאַרקען מיר זאָלען כח האָבען צו פאַסטען, עס זאָל ח"ו קיין אומגליק טרעפען צו קיין איד און צו קיין אידישע פרוי אין דיוען תענית. גאָט זאָל געבען אַז אונזערע תפלות זאָלען אָנגענומען ווערען ביים רבונו של עולם, ווי שלמה המלך האָט געבעטען: „זאָלסט הערען פון הימעל די אידישע תפלות, און דו זאָלסט מוחל זיין, גרויסער גאָט, צו דיין פּאָלק ישראל וועלכע האָבען געזינדיגט צו דיר.“ גיב אַלע אירען אַ נייעם גליקליכען יאהר, קיינער זאָל ניט פעהלען פון אונז איבער אַ יאהר אַ כל נדרי. מיר זאָלען זוכה זיין צו ישועות ונחמות און צו אַ גאולה שלימה במהרה וימינו אמן!

יום הכפורים

וואָס די תורה זאָגט וועגען יום כפור. די פילאָזאָפיע פון לעבען. אונזערע געוואהנהייטען. אַ ריכטער און פאַטער. דער כח פון געלד. אַרבייט און פּערגעניגען. יודענמחום און לעבען. עלטערען און קינדער. דער גאַט'ס גנב. אַ נייער לעבען.

יודבר ה' אל משה לאמר, אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא, מקרא קודש יהיה לכם, ועניתם את נפשתיכם והקרתם אשה לה', וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם. כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה, וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאברתי את הנפש ההיא מקרב עמה. כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם, שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם כתשעה לחדש בערב, מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כ"ג כ"ו).

והיתה לכם לחקת עולם, בחדש השביעי בעשר לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו, האזרה והגר הנר בתוכם, כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו (ויקרא ט"ז כ"ט).

„און גאָט האָט גערערט צו משה'ן זאָגענדיג איהם, דעם צעהנטען טאָג פון תשרי איז אַ טאָג פון פּערגעבונג, אַ הייליגע פּערוואַמלונג זאָל זיין צו אייך, און איהר זאָלט פייניגען אייערע נשמות און איהר זאָלט בריינגען אַ קרבן צו גאָט, און קיין אַרבייט טאָר ניט געטאָן ווערען אין דיזען טאָג, ווייל דאָס איז אַ טאָג פון פּערגעבונג, צו פּערגעבען אויף אייך, פאַר גאָט אייער גאָט, יעדע נשמה וואָס וועט ניט געפייניגט ווערען אין דיזען טאָג, וועט זי אָפּגעשניטען ווערען פון איהר פּאָלק. און יעדער נפש וואָס וועט טאָן וועלכע עס איז אַרבייט אין דיזען טאָג וועל איך מאַכען פּערלירען דיזע נפש פון איהר פּאָלק, איהר זאָלט פייניגען אייערע נשמות אין דעם נייענטען טאָג אין מאנאט אין אבענר, פון אבענר ביז אבענר זאָלט איהר פּאָלשטענדיג רווען.“

„אין דעם טאָג וועט גאָט מכפר זיין אויף אייך, צו רייניגען אייך פון אַלע אייערע זינד, פאַר גאָט זאָלט איהר ריין זיין.“
גאָט דיזע ווערטער וועלכע אייך האָב פאַר אייך יעצט פּאָרגעלייענט, זענען די ווערטער וואָס געפינען זיך אין אונזער הייליגע תורה וועגען די בעדייטונג, וויכטיגקייט, און הייליגקייט פון יום כפור.

רבתי ! היינט איז אַ טאָג פון פּערגעבונג, יום הכפורים, ווען דער רבנו של עולם פּאָרגיט, ער איז מוחל דעם מענשען פאַר זיינע זינד. זאָל היינט, יום כפור, יעדער איינער פון אונז פּאָרשטעהן די פילאָזאָפיע פון לעבען, דאָס אלעס וואָס דער מענש טהוט, בריינגט רעזולטאַטען : גוטע מעשים — בריינגען גוטע רעזולטאַטען, גוטעס און גליק פאַר דער מענשהייט בכלל און פאַר דער מענשליכער נשמה בפרט ; שלעכטע מעשים — שלעכטע רעזולטאַטען, אַ קללה פאַר דער וועלט און פאַר זיך. און פּאָרגעסט ניט, דאָס דער גאַנצער

מענשליכער לעבען איז אַ „בינמעל פון געוואהנהייטען. געוואהנט מען זיך איין צו טהאָן גוטעס, איז איין מצוה בריינגט די צווייטע מצוה — מצוה גוררת מצוה — טהוט מען אָבער שלעכטעס אין לעבען, איז איין עבירה בריינגט צו שלעפען אַ צווייטע עבירה — עבירה גוררת עבירה — און וועה איז דעם מענשען וועלכער קען זיך אַליין ניט קאָנטראָלירען. וועה, טויזענד מאָל וועה, ער זינדיגט דאָן, ווערט פאַרשלעפט אין שלעכטע וועגען, קריכט אַריין אין אַ זומפ, און וויל ער אַרויסקריכען, איז איהם שווער, זעהר שווער!

מיר שטעהען היינט, יעצט, מיר און אונזערע פרויען און אונזערע קינדער, פאַר דעם גרעסטען וועלט געריכט, די סופרים קאָרט, און גאָט איז אונזער ריכטער, אָדער, ווי מען זאָגט אין העברעאיש, דער שׁו פ ט, ער וועט דאַרפען דאָס באשטימען ווער עס זאָל בלייבען לעבען אויף דעם נייעם יאהר, און ווער — ניט! ווער עס זאָל שטאַרבען מיט אַ נאַטירליכען טוידט, און ווער עס זאָל ח"ו אומקומען פון פייער, פון וואַסער, פון פּערשידענע עקסידענטען. ה י י נ ט ווערט מען גע'משפט, ווער עס זאָל אויסלעבען זיינע יאהרען, שטאַרבען אין צייט, און ווער עס זאָל ח"ו שטאַרבען פאַר דער צייט, ווער עס זאָל לעבען אַ רוהיגען, געזונטען לעבען, און ווער עס זאָל ח"ו לעבען אַ לעבן פון צרות און יסורים. מיר זענען אַלע ביי גאָט אין די הענד!

גליקליכערווייזע אָבער איז אונזער גאָט אַ „שופט צדק“, ער משפט מיט גערעכטיגקייט, און ניט נור איז ער אַ שופט צדיק, נור אויך אַ „אָב רחמן“, אַ פאַטער פון רחמנות, און דאָס איז אונזער גליק! דער ערשטער מענש אין דער וועלט, אָדם הראשון, האָט געזינדיגט, און דער שופט צדק האָט איהם פאַראורטיילט צום טוידט, האָט אָבער אָדם תשובה געטאָן, האָט איהם דער אב רחמן מוחל געווען זיינע זינד און האָט איהם באַרוהיגט.

היינט, יום כּפור, האָבען אונזערע עלטערען אין דער מדרב געזינדיגט. אין דיוען טאָג האָבען זיי צום עגל הזהב געדינט, און זיי זענען פאַראורטיילט געוואָרען צום טוידט, זיי זאָלען אין גאַנצען אָפּגעמעקט ווערען פון דער וועלט. אָבער ווען זיי האָבען טיעף דערפיהלט דאָס זיי האָבען ווירקליך געזינדיגט, האָבען זיי געקלאָגט און געוויינט, האָבען זיך אומגעקערט צו גאָט מיט זייער גאַנצען האַרצען (שמות ל"ג), און גאָט, דער שופט צדק און דער אב רחמים, האָט צוריק געצויגען זיין שרעקליכען טוידט אורטהייל, און די אידען האָבען געקראָגען פון גאָט כּפּרה און סליחה, ער האָט פּערגעכען זייערע זינד און האָט זיי מוחל געווען. און אָט דיוען טאָג האָט גאָט געמאַכט פאַר דעם גרויסען און שרעקליכען טאָג! דעם צעהנטען טאָג אין תּשרי, ווען גאָט האָט מוחל געווען אידען די זינד פון דעם עגל הזהב, דיוען טאָג האָט גאָט מיט זיין גרויס רחמנות באשטימט צו זיין אַ טאָג פון פּערגעבונג „יום הכּפורים“.

און אין דיוען טאָג דאַרפען מיר באשליסען ניט צו דינען צום עגל הזהב, ניט פאַרקויפען אונזערע נשמות און די נשמות פון אונזערע קינדער פאַר דעם עגל הזהב, פאַר די האַרטע, קאַלטע דאָלאַרס, פאַר געלד!

געלד מוז אַ מענש האָבען. אָהן געלד קען מען ניט לעבען. אָבער צוליב געלד מחלל שבת זיין, עסען טרפות, אָפּנאַרען מענשען, נעבען פאַלשע וואָג

און פאלשע מאַס, שלעכטע וואַרע, זאָגען ליגען, טהאָן שלעכטס מענשען, אזא נעלר מאַכען, פיהרט צום טוידט און ניט צום לעבען !
 דער אינהאַלט פון דעם מענשליכען לעבען באשטעהט אין ארבייט און פערגעניגען. אָהן ארבייט קען די וועלט ניט עקזיסטירען. ווען גאָט האָט באשאַפֿען דעם מענשען און האָט איהם אריינגעזעצט אין גן עדן, איז דאָס געווען „לעבדה“ ער זאָל אַרבייטען. דורך ארבייט וועט ער געניסען דעם גן עדן. ארבייט מאַכט דעם לעבען זיס ; ארבייט גיט אן אינהאַלט צום מענשליכען לעבען, און דער שכר פון דער ארבייט איז, דער מענש זאָל געניסען די פרוכט פון זיין ארבייט, ער זאָל האָבען פערגעניגען.

ווען די מענשליכע ארבייט איז ריין און הייליג, דאן איז ער באַרעכטיגט צו האָבען פערגעניגען פון זיין ארבייט, ווייל דער פערגעניגען וועט דאָך געוויס זיין ריין און הייליג ווי די ארבייט איז געווען. ווען אָבער די ארבייט פון דעם מענשען איז אומריין, וואַכעדיג, ווען זיין קראַפֿט איז ניט קיין ריינע קראַפֿט, ניט קיין הייליגע, ווייל ער זינדט, דאן האָט ער קיין רעכט ניט צו האָבען פערגעניגען, צו געניסען פון דער אומריינער ארבייט, ווייל אזא פער-געניגען איז אַן אומריינער, שלעכטער, פאַרדאַרבענער פערגעניגען.

און ווייל דו מענש האַסט געזינדיגט מיט דיין קראַפֿט, מיט דיין ארבייט, דערפאַר טאַרסטו יום כפור קיין ארבייט ניט טאָהן. טשעפע קיין זאך ניט, נוצ ניט דיין קראַפֿט. און יום כפור האָב ניט קיין פערגעניגען פון דער וועלט, פון מענשליכע ארבייט, דו ביסט דאָס ניט ווערטה ! דערפאַר יעדערער וואָס שטאַמט פון אירען, אירישע זיהן און טעכטער, וועלכע אַרבייטען יום כפור, אָדער עסען און טרינקען און האָבען פערגעניגען און פייניגען זיך ניט, וועט זייער נשמה פערשניטען ווערען פון דאָס אירישע פאַלק, זיי וועלען האָבען דעם שרעקליכסטען, אומגליקליכסטען שטראַף — כרת ! ווייל דער יעניגער וועלכער פערשוועכט יום כפור דורך ארבייט און פערגעניגען, ווען ער איז ניט אין גאַנצען ריין און הייליג, ווען ער איז ניט אַ צדיק תמים וועלכער האָט גאָר ניט געזינדיגט, און וועלכער מענש איז דאָס דען ? אזא פערזאָן צייגט מיט זיין ארבייט און מיט זיין פערגעניגען אום יום כפור, דאָס ער דאַרף פאַר קיינעם ניט אָפֿעבען דין וחשבון פאַר זיין לעבען, פאַר זיינע מעשים, פאַר זיין אויפֿ-פיהרונג, ווייל ער גלויבט ניט, ח"ו, אז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, ער איז אַ הפסד מענש, און זיין שטראַף איז : כרת !

און מיינט ניט דאָס יודענטהום איז אַן אַפֿקומעניש, מען דאַרף זיך פייניגען, אנטהאַן זיך יסורים, ניט עסען און ניט טרינקען וכדומה, חס ושלום ! ווען איהר דענקט אזוי, ווייסט איהר ניט וואָס יודענטהום איז, אדרבא, פונקט פאַרקערט, אונזער הייליגע תורה, די מוטער פון יודענטהום, איז אַ תורה פון לעבען, און אַ „תורת חיים“, און די אַלע מצוות פון דער תורה זענען צו לעבען און ניט צו מוטשען זיך „וחי בהם ולא שימות בהם“, יום כפור דאַרף מען ניט — אויסער די 5 ענינים איין מאָל אַ יאהר — צו מוטשען דעם קערפער. נאך דעם באַגריעף פון יודענטהום, טאָר אַ איד ניט אָן טהאָן זיך קיין יסורים, און טאָר ניט אנטלויפען פון לעבען, ער טאָר ניט באַגעהן זעלבסטמרה. אין דער

תורה שטעהט נור „ועניתם את נפשותיכם“ פייניגט איין מאָל א יאהר, יום כפור אייערע נשמות, ניט דעם גוף ! דאָס מיינט איינצאמען, קאָנטראָלירען די חיה אין דעם מענשען, טהאָן תשובה, אן אינערליכע באוואוסטויניגע תשובה, וועלכע בריינגט די נשמה פייניגונג, „ענוי הנפש.“ און אום דער יום כפור איד וועלכער איז אַ גאַנץ יאהר ווייט פון אידישקייט, קומט קיין מאָל ניט אין שוהל, ווייס ניט פון אידישע שמחות, און ווען ער קומט יום כפור אין שוהל, עסען ניט מען ניט, טרינקען ניט מען ניט, און די גאַנצע צייט זיץ אין שוהל, און אין שוהל הערט מען דאָך יום כפור אַ קרעכץ, אַ זיפץ, מען זעהט אַ וואַרעמע אידישע טרער, און אָט דער יום כפור איד קען דאָך מיינען אַז אידישקייט פייניגט ניט עסען, ניט טרינקען, ניט האָבען קיין פּערגעניגען, נור קרעכצען, קלאָגען, וויינען און זיפצען, זאָגט מען איהם : מיין ליבער יום כפור איד ! קיין פּאָלק אין דער וועלט האָט אזוי ניט לייעב צו לעבען ווי דער איד ! דער איד לעבט נאָך 2 טויזענד יאהר גלות, אין דער צייט וואָס פּיעלע אַנדערע פעלקער וועלכע האָבען ניט געהאַט אַזאַ אויסערגעווענהליכע לעבען קראַפט ווי דער איד באַזיצט, זיינען שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען, איז דער איד לעבט און וועט לעבען ! דער איד איז אַן אָפטימיסט, און אויב יום כפור טאָרסטו ניט עסען און טרינקען, דערפאַר אָבער איז אַ מצוה, אַ גרויסע מצוה ערב יום כפור צו עסען און טרינקען (או"ח סימן תר"ד), ערב יום כפור איז אַ טאָג פון פּערגעניגען, און יום כפור דאַרפסטו זיך ניט אַנטהאַן קיין יסורים, נור דו קענסט ניט האָבען די הנאה און פּערגעניגען וואָס דו האָסט געהאַט ערב יום כפור, ווייל דו האָסט אין פּאַרלויף פון לעצטען יאהר געזינדיגט מיט דיין קראַפט און ארבייט און מיט דיין פּעהיגקייט און טהעטיגקייט, און יום כפור דאַרפסטו תשובה טהאָן און האָבען אַ כּפּרה אויף דייע מענשליכע שוואַכקייטען און זינד.

אידישע עלטערען ! איהר דאַרפט ניט פאַרנעסען די נשמות פון אייערע יונגע קינדער, פון אייערע יונגע זיהן און טעכטער. יעדען טאָג פון יאהר מוזט איהר זיי געבען אַ גוטע אידישע ערציהונג, און אייער ערציהונג דאַרף אַנהאַלטען אויך יום כפור. קינדער וועלכע זענען עלטער פון 9 יאהר, דאַרפען מיר זיי אַנפאַנגען צו ערציהען אַז זיי זאָלען פאַסטען, ניט אַ גאַנצען טאָג, אָבער אייניגע שטונדען פון טאָג. קינדער וועלכע זיינען עלטער פון 11 יאהר, ווען זיי זיינען געזונט און שטאַרק, דאַרפען זיי פאַסטען יום כפור אַ גאַנצען טאָג. זיהן וועלכע זיינען 13 יאהר אַלט, און אידישע טעכטער עלטער פון 12 יאהר, האָבען אויף זיך די הייליגע פליכט פון טאָן אַלע מצוות פון דער תורה, און, זעלבסטפּערשטענדליך, דאָס זיי דאַרפען טאָן אַלעס וואָס אַ איד דאַרף טאָן יום כפור. קינדער אינגער פון 9 יאהר, דאַרפען גאָר ניט פאַסטען. (וועגען קראַנקע און קימפעטאַרינס, זעה שו"ע תרי"ז און תרי"ח). פאַסטען דאַרף מען ביז די נאַכט פון 11טען טאָג אין תשרי, דאָס מיינט ביז עס געהען אַרויס אויפ'ן הימעל דריי שטערען פון אַ מיטעלען גרויס און עטוואָס שפּעטער האַלט נאָך דער פּערבאָט פון ארבייט און פּערגעניגען.

אָבער ווען דו האָסט אַ גאַנצען יום כפור פּערבראַכט אין שוהל, האָסט מחזור געזאָגט, געקלאַפט זיך על חטא, אָבער דאָס אַלעס איז געטהאָן געוואָרען

בלויז פון געוואהנהייט, די ליפען האָבען תפלות און מחזור געזאָגט, אָבער די האַרץ, די אידישע האַרץ און די אידישע נשמה ווייסען פון גאָר ניט צו זאָגען, ווען דו האָסט ניט געטהאָן יום כפור די ריכטיגע תשובה, דאָס מיינט אַ טיעפע אינערליכע חרטה אויף דיין פּערגאַנגענהייט, און אַן אייזערנער באשלוס וועגען דיין צוקונפט, דאָס פון מאָרגען אָן וועסטו לעבען אַן אַנדער לעבען, ניט ווי דו האָסט געלעבט ביו איצט, נור אין גאַנצען אַ נייער לעבען, אַ ריינער, הייליגער לעבען, ווען דו האָסט אַזוי ניט געטהאָן, נור דו ווייסט ביי זיך טיעף אין האַרצען אַז מאָרגען וועסטו טהאָן ווי דו האָסט אימער געטהאָן, און דער צוקינפטיגער יאהר וועט ניט זיין בעסער פון דעם פּערגאַנגענעם יאהר, דו וועסט זינדיגען אַזוי גוט ווי דו האָסט געזינדיגט, און אפשר נאך מעהר, נור דו האָסט מורא פאַר אַ „שוואַרצע חתימה“, פאַר אַ שלעכטען יאהר, ביסטו געקומען יום כפור אין שוהל אָפּגאַרען גאָט, אַזוי ווי דו ביסט געוואהנט אימער אָפּגאַרען מענשען, דאָן ביסטו אַ מיאס'ער גנב, „גאָט'ס גנב“, און גאָט, מיין פריינד, קען מען ניט נאַרען, דו האָסט זיך גענאַרט, האָסט דיין האַרץ און דיין נשמה אָפּגענאַרט, און דיין גאַנצע אַרבייט יום כפור איז אַן אַרויסגעוואָרפענע שטיקעל אַרבייט. דו ביסט ווי יענער נאָר וועלכער שטעהט אין מקוה, איז זיך טובל, און האַלט אַ שרץ אין האַנד, וואָס קען העלפען די מקוה וואַסער ווען דער אומריינער שרץ איז אין דיין האַנד ? ! ווען דו זאָגסט „אחטא ואשוב, אחטא ואשוב“, איך וועל זינדיגען, איך וועל טאָן וואָס מיין האַרץ געלוסט, נאכהער וועל איך קומען אין שוהל יום כפור וועל זיך שלאָגען על חטא — דאָס קאָסט ניט קיין פיעל געלד, אַ סך ווייניגער ווי קויפען דיין פרוי אַ פאַר קאָוט פאַר ווינטער — און איך וועל זיין אַלץ רייט, האָסטו אַ שרעקליכען טעות ! וואַרף אַוועק דעם שרץ פון האַנד, רייניג אויס דיין האַרץ און דיין נשמה, באשלים צו איבעראַנדערשען, צו באַנייען דיין לעבען, דאָן, נור דאָן, האָסטו עפעס אויפגעטהאָן ממשות'דיג יום כפור.

לאָמיר היינט, רבותי, האָבען אַ ריכטיגען חשבון הנפש וועגען אידישע ערציהונג, שבת, כשרות, טהרת המשפחה, בויען ארץ ישראל, אויפלעבען די העברעאישע שפּראַך, לערנען תורה און היטען מצוות, לאָמיר באשליסען מיט האַרץ און נשמה צו לעבען מאָרגען, נאך יום כפור, אַ נייעם לעבען, אַנדערש ווי לעצטען יאהר, אַ ריינעם, אַ הייליגען לעבען, דאָן וועט גאָט אום יום כפור מכפר זיין אַלע אונזערע זינד און וועט אונז געבען אַ כתיבה וחתימה טובה, אַ נייעם גליקליכען יאהר צוזאַמען מיט אַלע אירען בכל מקום שהם, און אַ גאולה שלימה במהרה בימינו, אמן, ואמן!

יום כפור

חשבון הנפש אום יום כפור. דער כהן יהוידע. זיין זוחן זכריה. עס ווערט בלוט פאַרגאַסען אום יום כפור. בלוט שוויגט ניט. חורבן בית המקדש. נבזראדן ווערט אַ איד. די עשרה הרוגי מלכות. זייער בלוט און אונזער בלוט.

היינט, דער הייליגסטער טאָג פון יאהר, יום הכפורים, היינט איז די פּאַסיגסטע צייט צו האָבען אַ ריכטיגען חשבון הנפש, צו שטודירען אונזער פאַרגאַנגענהייט און צו נעמען פון די פאַרגאַנגענהייט אַ לעקציע, אַ מוסר, און אַ גוטען ביישפּיל פאַר אונזער צוקונפט.

מיר עפענען יעצט אויף דעם ספר פון אלע ספרים, דעם תנ"ך, מיר עפענען אויף דברי הימים ב', קאפיטעל כ"ד, און מיר לייענען דאָרט ווי עס לעבט און שטאַרבט אַ באַוואוסטער כהן ביי אידען מיט דעם נאָמען יהוידע, וועלכער איז אַלט געווען ווען ער איז געשטאַרבען 130 יאהר און מען האָט איהם מקבר געווען אין דער שטאָרט פון דוד צוזאַמען מיט די מלכים, ווייל „כי עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו“, ער האָט גוטס געטאָן מיט אידען, מיט גאָט, און מיט דעם בית המקדש. און נאָך דעם טוידט פון יהוידע הכהן, פאַרלאָזען אידען גאָט, דינען פרעמדע, גוילאישע געטער, ווערען אסימילירט, קומען די נביאים, ריידען צו זיי, שטראַפען זיי, און עס העלפט קיין זאָך, דאָס פּאָלק איז שרעקליך פאַרדאָרבען, טיף געזונקען. און דאָן קומט דער זוהן פון יהוידע הכהן, דער נביא און כהן זכריה, און דער תנ"ך דערצעהלט אונז „ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם, ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו, כי עזבתם את ה' ויעזב אתכם.

און גאָט'ס גייסט האָט זיך אנגעטאָן אין זכריה דער זוהן פון דעם כהן יהוידע, און ער האָט זיך אַוועק געשטעלט „העכער פון פּאָלק“, און ער האָט געזאָגט צום פּאָלק — וואָרום טהוט איהר ניט וואָס גאָט הייסט אייך? איהר וועט ניט האָבען קיין הצלחה! ווייל איהר האָט אַוועק געלאָזען גאָט, וועט גאָט אייך אַוועק לאָזען.

האָבען די אידען געמאַכט אַ בונט, און מען האָט איהם פאַרוואָרפען מיט שטיינער, אזוי האָט דער קעניג געהייסען, אין דעם הויף פון גאָט'ס הויז. און אין די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען, פאַר'ן טוידט, האָט דער ערמאָרדעטער נביא זכריה אויסגערופען: „ירא ה' וידרוש“, זאָל גאָט זעהען, און ער זאָל זיך אננעמען פאַר מיין פאַרגאַסענע בלוט (דברי הימים ב', כ"ד).

עפענען מיר דעם מדרש און מיר לייענען דאָרט דאָס זכריה איז געווען אַ כהן גדול, און אַ דיין. מען האָט פאַרגאַסען זיין הייליגע בלוט אין בית המקדש, אין עזרת כהנים, און מען האָט זיין בלוט ניט צוגעדעקט אפילו ווי מען דעקט צו די בלוט פון אַ הירש און אַ באַראָן. האָבען 5 עבירות דאָן אידען עובר געווען אין יענעם טאָג: זיי האָבען ערמאָרדעט אַ כהן, אַ נביא, אַ דיין, האָבען פאַרגאַסען ריינע בלוט, האָבען מחלל השם געווען, האָבען מטמא געווען די

עזרה, און ווייסט איהר אין וועלכען טאָג זיי האָבען דאָס אַלעס געטאָן ? — אום יום כפור, עס איז דאָן געווען שבת יום כפור !

און — בלוט שווייגט ניט ! נבזראָדן קומט הרוב מאַכען דעם בית המקדש. ער זעהט בלוט, מענשליכע בלוט, און ער הערט ווי די בלוט זידט, זידט און קאַכט. ער ווערט איבעראַשט און ער פרעגט די אידען — מה טיבו של דם זה ? וואָס איז דער מער מיט די בלוט ? — ענטפערען זיי איהם — דם פרים ואילים וכבשים שהיינו שוחטין ! — דאָס איז די בלוט פון אַקסען, באַראַנעס און שעפסען וואָס מיר האָבען געקוילעט — שיקט נבזראָדאן און בריינגט די בלוט פון די קרבנות און איבערצייגט זיך אז דאָס איז ניט ריכטיג, יענע בלוט איז ניט גלייך צו דיזע בלוט. זאָגט צו זיי נבזראָדן — וועט איהר מיר זאָגען דעם אמת, איז גוט, און ווען ניט, וועל איך שניידען אַיערע לייבער מיט אַייזערנע קאַמען ! — זאָגען זיי — וואָס זאָלען מיר דיר זאָגען ? מיר האָבען אַ נביא געהאַט, וועלכער פלעגט אונז שטראַפען, האָבען מיר איהם דערפאַר ערמאַרדעט ! און שוין פיעל יאהר דאָס זיין בלוט ווערט ניט אַיינ-געשטילט, זיין בלוט האַלט אין איין זידען. — זאָגט נבזראָדאן — איך וועל איהם איבערבעטען. — האָט ער געבראַכט די מעמבערס פון די סנהדרין גדולה און פון די סנהדרין קטנה, די וויכטיגסטע אידען וואָס דאָס אידיש פּאָלק האָט פאַרמאָגט, און האָט זיי געקוילעט. זייער בלוט האָט זיך באַגעגענט מיט די בלוט פון זכריה, און — עס העלפט ניט, די בלוט זידט ! האָט ער געבראַכט אידישע יונגע זיהן און אידישע מיידלעך, האָט זיי געקוילעט און האָט אַריין געגאַסען זייער בלוט אין זכריה'ס בלוט, און — די בלוט זידט נאָך אַלץ ! האָט ער געקוילעט אַלע אידישע קליינע קינדער און גיסט זייער בלוט אין די בלוט פון זכריה, און די בלוט זידט און קאַכט ! האָט ער געבראַכט 80 טויזענד יונגע כהנים, פרחי כהונה, ער האָט זיי אַלע געקוילעט, האָט אַריינגעגאַסען זייער בלוט אין זכריה'ס בלוט, און זיין בלוט ווערט אַלץ ניט שטיל, די בלוט זיינע זידט און קאַכט. האָט נבזראָדאן געזאָגט : — זכריה ! זכריה ! כל טובים שבהם איברתי, די בעסטע אידען האָב איך שוין אויסגעקוילעט, ווילסטו איך זאָל אויסקוילען אַלע אידען ? — כראמר ליה הכי מיר נח, ווי נבזראָדאן האָט דאָס געזאָגט, איז די בלוט שטיל געוואָרען. זאָגט דער מדרש „בההיא שעתא הרהר לעשות תשובה כנפשיה ואמר : ומה על נפש אחת כך, ההוא גברא דקטר כל הנהו נפשתיא על אחת כמה וכמה.“ באַלד האָט דער גרויזאַמער טיראַן נבזראָדן געפיהלט עפעס וואָס ער האָט ניט געפיהלט זיין גאַנצען לעבען. זיין שטיינערנע האַרץ האָט זיך אַ צאָפעל געטאָן, און ער האָט אַ טראַכט געטאָן וועגען תשובה, און ער האָט צו זיך געזאָגט — צוליב איין נשמה, צוליב איין פריהצייטיגען טוידט, וואָס דאָ האָט זיך אָפגעטאָן, אה, רבנו של עולם, ווי שרעקליך ! היינט איך, וואָס האָב אַזוי פיל בלוט פאַרגאַסען, וואָס וועט מיט מיר זיין ? בלוט שווייגט ניט ! — און דער פיהרער, דער גענעראַל פון אַ גרויסע, ריזיגע אַרמעע, איז אנטלאָפּען פון אַלעמען, און האָט זיך מגייר געווען, איז געוואָרען אַ איד (ילקוט דה"ב, רמ"ז אלף פ"ה, קהלת רבה פ"ג, איכה רבה פ"ב ופ"ד, ירושלמי תענית פ' ד', ילקוט יחזקאל, רמז שס"ד, גיטין נ"ו, סנהדרין צ"ו, ילקוט איכה, פתיחתא דאיכה רבתי, כ"ג).

א וויכטיגע, טראַגישע פּאַסירונג האָט מיט טויזענדער יאהרען צוריק פּאַסירט ביי אידען. מען האָט ערמאָרדעט אַ נביא, אַן אמת זאָגער, אַ מוכיח, אַ שטראַפּער, און זעהט וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן? ! און אפילו אזא ווילדער טיראַן ווי אַ נבּוֹרַאדאַן, ווערט זיין נשמה אויפגעטרייסעלט און פאַרשטעהט דעם זין פון לעבען, און פאַרשטעהט די הייליגקייט פון אידישע בלוט און ער ווערט אַ בעל תשובה, ער ווערט אַ א י ד.

עס איז גוט אום יום כּפּוֹר צו דערמאָנען זיך אויף אָט די שרעקליכע פּאַסירונג וואָס עס האָט פּאַסירט מיט טויזענדער יאהרען צוריק ביי אידען אום שבת יום כּפּוֹר אום מיר זאָלען זיך גוט אַרײַנטראַכטען אין דעם און לערנען און פאַרשטעהן ווי הייליג אַ מענשליכער לעבען איז, ווי הייליג אידישע בלוט איז, און ווי ווייט מיר דאַרפען באַהאַנדלען אָרענטליך און גוט אונזערע מיטמענשען, און דאָס „עבירות שבין אָדם למקום יום הכּפּוֹרים מכּפּר, יום כּפּוֹר איז מכּפּר נור אויף די זינד פון מענש צו גאָט, אָבער עבירות שבין אָדם לחבירו, אין יום הכּפּוֹרים מכּפּר ער שירצה את חבירו ! די עבירות פון מענש צו מענש, זיינען אזוי גרויס, אזוי שרעקליך שווער, דאָס אפילו דער הייליגער יום כּפּוֹר טאָג קען דערצו גאָר ניט העלפען, סײַדען מען בעט איבער דעם צווייטען און יענער איז מוחל — פאַרגאַסענע זכריה הנביא בלוט שווייגט ניט ! אַלע אידען האַלטען דערפאַר ביי אונטערגעהן, און עס העלפט ניט קיין תענית, קיין מחזור, קיין פיוטים, עס העלפט קיין זאך ניט, נור — איבערבעטען ! נבּוֹרַאדאַן וויל איבערבעטען בלוט מיט אַנדערע פאַרגאַסענע בלוט, דאָס איז ניט קיין אידישער באַגריף, און דאָס העלפט ניט ! אידען טאַרען ניט פאַרגיסען קיין בלוט ! אידען טאַרען ניט פאַרפּאָלגען די מוכיחים, די אמת זאָגער, די נביאים, די דרשנים ; אידען טאַרען ניט טאָן קיין שלעכטעס איינער צום צווייטען, און דערפאַר וואָס אידען האָבען אום יום כּפּוֹר פאַרגאַסען זכריה הנביא'ס בלוט, זיינען טייכען הייליגע אידישע בלוט פאַרגאַסען געוואָרען ; און דערפאַר וואָס ברידער פאַרקויפען אַ ברודער, דערפאַר וואָס די ברידער האָבען פאַרקויפט יוסף הצדיק, דערפאַר — זאָגט דער מדרש און די חכמי המקובלים — זיינען טייכען אידישע בלוט פאַרגאַסען געוואָרען און „דערפאַר די עשרה הרוגי מלכות“ וועלכע מיר ליינען היינט אום יום כּפּוֹר !

און מערשווינדריג ! אידען פאַרגיסען ניט בלוט. אידען האַסען בלוט ! אידען טאַרען ניט עסען קיין בלוט. און ווען זיי האָבען איין מאָל יא פאַרגאַסען בלוט, זכריה הנביא'ס בלוט, קענען זיי זיך ניט אויסצאָהלען ! פאַרגיסט מען די בלוט פון די סנהדרין, פון די תינוקות של בית רבן, ווייל אידען זיינען רחמנים בני רחמנים, אידען זיינען ניט קיין בלוט פאַרגיסער. דאָנענען אָבער די ניט אידען, האַלטען אין איין צאָפען בלוט, אין איין פאַרגיסען אונזער בלוט שוין טויזענדער־גאָהרען, און קיינער נעמט זיך ניט אָן פאַר די הייליגע פאַר־יאַסענע אידישע בלוט, גלייך ווי אונזער בלוט איז הפקר !

און ווען מיר דערמאָנען זיך וואָס אידען האָבען זיך אַמאָל באַנאַרשט, און האָבען אַ פאַרברעכען באַגאַנגען אום יום כּפּוֹר, דאַרפען מיר זיך אָבער דערמאָנען ווי פיל טייכען בלוט האָבען אידען פאַרגאַסען על קדוש השם !

און דערפאר לייענען מיר היינט, אום יום כפור, די געשיכטע פון די „עשרה הרוגי מלכות“

מיר לייענען און די הארץ קלאפט, די נשמה אין אונז שטורעמט. מיר לייענען איבער דעם שרעקליכען טויט פון רבי ישמעאל כהן גדול, פון רבי שמעון בן גמליאל וואָס לשפוך דמו מהר כשור פר, דער שונא האָט זיך געהאַלט צו פאַרניסען זיין בלוט ווי די בלוט פון אַן אָקס; מען שילט די הויט פון דעם פנים פון רבי ישמעאל, מען שילט די הויט פון אַ לעבעדיגען מענשען, פון אַ קרוש! מען רייסט די אברים פון ר' עקיבא מיט אייזערנע קאַמען; מען ברענט לעבעדיגער הייד רבי חנניא בן תרדיון, און די אלע אַנדערע וועלכע מען האָט געטויט וואָס על דבר מועט נשפך דמן, לקדש שם שמים מסרו עצמן, וועלכע האָבען געגעבען זייער הייליגע בלוט צו מאַכען הייליג גאָט'ס נאָמען, זיינען געשטאַרבען על קדוש השם, און מיר טאַרען ניט פאַרגעסען יענע הייליגע, אומשולדיגע פאַרגאַסענע בלוט! נקמה! אַ שרעקליכע נקמה מוזען מיר נעמען! אָבער אונזער נקמה דאַרף זיין אַ הייליגע, אַ מאַראַלישע, אַ אידישע נקמה; אונזער נקמה דאַרף ניט באַשטעהן אין בלוט פאַרניסען, אַ איד איז ניט קיין בלוט פאַרניסער, זאַנדערען — די ניט אידישע וועלט וויל מיר זאָלען ווערען אויס אידען, מיר זאָלען ניט היטען קיין שבת און קיינע מצוות פון דער תורה, מיר אָבער דאַרפען מיט זיי מלחמה האַלטען, מיר דאַרפען היטען יעדע מצוה פון דער תורה, און מיר דאַרפען ערציהען יעדען אידיש קינד, באַיעם און מיידלעך, אין אַ גוטע אידישע ערציהונג. מען האָט אויסגעקוילעט אונזערע רבי ישמעאל'ס, רבי שמעון'ס, רבי עקיבא'ס רבי חנניא בן תרדיון'ס, לאַמיר אוועק געבען אונזער געלד, אונזער צייט, אונזער מאַרך, אַז מיר זאָלען ערציהען אונזערע קינדער אַלס פייערדיגע אידישע קעמפפער וועלכע זאָלען לעבען, ארבייטען, ווירקען, און קעמפפען אין דעם גייסט פון ר' ישמעאל כהן גדול, פון רבי עקיבא און פון רבי חנניא בן תרדיון, און דאן, נור דאן, וועלען מיר לעבען און באַקעמפפען אלע אונזערע אינערליכע און אויסערליכע שונאים.

און מיר נעמען דעם מחזור אין האַנד און מיר זאָגען מיט'ן גאַנצען האַרצען:

חנון! הביטה ממרומים, תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים, תראה בפרגודך והעבר כתמים, אל מלך יושב על כסא רחמים! גאָט, גוטער גאָט! קוס אַראָפּ פון דער הויך! זעה די פאַרגאַסענע הייליגע בלוט פון די צדיקים, זעה און נעם אַראָפּ פון אונז אונזערע פלעקען, דו גאָט וועלכער זיצסט אויף דער רחמנות שטוהל, אויף דעם כסא רחמים! און מיר אלע זאָלען האָבען אַ נייעם גליקליכען יאהר, אַ כתיבה והתימה טובה, אַ גאולה וישועה, אמן! ואמן!

יום כפור

(אַן אויסצוג פון אַ דרשה וועלכע איך האָבע געהאַלטען אין דער שוהל פון ר' ישראל סאלאַנטער תלמוד תורה).

היינט איז דער הייליגסטער טאָג פון יאהר, יום כפור! מיר שטעהען יעצט אַלע צוזאַמען, אַרים און רייך, גרויס און קליין, אַלט און יונג, מיר שטעהען יעצט פאַר'ן רבוננו של עולם צו בעטען איהם ער זאָל מכפר זיין אויף אַלע אונזערע זינד. מיר זיינען געקומען אין דיזען הייליגען טאָג אין שוהל אריין צו מאַכען ריין אונזער נשמה, און יום כפור איז דער איד ריין ווי אַ מלאך. און הערט זיך נור גוט צו, וועט איהר הערען די געטליכע שטימע וועלכע זאָגט אונז: „כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם, מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו,“ היינט, יום כפור, וועט גאָט מכפר זיין אויף אייך, ער וועט אייך ריין מאַכען פון אַלע אייערע זינד, פאַר גאָט זאָלט איהר זיך ריין מאַכען. יום כפור! אַ טאָג פון ריינקייט און הייליגקייט, טהרה וקדושה, אַ טאָג וועלכער רופט זיך „שבת שבתון,“ דער שבת פון אַלע שבתים! אַ גרויסער, הייליגער טאָג איז היינט!

„עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר ער שירצה את חבירו.“ יום כפור — זאָגען אונזערע חכמים — איז ניט מכפר אויף די זינד וואָס אַ מענש זינדיגט צום צווייטען מענשען, זאָנדערען מען מוז איבערבעטען דעם צו וועמען מען האָט געזינדיגט, און דערפון, רבותי, נעמט זיך דער שענהער מנהג פון בעטען מחילה איינער ביים צווייטען ערב יום הכפורים, בעפאָר דעם יום הדין. די שרעקליכסטע קאָנקורענטען, די גרעסטע שונאים, אויב זיי זיינען נור באמת פרום, וועלען זיי ניט געהן אין שוהל צו כל נדרי, וואו זיי זאָלען זיך ניט איבערבעטען פריהער. לאָמיר זיך איבערבעטען, ברידער, אין דעם גרויסען יום הדין, מיר קענען ניט ערוואַרטען אַז דער רבוננו של עולם זאָל מוחל זיין אונזערע זינד, אויב מיר וועלען ניט מוחל זיין די יעניגע וועלכע האָבען געזינדיגט קענען אונז.

רבותי, איך, אַלס רב פון אייער שוהל, וועלכער האַלט דרשות פאַר אייך, און זאָג מוסר אַ גאַנצען יאהר וועגען חלול שבת, כשרות, טהרת המשפחה, חנוך הבנים, פילייכט האָב איך וועמען פאַרשעמט מיט מיינע דרשות, פילייכט האָב איך אַמאָל אַרויס גערופען שנאה פאַר'ן אמת וואָס איך זאָג אייך אין די אויגען פון צייט צו צייט, בעט איך אייך איהר זאָלט מיר, רבותי, היינט, יום כפור, מוחל זיין. דער רבוננו של עולם, וועלכער ווייס דאָך וואָס ביים מענשען אין האַרצען טהוט זיך, דער בוחן כליות ולב, ער ווייס דאָך אַז דאָס וואָס איך זאָג אייך מוסר שוין באַלד 18 יאהר, מיין איך חס ושלום קיינעם ניט צו באַליידיגען פערזענליך. איך גלויב אַז איהר ווייסט דאָס. און יעצט, יום כפור, וויל איך איבערבעטען אַלע מיינע צוהערער וועלכע דענקען אַז איך האָב זיי באַליידיגט חס ושלום אין מיינע דרשות.

און איך, פון מיין זייט, בין מוחל במחילה גמורה צו אַלע וועלכע האָבען געזינדיגט געגען מיר. לאָמיר פאַרגעבען איינע די אַנדערע אויף אַלעס וואָס איז ניט ריכטיג, און דער רבוננו של עולם זאָל אונז אַלעמען מוחל זיין.

* * * *

היינט, יום כפור, וויינען מיר שטארק ווען מיר ליינענען דאָס די זיהן פון אהרן הכהן זיינען געשטאַרבען. און איהר ליינענט אין מהזור אז — ווער עס גיסט טרערען מיט דעם גאַנצען האַרצען אויף דעם טוידט פון אהרן'ס קינדער, איז ער זיכער דאָס זיינע קינדער וועלען ניט שטאַרבען, רחמנא ליצ'לן ביי זיין לעבען — אָט די ווערטער ליינענט איהר אין אַלע מחזורים, און איהר פאַרשטעהט וואַהרשיינליך ניט פאַרוואָס דאַרף מען גיסען טרערען אויף דעם טוידט פון אהרן הכהן'ס קינדער וועלכע זיינע געשטאַרבען מיט טויזנדער יאהרען צוריק, און פאַרוואָס וועלען זיינע קינדער ניט שטאַרבען ווען ער לעבט אויב ער וועט באַוויינען דעם טוידט פון אהרן הכהן'ס קינדער ? אָבער ווען מיר טראַכטען זיך אַרײַן טיף, געפינען מיר אז דאָ ליגט באַהאַלטען אַ טיפער געדאַנק.

אהרן הכהן איז באמת פרום, איבערגעגעבען צו גאָט מיט האַרץ און נשמה. ער איז אַ גייסטליכער, אַ כהן גדול, אַ שטרענגער ארטאָדאָקסישער איד. און זיינע קינדער ? זיינע זיהן ? — זיינע זיהן שטאַרבען אין דער צייט ווען ער לעבט, זיי וויינען טוידטע קינדער . . . וואָס פאַר אַ טוידט ? זיי ווערען פאַרברענט ! וואָס ברענט אין זיי ? שריפת נשמה וגוף קיים ! . . . די אידישע נשמה זייערע איז אַ פאַרברענטע, זיי האָבען ניט קיין נשמה, די נשמה איז פאַרברענט געוואָרען און דוקא פון פרעמדען פייער . . . אש זרה, אשר לאַ צוה ה' . . . פייער וועלכער איז ניט הייליג, ניט געמליך . . . און די קינדער פון אהרן האָבען געזונטע קערפערס „גוף קיים“ זיי ווערען „כעלי גופים“, אָבער די נשמה ? — די נשמה איז פאַרברענט, צוריסען, צובראַכען, אוי וועה ! זיי גרויס איז דער צער, ווי שרעקליך איז דער אומגליק, ווי גרויס איז די טראַגעדיע ! און ווי שרעקליך איז די נאַציאָנאַלע שאַנדע !

„כל הבוכה על מיתת בני אהרן מובטח הוא שלא ימותו בניו בחייו“, דער וואָס וויינט אויף דעם טוידט פון אהרן'ס קינדער, איז דאָך אַ באַוויינ, אז זיין האַרץ פיהלט דעם גרויסען אומגליק פון האָבען קינדער מיט פאַרברענטע נשמות, פון שריפת נשמה וגוף קיים, און ער פאַרשטעהט און פיהלט דאָן די נויטיגקייט און וויכטיגקייט פון געבען קינדער אַ גוטע אידישע ערציהונג, ער פאַרשטעהט ווי שרעקליך עס איז פאַר דעם פרומען ארטאָדאָקסישען אהרן צו האָבען קינדער מיט פאַרברענטע נשמות פון פרעמדע התלהבות, פון פרעמדע פייערען, אָט אזא איד וואָס וויינט אויף דער טראַגעדיע, וועט שוין וויסען זיין הייליגע פליכט צו אידישע ערציהונג, און ער וועט געוויס געבען זיינע אייגענע קינדער אַן אמת'ע גוטע אידישע ערציהונג. און קינדער וועלכע ווערען ערצויגען בדרך התורה והמצוה, אַזעלכע קינדער שטאַרבען ניט, „רשעים בחייהם קרוים מתים“, רשעים ווערען אָנגערופען טוידטע — זאָגט די נמרא — אפילו ווען זיי לעבען, אָבער צדיקים אפילו במיתתם קרוים חיים, אפילו ווען זיי זיינען קערפערליך טוידט, לעבען זיי דאָך.

אין שפּאַניע האָבען אונזערע גוטע פאַרצייטיגע עלטערען געמוזט באַהאַלטען זייער אידישקייט אז קיינער זאָל ניט זעהן, קיינער זאָל ניט וויסען אז זיי זיינען אידען, ווייל טאָמער האָט יעמאַנד דערוואוסט זיך אז ער איז אַ איד, אַזוי האָט

מען איהם גלייך פאַרברענט לעבעדיגער הייד על קדוש השם. אַ גאַנצען יאהר פלעגען פילע פון זיי נדרים געבען, פלעגען שווערען געטרייהייט צו אַ פרעמדען גלויבען, צו אַ פרעמדען גאָט, האָבען זיך אָנגעגעבען אלס גוים, און שמילערהייד, ווען קיין מענשליכע אויג האָט ניט געזעהן, האָבען זיי אין די באַהאַלטענע קעלערען געדינט גאָט. און יום כפור ביי נאַכט צו כל נדרי, פלעגען זיי זיך פאַרזאַמלען אין די באַהאַלטענע היילען מיט טוירט שרעק אַז מען זאָל זיי ניט כאַפּען ווי זיי דינען גאָט, און דאָרט פלעגען זיי כל נדרי זאָגען, אַז כל נדרי, אַלע נדרים און אַלע שבועות און חרמים וועלכע זיי האָבען געגעבען, זיי האָבען געמוזט געבען, זיי זיינען געצוואונגען, אין העברעאיש האָבען זיי געהייסען אַ נ ו ס י ם, איז „נדרנא לא נדרי“, דער נדר איז קיין נדר ניט, די שבועה איז קיין שבועה ניט. און ווי שרעקליך טרויעריג אַלע האָבען געפיהלט ווען זיי האָבען געזאָגט „על דעת המקום, ועל דעת הקהל, אנו מתירין להתפלל עם העברנים“, דאָס אין גאָט'ס נאָמען און אין דעם נאָמען און מיינונג פון דעם קהל, איז מען מתיר דאוונען צוזאַמען מיט די עברנים, די וועלכע האָבען עובר געווען אויף די אידישע אמונה, די וועלכע האָבען ניט געטאָן, האָבען עובר געווען אויף די מצוות פון גאָט, ווייל — זיי זיינען געבעך ניט שולדיג, זיי זיינען געצוואונגען דאָס צו טאָן, זיי זיינען געבעך אומגליקליכע עברנים.

* * * *

מיר לעבען ניט מעהר אין שפּאַניע, מיר לעבען גאָט צו דאַנקען, אין דער פרייער און גליקליכער אמעריקא. קיינער צווינגט אונז ניט אוועק צו וואַרפען אונזער הייליגע אמונה. אדרבא, די אמעריקאנער רעגירונג רעספעקטירט די אידישע רעליגיע און אַלע רעליגיעזע אינסטיטוציאָנען, און דאָך האָבען מיר מעהר ווי גענוג אידען וועלכע ווילען ניט מחלל שבת זיין און זיינען מחלל שבת, ווילען זיין פרומע אידען און זיינען ניט, ווייל די היגע אומשטענדען צווינגען זיי. דער היגער לעבען צווינגט זיי צו מחלל שבת זיין, צו פאַרשוועכען אונזער הייליגטהום. דאָס זיינען די היינטוועלטליגע „מאָדערנע אַנוסים“ וועלכע זיינען, צו אונזער טיפען שמערץ, עובר אויף גאָט'ס תורה, און זיי זיינען אונזערע עברנים. און ווי שרעקליך דאָס איז אַז יום כפור ביי נאַכט צו כל נדרי, מוזען מיר זאָגען ווי אונזערע עלטערען אין שפּאַניען פלעגען זאָגען „על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העברנים!

מיר האָבען ליידער עברנים, מיר האָבען אַזוינע וואָס זאָגען „נדרנא לא נדרי“, זיערע נדרים האַלטען זיי ניט, אַ שבועה איז קיין שבועה ניט, און מיר האָבען אַ נייעם קלאַס אידען וועלכע קומען ניט אַ גאַנצען יאהר אין שוהל, ווערען פרעמד פון אַלעס וואָס ביי אונז איז הייליג און טייער; זיי קומען נור איין מאָל אין יאהר — יום כפור! און מען רופט זיי „יום כפור אידען“. און אָט פאַר די אידען איז נויטיג באַקאָנט צו מאַכען יום כפור נאָך נעילה, זיי זאָלען וויסען די ריכטיגע צייט ווען מען וועט זיך שטעלען דאוונען דעם נעקסטען יום כפור, איבער אַ יאהר. . . . ווייל פון דעם יום כפור ביז קומענדען יום כפור, וועט איהר זיי ניט אָנקוקען. און אָט צוליב די יום כפור אידען, איז באַשאַפּען געוואָרען די „יום כפור טראַפּענס“, ווייל אָט די הזכרת נשמה אידען און יום

כפור אירען, זיינען דאך זעהר שוואכע, פאר'חלש'טע אירען, קומען די יום כפור טראָפּענס און מינטערען די נשמה פון די יום כפור אירען!
 יעצט, יום כפור, זיינען אָבער אַלע אין שוהל, לאָמיר בעמען גאָט ער זאָל מכפר זיין אויף די זינד פון אַלע אירען, „ישראל אף על פי שחטא, ישראל הוא“, אַ איד אפילו ווען ער זינדיגט, איז ער אַ זינדיגער איד, אָבער אַ איד איז ער! און זאָל הקדוש ברוך הוא שטאַרקען די שוואַכע אידישע הערצער, זאָלען די ניט פּרומע אירען פּרום און הייליג ווערען, און זאָל אונז אַלעמען דער רבונו של עולם געבען אַ נייעם גיליכען יאהר צוזאַמען מיט כלל ישראל בכל מקום שהם, און מיר זאָלען זוכה זיין צו ישועות ונחמות מיט אַ גאולה שלמה, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

צו נעילה

רבתי! מיר האַלטען יעצט ביי נעילה. די טויערען פון הימעל האַלטען זיך ביי שליסען. קנאַפע צוויי שעה איז געבליבען צו די ענדע פון ימים נוראים. מיר געהען דורכלעבען יעצט די נעילה שטימונג, די שעהנסטע און הייליגסטע שטימונג פון יאהר. ביי אַ אירען וועלכער האָט דורכגעלעבט די ימים נוראים צייט אין קדושה וטהרה, איז יעצט צו נעילה די נשמה ריין ווי גאָלד. זי איז שעהן ווי די שכינה. יעדער פיהלט זיך יעצט רוחניות'דיג, די נשמה האָט זיך באַפרייט פון גוף.

אין יעצטיגען אויסערגעווענהליכען הייליגען און שעהנעם מאָמענט — דער נעילה מאָמענט — מוזען מיר אין אזא גרויסען, שעהנעם, הייליגען מאָמענט געבען אורסדרוק צו אונזערע רייכע, הייליגע אידישע נעילה געפיהלען, און דער נעילה נגון גלעט אונזער נשמה. און ווען די לעצטע שטראַלען פון דער יום כפור זון וועלען באַליכטען דעם עמוד פון אונזער שוהל, וועט איהר זעהן, הייליגע אירען, ווי די מלאכים פון הימעל וועלען קומען און העלפען אונז מיטזינגען, ווייל נעילה איז דער קדשי קדשים פון די ימים נוראים. יעצט פיהלען מיר הייליגקייט אין אונז און אַרום אונז, די וועלט איז הייליג און דער מענש איז הייליג.

די טויערען פון די הימעלען זענען יעצט אָפּען פאַר אונז, עס איז ניטאָ קיין מחיצה צווישען אונז און די מלאכים פון הימעל. לאָמיר נור אנהאלטען, רבותי, אָט די נעילה שטימונג אין אונזערע נשמות אַ גאַנצען יאהר, און מיר וועלען ווערען באמת מלאכים! מיר וועלען דאָן לעבען שמענדיג מיט אמת, צדק און יושר.

מיר ווענדען זיך יעצט, נעילה צייט, ניט נור צום שופט צדק, נור אויך צום המלך הקדוש, גאָט איז הייליג, זיין פאָלק ישראל איז הייליג, קדושים תהיו כי קדוש אני! לאָמיר שטרעבען צו לעבען אַ הייליגען לעבען אַ גאַנצן יאהר, יעדען טאָג פון אונזער לעבען, לאָמיר זיך דערמאָנען יעצט צו נעילה אַזוי אונזערע קדושים פון אַלע צייטען און פון אַלע לענדער און לאָמיר זיין אזוי שטאַרק אין אונזער הייליגע אמונה דאָס מיר זאָלען אימער זיין גרויס צו מקריב זיין זיך על קדוש השם.

יעצט פאַר נעילה, איז דער ריכטיגער און וויכטיגסטער מאָמענט צו מאַכען זיך גרייט פאַר קדושה וטהרה. גאָט, גאָט, שליסט מען צו די טויערען פון הימעל, פאַרזאַמט ניט די צייט! יעדע מינוט איז טייער און הייליג. און מיר פיהלען יעצט ווי די יעניגע וועלכע אנטלויפען פון דער אַלטער וועלט וואו זיי האָבען פאַרלאָרען דאָס בעסע און טייערסטע פון זייער לעבען, אנטלויפען פון הונגער, צרות, דריפות, אנטלויפען פון טוידט, קלאַפען אין די טירען פון די רייכע, זאַטע, גליקליכע אַמעריקא. און אין אַ פאַר געצעהלטע מינוטען וועט מען זיי לאָזען וויסען זייער שיקאַל, וועט מען עפענען פאַר זיי די טויערען פון לאַנד, וואָס דאָס מיינט פאַר זיי לעבען און פרייהייט, אָדער מען וועט פאַרהאַקען די טויערען פון לאַנד פאַר זיי און מען וועט זיי אָפשיקען צוריק. זיי שמעהען פאַר צווייפּעלטע און שרייען, נעבעך, מיט די לעצטע קרעפטען — פתח לנו שער בעת נעילת שער! — עפענט פאַר אונז די טויערען! מיר שמעהען יעצט פאַר'ן שופט צדיק, פאַר דעם המלך הקדוש, יעצט אין די לעצטע מינוטען ווען אונזער צוקונפט און די צוקונפט פון אונזערע קינדער און אַלע וועלכע זענען ביי אונז לייעב און טייער וואַרטען אויף גאָט'ס חתימה, ווען מיר וועלען באַלד בעטען — וחתום לחיים טובים כל בני בריתך — אַ גוטע חתימה, אין דיוען הייליגען מאָמענט שרייען מיר — פתח לנו שער בעת נעילת שער — אין צייט ווען די טויערען פון הימעל האַלטען ביי געשלאָסען ווערען, עפען פאַר אונז, רבונז של עולם, די טויערען פון רחמנות, די שערי רחמים, מיר זאָלען אויף דעם נייעם יאהר פון קיינע יסורים, פון קיינע אומגליקען ניט וויסען, ניט דער פּרט און ניט דער כלל ישראל.

ווי שעהן און הייליג אונזערע נעילה תפלות זענען! באַלד וועלען מיר טענה'ן צום רבונז של עולם, „אתה נותן יד לפושעים.“ געבען אַ האַנד מיינט שליסען שלום, פריינדליכקייט. גאָט, כביכול, גיט די האַנד, שליסט שלום יעצט צו נעילה אפילו מיט די פושעי ישראל, „וימינך פשוטה לקבל שבים“, דיין רעכטע האַנד איז אויסגעשטרעקט צו עמפּפאַנגען די וואָס קערען זיך אום צוריק צו גאָט. רבותי! יעדערער ווייס ביי זיך טיעף אין האַרצען זיינע באַציהונגען צו גאָט און אירען, מיר ווייסען וואָס אונז פעהלט, אָבער, וואָס געווען איז געווען, כמעט אויף אַלעס העלפט תשובה. דאָס יודענטהום רופט יעצט צו אונז — קערט זיך אום צו מיר, די אַלע וואָס ווילען יעצט אומקערען זיך מיט אַן אַמת צוריק, צוריק צו גאָט, צוריק צו אונזער הייליגער תורה, צוריק צום שבת קודש, צוריק צו אַלעס וואָס ביי אונז איז הייליג און טייער, קומט צוריק! גאָט וואַרט אויף אייך! יעצט איז די צייט, יעצט צו נעילה. „ידך פשוטה לקבל שבים“, גאָט'ס האַנד איז אויסגעשטרעקט צו עמפּפאַנגען די אַלע וועלכע ווילען זיך צוריק קערען!

רבותי! דערמאָנט זיך נור וויפיעל מאָל מיר האָבען זיך דאָס געקלאַפט אין האַרצען זאָגענדיג על חטא שחטאנו, וויפיעל מאָל האָבען מיר זיך מתורה געווען פאַר גאָט אויף אונזערע זינד? אָבער ווייסט איהר, רבותי, וואָס איז דער צוועק פון די קלאַפעניש אין האַרצען, פון מתורה זיין זיך? די תפלה פון נעילה וועלכע מיר וועלען באַלד זאָגען, גאָט די שעהנע הייליגע תפלה

ערקלערט דאָס אזוי שאַרף ווי מעגליך : „ותלמדנו ה' אלהינו להתורות לפניך על כל עונותינו, למען נחלל מעשק ידינו,“ רו האָסט אונז געלערענט, נאָט אונזער נאָט, אז מיר זאָלען זיך מתורה זיין פאַר דיר אויף אַלע אונזערע זינד, אום אונזער האַנד זאָל מעהר ניט ראַבירען, דער שטאַרקער זאָל ניט דריקען דעם שוואַכען, דער רייכער — דעם אַרימאָן, דער אַרבייט־געבער — דעם אַרבייט נעמער, דער לענדל־אַרד — זיינע שכנים (די מענענטס), רויב ניט ! גזל ניט ! גנב'ה ניט ! זאָג קיין ליגען ניט ! נאר ניט אַפּ קיינעם ! ווען דו ביסט אַן אַרבייטער, טהו דיין אַרבייט ריכטיג און ערנסט, ווען ניט, ביסטו אַ גנב, ווייל דו קרינסט באַצאהלט פאַר דיין צייט, דיין צייט איז פאַרקויפט, און דו טהוסט ניט דיין אַרבייט באַמונה, דאָס מיינט ריכטיגע גויל'ה. דאָס זעלבע ווען ביי דיר אַרבייטען אַרבייטער און זיי קריגען ניט גוט באַצאהלט פאַר זייער אַרבייט, זיי אַרבייטען פאַר דיר, זיי מאַכען דיך רייך, ווען דו באַצאהלט זיי ניט ריכטיג, הייסט דאָס אז דו באַ'גול'סט זיי. און אָט די שאַרפע הייליגע ווערטער זאָגען מיר אין נעילה ווען מיר ווערען פאַרטיג מיט די ימים נוראים און מיר געהען צוריק צום געווענהליכען אַלטענליכען לעבען, אַרבייטער, געשעפטסלייט, אַרבייט געבער, אייגענטימער פון הייזער, יעדערער אין זיין פאַך, זאָל אַריינשמעלען ביי זיך אין הויז, אין פעקטאָרי, אין געשעפט, וואו נור דו מענטש אַרבייטסט אָדער מאַכסט געשעפט, שטעל אַריין אין יעדען פּלאַץ וואו דו געפינסט זיך אָט די פּאָר ווערטער פון נעילה „למען נחלל מעושק ידינו,“ מיר זאָלען קיינעם ניט באַרויבען.

יעצט, צו נעילה, וועלען מיר זאָגען אַ פּאָר ווערטער, וועלכע עס איז כּראַי מיר זאָלען זיך גוט אַריינטראַכטען אין זיי, און עפעס לערנען פון אָט די פּאָר ווערטער. מיר וועלען באַלד זאָגען „העיר הקדש והמחוזות, היו לחרפה ולבזות, וכל מחמדיה נטולות וגנוזות, ואין שיור רק התורה הזאת.“ די הייליגע שטאַדט ירושלים און אומגעגענער זענען צוגענומען געוואָרען פון אונז, אַלעס האָבען מיר פאַרלאָרען, עס איז אונז איבערגעבליבען נור איין וויכטיגע הייליגע זאַך וואָס האַלט אונז אויף אז מיר זאָלען ניט אונטערגעהן, מיר זאָלען ניט אסימילירט ווערען, מיר זאָלען ניט אַרונטער פון דער וועלט סצענע אַלס אַירישע פּאָלק, און דאָס איז — אונזער הייליגע תורה.

די תורה האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון אַ לאַנד, אַ רעגירונג, אַן אַרמע, אַ קאָנסטיטוציאָן, אַ ליטעראַטור, אַלעס, אַלעס איז געווען, איז יעצט, און וועט אימער זיין פאַר אונז אונזער תורה. לאָמיר זיך פּרעגען יעצט, יעצט פאַר נעילה ווען מיר געהען עפענען דעם אַרון קודש, און די תורה וועט אַרייבן קוקען אין אונזערע הערצער, יעצט, נעילה צייט, אין דיזען גרויסען, הייליגען מאַמענט, לאָמיר זיך פּרעגען מיט אַן אמת, וואָס האָבען מיר געטהאָן ביי יעצט און וואָס געהען מיר טהאָן אין דער צוקונפט פאַר דעם למוך התורה, און פאַר די לומדי התורה ; ווי אזוי האַלטען מיר אויס די רבנים, וועלכע זענען די נושאי דגל התורה, איז ניט שרעקליך זייער לאַגע ? ! גיבען מיר זיי גענוג אויף אַן אַנשטענדיגען, בכבוד'ען לעבען צו מאַכען, זיי זאָלען ניט דאַרפען צוליעב פּרנסה, צוליעב ברויט פאַר זייערע קינדער, ערנידעריגען זיך און דעם כבוד פון תורה און רבנות ביי אידען ? !

און וואָס טהוען מיר פאַר דעם למוֹד התורה צווישען אונזער יונגען דור אין אַמעריקא ? דער יונגער דור, אונזערע יונגע זיהן און טעכטער, וועלכע וועלען דאָס דאַרפֿען איבערנעמען פֿון אונז אַלס ירושה דאָס יודענטהום און אונזערע שוהלען און בתי מדרשים, האָבען מיר זיי געגעבען אַ גוטע אידישע ערציהונג אזוי אַז זיי זאָלען זיין פֿעהיג איבערצונעמען פֿון אונז אונזער גרויסע הייליגע ירושה ?

מיר וועלען באַלד זאָגען „היום יפנה, השמש יבא ויפנה“, די זון האַלט ביים אונטערנעהן, און ניט וועלענדיג רייסט זיך אַרויס אַ קרעכץ פֿון אונזער האַרצען ווען מיר דערמאָנען זיך אַז די זון פֿון יודענטהום, וועלכע האָט געשיינט טויענדער יאהרען נאכאנאנד, און יעצט, די זון פֿון יודענטהום האַלט ביים אונטערנעהן ! הונדערטער טויענדער אידישע קינדער געניסען ניט אַ ברעקעל אידישע ערציהונג, און וועלען אויסוואַקסען פרעמד צו נאָט, צום אידישען פּאָלק, צו ארץ ישראל, און צו אַלץ וואָס עס איז ביי אונז אידען ליעב, הייליג און טייער !

די צייט אין וועלכע מיר לעבען יעצט איז אַ צייט פֿון נעילה. נעילה מיינט אין העברעאיש, פּאַרשלאָסען. דאָס גאַנצע יודענטהום, די העברעאישע שפּראַך, תורה, רש"י, נביאים, משנה, אגדה, גמרא, זוהר, אַלעס איז פּאַרשלאָסען פאַר אונזערע קינדער. דער יונגער דור הויבט ניט אָן צו וויסען ווי רייך מיר זענען : מיר האָבען אַ ש"ס ופוסקים און אַ גרויסע העברעאישע ליטעראַטור, און ווי שרעקליך אַרים, עלענד און אומגליקליך מיר זיינען, אַז דער ש"ס ופוסקים, אַז אַלע אונזערע גייסטיגע אוצרות, זענען פּאַרשלאָסען פאַר אונזערע קינדער. אונזערע קינדער זענען שרעקליך אומוויסענד און דערפאַר זענען זיי אזוי ווייט אָן פרעמד פֿון אונז און פֿון אונזערע הייליגקייטען. עס איז נעילה, נעילה, אַלעס פּאַרשלאָסען פאַר אונזערע קינדער.

איהר זעהט, די ליכט לעשען זיך . . . די אידישע נשמה'לעך פֿון אונזערע יונגע קינדער דאָס זיינען די נשמה ליכט וואָס איהר זעהט אין די שוהלען יום כפור. אונזערע ליכט לעשען זיך . . . עלטערען ! צינדט אָן אייערע ליכט ! מיט דעם פּייער פֿון אונזער הייליגער תורה און אמונה, אָבער רופט קיין גוי, ער זאָל אָנצינדען אייערע פּאַרשלאָשענע ליכט . . . דער אומגליק איז וואָס דאָ ביי אונז אין אַמעריקא, איז גוים צינדען אונזער ליכט . . . אונזערע קינדער ווערען ערצויגען אין גוילאישע שוהלעס, גוילאישע לעהרער, פרעמדע שפּראַך און פרעמדע קולטור, פרעמדע ליטעראַטור, פרעמד, זעהר פרעמד ! און זיי ווייסען, נעבעך, גאָר ניט פֿון אידישקייט — נ ע י ל ה ! נ ע י ל ה !

לאָמיר עפענען פאַר אונזערע קינדער, פאַר דעם יונגען דור אין אַמעריקא, די טויערען פֿון יודענטהום, וועט דער רבנו של עולם עפענען פאַר אונז די שערי רחמים, און מיר וועלען האָבען אַ חתימה טובה, אַ שנת חיים ושלום, עס ישראל, תורת ישראל, באַרץ ישראל, אמן ! ואמן !

סוכות

זמן שמחתנו — ימים נוראים און סכות — אין ארץ
 ישראל און אין גלות — דער פרימיטיווער לעבען — די סוכת
 שלום — די אידישע הויז און די סוכה — די וועלט און די
 סוכה — א דירת ארעאי און א דירת קבע.

בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות שבעת ימים לה' וכו'
 וחגתם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה חתת עולם לדרתיכם בחדש השביעי
 תחגו אותו; בסכת תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכות; למען
 ידעו דרתיכם, כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים,
 אני ה' אלהיכם (ויקרא כ"ג, ל"ד, מ"א, מ"ג).

מיר האָבען, גאָט צו דאַנקען, דערלעבט דעם שעהנעם, פּרעהליכען יום טוב
 סכות, וועלכער רופט זיך „זמן שמחתנו“ אַ צייט פון פּרייד. בעפאָר האָבען
 מיר געהאַט אַ גאַנצען חדש אַלול, ווען „אַ פּיש אין וואַסער האָט געציטערט“
 פאַר'ן יום הדין, מיר האָבען געהאַט די „ימים נוראים“, געווען אַלץ אומעטיג,
 פאַרזאָרגט, געהאַט מיט זיך אַ השבון הנפש, און יעצט, נאך די ימים נוראים,
 נאך די שרעקליכע טעג, קומען די פּרעהליכע טעג — זמן שמחתנו!

ווייל נור דער יעניגער איד וועלכער האָט דורכגעלעבט אַ גאַנצען חודש
 אַלול פון גרייטען זיך צו תשובה און מעשים טובים, נור דער איד וועלכער
 האָט דורכגעלעבט ריכטיג אַ ימים נוראים מיט אַ לעבען פון תשובה און סדושה
 וטהרה, נור יענער איד איז פּעהיג צו זיין אמת פּרעהליך, ווייל נור „לישרי לב
 שמחה“, אַ ריינע אידישע האַרץ קען פּרעהלעך זיין. מענשען מיט אַ ריינעם
 געוויסען, מיט אַ ריינע נשמה, קענען פּרעהליך זיין. פאַרברעכער און געמבלער
 לעבען אין אייביגע אינערליכע שרעק און זענען ניט פּעהיג באמת פּרעהליך
 זיין. נאך אַלול און ימים נוראים ווען יעדער איד פאַרמאָגט אַ ריינע אידישע
 האַרץ מיט אַ ריינע נשמה, דאַן קומט דער זמן שמחתנו!

אידען אין ארץ ישראל, וועלכע האָבען בעאַרבייט זייערע אייגענע פעלדער
 און גערטנער, סוכות האָט ער געפיהלט דעם יום טוב, דעם חג האסיף, דער
 יום טוב פון זאַמלען, ווייל ער האָט דאַן געזאַמעלט פון פעלד, פון גאַרטען, פון
 וויין קעלער. עס איז פול די זאַשיקעס, דער שייער, דער וויין קעלער. ער
 האָט איבערגעגענוג פאַר דעם צוקינפטיגען יאהר צו עסען און לעבען פאַר זיך
 און די פאַמיליע. ער איז מיט אַלעס באַזאָרגט. ער האָט ניט קיין דאַנות
 און קיין אומעט. אַ גאַנץ זומער פלעגט ער, דער אידישער פאַרמער אין ארץ
 ישראל, הויבען יערען טאַג זיינע אויגען צו די שעהנע בלויע ארץ ישראל הימלען,
 בעטן פון דאָרט זאָל קומען דער רענען אין צייט, און ער האָט געציטערט טאַמער

וועט קיין רעגען ניט זיין, די ערד וועט דאָן ניט געבען איהר פרוכט; אָדער אפשר קומט אַ היישערדיק און פאַרדאַרבט די תבואה אין פעלד. יעצט אָבער, דער זומער מיט די דאנות און שרעק פאַר'ן צוקונפט איז אַוועק, און ער האָט אַל דאָס גוטס. אַ זיכערע פּרעהליכע צוקונפט. דער ארץ ישראל איד איז רוהיג און צופרידען, אמת זיכער און פּרעהליך, איהם וועט קיין זאך ניט פעהלען אין דעם צוקינפטיגען יאחר. קאַרען און וויין איז איבערגענוג!

און דו איד פון גלות, וועלכער איז קיין מאָל ניט זיכער מיט זיין צוקונפט, וועלכער לעבט פון לופט, און דער שרעקליכער אָרימאָן, וועלכער ווייס קיינמאָל ניט אויב ער וועט מאָרען האָבען זאָט צו עסען. איהר אַלע פאַרפאַלנטע און געדריקטע, אָרימע און שוואַכע, און אויך איהר אידישע באַנדיקער, גרויסע ריעל עסטייטניקעס, איהר מיליאָנערען צוזאַמען מיט די אָרימע, איהר אַלע, קינדער פון איין פּאָלק, פאַרלאָזט אייערע היימען און סריכט אַלע אַרײַן אין דער אָרימער שוואַכער סוכה'לע, און דאָן וועט איהר זיך דערמאָנען אז גאָט „האָט געפיהרט אונזערע עלטערען 40 יאחר אין דער מדבר אין סוכות“, און האָט אַלעמען גלייך געשפייזט, און אין דעם פּוסטען, גרויזאַמען, שרעקליכען מדבר, איז קיין איד ניט געשטאַרבען פון הונגער. און איהר אַלע דאַרפט פאַרשטעהן אז פון דאָן אָן ביז היינטיגען טאָג זיצען מיר אַלע אין סוכה, אונטער די סוכה פון אונזער גאָט, וועלכער איז אונזער סכך פאַר די לעצטע 2 טויזענד יאחר אין גלות. די גאַנצע וועלט וויל אונז פאַרינכטען און זיי געלינגט ניט, ווייל מיר זענען פּראָטעסטעט, דער סכך לאָזט ניט צו די פאַרינכטענדיגע שטאַפּען וואָס ווערען געוואָרפּען אויף אונזערע קעפּ שוין טויזענדער יאחרען, ווייל מיר געפינען זיך אַלע אין גאַט'ס סוכה, בצל שדי, ער איז אונזער סכך, ער, דער שו מ ר י ש ר א ל.

און דו גביר, קאַפיטאַליסט, אידישער באַנקיר, דו אידישער מיליאָנער, לעב ניט אין טעות! ניט מיליאָנען מאַכען שטאַרק, זיכער און גליקליך דעם מענשליכען לעבען, נור די ביסעל סכך וואָס פאַרדעקט דיין סוכה, נור גאָט וועלכער היט דיך און שטאַרקט און הייליגט דעם מענשליכען לעבען. געדענק! דינע מיליאָנען, דיין גרויסקייט, קומט אַלעס פון גאָט, און זיי וועלען זיין דינע נור אזוי לאַנג ווי גאָט וועט וועלען, און געדענק אז דינע עלטערען האָבען 40 יאחר געלעבט אין אַ מדבר און גאָט האָט זיי אויך דאַרמען געשפייזט און זיי האָט קיין זאך ניט געפעהלט; געדענק, אז דו קענסט קיין מאָל ניט זיין זיכער מיט דיין רייכטהום, אין לעבען איז ניטאָ אזא זאך וואָס איז זיכער, זיכער איז נור דער טוירט, ניט דער לעבען, און נור דאָן ווען דו קומסט אַרײַן אין גאַט'ס סוכה, אונטער גאַט'ס השגחה, און דו האָסט אמונה און בטחון, דאָן, נור דאָן, קענסטו זיין זיכער און גליקליך.

געה אין סוכה, דו איד פון דער גרויסער שטאַדט. דו, וועלכער איז ווייט פון דער נאַטור און פון אַ נאַטירליכען לעבען, וועלכער לעבט אַ נאַכגעמאַכטען ניט נאַטירליכען לעבען, וועלכער איז מחלל שבת, מחלל יום טוב, פיהרט ניט

א ריכטיגען אידישען לעבען, ווייל מען דארף א סך, מען מוז האָבען פיעל געלד, געלד ! געלד ! און געלד ! צוליב געלד פאַרקויפט מען די נשמה, און די נשמות פון די קליינע קינדערלעך וועלכע געניסען ניט קיין אידישע ערציהונג, ווייל דער פאָטער קען ניט אָפגעבען זיך מיט דער אידישער ערציהונג פון זיינע קינדער, ווייל — ער איז באשעפטיגט צו מאַכען וואָס מעהר געלד. ריים זיך אָפ אַ ביסעל פון דעם טומעל פון שרעקליכען הוראה פון לעבען, און קריך אַרײן אין דער פרימיטיווער סוכה ! ניטאָ דאָרט קיין מאָדערנע רייד פאַרפּוצטע מעבעל, ניטאָ די אַלע לוקסוס וועלכע זענען געמאַכט געוואָרען נור צו צייגען יענעם דאָס איך בין רייד, פאַרמאָג פיעל געלד : זעהט ווי מען קען לעבען אַן איינפאַכען נאַטירליכען, שטילען, רעהיגען לעבען. די סוכה וועט באַרוהיגען דייע נערווען, די צוריסענע, צוטרייסעלטע, שטאַרק אָנגער צויגענע גרויס שטאַרטישע נערווען. די סוכה איז דער סימבאָל פון נאַטיר־ליכקייט, איינפאַכקייט, פון אַ פרימיטיווען, רעהיגען, כשר'ען און הייליגען לעבען. זײַן אין סוכה און האָב אַ חשבון הנפש : אפשר קענסטו זיך באַפרייען פון די קייטען פון דעם היינטיגען וואָכעדיגען, ווילדען, נאַרישען לעבען ! אפשר קענסטו פטור ווערען פון די מאָדערנע אַפאַרטמענטס מיט אַזויפיעל דאנות און יאָגעניש נאך געלד און לײדענשאַפט, און פיהרען אַן איינפאַכען, רעהיגען, הייליגען לעבען, זיצען אין דער הייליגער, רעהיגער סוכה !

די גרויסע וועלט מלחמה וועלכע האָט זיך ניט לאַנג געענדיגט אָפּציעל און איז נאך ניט געענדיגט אין דער ווירקליכקייט. ווען די מענשהייט בלאַנדזשעט נאך און האָט נאך ניט געפונען דעם ריכטיגען וועג. די נשמה פון דער גאַנצער מענשהייט בלאַנדזשעט אין עולם התוהו און האָט נאך ניט געפונען איהר תקון. אַ שרעקליכע אינערליכע אומרוהניקייט האָט יעצט אַרומגעכאַפט די גאַנצע וועלט. קיין נאַציאָן איז ניט זיכער וואָס מיט איהר וועט מאָרגען זײַן. די לאַנגע איז שרעקליך און טראַגיש. און דאָס נעמט זיך אַלץ פון איין אַורזאַכע : ווייל די מענשהייט איז אַוועק פון גאָט, ווייל ניט זיצען אין סוכה, דערפאַר איז קיין שלום אויף דער וועלט ניטאָ, זאָלען אָבער אַלע נאַציאָנען פון דער וועלט אַרײן אין דער סוכה פון גאָט, דאַן וואָלט דער שלום זײַן שטאַרק, זיכער און הייליג, דאַן וואָלט די גאַנצע וועלט געווען אַ ס ו כ ת ש ל ו ם און אידען וועלכע זענען אימער געווען אַ פאַלק פון שלום, וואָלטען דאַן געווען די סוכה פון שלום — ופרוש עלינו סוכת שלומך !

די סוכה איז הייליג. די אידישע הויז, די סוכה, דאַרף הייליג זײַן. עס איז אַ מצוה צו לעבען, ווען דער לעבען איז אַ ריינער, אַ כשר'ער, און אַ הייליגער. די סוכה ווערט געבויט לשם מצוה, דערפאַר טאָר מען ניט נוצען קיין זאַך פון דער סוכה אַ גאַנצען יום טוב. מען טאָר ניט פאַרשוועכען קיין הייליגקייט, זאָגאַר גראָוען וועלכע מען האָט זײ באַנוצט אויף צו צורעקען די סוכה טאָר מען זיך ניט באַנוצען מיט זײ נאך סוכות פאַן אַ נידעריגען, איינ־פאַכען, ניט שעהנעם צוועק (שו"ע או"ח סימן תרל"ח). די אידישע סוכה, די אידישע הויז, מוז געהאַלטען ווערען הייליג און רײן, און די אידישע הויז

דאַרף לכתחלה געבויט ווערען, ווי אַ סוכה, נור לשם מצוה : צו ערציהען דאָרט אַ נייעם אידישען דור וועלכער זאָל זיין פּעהיג צו מוסר נפשׂ זיין זיך פאַר אַלעס וואָס ביי אידען איז ליעב, הייליג און טייער.

די גאַנצע וועלט אין וועלכע מיר לעבען איז אַ סוכה. דער גאַנצער לעבען איז זעהר קורץ. עס איז נור אויף אַ גאַנץ קורצע צייט „אַ דירת ארעי“, אַ צייטווייליגע וואהנונג, און אַ איר דאַרף אימער צופירדען זיין, אימער פּרעהליך זיין ווען ער זיצט אין זיין סוכה. דער איד איז בטבע אָפּטימיסטיש, איז אַ שמח בחלקו, אימער פּרעהליך, לאַכט דעם גלות, דעם טויט, אַלע צרות, — אין פנים אַריין ! אין דער צייט ווען די גריכען און די רוימער פלעגען ניט זיין שטאַרק גענוג צו אַריבער טראָגען צרות און דאַנות, און ווען עס פלעגט זיי טרעפען אַן אומגליק, פלעגען זיי באַגעהן זעלבסטמאָרד דורך זעצען זיך אין אַ וואַנע, עפענען די אָדערען, און די בלוט פלעגט אַרויסרינען ביז דעם לעצטען טראָפען פון קערפּער, האָט דער פרומער איד קיין מאָל ניט באַגאַנגען קיין זעלבסטמאָרד, איז ניט געווען אַ „מאכד עצמו לרעת“, אין געגענטהייל, אימער צופרידען, און די צייט ווען ער זיצט אין אַן איינפאַכע, שוואַכע סוכה'לע, האָט ער אַט אַזאַ צייט גערופּען „זמן שמחתנו“.

און ווען די וועלט וועט זיך באַקענען מיט דעם אינהאַלט פון אונזער תורה, מיט די טיעפע פילאָזאָפּישע, מאָראַלישע לעבענס אַנשוואַונגען פון אונזער תורה, וועלען זיי דאַן אידען ווערען, וועלען אַננעמען דעם אידישען גלויבען (אזוי פאַרזיכערט אונז דער רמב"ם בסוף פי"א מהלכות מלכים, דפוס ווינעציא, ובהקדמת תשובת מהר"ץ, ובכוזרי כ"א לרביעי, ובספר חתמתכנית ה"ב צד קצ"ה — קצ"ז), און דאַן וועט די וועלט זיין גליקליך, עס וועט זיין אַ סוכת שלום.

די סוכה

שאַטען און זון — די סוכת דוד הנופלת — זמן האַסיף —
 די אידישע סוכה און דער יונגער דור — סכך וואָס איז מקבל
 טומאה — די אושפיזין.

מיר פּיערען דעם שעהנעם, פּרעהליכען יום טוב סוכות, און מיר דערמאָנען זיך מיט אַ קרעכץ וועלכער פאַסט ניט צו „זמן שמחתנו“ אויף אונזער שרעקליכע לאַגע אין גלות ; מיר דערמאָנען זיך אויף די „סוכת דוד הנופלת“, אויף דאָס אידישע פּאָלק, וועלכע איז אַ שוואַכע, אַרימע סוכה'לע, אין דער צייט ווען די אַנדערע נאַציאָנען פון דער וועלט זענען שטאַרקע פעלקער, גרויסע, ריזיגע האַלץ ציגעל אייזען און מאַרמאַר בילדינגס. מיר ווייסען אַז די כשר'ע סוכה האָט מעהר שאַטען ווי זון צלחת מרובה מהמתה די זון שיינט אַריין אין דער אידישער סוכה זעהר זעלטען, גנב'עט זיך אמאָל אַריין אַ פאַר שטראַלען פון דער ליכטיגע זון, אַנטלויפּען זיי אָבער באַלד, און דער שאַטען, דער „צל“ זעהט זיך דאַן נאָך מעהר אָן

אָבער ווען עס קומט דער ליעבער יום טוב סוכות מוזען מיר אַ חשבון הנפש האָבען, ניט אומזיסט זאָגען אונזערע חכמים אויף דעם פסוק ולקחתם לכם ביום הראשון — ראשון לחשבון עונות, אַז דער ערשטער טאָג סוכות דאַרף אונז וועקען צו תשובה, צו פאַרטיעפען זיך אין אונזער אידישען פּאָלקס לעבען, צו רעכענען און אויסגעפינען מיט וואָס מיר זינדיגען צו גאָט און צו אונזער אידישען פּאָלקס. לאָמיר האָבען אַ חשבון עונות, אַ רעכענונג פון אונזערע נאַציאָנאַלע זינד, און דאַן וועלען מיר אויסגעפינען אַז מיר דאַרפען און מוזען צוריק אויפשטעלען און אפּלעבען די סוכת דוד הנופלת! מיר וועלען דאַן פאַרשטעהן אַז קיין פּאָלקס אין דער גאַנצער וועלט איז ניט אַזוי שטאַרק גייסטליך און מאָראַליש, ווי דאָס אידישע פּאָלקס. שטאַרקע, גרויסע, רייכע פעלקער זענען שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען, אָבער „דוד מלך ישראל חי וקים“, די סוכת דוד, די אידישע פּאָלקס, וועט קיינמאַל ניט אונטערגעהן. און די געטליכע, פייערדיגע ווערטער פון דעם פּרינץ פון די נביאים, פון ישעיה הנביא, קלינגט אָפּ אין דעם חלל פון דער גאַנצער וועלט — „כי תעבור במים אתך אני, ובנהרות לא ישטפוך, כי תלך כמו אש לא תכוה, ולהבה לא תבער בך“ פייער און וואַסער וועלען דיך ניט פאַרניכטען: מען האָט געוואָרפען אידישע קינדער אין די גרויסע טייכען און ימים פון דער גאַנצער וועלט, מען האָט זיי געברענט אויף דעם פייער על קדוש השם, די וועלכע האָבען געברענט און געטרונקען, זענען שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ, און דער איד? דער איד לעבט אייביג, דאָס איז אַז ע ם ם ם אַן אייביגע פּאָלקס.

אָבער, רבנות, לאָמיר זיך אַליין ניט נאַרען: היינטיגער יום טוב איז זמן שמחתנו, אַ צייט פון פּרייד, און די תורה הקדושה זאָגט אונז אָן „ושמחת בחגך“ דו זאָלסט זיך פּרעהען אין דיין יום טוב. אַלעס איז גוט, אָבער, ווי קענען מיר זיך פּרעהען, ווען מיר ווייסען דאָס דער נייער אידישער דור אין לאַנד, אונזערע זיהן און טעכטער, ווייסען ניט די ריכטיגע באַדייטונג פון אונזער יום טוב, אונזער שמחה איז ניט זייער שמחה. פּרעגט זיי וואָס איז סוכות? וואָס מיינט דער אתרוג? דער לולב? די חרסים? די ערבה? די הושענות? הושענא רבה? וואָס איז דער זין פון אָט די אַלע מצוות און מנהגים? זיי וועלען ניט וויסען וואָס צו ענטפּערען אייך! אונזערע קינדער געניסען ניט קיין גרינדליכע גוטע אידישע ערציהונג. ווען מיר זענען געווען קליינע קינדער, האָבען מיר געלעבט אַ אידישען לעבען: מיר האָבען געהאַלפען אונזערע עלטערען בויען די אידישע סוכה, עס איז דאָך געווען די גרעסטע שמחה פון אַ יונגען אידישען קינד וועט מען האָט איהם געלאָזען העלפען מאַכען די סוכה. דאָס אידיש קינד פון זיין פּריהסטען קינדהייט און יוגענד, האָט דורכגעלעבט אידישע באַגייסטערונג. ער האָט אנטהייל גענומען אין די אידישע מצוות און טראַדיציאָנען. מען האָט איהם פאַר אַ שותף און מיטאַרבייטער געמאַכט. וואָס ווייסען אָבער אונזערע יונגע קינדער אין אמעריקא פון אַזוינע שעהנע, הייליגע, פּאָעטישע קינדער מאַמענטען? וואַרום, אידען, פאַרשטעהט איהר ניט די גרויסע געפאַהר אין וועלכע מיר געפינען זיך יעצט? דאָס בויען די אידישע סוכה, די סוכת דוד הנופלת, ווערט איבערגעלאָזען אין גאַנצען נור

צו אונז, אַלטע און שוואַכע — און די יונגע, דער גרעסטער קאָפיטאל, דער רייכסטער אונזר פון יעדע פּאָלק, טהוט גאָר ניט, בוים גאָר ניט, און מיר אַליין ניצען ניט אויס די יונגע שטורעמדיג פּראָדוקטיווע קרעפטען פון אונזערע קינדער, און מיר דערווייטערען זיך פון זיי, און דאָן, באַהימע גאָט, וועלען מיר דאָך בלייבען אַ פּאָלק וואָס איז קינדערלאָז, אוי, גאָט, ווי שרעקליך דאָס איז!

פאַרצייטען פּלענען אונזערע עלטערען אין ארץ ישראל פייערען סוכות אַלס הג האַסיף, דער יום טוב פון זאַמלען, זיי פּלענען איינזאַמלען די תּבוֹאות פון פּעלך, און היינט, דאָ אין אמעריקא, פּאַנגט זיך אָן באַלד נאָך סוכות, דער „זמן האַסיף“, די תּלמוד תּורה'ס און ישיבות פּאַנגען אָן צו זאַמלען נייע קינדער, נייע תּלמידים, פאַר דעם נייעם זמן. עס איז זמן האַסיף, אָבער ניט קיין אַ ג האַסיף, ווייל די האַרץ טהוט וועה ווען מען זיצט אין די אָפיסעס פון אונזערע תּלמוד תּורה'ס און מען זעצט ווי מוטערס בריינגען אַריין אין די תּלמוד תּורה'ס קינדער 12 - 13 יאהר אַלט וועלכע אויסער אַ ביסעל צו קאַלעטשעטע „עברי“ קענען זיי גאָר ניט, ווייסען אַבסאָלוט גאָר ניט פון אידישקייט, ווייסען ניט די העברעאישע שפּראַך, ניט קיין חומש, ניט קיין רש"י, ניט נביאים, ניט שלחן ערוך, ניט משנה און ניט גמרא. ווי שרעקליך דאָס איז! און טויענדער אידישע קינדער וואַלגענען זיך אין די גאַסען און געניסען ניט אפילו אַ ברעקעל אידישע ערציהונג, דאָס, רבותי, דאַרף זיין אונזער וויכטיגסטע און הייליגסטע אויפגאַבע. מיר דאַרפען זאָרגען פאַר די אידישע ערציהונג פון אונזערע קינדער.

איהר ווייסט דאָך מסתמא אַז מען דאַרף אַליין מיט די אייגענע הענט מאַכען די סוכה, און ווען עס איז אונגעגליך אַליין, שאַדט ניט ווען מען האָט מיטהעלפּער און מיטאַרבייטער, אָבער מען טאָר ניט דערלאָזען דאָס אַ גוי זאָל בויען אונזער סוכה, איבערהויפט טאָר מען ניט דערלאָזען דאָס אַ גוי זאָל מאַכען אונזער סכך (עבודת הקודש, קונטרס כּף אחת, סימן כ"ד).

דער אומגליק איז וואָס אונזערע פּאַטערס און מוטערס בויען ניט אַליין די צוקינפטיגע אידישע סוכה, זיי ערציהען ניט אַליין זייערע קינדער בדרך התורה והמצוה, און זיי פיהלען ניט די נויטיגקייט דאָס אונזערע ערציהער, די לעהרער און פּרינספּאַלס, זאָלען זיין אמת'ע גוטע אַרטהאַדאָקסישע אידען, וועמעס האַרץ זאָל וועה טאָן פאַר'ן יודענטהום וואָס ווערט פאַרשוועכט, און, אָדער זייערע קינדער ווערען ערצויגען אין די גוי'אישע פּאָלקס שוהלען, וואו זיי ווערען דאָך דאַרטען ערצויגען דורכאויס אין אַ גוי'אישע סביבה און לערנען פרעמדע, ניט אידישע למודים, און נאַכהער ווען זיי קומען פון פּאָלקס שוהלע (פּאַבליק סקול) אַרט זיי ניט אַז דער העברעאישער לעהרער איז ניט קיין פּרומער איד, עס אַרט זיי ניט אַז דער סכך וואָס דעקט צו און באַזאָרגט זייערע קינדערלעך, איז אַ סכך וואָס איז מקבל טומאה . . . און דאָס טאָר ניט פאַרשוויגען ווערען! עס איז ניט גענוג וואָס דער אידישער לעהרער פון אונזערע קינדער איז אַ גוטער לעהרער, ער דאַרף זיין אויך אַ גוטער איד, ווייל נור ווען ער איז אַ גוטער לעהרער און אַן אמת'ער גוטער איד, וועט ער קענען אנוואַרימען די יונגע

אידישע נשמה'לעך וועלכע ליגען אין זיינע הענד, און וועט האַבען די מעגליכקייט צו אַרויסראַטעווען יונגע אידישע נשמות פון גוי'אישע הענד !

סוכות נעמען מיר צו מיט פרייד און באַגייסטערונג די „אושפיזין.“ מען דאַרף אָבער פאַרשטעהן די טיעפע כוונה, דעם פילאָזאָפֿישען געדאַנק וואָס ליגט באַהאַלטען אין דעם : דאָס מיינט, אז אין יעדער אידישער הויז, אין אַלע אונזערע ערציהונגס אַנשטאַלטען, דאַרפען מיר מאַכען אַ וויכטיגען פּלאַץ פאַר די אושפיזין, ווער זיינען זיי ? אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף און דוד. זייער גייסט, זייער אידעאַל, זייער וועלט אַנשוואַונג, זייער קדושה, דאַרף זיך געפינען אין אונזערע ערציהונגס אַנשטאַלטען.

מיר דאַרפען מאַכען נפשות פאַר'ן יודענטהום, צו איינפלאַנצען דאָס יודענטהום אין די יונגע הערצער פון אונזערע קינדער, ווי דער גרינדער פון יודענטהום, אברהם אָבינו האָט געטאָן . . . מיר דאַרפען זיין מסירת נפש אידען, עקידה אידען, ווי יצחק איז געווען ; מיר דאַרפען באַזיצען די קדושה און תמימות פון יעקב איש תם ; מיר דאַרפען אַרבייטען פאַר די באַפֿרייאַונג פון דאָס אידישע פּאָלק, פאַר די פאַרשפּרייטונג פון אונזער הייליגער תורה צווישען אַלע אידען, ווי משה רבנו האָט געטאָן ; מיר דאַרפען זוכען און מאַכען שלום איבעראַל, ווי אהרן הכהן האָט געטאָן, אויף דערויף זענען מיר דאָך אַ „ממלכת כהנים“, מיר דאַרפען קענען קאָנטראָלירען אונזערע ליידענשאַפטען, און שטאַלצירען מיט אונזער אידישקייט אפילו ווען מיר געפינען זיך אין גאַנצען אין אַ גוי'אישע סביבה, ווי יוסף הצדיק האָט געטאָן, און מיר דאַרפען באַזיצען גבורה און שירה, די פּאָעזי פון קדושה, פון יודענטהום, ווי דוד המלך האָט באַזעסען . . .

דער באַוואוסטער רב און דרשן ר' שלמה אַלגאזי ז"ל פון ירושלים, בריינגט אין זיין ספר „מעולפת ספירים“, אַ זאַמלונג איבער די עטיק פון יודענטהום לויט דעם זוהר, דאָס עס איז אַ מצוה צו אַריינבריינגען אין דער סוכה אַרימע לייט, ווען ניט, אַנטלויפען פון סוכה די אושפיזין. דער ערשמער וועלכער אַנטלויפט פון אַ סוכה וואו קיין אַרימאָן לאָזט מען ניט אַריין, איז אברהם, ער שרייט דאָן אויס צו די איבעריגע אושפיזין : לאָמיר אַנטלויפען פון דאַנען ! ער לויפט און די איבעריגע אושפיזין לויפען איהם נאך, און די סוכה בלייבט אַליין אַהן אושפיזין.

רבותי, אונזערע קינדער אין אמעריקא זענען די אַרימסטע פון די אַרימע. מיר האַבען בירושה פון אונזערע עלטערען די גרעסטע רייכטומ, די גרויסע רייכע אוצרות פון תנ"ך, ש"ס ופוסקים און די גאַנצע העברעאישע ליטעראַטור, אונזערע קינדער אָבער האַבען פון דעם אבסאָלוט גאָר ניט ! פאַר זיי, פאַר אונזערע קינדער, זענען פאַרשאַסען אַט די אַלע אוצרות. זיי, די יונגע קינדער, זענען שרעקליך אַרים ! לאָמיר זיי אַריינפיהרען נעהענטער אין דער אידישער סוכה, לאָמיר זיי לערנען און באַקענען זיי מיט אונזערע רייכע אוצרות, מיט די ליידען און פריידען פון אונזער פּאָלק, ווייל אויב ניט, וועלען די אושפיזין

צולויפּען פּון אונז, אברחם, יצחק, יעקב און די איבעריגע אושפּיוזין, האָבען קיין פּלאַץ נישט אין אַ סוכה וואו מען באַזאָרגט נישט די אָרימע . . . און זיי, די קינדער, זענען די אָרימע קינדער פּון אונזער נאַציאָן. לאַמיר זיי רייך מאַכען מיט די וויסענשאַפּט פּון אידישקייט, מיט די אוצרות התורה והיראה, דאַן וועלען די אושפּיוזין אימער זיין אין אונזער אידישער סוכה . . .

און ווייסט איהר, רבותי, וואָס דער מהרי"ל זאָגט ? ער זאָגט אזוי :
 'סוכות זמן שמחתנו על כי היה בו שמחה יתירה, שהיו מדליקין ר' מנורות שהיו מאירות בכל ירושלים' (למוטי מהרי"ל) אום יום טוב סוכות פלעגט מען אָנצוינדען מנורות אין ירושלים וועלכע פלעגען באַליכטען גאַנץ ירושלים, און ווייל ירושלים פלעגט סוכות צייט באַנאַסען ווערען מיט דער ליכטיגקייט, דערפאַר איז סכות דער „זמן שמחתנו."

דער מהרי"ל איז דאָך גערעכט, רבותי, מיר דאַרפען יעצט אויפלעבען ארץ ישראל בכלל און די הייליגע שטאָרט ירושלים בפרט. ווען ירושלים וועט ליכטיג ווערען דורך אידישע מנורות, דאַן וועלען מיר ווירקליך פייערען דעם זמן שמחתנו ! זאָל אונז הקב"ה העלפען אַז מיר זאָלען דאָס דערלעבען במהרה בימינו, אמן ! ואמן !

ל סוכות

די פּילאָזאָפּי פּון די מינים — די הייליגקייט פּון לעבען —
 די ארבעת מינים און די תורה.

די פייער מינים

אך בחמשה עשר יום תחנו את חג השביעי, באספכם את תבואת הארץ תחנו את חג ה' שבעת ימים, ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון ; ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כ"ג ל"ט).

אין דיזען שעהנעם יום טוב, הייסט אונז אונזער תורה צו פייערען דעם יום טוב סוכות און צו פרעהען זיך מיט דעם „פרי עץ הדר" זאָגט די גמרא דאָס איז דער „אתרוג", ענף עץ עבות — איז דער „הדס", און די תורה זאָגט דאָך ולקחתם לכם, דאָס זאָל באַלאַנגען אויסשליסליך נור צו אייך, אָט די פייער מינים : אתרוג, לולב, הדס און ערבה, ושמחת לפני ה' אלהיך, און באַזייענענדיג אָמ די אויבען דערמאָנטע 4 מינים, זאָלסטו זיך פרעהען סוכות פאַר גאָט, דיין גאָט.

דער אחרון איז א פרוכט וואָס גיט דעם מענשען צוויי זאכען : שפייז, און אויך א גוטען אנגענעהמען ריח, ער שמעקט זעהר גוט. דער לולב — דער כפת תמרים — גיט שפייז אָבער גיט קיין ריח. דער הדס — גיט א גוטען ריח אָבער גיט קיין שפייז. די ערבה — גיט גיט קיין ריח און גיט קיין שפייז, נור „בוים“ האָלץ, און גיט מעהר.

ווען מיר באַטראַכטען פּילאָזאָפּיש די וועלט און די נאַטור, קומען מיר צו דער איבערצייגונג דאָס פון אַלעס וואָס די נאַטור אַליין גיט דעם מענשען, פּערגעניגען, פּאַלשטענדיגען נוצען און פּערגעניגען, אַז דער מענש זאָל גיט דאַרפּען פאַרריכטען אָדער ענדערען די נאַטור, ווי צום ביישפּיל, די לופט וועלכע מיר אַטעמען, די זון־ליכטיגקייט וועלכע מאַכט ליכטיג אונזער לעבען, די שעהניקייט און דעם געטליכען פּערגעניגען פון די נאַטור וועלכע מאַכט אַזוי פּרעהליך די מענשליכע האַרץ, איז דער הויפט ביישפּיל פון זיי אַלע, פון וועלכע די מענשליכע הוישן ווערען מעהר באַגייסטערט איז ד ע ר ר י ח .

פון די אַלע זאכען, וועלכע די נאַטור גרייט צו צום מענשליכען פּערגעניגען, און נאָכהער קומט דער מענש מיט זיינע גרויסע פּעהיגקייטען און ענדערט און פאַרריכט די נאַטור'ס מתנה און בריינגט דאָס צו פּאַלקאָמענהייט. איבער־הויפט צו דערהאַלטען דעם מענשליכען לעבען, איז די הויפט זאך ד י ש פ י י ז פון די אַלע זאכען וואָס ווערען געמאַכט פאַרבערייטעט און ענטוויקעלט נור דורך מענשליכען מאַרך און פּעהיגקייט, וואו דאָרט צייגט דער מענש זיין גאַנצע קראַפט און הערשאַפט, וואו דער מענש באַקומט דעם נוצען פון דער וועלט נור דורך זיין חכמה, און די נאַטור גיט איהם נור די מאַטעריאַל אַליין. דאָס זענען אַט די אַלע זאכען וועלכע פּאָדערען זיך צו שעהנע מאַדערנע מענשליכע קליידער, הייזער, און פּערשידענע מעבעל, וועלכע ווערען געמאַכט נור דורך מענשליכע הענדר, דער הויפט ביישפּיל פון זיי אַלע איז ד ע ר ב ו י ם .

אַלץ, דער סימבאָל פון דעם ערשטען הויפט ביישפּיל איז דער הדס דער ריחגעבער, דער עדות פון די שטאַרקייט פון דער נאַטור ; דער צווייטער איז — דער לולב, דער סימבאָל פון העלפען די נאַטור ; דער דריטער — די ערבה, דער סימבאָל פון די פאַרקערפּערונג פון די מענשליכע פּעהיגקייט און קראַפט וועלכער באַפּוצט נור די נאַטור, איז אָבער אַליין פאַר זיך שטאַרט. און דער יעניגער וועלכער איז דער סימבאָל פון די נאַטור שטאַרקייט (דער הדס) דער ריח, און אויך דער סימבאָל פון די מענשליכע קראַפט וועלכע העלפט די נאַטור (דער לולב) דער יעניגער וועלכער פאַראייניגט אין זיך ביידע מעלות צוזאַמען, איז דער זעהר שעהנער, מהודר'דיגער אחרון. דער אחרון איז ווירקליך די פאַרקערפּערונג פון שלמות, פּאַלקאָמענהייט. און ווען עס קומט סוכות, נעמט דער איד אין זיין האַנד אַט די 4 מינים, דעם אחרון, דעם לולב, די הדסה, די ערבה, וועלכע זענען די פאַרשטעהער פון גאָט, מענש, און נאַטור, האַלט זיי דער איד אין האַנד, אַלס זיין פּריוואַט אייגענטום, און פּיהלט שטעהענדיג סוכות אין שוהל, אַז גאָט גיט איהם אַלעס וואָס עס באַלאַנגט צום לעבען און פּערגעניגען, און דאָס ער, דער איד, דאַרף זיין זעהר פאַרויכטיג, און וויסען ווי

צו באַנוצען אַלע פּראָדוקטען פֿון דער וועלט מיט שכל און וויסענשאַפט, אַלס מיטעל צו לעבען מיט זיי פאַר גאָט און צולײַעב גאָט און פּרעהען זיך מיט זיי אַ געטליכע שמחה פאַר גאָט !

די סוכה, די צייטווייליגע וואהנונג, די דירת עראי, לערענט און צייגט אונז די פּוסטקייט פֿון קערפּערליכען מענשליכען לעבען, ווי די נאַנצע וועלט איז נאַריש, דער לעבען אָהן אינהאַלט, און קורץ, צייטווייליג, דירת עראי, קומט דער הויכער שטאַלצער לולב מיט דעם שעהנעם אַתרוג מיט דעם הדס און ערבה און שטאַרקען אונז : דער לעבען איז טאַקע קורץ און נאַריש, נור ווייסט איהר ווען ? ווען מען ווייס ניט ווי צו לעבען, ווען אָבער מען לעבט אַ הייליגען, אַ גייסטליכען לעבען, ווען מען לעבט פאַר גאָט, דאַן איז דער לעבען פֿול מיט אינהאַלט, אינערליכער פּרייד, און געטליך גליקליך.

דער איד האַלט דעם לולב מיט'ן אַתרוג, שאַקעלט דעם לולב צו אַלע 4 זייטען פֿון דער וועלט : מזרח, דרום, מערב, צפֿון, אין דער הויך, צום הימעל, און אַראָפּ צו, נידעריג, צו צייגען, דאָס די נאַנצע וועלט, פֿון אַלע זייטען, באַלאַנגט צו גאָט, און מיט דער וועלט, מיט דעם לעבען קענען מיר, ווען מיר פאַרשטעהען און פּיהלען טיעף, צו מאַכען זיך אַליין ריין און הייליג, און מאַכען הייליג די מענשליכע ארבייט און דעם מענשליכען לעבען.

די הייליגקייט פֿון לעבען און ארבייט קען זיין נור אין דער צייט ווען דער מענש לעבט און ארבייט, דאָס איז ביי טאָג, און דערפֿאַר איז די מצוה פֿון נטילת לולב נור ביי טאָג און ניט ביי נאַכט. די צייט פֿאַנגט זיך אָן, ווען די זון שיינט, איבערהויפּט ווען מען זאָגט הלל, ווען די אידישע האַרץ זינגט צו גאָט, דאַן ווען דער איד פּיהלט ווי אַלעס וואָס לעבט און ווירקט קען און דאַרף זיין הייליג, געטליך, דאַן קומט דער נטילת לולב און טייטשט אויס די טיעפע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען אין אַ שאַקעל דעם לולב מיט דער האַנד און אַ צימער מיט דער נשמה.

און פֿונקט ווי ווען דער בית המקדש איז געווען, פֿלעגט מען זיך אַרומ'ן דרעהען און מאַכען הקפות אַרום דעם מזבח, אַט אַזוי היינט דרעהען מיר זיך אַרום מיט דעם לולב און אַתרוג, מיט די מינים, אַרום די בימה, אויף וועלכע די ספּרי תּורה'ס געפינען זיך, צו צייגען דערמיט : דאָס דער גאַנצער אידישער לעבען דאַרף זיך דרעהען נור אַרום די געטליכע תּורה, די תּורה דאַרף זיין דער סענטער, דער מרכז, די נקודה, און אַלעס וואָס לעבט, ווירקט און איז טהעטיג אין לעבען, דאַרף זיך דרעהען אַרום די תּורה. און די תּורה דאַרף זיין אונזער וועג ווייזער אין יעדען ווינקעלע פֿון לעבען (זעה שו"ע או"ח תּרנ"א, תּר"ם).

ל ס כ ו ת

יפרוש עלינו סכת שלומך.

די סוכה דער סימבאל פון בטחון — אידישע ערציהונג און
בטחון — מען ווארפט שטיינער אין סוכה — די שטערען
שויגען ניט — די ליכט לעשען זיך — די יוגענד אנטלויפט
פון דער אידישער סוכה — לכּם משלכּם — די וואָס בויען
אונזער סוכה — פרויען און קינדער אין סוכה — אחרות.

עס איז אונמעגליך צו לעבען א רוהיגע, גליקליכע לעבען, ווען מען האט
ניט בטחון אין גאט. נור דער יעניגער וועלכער האט בטחון אין גאט
איז באמת רוהיג און גליקליך, און קיין זאך שרעקט איהם ניט, און קיין זאך
מאכט איהם ניט אומרוהיג. דער בעל-בטחון ווייסט ניט פון קיין זאך און
שרעק. וואָצו זאָל ער זאָרגען? ער פערלאָזט זיך דאָך אויף גאָט, און אַלעס
וועט שוין זיין רעכט!

די גמרא און דער מדרש דערצעהלען אונז דאָס הלל הזקן היה
באבדרדך ושמע קול צעקה בעיר אמר מוּבְטַח אֲנִי שֶׁאִין זֶה בְּתוֹךְ
בֵּיתִי, וְעַלִּיו הַכְּתוּב אֹמֵר מִשְׁמוּעָה רַעָה לֹא יִירָא, נִכּוֹן לְבֹו בְּטוֹחַ בְּה'. ווען
דער גרויסער הייליגער אונשטערבליכער הלל, די קאפּ פון דעם אידישען פּאָלק
איז זיין צייט, ווען ער איז געווען אין וועג, האָט ער דערהערט שרעקליכע פּערר
צווייפעלטע קולות פון שטאָרט, וואַהרשיינליך האָט אין שטערטעל וואו ער
וואָהנט אָן אומגליק פּאַסירט, האָט זיך הלל ניט דערשראקען. ער האָט געזאָגט:
אִיד בֵּין זִיכְעֵר, אִיד הָאָב בְּטוֹחַן, אַז דער אומגליק האָט נִיט פּאַסירט
אִין מִיָּן הַיּוֹז. האָט זיך וועגען איהם אויסגעדריקט דער תּהלים און האָט גע-
זאָגט: דער יעניגער וואָס האָט בטחון האָט קיין מורא נִיט פּאַר קיין אומגליק,
ווייל — ער האָט בטחון אין גאָט! און נִיט נור אַ יחיד, אָן איינצעלנער מענש,
קען נִיט לעבען אָהן בטחון, נור אויך גאַנצע נאַציאָנען, פּעלקער, אַ פּאָלק, אַ
נאַציאָן, קען נִיט עקזיסטירען ווען זי האָט נִיט קיין בטחון אין גאָט און אין די
כחות פון פּאָלק, ווען זי האָט נִיט קיין בטחון אין אַ גלענצענדער צוקונפט.
איבערהויפט האָט זיך אויסגעצייכענט אין דער מידה פון בטחון דאָס אידישע
פּאָלק. טראָטץ די שרעקליכע פּערפּאָלגונגען, צרות און רדיפות, וואָס דער איד
ליידט אין גלות פּאַר די לעצטע צוויי טויזענד יאָהר, טראָטץ דעם לעבט דער
איד און לעבט אַריבער אַלע זיינע בלוט-שונאים, ווייל דער איד האָט
בְּטוֹחַן אִין גאָט, און דער אידישער בטחון איז גרויס און וואונדער-
באַר! דער אידישער בטחון שאַפט באמת וואונדער!!

און הי סוכה איז דער סימבאל פון בטחון. געהט
אריין דער איד אין זיין סוכה, באשיצען זיך אונטער גאט'ס השגחה, בצל'
שרי, אין א סוכת שלום, אונטער דעם סכך, וואָס די געט
ליכע העכערע השגחה בארעקט און באשיצט איהם, די השגחה העליונה
איז דער סכך פון דאָס אידישע פּאָלק!

אַבער וואָס זעהען מיר דאָ ביי אונז אין אַמעריקאָ? זעהר זעלמען אַ איד זאָל אָן אייגענע סוכה האָבען. גאַנצע קהלות, שוהלען מאַכען סוכות, אַבער יחידים, הונדערטער טויזענדער פּרוּמע אידען האָבען ניט אַ סוכה פאַר זיך, פאַר דער פּאַמיליע. אונז פעהלט טאַקע דערפאַר בטחון. וואָלטען מיר באמת בטחון געהאַט אין גאַט, וואָלט דאָ קיין חלול שבת ניט געווען. יעדער איד וואָלט ניט געאַרבייט שבת, וואָלט ניט געעפענט זיין געשעפט אום שבת, ווייל דער בעל בטחון איז זיכער אָן ער וועט גאַרניט פּערלירען. גאַט וועט איהם שוין צושיקען וואָס ער האָט פּערלאָרען דורך שמירת שבת. דאָרט אַבער וואו עס איז חלול שבת בפרהסיא, דאָרט איז קיין בטחון ניטאָ.

די אידישע עלטערען אין אַמעריקא האָבען ניט קיין בטחון אין אַ אידישער צוקונפּט, אין אידישע האַפּענונגען, אין דעם מאַראַלישען גליק וואָס יודענטהום גיט. וואָלטען זיי געהאַט אַט דעם בטחון, וואָלטען זיי פאַרזאָרגט זייערע קינדער מיט אַ גוטער אידישער ערציהונג, וואָלטען זיי זיך מוכר נפש זיין זייערע קינדער זאָלען אויסוואַקסען ריכטיגע אידען, אַזוי ווי זיי זוכען צו באַזאָרגען זייערע קינדער און צוגרייטען זיי צום קאַמפּף פון לעבען! אונז פעהלט בטחון! אַט דאָס איז אונזער אומגליק! און דערפאַר זאָל קומען די סוכה, דער סימבאָל פון בטחון, און זאָל אונז דערמאָנען אויף דעם גרויסען כּח פון בטחון, וואָס אונזערע עלטערען האָבען פּערמאַנאַט, און זאָלען די אידישע עלטערען פון היינטיגער צייט האָבען בטחון אין דעם גרויסען כּח פון דער אידישער ערציהונג, וועלען זיי דאָן פּאָדערען פון די תּלמוד־תּורה'ס ניט נור „קדוש“ און „קדיש“ און אַ ביסעל טורר קענען עברי זאַגעכץ, ווי זיי פּאָדערען היינט, נור זיי וועלען פּערלאָנגען דאָס מען זאָל לעהרנען מיט זייערע קינדער חומש מיט רש"י, נביאים, שלחן ערוך, גמרא, אידישע געשיכטע און די העברעאישע שפּראַך.

ז מ ז ש מ ח ת י נ ו ! סוכות איז אַ צייט פון פּרייד! אַלע פּעלקער פון דער וועלט פּרעהען זיך אין זייערע ימים טובים, און זיי ווייסען ווי צו פּרעהען זיך. זיי פּרעהען זיך מיט'ן גאַנצען האַרצען. אַבער זייער שמחה איז אַ קער־פּערליכע, אַ מנוש'דיגע, און זאַגאַר אַ ברוטאַלישע שמחה. גאַנץ אַנדערש איז אַבער אונזער שמחה, זמן וש מ ח ת י נ ו. גאָד דעם חודש אָלול, אַ חודש פון תּשובה און חרטה, גאָד די עשרת ימי תּשובה, גאָד יום כּפור, גאָכדעם ווי מיר אַלע האָבען תּשובה געטהאָן און אונזערע הערצער און נשמות זענען ריין, גאָכדעם ווי מיר האָבען אַ חודש גאַכאַנאַנד פּערגאַסען הייסע זודיגע טרעהערען פאַר'ן רבנו של עולם וועגען אונזערע גייסטליכע, נשמה פּאָדערונגען, נאכהער קומט — פּרייד! גייסטליכע פּרייד, נשמה פּרייד! זמן שמחתנו! עכּר את ה' בש מ ח ת ה ! . . . דיענט גאַט — זאַגט דער געמליכער כאַטורר — מיט פּרייד, מיט שמחה! און אַפּילו ווען שלעכטע ווינטען בושעווען און ווילען איינוואַרפען די אידישע סוכה... און אַפּילו ווען גוים וואַרפען שטיינער אין דער אידישער סוכה... און אַפּילו ווען אונזערע יונגע מאַדערנע, ראַדיקאַלע, שוואַכע אידען ווילען ניט זיצען אין אונזער אַרימער סוכה'לע, און זיי קריכען אין פּרעמדע סוכות... אַפּילו דאָן ווערט דער איד ניט פּערצווייפּעלט, ווערט ניט אָן זיין מוטה.

דער איד ווייס צו פרעהען זיך אפילו ווען א שלאנסרעגען גיסט אין זיין סוכה, ווען שטיינער פאלען אין איהר, ווען בלוט גיסט זיך, אפילו דאן זינגט ער זמן ש מ ת י נ ו ! !

און אידען, וועלכע זענען צוואוואָרפען אין אלע טהיילען פון דער וועלט, קומען סוכות אין שוהל אַרײַן, און בריינגען מיט זיך די 4 מינים, דעם אתרוג, לולב, הדס און ערבה, זועלכע וואקסען אין ארץ ישראל, זיי טהוען און זיי פרעהען זיך סוכות אין שוהל מיט ארץ ישראל פראָדוקטען, זיי טהוען פונקט ווי די תורה זאָגט אונז אָן, ולקחתם לכם — משלכם!! באפוצט אייערע שוהלען מיט אייערע פראָדוקטען, מיט אן אתרוג וועלכער וואַקסט ניט אין פרעמדע לענדער נור אין ארץ ישראל, ולקחתם לכם — משלכם!!

ולקחתם לכם משלכם! עם זאָל אימער זיין אייערס, ניט פרעמדס. די סכך פון דער אידישער סוכה דאַרף זיין אייער אייגענע, משלכם. מיר זעהען אָבער לידער דאָס אין פיעלע אידישע קהלות אין דער אַלטער און אין דער נייער וועלט דעקט מען זיך צו מיט פרעמדען סכך, מיט סכך וואָס איז טמא. האָט דאָך דער ראש הקהל פון ווארשא, דער סכך פון יענער גרויסער אידישער סוכה, וועלכער איז אימער געווען אן אַסימילירטער איד, האָט ער פאַר'ן טוידט אָפגע'שמד'ט אלע זיינע קינדער! און אָט אזא נפש איז דאָס געווען א סכך, א ראש הקהל אין ווארשא!!! האָבען מיר דאָך פיהרער פאַר פיהרער, וועלכע זענען לחלוטין ניט פאַסיג צו זיין אונזערע פיהרער, אונזער סכך, און זיי זענען דאָך, עם איז ניט משלכם! און נאָך א שרעקליכע טראַגעדיע. אין א סוכה מוז מען שמערען זעהען, אונזערע גרויסע שמערען, די פילאָזאָפיען, די פראָפעסאָרען, און דאָס גלייכען, לייכטען אין פרעמדע סוכות, און אין אונזער אַרים שוואַך סוכה'לע ווערט חושך, פינסטער, ניטאָ קיין ברעקעל ליכטיגקייט.

מוצאי יום כפור געהט דער איד אין זיין הויף אַרײַן און פאַנגט אָן בויען די סוכה! אזוי דאַרף זיין, רבותי! אין אָנפאַנג פון דעם נייעם יאָהר דאַרף יעדער איד אָנפאַנגען בויען די סוכת ישראל, די סוכת דוד הנופלת. און עם איז דאָ פיעל, זעהר פיעל צו בויען. אלעס איז דאָך אזוי חרוב, אזוי צובראָכען, אַז מיר ווייסען פשוט ניט וואָס פריהער צו בויען. מיר דאַרפען יעצט בילדערס, בויערס האָבען. וואו זענען זיי, די בוני בית ישראל? וואו??

עם איז דאָ א סוכה נור פאַר סוכות און עם איז דאָ א אידישע סוכה פאַר א נאַנץ יאָהר. די תלמוד תורה, די ישיבה, דאָס איז די אמת'ע אידישע סוכה, דאָס איז א סוכה פאַר'ן יודענטהום, און ווען די גאָס איז ניט אידיש, און ווען די שטימע פון דעם אַלמעכטיגען דאָלאַר מאַכט אונז טויב, אַז מיר קענען ניט הערען די שטימע פון גאָט אין אונזער האַרצען; ווען די אַסימילאַציע וויל איינשלינגען אונזערע יונגע קינדער, דאָן האָט רחמנות אויף זיי, בעהאַלט זיי, ראַטעוועט זיי, בריינגט זיי אַרײַן אין דער אידישער סוכה, אין תלמוד תורה און ישיבה, און בוים נייע סוכות, נייע תלמוד תורה'ס פאַר אונזערע זיהן און מעכטער, אום דער שטראָם פון דער צייט זאָל זייערע נשמות ניט פערפלייצען!!

עס זענען געווען צייטען ווען נור דער אלטער פאָטער איז געזעסען אין סוכה. אָבער יעצט לעבען מיר אין אזאָ לאַנד און אין אזאָ צייט, וואו עס איז זעהר וויכטיג און זעהר נויטיג אַריינצובריינגען אונזערע פרויען און קינדער אין דער אידישער סוכה. די אידישע פרוי אין אמעריקא איז זעהר וויכטיג און נוצליך פאר אויפהאלטען דאָס יודענטהום. און די יונגע קינדער? אַה, מיין גאָט! ווי גרויס איז די געפאָהר צו לאָזען זיי אַליין אין אַ גוי'עשע גאַס, אין אַ פּרעמדער סוכה. נעהמט זיי שנעל אַרײַן! קינדער, אין סוכה אַרײַן!... אין סוכה אַרײַן!!

אום סוכות נעהמט דער איד דעם לולב אין האַנד אַרײַן און שאַקעלט דעם לולב צו אַלע זייטען פון דער וועלט, גלייך ווי ער וואָלט געזאָגט צו אַלע אידען פון דער גאַנצער וועלט: אידען! ברידער! טהייערע ברידער! זעהט וואָס איד האַלט אין מיין האַנד, אַ פּרוכט פון ארץ ישראל. לאָמיר העלפען צוריק אויפלעבען אונזער הייליגע לאַנד מיט פּעראייניגטע קרעפטען. זעהט, ברידער, איד פּעראייניגט יעצט דעם לולב מיט דעם אַתרוג מיט דעם הדס מיט דעם ערבה, פיער באַזונדערע, גאַנץ פּערשיעדענע מינים, איין מין איז ניט גלייך צום צווייטען מין, אָבער יעצט זיינען זיי — פּעראייניגט! אַלע פיער מינים זענען פּעראייניגט צוזאַמען, אין אַ שמחה, זמן שמחתנו! אין אַ גליקליכער, פּרעהליכער יום־טוב! זאָגען מיר הלל, זינגען מיר צו גאָט, לויבען מיר זיין הייליגען נאָמען. און פונקט ווי די פיער מינים האָבען זיך שטאַרק פּעראייניגט. יעצט לאָמיר פּעראייניגען אַלע קלאַסען, אידען אין איין פּערבאַנד, דאָן וועט דאָס אידיש פּאָלק זיין אַ שטאַרקע, פּעסטרעכטע סוכה, וואָס קיין ווינד וועט אויף איהר קיין שליטה ניט האָבען. דאָס וועט זיין אַ סוכת שלום, און הלואי, רבנו של עולם, מיר זאָלען דאָס וואָס גיכער דערלעבען צו זעהען, בעטען מיר דאָך דיך אזוי לאַנג, ופּרושע לינו סוכת שלוםך, זאָל דאָס מקוים ווערען, זאָל געבויט ווערען די סוכת דוד הנופלת, און זי זאָל זיין ניט ווי די סוכות פון אַלע אַנדערע פעלקער, וועלכע עקזיסטירען נור דורך שווערד און בלוט, נור אונזער סוכה זאָל זיין אַ — סוכת שלום —

אמן! ואמן!

שבת חול המועד סוכות

די געשיכמע פון גוג ומגוג וואָס די הפטרה לערענט אונז —
די מלחמת גוג ומגוג אלס סימבאָל — די אסימילאטאָרען און
די משומדים — א שטיקעל אידישע געשיכמע פון דער לעצטער
צייט — דער פרומער איד איז גליקליך.

היינט, שבת חול המועד סוכות, ליינענען מיר אין דער הפטרה אַ קאָפיטעל
תנ"ך פון יחזקאל ל"ח, ל"ט, אין וועלכע דער גרויסער אונשטערבליכער נביא
יחזקאל דערצעהלט אונז, וואָס עס וועט פאָסירען אין אונזער צוקונפט, אין
משיח'ס צייטען. און שרעקליכעס דערצעהלט אונז דער נביא יחזקאל, און לאָמיר
איידר איבערנעבען אין אַ פאַר ווערטער דעם אינהאַלט פון צוויי קאָפיטעלעך פון
יחזקאל :

עס וועט קומען אַ צייט — זאָגט יחזקאל — אין משיח'ס צייטען, ווען
אידען וועלען זיך אומקעהרען צוריק אין זייער לאַנד, אין ארץ ישראל, און וועלען
זיך באַרוהיגען, וועלען בלייבען זיצען אין לאַנד זיכער און רוהיג, וועלען מאַכען
געשעפטען מיט אַרומיגע פעלקער, דאָן וועט קומען גוג פון דער לאַנד מגוג
מיט אַן אויסערגעווענהלדיג-גרויסער אַרמעע, מיט פערשייענע כלי זין, און מיט
זיי וועלען אויך קומען די אַרמעען פון פּרס, כּוּשׁ, פּוּט גוֹמֵר און
תּוּגֵרמֵא. זיי וועלען אַלע קומען פון צפּון-זייט און וועלען באַדעקען גאַנץ
ארץ ישראל מיט אַ כּמאַרע, און זיי וועלען דענקען צו רואינירען די אידישע
לאַנד און פּערניכטען דאָס אידישע פּאָלק. דאָן וועט קומען דער גרויסער
מאַמענט, ווען גאַט וועט זיך אַננעהמען די קרוודע פון זיין פּאָלק ישראל
און עס וועט ווערען אַ שרעקליכער שטורעם אויף דער אידישער לאַנד, בערג
וועלען רואינירט ווערען פון דעם גרויסען שטורעם, אַלע גרויסע מויערען וועלען
איינפאַלען, אַ שלאַנסדעגען מיט שטוינער פון הימעל, שוועבעל און פייער וועט
דעם שונא בעפאַלען. זיי וועלען פּערניכטעט ווערען אין דער שרעקליכער גרויסער
מגפה, וואָס גאַט וועט אויף זיי אַנשיקען. די פּויגלען פון הימעל און די חיות
פון פעלד וועלען עסען זייער פּלייש, און אידען וועלען דאָן זאַמלען די רויב פון
זייערע שונאים און די כלי זין פונ'ם שונא וועט זיין גענוג פאַר אידען צו
הייצען דעם אויווען, צו ברענען אויפ'ן פייער 17 יאָהר נאַכאַנאַנד, און עס וועט
נעהמען 17 מאַנאַטען צייט צו מקבר זיין די הרוגים פון גוג, אום צו מאַכען
ריין דאָס לאַנד, און נאכדער וועט קומען אויף אידען די אמת'ע ישועה, די ריב
טיגע גאולה, „ועתה אשיב את שכות יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי
לשם קדשי, ולא אסתיר פני עוד מהם“ (יחזקאל ל"ח און ל"ט), זעה (ירושלמי
מגילה פרק א', יוסיפון קדמוניות 1, 6, 1, שמות רבה פי"ב, ח').

און ניט נור דער נביא יחזקאל רעדט וועגען גוג פון מגוג, זאָנדרען
אויך די איבעריגע אידישע נביאים. זכריה הנביא זאָגט: הנה יום בא לה'
וחלקשלך בקרבך, ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (יר, א, ב, מגילה

ל"א, רש"י שם). עס וועט קומען אַ טאָג ווען אַלע פעלקער פון דער וועלט וועלען קומען אין ירושלים צו מלחמה.

יואל הנביא רעדט אויך וועגען אזא גרויסען טאָג, וואו אַלע פעלקער וועלען קומען מלחמה האַלטען אין ירושלים (יואל ד, י"ב, י"ד), און אין דעם זינן רעדט אויך דער גרויסער נביא ישעיהו (כ"ה ו, ל"ד ב'). ד נמרא וויל האַבען אַז אַל דר ומורד האַבען נביאות געזאָגט וועגען גוג ומגוג (סנהדרין י"ז). דער תרגום יונתן בן עוזיאל זאָגט, אַז אין משיח'ס צייטען וועלען גוג ומגוג מיט אַ ריעיגער גרויסער אַרמעע קומען מלחמה האַלטען מיט אידען אין ירושלים און זיי וועלען קריגען די גרעסטע מפלה ביי משיח'ן (במדבר י"א, כ"ו). ווען יעקב אבינו האָט געזאָגט צו זיינע קינדער פאר'ן טויט: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים — קלייבט זיך צונויף, קינדער, און איך וועל אייד זאָגען וואָס מיט אייד וועט פאַסירען אין דער ווייטער צוקונפט, זאָגט דער מדרש מ פ ל ו ת ג ו ג ה ר א ה ל ה ם (ב"ר פצ"ח ג'), ער האָט זיי געוויזען וואָס עס וועט פאַסירען אין דער צוקונפט מיט גוג (זעה ברכות י"ג, אליהו רבה פ"א, ח', ויקרא רבה פי"א א', ויקרא רבה פ"ל ה').

דער צווייטער קאָפיטעל תהלים רנש ו גו י ם רעדט דורך אויס וועגען גוג ומגוג, (נאָך די מיינונג פון אונזערע חכמים), וועלכע וועלען קומען מלחמה האַלטען ע ל ה ' ו ע ל מ ש י ח ו, מיט גאָט און מיט משיח'ן. און אַם ענדע וועט גוג כאַפען אַ שרעקליכע מפלה און וועט באַזיעגט ווערען ביי משיח'ן. עס געפינען זיך זעהר פיעל מאַמרים וועגען גוג ומגוג אין ש"ס, מדרשים און ילקוטים און אויך אין די אַראַבישע ליטעראַטור געפינען זיך אַרטיקלען און לעגענדעס וועגען גוג ומגוג, און דער הויפט־געדאַנק איז דאָס גוג ומגוג וועלען פאַרלירען זייער גרויסע שרעקליכע מלחמה מיט אידען און אידענטהום און אידען וועלען געווינען דעם קאַמף (זעה סנהדרין צ"ד, אבות דר"נ פל"ד ה', ספרי דברים סימן שמ"ג, סנהדרין צ"ו, עדיות פ"ב, י', עז"ג, בית המדרש חלק א' 56, משפט הוארים 184).

און סוכות, דער יום־טוב פון בטחון, ווען אידען זיצען אין סוכה, סוכת שרי, וואָס דערמיט צייגען זיי אַז זייהאָבען פאַר קיינעם קיין מורא נים, ווייל גאָטס וועלט איז אַ סוכה, און דער רבונן של עולם איז זייער סכה, וועלכער באַשיצט זיי פון אַלע צרות און אומגליקען, דאָן איז פאַסיג צו לייענען וועגען דעם שרעקליכען גרויסען קאַמף פון איד און גוי!

דער קאַמף פון איד און ניט־איד געדויערט שוין טויזענדער יאָהרען, און דער ביטערסטער, דער שרעקליכסטער, דער געוואַנטעסטער, דער ענדליכער קאַמף אויף לעבען און טויט, וועט אויסגעקעמפט ווערען אין ירושלים, אין ארץ ישראל. דאָס איז די מלחמה פון גוג ומגוג. אין ארץ ישראל וועט פאַרקומען דער לעצטער שרעקליכסטער קאַמף פון איד און גוי, וואָס די וועלט האָט ווען געוועהען, און דאָן וועט דער איד געווינען דעם קאַמף, און דאָן

וועט זיין די ריכטיגע גאולה, דאן וועט משיח אליין קעמפפן מיט גוג ומגוג.

און מיר ליינענען אין היינטיגער הפטרה וואָס פאַר אַ שרעקליכע מפלה גוג וועט האבען, און זיין מפלה וועט זיין דער סוף פון אידישען גלות און דער אנפאַנג פון אידישער פרייהייט, און גאָט רעדט צו גוג'ן, און ער זאָגט צו איהם: והבאותיד על ארצי למען דעת הגוים אותי בהקדשי בד' לעיניהם, גוג! — איד וועל דיך בריינגען אין מירן לאַנד, ארץ ישראל, אום די פעלקער פון דער וועלט זאלען מיר וויסען, ווייל איד וועל דאן דורך דין מפלה גוג, ווערען הייליג אין זייערע אויגען... און גאָט זאָגט: דאָס אין יעדער גרויסער און שרעקליכער צייט וועט ער ווערען גרויס און הייליג ביי זעהר פיעלע פעלקער, און אלע וועלען וויסען דאָס איד בין גאָט, והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים, וידעו כי אני ה'!

און ווען עס וועט קומען אַט יענער גרויסער טאָג, ווען עס וועט ענדליך אויסגעקעמפפט ווערען דער אייביגער קאמפף פון איד און גוי, דאן וועט זיין אַ גרויסער קדוש השם, גאָט'ס נאָמען וועט זיין הייליג און טייער ביי אידען. טויזענדער יאהרען האָט זיך געגאָסען אידישע בלוט ווי וואַסער, אידען זענען געווען הפקר, און דאָס אין געווען אַ צוויי טויזענד יערה'ן דרינגער חלול השם, און די גוים האָבען געפרעגט די אידען: איה אלהיך? וואו אין אייער גאָט? ווארום העלפט ער אייך ניט? דאן אָבער זאָגט דער נביא אין גאָט'ס נאָמען: „ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל, ולא אחל את שם קדשי עוד, וידעו הגוים כי אני ה' קדוש בישראל“ (יחזקאל ל"ט), אידען וועלען דאן וויסען פון גאָט'ס הייליגען נאָמען, גאָט'ס נאָמען וועט שוין מעהר ניט פאַרשוועכט ווערען, און אלע פעלקער פון דער וועלט וועלען וויסען אז גאָט אין הייליג ביי אידען.

און ווי שאַרף, שטאַרק, הייליג, זענען גאָט'ס ווערטער דורך זיין נביא יחזקאל, אז ער וועט אומקערען צוריק די אידען אין ארץ ישראל, און אידען וועלען פערגעסען די צרות און די שאַנדע וועלכע זיי האָבען געהאַט אין גלות, און דאן וועט זיין אַ גרויסער קדוש השם, און אידען וועלען דאן וויסען אז גאָט אין זייער גאָט, זיי וועלען לעבען אין זייער אייגענע לאַנד, און מעהר וועלען זיי ניט וויסען פון קיין גלות, און גאָט'ס השגחה וועט אויף זיי אימער זיין. „ולא אסתיר עוד פני מהם“ (יחזקאל ל"ט, כ"ה—כ"ט).

די מלחמת גוג ומגוג איז דער סימבאָל פון דעם אייביגען, שטענדיגען, שרעקליכען קאמפף פון איד און גוי, און דער יעניגער וועלכער איז אַ גאָנצער איד, דער יעניגער וועלכער איז אַ שומר שבת, וועלכער ווייס דעם טעם פון עונג שבת, יענער פיהלט ניט זעהר שטאַרק דעם גוג ומגוג קאמפף, ער פיהלט ניט די צרות פון דעם גוי, ווייל ער האָט מיט איהם ניט צו טאָן, באַזוכט ניט זיינע קלאַבס, וויל ניט ווערען מיט איהם קיין מחותן, איז מבטל אין האַרצען

די גרויסע, רייכע, ברוטאלע גוי'עשע וועלט, לעבט זיך אין זיין אייגענער היילי-
גער, אידישער וועלט, האט הנאה פון א בלאט גמרא, פון א פרק משניות; שרעק
ליך אבער פיהלט דעם גוג ומגוג קאמפף דער אסימילירטער איד, דער רייכער
אידישער באַנקיער, דער מיליאָנער, וועלכער שעהמט זיך מיט זיין יחוס, וואָס
ער שטאַמט פון אברהם יצחק ויעקב, וועלכער זייל אויסמעקען פון זיינע מעט-
ריקעס דעם אַלטען הייליגען אידישען יחוס, וועלכער גלויבט ניט אז מיר זענען
א אתה בחרתנו פאַלק, וועלכער פאַרהייליגט און פאַרגעמערט אַלעס וואָס זיי
טוען, און וועלכער האַסט און שעהמט זיך מיט אַלעס וואָס מיר טוען — אזא
איד פיהלט די שרעקליכע ביטערע מלחמה פון גוג ומגוג. ער וויל זיין מיט זיי,
אַנטלויפען פון אונז; זיי אָבער לאָזען איהם ניט אַרײַן, זיי זאָגען: איד!
געה ווייטער, איד! אזא אומגליקליכער איד האַט, נעביד, קיין מקום מנוחה ניט,
זיין נשמה איז צוריסען, ער ווייס ניט צו וועמן ער בעלאַנגט.

און, רבותי, איד וויל יעצט אייך געבען א ביישפיעל, וועלכער זאָל אילוס-
טרירען מיינע ווערטער. איד וועל אייך געבען א היסטאָרישען פאַקט; איד
וועל דערצעהלען א פאַסירונג, ניט פון טויזענדער יאָרהען, נור פון עטליכע
יאָהר צורײַס.

ווי איהר ווייסט וואהרשיינליך פון די צייטונגען, איז די פאַליטישע איבער-
קערעניש אין אונגאַרן, וועלכע איז געקומען נאָך דעם קאָמוניסטישען רעזשים
פון בעלאַ קוואַ, געווע זאגלייט פון א מיז שמד-מניפה, ווי זי איז נאָך אין אידישען
אונגאַרן ניט פאַרגעקומען: מען איז געלאָפען שמד'ען זיך, אַרייַנוואַרפען זיך
אין די אַרעמס פון דער קריסטליכער קיר, אום צו געפינען הן אין די אייגען פון
די קריסטען, און זיי האָבען אויסגעפונען זייער טעות און זענען געקומען צוריק
אַלס בעלי תשובה. און אַט וואָס עס האַט פאַסירט:

לויט אַן אַלטען מנהג באשטימט די בודאַפעסטער חברה קדישאַ אַ וואָך
איז יעדען יאָהר, אין וועלכער עס ווערען אויף אַ פייערליכען אופן אויפגענומען
נייע מיטגליעדער. נון איז ניט לאַנג צוריק געקומען צו דער חברה קדישאַ פיי-
ערונג אַ גרופע פון אידישע שריפטשמעלער און זשורנאַליסטען, וואָס מען האַט
זיי געהאַלטען פאַר געבאַרענע מאַדיאַרען אַדער פאַר לאַנג גע'שמד'טע, און זיי
זענען געקומען בעטען זיך מען זאָל זיי אַרייַננעהמען אַלס מיטגליעדער, און דער
באוואוסטער פובליציסט קאַלנאָ קי האַט אין נאָמען פון זיינע קאַלענען גע-
האַלטען די פאַלגענדע רעדע, וועלכע יעדער איד דאַרף איהר לייענען:

„עס מאַכט דעם איינדרוק ווי עס וואַלטען זיך אין אנגעזיכט פון מיינע
גראַהע האַר, געבעטען אויף אייערע ליפען צוויי פראַגען: האַט איהר זיך בא-
טראַכט משלנו, כאַ פאַרוואָס קומט איהר אַזוי שפעט צו אונז, שוין מיט גראַהע
האַר? פיהלט איהר אָבער אַז איהר געהערט ניט צו אונז, טאָ צו וואָס זשע
קומט איהר אַהער, און וואָס עפעס גראַך איצט?״

„מיון תשובה אויף דער ערשטער פראגע אין: מיר זיינען תמיד געווען צוגעבונדען צו אייד דורך אונזער אמונה און דורך די טראדיציעס פון אונזערע אבות אבותינו. מיר זיינען בלויז ניט געווען רעגיסטרירט, ניט פארשריבען אין אייער מיטגליעדער-פארצייכניש.

„פארוואס מיר קומען גראד איצט? ווייל גרויסע שטורעמס האָבען זיך פאנאנדער געטראגען איבער אונזערע קעפ, און מיר האָבען פלוצלונג דערזעהען, דערפיהלט אז מיר געפינען זיך אין אַ פּרעמדער וועלט!...
 „מען האלט מיר אין איין פרעגען: ביזטו אַ איד? איד באגעגען די פראגע אין די צייטונגס-קאלומס, זי דונערט ארויס פון די רעדען אין פארלאמענט, זי ווערט פארשפרייט אויף די ווענט פון די הייזער. ביזטו אַ איד? — מיט אַט דער פראגע געהט מען אויף דאָס קינד אין דער שוהלע, דעם בירגער אין שטייער-אָמט, און דעם ערות אין געריכט. די דאָזיגע פראגע טארטשעט ארויס פון די אויגען, זי ליגט אויף אַלעמענס ליפען, און זי ווערט געשטעלט מיט אַ דראַהענדיגער פאַרמאכטער פּויסט.

„ג, זיינען מיר צו אייד געקומען, כדי אויף אַט דער אייביגער פראגע צו געבען אַ תשובה. מיר זיינען געקומען אנטפלעקען אונזער נשמה, מיר זיינען געקומען אויסרופען אַפען מוטיג: מיר זיינען אידען! גלויבענס-טרייע אידען, און מיר ווילען דאָס אויך בלייבען!! די אינוועניגסטע איבערציי-גונג האט אונז גערופען, די טריישאפט צו דער אמונה פון אונזערע אבות און דער דרך ארץ פאר זייערע רעליגיעזע טראדיציעס.

„מיר שטעהען איצט פאר אייד מיט אַ דערהויבענעם קאַפ און מיר ווילען זעהען וואָס אונזער גלויבענס-טריישאפט וועט אונז ברענגען: צי אַ בראַנד-צייכען אויף אונזער שטערען, אָדער אַ מעדאַל אויף אונזער ברוסט. וואָס עס זאָל ניט געשעהען, ביי אַ סך מענשען אין די אידישע אמונה אַ קיין צייכען, פאַר אונז אַבער וועט זי תמיד זיין אַ גלענצענדיגע אויסצייכענונג, און וואָלט זי אַפילו געווען אַ בראַנד-צייכען, ווילען מיר דאָס אויך אָננעהמען.“

דיעזע רעדע פון מענער וועלכע קיינער האָט ניט געוואוסט אז זיי זענען געווען אַמאל אידען, צייגט אונז ווי עס פיהלט דער איד וועלכער געפינט זיך אין אַ גווי'שער וועלט. זיין גלות אין ניט אַריבערצוטראָגען. דער וואָס אין בעקאַנט מיט דער אידישער געשיכטע און מיט דער העברעאישער ליטעראַטור, יענער ווייס די שרעקליכע טראַגעדיע פון די אַסימילירטע אידען און פון די משומדים, וועלכע ווערט געשילדערט דאָרט. עס אין אַ שרעקליכע ביטערע לאַגע!!...!

דער יעניגער אַבער, וועלכער אין באמת אַ רעליגיעזער, נאַציאָנאַלער איד, אַ צומר שבת, ער פיהלט ניט דעם קאַמפף פון איד און גוי, ער פיהלט ניט, ער ווערט ניצול פון דעם גוֹג וּמְגוֹג קאַמפף, און אַט דאָס זאָגט אונז די גמרא: „כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול ממלחמת גוג ומגוג... (שבת סי"ח) — דער וואָס אין אַ ריכטיגער שומר שבת איד, וועלכער אין סקיים די

שלש סעודות אום שבת, יענער לעבט אין אַ הייליגער אידישער וועלט, און ער האט ניט צו טאן מיט אַסימילאַציע, ווייס ניט פון גוג ומגוג מלחמה, פון דער גרויסער מלחמה פן איד און גוי, ווייל ער קריכט ניט אין דער פרעמד, ער זיצט אין זיין סוכה!...

לאַמיר ערציהען אונזערע קינדער אין דעם תורה און שבת גייסט, וועלען זיי שאַפען זייער אייגענע וועלט־אנשוואונג, זיי וועלען בויען זייער אייגענע לאַג, וועלען שטודירען אונזער תורה, וועלען ניט לעבען מ'ח'ז'ל'מ'ח'ג'ה, און דאן וועט דער נייער אידישער דור העלפען געבען דעם לעצטען טוידי־קלאַפּ צו גוג ומגוג, און מיר וועלען זיצען רוהיג און זיכער אין די סוכת ישראל, אין די סוכת דוד, וועלכע וועט זיין אַ סוכת שלום, במהרה בימינו, אמן, ואמן!

שמחת בית השואבה

כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה בימיו.
(סוכה דף ב')

די היסטאָריע פון שמחת בית השואבה — די צערעמאָניע פון שמחת בית השואבה אין ירושלים — די שמחה אין גלות.

שמחת בית השואבה איז געווען די גרעסטע שמחה ביי אידען. די שמחה פלעגט געפייערט ווערען מוצאי יום טוב פון די ערשטע טעג סוכות אין ירושלים מיט גרויס פראַכט און גלאַנץ. אויף דיווער שמחה האָט מרמז געווען דער נביא ישעיה, ווען ער האָט געזאָגט וְשִׂאֲבֵתִים בְּשׁוֹשׁוֹן (ישעיה י"ב, ג') — איהר זאלט שעפען וואַסער מיט פרייד, און דאן פלעגט פאַרקומען אין ירושלים, אין דער צייט ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, די שעהנע צערעמאָניע פון נסוד המים, מען פלעגט גיסען וואַסער אויפ'ן מזבֿח אין בית המקדש אין דעם יום טוב סוכות. און ווען מען פלעגט געהן שעפען די וואַסער פון דעם קוואַל שילוח, נאָהענט צו ירושלים, פלעגט דאן פאַרקומען אַ גרויסע שמחה. דערפאַר האָט זיך דאָס גערופען „די פרייד פון שעפען וואַסער“, שמחת בית השואבה (זעה תענית ב', סוכה ל"ה, תוספות שבת ק"ג, תענית ג', ירושלמי סוכה נ"ה, יומא כ"ו).

די גמרא זאָגט: מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? אמר הקדוש ברוד הוא, נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי השנה (ראש השנה ט"ז), וואַרום גיסט מען וואַסער אויף דעם מזבֿח אום סוכות? ווייל נאָט האָט געזאָגט: גיסט פאַר מיר וואַסער אום סוכות, כדי עס זאָלען געבענשט ווערען פאַר אייד די רעגענס פון דעם יאָהר.

ווי אזוי פלעגט פאַרקומען די צערעמאָניע פון גיסען וואַסער? מען פלעגט נעהמען אַ גאלרענע פלאַש, וועלכע האָלט דריי קוואַרט, און מען פלעגט די פלאַש אנפילען מיט וואַסער פון דעם קוואַל שילוח, וועלכער געפינט זיך נאָהענט צו ירושלים, און דאן פלעגט מען צוקומען צו איינע פון די טויערען פון בית

און נאכהער פלעגנען די כהנים פון בית המקדש אָנפיהרען דעם גרויסען הייליגען רעליגיעזען מאַרטש צום קוואַל ה'ש'ל'ו'ח, אַרום ירושלים, צו שעפען וואַסער און גיסען אויפ'ן מזבח. און די גמרא זאָגט: „כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו“, דער וואָס האָט ניט געזעהען די שמחה וואָס פלעגט פאַרקומען אין ירושלים ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, ווען אירען פלעגען שעפען די וואַסער פון השלוח און גיסען אויפ'ן מזבח — דער האָט אויף זיין לעבען קיין אמת'ע, קיין ריכטיגע, קיין גרינדליכע שמחה ניט געזעהען.

אַט אַזוי, רבותי, האָבען זיך אונזערע עלטערען געפרעהט מיט'ן גאַנצען האַרצען ווען זיי זענען געזעסען אין זייער אייגענער לאַגד, אין ארץ ישראל, אַלס זעלבסטשטענדיגע, פרייע נאַציאָן.

מיר, אירען אין גלות, פּרעהען זיך אויך אום שמחת בית השואבה. מען קומט הול המועד סכות אין שוהל, מען זאָגט די שיר המעלות פון תהלים, די לויס מיט'ן גאַנצען פּאָלק פלעגען מאַרטשען אויף די מעלות, די טרעפּ פון בית המקדש. מיר האָבען ניט קיין בית המקדש, אונזערע פיס קענען ניט טרעטען אויף די טרעפּ פון בית המקדש זאָגען מיר שיר המעלות, אַ געזאַנג אויף די טרעפּ. מיר פּרעהען זיך, אָבער אונזער שמחה האָט קיין טעם ניט. מיר מוזען, מיר זאָלען, מיר דאַרפען אָבער אַרבייטען פאַר גאָלד האַרץ, אַז מיר זאָלען האָבען די זוכה בייצואוואָהנען די גרויסע פייערדיגע, רעליגיעזע שמחה פון שמחת בית השואבה אין אונזער לאַגד. און יענע שמחה קענען מיר ניט האָבען, ווען מיר וועלען ניט פיהלען מיט דער גאַנצער נשמה די אבילות פון ירושלים, און דערפאַר זאָגט די גמרא: „כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (תענית ל'), דער וואָס קלאָגט אויף ירושלים, פיהלט ער דאָך די נויטיגקייט פון צור ריק אָפּלעבען ירושלים, וועט ער אַרבייטען מיט דעם לעצטען טראָפען בלוט פאַר די אויפּלעבונג פון ירושלים, דאַן וועט ער זוכה זיין צו זעהען די שמחה פון ירושלים!

און אמת'ע שמחה קען ניט זיין אין גלות. אמת'ע שמחה קען זיין נור אין ארץ ישראל. אַזוי זאָגט דער זוהר הקדוש: „בזמנא דישראַל לאַ אשתכחו בארעה קדישא, אסור ליה לבר נש למחדי ולאחזאה חידו (זוהר במדבר קי"ח), אין דער צייט ווען אירען געפינען זיך ניט אין דער הייליגער לאַגד, אין ארץ ישראל, טאַר מען זיך ניט פּרעהען, און מען טאַר זאָגן ניט ווייזען קיין סימן פון פרייד! און דערפאַר זאָגט די גמרא „משנכנס אב ממעטין בשמחה“, ווי נור עס קומט אַריין דער חודש אב, אין וועלכען חודש דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, דאַרף מען דאַן אויפהערען פּרעהען זיך. די אמת'ע שמחה איז נור אַ שמחה של מצוה (פסחים קי"ג, זוהר ויחי רט"ז), די אמת'ע שמחה איז נור אַ גייסטליכע שמחה. ווי אונזערע חכמים דערצעהלען אונז „מעשה בר' אבוהו שבא לטבריא

ראו אותו תלמידי ר' יוחנן שפניו מאירין, אמרו לו לר' יוחנן ר' אבהו מצא מציאה, להכי פניו צהובין, אמר ר' יוחנן לר' אבהו, איזהו דבר חדש שמעת שיש לך הנאה ממנו? אמר לו: תוספתא ישנה, שלא ראה אותה מימיו, וראה בה דברים חדשים ושמה בה (ירושלמי שקלים פ"ג, נדרים מ"ט).

ר' אבהו קומט קיין טבריא, דערזעהען איהם די תלמידים פון ר' יוחנן, אז זיין פנים שיינט פון שמחה, זאגען זיי צו ר' יוחנן, ר' אבהו האט געמוזט געפינען א מציאה, און איז זעהר רייך געוואָרען, ווייל זיין פנים לייכט און שיינט פון גרויס שמחה. פרעגט ר' יוחנן ביי ר' אבהו: דו האָסט געמוזט הערען א נייע זאך אין לערנען, פון וואָס דו האָסט גרויס הנאה געהאַט, אז דיין פנים שיינט אזש פון גרויס שמחה. ענטפערט ר' אבהו: איד האָב דער־זעהען אז אַלטע תּוּס פּתּא, וועלכע איד האָב אויף מיין לעבען ניט געזעהען, און האָב דאָרט געפונען נייע געדאַנקען, און דערפאַר בין איד אזוי גליקליך, דערפאַר בין איד אזוי פרעהליך.

דאָס אידישע פּאַלק איז א פּאַלק פון גייסט, א פּאַלק וואָס האָט אַרויסגע־געבען די ר' יוחנן'ס און די ר' אבהו'ס, און דער גלות קען דעם אידען ניט מאַכען פרעהליך, ווייל דער שבת איז אין גלות, די תורה איז אין גלות, דאָס יודענטהום איז אין גלות, דערפאַר אָבער בשובּ ה' את שיבת ציון היינו שמי חים! די אמת'ע שמחה אונזערע וועט זיין ווען מיר וועלען זיך אומקעהרען צוריק אין ארץ ישראל, במהרה בימינו, אָמן, ואמן!

ה ו ש ע נ א ר ב א

די הקפות מען קלאפט הושענות — קערפער און גייסט —
די אָפּגעשלאָגענע הושענות — די פּאַליוואָפּי פון הושענות.

איבערהויפט מאַכען מיר אַ פּויערליכע הייליגע דעמאָנסטראַציע צו אויס־דריקען דעם טיעפען פּילאָזאָפּישען געדאַנק און דעם גרויסען אמת דאָס אַלעס וואָס לעבט און ווירקט מוז זיין געטליך, און אז נור דאָן קען די מענשהייט זיין רוהיג און אמת גליקליך, ווען די מענשהייט וועט געפיהרט ווערען פון גאָטהייט, פון דער געטליכער אידישער תורה — אום הושענא רבא. דאָן פּראַווען מיר די הקפות, מיר דרעהען זיך אַרום זיבען מאָל אַרום די ספר תורה וואָס געפינט זיך אויף דער בימה, 7 מאָל אַמענען די 7 טעג פון דעם מענשליכען לעבען, דאָס יעדער טאָג דאַרף געלעבט און געאַרבייט ווערען על פי רוח התורה.

און אום צו ברעכען, פאַרניכטען די גראַבע, נאַרישע גאוח פון דעם מענשען, וועלכער דענקט אז ער אליין איז דער נאָט, דער פיהרער, און באַהערשער פון וועלט, לובען און ארבייט, קומט דערפאַר פאַר אום הושענא רבא די „הבטת הערבה“, מען קלאַפט די הושענות, וואָרום ? ווייל די הושענא, די ערבה, איז, ווי מיר האָבען פריהער ערקלערט, דער סימבאָל פון דעם מענשליכען קראַפט, ענערגיע און פעהיגקייט. די ערבה, וועלכע איז נור אַ שטיקעל בוים, נור חומר, מאַטעריאַל, און דער מענש, נעמט פון דעם געוועהנליכען בוים און מאַכט מיט זיין חכמה און פעהיגקייט, די גרעסטע און שעהנסטע מאָדערנע בנינים ; דער מענש נעמט די געוועהנליכע פראַסטע נאַטור מאַטעריאַל און אַרבייט אויס די שעהנסטע קליידער. די ערבה צייגט די גרויסקייט און שטאַרקייט פון דעם מענשען, און אום צו צייגען דאָס מענשליכע קראַפט אליין אָהן גייסט, האָט קיין זינן ניט, עס איז צו גראַב, ברוטאַל, און איז שטערבליך, און באַמט נוצלאָז, דערפאַר קומט פאַר „הבטת הערבה, די ערבה וואָס שטאַלצירט מיט גראַבע, פּווישע מענשליכע קראַפט, די ערבה וועלכע צייגט די גאוח פון דעם מענשען, אָט די ערבה קלאַפט מען אָן דער ערד, און מען צייגט דערמיט, אז דער ברוטאַלער מענש, וועלכער באַזיצט נור קערפּערליכע קראַפט אָהן גייסט, אַ מענש וועלכער לעבט ניט אין דעם גייסט פון דער תורה, איז — „אַן אַפּגעשלאָגענע הושענא.“

הושענות

די טיפע געדאַנקען פון די הושענות.

ווי טיפּע און הייליג דער איינדרוק פון די הושענות זענען ! שמעהען 15 מיליאָן אידען אין די שוהלען פון דער גאַנצער וועלט און שרייען צום אַל-מעכטיגען נאָט — „הושע נא !“ ביטטע, העלף אונז ! העלף ! דער שטאַרקער בעט ניט קיין הילף, דער שוואַכער, דער פאַרפאַלגטער, דער געדריקטער, דער באַליידיגטער, דער ערנידעריגטער, ער בעט און שרייט : גוואַלד, ראַטעוועט, העלפט !

דער איד אין גלות שרייט הושענא ! אָבער מיינט ניט אז דער איד בעט היילפע פאַר זיך, פאַר זיינע קינדער, חס ושלום ! נור — למענך אלהינו, הושע נא ! צוליעב דיר גאָט, פון דיין כבוד וועגען, העלף ! ווייל ווען אידען זענען אין גלות איז די שכינה אויך אין גלות, דאָס יודענטהום איז אין גלות, דער ישיבת איז אין גלות, די תורה און דער בן תורה איז אין גלות. דער נביא זאָגט דאָך, „בכל צרתם לו צר“ (ישעיה ס"ג, ט') ווען די אידען איז ניט גוט איז דאָס אידישקייט, ניט גוט, די גאָטהייט פיהלט דעם צער האומה, דעם אידישען קרעכץ. און דער תהלים זאָגט : „עמו אנכי בצרה“ (תהלים צ"א). און זעהר

טעפזיניג דריקט זיך אויס דער געמליכער אידישער געלעהרטער ר' אבא אז „ישועתו של הקב"ה היא ישועתו של ישראל" ווען דער איד ווערט געהאלפן איז דאס גלייכצייטיג אויך א ישועה פאר'ן רבוננו של עולם (מגילה כ"ט ע"א, שוחר טוב, בובער, פרשה ט' סימן י"ד צ"א, ויקרא רבה פ"ט סי' ג').

ווייל ווען הם ושלום דער איד געהט אונטער, געהט אויך אונטער די הייליגע אידישע רעליגיאָן, אָהן אידען קען דאָך קיין אידישקייט ניט זיין, און נאָט דאָס זאָגט טאַקע דער איד אין די הושענות, העלף אונז נאָט צוליעב דיין רעליגיאָן, דיין הייליגע אמונה „למען רתך!"

און ווי שטאַרק און שעהן עם זענען די בריליאַנטע ווערטער פון די הושענות וואו רבי אליעזר הקליר, דער מחבר פון די הושענות, לינגט ציין דעם אידען אין מויל, וואו ער דערצעהלט די שבחים פון דעם אידישען פּאָלק „אום אני חומה," איד בין א פּאָלק שטאַרק ווי א מויער, די גאַנצע וועלט וויל מיך מאַכען אויס איד, מען ברענט, מען וואַרפט אין וואַסער, מען פייניגט, מען יאָגט, מען פאַרפּאָלגט, מען קוילעט, מען מאַכט פּאַגראָמען, מען וויל דער איד זאָל אַוועק וואַרפען זיין תורה און זיין גלויבען, און זיי קענען ניט אויספיהרען, „אום אני חומה," שטאַרק אין דער אמונה ווי א מויער, האָט שרעקליכע צרות „גולה וסורה," אימער אין גלות, אימער אין דער פרעמד, פאַרטריבען און אַוועק פון ארץ ישראל, די אייגענע לאַנד, און דאָך באַזיץ איד דעם נאַציאָנאַלען שטאַלץ, פאַרליר זיך ניט „דמתה לתמר," גלייך צו א טייטעלבוים וועלכער שטעהט שטאַלץ, מאיעסטעטיש (זאת קומתך דמתה לתמר, שה"ש ז', ח') און ניט אומזיסט גלייכט ער דאָס אידישע פּאָלק צום תמר, ווייל אין דער זאַלער צייט האָט זיך ארץ ישראל אויסגעצייכענט מיט זעהר פיעל טייטעלבויםער, תמרים. עם איז געווען אין ארץ ישראל א גאַנצע שטאַדט מיט דעם נאָמען יריחו וועלכע האָט זיך גערופען די שטאַדט פון טייטלען „עיר התמרים" (דברים ל"ד, ג') און די גמרא זאָגט דאָס דער תמר איז אַזוי ווי דער איד : דער תמר האָט נור איין האַרץ, און דער איד האָט אויך זיין גאַנצע האַרץ פאַר דעם רבוננו של עולם „מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאבינו שבשמים" (סוכה דף מ"ה). דמתה לתמר ! דער איד איז גלייך צום תמר, ער גיט אַוועק זיין גאַנצע האַרץ צו נאָט „ההרונה עליך ונחשבת כצאן טבחה וכו' נתונה למכים, עניה סוערה," דער איד לאָזט זיך פּאַגראָמירען, לאָזט זיך קוילען ווי די שאָף אין פעלד, אַן אַרים און שטורעמדיג פּאָלק, אַלץ צוליעב דיר און פאַר דיר, גרויסער נאָט !

אין פאַרצווייפּעלט און הילפּלאַז שטעהט דער איד און שרייט צו נאָט : „אדון המושיע ! בלתך אין להושיע !" קיינער וויל מיר ניט העלפּען, קיינער אויסער נאָט, קען מיר העלפּען, און דערפאַר — הושע נא ! און מיר דערמאָנען דעם קדושים גייסט : העלף אונז צוליעב אונזערע קדושים, די קדושי האומה וועלכע האָבען זיך געלאָזען וואַרפען אין פייער, זענען געשטאַרבען מיט שמע ישראל אויף די ליפּען „למען קדושים מושלכים באש, הושע נא !"

ש מ ח ת ת ו ר ה

שמחת תורה אַמאָל און הוינט — דער איד און די תורה —
די תקפות — דער רב און די געלדימאכער — די תורה און די
דיומאנדס.

א שטראָם פון פרייד האָט זיך צוגאַסען אין אַלע אידישע נשמות ווען אידען
האָבען זיך אַמאָל געפרעהט מיט דער תורה אום שמחת תורה. איבערהויפט
האָבען געפיהלט די פרייד די אידישע קינדערלעך און די אידישע יוגענד. יונגע
קינדער טאַנצען אונטער פון פרייד. די האַרץ, די יונגע האַרץ, קלאַפט שטאַרק
און האַסטיג, זינגען צוזאַמען מיט דעם פרעהליכען שמחת תורה'דיגען מלמד :

קדשנו במצותיך
ותן חלקנו בתורתך
אי, אי, אי !

די קינדער באַפרייען זיך פון חדר, פון די שווערע דיסציפלין פון עלטערען
און לעהרער, און גיבען אויסדרוק צו זייער שמחה אזוי שטאַרק ווי מעגליך.
אָט נעמט אָן איבעריגען כּוּם אַ פרומער איד, און צווינגט זיך שטאַרק און די
קינדערלעך העלפען איהם זינגען :

וואָס מיר זיינען, זיינען מיר
אָבער אידען זיינען מיר,
און וואָס מיר טהוען, טהוען מיר —

און די קינדער כאַפען אונטער :

אָבער דאוונען, דאוונען מיר.

דער פרומער בנילופינ'דיגער שמחת תורה איד פּערגלאַצט די אויגען צום
הימעל מיט גרויסע, הייליגע באַגייסטערונג און זינגט :

וואָס מיר זיינען, זיינען מיר,
אָבער אידען זיינען מיר.
וואָס מיר טהוען, טהוען מיר —

די קינדער פּאַפען אונטער :

אָבער ברכות זאָגען מיר.

ווען דער רב געהט אַריין אין שוהל שמחת תורה און זעהט ווי די קינדערשע
הערצער שטורמען מיט תורה פרייד, שרייט ער אויס אין דער הויך :
צאן קרשים !

און דער מלמד מיט אלע סינדער ענטפערען :

מע-ע-ע ! !

מען געהט צום גבאי ראשון פון חברה קדישא. מען זיצט ארום גרויסע ווייס נעגרייטע טישען אויף וועלכע עס זענען געשטאנען פלעשלעך מיט משקה און אָפּגעקאָכטער באָב. מען עסט, מען טרינקט און פון גרויס שמחה זינגט מען די תפלה פון נעילה :

יחביאנו בצל ידו !

און מען פיהרט דעם גבאי, דעם רב און די נכבדי העיר אין שוהל אריין אונטער חופה שמענגלעך. די נאם איז פול, מען טאנצט און מען זינגט און איינער שרייט אויס :

צאן קדשים !

און די סינדער פון שמערטעל שרייען אויס :

מע-ע-ע !

וואו זענט איהר יענע גליקליכע הייליגע אידישע סינדער יאהרען ? מיר זענען ניט מעהר אין אייראָפּא, אין די „אַלד קאָנטרי“, מיר לעבען אין דער רייכער, גליקליכער און פרייער אמעריקא. פיהלט איהר אָבער דאָ דעם ריכטיגען שמחת תורה ? ניין, טויזענד מאָל ניין ! עס וואָלט דאָך געווען אַ געלעכטער ווען מיר זאָלען זיך אַליין אָפּנאַרען און זאָגען דאָס מיר פיהלען דאָ דעם אמת'ען היימישען שמחת תורה ! עפעס איז דאָ אין דער לופט ניט אידיש, די אטמאָספּערע איז ניט אידיש. דער לעבען, די אומשטענרען פון היגען לעבען, צווינגען אונז צו אסימילירען זיך, אויבען אויף טהוען מיר דאָך די זעלבע זאך וואָס מיר און אונזערע עלטערען האָבען געמאַהן אין דער אַלטער וועלט, אָבער אינערליך, טיעף אין דער נשמה פיהלען מיר דוקא שמחת תורה, א באהאלטענעם שרעקליכען אומעט וועלכער עסט די נשמה, וועלכער מאַכט אונז אומרוהיג.

שמחת תורה! אונזערע עלטערען האָבען זיך ווירקליך געפרייט מיט דער תורה ווייל זיי האָבען געלערענט די תורה. יעדער פאָטער און מוטער האָט זיך מוסר גפּש געווען דאָס זיינע סינדער זאָלען לערנען די תורה. אידען האָבען געשעפט כחות פון די הייליגע אותיות און פון דעם גייסט פון דער תורה. דער אינהאַלט פון דער תורה איז געווען דער אינהאַלט פון לעבען, און דערפאַר איז די שמחה מיט דער תורה געווען אזוי גרויס. אידען זענען געגאנגען ביז דעם לעצטען טראָפען בלוט מוסר נפש זיין זיך פאַר דער תורה. און ווייל זיי האָבען גע-פיהלט די הייליגקייט און וויכטיגקייט פון דער תורה, דערפאַר האָט דער שמחת תורה פאַרנומען אזא וויכטיגען פּלאַץ אין דעם אידישען לעבען.

וואָס זעהען מיר אָבער היינט ? וויפיעל הונדערטער טויזענדער אידישע הייזער דאָ אין לאַנד געפינען זיך וואו איהר וועט ניט געפינען אַ אידישען ספר, ניט קיין חומש מיט רש"י, ניט קיין ש"ס. רכותי ! איך וואָלט דאָס אַליין ניט געגלויבט ווען מען זאָגט דאָס מיר, ווען איך זאָל זיך זעלבסט ניט

איבערצייגען. וויפיעל הונדערטער טויזענדער אידישע קינדער ווערען ערצויגען וועלכע זיינען לחלוטין פרעמד פון דער תורה, האָבען מיין מאָל אין זייער לעבען אַ פּסוק חומש ניט געלערענט. איהר קענט זיי ניט רופען מיט דעם נאָמען „צאן קדשים“, און ווען איהר וועט זיי רופען, וועלען זיי אייך אויסלאַכען, ווייל דאָס זיינען דאָך צוויי העברעאישע ווערטער, און ווי קומען זיי צו העברעאיש ? ! אונזערע אָרימע אידישע קינדער, דאָ אין לאַנד, אויסער די יעניגע גליקליכע וועלכע לערנען אין אַ גוטע תלמוד תורה אָדער ישיבה, האָבען קיין מאָל אויף זייער לעבען ניט געזונגען אַ אידישע ליעד, זיי ווייסען ניט פון קיין דאוונען און פון קיין ברכות.

שמחת תורה ! מען פרעהט זיך מיט דער תורה, אָבער עס איז דאָך נור געוואָרען אַ פּוסטע צערעמאָניע, אָהן נייסט, אָהן אינהאַלט, אָהן נשמה. מען געהט מיט הקפות, מען טאַנצט, אָבער שוין מעהר ניט מיט דער תורה, מיר פיהלען ניט די אמת'ע אינערליכע שמחה, ווייל מיר זענען אַוועק פון דרך התורה ורוחה.

מען דערצהלט אויף דעם אר"י הקדוש, אַז זיין פּראָווען די הקפות שמחת תורה איז געווען אויסערגעווענהליך, זיין טאַנצען, זיין זינגען פאַר דער ספר תורה, איז געווען איבערנאַטירליך גרויס ; צו זיינע טענץ, געזאַנג און פרייד, איז קיין סוף ניט געווען. און ווען ער האָט געענדיגט פּראָווען די הקפות איז זיין שוהל, און אין אַנדערע שוהלען האָט מען נאך געפּראָוועט די הקפות, איז ער געלאָפען אַהין העלפען זינגען און טאַנצען פאַר דער תורה (גור' האריו"ס).

דאָס איז פאַרשטענדליך, ווייל דער אר"י הקדוש איז געוואָרען הייליג פון דער קדושה פון דער תורה, זיין נשמה האָט זיך געפרעהט מיט דער תורה. לאָמיר, רבותי, אומקערען זיך צוריק צו אונזער תורה, ווי פּאַרוואַנעלטע, עלענדע קינדער קערען זיך אום צוריק צו זייער אַלטע גוטע מוטער, לאָמיר ערציהען אונזערע זיהן און מעכטער אין דעם רוח התורה, דאן וועלען מיר קענען זאָגען מיט'ן גאַנצען האַרצען „שישו ושמחו בשמחת תורה ! כי טוב סחרה מכל סחורה, מִפּוֹ וּמִפְּנִינִים יקרה !“ ווייל די תורה איז די בעסטע סחורה, זי איז טייערער פון גאָלד און דיימאָנדס. יעצט אָבער, ווען יעדער ביזנעס שפּילט אַ גרעסערע ראָליע ווי די תורה ; יעצט ווען מיט „פּנינים“ מיט אַ פּאַר דיימאָנדס קען מען אָפּקויפּען און פאַרקויפּען די הייליגע פּרינציפּען און די מצוות פון דער תורה ; יעצט אָבער ווען דער וואָס באַזיצט „פּוֹ וּפְּנִינִים“ פּיעל גאָלד און פּערעל, קען זאָגען אַ דעה און הערשען איבער דעם גרעסטען רב וועלכער איז אַן אַוצר פון תורה, יעצט קענען מיר ניט פיהלען די שמחת התורה, ווייל מיר פיהלען ניט די קדושת התורה. ווען אָבער אונזערע זיהן און מעכטער וועלען פיהלען די הייליגקייט פון דער תורה, די קדושת התורה, דאן וועלען מיר פיהלען די פרייד, די שמחת התורה, און עס וועט זיך הערען מיט שטאַלץ אונזער שטימע — ששו ושמחו בשמחת תורה !

חנוכה

די היסטאריע פון חנוכה — דער שונא פון אידען און יודנעטהום — די ערשטע קדושים ביו אידען — די קעמפער פאר אמונה — די גבורי ישראל — טחורים און שמאים — דער על הנסים — דער קריגעל אויל.

אידען זיינען דאן, ווען דער נס חנוכה האָט פאָסירט, געזעסען אין זייער אייגענע לאַנד, אין ארץ ישראל. דער בית המקדש האָט נאָך דאָן עקזיסטירט. אָבער זייער זעלבסטשטענדיגקייט, זייער נאַציאָנאַלע פרייהייט, האָבען זיי פאַרלאָרען. די סיריער זענען די הערשער פון לאַנד, און זייער קעניג אַנטיוכוס עפּיפאַנוס הערשט מיט אַן אייזערנע האַנד. און עס פאַסירט אַן אויסער געוועהנליכע שרעקליכע פּאָלקס טראַגעדיע: דער שונא וויל צונעמען פון זיי ניט נור זייער גוטס, זייער לעבען, זייער פרייהייט, נור עפעס וואָס איז העכער, וויכטיגער, נוצליכער, הייליגער פון געלד, פון פרייהייט, פון לעבען, און דאָס איז — די הייליגע תורה — ער וויל אויסלעשען די ליכט פון די אידישע אמונה, פאַרניכטען די אידישע רעליגיאָן, די וויכטיגסטע הייליגע פּרינציפען, דעם אינהאַלט און די נשמה פון דער אונשטערבליכער אידישער תורה.

מצרים האָט פאַרשקלאַפט אידען קערפערליך, האָט באַהערשט דעם אידישען קערפער, בכל און רוים זענען געווען עראָבערער פון לענדער, פרס האָט געצייגט פיעל מאָל אַ שמייכל צו די פעלקער און לענדער וועלכע זי האָט באַהערשט, אָבער אַנטיוכוס, ער האָט זיך גענומען צו עטוואַס אָריגינעלעס, עפעס וואָס האָט קיין מאָל בעפאָר איהם קיינער ניט געוואַגט צו טהאָן. ער, אַנטיוכוס, האָט זיך גענומען צו באַקעמפּען דעם אידישען גייסט. ער איז געווען דער ערשטער אין דער געשיכטע פון אידישען פּאָלק, וועלכער האָט אַוועק געשטעלט די אידען פאַר אַ גרויסען שרעקליכען נסיון, דאָס זיי זאָלען זיך אויסקלייבען וועלכען טוידט זיי ווילען: דעם טוידט פון דעם קערפער אָדער דעם טוידט פון דעם אידישען גייסט. און אַ שרעקליכע טוידט שטראַף האָט ערוואַרטעט אָט די אַלע אמת'ע פרומע אידען וועלכע וועלען היטען די וויכטיגסטע פּרינציפען פון יודענטהום ווי: לערנען תורה, היטען שבת, מל זיין די קינדער אד"ג. די גרעסטע סכנה אין דער וועלט, די סכנה פון טוידט האָט געשוועבט אויף די קעפ פון די פרומע אידען, וועלכע האָבען געוואַגט עפענטליך צו מקיים זיין אַ וויכטיגע מצוה.

די שונאים פון אידען און אידענטהום האָבען ניט געשוויגען. זיי האָבען געזוכט צו דערשטיקען און פאַרלעשען דעם הייליגען פייער פון דער אידישער אמונה, האָבען געזוכט צו פאַרשוועכען און פאַראומרייניגען דאָס הייליגע אידישע פאַמיליען לעבען, און יעדע יונגע פרומע אידישע טאָכטער האָט גע- צימערט דאָס איהר רייניקייט זאָל ניט פאַרשוועכט ווערען. דעם בית המקדש האָבען זיי פאַרשוועכט, האָבען באַשפּריצט די ווענט פון בית המקדש מיט חזיר בלוט. האָבען צלמים אריינגעשטעלט אין בית המקדש און האָבען גע- צוואונגען מיט דעם שווערד, מיט טוידט שרעק, יעדען אידען ער זאָל פאַרלאָזען

דעם איינציגען גאָט, דעם יחיד ומיוחד, און זאָל דינען און בריינגען קרבנות צו זייערע געטער, און די יעניגע וועלכע האָבען ניט אויסגעפּאָלגט אָט דיזע שרעקליכע, ווילדע, באַרבאַרישע גזירה, אָדען ווען מען האָט געפונען באַר־האַלטענערהייד אַ איד דינט גאָט, דאָן האָט מען איהם פאַר'משפּט צו אַ שרעקליכען גרויזאַמען טוידט. דאָן זיינען געפאַלען אין טויכען אומשולדיגע הייליגע בלוט די ערשטע קרבנות פאַר די אידישע תורה און אמונה, דאָן זענען אַוועק פון דער וועלט די ערשטע קדושים, וועלכע האָבען מיט זייער פריה־צייטיגען הייליגען טוידט מקדש השם געווען !

און אָט אין יענער שרעקליכער צייט, ווען די פייערדיגע אידען וועלכע זענען צוגעבונדען מיט דעם גאַנצען פייער פון זייער נשמה צו גאָט, צו זיין הייליגע תורה און צו די אידישע אמונה, ווען אָט די הייליגע אידען זענען אויסגעקוילעט געוואָרען על קדושת השם, און פיעל אַסימילירטע אידען זענען געקומען, וועלכע האָבען געוואָלט נאכטאַנצען די גריכער און סיריער, לעבען ווי זיי, און די איבעריגע אידען זענען געווען צו שוואַך צו קעמפּפּען, שוואַך אין גייסט, און דאָס אידיש פּאָלק האָט אָנגעפאַנגען צו צופאַלען אינערליך, אָט אין יענע שרעקליכע צייט ערשיינט מתתיהו בן יוחנן כהן גדול צוואַמען מיט זיינע זיהן די גבורי ישראל, און זיי באשליסען הייליג צו קעמפּפּען ביזן לעצטען טראַפּען בלוט פאַר דער גאַנצקייט און עקזיסטענץ פון דאָס הייליגע אידישע פּאָלק און פאַר די הייליגע אידישע תורה. מתתיהו האָט ניט געזעהלט וויפיעל אידען געהען קעמפּפּען מיט איהם, ער האָט ניט געזעהלט ווי גרויס זיין ארמעע איז, ער האָט נור בטחון געהאַט אין גאָט, ער האָט געגלויבט שטאַרק און הייליג, דאָס די תורה, דער אידישער גייסט, קען ניט און וועט ניט אונטערגעהן. און ער מיט זיינע זיהן איז אַרויס קעמפּפּען מיט פייער און בטחון אַקעגען אַ גרויסע שטאַרקע, גוט דיסציפּלינירטע ריוויגע אַרמעע. און וואָס האָט פאַסירט ? "בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך : ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם, מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוקסי תורתך." די גריכישע רעגירונג וויל דאָס אידען זאָלען פאַרגעסען די תורה, זאָלען ניט טאָן וואָס גאָט וויל, און גאָט נעמט זיך אָן פאַר די אידען אין זייער שרעקליכען אומגליק : די גבורים פאַלען אין די הענד פון די שוואַכע, גייסט באַזיגעט דעם ברוטאַלען קערפּער, די גרויסע מאַסע פאַלט אין די הענד פון די וועניג אידען, די אומדיינע גוים פאַלען אין די הענד פון די ריינע, הייליגע אידען, די צדיקים באַזיגען די רשעים, ניט אַלע מאָל טרעפט דאָס, אימער הערשען די גבורים, די רבים, די טמאים, די רשעים, נור — אַ נס האָט דאָן פאַסירט, און מיר זאָגען דאָך טאַקע על הנסים. אָבער ווען אַ פּאָלק באשליסט צו קעמפּפּען ביז דעם לעצטען טראַפּען בלוט פאַר זיין תורה און אמונה, מוז דאָן נסים פאַסירען און ער מוז־באַזיגען זיינע געגנער. דער גייסט מוז באַזיגען דעם ברוטאַלען קערפּער !

(זעה מנחות ק"ט עמוד ב', מסכת סופרים פרק א' הלכה ז', אבו דרהם ע"ד עמוד א', אור זרוע חלק שני סימן שכ"ז, ספר האשכול).

און ווען די מאקאביער, די נייסטליכע פרינצען, האָבען באַזיגט די ברוטאַלע שטאַרקע שונאים, זענען זיי אין בית המקדש אַרײַן, האָבען אָפֿ־געײַניגט דעם בית המקדש פון די גריכישע טומאה, און האָבען װידער געװאָלט אנצינדען די מנורה פון בית המקדש, זאָל װידער די געטליכע מנורה פאַר־שפּרייטען ליכט פון הייליגע אידעאַלען, דער „נר מצוה ותורה אור“ פאַרשפּרייטען אויף דער גאַנצער װעלט, אָבער, זיי האָבען געפונען — דערצעהלט די גמרא אין שבת — נור איין קריגעל בוימאױל װעלכער איז רײַן, װעלכען די גריכען האָבען ניט מטמא געװען, און דאָרט איז געװען בוימאױל אויף צו ברענען און לייכטען נור אײַן ט אָ ג און עס האָט פאַסירט אַ נס, און די ביסעל בוימאױל האָט געברענט גאַנצע 8 טעג. אָט דער נס װעלכער איז דער סימבאָל פון דעם אידישען פּאָלק װעלכער איז אַ ליכט צינדער, אַ ליכט פאַרשפּרייטער, אַ פּאָלק פון גײַסט, אָט דער נס װערט געפּײערט יעדען חנוכה דורך צינדען די חנוכה ליכט.

און יעדען יאהר ווען עס קומט חנוכה, דאַרף יעדער איד צינדען חנוכה ליכט, צו פייערען דעם זיעג פון ליכט אויף דער פינסטערניש, פון גײַסט אויף קערפּער. און די חנוכה ליכט דאַרף ליכטיג מאַכען די פינסטערסטע װינקעלעך פון לעבען, דאָס די גאַנצע װעלט זאָל ניט קענען אויסלעשען די אידישע ליכט, דעם אידישען גײַסט. און ווען די גאַנצע װעלט איז פינסטער און ברוטאַל, איז גענוג פאַר די אידישע הויז פאַר עלטערען און קינדער צו אנצינדען ליכט. און די פינסטערניש װעט פאַרמריבען װערען. רעספעקט, הייליגען רעספעקט פאַר די חנוכה ליכטעל !

ח נ ו כ ה

חנוכה ליכט אין שוהל — עלטערען און קינדער — דער
נר החנוכה.

עס לעבען אידען אין אַ פרעמדע ניט אידישע סביבה, אין פרעמדע לענדער, לערנען זייערע קינדער פרעמדע שפּראַכען, די געשיכטע פון אַנדערע פרעמדע פעלקער. װאהנט דער איד אין אַ דאָרף, דורכאױס צװישען נױם. עס איז װינטער, חנוכה צײַט. דער פּראָסט ברענט. אַ שרעקליכער װינד בלאָזט. גאַנצע קופּעס מיט שנעע פאַרװארפען די גרױסע, ברייטע גױ'אישע פעלדער. עס איז פינסטער. אַ װאַנדערער, אַ אידישער װאַנדערער, געהט פון דאָרף צו דאָרף : ער זוכט, נעבעך, ברויט פאַר זײַנע קינדער. זײַנע קינדער זײַנען כלם אהובים, ליעכע קינדער, כלם ברורים, כלם קדושים, קלאָרע, רײַנע, הייליגע אידישע קינדערלעך, װכלם פּותחים את פיהם, און אָט די קינדערלעך עפענען

זייערע מילכער און שרייען : — פּאָטער ! גיב עסען, ברויט ! גיב ברויט, צו שטילען דעם הונגער ! און ער געהט דער „קארזאבעלניק“, דער אידישער „פּעדלער“, פון דאָרף צו דאָרף. דער שנעע מיט'ן ווינד שמייסען איהם אין פנים אַרײַן. אַרום און אַרום וואַלד, פּעלד, שנעע, פינסטערניש, און — די כחות געהען אויס, נור אָט, שאַ, אַ גליק : עם זעהט זיך אַ קליין פייערעל, דאָס ברענט אַ חנוכה ליכטעל אין די הויז פון דעם אידישען ישׁוב'ניק אין דער גוי'אישער דאָרף. הינר בילען, זיי וואַרפען זיך אויף איהם, אָבער דער וואַנדערער איז גליקליך, ער האָט פאַר קיינעם קיין מורא ניט, די חנוכה ליכטעל טרייסט איהם. ער איז אין דאָרף, אַ איד וואַהנט דאָ, און ער וועט באַלד געפינען אַ פּלאַץ וואו די קאָפּ אַוועק צו לייגען. ער וועט באַלד דריקען די האַנד פון אַ אידען וועלכער וועט איהם אַ שלום עליכם געבען. חנוכה לאַטקעס וועט ניט פּעהלען. די חנוכה ליכטעל, געבענשט זאָל זי זיין, זי האָט אַרײַנ געבראַכט אַזוי פיעל ליכטיגקייט אין זיין עלענדע נשמה, די נשמה פון אַ אידישען וואַנדערער ! די חנוכה ליכט אין די דערפער האָט ליכטיג געמאַכט פיעל גוי'אישע פּעלדער ביי נאַכט !

דער גרויסער הייליגער נביא שרייט אויס צום אידישען פּאָלק : „קומי אורי, כי בא אורך ! והלכו גוים לאורך, ומלכים לנוגה זרחך.“ דער איד צינדט ליכט. אַלע פּעלכער פון דער וועלט געהען פאַר די אידישע ליכטיגקייט. גו פאַרטרייבען פינסטערניש, מוז מען ליכט צינדען. און אָט דיווען גרויסע, ניצלעכע, הייליגע ארבייט טהוט דער איד איבער. ווען ניט דער איד מיט זיין חנוכה ליכט וואָלט נאָך ביז היינט צו טאָג די גאַנצע וועלט געלעגען אין אַ שרעקליכע פינסטערניש.

ווען שלמה המלך האָט דעם בית המקדש געבויט, האָט ער געמאַכט די פענסטער פון בית המקדש — אַזוי זאָגט די נמרא און דער מדרש — צרות מבפנים ורחבות מבחוץ — שמאָל פון אינוועניג, און ברויט פון אויסוועניג. וואָרום האָט ער דאָס געטאָהן ? „כדי שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לחוץ“, כדי די ליכטיגקייט פון בית המקדש זאָל ניט בלייבען נור אין בית המקדש, זאָנדערען די בית המקדש ליכטיגקייט זאָל ליכטיג מאַכען די אידישע גאָס, די אידישע הויז, דעם גאַנצען אידישען לעבען.

רבתי ! מיר האָבען דאָך מעהר ניט קיין בית המקדש, אונזער בית המקדש האָט דער שונא פאַרברענט, אונזער שוהל איז אונזער בית מקדש מעט, און מיר צינדען אָן די חנוכה ליכט אין שוהל, צו צייגען דאָס די שוהל איז ניט באַשאַפּען געוואָרען נור פאַר יאהר צייטען, פאַר אַבלים, פאַר קדיש זאָגער, נור אויף צו פאַרשפּרייטען די ליכטיגקייט פון די אידעאלען פון דער תורה אויסער די שוהל. ניט נור די שוהל דאָרף הייליג זיין, נור אויך דער גאַנצער לעבען דאָרף הייליג זיין. ווען מען צינדט אָן די חנוכה ליכט אין שוהל, מוזען מיר דאָן אַ חשבון הנפש האָבען און פרעגען זיך אַלײַן צי טהוט די שוהל איהר פליכט. מען רופט דאָס שוהל, ניט בית תפלה, ווייל דאָס איז

פון דעם לשון „שוהלע.“ אין דער שוהל מוז אימער א שוהלע זיין פאר אונטער-ריכטען אונזערע קינדער, אונזער יוגער, אין די וויכטיגסטע פרינציפען פון דער אידישער רעליגיאָן און נאציאָן. די חנוכה ליכט וועלכע ברענט אין שוהל דערמאנט אונז אז מתתיהו האָט געקענט פאַרניכטען דעם שונא נור מיט די הילף און מיטווירקונג פון זיינע קינדער „בימי מתתיהו בן יוחנן ובניו,“ וואָלט דער אַלטער מתתיהו ניט ערצויגען זיינע קינדער אַלס גבורי ישראל, אַלס אידישע קעמפפער, וואָלט דער אַלטער מתתיהו ניט ערצויגען זיינע קינדער אין דעם קרושים גייסט, וואָלט ער אַליין אבסאָלוט גאָר ניט געקענט מאַכען. פאַרגעסט ניט אז דאָ האַנדעלט זיך אימער וועגען מתתיהו ובניו, ער און די קינדער. דער נר חנוכה איז דערפאַר אויך א נר החנוך, די ליכט וועלכע צייגט ווי אזוי מיר דאַרפען ערציען אונזערע קינדער, און ווען מיר צינרען אָן די חנוכה ליכט אין אונזער הויז, דאַרף מען פאַרשטעהן ווי נויטיג עס איז צו האָבען א אידישע הויז, א הויז וועלכע זאָל קענען ערציען די קינדער אין דעם חשמונאים גייסט, און דערפאַר, רבותי, הנרות הללו קודש הם ! זענען די חנוכה ליכט הייליג, זיי מאַכען הייליג אונזערע מחשבות, אונזערע געדאַנקען, אונזערע שוהלען, אונזערע קינדער, און אונזערע הייזער.

הנרות הללו קודש הם !

ח נ ו כ ה

די אַסימילאַטאָרען — די נאַציאָנאַליסטען — די חסידים — ארץ ישראל און די תורה — דער חנוכה לעמפעל — ליכט פאַר פרעמדע — די גאַלדענע מנורה.

אין יענער צייט ווען דער נס חנוכה האָט פאַסירט, זענען געווען מתיונים ביי אידען, דאָס מיינט : אידען וועלכע האָבען נאכגעטאַנצט די גריכען. זיי האָבען געלערענט די גריכישע שפראַך און די גריכישע קולטור. האָבען איינגעפיהרט אין זייערע הייזער די גריכישע מנהגים און מראדערייאָנען, און האָבען געשטרעבט צו אַסימילירען זיך אין גאַנצען מיט די גריכען. און זייט דער איד יוסף טוביהו פון ירושלים און זיין זוהן הורקנוס זענען געוואָרען די גאַנצע מאַכערס אין דעם קייזערליכען הויף, און זענען געוואָרען קייזערליכע בעאַמטע, האָבען זיי געהאַט דאָס רעכט און פריווילעגיום צו אַרױף לייגען און קלייבען צינוען (טעקסעס) פון אַלע איינוואהנער פון ארץ ישראל, ארם און צידון, און זענען געוואָרען איינפלוסרייך גרויס און זעהר רייך, און וועלכע זענען געווען אַסימילירטע גריכישע אידען וועלכע האָבען ליעב געהאַט די „חכמת יון“ די גריכישע קולטור און זענען פרעמד געבליבען פון חכמת ישראל, פון די אַעברעאישע קולטור, האָט דאָס פאַלק אין ארץ ישראל און זאָגאר פיעלע פון

די כהנים האָבען זיך גענומען אַסימילירען, זענען געוואָרען אַנהענגער פון די גריכען, און זענען געוואָרען אין גאַנצען גריכזיזרט. דער יונגער אידישער דור איז אין גאַנצען אַוועק פון אידישקייט, איז געוואָרען אין גאַנצען גריכזיזרט. די סכנה איז געווען זעהר גרויס דאָס אידען זאָלען אויפהערען אידען זיין ! און פאַרגעסט ניט, דאָס האָט פאַסירט אין ארץ ישראל, ווען דער בית המקדש האָט נאך עקזיסטירט. דאָס צייגט אונז ווי מיר דאַרפען שטענדיג אויפפאַסען און קעמפּפען ווען מען דאַרף, פאַר אונזער רעליגיאָן און נאַציאָן, דאָס אפילו יעצט ווען ארץ ישראל ווערט געבויט, איז אונזער הייליגע פליכט צו זעהען דאָס ארץ ישראל זאָל געבויט ווערען על פי רוח התורה.

איין זאך מוזען מיר אָבער געדענקען, דאָס אידישקייט קען קיין מאָל ניט אונטערגעהן ווען עס געפינען זיך פייערדיגע, באַנייסטערטע אידען, וועלכע זענען גרייט צו געבען קרבנות על קדוש השם והתורה. אָט די יחידים קדושים זענען פעהיג אימער צו אָנצינדען די הייליגע אידישע ליכט און צו ניט דער־לאָזען אַז די ליכט פון תורה און אמונה זאָל חס ושלום פאַרלאָשען ווערען.

ווען די אַסימילירטע גריכישע אידען האָבען געזוכט פטור ווערען פון אידיש־קייט און אַראָפּפיהרען אידען פון וועג, האָבען זיך דאָן געפונען פייערדיגע אידען וועלכע האָבען באַקעמפּפט דעם העלעניזם, דעם גוי'אישען גריכישען גייסט. ווען יוסף בן טוביהו האָט געזוכט צו אַסימילירען אידען, קומט דאָן דער כהן גדול שמעון הצדיק, אַ גרויסע, ליכטיגע און הייליגע פּערזענליכקייט, וועלכער איז געווען סלונ און פרום, דער לעצטער פון די אנשי כנסת הגדולה און דער ערשטער פון די תנאים, און ער בויט דאָס וואָס די העלעניסטען, די אַסימי־לאַטאַרען ברעכען.

דער וואָס איז באַקאַנט מיט דער אידישער געשיכטע, ווייס וואָס פאַר אַן אומגליק די גריכזיזרטע אידען האָבען געבראַכט אויף דעם אידישען פּאָלק, יענער ווייס אָבער אויך צו פאַרדאַמען יענע גוי'אישע אידען און צו רעספּעקט־טירען און פאַרגעמערען די אידישע אידען. אָט שטעהט דער אַלטער אליעזר, 90 יאהר אַלט, מען שטופט איהם אין מויל חזיר־פלייש, ער לאָזט ניט, ער ברעכט דאָס אויס. די אַגענטען פון דער רעגירונג בעמען זיך ביי איהם : מען וועט דיר בריונגען, אַלטעטשקער, פון דיין הויז כשר'ע פלייש, וועסט עסען כשר'ע פלייש, מיר ווילען אָבער אַז אַלע אידען זאָלען זעהן ווי דו עסט, זיי זאָלען מיינען אַז דו עסט טרפות, וועלען זיי אויך עסען. דער 90 יעהריגער איד איז גרייט צום שרעקליכסטען טויט און ניט מאַכען גלויבען דאָס מען קען טרפות עסען. אָט איז חנה און איהרע 7 זיהן, וועלכע ווערען אַלע געטויטע על קדוש השם. אָט ליגען טויזענדער חסידים שבת אין אַ הייל און ווערען אויסגעקוילעט ווי שעפּסען, געהען צום טויט ווי מען געהט צו אַ קאַנצערט, לאָזען זיך טויטען דאָן נור דערפאַר ווייל זיי האָבען ניט געוואָלט מלחמה האַלטען שבת און מחלל שבת זיין. אָט זענען די סינדער פון מתתיהו, גרויסע, הייליגע גבורים, וואָס קעמפּפען פאַר דער אידישער אמונה. ווען די גאַנצע וועלט וויל אונז פאַר־ליכטען, ווען אין אונזער אייגענעם לאַגער געפינען זיך „מרשיעי ברות“,

בוגדים, גאָטלאָזע אידען, פאַרשירדענע „פריידענקער“ און פאַררעטהער צו אונזער רעליגיאָן און נאַציאָן, לאָמיר ניט זיין פאַרצווייפעלט, זאָנדערען לאָמיר טאָן ווי דער אַלטער מתתיהו האָט געטהאָן : ארגאניזירען אונזערע קינדער, מאַכען פון אונזערע קינדער גבורי האומה, אידישע נאַציאָנאַלע העלדען, גבורים און קדושים, און פאַראייניגען אַלע פרומע אידען פון לאַנד אין איין גרויסען שטאַרקען הייליגען פאַרבאַנד אַלס „מחזיקי היהדות“, און דאָן, מיט פאַר-אייניגטע קרעפטען, מיט פייער אין אונזערע נשמות, וועלען מיר אַרויסשטייבען די פרעמדע השפעות, די ניט אידישע טענדענץ און מאַכען אונזערע שוהלען, הייזער, תלמוד תורה'ס און ישיבות דורכאויס הייליג, דער נייסט פון שמעון הצדיק, פון די חשמונאים, וועט אונז העלפען אין אונזער גרויסען, הייליגען קאַמפּף, און דאָן וועט קענען פלאַטערען אויף אונזער אידישען פלאַג די אותיות „מכבי“, מי כמוד באילים ה', אונזער גאָט איז שטאַרק! און לאָמיר זיך שטאַרקען אין אונזער קאַמפּף פאַר תורה, אמונה, שבת, הנוך הכנים.

מי לה' — אלינו !

מיר בענשען חנוכה ליכט. מיר באַטראַכטען דעם חנוכה לעמפעל, אָדער ווי מען זאָגט אין העברעאיש די מנורה פון חנוכה, און מיר דערמאָנען זיך וואָס מיר האָבען פאַרלאָרען. היינט צינדען מיר חנוכה ליכט, און אונזערע כהנים אין בית המקדש האָבען געצונדען ליכט אין דער מנורה, אָבער דאָן, ווען מיר זענען געווען אַ זעלבסטשטענדיגע פאָלק וועלכע לעבט אויף איר אייגענע לאַנד, דאָן ווען מיר האָבען דעם בית המקדש פערמאָגט, דאָן האָט ניט יעדערער געקענט ליכט צינדען אין אַ מקום קדוש נור דער כהן האָט אנגעצונדען, און בעפאָר ער האָט געדאַרפט אַרויף קומען צו דער מנורה, האָט ער געדאַרפט אַרויף געהן אויף דריי טרעפּ, און ווען ער האָט צו רעכט געמאַכט די ליכט, איז ער אויף די טרעפּ געשטאַנען, ער איז געשטאַנען הויך, העכער פון פאָלק, אזוי זאָגט די גמרא „אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות, שעליה הכהן עומד ומטיב הנרות“ (מנחות דף כ"ט), און היינט, אין דיזע לאַנד, ווער זענען אונזערע ליכט צינדער ?

אונזערע קינדער זענען די קליינע ליכטעלעך, אָבער זיי לייכטען פאַר דער גאַנצער וועלט און ניט פאַר אונז. אונזערע אידישע דענקער, פּינאָזאָפּען, ליטעראַטען, די שאַרפּסטע קעפּ, די גרויסע נייסטער, אַרבייטען און גיבען אַוועק זייער אידישען מאַרך פאַר זיי, פאַר די גוים, „ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד“, „מיר האָבען ניט די פּריווילעגיום צו באַנוצען זיך מיט זייערע פעהיגקייטען. פיעלע פון זיי לייקענען גאָר אַז זיי זענען אידען, און ווער צינדט אָן אָט די קליינע אידישע ליכט ? ווער זיינען דאָס אונזערע לעהרער, פּרינסיפּאַלס, ערציהער, פּאַטערס און מוטערס, אין וועמעס הענד עס לייגען די יונגע נשמות פון אונזערע יונגע קינדער, דער „נר ה' נשמת אָדם“ זענען זיי אַליין נוטע רעליגיעזע נאַציאָנאַלע אידען ? האָבען זיי אַליין גענוג אידישען פייער אין זייערע נשמות אַז זיי זאָלען קענען אנצינדען די קינדער פון דעם נייעם דור ? ניין, טויווענד מאָל ניין ! זעהר פיעל עלטערען, לעהרער

און פרינספאלס האָבען מיר וועלכע פארשטעהען ניט זייער הייליגע אויפנאבע, וועלכע באזיצען ניט קיין אידישען פייער אין זייערע נשמות, פיעלע וועלכע גלויבען ניט אין אלקי ישראל, און ווען זיי צינדען אונזערע יונגע ליכט, שטעהען זיי ניט העכער פון פאָלק ווי דער כהן גדול פארצייטען ביי אידען פלעגט שטעהן.

אונזערע תלמוד תורה'ס, ישיבות און שוהלען וואו אונזערע קינדער זאָלען און קווען באזוכען, דאָס זענען די מנורה וועלכע דארף פארשפרייטען ליכט טיגקייט, און אַ מערקווירדיגע זאך: די חשמונאים וועלכע האָבען געקעמפט מיט מסירת נפש פאר דעם אידישען גלויבען, האָבען געמאכט די מנורה פון האַלץ. ווען זיי זענען רייכער געוואָרען, האָבען זיי די מנורה פון זילבער געמאכט, ווען זיי זענען נאך רייכער געוואָרען, האָבען זיי די מנורה פון גאָלד געמאכט (אבות דרבי נתן, פרק כ"ח) און מיר? אונזערע מנורות זענען פון גאָלד, מיר שימען מיט גאָלד צו בויען שוהלען, תלמוד תורה'ס און ישיבות, זיי זאָלען זיין פראכטפאָלל שעהן און די וואָס גיבען געלד ווערען זייערע נעמען איינגעשריבען אין גאָלדענעם בוך, עס איז אַ מנורה של זהב, נור עס פעהלט דער רוח החשמונאים, גרויסע קערפערס מיט קליינע נשמות, וועניג אינהאלט, ניט פיעל קרושה, און זעהר וועניג התלהבות און מסירת נפש, און ווי נויטיג, אה נאָט, ווי נויטיג מיר דארפן האָבען די ריכטיגע מנורה!

ח נ ו כ ה

שע מוטער — די אידישע ליכט.

מיר ליינען חנוכה אין דער הפטרה אַ קאפיטעל פון זכריה, ווי זכריה הנביא האָט געזעהן די מנורת זהב ושנים זתים עליה (זכריה ד', ב), ווייל חנוכה האָט צו טאָהן אין גאנצען מיט דעם צוועק און אינהאלט פון דער מנורה. אנטיוכוס הרשע וועלכער האָט פארפאָנגט די אידישע רעליגיאָן, האָט צוגענומען די מנורה פון היכל און האָט די מנורה צובראָכען (חשמונאים א', ב). ער האָט פארשטאנען וואָס די מנורה מיינט פאר די אידישע רעליגיאָן. דערפאר ווען יהודה המכבי האָט באזיגט די גריכען, האָט ער צוריק אוועק געשטעלט די מנורה אויף איהר פאסיגען פלאץ. און ווען די רוימער האָבען פארברענט דעם בית המקדש, חרוב געמאכט ארץ ישראל, און פארטריבען די אידען פון לאַנד, און האָבען געבויט אַ ספעציאלען עהרען טויער לכבוד טיטוס ימח שמו, האָבען זיי אויסגעמאָלט אויף דעם „קשת הנצחון“ פון רוים די מנורה, דאָס זיי איז געלונגען צו פארלעשען די אידישע ליכט, צו פארניכטען די אידישע אמונה (זעה דעם זוהר פ' בהעלותך קמ"ח, כוונת האר"י, דף ס"ד, ע"ב, תורת העולה להרמ"א חלק א' פרק ט"ז).

די מנורה, די מנורת זהב קען נור דאן טהאן איהר פליכט ווען זי האָט די „שנים זיתים“ ווייל ניט די גאָלד איז דער עיקר, נור די זיתים וועלכע גיבען „שמן משחת קדש“, דער שמן, בוימאוויל, איז דער סימבאָל פון חכמה (מנחות, פ”ה), און די תורה איז געגליכען צו בוימאוויל, די אויל מאַכט ליכטיג און די תורה מאַכט ליכטיג די האַרץ און די נשמה. די בוימאוויל איז דער סימבאָל פון דאָס אידישע פאָלס. די אויל מישט זיך ניט אויס מיט קיין משקה, דער שמן שווימט אימער אַרויף פון אויבען, אזוי איז דער איד, ער אַסימילירט זיך ניט מיט קיין נאַציאָן, און ער איז מאָראַליש העכער פון אַלע פעלקער (שמות רבה פרשה ל’), דברים רבה פרשה ז’, ירושלמי שבת פרק א’ הלכה ד’, ילקוט תהלים, תתקע”ט, ירושלמי עבודה זרה פרק ג’ הלכה ט’).

און אָט דיזע טיעפע געדאַנקען וועגען תורה, אידען, און אידענטהום, דריקט אויס דער חנוכה לעמפּעל מיט זיין אויל, די מנורה מיט דעם שמן. די גריכען האָבען אָבער געוואָלט מטמא מאַכען די אידישע אויל — טמא כּל השּׁמנים שבּחובל — די ביבעל קריטיק, די פּרייע וועלט אַנשוואַונג איבער תורה און מצות, איבער גאָט און אידען, דאָס מאַכט טמא די אויל, דער שמן, די תורה און דאָס אידישע פאָלס דאַרף זיין ריין און הייליג. ווען מען פאַר-שמעט ניט און מען פּיהלט ניט די קדושה פון אידען און יודענטהום, האָט מען זיי מטמא געמאַכט, דאָס מיינט „טמא את השּׁמנים“ טמא’ער, אומריינער שמן!

און מיר לייענען אַ קאַפיטעל תנ”ך וועלכער וועקט אין אונז טיעפע, הייליגע געדאַנקען און וועלכער מאַכט שטורעמען אונזער אידישע נשמה : אַ פרוי פון א נביא קומט צום אונשטערבליכען נביא אלישע, און קלאָגט זיך פאַר איהם דאָס איהר מאַן, דער נביא, איז טוידט, מען קומט מאָהנען ביי איהר געלד, זי האָט ניט מיט וואָס צו באַצאהלען, ווילען זיי נעמען איהרע קינדער פאַר’ן חוב . . . און די סכנה איז גרויס, דאָס זי וועט בלייבען אָהן קינדער . . . איהרע קינדער וועלען באַלאַנגען צו פרעמדע . . . און דער נביא פרעגט איהר וואָס האָט זי ביי זיך אין הויז, און וויסענדיג אז זי האָט גאָר ניט, מעהר ניט אַ ביסעל אויל, הייסט ער איהר לייהען פיעל כלים און פאַרשליסען די טיר פאַר איהר און איהרע קינדער און גיסען אויל אין די כלים, און אזוי פיעל אויל וועט זיין אז עס וועט זיין גענוג צו באַצאהלען דעם „מאָהנער“ און צו לעבען מיט איהרע קינדער (מלכים ב’ ד’).

אַמאָל, ווען נביאים האָבען גאָט’ס וואָרט צו די מענשען געלערענט, פלעגט די אידישע מוטער וויינען אויף איהרע קינדער, ווען מען פלעגט זיי וועלען צונעמען פון איהר. די פרעמדע וועלט פלעגט זיי צונעמען. די קינדער פלעגען הינגעריסען ווערען מיט דעם פרעמדען שטראָם פון פרעמדען, ניט אידישען לעבען, דער בעל, די עשתרות, די קולטען צור, צדון, ארם און אשור, יענע פאַרצייטיגע רייכע און שטאַרקע פעלקער האָבען געשלעפט צו זיך דאָס אידישע יוגער. און די פרומע מוטער וויינט ווען זי פּיהלט דאָס איהרע קינדער נעהען אין אַ פרעמדען, ניט אידישען לאַגער, און ווערען פרעמד פון איהר גאָט, פון

איהר פּאָלקס, פון איהר הייליגע תורה, און דער נביא ווארענט איהר צו פאר-
שליסען די טיר פאר פרעמדע . . . זי מיט איהרע קינדער זאָלען צוזאַמען זיין . . .
אין אַ אידישע הויז . . . אַ הויז וואו עס גיסט זיך אויל . . . שמן משחת קודש.
די היינטיגע אידישע מוטער, געהט ניט צום נביא, קיין נביאים האָבען
מיר ניט. זי אַליין העלפט דאָס איהרע קינדער זאָלען באַלאַנגען צו אַ פרעמדע
וועלט, צו פרעמדע שפראַכען און קולטורען, זי גיט זיי ניט קיין אידישע
ערציהונג און די הויז איז ניט פאַרשלאָסען נור פאַר איהר און איהרע קינדער . . .
און דער משחית רייסט זיך אַרײַן אין דאָס אידישע הויז, אין אידישען אויל,
אידישען גייסט, אידישע פעהיגקייט ווערט גענאָסען אין פרעמדע כלים . . .
אַט דאָ ליגט די שרעקליכע נאַציאָנאַלע טראַגעדיע, אונזער אויל אין פרעמדע
כלים . . . און ווען מען לערענט אפילו מיט אונזערע קינדער חומש, רש"י, און
גמרא, גיסט מען דאָס אַרײַן אין פרעמדע כלים . . . אין פרעמדע שפראַכען,
און מען לערענט ניט די תורה אין דער שפראַך פון דער תורה, לשון הקודש,
העברעאיש!

זאָל דער הנוכה לעמפעל, די הנוכה אויל, אונז לערנען אַז אונזער אויל
דאַרף גענאָסען ווערען אין אונזערע אייגענע כלים . . . און זאָל בלייבען נאַנץ,
ריין און הייליג. די אידישע הויז, פאַרשלאָסען זאָל זי זיין פאַר אַ פרעמדען
גייסט, פאַר פרעמדע, ניט אידישע געדאַנקען און אירעאַלען, וועלכע זענען
ניט על פי רוח התורה והאמונה.

זאָל ליכטען די אידישע ליכט! די ליכט פון הנוכה זאָלען ליכטיג מאַכען
די יונגע אויגען פון אונזערע קינדער, אַז זיי זאָלען דערזעהן די וועג פון די
מכבים, פון די השמונאים, און זיי זאָלען געהן אויף יענער הייליגער אידישער
וועג! אמן!

ח נ ו כ ה

אונזערע שוהלען און חלמוד תורה'ס — די מחלוקת פון
בית שמאי און בית הלל — די אלטע און די יונגע.

מיר האָבען זעהר פיעל שוהלען אין אַמעריקא. נויאַרס אַליין פאַרמאָגט
אַזוי פיעל שוהלען וואָס עס גלויבט זיך ניט אויב אַ אידישע קהלה האָט ווען
אַזוי פיעל שוהלען פאַרמאָגט. דעם אמת געזאָגט, מיר האָבען מעהר שוהלען
ווי פיעל עס איז נויטיג, און עס וואָלט געווען פיעל שעהנער און געזינטער פאַר
אונז צו האָבען ווייניגער שוהלען אָבער בעסערע ווי זיי זיינען יעצט. יעצט
געפינען זיך פיעל שוהלען און שוהלכלעך אין ניט פאַסיגע פלעצער פאַר אַ
מקום קדוש. אָבער יעדע קליינע אונבאַדייטענדע חברה'לע וויל דוקא האָבען
איהר אייגענע שוהלע וועלכע זאָל דוקא טראַגען דעם נאמען פון דער שטערטעל
אין אַיראָפּא פון וואַנען זיי קומען. מאַנכעס מאָל טרעפט דאָס איינער וויל זיין
דוקא פרעזידענט פון אַ שוהלע, אַרבייט ער אַזוי לאַנג ביז ער מיט זיינע פריינד

רייסען זיך אוועק פון דער עקזיסטירענדער שוהל און מען מאכט א שוהל פאר זיך אליין, וואו ער און זיינע פריינד וועלען קענען זיין די נאנצע מאכערס. מיר האָבען דערפאר צו פיעל שוהלען, און מיר האָבען צו וועניג תלמוד תורה'ס און ישיבות. תלמוד תורה'ס און ישיבות האָבען מיר געדארפט האָבען וואָס מעהר, און מיר האָבען ניט גענוג, און די וואָס עקזיסטירען, מאַטערען זיך פאר זייער עקזיסטענץ !

וואָרום איז דאָס אזוי ? ווייל, רבותי, לאָמיר זאָגען דעם אמת, דעם ריכטיגען אמת, זיך אליין, מיר פיהלען ניט און מיר פארשטעהען ניט די נויטיגקייט און די וויכטיגקייט פון צו געבען אונזערע סינדער א גוטע אירישע ערציהונג.

עס טרעפט זעהר פיעל מאָל, הלואי זאָל ניט טרעפען ווי עס טרעפט, דאָס דוקא פרומע אלטע אידען זענען געגנער פון תלמוד תורה'ס. מען האָט געוואָלט בריינגען די תלמוד תורה סינדער אין שוהל דאוונען, איינגעוועהנען זיי צו תפלה בצבור פון זייער פריהסטען יוגענד אָן, האָבען די שוהל פיהרער ניט געלאָזען, ווייל — וואָס דארף מען די „לויפערס ? רבנים וועלען זיי זיין ? אויף זייער פלאַץ איז בעסער אוועק צו זעצען אן עלטערען אידען וועלכען מען וועט קענען געבען א פעטע עליה און ארויסקריגען עטליכע דאָלאַר פאר די שוהל — און אָט די מאכערס פון שוהל האָבען קיין שכל ניט געהאַט צו פרעגען זיך אליין : וואָס וועט ווערען פון דער שוהל, ווער וועט אין איהר דאוונען ? ווער וועט לייענען אין דער תורה ? ווען מיר וועלען ניט צוגרייטען אַ נייעם דור וועלכער זאָל איבערנעמען פון אונז די שוהל און די תורה ? —

פאַראַן עלטערע אידען, נאָנץ פרומע, וועלכע גלויבען אז דער עיקר איז דער עלטערער איד, פאר איהם דארף מען זאָרגען, ער זאָל האָבען א שוהל צום דאוונען, א מקוה, בשר כשר, א גוטען חזן, און דאָס קינד ? דאָס איריש קינד ? ווענען איהם קלערט ער ניט. גליקליכער ווייזע געפינען זיך גענוג עלטערע פרומע אידען וואָס פארשטעהען אז אונזער הויפט דאגה דארף זיין — ווי מאַכט מען דאָס אונזערע סינדער זאָלען אידען בלייבען ? — אמת, מען מוז האָבען א שוהל צום דאוונען, תפלה איז וויכטיג און זעהר הייליג ; מען מוז האָבען א מקוה, מען מוז, ווייל דאָס איז א וויכטיגער זייל אין די פעסטונג פון יודענטהום, מען מוז היטען כשרות, ווייל כשרות איז דער יסוד פון אירישקייט, אָבער מען מוז צוגרייטען א נייעם דור, מען מוז ערציהען אונזערע סינדער, אז זיי זאָלען געהן אין שוהל דאוונען, אז זיי זאָלען היטען די טהרת המשפחה, זיי זאָלען בויען מקואות נאך דעם שלחן ערוך נאך, אז זיי זאָלען היטען כשרות און אנטלויפען פון טרפות, וועלכעס מאַכט טריף אונזער בלוט און אונזער נשמה.

ווי פיעל ליכט דארף מען צינדען חנוכה ? וועגען דעם איז א מיינונגס פערשידענהייט, א חלוקי דעות, א פלוגתא צווישען בית שמאי און בית הלל : בית שמאי זאָגען יום ראשון מרליק שמונה, מכאן ואילף פוחת והולך — דעם זיבעטען טאָג חנוכה צינדט מען 8 ליכטלעך, דעם צווייטען טאָג — 7 ליכטלעך,

און וואָס ווייטער אַלץ וועניגער ; און בית הלל זאָגען פונקט פאַרקערט — יום ראשון מדליק אחר, מכאן ואילך מוסיף והולך — דעם ערשטען טאָג חנוכה צינדט מען 1 ליכטעל, דעם צווייטען טאָג — 2 חנוכה ליכטלעך און די לעצטע נאַכט — 8 ליכטלעך.

בית שמאי האַלט פון דאָס וואָס איז אַלט, אַלט איז טראַדיציאָן, רעספּעקט פּול, ערנסט, הייליג, עס שמעקט דאָן מיט חשובון הנפש, מיט תשובה, דערפאַר זאָגען בית שמאי, די ערשטע נאַכט פון חנוכה 8 ליכטלעך, פול מיט לעבען, יונג און פייערדיג, און וואָס ווייטער איז פּוּחַת והולך, שוואַכער, שוואַך און אַלט, כּנָגד הימים הנכנסים, מען דאַרף זיך רעכענען מיט די ביסעל איבער־געבליבענע אַלטע יאהרען, די טעג וואָס דאַרפֿען ערשט קומען, די „ימים הנכנסים.“ בית הלל אָבער האַלט פון יוגענד, די יוגענד דאָס איז אונזער מאָרגען, דאָס איז אונזער צוקונפט, און דערפאַר די ערשטע נאַכט פון חנוכה ניר 1 ליכטעל, און וואָס ווייטער מוסיף והולך, פון דאָס קליין עופֿעלע, פון דאָס זויג קינד, געהט ווערען אַ יונגער, שטאַרקער מאַן וועלכער איז דער לעבען אַליין : קאָכט, זירט, ברומט מיט לעבען. מען דאַרף זיך שטאַרק רעכענען מיט די יונגע יאהרען, מיט די „ימים היוצאים“, וואָס מען טהוט אויף אין די יונגע יאהרען דאָס בלייבט אויף אייביג. דער עיקר דאַרף מען באַזאָרגען אונזערע קינדער, אונזער יוגענד, די ימים היוצאים.

און מערקווירדיג, הלכה כבית הלל, דער דין בלייבט ווי בית הלל. מען צינדט 1 ליכטעל און נאַכהער מוסיף והולך, וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער, שטאַרקער, פייערדיגער. דער דין בלייבט ווי די יוגענד וויל. די יוגענד פיהרען דאָס לעבען, און דערפאַר מוזען מיר פּערשטעהן די גרויסע געפּאָהר ווען עס ווערט ערצויגען אַ ניט אידישע יוגענד, דאָן וואַרט אויף אונז דער מלאך המות, דער שרעקליכער מלאך המות פון אַ גאַנצע אַלטע הייליגע פּאָלק. און דערפאַר מוזען מיר זיך מעהר אָפּגעבען מיט די אידישע ערציהונג פון אונזערע קינדער, און לערנען דאַרפֿען מיר זיי נוצליכע און פּראַקטישע ענינים, וואָס זיי זאָלען טאָן יעדען טאָג פון לעבען. זיי וועלען ניט פאַרשטעהן די פּילאָזאָפּיע פון יודענטהום, די הויכע עטישע מאָראַלישע פּרינציפּען פון יודענטהום, ניט קיין „רוזשדאָזים“, ווי די רעפּאָרמער ראַבאים ווילען לעקטשורען, ניט מיט פּילאָזאָפּישע און מאָראַלישע לעקטשורים קען מען ערציהען קינדער, נור די עקרי הדת, די מצות מעשיות, זיי דאַרפֿען וויסען די פּאַרנאַנגענהייט פון אידישען פּאָלק, און זיי מוזען וויסען די געגענוואַרט, דעם אידישען היינט, די אידישע זאַגע איבעראַל ; זיי דאַרפֿען דאווענען יעדען טאָג און דערפאַר מוזען זיי לערנען און וויסען די פּירוש המלות, די באַדייטונג פון די ווערטער, די כּוונה פון אונזערע תּפּלות. זיי מוזען וויסען חומש מיט רש"י, נביאים וכתובים, משנה און גמרא, און די נויטיגע דינים ומנהגים, אַט די למודים מוזען זיי לערנען יעדען טאָג. פון אַלע ספרים וואָס דער קינד האַלט אין תּלמוד תורה און ישיבה, וועט איהם איבערבלייבען נור איין ספר וועלכען ער

וועט זעהען אָפּטער און מעהרער ווי אַלע ספרים, און דאָס איז — דער סדר, דערפאַר דאַרף דער סדר ווערען אַ וויכטיגער ספר למוֹד אין אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות. די פּראַקטישע למוֹדים דאַרפֿען געלערענט ווערען מיט אונזערע קינדער אין אונזער הייליגע שפּראַך, אין לשון הקודש, וועלען אָט די למוֹדים מאַכען אונזערע קינדער פאַר אידען. אָבער די אַבסטראַקטע לעקטורס איבער די מאָראַל און וויסענשאַפֿט פון יודענטהום, איז גוט פאַר ערוואַקסענע, אָבער ניט פאַר קינדער. פאַרנעסט ניט אַז „נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה“ אַז די ליכט פון ערציהונג „נר חנוכה“ וועלכע איז צו הויך, צו טייער, צו וויסענשאַפֿטליך פאַר קינדער, אַזאָ ליכט איז פּסול, זי טויג ניט. און די יעניגע וועלכע ווילען געבען אונזערע קינדער אַ נאַציאָנאַלע ראַדיקאַלע אידישע ערציהונג, וואו גאָט לאָזט מען ניט אַרײַן אין אַזוינע שוהלעס, אַזאָ נר חנוכה איז פּסול. אידישע ערציהונג אָהן די אידישע רעליגיאָן איז אַ גרויסער פאַרברעכען, און אַ מיאוס'ער ליגען! אונזערע מאָדערנע נאַציאָנאַל אַליסטען וועלכע פּרעהען זיך אַזוי שטאַרק מיט דעם חנוכה אַלס נאַציאָנאַלען יום טוב און האַלטען ניט פון יום כּפור, ווײַל ער איז דורכאויס אַ רעליגיעזער טאַג, אָט די אינגלעך האָבען געדאַרפט פשוט נעמען אַ סדר אין האַנד און לייענען „בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול“ וכו', אַז די גרויסע קעמפּפּער, די גרויסע אידישע גבורים, זענען געווען פרומע הייליגע אידען. דער הויפּט קעמפּפּער איז געווען מתתיהו דער כהן, דער פאַרשטעהער פון רעליגיאָן, און זייער קאַמפּף איז געווען אַ רעליגיעזער, ווײַל די גריכען האָבען געוואָלט — להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך — דאָס אידען זאָלען שבת ניט היטען; זאָלען ניט מל זיין זייערע קינדער, זאָלען עסען טרפות און דינען פרעמדע נעטער. און ווילען מיר דאָס אונזערע קינדער זאָלען אויסוואַקסען גבורי ישראל, זאָלען מאָדערנע מאַקאַבייער זיין, דאַרפֿען מיר זיי לערנען ניט נור דעם אידישען נאַציאָנאַליזם, נור די אידישע רעליגיאָן, ווען זיי וועלען זיין שומרי תורה ומצות, וועלען זיי דאַן זיין קאַמפּפּס פּעהיג און וועלען אימער זיין גרייט צו פאַרגיסען דעם לעצטען טראַפֿען בלוט פאַר גאָט, פּאָלק, לאַנד, און אַלעס וואָס ביי אידען איז הייליג און טייער.

אָבער, דער עיקר, פאַרנעסט ניט אונזער יונגער, די ימים היוצאים. פאַר געסט ניט אַז עס דאַרף זיין מוסיה והולך און ניט פּוּחַת והולך, דאַן וועלען מיר זוכה זיין צו ישועות ונחמות, צו אַ גאַולה שלימה, עם ישראל בארץ ישראל, על פי תורת ישראל, אמן! ואמן!

שבת הנוכה

במילה מגילת תענית, הנוכה לא במלה (ראש השנה, דף י"ט).
לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוחי, אמר הו צבאות.
חלומות און בעלי חלומות — דער הלום פון אידישען
פּאָלק — די הנוכה־ליכט — א גומע אידישע סביבה — די
מנורה — די ליכט — די אידען און די גריכען — אידישע
גבורים — גייסט און ברום־אלימעט — עלטערען און קינדער —
הנוכה־ליכט און שבת־דיגע ליכט.

מיר ליענען אין היינטיגער סדרה וועגען חלומות, די חלומות פון יוסף
הצדיק. זיינע ברידער לאָבען פון זיינע חלומות און האַסען דעם „בעל
החלומות“, מענשען האָבען ליעב אַ טרוקענעם „פּראַקטישען“ מאַן, אָבער
ניט קיין פּאַנטאַזיאַר, ניט קיין בעל חלום, אַם ענדע ווערען אָבער זיינע חלומות
פּערזענליכט, די גאַנצע וועלט בויגט זיך פאַר איהם, די גאַנצע וועלט בוקט
זיך צו איהם, מען פאַרהייליגט איהם, מען פאַרנעמערט איהם, זיינע הענר, זיין
שכל שפּייזט אַ גאַנצע וועלט. און די יעניגע וועלכע האָבען געלאַכט פון זיינע
חלומות לאָבען ניט מעהר, זיי בוקען זיך צו איהם, און
מווען צו איהם אַנקומען. לאַכט ניט פון קיינע חלומות, לאַכט ניט פון די
פּאַנטאַזיאַרען, בעלי חלומות, אידעאָליסטען. זיי שאַפען, זיי בויען די וועלט.
אַהן זיי וואָלט דער לעבען געווען צו טרוקען, און עס וואָלט ניט ווערטה געווען
די וועלט צו לעבען אין איהר.

זאָגט דער מדרש: כל מה שאירע ליוסף אירע לציון, ביוסף כתיב ויחלום
חלום, וציון נאמר בשוה' את שיבת ציון היינו כחולמים, אַלעס וואָס
עס האָט פּאַסירט מיט יוסף'ן האָט פּאַסירט מיט ציון, מיט דאָס אידישע פּאָלק.
יוסף'ן חלומט זיך חלומות, און ביי ציון שטעהט געשריעבען אַז ווען גאָט וועט
אומקעהרען צוריק די אידען אין ציון וועלען מיר זיין ווי די וואָס חלומ'ען.

וואָס פאַר אַ וואונדערבארער שעהנער הייליגער חלום דער איד חלומ'ט
שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר!! ער חלומ'ט דאָס ער וועט זיך אומקעהרען
צוריק אין זיין שעהנער הייליגער לאַנד, פון וועלכע ער איז אַרויסגעטריבען
געוואָרען, ער וועט פּערנעהמען דעם וויכטיגסטען פּלאַטץ אין דער וועלט, ער
וועט ווערען דער מאַראַל־לעהרער פון דער גאַנצער מענשהייט. און די אַלע
הבמהות פון זיינע נביאים וועלען מקוים ווערען, אַלע פּעלקער וועלען קומען פון
איהם תורה און גאָטהייט לעהרען, די פאַרמע פון זיין רעגירונג אין זיין לאַנד
וועט זיין אַלס גומער ביישפּיעל פאַר אַלע רעגירונגען פון דער וועלט אַלס דער
מוואַל פון גערעכטיגקייט, פון צדק וּמִשְׁפָּט. זיינע העברעאישע אוניווער-
סיטעמען וועלען פּערשפּרייטען די לעהרע פון גאָט, פון די נביאים, פון די חכמי
המוסר, פון די חכמי המקובלים, פון די גרולי הפוסקים, צו אַלע וואָס זוכען
געמליכע חכמה און וויסענשאַפט. די נאַציאָנען פון דער וועלט לאָבען זיך אויס
פון די אידישע נאַציאָנאַלע חלומות, פון זיין צוקונפּט'ס מוזיק, און וואָס נאָך

ערנער איז, זיינע אייגענע קינדער ווילען ניט וויסען פון זיינע חלומות, זיי חלומ'ען ניט די חלומות פון דאָס אידישע פּאָלק. פיעלע ראדיקאלען געפינען זיך אין דעם אידישען לאַגער, וועלכע, צוזאמען מיט די שונא ישראל, לאַכען זיי זיך אויס אַט פון די אַלע חלומות פון דאָס אידישע פּאָלק, פונקט אַזוי ווי יוסף'ס ברידער האָבען זיך אויסגעלאַכט פון יוסף'ס חלומות. און דאָך וועלען די חלומות פון אידישען פּאָלק פּעררווירקליכט, מקוים ווערען אין גיכען.

אַבער, עס איז אונמעגליך אויפצולעבען דאָס גאַנצע פּאָלק, וועלכעס טאַפט אין דעם חשך פון גלות און קען נעכיד ניט געפינען די פּאַרלאָרענע וועגען צו ארץ ישראל — וואו מיר זאָלען ניט אַנצונדען די חנוכה ליכט!! חנוכה, איז אין העברעאיש פון דעם וואָרט חנוך, ער ציהען, מיר מוזען פריהער געבען אַ גוטע אידישע, רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע ערציהונג צו די עלטערען, און צו די יונגע קינדער, צו מענער און צו די אידישע פרויען. מיר דאַרפען צינדען ליכט. דער פּאַקט אַבער איז, אַז דאָרט וואו די לופט איז שרעקדליך פאַרדאַרבען קען מען קיין ליכט ניט צינדען, ווייל די שלעכטע לופט לאָזט קיין ליכט ניט צינדען, דערפאַר דאַרפען מיר פריהער שאַפען אַ געזונטע אידן שיעסיבה, מען דאַרף גרינדען וואָס מעהר העברעאישע קינדער נאָרטענס, גני ילדים, תלמוד תורה'ס, ישיבות, מען דאַרף מאַכען ריין און הייליג די אידן די שיע הויז, מען דאַרף אַרויסטרייבען פון אונזערע שוהלען דעם ביזנעס גייסט, די עם הארצות טאָר דאָרט ניט זיצען אויבען-אָן, נעבען דעם אַרון קודש... נאכהער וועלען מיר האָבען די מעגליכקייט צו צינדען אונזערע חנוכה ליכט. אַט אַזוי האָבען טאַקי געטאַהן אונזערע גרויסע אידישע העלדען, די חשמונאים. פריהער „פנו את היכליך, טהרו את מקדשיך“, זיי האָבען אָפּגע-ליידיגט דעם געטליכען טעמפלעך, זיי האָבען ריין געמאַכט דעם בית המקדש פון די גריכישע טומאה, און נאכהער — הדליקו נרות בחצרות קדשיך! האָבען זיי ליכט געצונדען!... ווייל נור דאָרט וואו עס געפינט זיך דיינקייט און הייליג-קייט, טהרה און קדושה, נור דאָרט קענען די אידישע חנוכה ליכט ברענען!

מיר ליינען אין דער הפטרה פון היינטיגען שבת וועגען דער מנורה מיט איהרע 7 ליכט, ווי דער נביא זכריה שטעלט פאַר זעהר אַ רייכען פּאַנטאַס-טישען בילד, ווי ער זעהט „מנורת זהב כולה וגלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה“, אַ גאַלדענע מנורה מיט 7 ליכט, קומען די חכמי האגדה און זאָגען: שבעה נרותיה — כנגד שבע מצוות האמורות בתורה, תרומות, מעשרות, שמיטין, יובלות, מילה, כבוד אב ואם, ותלמוד תורה כנגד כולם“ (ילקוט זכריה, ד').

אַ שרעקליכער גייסטיגער קאַמפּף איז אַנגעגאַנגען זעהר פיעל יאָהרען צווישען דעם אידישען גייסט און דעם גריכישען גייסט. די גריכען האָבען שרעקליך געהאַסט דעם אידישען גייסט, וועלכער ליגט בעהאַלטען אין די געטליכע אידישע תורה, און די גריכען האָבען שטאַרק געוואָלט פּערניכטען פון דער וועלט דאָס יודענטהום, די תורה, דעם אידישען גייסט. ווייסט איהר

אבער וואָס אַט דאָס יודענטהום וויל, וואָס די גריכען האָבען געהאַלטען פאַר
 געפעהרליך? דאָס יודענטהום פערלאַנגט, אז דו זאָלסט לעבען ניט נור פאַר
 זיך, נור אויך פאַר דעם צווייטען. דאָס איז תּרומות ומעשרות. דאָס
 יודענטהום פערלאַנגט — פּרִייהייט, פּאָלשמענדיגע הויכע, מאַראַלישע
 פּרִייהייט, קיינע שקלאַפּעריי פון מענש צו מענש זאָל ניט הערשען. און דאָס
 איז דער סוד פון שמיטה און יובל — ניט איינער זאָל האָבען צופיעל
 און דער צווייטער נאָרניט, ווייל דאָן קען קיין פּרִייהייט ניט זיין. דער וואָס האָט
 צופיעל וועט פערשקלאַפּען דעם יעניגען וועלכער האָט צו וועניג. יובל אָבער
 צייגט ווי אונזערע עלטערען האָבען זיך געפיהרט אין ארץ ישראל. דאָס והארץ
 לא תמכר לצמיחתי, כִּי לֹא תִהְיֶה אֶרֶץ, די ערד קען ניט און
 טאָר ניט פערקויפט ווערען אויף אייביג, נור אום יובל קעהרט זיך די ערד אום
 צוריק צום אייגענטהומער, וועלכער האָט געמוזט זי פערקויפען, צוריק צום
 אייגענטהומער. דאמיט ווערען די מענשען אַ ביסעל אויסגעגלייכט, ניט צו רייכע
 און ניט צו אַרומע, און שמיטה גיט אונז די פּרִייהייט מיט חובות, וועלכע מען
 איז שולדיג, און מיט דעם שבת פון דער ערד און יובל איז דאָך דער פּאָל־
 שמענדיגער יום טוב פון פּרִייהייט, וואָס דאָן האָט מען דורך דעם שופר פּראָ־
 קלאַמירט פּרִייהייט פאַר אַלע געוועזענע שקלאַפּען. מִיָּה — דאָס איז דער
 סוד פון אַ געזונטען, ריינעם קערפּער מיט אַ געזונטער ריינער נשמה. כבוד אב
 ואם — איז דער סימבאָל פון פאַרגעטערען אַלעס וואָס איז אַלמ, הייליג, טראָ־
 דיציאָנעל. תּלמוד תורה — דאָס איז דאָס הייליגסטע פון הייליג! דער קדשי
 קדשים פון אידען. תּלמוד תורה — דאָס איז דער כּה, וועלכער ברעכט דעם
 גריכישען גייסט און אַלע אַנדערע פרעמדע גויל'עשע גייסטער. די מנורה איז
 אין בית המקדש, זי פאַרשפּרייט ליכטיגקייט, זי האָט 7 ליכט, שבעה נרותיה
 עליה, כנגד 7 מצוות האמורות בתורה, 7 ליכט קענען תּרומות, מעשרות, שמיטה,
 יובל, מילה, כבוד אב ואם און תּלמוד תורה. און אויך היינט, ווען מיר צינדען
 הנוכה ליכט, איז יעדער ליכטעל בעלייכט אַ פּרינציפ, אַ יסוד פון יודענטהום.

די גריכען און אַלע אַנדערע רופּען אַ גבור נור לעם, וועלכער באזיצט ברוד
 טאַלישע קראַפט. דער איד אָבער ווערט ניט נתפעל פון די שטאַרקייט פון אַן
 אָקס, פון אַ חיה. נור דער אמת'ער גבור ביי אידען איז דער יעניגער, וועלכער
 קען קאָנטראָלירען די חיה וואָס איז אין איהם. „איוהו גבור?״
 הכובש את יצרו! דער העלד פון היינטיגער סדרה איז יוסף הצדיק,
 וועלכער האָט געקענט באַקעמפּען זיינע שרעקליכע ליידענשאַפטען, וועלכען
 פּוטיפּר'ס פרוי האָט געזוכט מיט אַלע מיטלען אין דער וועלט מאַכען זינדיגען
 און זי האָט ניט געקענט בייקומען דעם גרויסען איד'ישען גבור, וועלכער
 איז שטאַרק גענוג צו קענען קעמפּען און הערשען איבער זיך אַליין, און דאָס
 זאָגען אונזערע חכמים זכרונם לברכה: „מושל באדם צדיק, מושל יראת אלהים,
 זה יוסף הצדיק השיתה אשת פוטיפר מפתה אותו, ושלט ביצרו, אמר
 לו הקדוש ברוך הוא: לא שמעת לה, חייך שאני ממליכך על מצרים והכל

נשמעים לך, שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירום איש את ירו ואת רגלו (ילקוט ש"ב ר' קס"ה). דער יוסף, וועלכער האָט געקענט הערשען איבער זיך, האָט דערפאַר זוכה געווען אַז ער איז געוואָרען דער הער־שער פון מצרים, וואָס איז יענע הונגער־יאָהרען האָט דאָס געמיינט דער הערשער פון דער גאַנצער וועלט.

לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח! זאָגט דער געטליכער נביא, — ניט מיט אַז אַרמע, ניט מיט ברוטאַלע קראַפט וועלען מיר קעמפּפּען און זיענען, זאָנדערן מיט גייסט, מיט געטליכען גייסט. לייענען מיר אָט דיזע ווערטער פון דעם נביא און מיר פּערשטענען ניט, און מיר פּחענען זיך, וואָס הייסט דאָס לאַ בחיל ולא בכח, ניט מיט קראַפט און ניט מיט קיין אַרמע. יהודה המכבי, דער אויסערגעווענהליכער העלד און זיין פּאָטער און זיינע ברידער די חשמונאים, זיי האָבען דאָך באַזעגט די גריכען מיט'ן שווער, מיט חיל וכח, און וואָרום זאָגט דער נביא לאַ בחיל ולא בכח? ! דער תּירוץ אָבער איז, דער שווערד אַלײן איז ניט גענוג. צום שווערד דאַרף מען האָבען רוח. דער רוח גיט מוט, פייער, און אַ גרויסען זעג צום שווערד. לאַ בחיל ולא בכח, מיט ברוטאַלישע קראַפט אַלײן קען דער איד ניט באַזענען די גריכען, כי אם, סידרען, אַז צום שווערד זאָל אויך זיין ברוח, גאָט'ס גייסט. דאָן קען ווירקליך קומען די גרעסטע ישועה, און אָט אזוי דאַרפּען מיר יעצט טהאָן. דער עיקר איז רוח ישראל, מען דאַרף ערציהען אַ נייעם דור על פי רוח ותורת ישראל, און ווען אַ נייער דור וועט ערצויגען ווערען אַלס אירישע נאַציאָנאַלע רעליגיעזע קעמפּפּער, און זיי וועלען ניט וועלען דאָס דער אירישער כבוד זאָל געטראָמען ווערען אונטער גראַבע ברוטאַלע פּיס. זיי ווילען ניט אַז פּרעמדע זאָלען צונעהמען אונזער לאַנד, דאָן וועט דער רוח ישראל טרייבען די יונגע אירישע גבורים, די גבורי האומה, אַז זיי זאָלען שאַפען חיל וכח... און דאָן וועט זיין אי אַז אַרמע, אַ אירישע אַרמע, אַ אירישער לעגיאָן, און די אַרמע וועט גענוג כּוח האָבען... אָבער ווען קיין אירישער גייסט איז ניטאָ, ווען קיין רוח איז ניטאָ, קען קיין חיל וכח ניט זיין. אָהן רוח וועלען מיר גיט קענען האָבען די חשמונאים אין אונזער צוקונפּט...

מיר לייענען אין היינטיגער פּמטרה, אַז יהושע דער כּהן גדול איז געווען אַנגעטהאָן אין ניט קיין ריינע קליידער. פּרעגט די גמרא: „וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים? ! אלא מלמד שהיו בניו נושאים נשים שאינן הנינות לכהונה, ולא מוחה בהן“ (סנהדרין דף צ"ג עמוד א'). יהושע דער פּרומער, דער כּהן גדול, זיינע זיהן הייראַטען פּרויען וועלכע זענען ניט פּאַסיג פאַר דער כּהונה, און ער זאָגט זיי גאַרניט, ער משעפעט זיי ניט, ער פּראָטעסטירט ניט. אָט דאָ ליגט דער אומגליק! אָט דאָ זעהט איהר דעם אונטערשייד פון עלטערען, דעם אונטערשייד פון כּוח און כּוח. מתתיהו דער כּהן, קעמפּט ביז'ן לעצטען טראָפען בלוט פאַר די הייליגקייט פון דער תּורה און איז זיך מוסר נפש פאַר די פּרייהייט און גליק פון דאָס אירישע פּאָלק, און יהושע איז

ניט קיין קעמפּפּער, ער איז טאַקי פּרום, אָבער נור פאַר זיך אַליין, פאַר'ן פּאָלק
קעמפּפּט ער ניט, פאַר זיינע אייגענע קינדער אַרט איהם ניט.

וואָס איז דער רעזולטאַט? מ ת ת י ה ו' ס ק י נ ד ע ר פּערגניסען
זייער בלוט פאַר דאָס אידישע פּאָלק, יהושע'ס קינדער נעהמען פּרויען וועלכע
פּאַסען ניט פאַר דער כּהונה. וואָס פאַר עלטערען אַזוינע קינדער! און דער-
פאַר, ווען מיר צינדען היינט די חנוכה ליכטלעך, דערמאָנען מיר זיך אויף די
קינדער פון מתתיהו, — יהושע'ס קינדער, קיינער קען זיי ניט, זיי זענען טוירט
פאַר אונז — און יעדען אבענד ברענען די חנוכה ליכטלעך. דאָס ברענען די
י א ה ר צ י י ט ליכט, יאָהרצייט נאָך די חשמונאים, יעדע נאַכט — יאָהרצייט
נאָך אַז אַנדער גבור, נאָך די אמת'ע גבורי ישראל!

און שטענדיג, אימער, דאַרפען מיר בענייסטערען אונזערע קינדער ווען עס
קומט דער יום טוב חנוכה מיט די גבורות פון די חשמונאים, דער גלות, אונז
זערע צרות, אונזערע פּערפּאָלגונגען, אָט די גאַנצע מגילות פון צרות און פּאַסטען,
סגופים און ליידען וועט מיט דער צייט בטל ווערען, אָבער חנוכה, דער
סימבאָל פון אידישער גבורה און פּרייהייט, וועט קיינמאָל ניט אונטערגעהן,
„בטלה מגילת תענית, חנוכה לא בטלה“ (ראש השנה, דף י"ט).

און די גמרא דערצהלמט אונז: כשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים
שבהיכל, אז די גריכען זענען אין אידישען טעמפלעל אַרין האָבען זיי מטמא
געמאַכט אַלע אוילען פון טעמפלעל, עס איז פינסטער געוואָרען, און די חשמונאים
האָבען מיט אַ קריגעלע אויל ליכטיג געמאַכט דעם היכל הקדש.

היינט אויך זעהען מיר ווי נכנסו יונים להיכל... עס
קריכען אַרין אין אונזערע טעמפלען די יונים... די אַסימילירטע אידען ווערען
די פיהרער פון היכל... און דערפאַר ווערט טמא הער אויף... דער אמת'ער רב
האָט קיין ווערדע ניט, די תורה ווערט ניט געלעהרענט, און די עצה איז: מען
דאַרף ליכט צינדען, פאַרטרייבען די „יונים“ מיט די פינסטערע עם הארצות,
אונטערהויט פון אונזערע טעמפלען.

זאָל דער שבת חנוכה מיט זיינע חנוכה ליכט פּערטרייבען
דעם חשך וואָס האָט זיך אַוועקגעלעגט אויף אונזערע שבתים און ימים טובים
אין אמעריקא. זאָלען די חנוכה ליכט אַנציינדען די שבת-
דיגע ליכט, וועלכע ברענען ניט און לייכטען ניט אין אידישע הייזער,
און ווען איהר וועט היטען די שבת'דיגע ליכט — זאָגט גאָט — וועל איך אייך
צייגען די ליכט פון ציון, אם שמרתם גרות של שבת אני
מראה לכם גרות של ציון (ילקוט בעלותד).

לאָמיר דערלעבען צו זעהן ווי די אידישע פּרויען וועלען אַנציינדען די
שבת'דיגע ליכט צוזאַמען מיט די ליכט פון ציון וירושלים.

אמן! ואמן!

ע ש ר ה ב ט ב ת

די היסטאריע פון עשרה בטבת — דער הודש טבת בכלל —
א שטיקעל אידישע געשיכטע.

דעם 10טען טאָג אין טבת פאסט מען און מען זאָגט סליחות, ווייל מיט 25 הונדערט יאהר צוריק, אין דער צייט פון ערשטען בית המקדש, האָט אין דעם זעלבען טאָג נבוכדנצר דער קעניג פון בבל באַלאַגערט די שטאָרט ירושלים (ירמיהו 52, ב', און נ"ב, ו'). די שפייו וועלכע זיי האָבען אנגעגרייט פון פריהער איז אויסגעגאָנגען. מענשען זענען געפאלען אין די גאָסען פון הונגער און מגפות, און די אידישע קריגסלייט, פאַרהונגערטע און אויסגעמאַטערטע, האָבען מעהר ניט געקענט פאַרטיידיגען די פעסטונגען. דער טאָג פון עשרה בטבת איז זעהר וויכטיג. און גאָט האָט אנגעזאָגט דעם נביא יחזקאל ער זאָל פאַרשרייבען דעם נאָמען פון דעם טאָג און דעם עצם טאָג, ווייל אין איהם האָט זיך אנגעפאַנגען דער נאציאנאַלער אידישער חורבן דורך נבוכדנצר, און אַנדער־האַלבען יאהר נאכדעם, תשעה באב, האָט זיך געענדיגט דער גרויסער נאציאנאַלער אידישער חורבן. 9 טעג אין תמוז ווען ירושלים איז איינגענומען געוואָרען ביים שונא דורך דעם שרעקליכען הונגער וואָס אידען האָבען דאָן געליטען און אין דער צייט פון צווייטען בית המקדש, איז אַריינגעפאלען ירושלים אין די הענד פון שונא, מיטום הרשע. 17 טאָג אין תמוז, שבעה עשר בתמוז, און אין דעם 9טען און 10טען טאָג פון אָב, תשעה באב, איז פאַרברענט געוואָרען דער בית המקדש, דער ערשטער בית המקדש, דורך נבוכדנצר, און דער צווייטער בית המקדש — דורך מיטום, אזוי אז דער אנפאנג פון דעם אידישען חורבן האָט זיך אנגעפאַנגען עשרה בטבת.

* * * *

בכלל איז דער מאנאט טבת א מאנאט פון אידישע צרות : דעם ערשטען טאָג אין טבת — איז יכניה דער קעניג פון יהודה פאַרטריבען געוואָרען פון לאַנד ; 5 טאָג אין טבת — איז ירושלים געשלאָגען געוואָרען (יחזקאל 5, ג, ר"ה י"ח) ; 8 טאָג אין טבת האָט זיך געענדיגט די איבערזעצונג פון דער תורה אין גריכיש, און דאָס איז אַן אומגליק, ווייל די תורה דאַרף געלערענט ווערען נור אין איהר אייגענע שפראַך, אין לשון הקודש ; 9 טאָג אין טבת איז געשטאַרבען עזרא הסופר (א"ח, סימן תק"פ) ; 20 טאָג אין טבת איז נפטר געוואָרען דער רמב"ם, און נאך אַנדערע אידישע צרות זענען פאַרגעקומען אין טבת. לאַמיר בויען אונזער הייליג לאַנד און דער מאנאט טבת וועט זיין אַ מאנאט פון שמחה און גליק, אמן !

שבת שירה

א מרוקענער און פּאָעטישער יודענטהום — די שירת
היהדות — אידישע געזאַנג — די וויכטיגקייט פון אידישע
געזאַנג פאַר אונזערע קינדער — קאַשע פאַר עופות אום שבת
שירה — ווארום?

היינטיגער שבת איז ניט קיין געווענהליכער שבת, ער טראָגט דעם נאמען
שבת שירה, דער שבת פון געזאַנג : ווייל היינט לייענען מיר אין דער תורה
די שירת הים, ווי משה רבינו און זיין שוועסטער מרים האָבען געזונגען צו גאָט,
משה — מיט די אידען, מרים — מיט די אידישע פרויען. און דער ירושלמי
זאָגט אַם ענדע פון מסכת פסחים, אז נאָט זאָגט צו אידען, ווען נור מיט אייך
פאַסירט אַ נס, זאָגט שירה. גאָט וויל ניט אַ טרוקענעם אידענטהום, נור אַ
אידענטהום וועלכע ענטהאַלט פּאָעזי. גליקליך איז דער איד וועלכער פיהלט די
שירת היהדות, די פּאָעזי פון יודענטהום ! און ווען מען ערציט אַ נייעם
אידישען דור אין די תלמוד תורה'ס און ישיבות, דאַרף מען אָנזאָגען די דירעקט
טאַרען, די פרינספּאַלס און די לעהרערס פון אונזערע ערציהונגס אַנשטאַלטען,
אז אונזער קינדער וועלען ניט אויסוואַסען קיין באַגייסטערטע אידען ווען מען
וועט לערנען מיט זיי נור טרוקענע עברי זאָגעכץ, ניט וויסענדיג די באַדרייטונג
פון אונזערע תּפלות און ניט וויסענדיג פירוש המלות. אונזערע קינדער וועלען
ניט בלייבען וואַרעמע אידען ווען מען וועט שטאַפּען אין זייערע קעפּ טרוקענע
ידיעות און מען וועט אָפּמעסטען ווי פּייעל ער האָט געלערענט און ניט ווי
ער האָט געלערענט. אונזערע קינדער מוזען פיהלען אַ גוטען טעם אין יודענטום,
מוזען פיהלען די נשמה פון דער תורה, די פּאָעזי פון יודענטהום. גערעכט
זיינען די חסידים וואָס זאָגען — טעמו, פאַרווכט, וראו, און זעהט, כי טוב, אז
דאָס איז גוט, עס האָט אַ גוטען טעם, איז אַ סימן ה', אז דאָס איז געטליך,
אַלעס וואָס געטליך איז מוז האָבען אַ טעם. אַ יודענטהום פון עברי זאָגעכץ,
פון קדיש און הזכרת נשמות אַליין, האָט קיין טעם ניט. מען דאַרף באַקענען
אונזערע קינדער מיט דער שירה פון יודענטהום.

און עס איז נויטיג צו לערנען אונזערע קינדער אידישע געזאַנג : אַלע
פּעלקער, אין אַלע לענדער, אין אַלע שוהלעס פון דער גאַנצער וועלט, ווערט מיט
קינדער געלערענט זינגען. מען זינגט מיט זיי נאַציאָנאַלע און פּאָלקס־ליעדער,
ווייל אין דעם געזאַנג פון אַ פּאָלק ליגט באַהאַלטען זיין נשמה. די אידישע
געזאַנג וועט אַריינדריינגען אין די טיעפע ווינקעלעך פון זיין יונגע, וואַרימע
אידישע נשמה'לע און וועט איהם צוציהען צו אידישקייט. אידישע קינדער
דאַרפען קענען זינגען די נוסחאות התפלה, דאַרפען קענען זינגען דעם טראָפּ
פון דער תורה און פון דער הפטרה, ווייל אָט די געזאַנג איז די אמת'ע אַריגינעלע
אידישע געזאַנג. אידישע קינדער דאַרפען קענען זינגען די אידישע נאַציאָנאַלע
ליעדער און די ארץ ישראל שירים, וועלכע ענטהאַלטען ליבשאפט און בענקעניש
נאך ארץ ישראל. מען פיהרט אַן אַרמעע אויפ'ן שלאַכטפּעלד און מען באַ-

נייסטערט די קעמפפער מיט פאטריאָטישע נאציאנאלע ליעדער. מיר טאָרען
 גיט אוועק מאַכען אונטערען האַנד דעם גרויסען ערציהערשישען ווערט פון
 אידישע געזאַנג. משה רבינו פיהרט אַריבער די אידען דעם ים און — אַז
 ישיר משה ובני ישראל ! און משה מיט די אידען זינגען, זינגען צו גאָט !
 דער מדרש זאָגט אַז די קליינע זויג קינדער אַריבער געהענדיג דעם ים, האָבען
 זיי זיך אוועקגעריסען פון דער מוטערס ברוסט און האָבען געזאָגט שירה, קליינע
 זינגער זינגען צו גאָט ! (מדרש שוחר טוב ט' און ילקוט). עפענט אויף די
 גראַבע סדרים און איהר וועט אין זיי געפינען פרק שירה ווי אַלעס וואָס לעבט
 אויף דער וועלט, זאָגט שירה צו גאָט ! אַלעס זינגט !

דער רעליגיעזער אָרטאָדאָקסישער יודענטהום האָט נאך גיט אַרויסגעגעבן
 דעם מאָדערנעם רעליגיעזען דיכטער וועלכער זאָל פאַרפאַסען ליעדער פאַר
 אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות וועלכע זאָלען פעהיג זיין אָנצוצינדען די
 יונגע נשמות פון אונזערע קינדער מיט ליעכשאפט צום בורא עולם, צו אונזער
 הייליגער תורה, צום שבת קודש, און צו אַלץ וואָס איז ביי אונז ליעב, הייליג
 און טייער, אַ שאד ! אַ גרויסער שאד ! די תלמוד תורה'ס און ישיבות
 נויטיגען זיך זעהר שטאַרק אין רעליגיעזע נאציאנאלע אידישע געזאַנג. דאָס
 וועט קענען פאַרשטעהן נור דער יעניגער וועלכער פאַרשטעהט גרינדליך די
 פראַבלעם פון אידישער ערציהונג היינט צו טאָג. און היינטיגער שבת וועלכער
 רופט זיך „שבת שירה“, דאַרף אונז דערמאָנען אויף דיזע נויטיגקייט. שבת
 שירה דאַרף אונז ערקלערען די נויטיגקייט און נוצליכקייט פון יהדות של שירה.

עס איז אַ מנהג ביי אידען צו וואַרפען שבת שירה קאשע פאַר די עופות.
 אַ פראַסט ברענט, די גאַסען זענען אין די קליינע שטעדטלעך פון יוראָפּ פאַר-
 ייאָרפען מיט שנעע, און אויף די שנעע ליגען קופעס מיט קאשע וועלכע אידען
 האָבען עסענדיג דעם שבת'דיגען משאָלענט אַהין געוואָרפען, כדי די פייגלעך
 זאָלען קומען און עסען דאָס. וואָרום טוען מיר דאָס ?

ווייל היינטיגען שבת ליינען מיר די סדרה בשלח וואו עס ווערט דערצעהלט
 ווי דער מן איז געפאלען פון הימעל, און גאָט האָט אנגעזאָגט אַז שבת זאָל מען
 גיט געהן קלייבען דעם מן, און שבת וועט גיט זיין קיין מן. דערצעהלט אונז
 די תורה אַז — ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו — אַז עס
 איז געקומען שבת, זענען אידען געגאַנגען קלייבען דעם מן, מחלל שבת זיין,
 אָבער ולא מצאו, זיי האָבען גיט געפונען קיין מן. דערצעהלט דער ילקוט אַז
 דתן און אבירם, די גענער פון משה רבינו, זענען אַרויס שטילערהייט, שבת
 אין דער פריה, מיט פולע הויפענס מן, און האָבען פאַרשפּרייט דעם מן אין דעם
 מדבר, כדי אידען זאָלען יא געפינען מן, און זאָלען זעהען אַז משה'ס ווערטער
 זענען גיט ריכטיג. זענען אָבער געקומען צו פליהען די פייגלעך, און האָבען
 אויפגעגעסען דעם גאַנצען מן פון דתן ואבירם, און ווען אידען זענען געקומען
 קלייבען מן, האָבען זיי קיין זאך גיט געפונען, ווייל די עופות האָבען אויפגעגעסען
 דעם מן, דערפאַר באַזאָהלט מען די עופות היינטיגען שבת ווען מען ליינעט

די פרשה פון מן, מיט דעם וואָס מען וואַרפט פאַר זיי קאַשע צום עסען (מנהגי ישורון, זייטע 134). און נאך אַ טעם איז דאָ : צו צייגען אונז דאָס גאָט האָט געשפּייזט די אידען אין דער מדבר פונקט ווי ער שפּייזט די פייגלעך און די עופות וועלכע געפינען זייער שפּייז איבעראַל. זאָל נור אַ איד באמת האָפען צו גאָט און האָבען בטחון, וועט איהם קיין זאך ניט פעהלען פונקט ווי די פייגלען אין וואַלד (אור פני משה, לחתם סופר, טעמי המנהגים, לקוטים כ"א, ע"ב).

חמשה עשר בשבט

די באדייטונג פון חמשה עשר בשבט — די פּרשידענע מנהגים — ווארום עסט מען באקסער? — דער היינטיגער חובבי המעגל — חמשה עשר בשבט אין גלות און אין ארץ ישראל — די אידישע ערציהונג.

15 טאָג אין שבט איז — ווי די גמרא זאָגט — ראש השנה לאילנות, עס איז ראש השנה ביי די בוימער (ר"ה פ"א, א'), און דאָן פאָנגט זיך אָן אין ארץ ישראל די צייט פון פלאַנצען בוימער. עס איז געווען אַ מנהג צו קומען אין שוהל אין אבענד פון חמשה עשר בשבט, עסען פאַרשידענע פרוכט און זאָגען „תקון“ (חמדת הימים, חלק ב' סי' פ"ג). די חכמי הקבלה האָבען טיפזייניגע אָפּהאַנדלונגען וועגען דעם : ר' חיים וויטאל ז"ל ערקלערט אַז עס געפינען זיך דרייסיג סאַרטען בוים פרוכטען און אין עולם הבריאה געפינען זיך 10, אַקעגען די עשר ספירות, און ער גיט וועגען דעם אַ טיפּע פילאָזאָפּישע ערקלערונג (זעה די הקדמה פון דעם ספר „פרי עץ הדר“). די חכמי הספרדים לערנען אין דער נאַכט פון חמשה עשר בשבט ספּעציעלע למודים אין זייערע ישיבות וועגען חמשה עשר בשבט, געזאַמעלט פון תנ"ך, משנה, תלמוד, זוהר (זעה פרי עץ הדר), וועלכע באַהאַנדלען דעם ענין פון תבואה, פירות, ראש השנה, און צווישען איין ענין און דעם צווייטען עסען זיי פאַרשידענע פרוכטען, איבערהויפט פירות פון ארץ ישראל און זיי שלאָפען ניט כמעט אַ גאַנצע נאַכט (לונץ אין לוח ארץ ישראל, זייטע 43). דער מרדכי וויל האָבען (ראש השנה פ"א) דאָס מען טאָר ניט פאַסטען חמשה עשר בשבט, און מען זאָגט ניט דאָן קיין תחנון, און מען טאָר ניט דאָן מזכיר נשמות זיין.

ווען מיר זיינען געווען סינדער, אין דער אַלמער וועלט, אויף יענעם זייט יב, האָבען מיר חמשה עשר בשבט, ווען דער פראָסט האָט געברענגט ווי פייער, פאַרנעשטעלט זיך ווי אַט די בוימער בליהען, און די גאַנצע נאַטור האָט אָפּגעלעבט. אין חדר האָט יעדער אינגעל געבראַכט באַקסער, ראָזשינקעס מיט מאַנדלען און אַנדערע פירות, און דער רבי האָט אַלע חלקים צונויפגעמישט און איין קופּה און האָט נאַכהער געטהיילט צו אַלע סינדער וועלכע זענען געוועסען

ביים טיש און געווארט מיט אפעטיט און גרויס דרך ארץ. דער רבי האָט די ברכה מיט גרויס כונה געמאַכט, און נאך איהם האָט יעדער קינד געמאַכט די ברכה מיט באַגייסטערונג. דער רבי האָט אונז געזאָגט אז אין ארץ ישראל עסען די ציגען באַקסער, און מיר האָבען שטאַרק מקנא געווען די ארץ ישראל'דיגע ציגען! מען עסט געשמאַק, מיט אַ הייליגען פערנעניגען, און אָט עפענט מען אַ מילגרוים און דער רבי גיט אונז צו פאַרשטעהן אז אין דעם מילגרוים זיינען פאַראַן 618 קערנער געגען די תרי"ג מצות וואָס אידען האָבען. און די אידישע קינדער האָבען דורכגעלעבט דעם חמשה עשר בשבט מיט שעהנע פאַנטאַזיעס וועגען ארץ ישראל מיט זייערע גאַנצע פייערדיגע קינדערשע נשמה'לעך, ווי דער אידישער פּאָעט זינגט:

„אַ זיסע וואַרימקייט פילט אָן
די יונגע הערצעלעך. . . מיר לויפּען,
מיר פליען, פול מיט זאָרג און פרייד,
חמשה עשר — כיבוד קויפּען.“

(פרוג, חמשה עשר)

און אין ארץ ישראל זענען די פאַראייניגטע העברעאישע לעהרער פון ירושלים אין דעם יאהר תרע"ג אַרויס חמשה עשר בשבט מיט זייערע טויזענד און פינף הונדערט תלמידים אין דער קאָלאָניע מוצא, און יעדערער פון זיי האָט דאָרט געפלאַנצט אַ בוים, און מען האָט זיי געטהיילט פרוכט.

די הויפט פרוכט פון ארץ ישראל וואָס מען עסט חמשה עשר בשבט, איז באַקסער. וואָרום עפעס באַקסער? נור הערט, רבותי, דאָ ליגט באַהאַלטען אַ טיעפער געדאַנק: די גמרא דערצעהלט דאָס חוני המעגל האָט אָנגעטראַפּען אין וועג אַ מאַן וועלכער פלאַנצט אַ באַקסער-בוים, פּרעגט ער דעם מאַן — מיעל יאהר דאַרף געדויערען דאָס דער באַקסער זאָל געבען פרוכט? — זיבעציג יאהר! — ענטפערט דער מאַן. — ביסטו דען זיכער אז דו וועסט לעבען זיבעציג יאהר און דערלעבען צו עסען די פרוכט פון דעם בוים? — פּרעגט איהם חוני המעגל. ענטפערט איהם דער בוים-פלאַנצער — איך האָב געפונען אויף דער וועלט פאַרטיגע באַקסער בוימער, אזוי ווי מיינע עלטערען האָבען געפלאַנצט פאַר מיר, אזוי וועל איך פלאַנצען פאַר מיינע קינדער. — לינגט זיך חוני המעגל אוועק שלאָפּען, אַ שטיין נעהמט איהם אַרום פון אַלע זייטען, ווערט פאַרדעקט פון דער מענשליכער אויג, און שלאָפּט אָפּ 70 יאהר. ווען ער כאַפּט זיך אויף, זעהט ער ווי אַ מאַן רייסט באַקסער פון דעם באַקסער-בוים. פּרעגט ער איהם: — האָסטו געפלאַנצט דעם בוים? — גיט איך, — ענטפערט דער מאַן — נור מיינער אַ זיידע האָט געפלאַנצט דעם בוים. — פאַרשטעהט חוני המעגל אז ער האָט אָפּגעשלאָפּען 70 יאהר. ער לאָזט זיך געהן אין שטאָרט אַריין. ער קומט אין שטאָרט און פּרעגט וואו איז דער זוהן פון חוני המעגל. ענטפערט מען איהם אז זיין זוהן איז ניטאָ, ער האָט אַן אייניקעל, דער אייניקעל קען איהם אָבער ניט. ער זאָגט — איך בין חוני המעגל — קיינער גלויבט איהם ניט, און ער בעט ביי גאָט דעם טוידט איידער

זאָז עלענדען לעבען, און ער שטאַרבט עלענד (תענית כ"ג, ירושלמי תענית פרק ג', הלכה י', און זעה יוחסין 63, סדר הדורות 126, לונץ, ירושלים 4טער חלק 21).

א שרעקליכע, טראַגישע, אומגליקליכע פיגור זעהען מיר, ניט נור אין דעם חוני המעגל פון דער אגדה, נור אין דעם ווירקליכען חוני המעגל וועלכען מיר זעהען איהם דאָ אין אַמעריקא, ער אַליין גלויבט אז ער איז אַ פרומער איד, ער וויל אָבער באַזאָרגען נור זיך אַליין, ער זאָל האָבען אַ ריכטיגען פּלאַץ אין גן עדן, ער זאָל האָבען דעם שור הבר און דעם יין המשומר, פאַר די קינדער, פאַר דעם נייעם דור, אַרט איהם ניט. ער באַפּאַנגט ניט צו קיינע תּלמוד תּורה'ס און ישיבות; ווען ער דאַווענט אין שוהל, און קינדער לויפען אַרײַן, טרייבט ער זיי אַרויס, די שקצים, די לויפּערס, זיי זאָלען א י ה ם ניט שמערען; ווען ער זעהט ווי יענער פּלאַנצט פאַר'ן צוקינפּטיגען דור, פאַרשטעהט ער איהם ניט. ער שאַפט גאָר ניט פאַר דער צוקונפּט. ניט ער לעבט נור ער שלאַפּט אָפּ 70 יאהר, נאַכהער כאַפט ער זיך ווי נאַריש ער האָט געלעבט. ער האָט ניט קיין זוהן, דער זוהן איז פרעמד צו איהם, זיינע קינד'ס קינדער פאַרשמעהען ניט דעם „אַלד מען“, שלעפט ער זיך אַרום אויף דער עלטער ווי אַ שאַטען, ער בעט אויף זיך דעם טוידט. און שולדיג איז ער אַליין: ער האָט ניט געפּלאַנצט פאַר זיינע קינדער, ער האָט אויסגעהאַדעוועט קינדער אין קערפּער, אָבער ניט אין גייסט, ער האָט זיי קיין גוטע אידישע ערציהונג ניט געגעבען, וואָס ער האָט געזייהט, דאָס שניידט ער, ער — דער עלענדער חוני המעגל פון אונזער צייט!

ז' אדר

גאָט און מענש — פּני משה כפּני חמה — חמן און דער חודש אדר — משה לעבט — אידישקייט וועט ניט אונטער־געהן — משנכנס אדר מריבים בשמחה.

היינט, 7 טאָג אין אדר, איז דער טאָג אין וועלכען עס איז אַוועק פון דער וועלט דער גרעסטער איד און דער גרעסטער מענש וואָס די וועלט האָט ווען פּערמאַנענט, דער א ב י ה נ ב י א י ם, דער פּאַטער פון אלע נביאים — מ ש ה ר ב י נ ו, עליו השלום!

משה רבינו איז געווען, ווי דער פרקי דרבי אליעזר דריקט זיך „איש אלהים — מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלקים, דאָס מיינט, ער איז מענש און גאָט, די אונטערשטע העלפט פון זיין קערפּער איז געווען מענש, אָבער די אויבערשטע העלפט פון זיין קערפּער, דאָרט וואו עס געפינט זיך דער ש כ ל, דער מוח, די האַרץ, די נשמה, דאָרט איז ער געווען געטליך, א י ש א ל ה י ם !!!

און דערפאַר איז היינטיגער טאָג פאַר אונז אידען אַ טאָג פון טרויער און קלאַג, און ווען אונזערע חכמים וועלכע האָבען ניט צוגעלאָזען קיין טרויער אין דעם הייליגען טאָג פון שבת, דאָר האָבען זיי אונז געהייסען זאָגען יעדען שבת

צו מנחה צדקתך צדק, וואָס דאָס איז א צדוקהדין נאָך משה'ן וועלכער איז אַוועק פון דער וועלט שבת צו מנחה, וואָס זאָלען מיר שוין זאָגען היינטיגען טאָג, זיבען טאָג אין אדר, וועלכער איז דער טאָג פון זיין טוידט? ! היינט, איז אונזער זוהן אונטערנעגאָנגען, ווייל די גמרא זאָגט פני משה כפני חמה. משה רבינו איז געווען צו איהען דאָס וואָס די זוהן איז צו די גאנצע מענשהייט, און דערפאר לאָמיר בעשליסען היינטיגען טאָג צו פערטיעפען זיך מעהרער און גרינדליכער אין גאט'ס תורה און ערציהען אונז זערע קינדער אין דעם גייסט פון אונזער תורה וועלכע רופט זיך די תורה פון משה'ן, תורת משה!!

די גמרא זאָגט דאָס ווען חמון הרשע האָט געוואָרפען גורל אין וועלכען חודש ער זאָל פערניכטען די אירען, און דער גורל איז אויסגעפאלען אויף חודש אדר, האָט זיך חמון זעהר דערפרעהט, ווייל אין אדר איז געשטאָרבען משה רבינו, ער האָט אבער ניט געוואוסט אז „בז' באדר מת משה, ובז' באדר נולד משה“, אז 7 טאג אין אדר איז געשטאָרבען משה און 7 טאג אין אדר איז געבוירען געוואָרען משה, און אַט דאָ ליגט א טיעפער געדאנק, משה איז ניט געשטאָר- בען, משה לעבט, און וועט לעבען, כל זמן אז עס געפינט זיך נאָך איין איד אין דער וועלט וועלכער לעהרענט א בלאט גמרא, א פרק משניות, א פרשה חומש, כל זמן עס געפינען זיך תלמוד תורה'ס און ישיבות ביי אירען, וואו אידישע קינדער לערנען תורה, דאָרט לעבט משה, ער לעבט אין דעם געדאנק, איז דער נשמה, איז דעם גייסט פון יעדען בן תורה ביי אירען, און דערפאר רופט זיך יעדער תלמיד חכם מיט דעם נאָמען משה, ווי דיעזער אויסדרוק גע- פינט זיך אין גמרא „משה שפיר קאמרת“, און אַט דאָס ווען איהר דענקט „מת משה ה' אויס משה, ער לעבט ניט מעהר, פערשטעהט איהר ניט, ווייסט איהר ניט אז „נולד משה ה' איז גראדע ווען ער שטאָרבט דאן לעבט ער ווי דער אויף, ער לעבט אין דער נשמה, אין דעם געדאנק, אין די הייליגסטע גע- פיהלען פון יעדען איד וועלכער איז צוגעבונדען צו דער תורה!

און דערפאר דארפען מיר ניט זיין פערצווייפעלט ווען מיר זעהען ווי איר דישקייט געהט אונטער, און די תורה ווערט פערגעסען, און מיר דארפען ניט, מיר טאָרען ניט אָנווערען אונזער מוט, פערלירען האָפענונג, א מאַך טאָן מיט'ן האַנד, און באַוויינען דאָס יודענטהום ווי מען באַוויינט א טוידטען, ניי, פריינד דע, דאָס איז אַ פערברעכען, מיר טאָרען ניט אויפגעבען אונזער קאמפף, מיר דארפען וויסען און געדענקען אז בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה, אז יודענטהום וועט קיינמאָל ניט אונטערגעהן, אז ווען יודענטהום געהט אונטער אין א געוויסע פאָרם, ווערט דאָס יודענטהום ווידער געבוירען אין אַן אַנדער פאָרם, עס איז נאָר פוישט צורה ולובש צורה, אָבער דער תור, דער איינ- האַלט, די נשמה פון יודענטהום וועט קיין מאָל ניט אונטערגעהן און אונזער תורה איז אַן אייביגע, אַזוי ווי דער רבונג של עולם, דער נתן התורה איז אַן אייביגער, און מיר דארפען אַרגאָניזירען אַלע עהרליכע פרומע אירען פון

לאַנג, מיר דאַרפֿען מאַביליזירען אונזערע כחות צו קעמפֿען פאר'ן יודענטהום, ניט מיט זיפצען און קרעכצען וועלען מיר בויען דאָס יודענטהום, נאָר מיט ק ע מ פ פ ע ן און בויען, שאַפען גוטע תלמוד תורה'ס און ישיבות, אויפפאַרען און דאַרט זאָל געלעהרענט ווערען די תורה ווי געהעריג אין, צוצוגרייטען אידישע לעהרער וועלכע זאָלען פרומע בעגייסטערטע אידען זיין, און לאַמיר אויפשטעהן און בויען דאָס יודענטהום מיט שמחה, ווייל — משנכנס אדר מרבין בשמחה ידי שמחה אין וואָס בז' באדר נולד משה, משה'ס גייסט לעבט און וועט לעבען מיט אונז פאר אימער, און די גרעסטע שמחה קומט פון לעהרנען תורה, און בזכות התורה וועלען מיר זוכה זיין צו ישועות ונחמות און אַ גאולה שלמה, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

פרשה שקלים

א"ר מאיר מין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו, והראה לו למשה, ואמר לו זה יתנו, כזה יתנו. (ירושלמי שקלים).

די געשיכטע פון דעם שקל ביי אידען — דער סוד פון מהצות השקל — שקלים פאר פרעמדע און פאר אויגענע — ארץ ישראל און דער שקל.

ווען אידען האָבען געלעבט אין ארץ ישראל, ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, איז געווען איינגעפיהרט דאָס י ע ד ער איד האָט געדאַרפט געבען אַ מ ח צ י ת ה ש ק ל, אַ האַלבען ש ק ל, אַ זילבערנע מטבע וועלכע האָט זיך גערופֿען „ש ק ל“, און יעדער איד פון 20 יאהר אלט און העכער האָט געמוזט דעם האַלבען שקל באַצאָהלען. ה ע ש י ר ל א א ר ב ה ו ה ד ל א י מ ע י מ, דער רייכער האָט ניט געקענט געבען מעהר און דער אַרימאָן האָט ניט געטאַרט געבען וועניגער, דער גאַנץ רייכער און דער נרויסער אַרימאָן זענען געווען גלייכע יחסנים בנוגע צום האַלבען שקל, וועלכער איז פֿערווענדט געוואָרען פֿאַר ב ד ק ה ב י ת און ק ר ב נ ו ת צ ב ו ר, פֿאַר די האַלבע שקלים האָט מען פֿערריכט דעם בית המקדש, און מען האָט געקויפט קהל'שע קרבנות. און די תורה האָט געוואָלט אַוועקשטעלען דעם אַרימסטען אידען אויף דער זעלבער שטופֿע ווי דעם מולטי מיליאָנער בנוגע צום בית המקדש, אַז דער מיליאָנער זאָל ניט קענען זאָגען אַז ער איז מעהר בעל דעה אין בית המקדש ווי דער אַרימסטער פון די אַרימע. די וועלט זאָגט, ווער עס גיט די מאה, דער האָט די דעה, און דאָס איז ריכטיג ווי גאַלד, אַט טאַמי דערפֿאַר האָט די תורה געוואָלט דאָס אין בית המקדש זאָל דער אַרימסטער פון די אַרימע האָבען די זעלבע דעה ווי דער רייכסטער פון די רייכע. א י ז ב י ת ה מ ק ד ש ד א ר פ ע ז א ל ע ז י י ג ל י י ד, ווייל פֿאַר גאָט זענען אַלע די זעלבע מיוחסים. אַט דער מהצות השקל האָט געדעקט אַלע אויסגאבען פון ב ד ק ה ב י ת, קרבנות, און כלים וועלכע מען דאַרף האָבען אין בית המקדש, און עס פֿלעגט נאָר איבערבלייבען געלד אין קאַסע (זעה מלכים ב' קא-

פיטעל י"ב פסוק י"א, דברי הימים ב' כ"ד טרטו; ירושלמי שקלים פרק ו', הלכה י').

אין די צייטען פון דעם 2טען בית המקדש איז דער מחצית השקל געוואָרן רען א שטענדיגע יעהרליכע אינסטיטוציע, (שקלים פרק ו', ילקוט שמעוני ב' כי תשא) און זאָגאר די אידישע נייסטליכע, די כ ה נ י ס, וועלכע זענען געווען פריי פון צו צאָהלען טעקסעס, האָבען געמוזט געבען דעם מחצית השקל, און דער כהן וועלכער האָט ניט געגעבען דעם שקל איז ער געווען פעררעכענט אלס זינדיגער, אזוי זאָגט די גמרא: וכל כהן שאינו שוקל חוטא (מנחות כ"א, מ"ו) און ניט נאָר עלטערען און אלטע לייט נאָר זאָגאר א קליין קינד וועלכער איז ניט פערפליכטעט צו טאָן מצוות, אויב נאָר זיין פאָטער האָט פאר איהם איין מאָל בעצאָהלט א מחצות השקל אזוי איז ער געווען מחויב צו צאָהלען פאר איהם דעם שקל יעדען יאהר ביז דאָס קינד איז א גרויסער ערוואַקסענער מאַן געוואָרען און איז געווען ביכולת צו צאָהלען דעם מחצית השקל פאר זיך אַליין (שקלים, פ"א, ג'). די צייט פון געבען דעם מחצות השקל איז געווען פון דעם 1טען אדר ביי דעם 15טען אדר, און אויב ער האָט ניט באַצאָהלט אין צייט, האָט מען פון איהם א משכון גענומען (זעה אין שקלים) און אויב ער האָט ניט באַצאָהלט א גאנצען יאהר, האָט ער געמוזט באַצאָהלען דעם קומענדיגן יאהר פאר ביידע יאהרען, און דערפאר איז געווען נ י ע און א ל ט ע שקלים, וועלכע האָבען זיך גערופען אין גמרא „תקלין הדתין ותקלין עתיקין“ (שקלים פרק י', ה', יומא נ"ה) און ווען א שטאָרט האָט געשיקט איהרע שקלים אין ירושלים און זיי זיינען פערלאָרען געגאנגען אָדער מען האָט זיי צוגע'ננב'עט אין וועג, האָט יענע שטאָרט געדארפט געבען אנדערע שקלים, און אויב נאָכד הער האָט זיך אָפגעזוכט די פערלאָרענע שקלים געלד, איז די געפונענע געלד אויך באַטראַכט געוואָרען אלס הייליגע געלד „ש ק ל ה ק ד ש“, און די געלד איז אוועק געשיקט געוואָרען נאָך ירושלים (דאָרט, פרק כ', אין בבא מציעה נ"ז).

נאָכדעם ווען דער צווייטער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, האָבען אידען ניט אויפגעהערט צו געבען שקלים, יעצט האָבען זיי געשיקט זייערע שקלים צו אויפהאלטען די ישיבות פון י ב נ ה און די אידישע געלעהרטע פון יבנה און נאָכהער ווען אספסינום האָט אַרויסגעגעבען זיין נזירה דאָס אידען מוזען צאָהלען א יעהרליכען שקל פאר זיין נאָט „י ו פ י ט ע ר“, האָבען דאָן איר דען געצאָהלט צוויי שקלים, איין שקל צו רוים פאר'ן „יופיטער“ און דעם צווייטן טען שקל, אז קיינער זאָל ניט וויסען, צו אויפהאלטען די תורה און יבנה (יוסופוס, מלחמות, ס"ז פ"ו) און אין ארץ ישראל ווען די נ ש י א ו ת האָט נאָך עקזיסטירט ביי אידען, פלעגען אַרויסגעשיקט ווערען משולחים „ש ל ו ה י צ י ו ן“ אין בבב און אין אלע אנדערע לענדער צונויף קלייבען די שקלים וועלך כע אידען פלעגען מנדב זיין אויף אויפצוהאלטען די ישיבות אין ארץ ישראל (זעה ירושלמי חגיגה פרק א', הלכה ו', ביצה כ"ה) און דער מנהג פון מחצית השקל איז געבליבען אלס הייליגער מנהג ביי אידען, און אלע פרומע אידען באַ-

דעם דאָלאַר אויף זאַכען וועלכע ברעכען חס ושלום אידישקייט, ווען מען ווערט צוליב דעם דאָלאַר אַ מחלל שבת, א טרפות עסער; א טרפות פארקויפער, אַ גנב, א גזלן, מען נאַרט אָפּ יענעם, מען שווערט אויף פאַלש, מען נאַרט מענשען, מען נאַרט זיך אליין, מען פערקויפט די נשמה צוליבע דעם דאָלאַר, דאן איז דער דאָלאַר אַן אומגליק, דאן איז ער אַ געפאהר, אַ גרויסע סכנה פאר אונז.

אונזערע חכמים זכרונם לברכה דערצעהלען אונז, „כד דמך ר' נחום איש קודש קדשים, חפון אפוי אונקתא מחלצתא ולמה קורין אותי נחום איש קדוש קדשים? שלא הביט צו רת מ ט ב ע כל ימיו (מדרש רבה קהלת, פ"ט) געלד מוז מען האַבען, אָהן געלד קען מען ניט לעבען ביי היינטיגע צייטען, די „מ ט ב ע“ איז נויטיג און זעהר וויכטיג, אבער פערקויפען דעם אייגענעם „איד“ צוליב דער מ ט ב ע, פערקויפען די נשמה צוליב דער מטבע, פערקויפן פון דעם שבת צוליב דער מ ט ב ע, דאָס טאָר מען ניט.

דער מדרש דערצעהלט אַז ווען ר' נחום איש קודש קדשים איז אַוועק פון דער וועלט, האָט זיך אַפגעמעקט די צורה פון דער מטבע... און — מען האָט איהם גערופען נחום דער הייליגסטער פון אַלע הייליגסטע, נחום איש קודש קדשים, ווייל ער האָט קיין מאָל ניט געקוקט אויף דער צו ר ה פון אַ מטבע.

אַ מטבע איז וויכטיג, אָבער אַ מ ט ב ע וועלכע האָט אַריינגענומען אין זיך די צו ר ה פון אַ מענשען, דאָס מיינט אַ מענש האָט זיך פערקויפט צו דער מטבע, האָט פערקויפט אַלעס וואָס ביי איהם איז הייליג און טהייער צוליב די מטבע, אַזא מטבע איז אַ געפאהר, און ר' נחום איש קודש קדשים לאַ הביט צו רת מ ט ב ע, ער האָט נאָר ניט געוואָלט אַ קוק טאָן אפילו אויף אַ מטבע וואָס האָט אין זיך די מענשליכע צורה, וואו דער מענש האָט אָנ־געוואוירען זיין ריכטיגע צורה און האָט דאָס פאַרקויפט פאַר דער מטבע, אַזוי אַז די מטבע האָט די ריכטיגע צורה, און דער מענש האָט ניט קיין צורה, האָט ניט קיין ריכטיגען פנים...

און ווען ר' נחום, וועלכער איז געווען אַ הייליגער מאַן, איש קדשי קדשים ווען ער איז אַוועק פון דער וועלט, האָט מען, ווי געווענהליך, אויף איהם גרויסע הספדים געמאַכט און די ספדים האַבען אַלע דערצעהלט פאַר'ן פאַלק ווי אַזוי ר' נחום דער הייליגער האָט ניט געהאַט צו טאָן מיט דער מטבע, ווי אַזוי די מטבע האָט ביי איהם קיין ראַליע ניט געשפיעלט, האַבען זייערע שאַרפע ווער-טער געמאַכט אַ שטאַרקען און טיעפען איינדרוק אויף די אַלע צוהערער, און דאָס האָט געווירקט אויף זיי אַז קיינער פון זיי האָט זיין צורה, זיין מענשליכ-קייט, ניט פאַרקויפט צוליב דער מטבע, צוליב געלד, און דאָס איז די וואונדער-בארע שעהנע מליצה אַז ווען ר' נחום איש קודש קדשים איז אַוועק פון דער וועלט, האַבען זיך אַפגעמעקט אַלע צורות פון דער מטבע, מען האָט ניט געזעהן קיין צו רת מטבע, נאָר די מטבע איז געוואָרען אַן איינפאַכע מטבע, אָהן מענשליכע צורות, אָהן מענשליכע נשמות. דער מענש האָט באַזינט די מטבע.

דא אש אוכלת אש, פייער וואָס עסט אויף א צווייטען פייער, זאָגט דער זוהר
חדש און די תקונים (ק"ו עמוד ע"א) אש אוכלת אש, אשא דאורייתא
דאכלא אשא נוכראה" דער פייער פון דער דור ה עסט
אויף פרעמדע פייערען... די תורה איז פייער, זי איז געגעבען געוואָרען
מיט פייער, און די תורה איז געגליכען געוואָרען צו פייער און א איד דארף
זיך ווארימען קעגען דעם פייער פון דער תורה, ווען גיט קען ער פארפרויערן
ווערען, אזוי זאָגט דער מכילתא (פ' יתרו) און זעה וועגען דעם מעהר און גרינגר
ליכער אין (יומא כ"א, ברכות נ"ב, פסחום ע"ה, סנהדרין ק"ה, דברים רבה
פ"ג, מדרש שמואל פ"ט).

אלא, רבותי, זעהט איהר דאָך אז פייער איז דער ביישפיעל, דער סימבאל
פון קדושה, פון הייליגקייט, און דאָס איז די כונה פון דער מליצה אז נאָט האָט
גענומען מטבעע של אש, דאָס מיינט א הייליגע מטבעע, וואָס
דער פלאץ פון דער מטבעע איז „מתחת כסא הכבוד“, די הייליגע מטבעע געפינט
זיך אין דעם פלאץ פון קדושה און האָט געצייגט די הייליגע מטבעע צו
גיט רבינו, און האָט איהם געזאָגט. כזה — די מטבעע פון דעם אידען וועט
נאָר דאן זיין הייליג, אזוי ווי די מטבעע וועלכע איד צייגט דיר יעצט, די כסא
הכבוד מטבעע, ווען — יתנו! ווען אידען וועלען געבען געלד.
דער דאלער, דער שקל, וועלכען מען האלט נאָר פאר זיך, איז ער ניט
כשר און ניט הייליג, דער שקל אבער וועלכען מען גיט פאר אידישקייט,
ווען נאָר יתנו איז כזה, ווען נאָר מען גיט געלד פאר אידישקייט,
פאר צדקה, איז ער א הייליגער דאלאר, א שקל הקודש.

דער דאלאר איז זעהר נידעריג ווען מען ברויכט איהם ניט פאר א היי-
ליגען צוועק; ווען מען גיט אבער דעם דאלאר פאר בויען דאָס יודענמהום, דאן
הויבט מען אויף דעם דאלאר צו א הויכער מדרגה, און דאָס
זאגען מיר איז די יוצרות פון שבת פרשת שקלים: שקל אש, דעם שקל
וועט איד אויפהויבען, אויפהויבען צו א הויכער מדרגה, צו א מטבע
של אש, צו קדושה, ווען איד וועל איהם געבען בבית נכון, אין די ריכטיגע
הויז, אין בית המקדש, אין תלמוד תורה, אין דער ישיבה, און דאן וועט דער
שקל זיין רם ונשא, ער וועט ערהויבען ווערען אין דער העכסטער מדרגה
פון קדושה.

דער שקל איז מרמז — זאגען ספרים — אויף אהדות. מען דארף געבען
ניט קיין גאנצען שקל, נור א האלבען, א מחצית השקל, צו צייגען אז יעדער
איד פאר זיך אליין איז נור א העלפט, ניט קיין גאנצער איד, נור דאן
ווען ער פעראייניגט זיך מיט דעם כלל ישראל ווערט ער גאנץ, און
דאס זאגען די חז"ל, אז דער שקל קומט מכפר זיין אויף די ברידער וועלכע
האבען פערקויפט זייער ברודער יוסף, „על שמכרו בכורה של רחל“ (ירושלמי
שקלים, פ"ב, ילקוט), דארט וואו א ברודער פערקויפט א ברודער, דארט וואו
עס הערשט שנאת חנם, פרוד לבבות, קומט דער שקל מכפר זיין און ער
רופט צו אהדות, דאס אלע אידען זאלען זיך פעראייניגען און געבען זייערע

שקלים צו בויען דאָס אידישע הייליגקייט, און צו בויען אַ הייליגע ארץ ישראל, און דאָ וועלען די אידישע שקלים אַרײַנפּאַלען אין בית המקדש, דאָן „שקל אשא בבית נכוון רם ונשא.“

דער וואָס איז בעקאַנט מיט דער אידישער געשיכטע, יענער ווייס, אַז די געלד וואָס מיר אירען האָבען אַוועקגעגעבען פאַר די לעצטע צוויי טויזענד יאָהר איז גלות צו אַנוזערע בלוטיגע שונאים, אום זיי זאָלען אַנוזער בלוט ניט פּערגיסען, אום זיי זאָלען ניט קוילען אַנוזערע קליינע קינדער; די געלד וואָס מיר האָבען געגעבען אויף צו העלפּען פּאַנראַמירטע אידישע קהלות, די געלד פון „רעליעף“; ווען מיר האָבען יעצט אַט די פּיעלע מיליאָנען, וואָס מיר האָבען בעצאָהלט דעם גלות, וואָלטען מיר געקענט מיט יענע מיליאָנען, וועלכע זענען אַרײַנגעפּאַלען אין די הענד פון אַנוזערע בלוטיגע שונאים, די שונאים וועלכע ווילען טאַנצען אויף אַנוזערע קברים; ווען מיר האָבען יעצט אַט יענע מיליאָנען, האָבען מיר געקענט מיט יענע געלדער זעהר לייכט אויפבויען ארץ ישראל, גרינדען די גרעסטע תּלמוד תּורה'ס און ישיבות אין דער וועלט, באַשיצען כּשרות ביי אירען; מיר וואָלטען געקענט מיט יענע געלדער אָפּלעבען אירען און אידישקייט. דער אומגליק אָבער איז, אַז ווען המן, המן אַנוזער שונא, המן הרשע, ווען ער דאַרף עשרת אלפים כּכר כּספּ, פּטור צו ווערען פון אירען, ווערט די געלד באַלד געשאַפּען, און געשאַפּען ווערען זיי פון אירען; מען מאַכט אויף זיי אַ פּאַנראַם, מען צוראַבירט זייער האָב און גוטס, און דורך דעם גאַראַנטירט המן אַז „עשרת אלפים כּכר כּספּ אשכול להביא אל בני המלך“, 10 טויזענד כּכר כּספּ, אַז אייגענס מיט גאַלד, וועט דורך דער שחיטה אויף אירען אַרײַנקומען אין די בני המלך, אין דער טרעזשורי פון אַחשורות, און אַז מען בעט ביי אונז „עשרת אלפים כּכר כּספּ“ אויפצובויען אַנוזער לאַנד, צו פּערשטאַרקען דאָס יודענטהום — אויף דערויף איז זעהר שווער צו קריגען געלד. פאַר המנ'ען גיט מען געלד, פאַר רייך מאַכען אַנוזערע שונאים האָבען מיר געלד, פאַר בויען דעם בית המקדש האָבען מיר ניט, און דאָס זאָגט די גמרא: „אמר רבן שמעון בן לקיש, גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שעתיד המן הרשע לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהם לשקליו“ (מגילה דף י"ג), דער רבוננו של עולם ווייס גאַנץ גוט, אַז המן וועט פּאַדערען שקלים פון אירען, דערפאַר האַט ער פּאַרכאַפּט אַז די אירען זאָלען געבען שקלים פאַר'ן בית המקדש, וועלען זיי איינשפּאַרען צו געבען שקלים פאַר אַנוזערע שונאים, פאַר המנ'ען.

לאַמיר איצט אַלע געבען אַנוזערע שקלים פאַר אידישע ערציהונג, פאַר צדקה, פאַר ארץ ישראל, פאַר פּאַרשטאַרקען יודענטהום, וועלען מיר דאָן זוכה זיין צו געבען געלד פאַר אונז, און ניט פאַר די שונאי ישראל, דאָן וועט זיין ווי מיר האָבען היינט געזאָגט אין די יוצרות פון היינטיגען שבת:

שקל אשא בבית נכוון רם ונשא.

אמן! ואמן!

פרשת זכור

עמלק און זיין בעדייטונג — דער עמלק גייסט — אונזערע נחשלים — דער וואַלקען און די אידישע נשמה — לעבעדיגע און טוידטע נשמות — די מלחמה פאַר חזוק הדת — די ראדי-קאלע עמלק שוהלעם — די זרעו של עמלק — עמלק אין אונז זערע אַנשטאַמען אין קהל'שען לעבען — אונזערע כלל טוער — משה רבינו'ס שטיין — אהרן און חור.

היינטיגען שבת לייענען מיר אין דער תורה די פרשה פון זכור את אשר עשה לך עמלק, ג ע ד נ ק וואָס עמלק האָט דיר געטראָגן ווען דו ביזט אַרויס פון מצרים, ווי שרעקליך ער האָט דיר פערפאַלגט, און דערפאַר ווען גאָט וועט דיר לאָזען רהען און דו וועסט זיך פעסט באַזעצען אין דיון לאַנד, אין ארץ ישראל, זאָלסטו אָפּמעקען פון דער וועלט דעם אנדענקונג פון עמלק. עם זאָל אָפּגעמעקט ווערען זיין נאָמען און זיין אנדענקונג, און דערפאַר לייענען מיר יעדען יאהר די פרשה וועגען עמלק בעפאַר פורים. כדי דערמאָהנען זיך אין אונז זערע קינדער אויף אונזער ישרעקליכען געפעהרליכען שונא ע מ ל ק וואָס פון איהם איז אַרויסגעקומען המן הרשע וועלכער האָט געוואַלט אומבריינגען פון דער וועלט אלע אידען.

און דער עמלק גייסט איז נאָך געבליבען ביז היינטיגען טאָג, און די מלחמה האָט ניט אויפגעהערט, די מלחמה מיט עמלק טאָר ניט אויפהערען, ווייל עמלק — זאָגט דער מדרש — האָט געוואַלט קעמפּפּען מיט דער אידישער אמונה, מיט גאָט, נ ת ג א ה ע ל ה ק ד ו ש ב ר ו ד ה ו א ב ת ר ו פ י ו ו נ ד ו פ י ו (במדבר רבה, פרשה י"ג) און די תורה זאָגט ו י ז נ ב ב ד כ ל ה נ ח ש ל י מ א ח ר י ה, די וואָס זיינען שטאַרק אין אמונה יענע קען עמלק'ס גייסט ניט שאדען, אבער די נ ח ש ל י מ, די שוואַכזיניגע וועלכע האָבען ניט קיין פעסטע אייגענע מיינונגען, איבערצייגונגען, א וועלט-אנד שוואַונג, נאָר וועלכע קענען לייכט בעאיינפלוסט ווערען פון אַנימאַטאָרס און פּראָפּאַגאַנדריסטען מכל המינים, אָט די „נחשלים“ וועמען צאָהל איז אונגעהייער גרויס, אָט זיי געהמט צו עמלק פון אידישען גלויבען און פון אידישען פּאָלק.

און דאָס איז דער טיעפער געראַנק פון אונזערע חז"ל ש ה י ה ע מ ל ק נ כ נ ס ת ח ת כ נ פ י ע נ ז ו נ ו נ ב נ פ ש ו ת מ י ש ר א ל ו ה ו ר ג ז (מכילתא פ' ישרה, פסיקתא) ווען דער איד געפינט זיך אונטער די פלינגען פון דעם ע נ ז איז ער געראטעוועט, דער וואַלקען באַגלייט דעם אידען זיין גאַנצען לעבען, און דוקא ביי טאָג, ווען אלעס איז פאַר אַלעמען אַזוי ליכטיג איז ביים אידען דער וואַלקען זיין פיהרער און זיין ווענווייזער, אַזוי זאָגט די תורה „ע נ ז יו מ ם“, און אַזוי דערצעהלט אונז די אידישע געשיכטע, און דאָס צייגט אונז יעדער טאָג די ווירקליכקייט פון לעבען, דער וואַלקען און דער איד זיינען ענג פערקניפט און געבונדען צוזאַמען, און דאָרט וואו דער איד פערלאָזט דעם וואַלקען, פערלאָזט ער דאָס אידישע פּאָלק, די מחנה ישראל און אויך די מחנה שכינה און געהט אַוועק צו עמלק'ען. עמלק — זאָגט דער מְכִילתָא — פּלעגט אַרײַנקריכען אין וואַלקען, אין דער אידישער

גהעמא, וגונב נ פ ש ו ת מישראל, און פלעגט מיט זיין אנטיר-רעליגיאָן אַגיד טאַציאָן, מיט זיין גאָטלאָזיגקייט, צו'גנב'נען נ פ ש ו ת מישראל, ניט קיין געלד און ניט קיין אידישע קערפערס, נאָר נ פ ש ו ת מישראל. ער פלעגט צו'גנב'נען אידישע נפשות, אידישע נשמה'לעך, וועלכע פלעגען זיך דערוויי-טערען פון גאט און פון אידען און פלעגען אַריינגעשלעפט ווערען אין דעם עמלק לאַגער, ווייסט איהר אָבער וואָס איז געוואָרען פון יענע אוימגליקליכע עמלק נשמות? ו ה ו ר ג נ ! ! עמלק פלעגט יענע נשמות דער'הרג'נען, זיי פלעגען ווערען ט ו י ד ט ע נ ש מ ו ת.

און מיר געפינען אין מדרש אין מכילתא א וואונדערבארען מאמר וועלכער עפענט אונזערע אויגען און צייגט אונז דייטליך אז די גאַנצע מלחמה מיט עמלק איז א מלחמה פון ח ז ו ק ה ד ת. און עמלק איז דער סימבאָל פון דעם יעניגען וועלכער וויל חרוב מאכען די אידישע רעליגיאָן און דערפאר מוז מען איהם און זיין טריפ'ען גייסט אָפּמעקען פון דער וועלט, ר' יהושע זאָגט, ווען עמלק איז געקומען צוונגעהמען די אידען פון זייער גאָט, האָט משה רבינו גע-טענה'ט צו גאט: רבונו של עולם, אָט דער רשע איז געקומען צו מאַכען פער-לירען דיינע קינדער פון היר, דיינע קינדער וועלען בלייבען אָהן דיר, זיי וועלען ווערען גאַטלאָז, ווער וועט דאָן לעהרנען אין דער ספר תורה וועלכע דו האַסט זיי געגעבען? אָט הערט איצט דעם לשון פון דער מכילתא, „כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמימ, אמר משה: רבוש"ע! רשע זה בא לא בד בניך מתחת כנפיה, ספר תורה שנתת להם מייקרא בו" ? (שם).

ווייל די גרעסטע געפאהר ליגט אין דעם עמלק גיפט בנוגע צו אונזערע יונגע קינדער, דער צוקינפטיגער אידישער דור, פאר זיי ווערט געעפענט „ר אַ ד'יק אַלע עמלק שוה לעס" וואו מען מאכט יום כפור בעללעך, און מען רייסט אַרויס פון די צאַרטע יונגע קינדערשע נשמה'לעך דעם לעבע-דיגען אידישען גאָט, מען גנב'עט צו די „נפשות מישראל" והורגן... אַ אידישער קינד וועלכער ווערט ערצויגען אָהן גאָט אין הארצען, ווערט ער אויפגעהאָדעוועט און וואקסט אויס אָהן אַ הארץ מיט אַ קראַנקע צוריסענע און צעוועהמאַגטע נשמה! און קען קיין מאָל ניט זיין אמת גליקליך ! !

און דערפאר זאָגט די תורה מלחמה לה' בעמלק, די מלחמה מיט אַן עמלק'ן איז א רעליגיעזע, א נעטליכע, און זי דאַרף אָנגעפיהרט ווערען מ ד ו ר ד ו ר, פון דעם עלטערען דור צום יונגען דור, דאָס איז א מלחמה פון דורות, פון אלט און יונג, פון עלטערען און קינדער, דיזע מלחמת דאַרף אָנגעפיהרט ווערען אין אונזערע תלמוד תורה'ס, אין ישיבות, און געווינען די מלחמה קענען נאָר די תינוקות של בית רבן, אונזערע קליינע יונגע קינדער וועלכע שטודירען און לעהרנען גאָט'ס תורה, און אונזער ערשטע אַרבייט דאַרף זיין ווען מיר וועלען צוריק אויפבויען ארץ ישראל די ארבייט פון אַ גוטע אידישע ערציהונג, ר' יוסי זאָגט טאַקי, שלש מצות נצטווין ישראל בכניסתן לארץ, להעמוד להם מלך, ולהכרית זרעו של

עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. אלא די הויפט אר-
 בייט אין ארץ ישראל וועט דארפען זיין להכרית זרעו של עמלק.
 עמלק קינדער טאָרען אויף דער וועלט ניט זיין! די אידישע ערציי-
 הונג וועט זיין די הויפט פראַבלעם! להכרית „זרעו“ של עמלק! ... און ווען
 מיר זעהען וואָס די אידישע קאָמוניסטען און די באַלשעוויקעס טוען אין רוס-
 לאַנד, ווי זייער גאנצער ביטערער קאמפף איז צו פערפאַנגען די אידישע אמונה,
 דאָן פערשטעהען מיר די וויכטיגקייט פון דער מצוה להכרית זרעו של
 עמלק, אַט די אידישע באַלשעוויקעס זיינען די אמת'ע „זרעו של עמלק“
 וועלכע זיינען דער גרעסטער אומגליק פאר אידען און יודענטהום און ווערען
 שותפים מיט המון הישע! ... און דאָס זאָגט ר' לוי, כל זמן שזרעו של עמלק
 בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם, אבד זרעו של עמלק השם שלם והכסא שלם
 (מ"ת תצא, ילקוט תהלים רמ"ג), גאָט'ס נאָמען און גאָט'ס פיהרען די וועלט
 וואָס דאָס איז דער סימבאָל פון „כסא“ אין העברעאיש, וואָס עס מיינט, הנהגה,
 פיהרערשאפט, מענעדזשמענט, קען ניט זיין גאנץ, סידען אז עס וועלען אונ-
 טערגעהן די עמלק קינדער, די זרעו של עמלק.
 לאָמיר געבען אונזערע קינדער א גוטע אידישע ערציהונג און מיר וועלען
 דאָן ניט דארפען מורא האַבען פאר דעם עמלק גייסט, און מיר וועלען זוכה זיין
 בנחמת ציון וירושלים, אמן!

לפרשת זכור

די מלחמה מיט עמלק — אידישע ערציהונג — די אידישע
 מוטערס און די אידישע טעכטער — דער עמלק אין אונזערע
 אנשטאַלמען אין קהל'שען לעבען — מאַרד-אידען און האַרץ-
 אידען — אונזערע כלל טהוער — משה רבינו'ס שמיין — זיי-
 נע מיטאַרבייטער אהרן און חור.

זכור את אשר עשה לך עמלק! געדענק, וואָס עמלק האָט דיר געטאָהן!
 צו פאַרטייליגען, צו ברעכען, פערניכטען דעם גייסט פון עמלק, דאָס דאַרף
 זיין אונזער הייליגע פפליכט. און ווען מיר פיהלען דאָס דער עמלק-גייסט כאַפט
 זיך אַרײַן אין אונזער אידישען לאַגער, אין אונזערע אַנשטאַלמען, אין אונזער
 הויז, דאָן מוזען מיר איהם באַקניפּפען מיט אַלע אונזערע כחות.
 דער איינציגער וועג ווי אַזוי פטור צו ווערען פון דעם עמלק-גייסט, אין
 דורך אַ גוטע, גרינדליכע אידישע ערציהונג, דורך חנוך הבנים! „זכור
 את אשר עשה לך עמלק, ר"פ בשם רבי שמעון בן גמליאל אומר מסורת אגדה
 היא ביד בניה של רחל עשו נופל, לכך אמר משה ליהושע בחר לנו
 אנשים וצא הלחם בעמלק, מפני שהוא משבט יוסף“ (מ"ה, שם), עשו וועט
 קריגען זיין מפלה — זאָגט דער מדרש — דורך די הענד פון רחל'ס קינדער.
 דערפאַר האָט משה געזאָגט ניט צו קיין אַנדערען, נור צו יהושע'ן, קלייב
 אויס פאַר אונז מענשען און געה האַב מלחמה מיט עמלק'ן, ווייל יהושע שטאַמט
 פון שבט יוסף, רחל'ס זעהן, דערפאַר דאַרף יהושע געהן קעמפּפען מיט עמלק'ן.

ביד בניה של רחל עשו נופל! ווילען מיר געבען אונזערע קינדער א גוטע אידישע ערציהונג, ווילען מיר צוגריימען א דור פון גאנצע אידען, א דור פון קעמפפער, פון גבורי ישראל, מוזען מיר א גוטע אידישע ערציהונג געבען צו אונזערע טעכטער, די טעכטער — זיי זענען די צוקינפטיגע אידישע מוטערס, זיי דארפען דאך ערציהען אונזערע רבנים, גאונים, צדיקים, און קדושים. ווען די יונגע אידישע טאכטער וועט ניט געניסען א גוטע אידישע ערציהונג, וועט זי דאך איהרע קינדער ניט ערציהען אלס אידען, און דאן זענען מיר פארלארען. מיר דארפען ערציהען טעכטער ווי רחל, וואס איהר זוהן איז א יוסף הצדיק און וואס פון איהר שטאמט יהושע, וועלכער איז געגאנגען באקעמפפען עמלק'ען, און עשו, דער סימבאל פון גוי'עשקייט, וועט פאלען דורך רחל'ס קינדער...

זכור! געדענק! מיר דארפען געדענקען אונזערע גבורים, צדיקים, און קדושים, און מיר דארפען אויך געדענקען די עמלק'ס, די המנ'ס, און אלע אנדערע רשעים. די צדיקים דארף מען געדענקען צו גוטעס, בענשען זייער נאָמען, און לעהרנען זיך פון זייערע מעשים, און די רשעים דארף מען געדענקען צו שלעכטעס, און ניט טאן זייערע מעשים. ווען גאט האָט געזאָגט צו משה': כתוב זאת זכרון בספר, מען זאל פארשרייבען אין דער ספר תורה פאר אן אייביגען אנדענקונג די געשיכטע פון עמלק, האָט משה געזאָגט צו גאט: רבונו של עולם! הצדיקים כתוב בהם זכרון? אמר ליה הקדוש ברוך הוא, חייך, זכרונם של צדיקים כרי ליתו להם כותן שכרו לעתיד לבא, זכרונם של רשעים, כרי ליפרע מהם ולמחות את שמם" (פסוקתא, שם), משה רבינו וואונד דערט זיך ווארום הייסט איהם גאט אז מען זאל געדענקען עמלק'ען? געדענקען דארף מען א צדיק, אבער ניט א רשע! ערקלעהרט איהם גאט ברוך הוא אז מען דארף ביידען געדענקען, די צדיקים — כדי צו באצאהלען זיי פאר זייער גוטס־קייט אין דער צוקינפטיגער וועלט, און די רשעים דארף מען געדענקען, אָפצור־מעקען זייער נאָמען. מען דארף דעם רשע אויך געדענקען, זכור את אשר עשה לך עמלק, געדענק עמלק', אבער אז אָד און וועה אזא געדענקען, ווייל — ימח שמו, ונמח זכרו!... מען דארף געדענקען אָפצומעקען זיין נאָמען, און זיין אנדענקונג פון דער וועלט (פרקי דר"א, פ' מ"ד, ומדרש תנחומא, תצא).

ווען דער עמלק־גייסט איז ווייט פון אונז, ניט אין אונזער לאַגער, איז די געפאָהר ניט אזוי גרויס; אָבער שרעקליך און געפעהרליך איז, ווען עמלק ווערט פּרעזידענט אין אונזערע אַנשטאַלטען, ווערט אַ מאַכער אין אונזערע שוהלען, דאָן איז די סכנה פאַר'ן יודענטהום שרעקליך גרויס, און דאָן מוז ער באַקעמפּט ווערען מיט אַלע אונזערע פּעראַייניגטע כּחות. „צאֹּ הַלֶּחֶם בַּעֲמֶלֶק, מִכּוֹן אֶתְּהָ לְמִד שְׂחִיתָ תַּחַת עַנְנֵי הַכְּבוֹד, שְׂאִין אֹמְרִים צֵא אֵלָּא לְמִי שְׂחִיא שְׂרִוֵי בַּפְּנִים (שְׂמוֹת רַבֵּה פ' כ"ו), ווען מיר זאָגען הִלָּחֵם בַּעֲמֶלֶק, קעמפּט מיט עמלק, דאַרף באַשטעוּן אונזער קאַמפּף וואָס מיר דאַרפען זאָגען צו דעם עמלק, וועלכער האָט זיך אַרײַנגעכאַפּט אין אונזער לאַגער, דאַרפען מיר

איהם ארויסיאגען מיט דעם געשריי צא! ארויס פון דאנען!! ארויס פון אונזערע שוהלען! ארויס פון אונזערע אידישע אנשטאלטען! צא! ארויס! דאס איז דער פראגראם פון הלחם בעמלק. און — זאגט דער מדרש — מען זאגט ניט צא, געה ארויס, נור צו דעם וועלכער געפינט זיך אינוועניג, איז אומרים צא אלא למי שהוא שרוי בפנים.

און פון א שלעכטער ערציהונג ווערט אן עמלק בעשאפען, אזוי זאגט דער מדרש: „פעולת צדיק לחיים — זה אליפו שגדל בחיקו של יצחק, ותבואת רשע לחטאת — זה עמלק, שגדל בחיקו של עשו (מ"ד דברים, פ"ב). אליפו איז אויסגעוואקסען אן אנשטענדיגער מענש, ווייל ער האט זיך ערצויגען ביי יצחק אבינו, און עמלק איז אויסגעוואקסען א געפערהליכער רשע, ווייל ער האט זיך אויסגעהארעוועט אין דעם שוים פון עשו'ן!...

און ווילען מיר ערציהען א נייעם דור, וועלכער זאל זיין פעהיג צו באר-קעמפפן דעם עמלקנייסט, אזוי מוז מען ארגאניזירען די אידישע ערציהונג פון אונזערע קינדער אין אזא וועג, דאס ניט נור זייער שכל, זייער מארץ צו ענטוויקלען, ניט נור זיי זאלען לעהרנען טרוקענע למודים, נור מען זאל זיי דורך די למודים ערציהען אלס צוקינפטיגע פייערדיגע אידען, ניט נור מארד-אידען זאלען זיי זיין, נור אויך הארץ-אידען, די הארץ זייערע זאל זיין א ווארעמע אידישע הארץ. די גמרא זאגט טאקי אויף דעם פסוק והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, ווען משה האט אויפגעהויבען זיין האנד הויד, האט דער איד געשטארקט זיך אויף זיין שונא דער עמלק, און ווען משה האט אראפגעלאזען זיין האנד, האט זיך געשטארקט עמלק. פרעגט די גמרא: קענען משה'ס הענט ברעכען מלחמות און טאן מלחמות? וואס דען, כל זמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעברים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים (ראש השנה כ"ט עמוד א'), ווען אידען האבען געקוקט אין דער הויד, צום הימעל, צו גאט, און האבען אוועקגעגעבען זייער הארץ צום פאטער אין הימעל, האבען זיי בא-קעמפט עמלק', און ווען די הארץ איז ניט צו גאט, האבען זיי א מפלה גע-האט. דער עיקר איז, די הארץ, די אידישע הארץ!!

און ווען מיר ליענען היינט וועגען די מלחמה פון משה מיט עמלק'ען און מיר טראכטען זיך גוט אריין אין דיזער פאסירונג, דאן לעהרנען מיר ווי וויכטיג עס איז פאר יעדען אידען צו ארביימען פאר'ן כלל, צו זיין א גוטער כלליטהוער, וועלכער זאל ארביימען פאר'ן כלל לשם שמים, און דאס זאגט אונז די גמרא: — "תנו רבנן, בזמן שישאל שרוין בצער, ופירש אחד מהן, באין מלאכי השרת שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהם על ראשו, ואומרים: פלוני זה שפורש מן הצבור, אל יראה בנחמת צבור, ותניא אידך, בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה שלום עליך נפשי יכו' אלא יצער עצמו עם הצבור, שכן מצינו במשה רבינו, שנאמר: וירי משה כבדים, ויקחו אבן וישומו תחתיו, וכי לא היה לו למשה כר או כסת אחת לישב עליה? אלא כך

אמר משה: הואיל וישראל שרוים בצער, אף אני אהיה עמם בצער, וכל המצער עצמו עם הצבור, זוכה ורואה בנחמת צבור" (תענית י"א עמוד א').

„ווען אידען זענען אין צער, און איינער פון זיי געהט אוועק פון זיי, ער לאזט זיי איבער אליין, קומען צוויי מלאכים, לייגען ארויף זייערע הענד אויפ'ן קאפ און זאגען: יענער איז אוועק פון קהל, זאל ער ניט זעהן אין דעם טרייסט פון דעם קהל, ווען דער עולם איז אין צער — זאגט די גמרא זאל א מענש ניט זאגען, וואס ארט מיר אז זיי איז ניט גוט, איד וועל געהן אהיים, איד וועל עסען, איד וועל טרינקען, און מיר וועט זיין גוט. ניין, דאס טאָר מען ניט, נור מען דאַרף זיך מצער זיין צוזאמען מיט דעם קהל. און אַט אזוי האָט געטאן משה רבינו. ווען ער האָט ניט געהאַט אויף וואָס צו זעצען זיך, האָט ער זיך געהייסען דערלאנגען א שטיין, און משה האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דעם שטיין. פרעגט די גמרא: האָט דען משה ניט געהאַט א קישען אויף וואָס צו זעצען זיך, ווארום האָט ער גענומען א שטיין?! ענטפערט די גמרא, אז משה רבינו האָט אזוי געזאָגט: אידען זענען יעצט אין גרויס צער, וועל איד אויך זיין מיט זיי א שותף אין זייער צער, אויב צו זעצען זיך איז ניט אויף א ווייכע קישען, נור אויף א האַרטען שטיין, און דער וואָס איז זיך מצער מיט דעם עולם וועט זוכה זיין און וועט דערלעבען צו פּרעהען זיך מיט דעם עולם.

וואָלטען מיר פּערמאָנט פּיעל אידען וואָס דער צער האָט מן, דער שמערץ פון דאָס אידישע פּאָלק איז זייער שמערץ, דער אידישער וועהטאָג איז זייער וועהטאָג, וואָלטען מיר ניט געהאַט אַזאַ הפּקרות אויף דעם פּעלד פון חנוך, פון שבת, פון כשרות, פון צדקה. אונזער אומגליק איז וואָס יעדער האָט צו טאן נור מיט זיך, פּאַר'ן פּאָלק, פּאַר'ן יודענטהום אַרט זיי ניט, זיי זעהען ניט, און זיי ווילען ניט זעהן דעם שטיין, אויף וועלכען משה רבינו איז געזעסען... זיי ווילען ניט פּיהלען דעם אידישען קרעכץ, דעם אידישען וועהטאָג, און דערפאַר זיינען זיי אזוי פּרעמד פון אונז, און טאַקי דערפאַר זיינען זיי ברוגן מיט גאָט, זיי דאַנקען איהם ניט, זיי לויבען איהם ניט, ווייל זייער לעבען איז אַ פּוסטער, ליידיגער לעבען. זאָגט די גמרא: הַרואַה אַבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום (ברכות נ"ד ע"י).

דער יעניגער וואָס זעהט דעם שטיין, אויף וועלכען משה איז געזעסען ווען ער האָט מלחמה געהאַלטען מיט עמלק'ען, יענער דאַרף ווירקליך דאַנקען און לויבען גאָט.

דער וואָס זעהט?! וויפּיעל אַבער זעהען דאָס? געזעהלעט! די גרויסע מאַיאַרימעט דערזעהט דעם שטיין און די קלענסטע שטיינדעלעך, וואָס לייגען זיך אוועק אין זייער אייגענעם געוועהנליכען אַלטענליכען לעבען, זיי זעהען אַבער ניט, און ווילען ניט זעהען דעם אַבן שישב עליה משה, דעם שטיין פון משה'ן... זיי געהמען ניט אַנטהיילן אין דעם קרעכץ פון אידישען

פאלק, זייער הארץ טהומ ניט וועה וועז דאס יודענטהום ווערט פערשוועכט, פערגעסען ביי דעם אלטען דור, און ווערט ניט איינגעפלאנצט אין די הערצער און נשמות פון דעם יונגען דור, און דערפאר האָבען מיר אזא הפקות אין אונזער רעליגיעזע נאציאנאלע לעבען!!

און וועז משה האלט מלחמה מיט עמלק, שאפט זיין האַנד וואונדער, הויבט ער אויף זיין האַנד, דאן שטארקט זיך דער איד, לאָזט ער אַראָפּ די האַנד, שטארקט זיך עמלק; אבער צוגריימען אַ פאלק עם זאָל וועלען און זיין פעהיג צו גרויסע הייליגע אַרבייט, באקעמפען עמלקגייסט, איז אַ שווערע, זעהר אַ שווערע אַרבייט. וידי משה כבדים, די הענד פון דעם גרויסען געט לייכען קעמפער ווערען שווער, אַ שווערע אַרבייט, ויקחו אבן, האָט מען געדי נומען אַ שטיין, דער שטיין וועלכער איז אונז גוט בעקאנט, דער שטיין וועלכער איז דער סימבאל פון אידישען צער, פון דעם אידישען קרעכץ. דער אידישער וועהטאג איז מסוגל צו שאַפען אַ גואל... אַ קעמפער... וואהרן וחרות מכוני בידיו, און אהרן און חור שטיצען איהם, האַלטען זיינע הענד... זענען מיט איהם... אהרן דער הייליגער, דער כהן גדול, דער רעליגיעזער פאַרשטעהער פון פאלק, און חור דער פייערדיגער נאציאנאליסט, דער קעמפער פאַר'ן אמת, חור דער זוהן פון מרים, וועלכע האָט מיטגעאַרבייט מיט איהר ברודער משה צו בעפרייען און אויסלייזען די אידען, חור וועלכער האָט ער צויגען זיין קינד אורי אין דעם פייערדיגען אידישען גייסט, און פון איהם איז ארויס זיין זוהן בצלאל, וועלכער האָט דעם משכן געמאַכט, און ווען אידען האָבען געוואַלט דיענען דעם עגל הזהב, האָט חור זיך מוסר נפש געווען, ער האָט זיי ניט געלאָזען, און די אידען האָבען איהם ערמאַרדעט, האָבען איהם מיט שטיינער פאַרוואַרפען, האָבען זיין הייליגע בלוט פאַרגאַסען (שמות רבה, פמ"ח). אַט דער פייערדיגער מסירת נפש איד, חור, האָט געהאַלפען זיין אַנקעל משה רבינו אין זיין גרויסען קאמפף מיט עמלק, ער צוזאַמען מיט אהרן הכהן, מזה אהרן ומזה אהרן... איינער פון איין זייט, און איינער פון דעם צווייטען זייט, און ביידע, אי אהרן אי חור, ציהען זייער שטאַרקייט, זייער מאַראַלישע גבורה, פון זייער טיעפען גלויבען אין אַחֲדוֹת הַבּוֹרָא, אין דעם אייניג ציגען גאַט, אַז ה' אַחֲד!! גאַט איז איינער, אַחֲד, מזה אַחֲד ומזה אַחֲד!!... און דערפאַר איז ויהי ידיו אמונה... איז די שטאַרקייט פון משה, פון דעם אידען אין זיין שטאַרקער און טיעפער אמונה, עד בא השמש... דאָס וועט אונז שטאַרקען ביז דער חושך פון דער וועלט וועט אוועקגעהן, און די זון וועט קומען, עס וועט ליכטיג ווערען אויף דער וועלט, די שטראַחלען פון גאַטהייט וועלען ליכטיג מאַכען די וועלט בכלל, און די מענשן ליכע נשמה בפרט...

גליקליך איז דער, וואָס וועט דאָס אַמאָל דערלעבען!!

אַשרי המחכה ויגיע לימים אלה!!

אסתר תענית

די בעדייטונג פון אסתר תענית — כשרות און טרפות —
גוטע בירגער און גוטע אידען — די געפאהר פון אַסימילאציע.

דעם טאָג פאר פורים, 13טען אדר, פאסט מען. און דער טאָג רופט זיך
תענית אסתר. ווייל דאָס איז אַן אנדריינקונג ווי אסתר המלכה צוזאָ-
מען מיט אלע אידען האָבען געפאסט און נאָט געבעטען, אז המן הרשע זאָל ניט
קאָנען דורכפיהרען זיין באַשלוס צו פארניכטען אלע אידען. אסתר האָט גע-
הייסען פאסטען דריי טעג נאָכאַנאַנד, אָבער מען האָט ניט געוואָלט
מאָכען שווער דעם עולם מיט אַ 3 טאָגיקע תענית, האָט מען געהייסען פאסטען
נאָר איין טאָג, אָבער נאָר איין אַנפאַנג איז טאָקע געווען א מנהג צו פאסטען
3 טעג, ניט נאָכאַנאַנד, נאָר מאַנטאָג, דאָנערשטאָג, און דער מאַנטאָג וואָס נאָך
פורים, און אזוי האָבען זיך נוהג געווען די רבנים אין ארץ ישראל (לבוש, סימן
תרפ"ו ב', מסכת סופרים פרק א', ד', מחזור ויטרי, זייטע 717).

אידען אין דער צייט פון אסתר המלכה האָבען געזינדיגט דאָמיט וואָס זיי
האָבען געגעסען טרפות אויף דעם טיש פון אחשוורש, שנהנו מסעודתו
של אותו רשע. דער רשע אחשוורש וויל זיי מאַכען שוואַך, ער וויל זיי
זאָלען עסען וואָס ער גיט, ער וויל זיי אַנקאַרמענען מיט טרפות, מיט
מאכלות אסורות, און זיי קומען און עסען גאַנץ געשמאק, און
האָבען נאָך גרויס הנאה פון די טרפות, דערפאר הייסט אסתר דאָס אלע אידען
זאָלען פאסטען דריי טעג, וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום, ווען זיי וועלען ניט
עסען דריי טעג נאָכאַנאַנד וועט דיעזער גרויסער תענית מכפר זיין וואָס זיי
האָבען הנאה געהאט פון אחשוורש'עם טיש, וואָס זיי האָבען טרפות געגעסען.
אסתר האָט געוואוסט ווי וויכטיג, ווי נוצליך, ווי נויטיג, ווי הייליג כשרות בי-
אידען איז, און ווי שרעקליך טרפות איז וועלכע איז מטמא דעם גוף און די נשמה.

און די אידען וועלכע זיינען געוועהנט געוואָרען צו צרות און רדיפות, האָ-
בען געפונען שוין און רוהע אונטער די הערשאַפט פון אחשוורש, און מערקווירדיג,
דיזעלכע אידען וועלכע האָבען זיך געלאָזט ברענען על קדוש השם, וועלכע זיינען
געווען אימער גרייט צו שפּרינגען אין פייער און צו שטאַרבען פאר די הייליג-
קייט פון דער אידישער אמונה ווען מען האָט זיי געצוואונגען צו
ווערען אויס אידען, ווען מען האָט אָבער א שמיכעל געטהאָן צו זיי, ווען מען
האָט זיי פרייהייט געגעבען, און מען האָט זיי איינגעלאָרען צום קייזערליכען
טיש, האָבען זיי ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון, און האָבען טרפות געגעסען,
די אידען פון יענער צייט, פונקט ווי פיעלע מאָדערנע אידען פון היינטיגער
צייט, האָבען געדענקט דאָס מען קען ניט זיין א גוטער בירגער אין לאַנד און
אין דער זעלבער צייט א גוטער איד, וויל מען א גוטער פאטריאָטישער בירגער
זיין אין דעם לאַנד וואו מען וואוינט, מוז מען פערבויגען די אידישע טראַדי-
ציאָן, די אידישע מנהגים, די אידישע שפּראַך, די אידישע קולטור, און מען

דארף זיך אין נאנצען אסימילירען, און דאן וועלען אידען רוהיג זיין און וועלען גליקליך לעבען. מרדכי וועלכער איז געווען א מאדערנער איד, א גרויסער שפראכען-קענער, שהיה יודע בשבעים לשון, איז אבער אויך געווען א גרויסער ווארימער איד, ער איז געווען א י ש י ה ו ד י, און ער האָט געגעבען אלע אידען א בריליאנטענעם ביישפיעל, דאָס מען דארף זיין געטריי מיט האַרץ און נשמה צו די לאַנד אין וועלכע מיר לעבען, ווען אבער מען וויל אונז אַראָפּפיה-רען פון אונזער אמונה, דאן מוזען מיר רעוואָלטירען, און מיר דאַרפען קעמפּפען פאַר אונזער אמונה ביז דעם לעצטען טראָפען בלוט. און די אסימילירטע אידען פון יענער צייט האָבען א גוטע לעקציע געהאַט, דאָס טראָץ דעם וואָס זיי האָבן בען זיך אסימילירט און האָבען טרופות געגעסען, דאָך זיינען זיי קיין מאָל ניט זיכער פון א המן פאַגראַם, און זיי האָבען מיט פּערגעניגען אַנגענומען דעם דריי מאַניגען תענית פון א ס ת ר ת ע נ י ת, אַלס פּערגעכונג אויף זייערע שווערע נאַרישע זינד פון אסימילירען זיך מיט די גוים.

און ווען מיר פאסטען אום אסתר תענית לאָמיר גוט געדענקען און ווארע-

נען אונזערע קינדער וועלכע ווילען זיך אסימילירען, דאָס אסימילאציע איז דער שרעקליכסטער אומגליק, דער גרעסטער סם המות פאר די נשמה, פאר די צור-קונפט, פאר די עקזיסטענץ פון אונזער פאָלק, און מיר האָבען א גומען ביי-שפיעל פון דער געשיכטע פון פורים צו וואָס אסימילאציע פיהרט „להשמה, לַהרוג ולאַבד את כל היהודים“.

און אין דער צייט ווען מיר דאַרפען ווירקליך זיין גוטע און געטרייע ביר-גער אין דעם לאַנד וואו מיר וואוינען, דאַרפען מיר אבער הימען א ו נ ז ע ר תורה, א ו נ ז ע ר ע מצוות, אונזערע דינים ומנהגים, לערנען א ו נ ז ע ר שפראך, דאן וועלען מיר זוכה זיין צו א גאולה שלמה. אמן! ואמן!

פורים

א

חנוכה און פורים — ווארום זאָגט מען ניט הלל אום פורים?
— שקלאפען און קעמפער — אַ אידישע ערציהונג פון קעמפֿ-
פער — די אייביגקייט פון אידישען פּאָלק — וואָס המנ׳ס מפלה
לעהרענט אונז — שנאת עולם לעם עולם.

חנוכה און פורים! צוויי גוט בעקאנטע וואוילע ימים טובים, און דאָך
זעהט דעם אונטערשייד, חנוכה זאָגט מען הלל, מען לויבט גאט פאר דעם גרוי-
סען נס, דער זאגען הלל מאכט דעם יום טוב איינדרוקספּאָל, עס מאַכט פיהלען
די הייליגקייט און די וויכטיגקייט פון דעם יום טוב, און פורים, דאכט זיך, אַ
גאנץ פיינער פּרעהליכער יום טוב, אָבער קיין הלל זאָגט מען ניט, ווארום איז
דאָס אזוי? וואס איז די אורזאכע?!

און די גמרא ערקלעהרט אונז די אורזאכע, ווייל „אכתי עבדי אחשוּרש
אנו“ (מגי'לה י"ד) מיר זיינען נאָך אלץ קנעכט ביי אחשוּרש, און א טיפעוול
קרעכץ ליגט בעהאלטען אין אַט דעם ענטפער פון דער גמרא. חנוכה ווערט
געפייערט אויף די גרויסע פּאסירונג פון העלדענטהום, אויף די גרויסע נבורות
און מסירת נפש, וואָס די מכבי'ער, די אמת'ע גבורי ישראל האָבען געצויגט אויף
דעם שלאכט־פעלד, די נבורות פון יהודה המכבי, פון זיין פאָטער מתתיהו און
פון זיינע איבעריגע ברידער האָבען אויפגעשטורעמט די גאנצע וועלט, און פיי-
ערען אידישע גבורה, גבורה פון צדיקים וקדושים, גבורה פון כהנים, גבורה פון
גרויסע אידישע קעמפפער וועלכע זיינען געגאנגען פּערגריסען זייער בלוט צו בע-
פרייען די אידישע רעליגיאָן פון איהרע פּערפאלגער, אַט אַז נצחון דאַרף גע-
פייערט ווערען מיט מוטה און נאַציאָנאַלער שטאַלץ, און — אידען זאָגען הלל!

פורים אָבער האָט פּאסירט א נס, עס האָט געהאלטען דערביי דאָס אלע
אידען פון קליין ביז גרויס „טף ונשים“ זאלען אויסגעקוילעט ווערען ווי די שעפֿ-
כען, ווי שרעקליך, ווי נידעריג, וואָס פאר א שרעקליכע נאַציאָנאַלע שאַנדע,
אסתר בעט רחמנות, און דער האַלכ־ווילדער אחשוּרש, וועלכען די גמרא רופט
„מלך טפשׁ“ האָט ר ח מ נ ו ת געקראָגען אויף אידען, און האָט זיי ערלויבט
צו געבען א קלאפ פאר א קלאפ, „להקהל ולעמוד על נפשם“, וואָלט ער זיי ניט
ערלויבט, וואָלטען זיי ניט געגאנגען קעמפפּען פאר זייער לעבען, פאר זייער
כבוד, פאר זייער שטאַלץ, אָבער אחשוּרש דער „טפשׁ“ האָט זיי ערלויבט צו
קעמפפּען פאר זייער לעבען, האָבען זיי געקעמפּט און האָבען באַזעגט די
שונאים, מאכען א יום טוב פון אחשוּרש'ס רחמנות, איז ניט קיין גרויסער
כבוד, דאָס וואָלט דאָך געהייסען א ר ח מ נ ו ת י ו ם ט ו ב, וועלכער
דערנידעריגט די מענשליכע ווערדע און ברעכט אונטער דעם נאַציאָנאַלען
שטאַלץ, ווייל „אכתי עבדי אחשוּרש אנו“ מיר זיינען נאָך אלץ — גייסטליך —
קנעכט פון אחשוּרש, דערפאר שלאָגט המנ׳ען ווי פיעל איהר קענט, לייענט די
מגי'לה, דאנקט גאט פאר'ן נס, אָבער קיין הלל זאָגט ניט, הלל פּאסט פאר חנוכה

אידען ניט פאר פורים אידען, פאר יהודה המכבי אידען און ניט פאר אחשוורש אידען.

וואָס לערנען מיר דערפון? דאָס מיר מוזען לערנען זיך און אונזערע קינד דער צו קעמפּען פאר אונזער כבוד, אַכ ב ו ד ה א ו מ ה, אַל תגעו במשיחי, אַלֹ תינחות של בית רבן — זאָגט די גמרא — מען דאַרף ער ציהען די יונגע אידישע קינדער אין אַזאַ פייערדיגען הייליגען וועג פון אמונה און כּמחון און לעבשאפט צו נאָט, צו אידען און צו דער תורה, דאָס ווען נאָר עס האַנדעלט זיך וועגען אידען און די תורה זאָלען זיי זיין גרייט צו שפּרינגען אין פייער, צו פּערגיטען דעם לעצטען טראָפען בלוט פאר דעם כבוד און גליק פון אידישען פּאָלק, יעדער אידיש קינד דאַרף קוקען אויף זיך ווי אַ צוקינפטיגער משיח, וועלכער איז גרייט אַוועקצוגעבען זיין גאַנצען לעבען פאר דאָס אידישע פּאָלק „משיחי — אַלֹ תינחות של בית רבן“, די קליינע קינדער דאַרף פּען זיך בעטראַכטען אַלס צוקינפטיגע גואלי ישראל, וועמעס צוועק איז לעבען אין צו דיענען דאָס פּאָלק, און די תורה אַלס די אַלֹ תינחות, הִלְלוּ וְצִוּיֵה דת, הִלְלוּ וְצִוּיֵה תורה.

און וואָס פאר אַ טהייערע ברייאַנטענע דיימאנדס מיר געפינען אין דער מגילת, וועלכע איז די געשיכטע פון פורים. ערשטענס, געפינען מיר אין דער מגילת דאָס אידען דאַרפּען און טאַרען ניט זיין פּערצוויי פּעלט ווי שרעקליך שלעכט זיי זאָל ניט געהן, און ווען אַ שטורעם פון שנאה, ווען אַ שרעקליכע כּוואַליע פון אידען־האַס פּערפלייצט די גאַנצע וועלט, און אַמדיאַטאָ ווערען זיי פּעריכטעט, זאָלען זיי געדענקען אז אַזוינע שלעכטע אומגליקליכע צייטען און פּיילייכט נאָך ערגערע, האבען זיי שוין איבערגעלעבט און זייערע שונאים זיינען שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ, און אידען לעבען און טאַנצען אויף די קברים פון זייערע שרעקליכטע און בימערסטע שונאים. אַלע אידען וויינען, מען זיצט און מען ווארט אויפ'ן טויד, מען איז זיכער אַז אַלע אידען וועלען געוויס, אַהן שום ספק, אויסגעקוילעט ווערען, וואָס איז אָבער דער סוף? האָן ווערט אויפגעוואַנגען, פון די אידישע שונאים בלייבט ניט איבער קיין זכר, און די אידען? — לִי הוֹדוּם הִיתָה אִוְרֵה שְׂמַחַה שְׁשׁוֹן וִיקָר. אידען פּרעהען זיך, אידען זיינען גליקליך!

מיר לערנען אָבער זעהר פּיעל אַלס יחידים, ווי אַזוי מען טאַר ניט לעבען אונז מאַראַליש, און ווי מיר מוזען לעבען אַ ריינעם הייליגען לעבען. גערעכטיג קייט דאַרף זיין דער הויפט אינהאַלט פון אונזער לעבען, די גערעכטיגקייט ווי אונזערע גרויסע געמליכע נביאים האָבען געפּרעדיגט, ווי אונזערע חכמים הִלְלוּ אֵל אֵלֵי אִיִּדִישֵׁע צְדִיקִים וְקְדוּשִׁים האָבען פּערשטאַנען דעם זין פון צדק ומשפט, און ווען מען לעבט אַ פּאַלשען ניט קיין אַרענטליכען לעבען, ווען מען וויל אַריינכאַפּען וואָס בעלאַנגט צו יענעם, דערוועגט מען זיך מיט פּרעמדע גוטס, און לאָ די וואָס מען בלייבט ניט ביי פּרעמדע ניט כּשר'ע געלד און גוטס, וואָס מען פּערמאַנט אַייגענס וועט אויך מיט דער צייט אונז

טערגעהן, אזוי זאָגען אונז די אידישע געלעהרטע זכרונם לברכה „המן ובלעם, מה שבקשו לא נתנו להם, ומה שבידם ניטל מהם“, המן און בלעם, וואָס זיי האָבן בען געזוכט האָבען זיי ניט געקראָגען, און וואָס זיי האָבען געהאט אייגענעס האָט מען צוגענומען פון זיי (מדרש רבה, בראשית, פרשה כ"ט).

המן וואָלט געלעבט זיין נאנצען לעבען גליקליך, די ערשטע האנד ביים קעניג, וואָס דאָס מיינט זעהר פיעל אין די אלטע פאַרצייטיגע יאהרען, זעהר רייך, א פאַטער פון פיעל קינדער, זעהר איינפלוסרייך אין לאַנד, נח האָט זיך איהם פּערוואָלט ווערען ר י י כ ע ר, ש ט אַ ר ק ע ר, צונרייטען, אַרנאַנציר זירען א שרעקליכען פאַגראַם אויף אידען, און דאן ווען ו ש ל ל ס ל ב ו ז ו ווען מען וועט אַנפאַנגען פאַגראַמירען און ראַבירען אידען, וועט זייער נאנצער רייכטהום אריינפאַלען אין זיינע הענד, וואָס עס איז געווען דער סוף, ווייס דאך יעדערער פון אידן, אין יעדען פון אונז, רבותי, ליגט אין א ווינקעל פון הארצען א שטיקעלע המן, וועלכער וויל רייך ווערען אויף יענעם חשבון, יענעם אומ־גליק זאָל זיין מיין גליק, דער סוף אָבער וועט זיין א שרעקליכער, געדענקט נאָר גוט די ווערטער פון מדרש „מה שבקשו לא נתנו להם ומה שבידם ניטל מהם“.

זאָל המן הרשע זיין פאר אונז א גוטער ביישפיעל, ניט צו שרעקען זיך צו פיעל פאר די המנ'ס פון אלע צייטען, זיין מפלה וועלען זיי אלע פריהער אָדער שפעטער האָבען, אידען האָבען געלעבט און וועלען לעבען, אידען זיינען אַז עס עו ל מ, אַז אייביגע פאַלק, וועלכע וועט קיין מאָל ניט אונטערגעהן, און מיר טארען ניט מאַכען א לעבען פון פרעמדע אַנגעראַכירטע האב און גוטס, די וואָס טוען דאָס, זאָלען זיך דערמאהנען די מפלה וואָס המן האָט געהאט, דאן וועלען זיי האָבען א חשבון הנפש, און וועלען ווערען קליינער, פרומער און אַרענטליכער!

און נאָך עפעס, רבותי, המן האָט געזינדיגט און זיינע קינדער האָט מען אויפגעהאנגען. אייגענטליך איז דאָך די קשיא פארוואָס קומט זיי דאָס? וואָס זיינען זיי שולדיג, אז זייער פאַטער איז א המן? ! נאָר דער אמת איז, אז קינדער וועלכע ווערען ערצויגען ביי המן אין הויז וואַקסען אויס אַזעלכע רשעים ווי המן אָדער נאָך פיעל ערגער. און אונזערע חכמים וועלכע האָבען גוט געקענט די מענשליכע נשמה און וועלכע זיינען גרויסע פּסיכאָלאָגען געווען, האָבען טאַקע פּערשטאַנען אז וואָס פאר א פאַטער אַזוינע קינדער, און דער מדרש דערצעהלט אונז טאַקע „רב כי הוה מטי להמן כפורים, אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב (מדרש רבה פלמ"ט, מסכת סופרים פי"ד) רב יוען ער פלעגט קומען צו דעם נאמען המן? אום פורים, פלעגט ער זאָגען פּערפֿלוכט זאָל ווערען המן, און פּערפֿלוכט זאָלען ווערען זיינע קינדער, וועלכע יעדען זיינען פון המן אפילו פון הרשע, ער האָט געוואָלט מען זאָל אויפהיינגען דעם אונשולדיגען מרדכי, האָט מען איהם אויפגעהאנגען. „בור כרה ויתפרהו ויפול“ וכו'. ווען מען גראַבט א גרוב פאר יענעם, מוז מען אַם ענדע אליין אריינ־פאַלען אין יענער גרוב.

און אן אויסערגעווענהנליכע וואונדערבארע פאָעטישע שילדערונג ניט אונז דער מדרש אסתר, דאָס בשעת מען האָט געזאָלט אויפהיינגען דעם רשע המן, האָבען זיך אַלע בוימער אַ לאַז געטהאָן צום רבונו של עולם מיט דער בקשה, דאָס מען זאָל אויף זיי אויפהיינגען המנ'ען. געזעגט האָט אַבער דער דאַרן־בוים. המן איז שטעכיג ווי אַ דאַרן, דער בוים איז אַ שטעכיגער, פּאָסט פאַר איהם צו היינגען אויף אַ דאַרן־בוים, אַ גלייכער שדוך!!

און זעהר אַ וואונדערבארער מאמר געפינט זיך אין מדרש, וועלכער שטעלט פאַר דעם געדאַנק פון נצחיות ישראל, דאָס דער אידישער פּאָלק וועט קיינמאַל ניט אונטערגעהן. דער לשון פון דעם מאמר איז זעהר סאַטיריש־ביי־סענר: „אמר הקב"ה להמן, רשע! שוטה שבעולם! אני אמרתי להשמידם, כביכול, ולא יכולתי, שנאמר, ויאמר להשמידם לולא משה בחירו, ואתה אמרת להשמיד?!" (מ"ר אסתר). מען מוז קענען העברעאיש, און פערשטעהן דעם מדרש־שפראך, אום צו פיהלען דעם בריליאַנטענעם געדאַנק, די בייסענדע סאַטירע פון דיזען מאמר: גאָט זאָגט צו המנ'ען, רשע! שוטה! איד גאָט האָב אַמאַל געוואָלט פערניכטען די אידען און האָב ניט געקענט, דענקסטו אַז דו וועסט קענען? שוטה! אידען וועלען קיינמאַל ניט אונטערגעהן!!

און דאָס מיינט אפשר דער מדרש דאָס אַלע ימים טובים וועלען בטל ווערען, אַבער פורים וועט קיינמאַל ניט אונטערגעהן, „כל המועדות יהיו בטלים ימי הפורים לא יבטלו לעולם (מדרש שוה"ט משלי ט', תשובת הרשב"א צ"ג), ווייל אימער, אימער וועט עקזיסטירען אויף דער וועלט אידען־האַס, דאָס איז אַן אייביגע שנאה צו אַן אייביגען פּאָלק, שנאת עולם לעם עולם, און אימער וועלען די המנ'ס קריגען זייער מפלה, און אידען האָבען געלעבט און וועלען לעבען, דוד מלך ישראל — דער סימבאָל פון אידען — תי וקים!!!

פורים

ב

די אידישע פרוי, אסתר המלכה, האָט געשפיעלט די הויפט־ראַלע צו בעפרייען אידען, אין דער צייט פון אחשוורש און המן, פון אַ זיכערען, שענדר־ליכען און שרעקליכען טוירט. זי האָט געבעטען אחשוורש: תנתן לי נפשי בשאלתי, ועמי בבקשתי, און מיט רעכט באמערקט הרב ריונעס ז"ל, אַז שאַלח מיינט אין העברעאיש מיטעל, ניט קיין צוועק, און בקשה מיינט דער צוועק אַלײן, דער תכלית, למשל, ווען אַ קינד בעט ביים פאָטער געלד אויף צו קויפען אַ שפיעלצייג, איז די געלד ביי איהם אַ מיטעל, אַ שאַלח, די שפיעל־צייג דאָס איז דער צוועק, דער תכלית. אסתר זאָגט, תנתן לי נפשי — בשאלתי, איהר אייגענער לעבען איז ניט דער עיקר, דאָס איז נור אַ שאַלח, אַ מיטעל, ועמי בבקשתי, איהר הויפט בקשה, דער הויפט־צוועק און ציעל און זין פון איהר לעבען איז איהר פּאָלק, דאָס אידישע פּאָלק.

און אַט אַזאָ גוטע אידישע טאַכטער ווערט ניט פּלוצים, זי פּאַלט ניט אַראָפּ פון הימעל, זאָנדרען עס פּאַדערט זיך שווערע און שטענדיגע ערציהונגס-אַרבייט, און דער גייסט פון אונזער מוטער שרחה, די מוטער פון אידישען פּאָלק, איהרע מעלות און פרומקייט און גוטסקייט האָבען אימער געשוועבט פאַר אַסתר'ס אויגען, שרחה איז געווען איהר שטענדיגער אידעאַל, איהר גוטער ביי-שפּיעל, וועמען זי האָט געוואָלט נאַכטהאַן, און דערפאַר האָט זי געקענט קומען צו אַזאָ הויכער מדרגה צו זיין די קעניגין פון 127 מדינות, און אַט דער געדאַנק ווערט אויסגעדריקט אין מדרש אַסתר: ר' עקיבא האָט געהאַלטען אַ דרשה, און די תלמידים זיצען און כאַפּען אַ דרעמעל, האָט ער זיי געוואָלט אויפוועקען, האָט ער געזאָגט: וואָרום האָט אַסתר זוכה געווען צו קיניגען אויף 127 מדינות? ווייל גאַט האָט געזאָגט: זאַל קומען אַסתר, וועלכע שטאַמט פון אונזער מוטער שרחה, וועלכע האָט געלעבט 127 יאָהר, און קיניגען אויף 127 מדינות.

ר' עקיבא, ווי בעוואוסט, איז אַרומגעפּאַהרען פון שטאָדט צו שטאָדט צו אַראָנאָזירען אַלע אידען אין איין גרויסען קרעפטיגען נאַציאָנאַלען פּער-באַנד, צו קעמפּען מיט רוים, וועלכע האָט געוואָלט פּערניכטען דאָס אידישע פּאָלק און די הייליגע אידישע תורה. ר' עקיבא האָט פּלאַס־פּייערדיגע דרשות געהאַלטען, אין וועלכע ער האָט געזוכט אויפצואוועקען דאָס פּאָלק פון שלאָף; עס איז אַבער ניט קיין לייכטע אַרבייט וועקען מענשען פון שלאָף, און ר' עקיבא זעהט, זיינע תלמידים, זיינע צוהערער דרעמלען... ער וויל זיי אַבער אויפוועקען, ניט ער זיי אַ ביישפּיעל פון דער אידישער געשיכטע, אַט איז אַסתר, שפּיעלט אַן אויסערגעווענהליכע פּאַליטישע ראַלע אין דער פּאָליטיק פון פרס ומדי און אויך אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק פון יענער צייט, ווייל זי איז גוט ערצויגען געוואָרען, זי האָט פאַר זיך אַ גוטען ביישפּיעל פון בעגייסטערונג געהאַט. דער בילד פון שרחה האָט אימער געשוועבט פאַר איהרע אויגען, און האָט איהר בעגייסטערט צו גרויסע הייליגע פּאָלקס־אַרבייט, צו זיין גרייט פּערגיטען איהר לעצטען טראָפען בלוט פאַר'ן גליק פון דאָס אידישע פּאָלק, און אַזוי דאַרפּען מיר טאָן: מיר מוזען זיין אַלס מופת, אַלס לעבעדיגע רביישפּיעל פאַר אונזערע זיהן און טעכטער, זיי זאָלען זעהן אונזער מסירת נפש פאַר דער תורה און פאַר'ן גליק פון אונזער פּאָלק, און זיי זאָלען נאַכטהאַן אונזער ביישפּיעל, ווילען מיר האָבען אַזוינע טעכטער ווי אַסתר, מוזען מיר האָבען אַזוינע מוטערס ווי שרחה אין געווען, און אום צו האָבען אַזוינע טעכטער ווי אַסתר, מוזען מיר געבען אונז זערע טעכטער אַן אמת'ע גוטע אידישע ערציהונג. אונזערע טעכטער מוזען וויסען די העברעאישע שפּראַך, די אידישע געשיכטע, דעם אינהאַלט פון תנ"ך, די נויטיגע דינים ומנהגים, איבערהויפּט, וואָס אַ אידישע פּרוי, אַ אידישע טאַכטער דאַרף וויסען.

און ווען ניט מרדכי, דער גרויס־ליהודים, וואָלט אַסתר ניט געווען דאָס וואָס זי האָט זוכה געווען צו זיין, מרדכי האָט אַריינגענומען

אט די עלענדע יתומה'לע צו זיך אין הויז, און ער האָט איהר געגעבען אַ גוטע אַידישע ערציהונג, און ווען אסתר האָט זיך ערצויגען אין אַ ריכטיגער גוטער אַידישער הויז, ווען מרדכי, דער איש יהודי, וועלכער האָט פּעראַייניגט דאָס יודענטהום און די מענשהייט צו זאַמען, ער איז געווען איש און יהודי, מענטש און איד, ווען ער האָט ערצויגען די יתומה אסתר, איז פון איהר געוואָרען אסתר המלכה, וועלכע איז געווען גרייט צום שרעקליכען טויט פאַר דער בעפרייאונג פון איהר פּאַלק. מרדכי'ס ערציהונג האָט אויפגעטהאָן וואונדער, און דאָס האָט אפשר געמיינט דער מדרש, וועלכער זאָגט, אַז אסתר איז דער הויז פון מרדכי האָט ניט געזויגען ביי קיין אַם, נור מרדכי אַליין האָט איהר געזויגען, „חזר על כל המניקות, ולא מצא לאסתר מניקה, והיה מניקה הוא“, ער, מרדכי, וועלכער האָט געוואוסט וואָס עס מיינט אַ גוטע אַידישע ערציהונג, ער האָט ניט געקענט געפינען אַ פּאַסענדע ערציהערין פאַר אסתר, לאַמזאל אַסתר מניקה, און דערפאַר והיה מניקה הוא, האָט ער אַליין איהר אַנגעזויגען מיט דעם גייסט פון דער תורה, מיט דעם פייער און הייליגקייט פון דעם קדושים גייסט, און זיין אַרבייט האָט געבראַכט די געווינשטע גוטע רעזולטאַטען פון „עמי בבקשתי!“

און מרדכי האָט געוואוסט דעם סוד וואָס פיעלע, זעהר פיעלע פון אונז ווייסען דאָס ניט, דאָס דער עקזיסטענץ פון אַידישען פּאַלק, זיין גליק, זיין צוקונפט, ווענדט זיך נור אָן אַ גוטער אַידישער ערציהונג, און דערפאַר געפינען מיר אין מדרשים און ילקוטים דאָס מרדכי איז אַ אַידישער לעהרער און ערציהער געווען, אימער אַרומגערינגעלט מיט תלמידים; ער איז אימער מיט די אַידישע יוגענד געווען, און ווען המן האָט איהם געפיהרט אויפ'ן פּערד, האָבען זיינע תלמידים איהם באַגלייט מיט אַ פּסוק, זמרו לה', זינגט צו גאט! ווען המן איז אַריין אין שוהל, האָט ער געטראָפּען מרדכי'ן אַרומגערינגעלט מיט תלמידים, וועלכע האָבען געלעהרענט וועגען דעם עומר, וואָס אידען פלעגען בריונגען אין בית המקדש, מרדכי האָט זיי געלעהרענט דאָס פון אַלעס וואָס מען האָט, מוז מען געבען צו גאָט, צום בית המקדש, און צום אַידישען פּאַלק. מען דאַרף געבען דעם „עומר“ אין בית המקדש, און ווען דער אַידישער הימעל האָט זיך פּערוואַלקענט, ווען די שרעקליכע גזירה פון להרוג, להשמיד ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחר ושללם לבו, האָט מען זאָל אויסקוילען אַלע אידען, פון קליין ביז גרויס, מענער, פרויען און קינדער, אין איין טאָג, און מען זאָל צוראַבירען זייער האָב און גוטס; ווען דיזע שרעקליכע גזירה האָט פינסטער געמאַכט דאָס אַידישע לעבען און אַלע אידען זענען געזעסען און געוואָרט אויפ'ן טויט, אין יענער שרעקליכער צייט, גיט זיך מרדכי אָפּ מיט די קליינע קינדער, וועלכע געהען פון תלמוד תורה, און בעט זיך ביי זיי, „אמר לו פסוקים, אָדער פּסוק לי פּסוקיך, זאָגט מיר, קינדערלעך, וועלכע פּסוקים פון תנ"ך איהר זענט בעהאווענט, און ווען איין קינד זאָגט איהם אַ פּסוק אל תירא מפחד

פתאום, האט ניט קיין מורא, שרעק זיך ניט פאר די שרעק וואס קומט פלוצלונג, און דער צווייטער קינד זאגט דעם פסוק עוצו עצה ותופר, אלע עצות וועלכע אונזערע שונאים גיבען זיך ווי צו פערניכטען אידען וועלען פערשטערט ווערען, און דער דריטער קינד זאגט ער זקנה אני הוא וכו', דאס גאט וועט אידען העלפען אין אלע צייטען, זאגט דער מדרש "מיד צחק מרדכי", ווי מרדכי האט דערהערט אט דיוע פסוקים פון די קליינע אידישע קינדערלעך, האט ער אָנ־געפאנגען לאכען און קוועלען. מרדכי איז גליקליך. פרעגט המן צו מרדכי: "מה אמרו לך תינוקות הללו, וצחקת?! וואס האכען דיר אזוינס געזאגט אט די קליינע קינדער, וואס דו לאכסט און ביזט אזוי גליק־ליך געווארען? ענטפערט מרדכי: "בשורות טובות בשרוני", אט די קינדערלעך האבען מיר אנגעזאגט גוטע פרעהליכע בשורות. א פאלק וואס גיט איהרע קינדער א גוטע אידישע ערציהונג, דאס אידיש פאלק, וועלכע ערציהט די קינדער אין דעם תנ"ך־גייסט, ווען די קינדער ווייסען גוט דעם תנ"ך און זאגען גאנצע פסוקים אויסוועניג — אזא פאלק וועט קיינמאל ניט אונ־טערגעהן!!!

פּורים

די העברעאישע שפראך — המות והחיים ביד הלשון — די וויכטיגקייט פון רעדען העברעאיש — די וואס שעמען זיך מיט אידען — אחדות בני אידען — די רעליגיעזע אידישע ערציי־הונג — נזכרים ונעשים — דער אידישער מנהג און דאס פאלק וואס הייסט א איד? — כשרות און טרפות.

מיר לייענען אין דער מגילה: "וישלח ספרים אל עם ועם כל שונה להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כל שון עמו", אחשורש האט ארויסגע־שיקט בריעה אין אלע זיינע מדינות, אין יעדער מדינה ווי איהר שריפט אין, און צו יעדען פאלק אין איהר שפראך, דאס יעדער מאן זאל הערשען אין זיין הויז, און ער זאל ריידען אין דער שפראך פון זיין פאלק.

זעהר קלוג האט געטאן אחשורש דער "טפיש", ווייל זיי האבען דאן געהאט זעהר פיעל פרויען, פון פערשיעדענע מדינות, און די שפראך אין דער פונדא־מענט פון יעדען פאליטישען קבוצ, און די שפראך פון יעדער נאציאָן אין דער פרוביר־שטיין פון פאלק, דורך דער שפראך קענען מיר דערקענען די נשמה פון פאלק, דעם גייסט פון פאלק, זיין קולטורעלע לאַגע, און דערפאר דארף יעדער ריידען כל שון עמו, אין דער שפראך פון זיין פאלק, און ניט אין קיין אנדערע שפראך, וועלכע איז ניט די שפראך פון זיין פאלק.

און דאס וואס עס האט פערשטאנען אחשורש דער "טפיש", פערשטעהען ניט אונזערע "חכמים", און זיי אונטערשעצען די ווערדע און די וויכטיגקייט פון דער העברעאישער שפראך, וועלכע איז די שפראך פון אונזער פאלק, און זיי פערשטעהען ניט איהר וויכטיגקייט אלס אונטערריכט־שפראך אין אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות, אין דער ערציהונג פון אונזערע קינדער, זיי פער־

געסען, אדער זיי ווייסען ניט אז "המות והחיים ביד הלשון", אז דער לשון, די שפראך פון א פאלק, האט ביי זיך דעם לעבען און דעם טויט פון פאלק. לעבט די שפראך — לעבט דאס פאלק, איז טויט די שפראך — איז טויט דאס פאלק, א פאלק, וועלכעס האט ניט כחה אויפצולעבען איהר שפראך, איז א טויט פאלק! ... און דערפאר איז די פפליכט פון אונזערע על-טערען צו לעהרנען אונזערע קינדער ניט נור תנ"ך און גמרא, דינים ומנהגים, וועלכע זענען וויכטיג און נויטיג, נור אויך די העברעאישע שפראך. יעדער פאך טער דארף אכטונג געבען דאס זיינע זיהן און טעכטער זאלען ריידען העברעאיש, אונזער הייליגע שפראך. רעדען א שפראך, לעבט אפ די שפראך, און אפילו אחשורש דער "טפש" האט פערשטאנען די נויטיגקייט פון ריידען די פאלקס-שפראך, און דערפאר איז זיין גזירה: "להיות כל איש שורר בביתו, ומדבר כל שון עמו! ..."

און מיר לייענען אין דער מגילה און מיר געפינען דאָרט אַן אַוצר פון בריי ליאַטענע געדאַנקען: "לא הנידה אסתר עת עמה ואת מולדתה, כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד", אסתר זאגט ניט אויס פון וואָס פאַר אַ פאַלק זי שטאַמט, און וואו זי איז געבוירען געוואָרען, ווייל מרדכי האָט איהר אָנגעזאָגט אז זי זאָל ניט זאָגען.

מיר האָבען פיעל יונגע אידישע טעכטער, וועלכע ווילען ניט זאָגען אז זיי זיינען אידישע טעכטער, ווייל זיי שעהמען זיך מיט אידען, זיי שעהמען זיך מיט זייער פאַלק, אין דער צייט ווען דאָס אידישע פאַלק האָט זיך געדאַרפט שעהמען מיט אזוינע טעכטער; זיי שעהמען זיך מיט אונז ווייל זיי זענען פרעמד פון אונז, זענען פרעמד פון אונזער שפראך, פון אונזער תורה, פון אונזער נייסט, פון אונזער נעשיכטע, פון אונזערע ליידען, פון אונזער קאַמפּף, פון אונזערע נאַציאָנאַלע גבורות און חלומות, און דערפאַר, ווען זיי געפינען זיך אין אַ ניט-אידישער סביבה, זאָגען זיי ניט אויס דעם שרעקליכען סוד, אז זיי שטאַמען פון אידען, און זענען אידישע טעכטער. אסתר זאָגט אויך ניט אויס דעם סוד, אז זי שטאַמט פון אידען, "לא הנידה אסתר את עמה ואת מולדתה", אסתר זאָגט ניט ווער איהר פאַלק איז, אָבער ניט דערפאַר ווייל זי שעהמט זיך מיט איהר פאַלק. חס ושלום! נור כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, מרדכי האָט איהר געהייסען, האָט איהר שטרענג אָנגעזאָגט, צוה עליה, אז זי זאָל ניט אויסזאָגען, ווייל מרדכי האָט מורא געהאַט, אז ווען אחשורש וועט וויסען אז זי איז אַ אידישע פרוי, דאַן וועט די שנאה צו אידען ברעכען די ישועה פאַר אידען; אָבער אסתר איז אין דער ווירקליכקייט שטאַלץ מיט איהר אידישער אָפּשטאַמונג, און זי איז גרייט אוועקצוגעבען איהר נאַנצען לעבען פאַר דאָס גליק פון אידישען פאַלק. אסתר שטודירט דעם אידישען פראָבלעם, זי ווייס אז אַלע צרות, אַלע אומגליקען, וואָס קומען אויף אידען, געהמען זיך פון פרוי לַבבות, וואָס ביי אידען איז קיין אַחדות ניטא. אסתר ווייס אז ווען ביי אידען וואָלט אַחדות

געווען, ווען אַלע אידען וואָלטען געווען פּעראייניגט, ווען זיי וואָלטען געווען שטאַרק אינערליך, וואָלט קיין קראַפט אין דער וועלט זיי ניט געקענט ברעכען פון דרויסען; ווען אידען וואָלטען געווען פּעראייניגט, וואָלט דער בית המקדש ניט פאַרברענט געוואָרען, ארץ ישראל וואָלט ניט חרוב געוואָרען, און מיר וואָלטען זיך ניט געוואָנגערט אין גלות שוין באלד 2 טויזענד יאָהר! און דער־פאַר זאָגט אסתר צו מרדכי'ן: „לך כּנוּם את כּל היהודים, ווילסטו אידען זאָלען געהאַלפּען ווערען, דאַן פּעראייניג אַלע אידען, לך כּנוּם את כּל היהודים! ווייל נור ווען אידען זענען פּעראייניגט, קענען זיי אויסגע־לייזט ווערען! !

און אום צו ערציהען טעכטער וועלכע זאָלען זיין פּעהיג און וויליג אוועק־צוגעבען זייער לעבען פאַר'ן אידישען פּאָלק, מוז מען די טעכטער געבען אַ גוטע דעליגיאַציע און נאַציאָנאַלע ערציהונג, ווייל אסתר, וועלכע האָט אויסגע־לייזט אידען פון טוירט, איז געווען רעליגיעז געזאָגען, אסתר איז געווען אַ פּרו־מיע אידישע טאָכטער, וועלכע האָט אין אחשורש'עם פּאַלאַץ, אין אַ גוי'עשער סביבה, אָפּגעהיט שבת, און אום זי זאָל ניט פאַרנעמען אין אַ גוי'עשע הויז, ווען דער שבת קודש קומט, האָט זי ביי זיך געהאַט 7 דיענסטען, שבע נערוות, און יעדע טיידעל האָט געטראָגען אויף זיך דעם נאַמען פון דעם טאַג פון וואָך, ווי זונטאָג, מאַנטאָג א. ז. וו., און אז עס פּלעגט קומען די מיידעל וועלכע האָט זיך גערופּען פּרייטאָג, און האָט זיך אַ בוך געטאַן צו דער אידישער קעניגין און האָט געזאָגט מיין נאַמען איז פּרייטאָג, האָט אסתר געוואוסט אז היינט דאַרף מען ליכט צינדען, און גרייטען זיך פאַר שבת (ילקוט און מדרש). אסתר האָט זאָגאר מבער געווען חמץ פון איהר הויז ערב פּסח, און אחשורש זאָל ניט וויסען (מדרש רבה קהלת פ"ח). זי פּלעגט ווייזען די נידה בלוט צו די חכמים (מנילה י"ג עמוד ב'), און ווייל זי איז געווען אַ פּרו־מיע אידישע טאָכטער, האָט זי געצייגט וואונדערליכע גרויסע הייליגע אַרבייט פאַר די בע־פּרייאונג פון איהר פּאָלק, און איהר נאַמען איז געבליבען פאַראייביגט אין דער אידישער געשיכטע!

און מיר לייגענען אין דער מנילה: „וימי הפורים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור“ — דיזע טעג פון פורים ווערען דערמאָנט און ווערען געטאָן אין יעדען דור, אין אָט די ווערטער ליגט אַ טיעפּער און ביטערער אמת. ווען אידען היטען די תורה, היטען די מצוות, היטען אָפּ ריכטיג אַלע אידישע ימים טובים; ווען זיי פייערען דעם יום טוב פורים ווי דער דין און מנהג ביי אידען איז — דאַן איז ווימימי האלה נעשים, ווערען די טעג פון פורים געהיט, געטאַן; ווען אָבער מיר ווערען ווייט פון אידישקייט, מיר פייערען ניט די אידישע ימים טובים ווי געהעריג איז — דאַן ווימימי האלה נזכרים, געדענקט מען דעם פורים ווי ער פּלעגט געפייערט ווערען אמאָל, אמאָל, אין די גאַנץ אַלטע צייטען. עס איז נזכרים, אָבער ניט נעשים. דאַן איז לאַנגר זעהט מען ניט פורים די שלח מנות טרענער, די

פורים־שפיעלעה, דעם גאנצען טאראראם, די גאנצע פייערליכקייט פון פורים ביי פיעלע אידען געדענקט מען דעם פורים, אָבער מען פייערט איהם ניט. לאַמיר אָבער ערציהען אונזערע קינדער, אז ביי זיי זאָל די טעג פורים געט האָן ווערען און אויך געדענקט ווערען, עם זאָל זיין ווי אין דער מגילה שמעחת: והימים האלה נזכרים ונעשים!...

און די מגילה פון פורים דעקט פאר אונז אויף נאָך אַ טיעפע וואונד אין אונזער לעבען, דאָס עם אין שווער, זעהר שווער, צו זיין אַ פיהרער ביי אידען, און דאָס אונזערע אידען, זאָלען געזונט זיין, וועלען זעהר זעלטען אנערקענען אַ מנהיג ווי געהעריג אין. איהר לייענט אין דער מגילה: „כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשוורש, וגדול היהודים, ורצוי לרוב אחיו, דרש טוב לעמו, ודובר שלום לכל זרעו.“

עס אין ווירקליך וואונדערבאָר! מרדכי דער איד אין דער משנה למלך פון לאַנד, ער אין גרויס ביי אידען, ער טהוט גוטס זיין פאָלק, ער בריינגט פריערען צו אַלע אירישע קינדער, שמעלט זיך נור פאָר, ווי גרויס, ווי וויכטיג, ווי נוצליך זאָל מאַן אין. האבען דאָך אַלע אידען געדארפט איהם רעספעקטירען. זאָגט די מגילה: ניין! נאָך אַלע אויסערנעוועהנליכע מעלות, וועלכע ער האָט באַזעסען, אין ער געווען אַ רצוי לרוב אחיו, ולא לכל אחיו שפרשו ממנו מקצת סנהדרין, ער אין געווען אנערקענט ביי די מאַיאָריטעט פון זיינע ברידער, ביי דעם גרעסטען טהייל, אָבער ניט ביי אַלע זיינע ברידער. עם אין שווער און כמעט אונמעגליך צו זיין אנערקענט ביי אַלע אידען, מען קען ניט זיין אַ רצוי לכל אחיו!...

די מגילה רופט מרדכי'ן מיט דעם טימעל איד, איש יהודי, וואָס אייגענטליך הייסט אַ איד? ווער קען טראָגען אויף זיך דעם הייליגען נאָמען איד? דאָס ערקלעהרט אונז רבי שמעון אין ילקוט: „— רבי שמעון אומר לפי שהיה בו האבות מורע המלוכה והיה עוסק בתורה כל ימיו, ולא נטמא בפיו מכל מאכל טמא, ולא נהנה מסעודתו של אותו רשע, נקרא שמו יהודי (ילקוט, שם), נור דער וואָס אין ניט מטמא זיין מויל מיט טמא מאכלים, וועלכער עסט קיינמאָל אין זיין לעבען קיין טרפות ניט, דער וואָס באשעפטיגט זיך מיט תורה זיין גאנצען לעבען, יעדען טאָג פון זיין לעבען, דער רופט זיך, און האָט אַ רעכט צו רופען זיך, מיט דעם הייליגען נאָמען איד!!“

און מרדכי דער איד אין ניט אומוויסענר, ער קען 70 שפראַכען, ער אין משנה למלך, שטאַטסמאַן. עם אין קיין קונסט ניט צו זיין אַ פרומער איד און אַפטיען אירישקייט ווען מען לעבט אין אַ קליין איריש שטערטעל, דורכאויס צווישען אידען, פרעמד פון אנדערע שפראַכען און וויסענשאַפט; מרדכי אָבער איש יהודי היה בשושן הברה, ער אין געבליבען אַ פרומער איד לעבענדיג אין דער גרויסער קייזערליכער שטאָדט שושן. זיין אַ איד אין שושן הברה אין ניט אזוי לייכט, און מרדכי אין דאָס געווען, און מרדכי אין אַ

שטאַל צער איד, ער בוקט זיך ניט צו המנ'ען, וועלכער טראַגט אַ צלם אויף זיין האַרצען, מרדכי באהאַלט ניט זיין אידישקייט, אין געגענטהייל, ער איז גליקליך, ער איז שטאַלץ מיט דעם וואָס ער איז אַ איד, און ער מאַכט דערפון קיין סוד ניט, ער דערצעהלט אַלעמען אַז ער איז אַ איד, כי הגיד להם, אַשר הוא יהודי!!! ער האָט זיי געזאָגט אַז ער איז אַ איד, און אַ איד בוקט זיך ניט צו קיין צלם. דער וואָס ווערט בטל פאַר'ן צלם, איז קיין איד ניט!!

לאַמיר ערציהען אונזערע זיהן, זיי זאָלען אויסוואַקסען אַזוינע אידען ווי מרדכי היהודי איז געווען, און לאַמיר ערציהען אונזערע אידישע טעכטער, זיי זאָלען אויסוואַקסען אַזוינע איבערגעגעבענע אידישע טעכטער, ווי אסתר איז געווען, דאָן — וועלען מיר פטור ווערען פון די המנ'ס פון היינטיגער צייט, און מיר וועלען זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה, עם ישראל על פי תורת ישראל, בארץ ישראל.

אמן! ואמן!

פרשת פרה

די אידישע גאולה — די פרה אדומה וועלכע געפינט זיך אין אונז.

די חכמי המשנה האַבען מסדר געווען צו ליינען די פרשה פון פרה אדומה נאָך פורים (מנילה פ"ג), דאָס מען זאָל נעהמען אַ רויטע בהמה, וועלכע האָט קיין מום ניט, און וועלכע האָט אויף זיך קיין יאָד ניט געהאַט, און דער כהן זאָל איהר קוילען און נאכהער פאַרברענען, און די אַש פון דער פערברענטער בהמה זאָל בעהאַלטען ווערען אין אַ ריינעם פלאַץ, און ווען אַ מענש ווערט טמא (אומריין), ווייל ער האָט זיך אָנגעריהרט אַז אַ טוידטען, שפּריצט מען אויף איהם פון אַש און ער ווערט דאָן אינגאַנצען ריין (חוקת).

דיזע מצוה איז אונפערשטענדליך פאַר דעם געוועהנליכען אידען, זי איז פון די חוקים, און די גרעסטע אידישע דענקער און פילאָזאָפּען האַבען איינ-געשטימט אַז דיזע אונפערשטענדליכע מצוה איז פול מיט סודות התורה, זי ענטהאַלט טיעפּזיניגע געטליכע פילאָזאָפּישע געדאַנקען. אַבער ניט אַלע זענען פעהיג צו פערשטעהן גאַנץ טיעפע געטליכע געדאַנקען. דערפאַר זאָגען אונז אונז-זערע חכמים ז"ל: „גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה“, דאָס איז אַ גזירה פון גאָט, און טראַכט ניט!! (פסקתא, פרשת פרה). ר' לוי אין מדרש ניט יאָ אַ טעם, אַז די פרה אדומה איז מכפר אויף די זינד וואָס אידען האַבען געדיענט צום גאָלדענעם קאַלב (זעה סיטה מ"ג, זבחים קי"ג, רוקח סימן רמ"א).

מיר, פראַסטע אידען, ניט קיין פילאָזאָפּען, ניט קיין מקובלים, וועלען מיר זיך ניט אַרײַנגלאָזען אין טיעפע פילאָזאָפּישע וויסענשאַפטליכע געדאַנקען, מיר וועלען זיך אַבער ערלויבען צו זאָגען אַז אין דעם ענין פון פרה אדומה, וועלכע

איז מטהר די וואס האָבען זיך טמא געמאַכט, ווייל זיי האָבען זיך אָנגעריהרט און א טויטען, ליגט בעהאַלטען א בריליאַנטענער געדאַנק:

עס געפינען זיך ליידער צופיעל מאָדערנע, ראַדיקאַלע, און אַסימילירטע אידען, וועלכע האָבען אויפגעהערט גלויבען אַז דער אידישער פּאָלק, וועלכער איז יעצט פּאָליטיש טוירט, וועט צוריק אויפגעלעבט ווערען אַלס שטאַרקע קולטורעלע, זעלבסטשטענדיגע פּאָלק; זיי גלויבען ניט אַז אַרץ ישראל וועט צוריק אָפּגעלעבט ווערען אַלס א י ד י ש ע ל א נ ד; זיי גלויבען ניט אַז אונזער הייליגע נאַציאָנאַלע העברעאישע שפּראַך וועט צוריק ווערען אַלע-בעדיגע נאַציאָנאַלע שפּראַך; זיי גלויבען ניט און ווילען ניט גלויבען אַז אונזער חושן משפט וועט ווערען אַלעבעדיגער געזעצגעבער אין דעם ווירקליכען לעבען פון אידישען פּאָלק אין זיין אייגענע לאַנד; זיי גלויבען ניט — אַט דיזע אומגליקליכע אידען — אַז די אידישע תורה וועט מוזען ווערען אין דער צוקונפט די תורת חיים, די תורה פון דעם אַלמעגליכען לעבען, ווייל ווען ניט, וועט די וועלט זינקען מאַראַליש און מענשליך אַזוי נידעריג, אַז זי וועט פשוט ניט קענען עקזיסטירען! און אַט די אַלע ניטגלויבער, אַט די אַלע נאַטלאָזע, רויטע, ראַדיקאַלע, אומגליקליכע אידען, זענען, נעביד, טמא, זיי האָבען טמא געווען זייער מחשבה, זייער נשמה, דורך דעם וואָס זיי ריהרען זיך אַז אין א טוידטען, א טוידטער איד, א טוידטע יודענטהום, א טוידטע תורה, אַלעס איז ביי זיי טוירט, ווייל דער טוידט געפינט זיך אין די טיעפעניש פון זייער אייגענער נשמה, אַלעס וואָס איז שעהן און הייליג איז טוירט פאַר זיי, דערפאַר, ווען מיר לייענען פורים און בעפאַר פורים די געשיכטע פון עמלק פון חמון, ווי עמלק האָט ניט געקענט פער'סמ'ען, טמא מאַכען די אידישע נשמה, ער האָט ניט געקענט פערניכטען די הייליגע אידישע אמונה, און המן האָט ניט געקענט פערניכטען און אויסקוילען אַלע אידען, ווען מען טראַכט זיך טיעף אַרײַן אין דעם, מוז מען קומען צו דער איבערצייגונג, אַז דער אידישער פּאָלק איז אונשטערבליך, דער אידישער פּאָלק וועט לעבען אייביג, און די אידישע אמונה וועט לעבען אייביג, און קומענדיג צום בעשלוס אַז דאָס יודענטהום לעבט און וועט לעבען, ווי נור מען הויבט אָן גלויבען אין דעם, אַזוי איז מען שוין ניט מעהר טמא. אַט דער רעיון פון פרה אדומה, אַז די "פרה" אין דעם א י ד ען, אַלעס וואָס איז "בהמית", ווערט פערברענט און גערייניגט. נאָך דעם ווי מען טראַכט זיך אַרײַן און מען פערשטעהט דעם סוד פון פרשת זכור — עמלק דער באקעמפּפער פון דער אידישער רעליגיאָן — און פורים — דער המן, וועל-כער זוכט פטור צו ווערען פון אַלע אידען, און זיי ביידע קענען מיט אידען נאָר-ניט מאַכען, און אידען און יודענטהום וועלען אייביג לעבען — ווי נור מען פערשטעהט דאָס, איז מען מעהר ניט טמא, און דאָן ניט ווילענדיג מוז מען אַנפאַנגען פּילאָזאָפּירען ווענען לעבען בכלל, און מען מוז קומען צו דער איבער-צייגונג אַז ניט דער קערפּער פיהרט די וועלט, נור דער גייסט. דער קערפּער שטאַרבט אַוועק, דער גייסט איז אונשטערבליך. ניט עמלק און המן, די פער-

טרעטער פון קערפער, ברוטאָליטעט, אייזען, בלוט און שווערד, ניט זיי באַ-
זיעגען; זיי זענען שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ, פון זיי איז קיין זכר ניט
געבליבען, נור דאָס אידישע פּאָלק, שוואַך קערפּערליך און שטאַרק, זעהר שטאַרק,
גייסטליך, ער לעבט אַזאָ וועט לעבען, און דאָן פּערשטעהט מען דעם סוד פון
לעבען, אַז צופּריערען שטעלען די נשמה באַצאָהלט זיך אימער בעסער ווי צו
פּריערען שטעלען דעם קערפּער, און דאָן, ווען דער מענש קומט צוויי אַזאָ מדרגה,
דאָן פּערברענט די „פרה“ די בהמה, וואָס ליגט בעהאַלטען אין דעם מענש, און
ער יאָגט זיך ניט נאָך געלד, ער דינענט ניט דעם עגל הזהב, און ווי דער מדרש
און ילקוט דריקען זיך אויס, אַז די פּרה אדומה איז מכּפּר אויף די זינד פון דעם
עגל הזהב!! ווייל ווי נור מען קומט צו אַזאָ מדרגה, דאָן בעפּרייט מען זיך
פון אַלע ליידענשאַפטען, און מען דינענט מעהר ניט צום עגל הזהב.

און דער מדרש האָט אויך געדענקט דאָס אין דער פּרה אדומה ליגט דער
נעדראַנק פון דער אידישער גאָלד, ווייל ער זאָגט פּרה — אַלֹו ישראל, אדומה —
אַלֹו ישראל, תּמימה אַלֹו ישראל, שנאמר יונחי תּמתי, אשר אין בה מום — אַלֹו
ישראל, שנאמר כּולךּ יפה רעיתי ומום אין בך, אשר לאַ עלה עליה עול, זה דורו
של ירמיה שלאַ קבלו עליהם עולו של הקדוש ברוך הוא, ונתתם אַל אַלעזר הכהן,
זה ירמיה מן הכהנים, ועמיה הגלה לכּבל, ושחט אותה לפּניו, — את עיני
צדקיה עור, ואת בניו שחטו לעיניו, ואסף איש טהור, זה הקב"ה דכתיב ה'
איש מלחמה, וטהור עינים, את אפר הפרה — אַלֹו גליותיהם של ישראל,
והניח אַל מחוץ למחנה במקום טהור — זה ירושלים שהיא טהורה (ילקוט, חקת).

אַט אַזוי קומט דער ילקוט און טייטשט אויס די גאַנצע פרשה פון דער
פרה אדומה, אַז דאָס געהט אויף דאָס אידישע פּאָלק, וועלכעס איז פּערטריבען
געוואָרען אין גלות, און גאָט וועט עס אויסלייזען פון גלות און וועט בריינגען
די אידען צוריק אין ירושלים, אמן! ואמן!

פרשת פרה

די פרה אדומה וועלכע געפינט זיך אין אונז — די מאיא-
ריטעט און די מינאריטעט — די מאדערנע פרה אדומה — די
פרה אדומה אידען — די ראדיקאלע שוהלעס — דער פייער פון
דער תורה און דער פייער פון די אינקוויזיציע — דער אלטער
און דער נייער דור — סעמעטערי און לאנד.

דער איד דארף שטארקער מאכען דעם גייסט, דעם אידישען גייסט, און
פארברענען די פרה, די בהמה וואס געפינט אין אונז... און ווען מיר
זעהען פאר זיך א מאטעריאלישע וועלט, מענשען יאגען זיך ניט נאך גייסט,
נור נאך קערפערליכע פערנעניגענס, נאך געלד, נאך לוקסוס, נאך קערפערליכע
און גאנץ נידעריגע ליידענשאפטען, דארפען מיר ניט פערצווייפעלט ווערען און
זאגען: עס איז פארפאלען, מיר וועלען שוין די וועלט ניט איבערמאכען, איד
קען ניט און בין ניט מחויב זיין פרומער פון דער גאנצער וועלט. דאס טארען
מיר ניט דענקען און ניט זאגען! דער ערשטער איד אויף דער וועלט, דער
גרינדער פון יודענטהום, אברהם אבינו, האט זיך גערופען מיט דעם נאמען
עבר. ערקלעהרט אונז דער מדרש, אז עבר איז מיינט אן איינזייטיגער,
פון דעם לשון עבר, ווייל — „כל העולם כולו מעבר אחד, ואברהם מעבר
שני“, די גאנצע וועלט איז זיין צייט זענען געווען אויף איין זייט, אויף דעם
זייט פון עבודה זרה, נארישע, ווילדע געצעןדיענעריי, אבערגלויבען, און אברהם
איז אויף דעם זייט פון איין גאט! און אברהם קעמפט מיט א גאנצע
וועלט און געווינט. „זאת חקת התורה, הדין הוא דכתיב מי יתן טהור מטמא,
כגון אברהם מתרח (מ"ר פי"ט), תרח איז א געצעןדיענער, אן עבודה-זרה'ניק,
א טמא, און זיין זוהן אברהם איז א טהור, ריין און הייליג, און מיר קינדער
פון אברהם, דארפען געהן אין זיין וועג, מיר דארפען זיך קיינמאל ניט אפ-
שרעקען פאר די מאיאריטעט, פאר די מיליאנען וואס זענען קענען אונז, ווייל
לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם, כי אתם הימנו כל העמינו, אידען
זענען א קליין הייפעל אקעגען די מיליאנען גוים אויף דער גאנצער וועלט,
און דאך — דער איד בלייבט א איד. אזוי דארף יעדער יחיד, יעדער איינ-
צעלנער איד, ניט שרעקען זיך און ניט בטל ווערען פאר די אלע וואס היטען
ניט קיין אידישקייט. ער דארף זיך געהן אין זיין וועג, וועלכעס איז א
דרך הקודש, אן אלטע אויסגעטראטענע הייליגע וועג, און ווען די
פרה אדומה, די בלוטרויטע בהמה, די בעסטיע וואס ליגט אין אונז,
שטערט אונז לעבודת הבורא, דארפען מיר פארברענען די בהמה וואס געפינט
זיך אין אונז!...

א מענש מוז זיין פארנאמווארטליך, ער מוז האבען אויף זיך א יאך, אדער
ווי עס רופט זיך אין העברעאיש עול, א מענש מוז אימער בשעפטיגט זיין,
אימער נוצליך זיין, אימער עפעס שאפען; אלעס אין דער גאטור ארבייט און
שאפט. ווען אבער עס געפינט זיך א בהמה, וועלכע האט אויף זיך קיין יאך

ניט, אַשר לאַ עֵלָה עֵלֶיָה עוֹלָה, דאַן מוז מען איהר פאַרברענען, ווייל
אַ בהמה וואָס האַלט זיך אזוי קלוג, ראַדיקאַל, רויט, און ווייל אויף זיך קיין יאָר
ניט האַבען, איז זי אַ געפאַהר, און מען מוז איהר פאַרברענען...

אונזערע חכמים זכרונם לברכה דערצעהלען אונז אַ וואַנדערליכע גע-
שיכטע, וואָס עס האָט אַמאַל פּאַסירט מיט אַ פּרה אדומה, „מעשה שהיו מחזרין
שנה אחת אחרי פרה אדומה, באו אצל גוי אחד ומצאוה אצלו, אמרו לו מכור
אותה לנו, התחיל מתפרנות עליה, אמרו לו בכמה? אמר להם במאה זהובים,
אמרו לו טול והוציאה אלינו, נכנס לביתו ויצא אמר להם להוסיף לו עוד חמשים
זהובים, הוסיפו לו, ונכנס לביתו ויצא ואמר איני מוכרה פחות משלש מאות
זהובים, אחר כך העלה אותה בדמים עד אלף זוז, ונתנו לו הזהובים, ויאמר הגוי
בלבו אני אלעיג על היהודים, נכנס ונטל העול והניח על צוארה כל הלילה, לבקר
הוציאה להם, מיד הכירו שעלה עליה עול, בדקו אותה ומצאו שתי שערות על
צוארה שהן נכפפות מן העול, וראו עיניה מפלפלות ומבטת אל העול, אמרו לו
אין אנו צריכין לה עוד, כי כבר עלה עליה עול, החזיר להם הגוי את הזהובים
וחנק לעצמו“ (פסקתא רבתי, פי"ד, י"ג, תנחומא הישן חקת א').

אידען זוכען אַ פּרה אדומה — דערצעהלען אונז די חכמים — טרעפען
זיי איהר ביי אַ גוי, דער גוי פאַרשטעהט אז אידען מוזען איהר האַבען, בעט
ער אַ הויכען פּרייז, זיי גיבען איהם, בעט ער ביי זיי דעם משוגענעם גרויסען
פּרייז פון טויזענד גילדען, אידען גיבען איהם וויפיעל ער בעט, און דער גוי
זאָגט: איר וועל לאַכען פון די אידען, ביינאַכט האָט ער אַרויפגעלעגט אויפ'ן
האַלז פון דער בהמה אַ שווערען יאָר, וועלכער האָט געפּרעסט איהר האַלז אַ
גאַנצע נאַכט; אויף (מאַרגען אין דער פּריה קומען זיי אָפּנעהמען די רויטע
בהמה, ערשט זיי זעהען צוויי לאַנגע האַר פון איהר האַלז ליגען איינגעפּרעסט
פון דעם יאָר וואָס איז געלעגען אויף איהר, און איהרע אויגען קוקען שקלאַפּיש
אויפ'ן יאָר, זאָגען זיי צום גוי: דו האַסט אונז אָפּגענאַרט! זי האָט אויף
זיך אַ יאָר געהאַט, מיר דאַרפען איהר מעהר ניט האַבען, דער גוי האָט זיי
געמוזט צוריק אַוועקגעבען די געלד, און פון גרויס עגמת נפש, וואָס ער האָט
פאַרלאָרען אזוי פיעל געלד, איז ער געגאַנגען און האָט זיך דערוואַרגען.

קוים האָט זי אויף זיך אַ יאָר, טאַר מען איהר ניט פאַרברענען, ווייל די
רעכטע געפאַהר איז ווען מען האָט אויף זיך קיין יאָר ניט, און ווען מיר זעהען
די לעצטע צייט אין אונזער לאַגער רויט ע ראַדיקאַלען, וועלכע ווילען ניט
האַבען אויף זיך דעם עוֹלָה קדוש ברוד הוא, דעם יאָר פון
גאַט, דעם יאָר פון אידישקייט, און קיין געטליכען שכל האַבען זיי דאָך ניט,
דאָס איז רבותי, די מאָדערנע פּרה אדומה, די פּרה אדומה
פון היינטיגער צייט, מיר וועלען אָט די פּרה אדומה ניט געהן ברענען אין
דעם געווענהליכען זינען פון וואַרט, ערשטענס, וועלען זיי זיך ניט לאָזען,
צווייטענס, זענען מיר קיין גולנים ניט, מיר וועלען קיינעם חס ושלום קיין
שלעכטעם ניט טאָן, מיר האַלטען פון דעם כלל אז ישראל אף על פי שחטאָ

ישראל הוא! אפילו א זינדיגער איד, א פרה אדומה איד, איז אויך א איד. אבער פערברענען די פרה אדומה פון אונזער לאַגער מוזען מיר אין א הע-כערען זין, מיר מוזען איהר פארברענען אין דעם פייער פון אונזער תורה, הלא כה דברי כאש נאום ה', גאט'ס וואָרט איז א שטיק פייער!! מיר דאַרפען ראַטעווען די אומשולדיגע יונגע נשמה'לעך פון די קינדער פון די אידישע אַרבייטער, וועלכע לעהרנען אין די פרה אדומה שוהלעס, אין די רויטע ראַדיקאלע שוהלעס, וואו עס ווערט געפייערט דער יאהרצייט פון קארל מאַרקס און די קינדער ווייסען ניט פון דער קדושה פון משה רבינו, וואו עס ווערט געפייערט ימים טובים וואָס די אידישע געשיכטע האָט זיי ניט פּערהייליגט, און די קינדער דערצעהלט מען ניט וועגען דעם גרויסען יום־טוב פון יום כפור, דעם שבת שבת תו, דער אידעאל פון דער פרה אדומה געזינדעל, דאַרף בעלויבטען ווערען דורך די ליכט און פייער פון אונזער געטליכער תורה. יתמות אים ולא חוטאים, דער פּערוואָן, דער יחיד אינטערעסירט אונז ניט, אָבער דער קאַל לעקטיוו, דער קבוי, די גרופּע, די וועלט־אנשוואונג פון אָט די רויטע ראַדיקאלען אונזערע, אשר לא עלה עליהם עול, וועלכע האָבען ניט דעם יאָר פון הקדוש ברוך הוא, דעם יאָר פון די אידישע טראַדיציע, די אידעע פון דער פרה אדומה דאַרף פאַרברענט ווערען אין דעם געטליכען פייער פון אונזער הייליגער תורה!...

און דער מדרש זאָגט: פרה אלזו ישראל, שנאמר כי כפרה סודרה סוד ישראל, זכו, אשר לא עלה עליה עול — שלא קבלו עליהם עולו של הקדוש ברוך הוא. די פרה אדומה — זאָגט דער מדרש — דאָס איז דאָס אידישע פּאַלק, ווען עס וואַרפט פון זיך אַראָפּ דעם יאָר פון גאט, און דאָן ברענט מען איהר... דער פייער פון דער אינקוויזיציע איז א גוטער ערות... די גאַנצע גוי'עשע וועלט זוכט איהר צו פאַרברענען, פטור ווערען פון איהר... אָבער אומזיסט אייער אַרבייט! אָט גראַדע אין דער צייט ווען איהר האָט איהר שוין פאַרברענט, איהר מיינט איהר זענט שוין פטור פון איהר, גראַדע דאָן קומט די פּערי-גרענטע אש, א פּאַלק א פאַרברענטע, מען האָט פאַרברענט איהר לאַנד, פאַרברענט איהר בית המקדש, מען האָט געברענט איהר תורה אין די גאַסען פון די גרעסטע מדינות, מען האָט געברענט איהרע קינדער, עס איז געבליבען א פּאַלק פון אש און שטויב, אין אָט די אש, די אפר הפרה, מאַכט דיין א טמא וועלט, מטהרת טמאים, פּערשפּרייט גערעכטיגקייט און מאַראַל פאַר דער גאַנצער וועלט, און ווען דו זעהסט איהר אש ליגט אויפ'ן מזבח, אויף דעם מזבח פון דער ברוטאָלישער וועלט, זאָג ניט, אונזער האָפּענונג איז פאַרלאָרען, חס ושלום, פאַרקעהרט, ווען דו זעהסט אז כי שחה לעפר נפשינו, דבקה לארץ בטנינו, אז מיר ליבען שוין אזוי נידעריג, וואָס קען שוין נידעריגער ניט זיין, דאָן קומה ה' עזרתה לנו! דאָן וועט קעמען די געטליכע הילף, און מיר וועלען אויסגעלייזט ווערען פון גלות, און קומען צוריק אין ארץ ישראל.

עס געפינט זיך, רבותי, אַ וואַנדער־שעהנער מאַמר אין מדרש: „משל למה הדבר דומה? לאב וכן שהיו מהלכין בדרך, נתייגע הבן, אמר לאביו: אבא! היכן היא המדינה? אמר ליה: בני, סמן זה יהא בידך, אם ראית בית הקברות לפניך, דע כי המדינה קרובה לך. כך הנביא אומר לישראל, אם ראות הצרות שיבסו אתכם מיד אתם נגאלים, שנאמר יענד ה' — ביום צרה“ (דברים רבה פ"ב, ומדרש שוחר טוב, שם).

אַ פּאָטער און אַ זעהן געהען ביידע אין וועג, האָט זיך איינגעמאַטערט דער זעהן. זאָגט ער: פּאָטער! וואו איז די מדינה? ענטפערט ער איהם: מיינ זעהן! דעם סימן זאָלסטו האָבען, ווען דו זעהסט פאַר זיך אַ בית הקברות, אַ סעמעטערי, זאָלסטו וויסען אַז נאָהענט פון דער סעמעטערי געפינט זיך די מדינה. אזוי — זאָגט דער מדרש — זאָגט דער נביא צו אידען: ווען איהר זעהט אַ גרויסע צרות קומען אויף אייך, איהר זעהט זיך שוין גאָר ניט אָן, די צרות פאַרדעקען אייך, דאַן זאָלט איהר וויסען, קינדער־לאָך, אַז דאַס איז אַ גוטער סימן, אַז באַלד וועט קומען די גאָלד, ווייל אזוי זאָגט דוד המלך ע"ה: יענד ה', גאַט וועט דיר ענטפערען, ווייסטו ווען? ביום צרה! ווען דו וועסט זיך געפינען אין אַ שרעקליכער צרה!...

* * *

פּאָטער און זעהן געהען אין וועג, אַ לאַנגער, לאַנגער וועג, אַ צווייט־ווייזער יעהריגער וועג, אַ שרעקליכער וועג, פול מיט בלוט, אידישע בלוט, צובראַכענע ביינער, אידישע ביינער, אַ וועג פון מסירת נפש אויף יעדען טראָט. דער אַלטער פּאָטער, פון דעם אַלטען דור, וועלכער האָט אַמונה, האָט בטחון אין גאָט, ער ווערט ניט אַיינגעמאַטערט, די תורה, די אמונה מאַכט איהם שטאַרק, מאַכט איהם יונג, אַבער — נתייגע הבן, דער זעהן, דער יונגער, דער מאָדערנער, דער ניט פרומער, ער ווערט איינגעמאַטערט, און ער וויל ניט געהן ווייטער... ער וויל ניט שפּאַנען אין אַ וועג פון דערנער, אַ וועג פון בלוט און פייער... ער וויל אַראָפּגעהן פון וועג... אַבער איין זאך האַלט איהם אָפּ: ער איז אַ נאַציאָנאַליסט, ער פרעגט דערפאַר דעם אַלטען פּאָטער: היכן היא המדינה? עס ווייס, יעדעס פּאָלק האָט זיין מדינה. וואו איז אונזער מדינה? וועלען מיר אַמאָל קומען צוריק אין אונזער מדינה, אין ארץ ישראל? און דער אַלטער איד ענטפערט דעם יונגען אידען: מיינ זעהן, שרעק זיך ניט איבער פאַר דעם וועג, אַט דעם שלעכטען וועג פון בלוט און טרעהרען, געה אין איהם און געה ניט אַראָפּ פון וועג, אייביג וועט זיך דער וועג ניט ציהען, דעם סימן זאָלסטו האָבען, אַז ווען דו זעסט זעהען קברים, צרות, מלחמות, אַ וועלט־איבערקעהרעניש, אַ וועלט־מלחמה, דאַן וועלען מיר אונזער מדינה דערזעהען!...

וואָס זעהען מיר יעצט? יעצט, נאָך דער גרויסער וועלט־מלחמה. די אידישע לאַגע איז שרעקליך, מיליאָנען אידישע קרבנות זענען געבראַכט גע־וואָרען, סברים פון אונזערע קינדער, וועלכע האָבען זיך געשלאָגען און גע־

שטארבען אויפ'ן שלאכט-פעלד פאר דער פרויהייט פון פוילען, רוסלאַנד, רוס
מעניען און פון אלע אנדערע לענדער, וועלכע דריקען אונז פאליטיש, עקאנאָ-
מיש און קולטורעל, איז שרעקליך גרויס, אונזערע קברים זענען פיעל, מיר האָבען
צוגעגרייט אַ שרעקליכען גרויסען בית הקברות. אה, גאָט! וויפיעל
מיליאָנען אומשולדיגע אידישע קברים פון יונגע אידישע קינדער עם געפינען
זיך יעצט אין דער גרויסער וועלט. איז וויבאלד אז מיר זעהען סעמעטערי, אַ
בית הקברות, איז אַ סימן אז המדינה קרובה לנו, אַז ניט ווייט
פון סעמעטערי מוז די מדינה זיין! אונזערע חלוצים האָבען פיעל קברים אין
ארץ ישראל, קברים פון די יעניגע וועלכע זענען געשטארבען על קדושת
הארץ, איבער די הייליגקייט פון ארץ ישראל, און דערפאר זייט ניט פער-
צווייפלט, אידען, מאַטערט זיך ניט איוו, פאַרלירט ניט אייער האָפּענונג, איהר
יונגע אידען, אייך פעהלט, נעביך, אמונה און בטחון אין גאָט. ווען איהר
וואָלט דאָס געהאַט, וואָלט איהר דאָך זעהען אזוי קלאָהר ווי מעגליך, אז המדינה
קרובה לנו! ארץ ישראל איז געווען און ארץ ישראל וועט בלייבען אונזערס!
קיין קראַפט אין דער וועלט וועט ניט קענען צונעהמען דאָס אידישע לאַנד פון
דאָס אידישע פּאָלק, וואו מיר וועלען לעבען דאָרט במהרה בימינו, אמן! ואמן!

פּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ

בשבת הקב"ה ביעקב ובניו, קבע להם ראש חדש של גאולה,
שבו נגאלו ישראל ממצרים, ובו עתידים להתגאל, ורמוז להם
לישראל שהוא ראש להם לחשוקה, שנאמר ראשון הוא לכם
לחדשי השנה (שמות רבה, פט"ו).
דער איד און די לבנה — דער חודש ניסן — דער איד האָט
שונאים און טאַנצט — דוד מלך ישראל חי וקים — די פּגימות
פון דער לבנה — פרויען זיינען ניט מחדש די לבנה — איד
דישע צרות און מסירת נפש.

היינטיגער שבת, איז שבת פרשת החדש. מיר ליינען היינט אין דער
תורה: החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה, היינטיגער
חדש, חדש ניסן, איז דער ערשטער, דער וויכטיגסטער, דער אַנפאַנג פון אַלע
חדשים פון יאָהר. אַלע חדשים פון יאָהר רעכענען זיך פון היינטיגען חודש,
ניסן, אייר, סיון, און אזוי ווייטער.

אין דיוען חודש האָט פּאַסירט דער גרעסטער וואונדער אין דער וועלט;
אין דיוען חודש האָט פּאַסירט דער אויסערגעווענהליכער נס פון יציאת
מצרים, אידען זענען אין דיוען חודש אַרויס פון מצרים, האָבען זיך בע-
פרייט פון גלות, פון נידעריגער, זעהר העסליכער שקלאַפּעריי, און אַלס פרייעס
זעלבסטשטענדיגעס פּאָלק זענען זיי געגאַנגען נעהמען די תורה אין זייער לאַנד,
ארץ ישראל.

און דער ר"ן זכרוננו לברכה באמערקט אין זיינע דרשות, אז וואסער וועלכע זענען געווען אמאל געזאדענע הייסע וואסער און האָבען זיך אָפּגע־ קיהלט אין לייכטער צו אַנוואַרימען זיי, ווי גאַנץ קאַלמע וואסער, וועלכע האָט קיינמאָל ניט געזאָדען, קיינמאָל וואָרעם ניט געווען. אַ חודש אין וועלכען עס האָט שוין פּאַסירט אַ גרויסע היסטאָרישע פּאַסירונג, ווען אַ גאַנץ פּאָלק האָט דאָן צובראַכען די קייטען פון שקלאַפּעריי, און האָט אַ גאַולה געהאַט, אַזאַ חודש איז מעהר מסוגל, פּעהיג און פּאַסיג צו דער אידישער נאַולה, ווי יעדער אַנדער חודש פון יאָהר. און דאָס איז דער סוד פון דער גמרא, וואָס זאָגט: „בניסן ננאלו ובניסן עתידין להנאל“, אום חודש ניסן זענען אידען אויסגעלייזט גע־ וואָרען פון מצרים, און אין דיזען חודש ניסן וועט פּאַרקומען די אַמת'ע, גרויסע אידישע נאַולה, ווען משיח וועט קומען!

החדש הזה לכם! אידען דאַרפען מקדש זיין און דאַרפען מחדש זיין די לבנה! ווייל די גוים זענען געגליכען צו דער זון, און די אידען זענען געגליכען צו דער לבנה. עס קומט סוף חודש, עס ווערט שרעקליך פינסטער, מען מיינט שוין אויס לבנה, זי וועט זיך שוין קיינמאָל ניט אָפּלעבען, קיינמאָל ניט ליכטיגער ווערען, אַם ענדע אָבער ווערט בענייט די לבנה. דאָס רופט זיך אין העברעאיש חדוש לבנה, מען געהט יעדען חודש מחדש זיין די לבנה, אָדער קידוש לבנה, ווייל אין ארץ ישראל פלעגט דער בין דין מקדש זיין דעם חודש דורך עדות, וועלכע האָבען געזעהן די בענייאונג פון דער לבנה, און אין דער צייט פון די חכמי המשנה פלעגט מען מאַכען אויף חדוש לבנה אַ קורצע ברכה, אזוי ווי אויף דער בענייאונג פון דער זון, „ברוך עושה בראשית“ (תוספתא, ברכות, פ"ז, גמרא נ"ט).

דער ירושלמי זאָגט: ברכות י"ג ע"ד) הרואה את הלבנה בחדושה אומר „ברוך מחדש חדשים“, דער וואָס זעהט ווי אזוי די לבנה ווערט ווידער בענייט, דאַרף ער זאָגען: „געלויבט איז גאָט, וועלכער בענייט די חדשים“. היינט גע־ פינען מיר אין אלע אונזערע סדורים אַ געוויסע נוסחא, וועלכע פּאַנגט זיך אַן אַשר במאמרו בראש חקמים וכו', און מיר זאָגען דאָן אַ פּאַר ווערטער וועלכע ערקלעהרען אונז דעם טיעפען געדאַנק און דעם סוד פון חדוש לבנה, מיר זאָגען: וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותה, אזוי ווי די לבנה ווערט בענייט, נאָך די פינסטערניש פון סוף חודש, ווערט ווידער ליכטיג, די לבנה ווערט ווידער געבוירען, אַט אזוי וועט קומען דער ווידערגעבורט און די בענייאונג פון דאָס אידישע פּאָלק (סנהדרין מ"ב, מסכת סופרים פ"ב, אלפסי ברכות סוף פ"ד, רמב"ם הלכות ברכות פ"י, סמ"ג עשין כ"ז, טור אורח חיים סימן תכ"ה).

און ווען מיר טראַכטען זיך אַריין אַ ביסעל טיעפער אין דעם קרוש לבנה, געפינען מיר אין די ברכות פון דער לבנה גאַנץ טיעפע שעהנע געדאַנקען, וועלכע

באשטעטיגען דעם בעוואוסטען כלל אז ישראל נמשלו ללבנה — די אידען זענען געגליכען צו דער לבנה. די פאגע פון דער לבנה איז די איד'שע פאגע, די בענייאונג פון דער לבנה איז די בענייאונג און די ווידערגעבורט פון דאס אידישע פאלק.

בשעת מיר זענען מחדש די לבנה שפרינגען מיר אונטער אקעגען די לבנה און מיר זאגען: כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך, כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה, תפול עליהם אימתה ופחה, אזוי ווי איך טאנץ אקעגען דיר און קען זיך ניט אַנריהרען אָן דיר, אָט אזוי זאָלען ניט קענען מיינע שונאים אַנריהרען זיך אָן מיר, צו טאָן מיר שלעכטעס. אויף זיי זאָל פאָלען אַ שרעק און אַ ציטערניש, און גלייך נאָכדעם זאָגט מען דוד מלך ישראל הי וקים, דוד, דער מלך פון אידען, לעבט און עקזיסטירט (רמ"א א"ח סימן תכ"ו, ב, ראש השנה כ"ה, כוזרו מאמר ב' ס"ד ומאמר ד' סימן כ"ט).

שרעקליך איז דער אידישער לעבען. מאַנכעס מאָל איז זיין לעבען שרעק־ליכער ווי דער שרעקליכסטער טוירט. אויף יעדען שריט און מריט האָט דער איד שונאים, שרעקליכע ביטערע שונאים, וועלכע ווילען איהם אומבריינגען פון דער וועלט מיט די שרעקליכסטע אכזריות, שטעהט דער איד און כאַפּט אַ טעניצל אַקעגען דער לבנה, צו וועלכער דער איד איז געגליכען געוואָרען, און ער בעט גאָט אזוי ווי ער טאָנצט אַקעגען דער לבנה און קען זיך ניט אַנריהרען און איהר, אזוי זאָלען זיינע שונאים ניט קענען אַנריהרען זיך אָן איהם, צו טהאָן איהם שלעכטעס, און דאָן רופט ער אויס מיט הייליגער בעגייסטערונג: „דוד מלך ישראל הי וקים“, דוד דער סימבאָל פון אידישען פאָלק — ווי עס איז בעוואָוסט — און ווען דוד זאָגט אַ קאָפיטעל תהלים, וואו ער רעדט פאַר זיך, ווייסען מיר אז ער מיינט דאָס ניט זיך, נור דאָס אידישע פאָלק, ער רעדט אין נאָמען פון אידישען פאָלק, פון די כנסת ישראל. און דער אַנגעמיינער דוד, דער 17 מיליאָנענדיגער דוד, דאָס אידישע פאָלק, איז — הי וקים!! לעבט און עקזיסטירט אייביג, וועט קיינמאָל ניט אונטערגעהן, וועט בענייט ווערען, אזוי ווי די לבנה ווערט בענייט.

דער וואָס פאַרשטעהט ניט די אידישע נשמה, וועט זיך שטאַרק וואַנדערען יוען ער וועט זעהען אז עס שטעהט אַן אַרימער שניידער, אַן אַפּערייטאָר, אין אַ שרעקליכען פּראַכט ביינאָכט, ווען איז הויז זיינען קיין קוילען ניטאָ, און ער ווייס ניט היינט פון וואָס ער וועט לעבען מאַרגען, און אָט דער אַרימער איד האָט קיין אַנדער דאָגה ניט, נור ער בעט גאָט און ער ווינשט מיט'ן גאַנצען האַרצען ל מלא פגימת הלבנה, די לבנה זאָל קיין פּגימה ניט האָבן בען? !... דער אמת אַבער איז, אַז דער אַרימער פּראָסטער איד פּי הַלַט אינס־טינקטיוו אַז די פּגימה פון דער לבנה איז זיין פּגימה, די פּגימת הלבנה איז גרויס, חלול שבת איז אַ שרעקליכע גרויסע פּגימה ביי אידען, וואָס נמשלו ללבנה, שבת, כשרות, טהרת המשפחה, חנוך הבנים, וואו מען ניט זיך אַ קעהר זעהט מען פּגימות... און ניט נור אין כשרות, ניט נור אין שחיטה איז דאָ

פּנימות, ניט נור מען טאָר אַ בהמה ניט קוילען מיט אַ חלף סיידען ווען דער חלף איז חד וחלק, שאַרף און גלאַט (יורה דעה סימן י"ה, ד, סימן י"ה, הגהת הרמ"א, חולין י'), נאָר דער גאַנצער אידישער לעבען דאַרף זיין חד וחלק, שאַרף און — גלאַט, עס טאָר קיין פּנימות ניט זיין, עס טאָר זיך ניט פאַרטשעפען!... און ווען מיר זעהען אַז אויף דעם פעלד פון חנוך, פון כשרות, פון שבת, איז עפעס ניט גלאַט, עס איז דאָ אַ פּנימה, מוז מען זיך ווענדען צו אַ מומחה ומובהק, ער זאָל אַראָפּנעהמען די פּנימה, דאָס אידישע פּאָלק, אַזוי ווי די לבנה, טאָר אויף זיך קיין פּנימה ניט האָבען, און דערפאַר שטעהט דער איד און בעט "למלא פּנימת הלבנה!"...

און טאַקע דערפאַר זענען די אידישע פּרויען ניט מחדש די לבנה, זיי שעהמען זיך פשוט, ווייל די ערשטע אידישע פּרוי, חוה, האָט געזינדיגט מיט דעם עץ הדעת, און זי, די ערשטע, האָט געמאַכט אַ פּגימה אין דער לבנה... (של"ה דף ע' דע"א).

מען גלויבט, אַז דער וואָס איז מחדש די לבנה, מוּבְטַח לו, איז ער זיכער, שלאַ ימות בתוך החדש, אַז ער וועט ניט שטאַרבען אין יענעם חודש. זעהען מיר דאָר אָבער אמת'ע פּרומע אידען, וועלכע זענען מחדש די לבנה און שטאַרבען דאָר? ! דאַרף מען אָבער וויסען די אידישע געשיכטע און דאָן ווען מען פּערשטעהן דעם זיין, דעם געראַנג פון דיזען גלויבען.

עס איז געווען אַמאָל אַ צייט, דאָס די רעגניערונג, וואו אידען האָבען דאָן געלעבט, האָט אַרויסגעגעבען אַ שרעקליכע גזירה, אַז אידען טאַרען ניט היטען ראש חדש און טאַרען ניט מחדש זיין די לבנה, ווייל אונזערע שונאים האָבען דאָן פּערשטאַנען און געפיהלט דעם סוד פון ראש חדש, אַז דער איד שעפט פון דיזער מצוה בענייסטערונג און גלויבען, שטאַרקען און טיעפען גלויבען, אין די אייביגקייט פון אידישען פּאָלק, און טאַקי דערפאַר האָבען די שלעכטע רעגניערונגען ניט דערלאָזען אונזערע עלטערען צו מחדש זיין די לבנה, אום אַרויסצורייסען ביי זיי פון האַרצען יעדע ברעקעל האַפּענונג אויף דער גאָלד. און מחדש זיין דאָן די לבנה איז געווען, פשוט, סכנת נפשות; זענען אָבער געקומען די חכמי ישראל, די אידישע געלעהרטע, און האָבען פּער־זיכערט אַלע אידען אַז זיי יועט גאַרניט שאַדען, די מצוה וועט אויף זיי מגין זיין, און וועט זיי ראַטעווען פון אַ זיכערען טויט, מובטח לו שלא ימות בתוך החדש, אַז דער וואָס וועט מחדש זיין די לבנה וועט ניט שטאַרבען דורך די רעגניערונג, גאָט וועט העלפען! און יהושע האָט איינגענומען די שטאָרט יריחו, אַזוי וועלען מיר איינגעהמען און באַקעמפען אונזערע שונאים, און ווען יהושע האָט יריחו איינגענומען האָט ער מתקן געווען די תּפּלה פון עלינו לשבח לאָרון הכל, און פּני יהושע בפּני לבנה — אַזוי זאָגט אונז די גמרא — אַז דער פּנים פון יהושע איז ווי דער פּנים פון דער לבנה; דערפאַר זאָגען מיר נאָך קרוש לבנה עלינו לשבח (ועה כל בו סימן ט"ב, שבלי הלקט, סימן קס"ז, אורח חיים סימן תכ"ו).

החדש הזה לכם! דער חדש, די בענייאונג פון דער לבנה אין אַ ביישפיעל צו אייד. אזוי ווי די לבנה ווערט בענייט, אזוי וועלען אידען בענייט ווערען צוריק אויף זייער לאַנד, אין ארץ ישראל, אמן! ואמן!

פֿרשֶׁת הַחֹדֶשׁ

די אידישע גאונים אין גלות — דער גלות איד אין קלאָהר אין הלכות שחיטה — די פרשה פון חודש אין דעם אידישען לעבען — די וואַלקענס אין ארץ ישראל.

שרעקליך איז דער גלות־לעבען. אונזערע גאונים, אונזערע גדולים זענען אין גלות; זיי אַרבייטען, אונזערע גרויסע דיכטער, דענקער, פילאָזאָפֿען, שריפט־שטעלער, רעדנער, וויסענשאַפטס־לייטע רייך צו מאַכען, מיט זייער מאַרץ, מיט זייערע פֿעהיגקייטען פֿרעמדע פֿעלקער, פֿרעמדע שפּראַכען, פֿרעמדע ליטע־ראַטורען! זיי אַרבייטען פֿאַר פֿרעמדע און ניט פֿאַר אונז! די אומשטענדען פון גלות לאַזען ניט ענטוויקלען אונזערע אייגענע כחות אין אונזער אייגענע נעם לאַגער. זאָגט דער מדרש: „החדש הזה לכם — אמרו לפניו; רבנו של עולם ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד, ועדיין לא שלמו? ! אמר להם כבר שלמו, שנאמר הנצנים נראו בארץ, מיד גלו חצוי קיים את ראשיהם שהיו מכוסים (שמות רבה, פט"ו), נאָט זאָגט צו אידען: גענוג גלות! גענוג צרות! איצט קומט די צייט פון דער גאולה, פון אַ נייַעם לעבען. החדש הזה לכם! זאָגען אידען, עם איז נאָך ניט געקומען די צייט. האַסט דאָך געזאָגט אז מיר דאַרפֿען שקלאַפֿען אין מצרים 4 הונדערט יאָהר, און עם איז נאָך ניטאָ קיין פֿיער הונדערט יאָהר! זאָגט גאָט, דער גלות האָט זיך געענדיגט! אַז ענדע מיט'ן ווינטער! יעצט פֿאַנגט זיך אָן אייער פֿריהלינג. און דאָ האַט עפעס וואונדער געשעהען. די צדיקים, וועלכע ביז יעצט זענען געווען זייערע קעפֿ צוגעדעקט, יעצט, צו דער גאולה, האָבען זיי אָפֿגעדעקט זייערע קעפֿ. דאָס איז אַ מליצה. אין גלות האָבען זיי זיך ניט צרויסגעזעהן, אין גלות האַט מען זיי ניט אנערקענט. וואָס קען מען ערוואַרטען פון אַ גלות־פֿאַלק? ! אין דער גאולה־צייט אָבער האָבען זיי אויפֿגעדעקט זייערע קעפֿ, דאָס מיינט זיי האָבען באַקומען זייער פֿרייהייט, וועלכע איז דערשטיקט געוואָרען אין זיי אין גלות.

* * *

און ווער קען צעהלען די מיליאָנען ערמאָרדעטע, געקוילעטע און דערשטיקטע און פֿערפֿאַלגטע פֿאַר די לעצטע 2 טויזענד יאָהר גלות. עם קומט דאָך אויס ווי דער תהלים זאָגט: „כי עֵלֶיך הורגנו כל היום, נחשבנו כצאן מבחה, צוליעב דיר גאָט לאַזען מיר זיך ערמאָרדען יעדען טאָג, מיר זענען פֿעררעכענט ווי שאַה, וועלכע מען האַלט אין איין קוילען, „מה יונה פושטת צאורה לשחיטה כד ישראל“, אידען זענען גענליכען — זאָגט דער מדרש — צו אַ טויב. אזוי ווי די טויב

שטרעקט אויס איהר האַלז צום קוילען, אזוי זענען די אידען. "דער איד לעהרענט אין גלות, ה' לכות שחית ה'", און דער איד אין גלות איז קלאהר, זעהר שטארק בעהאזעננט אין הלכות שחיטה, גאנצע קהלות האָבען געקוילעט זייערע פרויען, זייערע קינדער, זיד אליין און זענען געשטאַרבען על קדוש השם ווען מען האָט זיי געוואָלט שמד'ען; זיי זענען געשטאַרבען מיט שמע ישראל ה' אלחינו ה' אחד אויף זייערע ליפען!! און משה רבינו, דער געמליכער מענש, דער איש אלהים, ווען ער האָט זיך פערטיעפט אין די אידישע פראַבלעם, ווען ער האָט געזעהן ברוח הקודש וואָס מיט אידען וועט פאַסירען אין גלות, ווי גאנצע אידישע קהלות וועלען אויסגעקוילעט ווערען, איז איהם געווען שווער צו פערשטען, פון וואָנען נעהמט זיך צו אידען אזא געמליכער כח צו לאַזען זיך און די קינדער קוילען על קדוש השם!! זאָגט רבי עקיבא: זה אחד מג' דברים שנתקשה משה והראהו, הקדוש ברוד הוא באצבעו וכו', ויש אומרים אף שחית ה' נתקשה משה, שנאמר זה הרבר אשר תעשה את המזבח (מכילתא וילקוט תרומה).

איז אונזער לעבען טרעט יעצט אריין די פרשת החודש, עס נעהט די פרשה החודש יעצט ניט נור דיוען שבת, נור יערען טאָג. ארץ ישראל ווערט געבויעט, די העברעאישע שפראך ווערט גערעדט און אָפגעלעבט אין דעם מויל פון אונזערע יונגע זיהן און טעכטער, מיר ווערען יעצט בענייט, עס איז פרשת החודש, און דאָס ווענדט זיך יעצט אָן אונז אליין: זענען מיר איצט גרויס גענוג פאַר אַט דיזע גרויסע שעה, די שעה פון אונזער גאולה? וועלען מיר וועלען, שטארק וועלען, וועלען מיר פאויטיוו אויסגעלייזט ווערען. היים! אים בקולו תשמעו! החודש הזה — דיזע בענייאונג — די בענייאונג פון פאַלק, לאַנד, שפראך, לכּם! דאָס באלאַנגט צו אייך אליין. זאָגט דער ילקוט: החודש הזה לכּם — הוא מסוד בידכם, ואין אתם מסורין בידו... (ילקוט, בא), די גאנצע בענייאונג ליגט אין אייערע אייגענע הענר. ווען איהר וועט נור שטארק וועלען האָבען די גאולה, וועט איהר אויסגעלייזט ווערען!

דער אומגליק אבער איז, אז ווען דעם אידען איז נומ, ווען די זון שיינט, בענקט ער ניט נאָר זיין לאַנד, נאָר ארץ ישראל, "וישמן ישורין ויבעט", נור דאָן ווען דער אידישער הימעל ווערט פערוואַלקענט, ווען די וואַלקענס פערפינסטערען דעם אידישען הימעל, ווען זיין לעבען ווערט שרעקליך פינסטער, דאָן איז די וואַלקענס בריינגען איהם אין ארץ ישראל... און אפילו משיח וועט קומען מיט די וואַלקענס... עם ענני שמיא... זאָגען אונז זערע חכמים זכרונם לברכה: "והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני בירושלים, והאיך באים ראש חודש ושבת מסוף העולם? אלא העבים באים וטוענים אותם ומביאים אותם לירושלים, והם מתפללים שם בבקר, והוא שהנביא מקלסם מי אלה כעב תעופנה (פסיקתא), וואַלקענס — זאָגט דער פסיקתא — וועלען בריינגען די אידען

אין ירושלים... און זיי וועלען מתפלל זיין אין ירושלים אין דער פריה, ווען די גאולה שיינט. ווען קיין נאכט וועט שוין מעהר ניט זיין אין זייער לעבען, און דער נביא זאגט אויך, אידען וועלען פליהען אין ארץ ישראל מיט דעם וואלדען... עס איז טרויעריג, זעהר טרויעריג. די אידען פון אמעריקא האבען געקענט לייכט און שנעל אויפבויען ארץ ישראל, אבער, גאט צו דאנקען, די זון שיינט, און קיין וואלדענס איז, גאט צו דאנקען, ניטא, און דערפאר ווערט ניט געבויעט ארץ ישראל אזוי ווי זי האט געקענט און געדארפט געבויט ווערען. די ארימע הונגעריגע אידען פון פוילען האבען היינטיגען יאהר געגעבען מעהר געלד פאר'ן נאציאנאל-פאנד, וועמעס צוועק איז צו קויפען לאנד אין ארץ ישראל, א סך, א סך מעהר ווי די זאטע, רייכע און גליקליכע אידען פון אמעריקא!...

דער קרבן פסח, וועגען וועלכען מיר ליענען היינט, איז דער סימבאל פון אידישען נאציאנאליזם: „כל ערל לא יאכל בו“, ער קען זיין א פרומער און גוטער גוי, ער קען זיין דער פערזענליכער גוטער פריינד פון רבינו הקדוש, ער קען זיין פון די חסידי אומות העולם, דער גוי וועט עולם הבא האבען, אבער דעם קרבן טאר מען ניט עסען. „החודש הזה לכם — ולא לאומות העולם“, דאס איז א אידישער נאציאנאלער מאכל, נור פאר אידען, ניט פאר גוים. אנטונינוס האט געזאגט צו רבינו הקדוש: וועסטו מיר געבען עסען פון דעם לוי'תן אויף יענער וועלט? ענטפערט איהם דער רבי: יא, איך וועל דיר געבען דעם לוי'תן עסען. פרעגט איהם אנטונינוס: ווארום האסטו מיר פון דעם קרבן פסח ניט געגעבען צו פארווכען אפילו, און פון דעם לוי'תן גיסטו מיר? זאגט רבי: וואס זאל איך דיר טאן, מיין פריינד, אז ביים קרבן פסח האט די תורה אונז אנגעזאגט: כל ערל לא יאכל בו! אז דער וואס איז א ערל, ניט גע'מל'טער, טאר ניט עסען דעם קרבן פסח. ווי אנטונינוס האט דאס דערהערט, איז ער געגאנגען און האט זיך מל געווען. „אנטונינוס אמר לרבי מייכילתי את מן לוי'תן לעלמא דאתי? א"ל אין, א"ל מן אומד פסחא לאו אייכלתנו, ומן לוי'תן את מוכול לי? א"ל מה געבוד לך, באימד פסחא כתיב כל ערל לא יאכל בו, כיון דשמע כן אזל וגזר (ירושלמי פ"א דמגילה, ועיין תוספות ע"ה י' ע"ב).

דער גוטער און פרומער אנטונינוס איז בארעכטיגט צו עסען דעם לוי'תן, אבער ניט דעם קרבן פסח, סידען ער זאל בריינגען א קרבן צום יודענטהום. ער זאל זיך מל זיין!...

און ווען מען בריינגט דעם קרבן פסח דארף מען שפריצען זיין בלוט אויף די „שתי המזוזות“ און אויף דעם „משקוף“, דאס מיינט צו הוייליגען דאס אידישע הויז מיט קרבנות בלוט. עס פאדערט זיך וויקלדיג א שווערער קרבן אום צו האבען א אידישע הויז, וועלכע האט פלאץ פאר'ן שבת קודש, פאר יום טוב, פאר א כשר'ע קיך, פאר אלעס וואס איז ביי אונז הייליג און טהייער. זאגט אונז טאקי דערפאר די תורה:

„והיה הדם לכם לאות על הבתים“, די בלוט וועט אָנצייגען די אידישקייט פון אייערע הייזער! ...

און דער איד אין גלות איז דער קרבן פסח פון דער ניט־אידישער וועלט. די גרעסטע און שרעקליכסטע פאָגראַמען אויף אידען אין רוסלאַנד פלעגען פאַרקומען אום פסח. דער איד איז אימער געווען אַ קרבן פסח. מען גיסט און מען שפּריצט זיין הייליגע אונשוֹלדיגע בלוט, ושחטו אותו בין הערבים, אימער אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, ווען עס איז געווען אַ צייט פון בין הערבים, ניט טאַג און ניט נאַכט, אַ צייט וועלכע רופט זיך אין העברעאיש „תּוֹפֵת הַמַּעֲבֵרָה“, פון אַנדערש ווערען, דאַן איז דער איד אימער געווען דער ערשטער כפרה־הינדעל, מען האָט אַיהם געקוילעט פאַר פרעמדע זינד, ושחטו אותו בין הערבים, אידען זענען די קרבנות פון פסח. פסח מיינט אין העברעאיש, איבערהיפּען, מיר האָבען אימער איבער־געהיפּט, אַנטלאָפּען פון די גוֹי'עשע קולטור, פון אַסימילירען זיך מיט פרעמדע פעלקער. אויף דערויף זאָגט די תּוֹרָה: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, אין דער שרעקליכער פינסטערער נאַכט פון גלות דאַרפט איהר זיצען אין אייער הויז, אין אַ אידישע הויז, אין אַ אידישער סביבה. געהט ניט אין אַ פרעמדער סביבה, אין פרעמדע הייזער. דאָס וועט מווען גערויערען די גאַנצע נאַכט פון גלות, ביז עס וועט אָנפאַנגען טאַגען אויף דער וועלט, ביז עס וועט ווערען ליכטיגער אויף דער וועלט, עד בוקר! ... און פאַרגעסט ניט אז „ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם“, דאָס זאָל זיין אַ געזעץ צו דיר און צו דיניע קינדער.

די בלוט פון דעם קרבן פסח און די בלוט פון מילה האָבען אויפגעהאַלטען דאָס אידישע פּאָלק ביים לעבען, ער זאָל ניט אָפּשטאַרבען, ער זאָל זיך ניט אויסמישען מיט אַלע אַנדערע פעלקער. זאָגט גאָט: ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיו ואומר לך בדמיו חיי, ואומר לך בדמיו חיי, דער איד ווערט געטראַטען אין זיינע אייגענע פּערגאַסענע בלוט. זאָגט גאָט צום אידען: מיט דיין פּערגאַסען בלוט וועסטו לעבען בלייבען. זאָגט דער מדרש: „זה דם פסח ודם המילה“, די בלוט פון קרבן פסח און די בלוט פון מילה (מ"ר שה"ש, פ"י).

* * *

החדש הזה לכם! די בענייאונג פון דער לבנה איז אַ ביישפּיעל צו אייך! אַזוי ווי די לבנה ווערט בענייט, אַזוי וועט איהר בענייט ווערען. די גוים זענען געגליכען געוואָרען צו דער זון: זי איז ליכטיג, זי איז גוט. די וועלט בעלאַנגט יעצט צו זיי, זיי האָבען די ערד, די טייכען, די ימים, מיליטער, אַרמעען, געלד, קראַפּט, מאַכט, רעגירונגען — דאָס איז די זון! אידען זענען געגליכען צו דער לבנה: אַ שוואַכע ליכטיגקייט. קריגען נעביד די השפּעה פון דער זון. ווי עס דריקט זיך אויס דער גרויסער רעליגיעזער, נאַציאָנאַלער פּילאָזאָף און דיכטער רבי יהודה הלוי: „אתמה מאד על מאור היום אשר יורה אל כל, אבל יחשיך אלי ואליד“. ר' יהודה הלוי וואונדערט זיך אויף די זון, אויף דער ליכ־

טינגקייט פון טאג, וועלכע שיינט און לייכט צו אלעמען, אבער זי איז פינסטער און לייכט ניט צום אירישען פאלק, און צום דיכטער פון פאלק.

עס איז א גוט־בעקאנטער פאקט, דאס ווען די לבנה ווערט גאנץ נאָהענט צו דער זון ווערט פינסטער איהר אייגענע לייכטיגקייט, און אויב זי ווערט ווייטער פון דער זון, ווערט די לבנה־ליכט שטארקער. ווען דער איד, וועלכער איז גע־נליכען צו דער לבנה, ווען ער רוקט זיך צופיעל צו צו דער זון, צו די גוים, אזוי ווערט פערלאָשען זיין לייכטיגקייט, זיין תורה, זיין ליטעראַטור, זיין קולטור, ער ווערט אינגאנצען אויס איד, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, וואָס ווייטער ער ווערט אבער פון דער גוי'עשער וועלט, אַלץ שטארקער ווערט זיין אייגענע לייכט, זיין אייגענע תורה, זיין אייגענע קולטור. די לבנה, דאָס אירישע פאלק, האַרף זיך דערווייטערען פון פרעמדע לייכט, „קומי אורו כי בא אורך!! לייכט, דו איריש פאלק, מיט דיין לייכטיגקייט, מיט דיין תורה.

„כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יורח כבוד ה'." ווען פינ־סטערניש וועט צודעקען די גאַנצע וועלט און אַלע נאַציאָנען פון דער וועלט, אויף דיר אבער, דו איד, וועט לייכטיגקייט זיין, עס וועט שיינען דער כבוד פון גאט, די אירישע לבנה וועט בענייט ווערען. ה ח ד ש ה ז ה ל כ מ !!

צו מעות חטים

(אַן אַפּיעל צום עולם, מען זאָל געבען מעות חטים)

החדש הזה לכם, קבעו החדש הזה לי ולכם, ותחיה שמחתכם שלמות, אפילו מי שהוא עני (שמות רבה, פ' ט"ו).

דער מנהג פון מעות חטים — ווער דאַרף געבען מעות חטים — ווארום דאַרף מען געבען מעות חטים? — מעות חטים איז אַ גוטע אינוועסטמענט — דער רמב"ם איבער אידען וואָס גי־בען ניט קיין מעות חטים.

עס איז אַ הייליגער מנהג ביי אירען שוין פון זעהר, זעהר לאַנג צו זאָרגען פאַר אונזערע אַרימעלייט, זיי זאָלען האַבען אַלעס וואָס זיי דאַרפען פאַר פּסח, אַמאָל פּלעגט מען זיי געבען ווייץ און מעהל און זיי פּלעגען דערפון באַקען מצות (ירושלמי ב"ב פרק א' הלכה ו'), און ווען מען גיט געלד, פּלעגען זיי פאַר די געלד קויפען ווייץ און מעהל צו באַקען מצה. דערפאַר רופט זיך דאָס ביז היינטיגען טאָג „מעות חטים", די געלד פאַר ווייץ. דער ירושלמי וויל האַבען, אַז ווען איינער באַזעצט זיך אין אַ נייער שטאָרט און האָט דאָרט גע־וואָהנט 12 חדשים, איז אויב ער איז רייך — מוז ער געבען מעות חטים, און ווען ער איז אַרעם, קומט איהם מעות חטים. און עס איז אַ מנהג אין אַלע אירישע קהלות צו פערפּליכטען דעם עולם דאָס זיי מוזען געבען מעות חטים צו די אַרימע לייט פון שטאָרט (אור זרוע, הלכות פּסחים סימן רנ"ה).

דער סמ"ק זאָגט, אַז היינטיגע צייטען דאַרף מען ניט אַ גאַנצען יאָהר, 12 חדשים, נור עס איז גענוג 30 טעג, סיי אויף צו געבען מעות חטים, סיי אויף

צו נעהמען, און ווען ער דענקט בלייבען וואָהנען אין זיין נייער שטאָדט דאָרף ער געבען מעות חטים באלד, ניט וואַרטען 30 טעג. דער פּר י מגדים זאָגט, אז מען דאָרף אָפּשאַצען וויפּיעל יעדער בעל הבית קען געבען פאַר מעות חטים און אזוי פּיעל דאָרף מען פון איהם פּאָדערען, און דער וואָס ניט פאַר מעות חטים, צו העלפען די אַרעמע לייט אויף פּסח, כאַנגעהט אַ שרעקליכען גרויסען פּאַרברעכען: די אַרימע לייט קוקען, נעכיד, אַרויס אויף זיין הילפע און ער וויל זיי ניט העלפען. ווי שרעקליך דאָס איז!!

מען דאָרף העלפען דעם אַרימאָן אין יעדער צייט ווען ער פּערלאַנגט אַונזער הילפע, מען דאָרף איהם העלפען יעדען יום טוב, אָבער אַונזערע חכמים זאָגען מתקן געווען צו האַבען אַ ספּעציעלען פּאַנד דערפאַר אַ מעות חטים פּאַנד, דוקא פאַר פּסח, ווייל פּסח איז דער יום טוב פון פּרייהייט, פון גלייכהייט, יעדער זיצט צום סדר אין דער פּסח־נאַכט מיט דער פּאַמיליע, און דאָן זאָלען די אַרימע זיצען הונגעריגע און פּערשמאַכטע. דאָס וואַלט געווען גרויזאָם, שרעק־ליך, ניט אידיש און ניט מענשליך. און נאָך אַ טעג: חמץ טאָר ער ניט עסען, מצה קאַסט טייער און ער האָט קיין געלד ניט פּאַרוואָס צו קויפען מצה, ווען מיר וועלן איהם ניט העלפען אויף פּסח, איז אַדער ער וועט מיט זיינע קינדערלעך הונגערען אין דעם גרויסען יום טוב פון פּרייהייט, אַדער ער וועט עסען חמץ און די שולד וועט דאָן פּאַלען, חס ושלום, אויף אַונזערע קעפּ, דערפאַר מוז ער מיר באַזאָרגען די אַרעמע לייט מיט מצה און וויין און אַלעס וואָס ער באַדאַרף האַבען אויף פּסח (זעה מצה יהודה, משנה ברורה אורח חיים, סימן תר"ט).

רבתי! אַ גאַנצע ווינטער האָב איך צו אייך אָפּעלירט פאַר געלד, פאַר אַרץ ישראל, פאַר תּלמוד תּורה'ס, פאַר ישיבות, פאַר די חברה משניות, פאַר די מלביש אַרומים פאַר קראַנקע, פאַר אַרימע, איך האָב געבעטען פאַר זיי געלד, און איהר האָט אימער געגעבען, איהר ווערט אָבער ביי זיך אין האַרצען אין כּעס וואָס איך "רייס" צופּיעל, וואָס איך האַלט אין ראַבירען איהר, וועל איך אייך זאָגען, רבתי, אז פאַר אייער כּעס האָב איך קיין מורא ניט, ווייל איך בין אַ שליח מצוה, די אַרעמע לייט פון דער סביבה האַבען מיר געשיקט צו מאַכען אַן אָפּיעל פאַר זיי היינטיגען שבת. עס האַבען מיר געשיקט צו טאָן אַט דיזע היי־ליגע אַרבייט אַלטע שוואַכע, קראַנקע און אַרימע, יתומים און אַלמנות, אומגליק־ליכע, פּערצווייפּעלטע, זייער שליח בין איך, איך בין אַ שליח מצוה, און די גמרא זאָגט דאָר, שלוחי מצוה אינן נזיקין, לאַ בהליכתן ולאַ בחזירתן, אַ שליח מצוה קען קיינמאַל קיין היזק ניט האַבען, די מצוה היט איהם אויס פון אַלע אומגליקען. דערפאַר האָב איך פאַר קיין זאך קיין מורא ניט, און איך ווייס אז איהר זענט טאַקו גערעכט, איהר האַלט כּסדר אין איין געבען, אָבער, רבתי, איך ווינט אייך, אז ווהי למשסה שוסיך! אז ווען עס איז חס ושלום באַשערט אז מען זאָל אייך ראַבירען, מאַכען אַ "האַלד־אַפּ", זאָל דאָס ניט פּאַרקומען פון אמת'ע רויבער, נור ווהי למשסה, שוסיך! דיינע אייגענע רויבער זאָלען

דיך ראבירען, די ישיבות, די תלמוד תורה'ס, ארץ ישראל, מעות חטים. ורחקו ממך כל מבליעך, ווען דו וועסט געבען געלד אויף צדקה, אויף מעות חטים, וועלען דערווייטערט ווערען פון דיר די אמת'ע רויבער, וועלכע ווילען דיר איינ-שלינגען. דאס איז א גוטע „אינוועסטמענט“, עס וועט זיך אייך גוט באצאָהלען. איד בין זיכער, רבותי, אז איהר וועט זיך ניט זעצען פסח צום סדר סיידען איהר וועט פריהער באזאָרגען די אַרימע לייט, זיי זאלען האָבען וואָס צו עסען פסח, אויב ניט וועט דאָך אייער יום טוב ניט זיין קיין ריכטיגער יום טוב, ווייל אַט אזוי זאָגט דער רמב"ם זכרונו לברכה. לייענט גוט זיינע ווערטער און מאַכט עס בעקאנט צו אַלע אייערע פריינדע און בעקאנטע.

דער רמב"ם זאָגט אזוי: „כשהוא אוכל ושותה ביום טוב חייב להאכיל לגה, ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים; אבל מי שנועל דלתות חצרו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כרסו ועל אלו נאמר: זבחיכם כלחם אינים להם כל אוכליו ישמאו כי לחמם לנפשם לא יבוא בית ה' — הושע ט, ד' — ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר: וזרותי פרש על פניכם פרש חגיכם — מלאכי בל, ג — (רמבם הלכות יום טוב פרק י', הלכה י"ח).

ווען אַ איד עסט און טרינקט אום יום טוב — זאָגט דער רמב"ם — דאָרף ער געבען עסען דעם גה, דעם יתום, די אלמנה, און אַלע אַנדערע אומגליקליכע אַרעמע לייט, אָבער דער יעניגער וועלכער מאַכט צו די טויערען פון זיין הויף, ער עסט און טרינקט, ער און זיין פרוי און זיינע קינדער, און ער ניט ניט עסען און ניט ניט טרינקען צו אַרעמע לייט, צו פערביטערטע אומגליקליכע נשמות, איז דאָס ניט קיין שמחת יום טוב, ניט קיין שמחת מצוה, נור די שמחה פון זיין בויך, זיין מאַגען. זיין בויך פּרעהט זיך, ווייל ער פאַקט אין איהם אַרין אַ גוטע יום־טוב'דיגע סעודה. דאָס איז „סטאמעק“ שמחה, ניט קיין יום טוב שמחה! און אזאָ סעודה איז טמא, און אזאָ שמחה איז אַ גרויסע שאַנדע, אַ שאַנדע פאַר דעם יעניגען וואָס עסט אַליין און גיט ניט קיין אַרימאָן.

רבותי, אין מיין שטימע הערט איהר איצט די שטימע פון יתומים, די שטימע פון עלענדע, אומגליקליכע אלמנות, די שטימע פון אַרימע, קראַנקע און שוואַכע — זיי בעמען מצה אויף פסח! ווען אייערע קינדער, זאָלען געזונט זיין, וועלען זיצען מיט אייך צוזאמען פסח צום סדר זאָטע, אָנגעטהאָנענע אין פינע מלבושים, פּרעהליכע, גליקליכע, טאַרט איהר ניט פאַרגעסען אז קינדער פון אייער פאָלק, בלוט פון אייער בלוט, קינדער וועלכע קענען ניט זאָגען: פאַטער, איד וועל דיר פּרעגען 4 קשיות, ווייל אַט יענע אומגליקליכע קינדער האָבען ניט קיין פאַטער! זיי ווילען כאַטש מצה צום פסח'דיגען טיש, קינדער וועלכע האָבען, ניט פאַר אונז געדאַכט, פאַרלאָרען די טייערסטע, דאָס הייליגסטע, דאָס נוצליכסטע אין דעם קינדערשען לעבען, זיי האָבען פּערלאָרען זייער מוטער, זיי האָבען געביך ניט, די אומגליקליכע, קיין מאַמע, און דער פאַטער ליגט קראַנק, אין הויז איז ניטאָ קיין פּיצעל, קיין ברעקעל, קיין פונק, פון פרייד, העלפט

זיי אויף פסח! העלפט מיט אייער דאלער אַריינצובריינגען כאָטש אַ קליינעם שטראַהל פון ליכטיגקייט אין די עלענדע אומגליקליכע נשמה'ס פון יענע קינדער, יתומים און אלמנות אין דער הייליגער נאכט פון פסח! ...!

און אַט דאָס זאָגט דער מדרש: קבעו הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לִי וְלָכֶם, ותהיה שמחתכם שלימה אפילו מי שהוא עני (שמו"ר פ' ט"י), באשטימט דעם חודש ניסן פאַר מיר און פאַר אייך, ניט נור איהר זאָלט זיך פרעהען אום פסח, ניט נור דאָס זאָל זיין אייער חודש, נור מאַכט עס זאָל זיין אויך מיין חודש, גאָט ברוד הוא זאָל זיך פרעהען, און גאָט פרעהט זיך ווען מען העלפט דעם אַרימאָן, כִּי הוּא יַעֲמֹד לִי מִיּוֹם אֲבִיּוֹן, גאָט שמעהט אימער — זאָגט דער תהלים — צו די רעכטע האַנד פון דעם אַרימאָן. דער זוהר הקדוש זאָגט אַז דִּי תְּפִלָּה לַעֲנִי אִינוּ בִּי גֵאָט שטאַרקער ווי תְּפִלָּה לַמֶּשֶׁה און תְּפִלָּה לַרֹדֶף, און, זאָגט דער רבנו של עולם, ווען איהר געהט זיך פרעהען אום יום טוב מיט דעם שמחת יום טוב, זעהט, אידען, אַז אייער שמחה זאָל זיין אַ גאַנצע, אַז נצע, אַז עכטע, אַ פּאָלשטענדיגע שמחה, אפילו מי שהוא עני! אַ גאַנצע שמחה ביי אידען קען נור דאָן זיין, ווען אפילו דער אַרימאָן פרעהט זיך אויך, און די תורה זאָגט: ושמחת בחגך אתה וכו', והגר והיתום והאלמנה, ניט נור דו דאַרפסט זיך פרעהען אין דיין יום טוב, נור דו דאַרפסט זעהן דאָס אויך דער גר, דער עלענדער, די אלמנה, די יתומים, אַלע זאָלען זיך פרעהען מיט דיר צוזאַמען אום יום טוב, דאָן, נור דאָן, תהיה שמחתכם שלמה, וועט אייער שמחה זיין אַ פּאָלקאמענע, אַ גאַנצע שמחה!

רבתי! פסח ביי נאכט צום סדר וועט איהר דאָך זאָגען כל רכפין ייתי ויכיל! דער וואָס איז הונגעריג זאָל קומען און עסען. דאָס מיינט, איהר זענט זיכער אַז קיין אַרימאָן וועט ניט דאַרפען קומען צו אייך עסען, ווייל איהר האָט באַזאָרגט די אַרעמע לייט אַז זיי זאָלען האָבען גענוג צו עסען. איהר וועט דאָס זאָגען מיט שטאַלי, וויסענדיג אַז איהר האָט פאַר פסח געטהאָן אייער היי־ליגע פּפליכט! רבתי! יעדערער וואָס נעהמט ניט מעות חטים דאַרף געבען מעות חטים. זאָל אייך גאָט העלפען אַז איהר זאָלט אימער קענען געבען און ניט חס ושלום נעהמען. העלפט דעם אַרימאָן און גאָט וועט אייך העלפען! און מיר וועלען זוכה זיין צו פייערען פסח אין ארץ ישראל, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

שבת הגדול

די בעדימונג פון שבת הגדול — די הייליגע ערציהונגס-
ארבייט פון אליהו הנביא — די פארשטערמע שבתים — עלי-
טערען און קינדער — שבת'דיגע זמירות מיט וואַכעדיגע מרעה-
רען — אליהו און משיח — אליהו'ס כוס פסח צום סדר —
די נויטיגקייט פון שלום — ווען קינדער שפיעלען מיט
מלאכים.

היינטיגער שבת איז ניט אַ געוועהנליכער שבת ווי אַלע שבתים פון אַ גאַנצען
יאָהר. דיווען שבת רופען אַלע אידען פון דער וועלט דער גרויסער שבת,
אָדער, ריכטיגער געזאָגט, שבת הגדול. מיר ווייסען דאָך דעם אמת, דאָס
יעדער שבת איז גרויס, יעדער שבת איז הייליג, איז דאָך די פראַגע וואָרום
רופט מען עפעס דיווען שבת שבת הגדול?!

א) ווייל דער חודש ניסן, אין וועלכען אידען זענען אַרויס פון מצרים,
איז דאָן אויסגעפאלען דאָנערשטאָג. זיי האָבען גענומען דעם קרבן פסח 10 טאָג
אין מאַנאָט ניסן, וועלכער איז דאָן אויסגעפאלען אום שבת, דער שבת
וואָס פאַר פסח. אידען האָבען זיך דערשראָקען און האָבען געזאָגט: הן נזכח
את תועבת מצרים לעיניהם, ולא יסקולנו? ! (שמות ח' כ"ב). איז דען מעג
לִיך אַז מיר וועלען געהמען שעכטען זייער גאָט — דער גאָט פון די מצרים איז
געווען אַ שעפּס — און זיי וועלען אונז ניט פאַרוואַרפען מיט שטיינער? ! האָט
גאָט געזאָגט צו די אידען: איהר וועט זעהן די וואונדער וואָס איך וועל טאָן
מיט אייך! ווען די מצרים האָבען דערזעהן ווי זייערע פּערהאַסטע אידען,
וועלכע זענען דאָך זייערע שקלאַפּען, זיי שלעפען זייערע געטער און בינדען זיי
צו צו די פּיסלעך פון זייערע בעטלעך, זיי זאָלען דאָרט וואַרטען ביז דעם 14טען
טאָג פון ניסן און דאָן וועט מען דאָס קוילען פאַר אַ קרבן פסח, זענען זיי ווילד
געוואָרען פון כעס, האָבען געוואַלט אויסקוילען אַלע אידען, און געמליכע וואונ-
דער! זיי זעמען מאַכטלאָז, קראַפטלאָז געוואָרען און זיי האָבען ניט געהאַט די
מעגליכקייט צו טהאָן שלעכטעס די אידען, און די אידען זענען געבליבען גאַנץ,
אונבאַשעדיגט, און אַט צוליעב דיווען גרויסען נס, וואָס האָט פאַסירט יענעם
שבת פאַר פסח, רופט זיך פון דאמאָלסט אַן דער שבת וואָס פאַר פסח שבת
הגדול. דער גדול מיינט דער גרויסער נס, וואָס האָט געטראָפּען
אידען יענעם שבת, און דערפאַר איז געבליבען אויף אייביג דער נאָמען פון
דיווען שבת — שבת הגדול!! ! (סדר רש"י, סימן שג"ב, הוצאת בא בער
צד חקו, יבל בו סימן מ"ז).

ב) אַן אַנדער ערקלעהרונג איז דאָ, ווייל אין דיווען שבת פאַרבריינגט
דער עולם כמעט דעם גאַנצען טאָג אין שוה"ל. אין דער פריה דער שבת'דיגער
דאָזונגען און די פיעלע פּיוטיים, וועלכע מען זאָגט צו שחרית און צו מוסף, אין
וועלכע עס געפינען זיך די דינים פון פסח, און בייטאָג געהט מען הערען די
דרשה פון רב. דער רב וועלכער זאָגט ניט קיין דרשות אַ גאַנץ יאָהר האַלט אָבער
אַ לאַנגע דרשה אום שבת הגדול. דערפאַר רופט מען דעם שבת דער גרויסער

שבת, ווייל דורך די פיוטים און די דרשות פון יענעם טאָג ווערט ער גרויס און וויכטיג, ער ווערט אַ שבת הגדולה!! (שבלי הלקט סימן ה'ה).

ג) דער שבת פאר פסח איז דאָן אויסגעקומען 10 טאָג אין ניסן. אין אַט יענעם שבת האָט מען זיי אָנגעזאָגט צו נעהמען דעם קרבן פסח, און זיי האָבען געמאַכט אַ גוטען אָנהויב. זיי האָבען יענעם שבת אָנגעפאָנגען טהאָן מצוות, אין אַ טאָג אין וועלכען עס ווערט אויפגעטהאָן אַ גרויסע זאך, אזאָ טאָג רופט זיך אַ גרויסער טאָג, און דערפאר רופט זיך דער שבת שבת הגדולה (אבודרהם).

ד) עס זיינען דאָ געוויסע שבתים אין יאהר וועלכע טראָגען אַ ספעציעלען נאָמען, און דעם נאָמען האָט מען גענומען פון אַ געוויסען וואָרט, וועלכער געפינט זיך אין דער הפטרה, וועלכע מען לייענט יענעם שבת. למשל, שבת חזון — ווייל דאָן לייענט מען אין דער הפטרה חזון ישעיהו, רופט מען דעם שבת, שבת חזון, אָדער שבת שובה, ווייל דאָן לייענט מען אין דער הפטרה שובה ישראל, רופט זיך דער שבת שבת שובה, און אַט אין דעם שבת וואָס קומט אויס פאר פסח לייענט מען אין דער הפטרה די ווערטער פון דעם אונטערשטערבליכען נביא מלאכי: „הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, דערפאר רופט מען דעם שבת — שבת הגדולה (מטה משלח סימן תרפ"ג). אין אַ טאָג וואָס אין איהם לייענט מען וועגען די גרויסע אַרבייט פון אליהו הנביא, אַז ווהשיב לב אבות על בנים ולב בנים אל אתותם, אַז די האַרץ פון די עלטערען און די האַרץ פון די קינדער וועלען זיך פאַראייניגען, אַז דער יונגער אידישער דור וועט האָבען אזאָ גוטע אידישע האַרץ ווי דער אַלטער דור האָט געהאַט, אַ האַרץ וואָס פיהלט דעם קרעכץ, דעם וועהטאָג פון דאָס אידישע פּאָלק, אזאָ טאָג, ווען ער וועט קומען, און אזאָ שבת, וועלכער רעדט וועגען געבען אונזערע קינדער אַ גוטע אידישע ערציהונג, אין ניט קיין געוועהנליכער שבת, נור — שבת הגדולה.

דער שבת פלעגט אמאָל, פאַרצייטען, פאַראייניגען עלטערען מיט קינדער מעהר ווי יעדען טאָג פון וואָך, ווייל אויב אין דער וואָכען האָט ווען געקענט פאַסירען דאָס די עלטערען זאָלען ניט עסען צוזאַמען מיט די קינדער אין איין צייט — אַ זאך וואָס האָט זעלמען פאַסירט — האָט דאָס קיינמאָל ניט געקענט פאַסירען שבת, שבת פלעגט די גאַנצע פאַמיליע עסען צוזאַמען, זינגען זמירות צוזאַמען, פייערען די קדושה פון שבת צוזאַמען, אַך ווי שעהו, הייליג און געטליך דאָס אין געווען. דער שבת האָט פאַראייניגט די הערצער פון עלטערען און קינדער, ווען מיר לעבען אָבער אין אזאָ אומגליקליכער צייט, ווען דער חלול שבת בושעוועט ווי אַ שרעקליכע מנפה, יעצט טהיילט דער שבת פונאַנדער די האַרץ פון די עלטערען און די האַרץ פון די קינדער ערגער ווי יעדען טאָג פון וואָך, שבת זיצט דער אַלטער פרומער פאַטער ביים שבת'דיגען טיש, זינגט שבת'דיגע זמירות, און אַ זורדיגע טרעהר פאַלט אַראָפּ פון די אַלטע אויגען, דאָס הייסט, געזונגען מיט טרעהרען, שבת'דיגע זמירות מיט וואָך מעדיגע טרעהרען, ווייל — זיין זעהן אַרבייט אום שבת, די אַלטע פרומע מוטער

דערלאנגט צום מיש דעם שבת'דיגען משאלענט און איהר מוטער-הארץ ווערט צוריסען פון צער וואָס איהר מאַכטער עסט אין "שאַפּ" אָדער אין "אַפּים", און זי פיהלט שבת די עלענדקייט מעהר ווי אַלע אַנדערע טעג, און אַזא שבת קען זיך ניט רופען שבת הגדול. ווען אַכער אליהו וועט קומען, "והשיב לב אבות אל בנים, ולב בנים אל אבותם", ער וועט אומקעהרען די האַרץ פון די עלטערען צו די קינדער, און די האַרץ פון די קינדער צו די עלטערען, עס וועלען ניט זיין קיין צוויי באזונדערע, פערשיעדענע הערצער, נור עס וועט זיין לב אחד לאביהם שבשמים, איין האַרץ צו גאָט אין הימעל, דאָן וועלען הימען שבת די עלטערען צוזאַמען מיט די קינדער, און אַזא שבת וועט זיין — אה, ווי דערלעבט מען דאָס — א שבת הגדול!!!...

מיר לייענען אין היינטיגער הפטרה: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. זאָגט דער מדרש: "אין אליהו בא לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו', אמרו ישראל, בגאולה ראשונה כתיב שלח משה עבדו, אהרן אשר בחר בו ישלח לי אף שנים כנגדם, שלך אורך ואמתך, אמר הקב"ה הנני משלח, שנאמר: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, הרי אחר, והשני, הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי בו.

אליהו — זאָגט דער מדרש — האָט זעהר אַ וויכטיגע הייליגע אויפגאַבע: צו מאַכען שלום אויף דער וועלט. שלום! ווי שעהן און הייליגע עס קלינגט ביי אידען דאָס וואָרט שלום. שלום צווישען מאַן און פרוי, שלום צווישען עלטערען און קינדער, שלום שווישען אַרטאָדאָקסישע אידען און רעפארמירטע אידען, צווישען יונגע און אַלטע. און אָט דער אמת'ער שלום קען קומען נור דורך אַ גוטע אידישע ערציהונג, דאָס איז דורך אליהו, ווייל אליהו איז דער סימבאָל פון אידישען חנוך, דער והשיב לב בנים אל אבותם, און דער פאַר זאָגט דער מדרש און ילקוט: "אם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים, ואין עושים תשובה עד שיבא אליהו! אַ טיעפער געדאַנק! עס קען ניט זיין די גאולה אהן תשובה. דאָס פאַלק, אזוי ווי ער איז יעצט, וועט ניט קענען בויען און אַפּלעבען ארץ ישראל, סידען דאָס פאַלק וועט אַנדערש ווערען, פרומער ווערען, בעסער ווערען, נאַציאָנאַלער ווערען, פיהלען די נויטיגקייט פון דער גאולה, און דאָס קען ניט זיין סידען דער יונגער דור וועט געניסען אַן אמת'ע גוטע, אידישע ערציהונג, וועלכער וועט ברענען מיט הייליגען פייער פון אויפּלעבונג פון החוקת התורה והיהדות. דאָס מיינט דער מדרש: "אין עושים תשובה עד שיבא אליהו", ווען אליהו וועט פאַראייניגען דעם יונגען דור מיט דעם אַלטען דור, ניט אַן אויבערפלעכליכע פאַראייניגונג, נור אַ האַרץ-פערבאַנד, און דאָס קומט נור דורך אַ גוטע אידישע ערציהונג, דאָן וועלען אידען אַנדערש ווערען. קינדער פיהרען איבער די עלטערען, זיי זענען "בנים משחיתים", זיי פערדאַרבען און מאַכען קאַליע די פרומע טאַטעס און מאַמעס, און פרומע קינדער מאַכען פרימער זייערע עלטערען, און דאָן וועלען די עלטערען תשובה טהאָן!...

פסח ביי נאַכט מאַכט מען דעם סדר, די גאַנצע שעהנע און הייליגע צע-
רעמאַניע ווערט געמאַכט נור צוליב די קינדער, די יונגע
קינדער זאָלען ניט איינשלאָפּען פסח צום סדר, זיי זאָלן אינטערעסירען
דער פסח־דיגער סדר, זיי זאָלען קשיות פרעגען, זיי זאָלען תרועים הערען, כדי
דיזער הייליגער יום טוב זאָל איינגעקריצט ווערען טיעף, טיעף אין זייערע יונגע
הערצער, אין זייערע יונגע נשמה'לעך, און דאָן ווען עלטערען מיט קינדער זענען
צוזאַמען, דאָן ווען דער פאָטער גיט זיך אָפּ מיט די אידישע ערציהונג פון זיינע
קינדער, דאָן ווען דער פאָטער ווערט אַ מגיד, זאָגט פאַר די קינדער די הגדה,
דערצעהלט זיי די אידישע געשיכטע פון אַמאָל, דאָן קומט אליהו הנביא,
דאָן איז זיין צייט, די צייט פון והשיב לב אבות על בנים ולב בנים אל
אבותם, און טאַקי דערפאַר גרייט מען צו אַ ספעציעלען כּוּם פאַר אליהו הנביא.
אליהו הנביא'ס כּוּם איז זעהר באַליעבט ביי די קינדער, און מיט דעם עפענען
די טיהר פאַר אליהו הנביא עפענט מען אויף די יונגע אידישע האַרץ, די יונגע
קינדערשע פּאַנטאַזיע, כאָטש 2 אבענדען אין יאָהר, די נעכט פון פסח, צו די
סדרים, גיבען מיר אונזערע קינדער אַ געלעגענהייט זיי זאָלען טראַכטען, פאַר-
טאָזירען און שפּיעלען זיך מיט מלאכים... און דער מלאך איז זייער מלאך,
אליהו הנביא.

און אידען טענה'ן צום רבנו של עולם — זאָגט דער מדרש — ביי די
ערשמע גאולה האָסטו אונז געשיקט 2, משה און אהרן, יעצט, ביי דער איצי-
טיגער גאולה, שיק אונז ווידער צוויי, און דאָס זענען ליבט און אמת,
שלח אורד ואמת, אורד ואמת!! זאָגט גאָט: איד וועל
שיקען! און זיי זענען: אליהו און משיח, אליהו וועט פּעראַיי-
גיגען דעם אַלטען און דעם יונגען דור דורך פּערשפּרייטען די ליכט פון דער
תורה און די נשמות פון אונזערע קינדער, דאָס וועט זיין די ליכטיגקייט, דער
אור תורה, און משיח וועט דאָן נאַכפּאָלגען, משיח וועט אויסראַמען דעם
שקר פון דער וועלט, ווייל דאָרט וואו שקר איז קען קיין גאולה ניט זיין. משיח
וועט פאַרשפּרייטען דעם אמת, הותמו של הקדוש ברוך הוא, אויף דער גאַנצער
וועלט.

און מיר בעמען דיך יעצט, רבנו של עולם, שלח אורד ואמת, שיק דיין
ליכטיגקייט און דיין אמת, שיק אונז אליהו הנביא און משיח דעם גואל צדק,
און מיר זאָלען דערהאַרען צו פייערען אונזער יום טוב פסח איבער אַ יאָהר אין
דער צייט אויף די שעהנע הייליגע בערג פון ציון וירושלים. יגודה לך שיר חדש
על גאולתנו ועל פדות נפשינו, במהרה בימינו!

אמן! ואמן!

שבת הגדול

כשר'ען די הארץ און נשמה פאר פסח — דער קרבן פסח
און זיין בעדימונג — געדאנקען וועגען קרבן פסח — די
קדושים — די אידישע מומער — שלעכטע שפיז און שלעכטע
געדאנקען — וואס דער מורה נבוכים און דער ספר הסידים
זאגען וועגען קרבן פסח — אחדות — די תאוה צו געלד.

היינט, שבת הגדול, איז אונזער פפליכט צוצוגרייטען זיך צום הייליגען,
ריינעם, שעהנעם יום טוב — פסח. ניט נור כשר'ען די כלים און די הויז דארפן
מיר, נור אויך כשר'ען די הארץ, די נשמה, אונזערע געפיהלען, כשר'ען אונזער
צונג און מויל, ניט ריידען קיין לשון הרע, רכילות, ליצנות, און ניט עסען קיין
מאכלות אסורות, אנטלויפען פון טרפות, פון חמץ. דער זוהר זאגט אז דער
קרבן פסח, וועלכען מען האט געדארפט מקריב זיין, איז דער סימבאל פון די
בעסטע, פון די חיה אין דעם מענשען, וועלכע דער העברעער רופט „יצר
הרע“, און אט דער יצר הרע דארף זיין ביי אונז א קרבן אום פסח, ער דארף
זיין א קרבן פסח, ווייל פסח איז דער יום טוב פון קדושה וטהרה. דאן
טארען קיין ליידענשאפטען ניט זיין, מען קריגט דאן אמונה אין גאט און
מצה, רופט דער זוהר „מיכלא דמהמנותא“, דער אמונה מאכל, און פסח
רופט צו אינער ליכער פרייהייט, נשמה פרייהייט (רעיא מהימנא, מצוה
כ"ח).

און דער רמב"ן זכרוננו לברכה זאגט אין זיין פירוש אויף דער תורה, אז
חדש ניסן איז מזל טלה, און דערפאר האט דער רבוננו של עולם אונז גע-
הייסען קוילען די מלה, די שעפס, און עסען איהר, צו איבערצייגען אנדערע און
זיך אליין, אז ניט דורך דער קראפט פון מזל זענען מיר בעפרייט געווארען
פון מצרים, אין מזל לישראל, און איר האט ניט קיין מזל. זאנדערן מיט דעם
רצון פון דעם רבוננו של עולם, און אט דער געדאנק מאכט אונזערע נשמות פריי
אין דעם פרייהייטס יום טוב פסח!

ווי אזוי דארף מען עסען דעם קרבן פסח? לעהרענט אונז די תורה, צלי
אש, ער דארף זיין געבראטען אויפ'ן פייער. ער מצות זמרורים יאכלוהו, מען
דארף עסען דעם קרבן פסח מיט מצה און מרור. לא תותירו ממנו, מען טאר
ניט איבערלאזען פון איהם גארניט. קומען די חכמי המדרש און זאגען אונז:
צלי אש — בזכות אברהם שהצלתיו מן האש. דער קרבן פסח דארף זיין גע-
בראטען אויפ'ן פייער, דאס איז אברהם, וועמען גאט האט מציל געווען פון
פייער. די גאנצע וועלט איז ווילד, נאריש, אבערגלויביש, געצעדיענע, אברהם
איז דער ערשטער און דער איינציגער איד אויף דער גאנצער
וועלט, וועלכער גלויבט און אגטיירט פאר דער רייניקייט פון איין גאט, פאר
צדקה און משפט, און דערפאר ווארפט מען איהם אין פייער, מען
זוכט ער זאל פארברענט ווערען ליבעדיגעהייט; זיי, די יעניגע וועלכע ווארפען
איהם אין פייער, זענען נאך מיט טויזענדער יאהרען צוריק פארגעסען געווארען.

זייער נאָמען איז שוין לאַנג אָפגעמעקט פון דער וועלט, און אברהם, דער גרינדער פון יודענטהום, לעבט און וועט לעבען אייביג, זיין גייסט, דער גייסט פון דעם פאטער פון דער אידישער נאַציאָן, לעבט אין דער נשמה פון דאָס אידישע פּאָלק.

און — מעשה אבות סימן לבנים, אַלעס וואָס עס האָט פּאַסירט מיט טויר-זענדער יאהרען צוריק מיט אונזערע אבות, האָט נאכהער דאָס זעלבע פּאַסירט מיט זיינע קינדער, דאָס אידישע פּאָלק, די בני אברהם. אין פּערלויף פון זיין וואונדערבארער געשיכטע. אברהם בלייבט גאַנץ אין פייער, מען וואָרפט זיינע קינדער אין דעם פייער פון דער אינקוויזיציע אין שפּאַניע... קרושים, קרושים אהו אַ צאָהל, שפּרינגען אין פייער... על קדוש השם... עס ברענט דער פייער פון גיהנום... פייער, פייער און פייער!... דער איד איז אַ קרבן פון פייער... צו אַש...!... ער וועט אָבער אויסגעליימערט ווערען פון דעם פייער... און עס וועט קומען אַ צייט ווען ער וועט באַלייכטען די גאַנצע וועלט, און וועט אַנוואַרימען מיט אַנאָנע קאַלטע, פּאַרפּראָענע נשמות מיט דעם הייליגען פייער פון זיין תורה!...

מצות — בזכות שרה, ג' עונות מצות. מען עסט פסח מיט'ן קרבן פסח מצה, זאָגט דער מדרש, ווייל דאָס איז דער סימבאָל פון די אידישע מוטער שרה, וועלכע האָט צוגעגרייט מצות פאַר די מלאכים נעסט. די אידישע מוטער! ווי הייליג זי איז! זי האָט אַ קינד, יצחק, איז ער אַ פּייער די גער איד, ער געהט צו דער עקידה, ער געהט צום טוירט על קדוש השם, ווי מען געהט צו אַ קאַנצערט, און ווען די מוטער שרה דאַרף גער בויען אַזאַ קינד, קומען צו איהר נעסט — מלאכים. די אידישע פרוי, וועלכע האָט צו טהאָן מיט געטליכע מלאכים, האָט זי אַ קינד ווי יצחק, וועלכער איז זיך מוכר נפש פאַר'ן יודענטהום, און דער גייסט פון אונזער מוטער שרה האָט זיך אַריבערגעטראָגען צו די אַלע נשים צדקניות פון אַלע לענדער און פון אַלע צייטען, מיט וועלכע די אידישע געשיכטע איז אַזוי רייך און שטאַלץ, און זיי, אַט די גרויסע הייליגע אידישע פרויען, זיי, די נשים צדקניות בריינגען אימער די גאולה. אונזערע עלטערען זענען אויסגעלייזט געוואָרען פון מצרים — זאָגט דער מדרש — דורך די נשים צדקניות פון יענעם דור. און ווען מיר וועלען זיך אַם ירצה השם אין גיכען זעצען צום סדר פסח ביי נאַכט, און מיר וועלען האַלטען אין אונזערע הענד די גוט-אויסגעבאַקטע מצה, דאַרפען מיר זיך דאָן דערמאָנען וואָס דער מדרש תנחומא זאָגט: מצות — בזכות שרה!! און מיר וועלען דאָן פאַרשמעהן און פיהלען די נויטיגקייט פון געבען אונזערע טעכטער דאָ אין לאַנד אַן אמת'ע גוטע אידישע ערציהונג.

פסח איז דער יום טוב פון פרייהייט! אונזער מוח דאַרף זיין פריי פון נאַרישקייט, פון ווילדע געדאַנקען, פון שלעכטע פּערדאַרבענע מיינונגען. שלעכטע געדאַנקען פאַר'ן מוח זענען נאָר ערגער ווי שלעכטע פּערדאַרבענע שפייז פאַר'ן מאָגען; פון שלעכטע שפייז פּערשמעהט יעדער אַז מען מוז זיך היטען;

אלע ווייסען וואס עס מיינט א שלעכטער מאַגען, ניט אלע אָבער ווייסען ווי שלעכט עס איז שלעכטע געדאַנקען פאַר'ן מוח, פאַר דער אַידי-שער נשמה. דאָס איז ממש סם המות! און מיר דאַרפען הימען זיך און אונזערע קינדער פון שלעכטע געדאַנקען, וועלכע קענען פערדאַרבען און פֿער-סמ'ען אונזער נשמה.

און דערפאַר זאָגט דער גרויסער אידישער דענקער, דער רמב"ם זכרונו לברכה, אז ווייל די מצרים פלעגען דיענען צו מזל טלה, און דערפאַר האָבען זיי ניט ערלויבט צו קוילען שעפּסען, און זיי האָבען געהאַט די רועי צאן, די פּאַסטוכער, טאָקי דערפאַר האָט גאָט אונז געהייסען צו קוילען אַ שעפּס אום פּסח און צו שפּריצען זיין בלוט אויף די טויערען פון דרויסען, אום צו צייגען דאָס מיר זענען ריין פון זייערע מיינונגען, מיר גלויבען ניט און האַלטען ניט פון אַזוינע דומהייטען (מורה נבוכים להרמב"ם).

עס איז דאָ נאָר אַ מיינונג אז די מצרים פלעגען אַריינשעפּטשען עפעס אין די אויערען פון דעם שעפּס, און פון דעם שעפּסענעם אויער פלעגט אַרויסקריכען אַ שד, און ער פלעגט זאָגען אלעס וואָס מיט דעם מענשען וועט פּאַסירען אין דער צוקונפּט. דערפאַר האָט גאָט געהייסען אַז מען זאָל קוילען די שעפּס פאַר אַ קרבן פּסח, כדי אירען זאָלען ניט גלויבען אין אַזוינע ווילדע נאַריש-קייטען (ספר הסידים, סימן תתש"ב).

דער קרבן פּסח איז דער סימבאָל פון אַחדות, ווייל בבית אַחד יאַבל, מען דאַרף ניט פּונאָדערנגעוואַרפען ווערען, צוטהיילען זיך, אין פּערשיעדענע פּלעצער, זאָנדערן אַלע צוזאַמען, בבית אַחד יאַכל! ווייל אָהן אַהדות קענען אירען ניט עקזיסטירען, אַהן אַהדות קען קיין גאַולה ניט זיין, ווען אירען זענען אַרויס פון מצרים איז ביי זיי אַהדות געווען, „שלא אמרו לשון הרע זה על זה“, איין איד האָט ניט באַרעדט דעם צווייטען אירען, און שטענדיג ביים באַרג סיני זאָגט די תורה ניט ויח נור, זיי האָבען גערוהט, נור ויח? שם ישראל נגד ההר, ער האָט גערוהט, אלע פּערשיעדענע אירען האָבען זיך דאָן פּעראַייניגט ווי איין איד. דער עיקר איז אַחדות! ווי מען מיינטשט דעם פּסק שאַלו שלום ירושלים, איהר דאַרפט זוכען דעם שלום פון ירושלים, אָבער דער עיקר שלום דאַרף מען זוכען ניט פון דרויסען: זוכט ניט קיין שלום פאַר ארץ ישראל ניט פון ענגלאַנד און ניט פון די אַראַבער, נור ישרו אוהביד, דער עיקר שלום און אַהדות זאָל זיין ביי די וואָס האָבען זיך לייעב, דינע פּיהרער, דינע פּערוואַרנער, די יעניגע וועלכע פּיהרען אַן די באַוועגונג פאַר אויפּלעבען ארץ ישראל פון אינוועניג, זיי זאָלען האָבען שלום צווישען זיך, ביי זיי אַליין זאָל אַהדות זיין, ווייל מיר ווייסען דאָך אַז דער צווייטער בית המקדש איז חרוב געוואָרען נור פון שנאת חנם, פֿון ניט האַבענדיג קיין אַהדות. און דערפאַר פלעגט זאָגען דער משמור וואָס געהט אַרויס פון בית המקדש צו דעם משמור וועלכער פלעגט אַריינגעהן צו פּערנעהמען זיין פּלאַץ, אַט די ווערטער: „מי ששכן שמו בבית הזה הוא ישכון ביניכם אהבה

אחוה שלום ורעות, אז גאט וועלכער מאכט רוהען זיין הייליגען נאָמען אין דיזע הייליגע הויז, ער זאל מאכען שלום צווישן איידן אַלליין לעבן־שאפט, ברודערליכקייט, שלום און פריינדשאפט (מסכת תמיד, פרק ה').

דער מדרש גיט אונז אַ ברייאַנטענעם משל, וואָס פאַר אַ גרויסע קראַפט מען ווערט ווען מען איז פאַראייניגט. בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יוכל לשברם בבת אחת? ! ואילו נוטלן אחת אחת אפילו תינוק משברו, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שהיהו כולן אגודה אחת" (מדרש תנחומא, נצבים).

זאל אַ מענטש נעהמען אַ גאַנצען בינטעל מיט שמעקלעך ווען זיי זענען צונויפגעבונדען און פאַראייניגט צוזאַמען, קען מען זיי ניט ברעכען, נעהמט אבער יעדען שמעקלעך באַזונדער, קען אפילו אַ קינד דאָס צוברעכען. דאָס איז דער כח פון אהדות, פון פּעראייניגונג, און אידען — זאָגט דער מדרש — וועלען ניט אויסגעלויזט ווערען פון גלות סידען פון אלע אידען וועט ווערען איין פּערבאַנד, איין אגודה, ניט פּערשיעדענע אגודות, נור דורך אהדות זועלען אידען אויסגעלויזט ווערען, און דערפאַר ווען אידען זענען אויסגע־לויזט געוואָרען פון גלות מצרים און זיי האָבען געגעסען דעם קרבן פסח, האָט מען זיי אָנגעזאָגט בבית אחד יאכל, עס דאַרף ביי אייך אהדות זיין, אַהן דעם קענט איהר ניט עקזיסטירען! !

רבתי! עס איז מיין פּפליכט צו דערמאָנען אייך היינט, שבת הגדול, דאָס איהר זאָלט זעהר פאַרזיכטיג זיין מיט אַריינבריינגען דעם פסח אין הויז אַריין, צו האָבען אַ ריכטיגען כשר'ען פסח דאַרף מען ניט זשאַלעווען קיין געלד. אידישקייט קאָסט געלד, און ווי רש"י זאָגט: ביותר צריך לזון כמקום שיש יחסרון כים, מען דאַרף מזרז זיין דאַרט וואו עס איז יחסרון כים, ווייל אמת'ע כשר'ע מצה, וויין, און כלים, דאַרפען מעהר געלד קאָסטען. דאַרט דאַרף מען דעם עולם מעהר מזרז זיין. פסח אָבער טאָר מען זיך ניט רעכענען מיט געלד, דאָן דאַרף מען ווירקליך אַ חשבון הנפש האָבען, און מען דאַרף קוילען די תאוה פון געלד...

און דאָס איז דער טיעפּער געדאַנק פון קרבן פסח. די שעפּס איז דער סימבאָל פון רייכקייט. די גמרא זאָגט, למה נקרא שְׁמֵן עֵשׂת דָּוִת? שמעשו רות את בעליה, שעפּסען רופען זיך עשתרות פון דעם לשון עושר, רייכקייט, ווייל זיי מאַכען רייך די בעלי־בתים פון די שעפּסען... אידען, אַרויסגעהענדיג פון מצרים, האָבען זיי געהאַט צו טאָן מיט געלד, מיט רייכקייט, זיי זיינען אַרומגעלאָפּען צו די מצרים פון הויז צו הויז כלומר'שט אַנטלייען ביי זיי כלי כסף וכלי זהב... אידען האָבען דאָן בעקומען אַ גרויסען אַפּעטיט צו געלד, צו רייכקייט, עס האָט אַלץ געקלונגען אין זייערע אויערען די געמליכע הבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול! זיי האָבען געוואָלט האָבען גרויס קאָפיטאַל, רכוש גדול! און דערפאַר האָט גאָט געהייסען קוילען די שעפּס, דער סימבאָל פון רייכקייט, פון געלד, שמעשו דות

את בעליהן... קוילע די תאווה פון געלד... דאָס איז אַ שוועקליכע ווילדע תאווה... זעה ווי דער לענדלאַרד איז הונגעריג נאָך געלד... זעה ווי עקעלהאַפּט ער איז!... אַנטלויף פון די תאווה פון געלד און רייכקייט... אַנטלויף! קוילע די שעפּס! קוילע דעם קרבן פּסח, דעם טלה, דעם סימבאָל פון געלד... און דערפאַר איז מקחו מ ב ע ש ו ר, עשור איז דער לשון פון עו ש ר, רייכקייט, געלד... האָט ניט קיין בטחון אויף געלד... און פון דעם האָט זיך גענומען די צערעז מאַניע פון קוילען דעם קרבן פּסח, „שורות שורות היו עומדים שם, של כסף כסף, ושל זהב זהב, והיה נשחט בג' פעמים“, מען קוילעט אין בית המקדש דעם קרבן פּסח, דער סימבאָל פון געלד, און עס שטעהען גאַנצע שורות פון זילבער און גאָלד און ער ווערט געקוילעט אין דריי מאָל. וואָרום?

ווייל געלד האַבען ניט אַלע גלייך, איינער האָט ניט גענוג צום לעבען, אַפילו די נויטיגסטע צום לעבען. ער איז שרעקליך אָרעם, דער אַנדערער האָט געלד גענוג צום לעבען, ניט וועניגער און ניט מעהר; אַנדערע האַבען מעהר געלד וויפיעל זיי קענען פאַרלעבען. דערפאַר האָט מען געקוילעט דעם קרבן פּסח, דער סימבאָל פון דער געלד תאווה, אין די דריי חלקים, צו צייגען אַז אַהב כּסף לאַ ישבע כּסף, דער וואָס האָט לייעב געלד, וועט קיינמאָל ניט זאָט ווערען מיט געלד. דער יעניגער אָבער וואָס איז אַ שמח בחלקו, זעהט ווי מען קוילעט דעם קרבן פּסח אין 3 מאָל, צו צייגען אונז אַז מען דאַרף פאַרברענען די תאווה פון געלד אין אַלע 3 חלקים, סיי ווען מען האָט ניט גענוג, דאַרף מען זיך אַפילו מיט אַזאַ ביסעל געלד אויך באַנוגענען. (2) אַז מען האָט גענוג צום לעבען. (3) אַז מען האָט צופיעל. ביי אַלע אומשטענדען קוילע, פאַרברען אין זיך די תאווה צו געלד!

די מצריים האַבען פּערנעטערט געלד, גאָלד און זילבער איז זייער נאָט געווען, זיי האַבען געדיענט צו מוֹל טֹה, דער טלה, די שעפּס, ווי פריהער ערקלעהרט, איז דער סימבאָל פון געלד, פון רייכקייט, אידען האַבען זיך אָפּ געלעהרענט פון זיי, און דערפאַר האַבען זיי געדיענט דעם עגל הזהב... די גאָלדענע קאַלב... אַז מען לעבט אין אַ נאָרענע לאַנד, ווערט מען אַ קנעכט צו גאָלד, דייענט מען די גאָלד... און דערפאַר דאַרף מען קוילען דעם סימבאָל פון גאָלד, דעם קרבן פּסח, און דאָן וואָס יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף... .

די געלד ווען מען האָט צופיעל, די געלד וועלכע איז ניט כּשר, טריפה געלד, געלד פון חלוץ שבת, פון גנבה, פון טרפות, דאָס איז אַ משחית, עס פּערדאַרפט דעם מענשענס כאַראַקטער, עס פאַרשמייערט זיין האַרץ, דער דאָלאַר מאַכט אַן צרות צווישען עלטערען און קינדער, ברידער און שוועסטער, און — „ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף“, געלד דאַרף מען האַבען, געלד מוז מען האַבען, אָבער טריפה געלד, וועלכע זאָל אַנמאַכען אַ מגיפה אין הויז, דאָס איז אַ משחית וואָס טאָר ניט אַריינגעלאָזען ווערען אין אַ אידישער הויז!

ברידער האָבען אַ ברודער פאַרקויפט! די שבטים זייער ברודער יוסף, און נאכהער וישבו לאכול לחם, האָבען זיי זיך אוועקגעזעצט, אַ גאַנצע חברה צוזאַמען, עסען. דערפאַר ווען מען עסט דעם קרבן פסח דאַרף מען איהם עסען אין אחרות אַלע צוזאַמען, ב ח ב ו ר ה , און דערפאַר לאַ תוציא מן הבשר חוצה! ... טראָג ניט אַרויס גאַרניט אויפ'ן גאַס... עס ניט און לעב ניט פאַר זיך, נור אַלע צו ז א מ ע ז , ב ח ב ו ר ה . . . און האָט ניט צו טאָן מיט דעם חוץ... עסען דעם קרבן פסח דאַרף נור אַ איד, אַ איד מיט אידען, ניט מיט קיין פּרעמדע, אפילו אַ ג ר ת ו ש ב טאַר דעם קרבן פסח ניט עסען (ספר המצות להרמב"ם, לאַ תעשה, סימן קכ"ח).

היינט, ווען מיר זענען אָבער אין גלות, ווען אונזער בית המקדש איז פאַר-ברענט, האָבען מיר ניט דעם קרבן פסח, אָבער דער געדאַנק, די אידעע פון דעם קרבן פסח בלייבט, אַז מיר זאָלען לעבען אַלע צו ז א מ ע ז , אין אחרות, און שלום בחבורה, דאַן וועלען מיר זוכה זיין צו דער נאולה, און מיר וועלען זוכה זיין צו פייערען דעם יום טוב פסח אין די לאַנד פון אונזערע עלטערען, די לאַנד פון אונזערע קינדער, אַרץ ישראָל, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

פ ס ח

בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה', ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה', שבעת ימים מצות תאכלו. ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו, והקרבן אשה לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש, כל מלאכת עבודה לא תעשו (ויקרא כ"ג ד'). די שלש רגלים — דער גרויסער נס — די אמת'ע פרויהייט — דער נאַציאָנאַלער פרייהלינג — דער קרבן פסח — געדאַנ-קען און מאַראַל פון קרבן פסח — דער איד אלס קרבן פסח.

איז דעם ערשטען מאָנאַט פון יאָהר, ניסן, 14 טעג אין מאָנאַט, פאַרנאַכט, פאַנגט זיך אַז דער יום טוב פסח צו גאַט, און דער 15טער טאָג אין דויען מאָנאַט איז דער יום טוב פון מצות צו גאַט. עס איז דאַן הייליג, קיין אַרבייט טאַר ניט געטאָן ווערען, און קרבנות דאַרף געבראַכט ווערען די זיבען טעג (שם).

די דריי זעהר וויכטיגע אידישע ימים טובים, פסח, שבועות, סכות, ווערען אנגערופען אין העברעאיש אויך מיט דעם נאָמען „רגלים“, ווייל ווען מיר האָבען געלעבט אין אונזער אייגענע הייליגע לאַנד, אין אַרץ ישראל, פלעגען אונזערע על-טערען, אַלס אַ זעלבסטשטענדיגע פרויע נאַציאָן אויף איהר אייגענעם באַדען, פער-זאַמלען זיך יום טוב צייט אין דער הויפּטשטאָרט פון אַרץ ישראל, וואו דער בית המקדש האָט זיך געפונען — אין ירושלים! די הייליגסטע שטאָרט פון

דער וועלט! און זיי פלעגען געהן אויף יום טוב אין ירושלים פון אלע עקען
לאַנד, און געהן צו פוס, אלע צוואַמען. ברגלים, מיינט אין העברעאיש, צו פוס.
דערפאר רופען זיך אַט די דריי אויבען-דערמאָנטע הייליגע נאַציאָנאַלע ימים
טובים „שלוש רגלים“.

שוין באַלד 2 טויזענד יאָהר ווי מיר האָבען פערלאָרען אונזער לאַנד,
אונזער בית המקדש פערברענט, רואינירט, חרוב געוואָרען, און די קינדער פון
ישראל, זענען צוזעעט און צושפרייט אויף דער גאַנצער וועלט, נע ונד, מיליאָנען
זענען אויסגעקוילעט געוואָרען, פערברענט און דערטרונקען געוואָרען, אידען
זענען געוואָרען אין גלות — א פ א ל ק א ה ז א ל א נ ד, און ארץ
ישראל איז געוואָרען — א ל א נ ד א ה ז א פ א ל ק, און יעצט לעבען
מיר דורך אַ היסטאָרישע הייליגע צייט, פאר אונזערע אויגען ווערט געוויווען
געטליכע נסים, דער גרעסטער נס האָט פאָסירט, דאָס די פאַלק אַהן אַ לאַנד
מעהרט זיך אום צוריק צו די לאַנד אַהן אַ פאַלק. דאָס אַי די ש ע פ א ל ק
ל ע ב ט אויף צוריק אויף דאָס אַי די ש ע ל אַ נ ד. אין
דיזער צייט וועלען מיר בעסער פערשמעהן ווי צו פייערען אונזער שעהנעם
הייליגען יום טוב פסח!

פסח איז דער יום טוב פון פרייהייט! די פרייהייט פון אַ גאַנצע פאַלק!
צובראַכען די קייטען! אויס שקלאַפּעריי! ניט מעהר אוועקגעבען געזונט, מאַרד,
צייט, אַרבייט, האַרץ און נשמה, פאַר פּרעמדע פעלקער, פּרעמדע לעני-
דער, אַרבייטען אימער פאַר יענעם, רייך געמאַכט אַלעמען און אַליין וואָס
ווייטער אַלס שלאַפּער, אַרימער, און טיעפער ערנדיעריגט. וואו זענען אונזערע
קינדער? וואו איז די אידישע יוגענד? וואו זענען אונזערע יונגע זיהן און
יונגע טעכטער? זיי זענען ניטאָ — מיר האָבען זיי איינגעקלעפט אין די ציגעל
פון די גרויסע ריעזיגע פיראַמידען, וועלכע מיר האָבען געבויט אין מצרים...
מיר בויען פּרעמדע לענדער, און אין די ציגעל ליגט דער ניער אידישער דור...
אין יעדער לאַנד, וואו עס האָט פאָסירט אַ רעוואָלוציאָן, וואו מען האָט פער-
גאַסען בלוט פאַר פרייהייט, וועט איהר דאָרט געפינען די אידישע יוגענד...
זייער בלוט ווערט פּערגאַסען איבעראַל, אונזער יוגענד קעמפט פאַר די
פרייהייט פון אַנדערע פעלקער, פאַר אַנדערע לענדער, ניט פאַר די פרייהייט
פון ארץ ישראל, ניט פאַר די פרייהייט פון דאָס אידישע פאַלק, ווייל אונזער
יוגענד איז ווייט פון די אַי די ש ע תורה, פון דעם אידישען גייסט, איז ניט
בעקאַנט מיט די גרויסע וואונדערבאַרע אידישע געשיכטע, און דערפאַר, ווי
נור זיי זענען אַרויס פון מצרים, ווי נור זיי האָבען צובראַכען די קייטען פון
שקלאַפּעריי, פיהרט זיי דער גרויסער געטליכער משה רבינו גלייך קיין ארץ
ישראל און צום באַרג סיני געהמען אַ תורה, און גאָט זאָגט משהן:
כ הו צי אד את העם ממצרים תעבדון את האללים על
ההר הזה, פון מצרים גלייך צום באַרג סיני, ווייל עס איז נויטיג פאַר אַ
פאַלק צו זיין אַ פריי פאַלק, און אמת'ע פרייהייט, אינערליכע פרייהייט

קען מען עררייכען נור דורך די גרויסע טיעפזיניגע, מאָראַלישע לעהרע פון דער געטליכער „תורה“, אין לך בן חורין אלא מי ש עו ס ק בתורה!! פריי קען נור זיין דער יעניגער, וועלכער באשעפטיגט זיך מיט די מאָראַלישע לעהרע פון דער תורה.

און היינט ביינאכט וועלען מיר אנפאנגען צעהלען ספירה. פון פסח ביו שבועות וועלען מיר צעהלען, מיר וועלען צעהלען יעדען טאָג, ווארטען און האַפּטען, אד ווי דערלעכט מען שוין נעהמען די תורה, ווייל ווי נור מיר וועלען די תורה האבען, דאָן וועלען מיר מוזען פאַר ארץ ישראל קעמפּפּען, און אַ פּאָלק פון תורה און לאַנד קען מעהר ניט זיין פּערשקלאַפּט!! און פסח איז דער יום טוב פון פרייהייט, זמן חרותינו!!

פסח פּאָלקט אויס אימער אום פרייהייט, די נאָטור, די שעהנע געטליכע נאָטור, האָט געשלאָפּען אַ גאַנצען ווינטער, יעצט, פסח צייט, אַלעס פּאַנגט אָן אויפּלעבען, אַלעס בליהט, אַלעס לעבט און זינגט, און דאָס גאַנצע אידישע פּאָלק, וועלכעס האָט געשלאָפּען און געווען טוירט פאַר די לעצטע 2 טויזענד יאָהר גלות, פּאַנגט אָן אויפּצולעבען, עס קומט דער פרייהייט פון דאָס אידישע פּאָלק, די העברעאישע שפּראַך, די נאַציאָנאַלע שפּראַך פון אירען, פּאַנגט אָן לעבעדיג ווערען. הונדערטער טויזענדער אידישע קינדערלעך אין ארץ ישראל און אויך אין אַמעריקא רעדען העב-רעאיש, אין די בעסטע תלמוד תורה'ס און העברעאישע שוהלען ביי אירען אין היינטיגען דור ווערען אַלע אידישע למודים אונטערייכט נור אין העברעאיש, אפילו מאַנכע מעגליכע אידישע צייטונגען פון ניו יאָרק האָבען געפונען פאַר נויטיג צו געבען יעדען טאָג אַ העברעאישע אַפּטהיילונג, ארץ ישראל ווערט גע-בויט, דער כבוד פון דעם אידישען פּאָלק ווערט בענייט, מען פּאַנגט אָן מעהר צו פּערשטעהן דעם גרויסען מאָראַלישען ווערט פון אונזער תנ"ך, פון אונזער משנה, אגדה, תלמוד, מיר האָבען גאָט צו דאַנקען דערלעכט פרייהייט, דער פרייהייט פון דאָס אידישע פּאָלק, פון דאָס אידישע לאַנד, פון דער אידישער תורה, פון דער העברעאישער שפּראַך, עס בליהט, עס שפּראַצט, עס וואַקסט אַ נייע לעבעדיגע פּאָלק און אַ נייע לע-בעדיגע לאַנד מיט אַ לעבעדיגע נאַציאָנאַלער שפּראַך, הנצנים נראו בארץ!!

רבותי! דער יום טוב פסח רופט צו פרייהייט! אינערליכע פריי-הייט! לאַמיר בעפרייען זיך און אונזערע קינדער פון פרעמדע, ניט-אידישע מנהגים, פון פרעמדען איינפלוס, פון נאַכטאַנצען דעם גוי, פון פרעמדע שפּראַכען און פרעמדע ליטעראַטורען, לאַמיר פּערשפּרייטען די גרויסע מאָראַל-לישע לערע פון אונזער תורה צווישען די אידישע יוגענד, דאָן וועלען מיר זיין אירען שטאַלצע, פרייע, גליקליכע, און מיר וועלען פייערען דעם יום טוב פון פרייהייט אין דער לאַנד וועלכע וועט בעפרייען די גאַנצע מענשהייט פון די וואַכעדיגקייט פון לעבען און וועט הייליג מאַכען דאָס מענשליכע לעבען, דאָס איז — ארץ ישראל, אמן! ואמן!

פסח

ב

דער קרבן פסח אמאל און היינט.

פערצייטען, ווען מיר האָבען געלעבט אין ארץ ישראל, ווען מיר האָבען זוכה געווען צו זעהן אונזער בית המקדש, די שעהנסטע געביידע וואָס די וועלט האָט ווען געזעהן, פלעגט מען דעם 14טען טאָג אין ניסן פארנאָכט קוילען אין בית המקדש אַ שעפּס אָדער אַ ציענ, וועלכעס איז אַ יאָהר אַלט, און דאָס האָט זיך גערופען אַ קרבן פסח. עס פלעגט פארקומען דערביי אַ שעהנע צער רעמאָניע און פיעל הייליגע בענייטערונג: אירען פלעגען זיך דאָן אַרנאָניר זירען צו טאָן דיזע מצוה ניט אַליין, נור אַ גאַנצע חברה צוזאַמען גענומען. עס שטעהט אין דער תורה: וּשְׁחַטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל בְּיַזְעֵר בַּיָּם, און נאכהער אין אבענד, נאָכדעם ווען מען פלעגט אָפּ עסען אַ זאַטע סעודה פלעגט מען פערבייסען מיט די פלייש פון קרבן פסח, ווען מען פלעגט איהם קוילען אין דער עזרה פון בית המקדש, פלעגט מען דאָן לייענען הלל, מען פלעגט בלאָזען אין אַ מוזיקאַלישען אינסטרומענט, וועלעכער פלעגט זיך רופען אין די אַלטע צייטען אין העברעאיש מיט דעם נאָמען „חצוצרות“, ער פלעגט געקוילעט ווערען אין דער עזרה ביי דריי כתות, און איז דוחה שבת. דער טעם און דער צוועק פון דיזער מצוה איז געווען דאָס אירען זאַלען אימער געדענקען די גרויסע נסים וואָס גאָט האָט מיט זיי געטהאָן ווען זיי זענען אַרויס פון מצרים.

דער קרבן פסח האָט געדארפט גענעסען ווערען נור ווען ער איז געבראַטען, „אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש“. און עס זענען דאָ צוויי ערקלעהרונגען וואָרום דער קרבן פסח האָט געמוזט זיין געבראַטען: (1) ווייל דאָס דערמאָנט אונז דאָס אונזערע על-טערען, אַרויסגעהענדיג פון מצרים, האָבען קיין צייט ניט געהאַט צו קאָכען די פלייש אין אַ טאָפּ, זאָנדרן איילענדיגערהייט האָבען זיי געמוזט דאָס שנעל אָפּבראַטען אויפ'ן פייער און עסען. (2) ווייל די פערצייטיגע קעניגע און פרינצען פלעגען עסען געבראַטענע פלייש, וועלכעס איז זעהר אַ גוטער און געשמאַקער מאַכל, וואָס נור גאַנץ רייכע האָבען דאָס געקענט אויספיהרען צו עסען. דאָס גאַנצע פאַלק האָט געמוזט עסען געקאָכטע פלייש אויף אַנצושטאַפּען דעם מאָגען, און ניט געבראַטענס, און ווען מיר עסען דעם קרבן פסח צו דערמאָנען זיך דאָס מיר האָבען זיך בעפרייט פון שְׁהֲלֹא־פִּעְרֵי און מיר זענען אַ פִּרְיֵע פאַלק, אַ מַמְלַכַת כַּהֲנִים און אַ נוֹי קְדוֹשׁ, צייגען מיר מיט דעם וואָס מיר עסען דעם קרבן פסח געבראַטען דאָס מיר זענען פִּרְיֵי און שטאַלץ ווי קעניגע און פרינצען, און טאַקי דערפאַר האָט מען ניט געטאַרט

איבערגעלאָזען פון דעם קרבן פסח אויף מאָרגען, אויף דעם 15טען טאָג אין ניסן. אזוי זאָגט די תורה: „לא תותירו ממנו עד בקר“, ווייל מלכים און פרינצען, וועלכע זענען זעהר רייך, לאָזען ניט איבער פון זייערע געקעכצען אויף מאָרגען, און מיר צייגען דאָך פסח אז מיר זענען פריי און גליקליך, טאָר מען ניט איבערלאָזען פון קרבן פסח אויף מאָרגען, און ווען עס בלייבט איבער, מוז דאָס פערברענט ווערען. דאָס אלעס איז צו צייגען אז מיר זענען פריי און מיר האָבען זוכה געווען צו מלכות און גדולה. עס זענען דאָ פערשיע־דענע דינים וועגען קרבן פסח, זעה (פסחים פרק ה', דף ס"ט, רמב"ם הלכות קרבן פסח פרק א', פרק י' ופרק ח', ספר המצות מצות עשה נ"ה, סמ"ג עשין רכ"ג, ברכות דף ט' מגילה דף כ"א, פסחים מ"א).

ווען מיר פערטייעפען זיך אין דער מצוה פון קרבן פסח, געפינען מיר ברייאַנטענע געדאַנקען פון וועלכע מען קען זעהר פיעל לעהרנען, מיר לעהרנען דורך אַ וואונק, דורך אַ רמז, דאָס מען מוז אויפפאַסען אויף כשרות, און מען דאַרף גוט וויסען די דינים פון ניקור, מען דאַרף אַרויסנעהמען פון אַ בהמה וועלכע מען קוילעט צום עסען 51 אַדערען, אין מאַנכע געפינט זיך בלוט, אין מאַנכע געפינט זיך חלב, און אַ איד טאָר ניט עסען ניט קיין בלוט און ניט קיין חלב, און דאָס זאָגט אונז די תורה: אל תאכלנו ממנו נא, איהר זאָלט ניט עסען נא. נא מיינט 51, די איין און פופציג אַדערען וועלכע מען טאָר ניט עסען צוליעב בלוט און חלב.

מיר לעהרנען אויך זעהר אַ וויכטיגע לעהרע: אַז דאָס וואָס דו דאַרפסט טאָן היינט לאָז ניט איבער אויף מאָרגען, ווען כענשען וואַלטען געהאַט אַט דיווען וויכטיגען כּלל אין לעבען, וואַלט די וועלט געשטאַנען פיעל העכער ווי זי איז יעצט, און דאָס לעהרענט אונז דער קרבן פסח: „לא תותירו ממנו עד בוקר“, לאָזט ניט איבער אויף מאָרגען! טהו די מצוה היינט, זאָג ניט מאָרגען וועל איד טאָן, טהו היינט!

און אַ איד דאַרף האָבען אַמונה און בטחון. דער וואָס האָט וואָס צו עסען היינט, און לאָזט איבער אויף מאָרגען, טאָמער וועט ער עס מאָרגען ניט האָבען — זאָגט אויף איהם די גמרא — הרי זה מקטני אמנה, איז ער אַ קנאפער מאמין אין גאָט. דער וואָס האָט אַמונה און בטחון אין גאָט לאָזט ניט אויף מאָרגען, לאַ תותירו ממנו עד בוקר!!

דער קרבן פסח פלעגט געקוילעט און געגעסען ווערען פערצייטען ווען דער בית המקדש איז געווען ב יואידען, מיט פרייד און געזאַנג, מיט הייליגע בע־גייסטערונג. דאָס איז געווען אַמאָל, לאַנג, לאַנג צוריק, ווען מיר האָבען געלעבט אַלס זעלבסטשטענדיגע פּאָלק אין אונזער אייגענע לאַנד, אין ארץ ישראל. היינט האָבען מיר אויך אַ קרבן פסח, און דער קרבן פסח איז דער איד אַליין, אין גלות.

פסח ביינאכט צום סדר, די מאראנען, די אנוסים אין שפאניען. מען זיצט קיינערליך אָנגעטאָן אין א פערבאָרגענעם הייל אונטער'ן הויז, און מען פראוועט דעם סדר. גאָלד און בריליאַנטען גלענצען איבעראל, דער פאָטער פון הויז, אַ שפאָנישער איד, א הויכער גייסטליכער פאר די שפאָניער, א מיטגליעד אין דער קיינערליכער פאמיליע און אין דער זעלבער צייט א בעהאַלטענער פרומער איד, יועלבער און געצוואונגען צו בעהאַלטען זיין אידישקייט, ווייל ווען מען וועט זיך דערוויסען אז ער איז א איד, וועט מען איהם און זיינע קינדער פערברענען לער בעדיגערהייט, ער זיצט און פראוועט דעם פסח'דיגען סדר, רעדט צו זיין פאד מיליע איבער די גרויסקייט פון גאָט, איבער דאָס הייליגקייט פון יודענטהום, און פלוצים — דעמטעקטיווס און שפאָנישע פאָליציי אין די בעגלייטונג פון די העכסטע בעאמטע פון די שפאָנישע רעגירונג בעפאלען זיין הויז, מען געפינט איהם צוזאַמען מיט זיין פאמיליע ביים אידישען סדר, ביים אידישען פסח'דיגען טיש, מען ענטדעקט דאן דעם שריקליכען סדר, ער האָט גענאָרט די שפאָנישע רעגירונג, די שפאָנישע אינקוויזיטאָרען און מען פערברענט איהם און זיינע קינדער לעבעדיגערהייט אויפ'ן פייער.

ע ר א י ז א ק ר ב ן פ ס ח ! און יעדער קינד זיינער איז אַ קרבן, אַ שרעקליכער קרבן פערברענט געוואָרען על קדוש השם. דורך דעם הייליגען יום טוב פסח האָט מען איהם ענטדעקט, דאָס איז אַ שרעקליכער גלות'דיגער ק ר ב ן פ ס ח.

* * *

מען זיצט פסח צום סדר, מען גיסט אָן א כוס פאר אליהו הנביא, מען עפענט די טיר, און עס רייסען זיך אַריין א כאַפּטע מאַסקווער כוליאַנאָסעס, ווילדע קאַצאַפּעס, די אויגען ווילד פערגאַסען מיט בלוט און מיט שנאָפּס, העק און מער סער אין די הענט, מיט אַ שרעקליכען געשריי אין רוסיש: „בעי זשיראָוו!“ שלאָגט אידען! פאָנגט זיך אָן דער פאָגראַם, די קירכען קלינגען, גאָט היט דעם צאָר! די שטאַרט שטורעמט פסח צום סדר פון רציחה, און טייכען אידישע בלוט גיסט זיך ווי וואַסער. די שרעקליכע פאָגראַמען פלעגען קומען פסח'צייט. און דער איד איז גלות אין — ק ר ב ן פ ס ח.

* * *

אין אַמעריקא. אַ שעה נעגריימער טיש לכבוד פסח, אויפ'ן טיש איז כל טוב, עס בליצט גאָלד און זילבער, שעהנע קליידער, גרויסקאַטיגע רייכע ציג מערען, אלעס שעהן און פיין, נור — דער עלטערער וזהו לויפט אַריין ווי אַ בליז אין הויז: מאַ! האַרי אַפּ! שנעל גיב עסען! איד האָב קיין צייט ניט! איד האָב אַ וויכטיגע „געים“ און איד מוז זעהען היינט אַ „פייט“ אין מעדיסאָן סקווער נאָרדען.

מאַ! האַרי אַפּ! לויפט אַריין אין הויז די טאַכטער! איד מוז געהן צו אַ דענס, עס איז שוין שפעט, מאַקס און טשאַרלי וואַרטען אויף מיר, נו האַרי אַפּ!! שנעל!

קינדערלעך! — בעט זיך ביי זיי די אלטע מוטער, — עם איז דאָך פסח נאָכט אַ הייליגע נאָכט, פסח צום סדר, וועה איז מיר! ווי קענט איהר יעצט לויפֿען צו „פייטס“ און צו טאַנצען ווען איהר מוזט זיין מיט אונז. איהר וועט מקצר ימים זיין דעם אלטען פאָטער! פאָרגיסט ניט זיין בלוט! די קינדער ווילען ניט הערען די מאַמעס „לעקטשורס“, אַנטלויפֿען אַהן אַ סדר. און ווען די אלטע זעצען זיך צום טיש און עם איז ניטאָ ווער עם זאָל פּרעגען די 4 קשיות, קאפּען אַראָפּ צוויי גרויסע בלוטיגע טרעהרען פון דעם אלטען פאָטערס אויגען און ער מורמעלט פון שטילען צער צו זיך אליין. אַ גאַנץ יאָהר פּיהלט זיך ניט אזוי שטאַרק, אזוי טיעף דער וועהטאָג פון האַבען קינדער וועלכע זיינען ניט קיין אידען, עם קומט יום טוב, פסח, פּיהלט זיך דער וועהטאָג טיעפער, שמערצליכער, ער איז אַ — ק ר ב ו פ ס ח .

רבּותי! לאַמיר געבען אונזערע קינדער אַ נוטע אידישע ערציהונג, לאַמיר צוגרייטען אַ נייעם דור, וועלכער זאָל וועלען און זאָל זיין פּעהיג צו טראָגען הויך דעם דגל התורה אין אונזער הייליגע לאַגה, אין ארץ ישראל, אמן! ואמן!!

פ ס ח

ג

מען דאַרף בודק חמץ זיין.

בדיקת חמץ אַ גאַנצען יאָהר — דער חמץ וואָס איז אין אונז — דער הערובות חמץ — בעלי בתים זוכען חמץ ביי רבנים — מכירת חמץ — אַ צונג וואָס איז חמץ'דיג.

רבּותי! מיר דאַרפען אלע בודק חמץ זיין, ניט נאָר ערב פסח, נאָר אַ גאַנצען יאָהר, יעדען טאָג פון אונזער לעבען, און ניט נאָר דעם חמץ פון ברויט און דאָס גלייכען, נאָר דעם חמץ וועלכער געפינט זיך אין אונז, אַ זויערע האַרץ טויג ניט, אַ חמץ'דיגע נשמה טויג ניט, חמץ'דיגע געפּיהלען טויגען ניט, חמץ איז דער סימבאָל פון אלעס וואָס איז ניט כשר, ניט ריין, ניט הייליג, ניט פּוּר'דיג, און מיר דאַרפען אַפּריהער בודק חמץ זיין, אויסגעפינען, וואו ליגט אין אונז דער הויפט חמץ, און דאָן פּערברענען און מבטל זיין איהם אינגאַנצען. עם דאַרף זיין סדר מרע אַפּריהער, און נאָכהער עשה טוב, פונקט ווי אַ מענש ווערט קראַנק, מוז דער דאָקטאר אַפּריהער בודק חמץ זיין, אויסגעפינען די קראַנקהייט, די דיאָגנאָזע, דאָס איז די הויפט־זאָר, און נאָכהער, ווען דער דאָקטאר ווייס שוין וואו דער חמץ איז, דאָן פּערברענט ער און ראַמט איהם אויס פון מענשליכען קערפּער. ווען דער מאָגען איז שלעכט מאַכט ער איהם אויסרייניגען אלעס וואָס איז שלעכט פאַר איהם, אַ מין סדר מרע און נאָכהער שטאַרקט ער איהם און שטעלט אַוועק דעם קראַנקען אַ גע־וויסע צייט אונטער אַ שטרענגע דיעטע צום עסען.

די זעלבע זאך מוז אויך פאַרקומען מיט אַ קראַנקער אידישער נשמה. מען דאַרף אויסגעפינען דעם וואַרצעל פון דער קראַנקהייט, בעזיימיגען די קראַנק־

הייט און נאכהער שטארקען די נשמה, אפריהער בודק חמץ זיין, נעפינען דעם אינערליכען חמץ, דארף מען איהם אויסראמען, פערברענען, נאכהער, ווען די נשמה איז אריינע, ניט קיין חמצ'דיגע, דאן, נור דאן, קען מען איהר געבען די פסח'דיגע מאכלים, אמונה, ווי דער זוהר הקדוש רופט מצח „מיכלא דמהמנותא“, דער אמונה מאכל, און אלעס וואס עס איז געזונט פאר די אידישע נשמה.

דער כלל דארף זיין אז „כל מקום שמכניסין בו חמץ צריך בדיקה, וואו נור מען בריינגט אריין חמץ דארט דארף מען בודק זיין. אמאל טרעפט דאס דורך די אויג, אד, די מענשליכע אויג! וויפיעל חמץ זי בריינגט דאס אריין! די אויג זעהט, די הארץ געלוסט, די הענד נעחמען, דער קערפער האט הנאה און די נשמה, די געטליכע נשמה, ווערט דורך דעם פעראומרייניגט, ווערט אינגאנצען טמא. די אויג איז א „מקום שמכניסין בו חמץ“, אז ארט פאר חמץ, און מען דארף דארט בודק חמץ זיין און נוצען די מענשליכע אויג צו זעהן נור זאכען וועלכע זענען הייליג און ריין.

די מענשליכע מחשבה, דער געדאנק! איז אויך א מקום שמכניסין בו חמץ. א געדאנק ניט אמאל א בליץ אין דעם מענשליכען מוח און בריינגט צו שלעכטע, טריפה מעשים. דערפאר זיי בודק חמץ און האלט דיין מחשבה ריין און הייליג, ווען א איד טראכט ריינע, הייליגע געדאנקען, איז ער ריין און הייליג, טראכט ער ווענען שמוציגע מעשים, איז ער שמוציג, דער געדאנק דאס איז דער מענש!

און דאס דארפען גוט גערענקען אלע אמעריקאנער אידען, אז תערוכות חמץ איז אויך אסור! ווייל די תורה זאגט דאך: כל מחמץ לא תאכלו, מען טאר קיין חמץ ניט עסען, אפילו ווען ער איז צומישט במינו אדער שלא במינו (פסחים מ"ג מ"ד, רמב"ם הלכות חמץ פרק א' הלכה ד', ספר המצות לא תעשה קצ"ח, או"ח סימן תמ"ב, תמ"ג, סמ"ג לאוין ע"ט).

און מיר ווייסען דאך דעם תערוכות חמץ אין דעם אידישען אמעריקאנער לעבען. א תלמוד תורה אראנזשירט א באַלל מיט א טאנק, וואו באַיעס און מיידלעד זאלען טאנצען ביז'ן ווייסען טאג אריין, דאס איז תערוכות חמץ, מען מישט אויס דעם חמץ מיט תורה, און דאס איז ווייקליך א געפאָהר, א תלמוד תורה איז הייליג, און יעדער איד וואס טראַגט אויף זיך דעם הייליגען נאמען איד דארף בעלאַנגען און צאָהלען יעדען מאָנאַט פון זיין לעבען א געדענקען בעדייטענדיגע סוממע אלס מיטגליעד צו דער תלמוד תורה. יעדער איד מוז בעלאַנגען צו אונזערע תלמוד תורה'ס און ישיבות, און דאן וואַלט די פערזאָלטונג פון אונזערע הייליגע ערציהונגס-אנשטאַלטען ניט געווען געזוואונגען צו אראַנזשירען קאָנצערטען, בעללעך, טהע-אטערס, און די אלע אנדערע אונפאַסיגע זאָכען פאַר אַ תלמוד תורה, וועלכעס עס איז אַ תערוכות חמץ!!

אָנזערע פרומע שוהלען ווילען טהאָז אַ מצוה צו פּעראַינטערעסירען וואָס מעהר אידען זאָלען קומען אין שוהל, דאָס איז ווירקליך אַ מצוה. וואָס טהוען זיי? זיי געהמען אַריין אַ חזן אָז עס האַרץ, ניט קיין שומר מצוה, מיט אַ גרויסען דאָבעל כאַהאַה, און לאָזען ניט אַריין קיין אידען אין שוהל הערען פון דעם חזן מיט דעם כאַהר ושמרו בני ישראל את השבת נור ווען ער קויפט אַ טיקעט, און לכתחילה דאַרף ער קויפען דעם טיקעט בעפאַר שבת, אָבער בדיעבד — אַזוי פּסק'ענען די טראַסטיעס פון שוהל, די גרויסע פּוסקים — איז מותר צו קויפען דעם טיקעט אַפילו אום שבת, אָדער ביי די טראַסטיעס גופא, אָדער ביי אַ „סטענד“ ניט ווייט פון שוהל. דאָס איז שוין, רבותי, אַ מצוה הבאה בעבירה, דאָס איז שוין תּערוּבוּת חמץ, אַ חמץ פון חלול שבת צונויפגעמישט מיט אַ שוהל מצוה, דאָס איז אַ טרפּה'לעך סענדוויטש. אַנטלויפט פון אַזוינע מצוות ווי פון פייער, דאָס איז חמץ, דאָס פיהרט צו כרת, אין כל מצות לא תאכלו!!

און איד בעט אייד, רבותי, געדענקט איין זאך, איהר דאַרפט בודק זיין אייער חמץ און ניט פרעמדען חמץ, אויף אייער חמץ זענט איהר עובר אויף 2 לאוין, לא יראה ולא ימצא, אָבער טשעפעט ניט קיין פרעמדען חמץ, דער דין איז שלך אי אתה רואה, אבֿל אתה רואה של אחרים ושל גבוה (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ד' הלכה א').

פרעמדער חמץ, און געטליכער חמץ, דעם חמץ פון הקדש מענסטו זעהן, דער אומגליק אָבער איז פונקט פּערקעהרט, דעם אייגענעם חמץ זעהט מען ניט, מען וויל ניט זעהן, דעם אייגענעם חמץ איז מען גאָר ניט בודק, שלך אי אתה רואה, האַסט גענוג חמץ ביי דיר, ביי דיין פרוי, ביי דינע קינדער... אין דיין הויז... גאַנצע בערג מיט חמץ האַסטו, און — דו זעהסט איהם גאָר ניט, און דו ביזט דיין חמץ ניט בודק ווי געהעריג איז, אָבער דערפאַר „אתה רואה של אחרים ושל גבוה“, ביי אַנדערע דערזעהסטו באַלד חמץ, ביי זיך ניט, „כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, און דו געהסט ניט בודק חמץ זיין ביי זיך, ביי דינע קינדער, אין דיין הויז, נור דו געהסט בודק חמץ זיין אין פרעמדע הייזער, ביי פרעמדע קינדער, ביי פרעמדע פאָ-מיליעק, דאַרט זוכסטו חמץ, דו זוכסט שטאַרק, און, געוועהנליך, אַז מען זוכט געפינט מען, איבערהויפט זענען די בעלי בתים פון די שוהלען גרויסע מבינים צו זוכען חמץ „של גבוה“, זיי זוכען חמץ ביי הקדש, ביי כלי קדש, ביי רבנים, חזנים, שמשים, איבערהויפט ביי רבנים, זיי זאָגען „אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, ווען דער רב איז גלייך צו אַ מלאך, אַ מלאך האָט ניט וואָס צו עסען, האָט ניט קיין קינדער, האָט ניט פאָרוואָס צו צאָהלען דירה געלד, אויב דער רב איז אויך אַזוי, דאָן — יבקשו תורה מפיחה, דאָן איז ער אַן אמת'ער רב, אַ צדיק אַ קדוש, אַ טהור, אַן אַרימאָז, האָט ניט וואָס צו עסען, נעכיר, ואם לאו, ווען אָבער דער רב וויל לעבען ווי אַלע לעבעדיגע מענשען ווילען, זאָלען און דאַרפען לעבען, ווען מען דענקט גאָר אַז דער רב האָט חס

ושלום געלר, דאָז, אוי וועה, אל יבקשו תורה מפייה, דאָן אז אָד און וועה איז צום רב, די בעלי בתים זענען איהם פשוט מקנא און ווערען איהם שונאים, און מען האַלט אין איון בודק חמץ זיין ביי אונזערע כלי קודש, און יעדער בעלי הבית בריוונט זיין פעקעל חמץ, אַלע זיינע עבירות, צום רב, ער זאָגט, אָן דער גאַנצער חמץ בעלאַנגט צום רב, ער ניט דאָך דערפאַר אַ דאַלער דעם רב, אָן ער זאָל אַפּקויפען זיין חמץ, ער רופט דאָס מכירת חמץ, און ער מעג אַלץ, ער קען און מעג זינדיגען, דער רב אָבער, ער דאַרף זיין זיין כּפּרה, אַזוי איז ער זיכער, אַזוי דענקט ער, דער חמץ איז ניט ביי איהם, דער חמץ איז ביים רב, „אתה רואה של אחרים ושל גבוה“.

רבותי! קריכט ניט צו פרעמדען חמץ, זוכט ניט קיין חמץ ביי אייערע רבנים, ווען איהר וועט ביי זיי געפינען חמץ, איז דאָס אייער שולד, איהר, בעלי בתים, האַט זיי געמאַכט חמץ'דיג, זייער חמץ איז דאָך אייער חמץ, עס איז דאָך די זעלבע זאָך ווי מיט דעם קהל'שען האַנדטוד און קהל'שען טלית איז שוהל, אַלע ווישען זיך מיט דעם האַנדטוד, אַלע וויקלען זיך מיט דעם טלית, מאַכען זיי די בעלי הבתים שמוציג, זיי מאַכען שמוציג דעם קהל'שען האַנדטוד און דעם קהל'שען טלית און נאכהער שרייען זיי דאָס דער קהל'שער טלית איז שמוציג, רבותי! זייט בעסער בודק אייער חמץ, איהר וועט געפינען איבער גענוג, אָן דאָז, פּוילט זיך ניט און זענט מבטל, מיט אַ אמת, מיט'ן גאַנצען האַרצען אייער חמץ און פּערברענט איהם, דעם חמץ, פון הויז... פון קיטשען... פון שלאַר-צימער... אין דער חמץ'דיגער צונג... אה, וויפּיעל צינגער זענען דאָס חמץ'דיג, לָשון הרע... רכילות... נבול... פּה... שקרים... פּערברענט זאָל ווערען אַזאָ חמץ'דיגער צונג! אַזאָ חמץ איז אַ שרעקליכער חמץ, דער לָשון הרע חמץ לאַזט ניט צו דעם שעהנעם הייליגען פּסח אין אונזער הויז... אין אונזער לעבען... פּערברענט דעם חמץ!!!...

פסח

ד

די פסח'דיגע שקלאַפען.

פסח איז דאָך אַ יום טוב פון פּרייהייט, זאָגען מיר דאָך אין אונזערע תּפּלות זמן חירותינו, זיצען מיר דאָך צום סדר ניט ווי אַ גאַנצען יאהר, נאָר „אָנגעשפּאַרט“ ווי קעניגע, ווי פּרינצען, „כולנו מסובין“. מיר זאָגען דאָך הלל, מיר זינגען צו נאָט אויף אונזער פּרייהייט, זינגען מיר דאָך אין דער הגדה „על גאולתנו ועל פּדות נפּשנו“, זאָגען מיר דאָך „אשר גאלנו וגאל את אבותינו“, נאָט האָט אונז אויסגעלייזט פון שקלאַפּעריי, און אויך אונזערע עלטערע, מיר זענען מעהר ניט שקלאַפען, פּרייע מענשען זענען מיר, און דערפאַר טאָר מען דאָך פּסח ניט אַרבייטען. לייענען מיר דאָך אין דער תּורה: „ביום הראשון

מ קרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. איהר זאָלט, פסח, קיין אַרבייט ניט טאָן, ווייל זייענדיג אַ גאַנצען יום טוב לעדיג פון אַרבייט און געשעפט, האָבענדיג זעהר פיעל לעדיגע צייט, וועלען זאָלע אידען האָבען די מעגליכקייט צו קומען אין שוהל לעהרנען אָדער הערען אַ לעבעדיגע אידישע וואָרט פון די רבנים, מגידים, דרשנים און מטיפים. ווען מען וואָלט געמאָנט געהן אין געשעפט אָדער טאָן אַרבייט, אפילו גאַנץ לייכטע אַרבייט, וואָלט יעדערער געווען פערנומען, ווער אין געשעפט און ווער אין זיין אַרבייט. יעצט אָבער, ווען עס איז ניט ערלויבט צו טאָן קיינע אַרבייט, „כל מלאכת עבודה לא תעשו“, יעצט האָט מען גענוג צייט זיצען ביים סדר, זיצען ביים פסח'דיגען טיש. קינדער פרעגען קשיות, עלטערען ענטפערען זיי תרוצים, דער גאַנצער סדר איז דאָך געמאַכט געוואָרען נור צוליב די קינדער, זיי זאָלען האָבען וואָס צו פרעגען, אום מיר זאָלען האָבען די גוטע געלעגענהייט צו ריידען מיט זיי וועגען אידישע פרייהייט, וועגען גאָט'ס נסים, ווען קינדער זענען אזוי ווייט פון אידישקייט, אַז זיי אינטערעסירט קיין זאך ניט, אַז זיי פרעגען שוין קיין קשיות ניט. ווען קינדער זעהען ניט קיין סימן פון אידישקייט ביים פאָטער אין הויז, ווען קינדער זעהען ניט קיין פסח'דיגען סדר, ווען דער אידיש קינד ווערט אין דער בחינה פון „שאינו יודע לשאול“, דאָן שטעהען מיר חס ושלום פאר דעם קבר פון יודענטהום, דאָן זענען מיר די חברה קדישא, וועלכע באַגראַכט דעם הייליגען אידעאל פון יודענטהום, פאר וועלכען אונזערע עלטערען האָבען זיך מוסר נפש געווען, זענען געגאַנגען צום טוירט ווי מען געהט צו אַ קאַנצערט, האָבען פּערגאַסען זייער לעצטען טראַפען בלוט פאר די הייליגקייט פון יודענטהום, און מיר, וועה איז צו אונז, מיר זענען דאָס די קברנים, די שמיים, די חברה קדושה, וועלכע העלפט באַגראַבען און פּערשיטען אונזערע הייליגטהימער. און, רבותי, אַז מיר האַלטען ביי אַזאַ שרעקליכע לאַגע איז גענוג צו זעהען, אַז אין מאַנכע אידישע הייזער ווערט דער סדר ניט אָפּגעריכט, און ווען ער ווערט אָפּגעריכט איז נור פאר זיך אַליין, און ניט פאר די יונגע קינדער, און הונדערטער טויזענדער אידען אַרבייטען אום פסח, הונדערטער טויזענדער שקלאַפען אין דעם יום טוב פון פרייהייט.

רבותי! דער ערשטער מנין איז געווען געפאָקט, זאָגט מען מיר, ווייל — מענשען דאַרפען דאָך געהן אין ביזנעס, צו דער אַרבייט, דעם ערשטען טאָג פסח, דאַרפען זיי אָפּדאוונען פרייהער, כדי זיי זאָלען קענען קומען צו ביזנעס, צו דער אַרבייט, אין דער ריכטיגער צייט...

הונדערטער טויזענדער קינדער, אונזערע קשיות פרעגער, וואָלגערען זיך אין די גאַסען, ווייל זייערע פאָטערס זענען אין ביזנעס און ביי דער אַרבייט, די קינדערלעך וועלען דאָך קיינמאָל ניט פיהלען די שעהנקייט און הייליגקייט פון אונזער פסח. זייערע עלטערען זענען פסח פער-

שקלא פט, זענען זיי אויך פערשקלאפט, די גליקליכע
רייכע אמעריקאנער אידישע קינדער מענען מקנא זיין די אַרומע אידישע קינד-
דער פון יענער זייט ים מיט יאהרען צוריק.

* * *

שטאַלץ ווי אַ מלאך זיצט דער פאַרצייטיגער איד אויף זיין הסבה בעמ, מיט זיין אשת חיל, וואָס איז פלוצים געוואָרען אַ מלכה, און אין די גרעסטע רעוואָלוציעס, ווען עס טאָר זיך ניט געפינען קיין מלכים אויף דער וועלט, וועלען אימער מלכים זיין, ווייל צו יעדען פסח/דיגען סדר איז דער איד אַ מלך, זיין פרוי — אַ מלכה, זיינע קינדער — פריניצען און פריניצעסעס, בני מלך, און דער מלך דערצעהלט דאָס זיינע קינדער, די בני מלך, די וואונדער, די נסים ונפלאות, וואָס עס האָט פאַסירט מיט אונזערע עלטערען, ווי אזוי זיי האָבען זיך בעפרייט פון שקלאפּעריי.

פסח צום סדר! ווי ליכטיג, ווי הייליג, ווי שעחן עס איז ביי יעדען אידען אין שטוב! בני חורין זיצען ביים טיש, די פרייע נאַציאָנאַלע אידישע נשמה פיהלט זיך אין אַלע ווינקעלעך פון שטוב, די שכניה אַליין אין געקומען צום סדר, הערען די הגדה, די מאַמע, די קינדערלעך — אַלע שטראַהלען און ליכטען פון פרייד, די מאַמע לכבוד פסח האָט אָנגעטהאָן איהר טייערסטע צירונג און האָט אויפ'ן טיש אויסגעשטעלט דאָס גאַנצע ביסעל גאַלד און זילבער, די אידישע הויז איז פסח עקסטראַ כשר, די כלים זענען גע'כשר'ט, און דער איד גופא איז גע'כשר'ט געוואָרען לכבוד פסח, אַלע איבערהויפט די קינדערלעך וואָרטען אויף אַ ליבענען נאַסט, אליהו הנביא דאַרף באַלד קומען!...
דער פאַטער מיט די קינדער זענען בעגייסטערט ווען זיי זאָגען די הגדה, ווי שעחן זיי זינען! דער אידישער פסח קומט ניט אַליין, ער בריינגט מיט זיך דעם גאַנצען פריהלינג, ווען ניט פסח וואָלט, דוכט זיך, אימער ווינטער געווען, שטענדיג קאַלט!...

* * *

קינדער בענקען נאָר ימים טובים, זענען פון דער נאַטור רעליגיעז גע-
שטימט, די אידישע ימים טובים בכלל און דער ריינער שענהער פרייהלינגס-
יום טוב, פרייהייט יום טוב, פסח, בעזאָגערעס, און ווען מיר זעהען ווי מויזענדער יונגע אידישע קינדער קענען ניט געניסען אין זייערע יונגע
קינדער-יאהרען דעם פּערגעניגען פון פסח, ווייל זייערע פאַטערס זענען בעשעפ-
טיגט פסח אין געשעפט אָדער אַרביימען פסח, דאָן זעהען מיר פאַר זיך די
שרעקליכסטע טראַגעדיע אין דער וועלט, מיר זעהען פאַר זיך שקלאַפּען
פון פרייהייט, פסח'דיגע שקלאַפּען!...

עס איז די העכסטע צייט, רבותי, אויסצוראַמען דעם חמץ, פטור ווערען
פון שקלאפּעריי, אַריינפיהרען די ליכטיגע שטראַהלען פון אונזערע ימים טובים
איז אונזערע הערצער, בעלייכטען מיט די קדושה שטראַהלען פון אונזער פסח
די יונגע נשמה'לעך פון אונזערע קינדער און דאָן וועלען מיר זוכה זיין צו דער

ריכטיגער גאולה, „בניסן נגאלו ובניסן עתידין להנאל“, אין ניסן — זאָגען אונזערע חכמים זכרונם לברכה — זענען אידען אויסגעלייזט געוואָרען פון גלות מצרים, און אין ניסן וועלען אידען אויסגעלייזט ווערען פון דעם לעצטען גלות, און מיר וועלען זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה במהרה בימינו, אמן! ואמן!

ל פ ס ח

מצוה עלנו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. (הגדה של פסח).
 ווארום מוז מען דערצעהלען וועגען יציאת מצרים? — די געפאהר פון יאוש אין גלות — די אידישע לאַגע אין מצרים — אידען בונטעווען זיך — דער שיר השירים אום פסח — די קליאמשע — די אייביגע ליבע צווישען די כנסת ישראל און הקדוש ברוך הוא — די מסירת נפש פון אידען — די געשיכטע פון אפיקומן — וואָס דער אפיקומן מיינט פאר אונז.

עס איז ווירקליך אַ מערקווירדיגע זאך! עס איז ניטאָ קיין מצוה צו דער־צעהלען שבעות וועגען ככלת התורה, וועגען אָט די אַלע נסים און וויכטיגע פּאַסירען וואָס זיינען דאמאָלט פּאַרגעקומען, עס איז אויך ניטאָ קיין מצוה צו דערצעהלען אום סוכות וועגען די גרויסע נסים פון די ע נ נ י כ ב ו ד וועלכע האָבען באַשיצט דעם אידען, און פסח? פסח איז אַ מצוה צו דערצעהלען אונזערע קינדער און אונזערע פריינד וועגען יציאת מצרים. און דער בעל הגדה זאָגט: „אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח“. אפילו ווען מיר זענען אַלע חכמים, אַלע נבונים, אַלע זענען אַלטע לייט, וועלכע ווייסען פיעל, און אפילו ווען מיר אַלע ווייסען גוט די תורה, דאָך איז אַ מצוה צו דערצעהלען וועגען יציאת מצרים, און דער יעניגער וועלכער דערצעהלט פיעל וועגען יציאת מצרים, יענער איז אַ בעסערער און בעריהמטער איד. איז דאָך די פּראַגע, ווארום פסח איז אַ מצוה צו דערצעהלען און ריידען וועגען יציאת מצרים? !!

דער אמת אָבער איז אַז דער ענין וועגען יציאת מצרים האָט זעהר אַ וויכטיגע און זעהר פּראַקטישען צוועק, ווייל דער רבנו של עולם האָט גע־וואוסט דאָס ווען מיר וועלען אויסגעלייזט ווערען פון גלות מצרים וועלען מיר אַריינפאַלען אין אַנדערע שרעקליכע, גרויזאַמע גלות'ען, וואו דער טוירט וועט זיין פיעל בעסער ווי דער לעבען, און דאָרט איז די סכנה זעהר גרויס, טאָמער וועט דער שרעקליכער יאוש, אָט דער ביטערער אומגליקליכער מיקראָב, וועל־כער רופט זיך אין העברעאיש יאוש, טאָמער כאַפט ער זיך אַריין אין די מוחות, איז די הערצער, אין די נשמות פון די גלות־אידען, און זיי וועלען זיך מיאש זיין פון דער גאולה, און זיי וועלען פּערצווייפּעלט ווערען אינגאַנצען און וועלען זאָגען אברהם תקותינו נברנו לנו, אונזער האַפּע־

נונג איז פארלארען, מיר זענען פארפאלענען, מיר וועלען שוין קיינמאל ניט קומען צוריק אין אונזער לאַנד, מיר וועלען שוין קיינמאל ניט רעדען אונזער אייגענע שפראך, לשון הקודש, מיר וועלען שוין קיינמאל ניט האַבען צוריק אונזער אידישע רעגירונג, מיר געהען שוין אינגאנצען אראפ פון דער וועלט סצענע אלס נאציאָן, אלס זעלבסטשטענדיגע פרייע פאָלק, צוזאמען מיט אלע אנדערע פעלקער פון דער וועלט, און דאָ, ווען אַ פאָלק איז זיך שוין מיאש, ווען דאָס ניט אַפ די האַפענונג, ווען אַ פאָלק פאַרלירט זיין בטחון און זיין האַפענונג, דאָן ווערט דאָס פאָלק פער'משפט צום טוידט, צום אונטערגאַנג, ווייל יאוש איז אַ געפאָהר פאַר'ן יחיד און אַ געפאָהר פאַר'ן כּלל (זעה וועגען יאוש אין שו"ע חושן משפט סימן רס"ב, ה', מהרי"ק שורש ד', רשב"ד חלק ד' סימן קנ"ו).

און אַט צוליעב דיזען צוועק קומט די מצוה פון דערזעהלען וועגען יציאת מצרים, דאָס ווי שלעכט אונז איז יעצט זאָלען מיר זיך ניט מיאש זיין פון דער גאַולה, ווייל אין מצרים האַבען מיר פיעל ערגער געהאַט ווי אין היינט טייגע גלות, ערגער ווי אין מצרים קען גאר ניט זיין, און דאָך זענען מיר אויסגעלייזט געוואָרען, וועלען מיר פון היינטיגען גלות געוויס אויסגעלייזט ווערען. און אַט די יעניגע אידען וועלכע זענען זיך מיאש פון דער גאַולה איז דאָס אַ יאוש של אַ מדעת, ווייל דער וואָס האָט דעת, דער וואָס ווייס עפעס פון דער אידישער געשיכטע, דער וואָס ווייס די הבטחות פון אונזערע נביאים, דער ווייס אַז ווי שלעכט און ביטער אונז זאָל ניט זיין וועלען מיר דאָך סוף כל סוף אויסגעלייזט ווערען פון גלות און מיר וועלען קומען צוריק צו אונזער לאַנד, ווייל מיר האַבען גענוג סימנים אויף זיך, סימנים אויף אונזער לאַנד און שפראַך, סימנים פון אונזער הייליגער תורה און דעם אידישען גייסט, און דאָרט וואו עס איז דאָ סמנים אויף אַז אבידה, זאָגט די גמרא אַז כולי עלמא לאַ פליגו דלאַ הוי יאוש (בבא מציעה כ"א) זענען אלע איינשטימיג אַז דער יאושאיז קיין יאוש ניט... און נאָכמעהר, דער דין איז אַז ווען גוים האַבען צוגעגאַנגען אידישע ספרים איז דאָרט קיין יאוש ניטאָ, „אם גנבו גוים ספרי ישראל שסופם באַ ליד ישראל לאַ נתיאשו הבעלים מהם (תשובות הגאונים, סימן רפ"ה), ביי ספרים איז קיין יאוש ניטאָ! די אידישע שונאים, וועלכע ווילען ניט דערלאָזען אַז אידען זאָלען זיך צוריק אומקעהרען אין ארץ ישראל. זיי זענען גנבים, זיי ווילען אַרויס'גנב'ענען דעם גרעסטען מהייל פון אונזערע ספרים, ווייל ווען איהר געהמט אַרויס פון אונזער תנ"ך, פון אונזער גמרא דעם מהייל וואָס בעלאַנגט צו ארץ ישראל, וועט איבערבלייבען זעהר אַ קליינער מהייל פון אלע אנדערע ספרים, און דאָ קען קיין יאוש ניט זיין, און עס טאר קיין יאוש ניט זיין.

און טאַק די דערפאַר איז זעהר גרויס די מצוה פון דערזעהלען אום פסח וועגען יציאת מצרים, ווייל מצרים האָט אונז פערשקלאַפט קערפערליך און גייסטליך, און יענע שקלאַפּעריי איז געווען אַ שרעקליכע, אַ שוידערליכע, אַ רויזאַמע, אַז אויסערנוועעהנליכע, היינטיגע צייטען קען אַזאַ שקלאַפּעריי

מעהר ניט פאַרקומען, און ניט נור קערפערליך זענען מיר פאַרשקלאַפּט געווען, נור אויך גייסטיג: מיר זענען געווען שרעקליך אונוויסענד, און ווי מקובלים דריקען זיך אויס, זענען די אידען אין מצרים געווען איינגעזונקען אין מ"ט ש ע ר י ט ו מ א ה, אינגאַנצען פאַרדאַרבען, אינגאַנצען אומריין, זיי זענען געווען פשוט'ע געצעדדיענער, עבודה זרה'ניקעס, "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה", עם איז שווער געווען, זעהר שווער, צו זעהן דאָן דעם אונ־טערשיעד פון איד ביז גוי, און ווען משה פיהרט זיי שוין ארויס פון מצרים, צוברעכט זייערע שקלאַפּען־קייטען, פיהרט זיי דורכ'ן מדבר, מאַכען זיי אַ בונט, עם בונטעווען זיך די געוועזענע שקלאַפּען. וואָס איז? וואָס ווילען זיי? פלייש ווילען זיי! און זיי ביינקען צוריק צו די קייטען פון שקלאַפּעריי, און זיי זאָגען זיי וואַלמען וועלען בעסער ש ט א ר ב ע ן אַכּי אין מצרים צו שטאַרבען, אין יענע גאַלדענע לאַנד פון שמוץ און שקלאַפּעריי. מיר געדענקען — שרייען די אידען, ווען זיי האַבען זיך צובונטעוועט — אַז מיר פלעגען דאָס זיצען אין מצרים נעבען דעם טאַפּ פּלּיּש, ווען מיר האַבען געגעסען ברויט וויפיעל מיר האַבען געוואַלט, "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים, בשבתנו על סיר הבשר, באכלנו לחם לשובע".

באמערקט אויף די ווערטער דער מדרש זעהר קלוג: מען האָט זיי אין מצרים געזשאַלעוועט אַ ציגעל צו דער אַרבייט, מען האָט זיי לעבען ניט געלאָזט. היינט ווי קומט דאָס אַז מען זאָל זיי געבען פלייש עסען? ! זאָגט דער מדרש: חם ושלום! מען האָט זיי קיין פלייש ניט געגעבען פאַרזוכען אפילו, דער מצרי פלעגט זיצען און עסען פלייש, דער איד פלעגט זיצען לעבען איהם און עסען טרוקענעם ברויט, ב ש ב ת נ ו ע ל ס י ר ה ב ש ר, זיי זענען נור געזעסען נעבען טאַפּ פלייש, געזעסען אָבער ניט געגעסען, ב א כּ ל י נ ו, ווייסט איהר וואָס זיי האַבען געגעסען? ניט פלייש, חם ושלום, נור באַכלנו לחם לשובע, געגעסען האַבען זיי נור ברויט, און אויף דאָרויף האַבען זיי געבענקט, און זיי האַבען זיך ניט געשעמט צו קלאָגען ב ש ב ת נ ו ע ל ס י ר ה ב ש ר, זיי האַבען געהאַט די זכיה אין מצרים זיצען לעבען אַ טאַפּ פלייש און זעהען ווי דער מצרי עסט, און אזא גאַלדענע לאַנד האַבען זיי אַוועקגעלאָזען!

אַט אין אַזא שרעקליכער נידעריגער לאַגע האַבען זיך דאָן געפונען אונזערע עלטערען, ווי דער נביא זאָגט: ו א ת ע ר ו ם ו ע ר י ה, נאַקעט פון אלעס וואָס עם איז קלוג און שעהן, און דאָך האָט פאַסירט דער גרויסער נס, וועלכען קיינער האָט ניט געקענט גלויבען, און אידען האַבען זיך ענדליך באַפרייט פון מצרים, זענען געוואָרען אַ פרייע זעלבסטשטענדיגע קולטורעלע פּאָלק, האַבען אַ געמליכע תורה גענומען, און זיינען געוואָרען דער עם הנבחר, דער אתה בחרתנו מכל העמים! איז ווען מען איז אַ מרבה לספר ביציאת מצרים, וואָס מעהר מען דערצעהלט וועגען יציאת מצרים אלץ מעהר פערשטעהען מיר דאָן ווי שטאַליץ מיר דאַרפּען יעצט זיין, און ווי מיר טאַרען זיך

ניט מיאש זיין פון דער גאולה, ווייל — כי מי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אזוי ווי מיר זענען דאן ארויס פון מצרים אט אזוי וועט דער רבנו של עולם צייגען געטליכע וואונדער און וועט אונז אויך אויסלייזען פון דעם לעצטען גלות, און מיר וועלען זוכה זיין צו דער גאולה, און דערפאר — מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים!...

און מיר ליינען שיר השירים אום פסח, און דארט זאגען מיר: „לסוכתי ברכבי פרעה, דמיתך רעיתי“, צו די קלאטשע וואס איז איינר געשפאט אין פרעה'ס רייטוואגען איז געגליכען די אידישע פאלק! ארימע קלאטשע, ווער פארהט אויף דיר ניט רייטענדיג, ווער קלאפט דיר ניט אין דיינע שוואכע זייטען? ! ווער נעהמט זיך אן פאר דיין כבוד? דיין לאגע איז שרעק-ליך! ביזט צוקלאפט און צובלוטיגט... ביזט אינגאנצען אין וואונדען... מכות אהן א ברעג... אייגענע און פרעמדע, ניט געבעטענע בעלי טובות, כאפען זיך ארויף אויף דיר און פארהען רייטענדיג אויף דיר... און דו האסט אזוי פיעל געדולד... ארימע, ארימע קלאטשע! !...!

און ניט אומזיסט ליינענט מען פסח שיר השירים, ווייל אין שיר השירים ווערט פארגעשטעלט דער גרויסער אייביגער געטליכער ראמאן, די שטארקע ליעבע צווישען דעם רבנו של עולם און די כנסת ישראל... און — מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה... מען האט געצוואונגען דעם אידען מיט טייכען בלוט און טרעהרען, מיט'ן שרעקליכען גרויזאמען טויט, דער איד זאל זיך שמד'ען, ער זאל זיך איינגעטונקען אין זייערע מים רבים... און ווען אפילו דער איד האט זיך איינגעטונקט אין זייערע שמד'וועסער איז ער גע-בליבען איד, ווי דער אלשיך הקדוש טיימסט „אם שכחנו שם אלהינו, צי האָבען מיר פּערגעסען“ דעם נאָמען פון אונזער גאָט אפילו אין יענער שרעקליכער צייט, ווען „ונפרוש כפינו לאל זר“, ווען מיר האָבען אויסגעשטרעקט אונזערע הענד — דורך דעם צוואַנג פון שווערד און בלוט — צו אַ פּרעמדען גאָט! הלא אלהים יחקר זאת, כי הוא יודע תעלומות לב! גאָט וועלכער ווייס וואָס עס טהוט זיך ביי אַ מענשען אין די בעהאַלמענע ווינקעלעך פון האַרצען, ער ווייס דאָך דעם אמת! און אַט די מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה! די שמד'וואַסער האָבען ניט געעקנט אויסלעשען די הייסע, פּייערדיגע, ברענענדיגע ליעבע פון די כנסת ישראל צום רבנו של עולם!

עס איז אַ מנהג, רבותי, צו עסען דעם אפיקומן, וועלכער איז אַן אנרעקנונג צום קרבן פסח, וועלכען אונזערע עלטערע פלעגען עסען ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט און איהם פלעגט מען עסען גאָר צולעצט, ווייל מען טאָר קיין זאך ניט עסען נאָכ'ן קרבן פסח, כדי דער מעס פון קרבן פסח זאל פערבלייבען אין מויל. דערפאר עסען מיר היינט צום סדר נאָך דער סעודה אַ כזית מצה, וועלכען מען רופט „אפיקומן“, און נאָך דעם אפיקומן טאָר מען גאָר ניט פאַרוכען (זעה ירושלמי און תוספתא פסחים מ"ג, רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ה הלכה ט', או"ח סימן תע"ז, א. רא"ש פסחים פ"י סימן ל"ט,

ספר המנהיג הלכות פסח סימן ע"ה, טעמי המנהגים סימן ש"ס, שו"ת שבות יעקב, או"ח סימן נ"ב).

דער אפיקומן, רבותי, איז דער סימבאָל פון דעם אידען אין גלות, אַ צור בראַכענער... אַ פיצעל, אַ ברעקעל... ער ליגט ניט אויפ'ן טיש צוזאַמען מיט די כוסות, מיט די גאַלד און זילבער פון דעם פסח־דיגען טיש, מיט די יחסנים, די מצות, מען פעררוקט איהם אונטער'ן קישען... מען זיצט אויף איהם.. מען בער ננב'עט איהם... אָבער אַם ענדע מוז מען איהם האַבען, מען זוכט איהם, מען קען אַהן איהם ניט אויסקומען, ער איז, ער ווערט ענדליך דער הויפט מיוחס, נאָך איהם טאָר מען קיין זאָך ניט פאַרזוכען, ער מוז באהערשען אַלעמען אויפ'ן סוף, זיין טעם מוז בלייבען, ער איז דער "צפון". דער בעהאַלטענער, אויף איהם וועט צוקומען ווערען די הבטחות פון די נביאים, ער וועט האַבען אַלעס וואָס איז באהאַלטען פאַר איהם צפון!... גאַמיר זוכה זיין צו דער גאולה, אמן! ואמן!

פסח

דער כת פון אסימילאציע. — די רוחניות־דיגע און די וואָ-
כעדיגע גאולה — דער אידישער גייסט און די גאולה — דער
כסא און כוסו פון אליהו — די אנוסים אין שפּאַניען און דער
פסח־דיגער סדר — דער שאינו וודע לשאול — עלטערען און
קינדער.

מיר פייערען היינט דעם יום טוב פסח, וועלכער איז דער יום טוב פון פריהלינג, חג האביב, דער פריהלינג פון דער נאַטור און דער פריהלינג פון דאָס אידישע פּאָלק. דער יום טוב פון אויפלעבונג און פרייהייט, געטליכע פרייהייט, פרייהייט וועלכע בעפרייט די אידישע נשמה פון אַלעס וואָס מאַכט איהר וואַכעדיג און ניט ריין, פון אַלע איהרע פגימות.

דער שרעק און די טראַגעדיע פון גלות באַשטעהט אין די פּערשקלאַ-
פונג פון דעם גלות פּאָלק צו די הערשענדע נאַציאָן, צו די הערשענדע
שפּראַך, לאַנד, קולטור און רעליגיאָן, מען ווערט אַסימילירט, זאָגט דער מדרש
„כשם שהצפור נתונה ביד הצייד, אם מבקש ממיית אותה, ואם מבקש מחיה
אותה, כך היו ישראל משוקעים במצרים, א"ר אבהו ב"ר אחא בשם רבינו, כך
היו ישראל נתונים בתוך מצרים כעו בר ש הו א נתו ב ת ו ד
מ ע י ה ש ל ב ה מ ה וכשם שהרועה נתן ידו בתוך מעיה ושומטו,
כד עשה הקב"ה, שנאמר: לבא לקחת לו גוי מ ק ר ב גוי" (מדרש שוחר טוב,
ק"ז).

אַ וואונדערבאַרען בילד שטעלט אונז פאַר דער מדרש. די אידען אין מצרים
זיינען פערשקלאַפט, ווי אזוי? פונקט ווי די פויגעל אין די האַנד פון יענער, וויל
ער, טוירט ער איהר, וויל ער — לאַזט ער איהר לעבען!... די אידען זיינען
געווען אין מצרים פונקט ווי אַ קינד וועלכער ליגט ביי דער

מוטער אין די געדעריים, דאס מיינט, אין גאנצען אסימילירט, פאלשטענדיגע אסימילאציע און גייסטיגע שקלאפעריי. אז גאט האט זיי געוואלט אויסלייזען האט ער גענומען. — זאגט די תורה — גוי מקרב גוי, א פאלק פון די געדעריים, פון די אינערליכקייט פון די צווייטע פאלק, פון די הערשענרע פאלק, אין וועלכע זיי זיינען כמעט אין גאנצען אסימילירט געווארען.

די רוחניות'דיגע גאולה אין געקומען אין מצרים בעפאר די וואכעדיגע, קערפערליכע, גאולה, משה רבינו האט געקראגען פאר זיי דעם שבת קודש, שבת האבען זיי גערוהט, און דאן האט ער זיי צוגעשיקט — זאגט דער מדרש — מגילות גאנצע צו ליינען אין זיי דעם שבת'דיגען טאג, די מגילות האבען גערעדט, און אגוטירט פאר ערלייזונג, גאולה, פרייהייט, די ווערטער פון יענע מגילות האבען געהאט אויף זיי א שטארקען און זעהר טיפען איינדרוק, זיי זיי גען געווארען ערהויבען גייסטליך, עס האט זיך בעפרייט דער גויסט פון פאלק, און נאכהער האט שוין נאכגעפאלגט די קערפערליכע בעפרייאונג, און דאס דארפען מיר יעצט טהאן! מיר דארפען בעפרייען דעם אידישען גויסט פון גלות, און דאן וועט קומען די אידישע גאולה!

פסח ביינאכט צום סדר שטעלען מיר אוועק א כוס פאר אליהו, צו צייגען אז אליהו וועט פעראייניגען די יונגע קינדער מיט די עלטערען, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים אל אבותם, און דאן, ווען אונזערע קינדער וועלען געניסען א גוטע אידישע ערציהונג, וועט דער כוס פון אליהו פערווירקליכען דעם איד דעאל פון די 4 כוסות וואס מען טרינקט פסח ביינאכט צום סדר, וועלכע זיינען קעגען די 4 לשונות פון גאולה: (1) והוצאתי, (2) והצלתי, (3) ונאלתי, (14) ולקחתני, און ווען א איד ווערט געבוירען, מאכט מען א שול פאר א לייהו הנביא, אז דער נייער געבוירענער איד וועלכען מען פערניסט יעצט זיין בלוט פאר'ן יודענטהום, וועט זיין ווי אליהו, וועלכער האט זיך מוסר נפש גע' ווען פאר'ן יודענטהום.

די אנוסים אין שפאניען האבען אפגעריכט דעם סדר בעהאלטענערהייט אין א "הייל". די הייל איז געווען רייך פארפוצט לכבוד די הייליגע סדר-נאכט מיט גאלד און זילבער, און מען האט געפראוועט דעם סדר מיט טוידט-שרעק, טאמער כאפט מען זיי אז זיי ריכטען אפ דעם סדר, אז זיי זענען אידען, און דאן וועלען זיי דאך פערברענט ווערען לעבעדיגערהייט על קדוש השם, און אט יענע אומגליקליכע מאראנען, אנוסים, די בעהאלטענע אידען שטעלען אוועק פסח ביי נאכט צום סדר אליהו הנביא'ס כוס, צו שעפען בעגייסטערונג, פייער, קדושה, מסירת נפש גייסט, ווי אליהו הנביא איז געווען, אז טאמער כאפט מען זיי, זאלען זיי קענען שפרינגען צום טוידט מיט שטאלץ און בעגייסטערונג, ניט אפשרעקען זיך פאר'ן שרעקליכען גרוואמען טוידט. זיי קומען אויף אליהו הנביא'ס כוס און דערמאנען זיך דאס אליהו הנביא איז אויך געווען ערפאלגט פאר'ן אמת, פאר גאטהייט, ער האט זיך אויך בעהאלטען אין א "הייל", אין א מערה פון די וועלכע האבען געזוכט איהם ערמארדען.

און דאָך האָט איהם קיין זאָך נישט אָפגעשראַקען און ער האָט געקעמפּט פאַר אידישקייט ביי זיין לעצטען טראַפּען בלוט, און אלע פּערפּאָלגטע אידען פון דער גאַנצער וועלט נעהמען פּסח ביי נאַכט צום סדר אליהו הנביא'ס כּוּם אין האַנד אַרײַן און זאָגען „שפּוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך וכו' גים אויס דיין כּעס, רבּונו של עולם, אויף די פּעלקער וואָס ווילען דיך נישט וויסען, וועלכע עפען יעקב'ן, און האָבען זיין לאַנד ווייט און חרוב געמאַכט“.

די גמרא זאָגט אין פּסחים (דף ק"ח), אַז פּסח ביי נאַכט צום סדר דאַרף מען געבען די קליינע קינדער טרינקען די 4 כּוסות. ר' יהודה זאָגט מען דאַרף זיי טהיילען נישט ערב פּסח, אום זיי זאָלען זיין פּעראינטערעסירט אין דעם סדר נאַכט, זיי זאָלען נישט איינשלאָפען, אום זיי זאָלען פּרעגען די קשיות.

אונזער גליק איז ווען אונזערע קינדער פּרעגען, ווען אָבער אונזערע קינדער קומען צו אַזאַ מדרגה דאָס זיי ווערען אינגאַנצען פּרעמד פון אונז, ווערען גלייכניגליטיג צו אַלעס וואָס בעלאַנגט צו אידען און אידענטהום, ווען זיי איינ־טערעסירט לחלוטין גאָר נישט די אידישע פּאָלק און אַלעס וואָס עס איז הייליג און טהייער ביי אידען, ווען זיי אינטערעסירט קיין זאָך נישט בנוגע אידען און אידענטהום, דאָן פּרעגען זיי נישט, און ווען אונזערע קינדער הערען אויף צו פּרעגען, דאָן איז די געפּאָהר גרויס, זעהר גרויס.

עס איז געווען אַ צייט ווען אַ קינד פּלעגט פּרעגען אַ קשיא אין אמונה פּלעגט ער קריגען פון זיין פּרומען פּאָטער אָדער פון זיין מלמד אַ פּאָטש אין באַק מיט דער באַמערקונג: שגי'! מען טאָר קיין קשיות נישט פּרעגען! היינט אָבער, פּיהלען מיר זיך גליקליך, ווען אונזערע קינדער פּרעגען, ווען אַ קינד פּרעגט עפעס איז דאָך אַ סימן אַז איהם אינטערעסירט אידישקייט.

דער וואָס איז בעקאַנט מיט די וויסענשאַפּט פון פּעדאַגאָגיע ווייס דאָס די בעסטע וועג צו לעהרנען קינדער אַז זיי זאָלען געדענקען וואָס זיי לעהרנען, און זיי זאָלען זיין שטאַרק פּער אַינטערעסירט אין זייערע למודים איז צו לעהרנען זיי דורך פּראָגען און אַנטוואָרטען, פּרעגען די קינדער און ערוואַרטען זייער ענטפּער. דורך אַזאַ מעטהאָדע פּעראינטערע־סירען זיך די קינדער מעהר אין דעם למוד און געדענקען בעסער, און נאכדער ווען זיי געהען דורך און לעהרנען דורך אַ געוויסע לעקציע שטעלט מען זיי פּראָגען, און פון זייערע ענטפּערס ווייס מען אויב זיי ווייסען גרינדליך וואָס זיי האָבען געלעהרענט אָדער נישט, און דער פּעהיגער לעהרער זוכט דאָס די קינדער זאָלען פּרעגען, זאָלען פּרעגען קשיות. און דער מסדר פון דער הגדה איז געווען, ווי עס ווייזט אויס, אַ פּעהיגער פּעדאַגאָג, אַ גוטער ערציהער, וועלכער האָט געוואוסט די נשמה פון דעם יונגען קינד, און דערפאַר די פּאַרטיגע 4 קשיות, און אַלס ענטפּער צו די 4 קשיות קומט די גאַנצע הגדה, וועלכע דער קלונער פּאָטער דאַרף נישט נור זאָגען די הגדה, זאָנדערן אויך ערקלערען די הגדה צו זיינע קינדער. שרעקליך אָבער איז ווען די קינדער אונזערע ווייסען

ניט וואָס צו פרעגען, ווייל זיי זענען, צו אונזער גרויסען וועהטאָג, שרעקליך אונרויסענד בנוגע אידען און יודענטהום, און דערפאַר זאָגט אונז דער בעל הגדה ושאַינן יודען לַשׂאֵל, דער וואָס ווייס נעביך ניט וואָס צו פרעגען— און אזוינע האַבען מיר יעצט זעהר פּיעל— אַתּ פּתּח לֹו! דו פּאַנג אָן, וואָרט ניט ביז ער זעט דיך פרעגען, ער האָט, נעביך, ניט וואָס צו פרעגען, נור דו פּאַנג אָן, דערזעהל איהם די געשיכטע פון דיון פּאַלק, שנאמ'י והגדת לבנך! זאַלסט זאָגען, זאַלסט ריידען, זאַלסט דערזעהלען דיינע קינדער?!

והגדת לבנך! זאַלסט א מניד זיין, זאַלסט זאָגען דיינע קינדער, זאָג זיי, ערקלעהר זיי אַלץ וואָס דו ווייסט וועגען אידען און אידישקייט, און אָט די מצוה פון והגדת לבנך איז ניט נאָר גוט פאר פסח, נאָר יעדען טאָג פון דיון לעבען, יעדען טאָג איז והגדת לבנך.

אונזערע זיידעס און באבעס אין אמעריקא וועלכע געפינען זיך אויף די עלטערע יאהרען ביי זייערע קינדער, זיי האַבען געקענט פיעל, זעהר פיעל, אויפֿ-טאָהן פאר די אידישע ערציהונג פון זייערע קינדער־קינדער, ווען זיי וואַלטען זיי דערזעהלט שעהנע מעשה'לאך, וואָס קינדער האַבען דאָס אזוי ליעב, מעשה'לאך פון אמאָליגע פאַרצייטיגע יאהרען, פון רבנים, גאונים, צדיקים, קדושים, ספורי נפלאות, דאמיט וואַלטען זיי געוואונען די יונגע נשמות פון זייערע קינדער און קינדס קינדער פאר זיך און פאר דאָס אידישע פּאַלק. דערזעהלט אייערע קינדער פון א ייערע קינדער יאהרען, פון דעם דור, פון דער ישיבה, פון אידישע מנהגים, פון דעם שעהנעם פרומען פאַרצייטיגען אידישען לעבען!

והגדת לבנך! זאַלסט זאָגען צו דיינע קינדער! אָבער איין זאך טאָר רען ניט פּערגעסען אונזערע עלטערען, אז דאָס וואָס מען זאָגט א קינד ער זאָל טאָן, זאָל דער קינד ניט קענען זאָגען זיין פּאַטער, ״ווארום טוסטו דאָס אליין ניט?״ ווען א פּאַטער דאווענט ניט חס ושלום און לייגט קיין תּפּלין ניט און ער זאָגט זיין קינד ער זאָל דאווענען און לייגען תּפּלין איז דאָס אַרויסגעוואַרפען, ווייל דער קינד וועט פּיהלען ביי זיך אין האַרצען אז זיין פּאַטער איז א צבוע'ק, א היפּאָקריט, ער הייסט טאָן זאכען וועלכע ער אליין טהוט ניט, מען דאַרף אַלליין טאָן אַלעס אַרייַם און ער איז מ חויב צו טאָן, און דאָן והגדת לבנך, זאָג דיון זוהן און ער זאָל טאָן וואָס דו טוסט!!

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי מצרים, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, זאַלסט זאָגען דיון זון, צוליב דעם האָט זאָגט בער פרייט מיך פון מצרים, און דאָן צייג איהם די מצה ומרור, ווען דאָס קינד זעהט אז פאר דיר לייגט מצה ומרור, דאָן קענסטו איהם זאָגען בעבור זה, ריידען וועגען יודענטהום אליין איז ניט גענוג, זאָנדערען מען דאַרף טאָן, מען דאַרף מקיים זיין די מצוות פון דער תורה און ווען קינדער זעהען יעדען טאָג פון זייער לעבען, שבת, יום טוב,

כשרות, טהרת המשפחה, ווען זיי זעהען א לעבעדיגען יודענטהום, דאן קען העלפען לעקטשורס וועגען יודענטהום, צו מצה ומומר ד דארף מען האָבען דעם והגדת לבנד, אָבער אין א הויז וואו עס איז פסח ניטאָ קיין מצה ומרור, חס ושלום, דאָרט וועט ניט העלפען דער והגדת לבנד!

ווען מיר האָבען א זעהן וועלכער איז א רשע און ער זעהט ווי מיר היטען אידישקייט און מיר ריכטען אָפּ דעם סדר פסח ביינאָכט, פרעגט ער אונז מה העבען בודעה הזאת לכם? פאר איהם איז היטען אידישקייט אן עבודת, א שווערע און ביטערע ארבייט. האָט דאָך א בעוואוסטער אידישער פאָעט וועלכער האָט זיך גע'שמד'ט געזאָגט: דאָס יודענטהום איז אן אומ־נליק, דער יעניגער אָבער וועלכער ווייס און פארשטעהט דאָס יודענטהום, יענער ווייס אז דאָס יודענטהום איז א גליק פאר יעדען אידען. קומט דאָך דער פרומער איד יעדען טאָג פון זיין לעבען אין שוהל און זאָגט אשרינו! מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו, ומה יפה ירושתנו, אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ואומרים פעמים בכל יום, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!! דאָס מיינט, גליקליך זיינען מיר וואָס מיר זיינען אידען, וואָס מיר קענען זאָגען יעדען טאָג, צוויי מאל א טאָג, אין דער פריה און אין אַווענד, אן גאָט איז אונזער גאָט, גאָט איז איינער!! דער וואָס איז באַמט א איד, א בעוואוסטזיניגער איד, א גאָטער איד, יענער איז גליקליך וואָס ער איז א איד. דער ברעקעל איד מיט א צובראָכענע און צוריסענע אידישע נשמה. ער איז אומגליקליך, דער פרומער איד ער דאווענט פון פארענט, נאָכהער דעם גאַנצען דאווענען, נאָכהער זאָגט ער מעמדות, תהלים, לערענט א פריק משניות, חק לישראל, און ער פיהלמ א'היי־ליגען געמליכען פערגעניגען, און ער פיהלמ אז עס איז ניט גענוג פאר איהם, ער וויל מעהר, דער ניט פרומער אָבער איז דער דאווענען פאר איהם אן אַפּקור מעניש, א שווערע ארבייט, דער רשע פון דער הגדה פרעגט מה העבען בודעה הזאת לכם, דאָס יודענטהום איז פאר איהם א שווערע לאַסט, א שווערע אר־בייט, און דאָס זאָל זיין פאר אונז א גוטע לעקציע, אז ווילען מיר ניט האָבען קיין קינדער „רשעים“ וועלכע דאָס גאנצע יודענטהום איז אן „עבודה“, דאן מור זען מיר געבען אונזערע קינדער א גוטע אידישע ערציהונג, וועלען זיי דאן ניט פּרעגען מה העבען בודעה הזאת לכם!

מיר לייענען פסח וועגען די עצמות היבשות, וועגען די טרוקענע ביינער וועלכע דער נביא יחזקאל האָט אַרײַנגעבלאָזען אין זיי גייסט און האָט זיי אָפּ־געלעבט. פסח, דער יום טוב פון די אידישע נאַציאָנאַלע אויפֿלעבונג, דערמאָנט אז די עצמות היבשות וועלכע מיר האָבען ליידער צופיעל אין אונזער לאַגער היינט צו טאָג, וועלכע זאָגען א בדה תקותינו, אונז־זער האַפּענונג איז פּערלאָרען, יענע וועלכע לייקענען אין „תהית המתים“ אז די טויטע אידישע פּאָלק וועט צוריק אויפֿלעבען אויף איהר הייליגע לאַגער, יועט צוריק אַפֿלעבען די העברעאישע שפּראַך, יענע עצמות היבשות וועלכע האָ־בען ניט אין זיך ווי די גמרא זאָגט „לחלוחית של מצוה“, מענשען וועלכע באַ־

מעריב, פאנגט מען אן צעהלען ספירה, מען צעהלט אָפּ 49 טעג. ז י ב ע ז
ו ז א כ ע ו, און אם ענדע, דעם 50טען טאָג, פייערט מען דעם יום טוב שבועות
(אורה חיים תפ"ט).

מען צעהלט פון פסח ביז שבועות יעדען טאָג, פונקט ווי אַ מענש וועלכער
ערווארטט א געוויסען טאָג אין זיין צוקונפט, וואָס אין יענעם טאָג, האַפט ער,
וועט פערווירקליכט ווערען זיינער אַ לעבענס חלום, אין יענעם טאָג וועט ער
זיין גליקליך, און ער קען זיך ניט דערווארטען יענעם טאָג, און ער צעהלט די
טעג, אַט אזוי צעהלט דער איד פון פסח ביז שבועות די טעג, ער צעהלט און
האַפט, אַט, אַט, וועל איך דערלעבען דעם שעהנעם, דעם הייליגען יום טוב
ש ב ו ע ו ה, די צייט פון ק ב ל ת ה ת ו ר ה, און דאמיט צייגט דער
איד, אז דער יום טוב פסח, דער יום טוב פון פרייהייט, קען געפינען זיין ריכ-
טיגע פּאָלקסאַמענהייט נור אין שבועות, אין דער ת ו ר ה, און פרייהייט אָהן
די תורה איז אַ געפאָהר, אַ גרויסע געפאָהר! ... ווייל דער איד איז אַרויס פון
מצרים, פון שקלאַפּעריי צו פרייהייט, אום ער זאָל זיין דער ע ב ד ה', גאַט'ס
קנעכט, עבדי הם — וְלֹא עֲבָדִים לְעַבְדִּים! דער איד וועלכער איז אַ קנעכט צו
גאַט קען ניט און מאָד ניט און זאָל ניט זיין פּערשקלאַפּט פון אַ מענשען, ווייל
ער איז דער קנעכט פון גאַט, און דער קנעכט פון זיין הייליגע תורה, וואָס די
קנעכטשאַפט, אַט דיעזע שקלאַפּעריי איז די ה ע כ ס ט ע א י נ ע ר ל י ב ע
פ ר י י ה י ט, און נאָר דעם ערשטען מאָל ווען גאַט האָט געשיקט משח
רבינו צו אויסלייזען די אירען פון מצרים, האָט ער איהם ערקלעהרט, מען דאַרף
זיי בעפרייען פון די מצריים, אום זיי זאָלען קענען גאַט דיענען און לערנען
זיין תורה, און דער פ ס ח איז צוליב ש ב ו ע ו ת, די פ ר י י ה י ט
צוליב די ת ו ר ה, ווייל די אמת'ע פרייהייט איז אין דעם למוד התורה „אין
לך בן חורין, אלא מי שעוסק בתורה! דער אמת'ער פרייער איד איז דער, וועל-
כער באַשעפטיגט זיך מיט תורה, און דערפאַר צעהלט מען ספירה, מען צעהלט
די טעג און מען צעהלט די וואַכען, ווען, ווען, וועלען מיר שוין דערלעבען צו
מקבל זיין די תורה און צו פייערען דעם הייליגען יום טוב שבועות.
און עס איז אַ הייליגער פּפליכט אַזוי יעדען אירען צו צעהלען ספירה,
ווייל דער פּסוק זאָגט וספרתם ל כ מ, זאָגט אויף דעם די גמרא שתהא ספירה
ל כ ל א א ח ד ו א ח ד (מנחות ס"ה) דאָס יעדער איינצעלנער איד דאַרף
ספירה צעהלען.

ספירה דאַרף מען צעהלען שטעהענדיגערהייט, דער גאַנצער עולם דאַרף
זיך אוועקשטעלען צו ספירה, און ניט נאָר צו ספירה, צו אלע ברכות דאַרף מען
זיך אוועקשטעלען, אזוי זאָגט ר ב ש מ ו א ל ה כ ה ז ג א ו ז, ווייל עס
שטעהט אין מלכים א' קאַפיטעל ח', ויברך את קהל ישראל, וכל קהל ישראל
ע ו מ ד, איז צו א ברכה שטעלט מען זיך, (מאה שערים הלכות חדש וספירת
העומר זייטע 108), און אזוי זאָגט דער רא"ש אם ענדע מסכת פסחים; ב ק מ ה
תחל לספור, אל תקרי בקמה אלא ב ק ו מ ה.

אין ארץ ישראל ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, פֿלעגט מען דאָן ווען מיר פּאָנגען אָן צעהלען ספּירה, ברײַנגען דעם „ע ו מ ר“, אַ געוויסע מאָס פּון גערשטען, און ווי די גמרא און מדרשים גיבען אונז איבער, פֿלעגט פֿאַרקומען אַן אויסערגעווענהליכע גרויסע הייליגע צערעמאָניע בײַ ברײַנגען דעם עומר אין בית המקדש, און די תּורה זאָגט אונז „והבאתם את עומר ראשית קצורכם אל הכהן, והניף את העומר לפני ה' לצונכם, ממחרת השבת יניפנו הכהן (אמור) אז די ע ר ש ט ע תבואה וואָס מען שניידט אָפּ פּון פֿעלד דאָרף מען ברײַנגען אַ געוויסע מאָס אַן ע ו מ ר צום כהן, דער כהן הויבט דאָס אויף פֿאַר גאָט, און דאָן ברײַנגט מען געוויסע קרבנות צו פּייערען דעם טאָג פּון ברײַנגען דעם ע ו מ ר, און ביז מען ברײַנגט דעם עומר טאָר מען ניט עסען קײן נײַע תבואה, ח ד ש, נאכהער מעג מען עסען חרש. די ע ר ש ט ע פּון די נײַע תבואה, דער עומר, דאָרף געבראכט ווערען אין בית המקדש צו גאָט דורך דעם כהן. (ויקרא כ"ג—י"ד), און די גמרא זאָגט: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות (ראש השנה ט"ז) וואָרום האָט די תורה געהייסען אַז מען זאָל ברײַנגען דעם עומר אום פּסח? כדי דורך דעם עומר זאָלען געבענשט ווערען די תבואה אין די פֿעלדער. וועגען די איינצעלהייטען איבער דעם עומר אין חרש זעה (פּסיקתא פ"ח, מנחות ס"ה, ס"ג, פ"ב, מגילה כ', שולחן ערוך יורה דעה סימן רצ"ג, כל בו סימן כ"ה, קדושין ל"ה, ל"ז, ירושלמי חלה פרק ב', תוספות קדושין ל"ח, יד אליהו סימן כ"ד, רמב"ם הלכות תמידין פ"ו, שלחן ערוך או"ח סימן ת"צ, ספר המאור לאלפסו, המנהיג פ"ג, ע"ב, תשובה הרשב"א ח"ו סימן מ"ד, תניא, סימן נ', מנהגי מהר"י טירנא, ר"ן סוף פּסחים, רוקח סימן תצ"ד).

דאָן ווען מיר האָבען געלעבט אין אונזער לאַנד האָבען מיר דעם עומר געבראכט, יעצט אין גלות צעהלען מיר דעם עומר, ספּירה ת ה ע ו מ ר, דאָס איז אַן אנדענקונג צו חורבן בית המקדש. מיר דערמאָנען זיך אויף די אײַגענע פֿעלדער און וועלדער וואָס מיר האָבען פֿערמאָגט אין אונזער אײַגענע לאַנד, אויף אונזער בית המקדש וואָס איז חרוב גע- וואָרען אין די גאַנצע צײַט פּון ספּירה פֿאַלט אַ שרעקליכער אומעט, אַ נאַציאָ- נאַלער טרױער, אויף יעדען אידען, פּון פּסח ביז שבועות, די שעהנסטע צײַט פּון יאהר, פּריהלונג, אלעס לעבט און בליהט, אלע פֿעלקער פּרעהען זיך דאָן מיט דער נאַטור, און מיר אידען, אַל תשמח ישראל אַל גיל בעמים, מיר, מיר טרױערען אויף דעם וואָס מיר האָבען געהאַט און מיר האָבען אלעס פֿאַרלאָרען!

און אין די צײַט פּון ספּירה, ווען מען צעהלט יעדען טאָג פּון לעבען, דאָרף יעדער איד אַ חשבון הנפש האָבען מיט זיך אליין וואָס ער האָט אויפגעטאָן יעדען טאָג פּון זײַן לעבען. די טעג לױפֿען אַוועק, דער לעבען איז קורץ, מען קוקט זיך נאָר ניט אַרום, און — צדקה תציל ממות! דער קבר איז אָפּען! און — וואָס האָסטו אויפגעטאָן, דו מענש, אין דײַן קורצען לעבען?!

דער מענש איז דער חוני המעגל פון דער אנדה, וועלכער פרענט זיך: מי איבא אינש דניים ע' שניו? קען דען א מענש אָפּשלאָפּען און פארשלאָפּען 70 יאהר לעבען? עס איז דאָ א רציחה! מען מאָר ניט שלאָפּען! מען דאַרף עפעס שאַפּען, אויפּטאָן אין יעדער מינוט פון לעבען, און דאָר שלאָפּט ער אָפּ 70 יאהר און נאַכדער כאַפּט ער זיך אן זיינע אייגענע קינדער דערקענען איהם ניט... ווילען איהם ניט קענען, וויל ער האָט ניט געלעבט ריכטיג, ניט ער האָט געלעבט די 70 יאהר וואָס א מענש דאַרף לעבען, ווי דער תהלים זאָגט: ימי שנותינו בהם שבעים שנה, נור — ער האָט געשלאָפּען 70 יאהר! ...

דער מענשליכער לעבען ווערט איינגעטהיילט אין דריי טהייל: (1) די יונגע יאהרען, (2) די מיטעלע יאהרען, (3) די אלטע יאהרען, און מיר האָבען דריי תפלות, יעדע תפלה איז געמיינט צו וועקען א געוויסען טהייל פון דעם מענש־ליכען לעבען, אברהם תקן תפלת שחרית, אברהם אבינו האָט מתקן געווען די תפלה פון שחרית.

ש ח ר י ת ! דאָס איז דער פרייהלינג פון אונזער לעבען, ווען מיר זיינען קינדער, ס נ ח ה — דאָס איז אונזערע מיטעלע יאהרען, דאָס האָט יצחק מתקן געווען, און יעקב האָט מתקן געווען מ ע ר י ב, מעריב! ווען אונזער זון פאַרנעהט, ווען מיר ווערען גראָה און אלט, ווען מיר דאַרפען זאָגען דעם לעצטען זיי געזונט צו דער וועלט, אין וועלכע מיר האָבען געלעבט.

* * *

אין דער צייט פון ספירה, ווען מיר הויבען דאָן אויף דעם כבוד התורה, און ווען מיר קומען גאנץ נאָהענט צו דעם גרויסען יום טוב שבועות, ז מ ז מ ת ן ת ו ר ת נ ו, די צייט ווען מיר האָבען אונזער תורה גענומען, אין יענער צייט זיינען געשטאַרבען די תלמידים פון ר ב י ע ק י ב א, די 24 טויזענד תלמידים פון רבי עקיבא, זיינען אין ספירה צייט אוועק פון דער וועלט, דערפאר וויל זיי האָבען ניט אָפּגעגעבען כבוד איינער דעם אנדערען, און וויל זיי האָבען מקנא געווען איינער דעם צווייטען, (יבמות ס"ב ע"ב, מ"ר ס"א).

אן אומגליקליכע צייט איז דאָס געווען, א צייט ווען די ריעזען פון תורה ווערען הרוב, און די וואָס שטיצען די תורה, די מחזיקי התורה, פאלען אוועק, און רבי עקיבא איז געווען געצוואונגען צו אָרנאָניזירען נ י י ע תלמידים און איבער אַנייעס צו באַפעסטיגען די תורה ביי אירען.

און פון יענער צייט איז אוועק גאנצע ט ו י ז ע נ ד יאָהר, און אין ספירה צייט, צווישען פסח און שבועות, איבערהויפט אין דייטשלאַנד, האָבען אידישע זיהן און אידישע טעכטער איבערצייגט אלעמען אז זיי ווייסען צו האַל־טען טהייער און הייליג די תורה, דעם גייסט פון דער תורה, אין ס פ י ר ה צ י י מ, די צייט ווען מען גרייט זיך צום יום טוב פון ק ב ל ת ה ת ו ר ה, האָבען זיי אַרויסגעוויזען אין דער ווירקליכקייט פון לעבען זייער ליבשאַפט צו גאָט מיט האַרץ און נשמה, וויל דאָן, אין ספירה־צייט, האָבען ה ו נ ד ע ר ט ע ר ט ו י ז ע נ ט ע ר א י ד ע ן, יונגע און אלטע, מענער און פרויען,

האָבען מ ק ד ש ה ש ם געווען, זיי האָבען פּערנאָסען זייער לעצטען טראַג-
פּען בלוט, האָבען זיך מוסר נפש געווען פאַר די אידישע הייליגע אַמונה, ווייל
די גאַנצע גרויסע גליקליכע רייכע וועלט איז ביי זיי גאַרניט, אויב אז צוליב דעם
זאַלען זיי באַדאַרפּען חס ושלום שמו'ען זיך. זיי האָבען אָבער דאָ, אין דער
צייט פון די נויסע י ה צ ל ב געלאָזען זיך קוילען על קדוש השם, און
גאַנצע אידישע קהלות זיינען דאָן אויסגעקוילעט נעוואָרען, אידישע בלוט האָט
זיך דאָן געגאַסען ווי וואַסער, און די גאַנצע אידישע וועלט האָט אַרומגענומען
א שרעקליכער טרויער, א נאַציאָנאַלע אַבלות, דאָס איז בעקאַנט אין דער אידי-
שער געשיכטע אַלס גזירות ת"ת נ"ו.

און דערפאַר איז די צייט פון ספירה א צייט פון טרויער ביי אירען, מען
טאָר קיין מוזיק ניט הערען, מען טאָר ניט חתונה האָבען, אידישע פרויען זיינען
זיך נהגה ניט צו טאַן קיין אַרבייט ווען די זון פאַרגעהט, בעפאַר ספירה, די
צייט ווען מען האָט מקבּר געווען די תלמידים פון רבי עקיבא (שבלי הלל) די
סימן רל"ה, אבדוררהם דף פ"ח) עס איז א ב ל ו ת ביי אירען אין דער צייט
פון ספירת העומר, צו געדענקען אז אלע צרות נעהמען זיך דערפון
וואָס מען גיט ניט אָפּ קיין כבוד די תלמידי חכמים, ווען מען גיט ניט אָפּ קיין
כבוד די תורה און די וועלכע שטודירען די תורה קען קיין גוטער סוף ניט זיין,
ווי עס האָט פאַסירט מיט די תלמידים פון ר' עקיבא, און דורך די אַבלות פון
ספירה דערמאַנען מיר אונזערע זיהן און טעכטער אז אין יענער צייט זיינען
געשטאַרבען אונזערע עלטערע, דעם טויט פון
גבורים, פון קדושים, זיי האָבען מיט זייער טויט, מיט זייערע
הייליגע פּערנאָסענע בלוט מקדש השם געווען, און זיי האָבען מיט זייער העל-
דישען און הייליגען טויט געוויזען א ביישפּיעל צו די קומענדע דורות, צו אונ-
זערע יונגע זיהן און טעכטער ווי מען דאַרף קעמפּען און שטאַרבען
אין קאַמפּף פאַר די קדושה פון אונזער תורה און אמונה. און אז די אידישע
קדושים ווערען פּעראַייביגט ביים פּאַלק פון ישראל, יאַהר איין יאַהר אויס
ווערט געטרויעט אין יעדע אידישע הויז פון פּסח ביז שבעות אויף דעם טויט
פון יענע הייליגע קדושים.

5"ג בעומר איז א יום טוב, ווייל דאָן האָבען די תלמידים פון רבי עקיבא
אויפּגעהערט שטאַרבען, און 5"ג בעומר געהען אַרויס די תלמידים פון די
חדרים, תלמוד תורה'ס און ישיבות מיט פייל און בויגען, דער סימבאָל פון
מלחמה, מלחמה מיט די רוימער, מלחמה מיט די וואָס פּערברענען אונזער בית
המקדש, אונזער הייליגטהום, מלחמה מיט די וואָס טרייבען אונז פון אונזער
הייליגע לאַנד, פון ארץ ישראל, ווי ר' עקיבא האָט זיך מוסר נפש געווען ביז דעם
לעצטען טראַפּען בלוט פאַר די הייליגע פרויהייט פון זיין פּאַלק, און אונזערע
קינדער, די תלמידים פון די חדרים, תלמוד תורה'ס און ישיבות דאַרפּען זיין די
נאַכפּאַלגער פון ר' עקיבא אין זיין הייליגען קאַמפּף.

גיט אין די הענד פון אייערע קינדער פּייל און בויגען אום ל"ג בעומר, כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, אונזער יוגענד, דאָס זיינען אונזער פּייל און בויגען, זיי זאָלען און דאַרפען זיין דורכגעדרונגען מיט דעם פייער פון אהבת התורה וקדושת הארץ, און זיי זאָלען אונזערע קעמפּפּער זיין, דאָן וועלען מיר זוכה זיין צו באַזעצען זיך אין אונזער לאַנד, ריידען אונזער נאַציאָנאַלע שפּראַך, העברעאיש, שטודירען און פּערשפּרייטען די ליכטיגקייט פון אונזער תורה במהרה בימינו, אמן! ואמן!

שלשה ימי הגבלה

והגבלת את העם סביב (שמוס י"ט).

די פּילאָזאָפּיע פון הגבלה — הגבלה און קדושה — די השפּעה פון דער תורה אויף דעם מענשליכען באַראַקטער — אַ מענש דאַרף זיך קענען באהערשטען — די מענשליכע אויג און דער מלאך המות — גאַנצע אידען און ברעקלעך אידען — פרקי אבות.

דריי טעג בעפאר שבועות איז שלשת ימי הגבלה, דריי טעג פון הגבלה. הגבלה אין העברעאיש איז פון לשון גבול, אַ גרענעץ, שלשת ימי הגבלה מיינט 3 טעג פון באַגרעניצונג, ווייל בעפאר מתן תורה האָט גאָט געזאָגט צו משה רבינו: לָדֹאֵל אֶל הָעַם וְקִדְשֵׁם, געה צום פּאָלק! עס איז די פּפּליכט פון אונזערע גדולים געהן צום פּאָלק, ניט זיצען פּערשפּאַרט אין די ד' אמות און טאָן גומס פאר דער אייגענער נשמה, און ניט ארען פּאַר'ן פּאָלק, זאָנדערען לָדֹאֵל הָעַם! געה צום פּאָלק, וְקִדְשֵׁם! און דו זאָלסט זיי הייליגען! ניט נאָר יחידים דאַרפען קדושים זיין, נאָר ביי אידען דאַרף דאָס גאַנצע פּאָלק הייליג זיין, והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, און זיי זאָלען זיין פּאַרבערייט, זיי זאָלען זיך גרייטען צום דריטען טאָג, ווייל, דעם דריטען טאָג וועט גאָט ברודן הוואַ אַראָפּנידעריגען פאר די אויגען פון גאנץ צען פּאָלק אויפ'ן באַרג סיני, והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו, כל הנוגע בהר מות יומת און דו זאָלסט באַגערען געצען דאָס פּאָלק ארום, זאָלסט זיי זאָגען: היט זיך! זייט פּאַרזיכטיג! אַרויפגעהן אויפ'ן באַרג און אַנריהרען זיין ברענג. דער וואָס וועט זיך אַנריהרען איז דעם באַרג וועט ער גלייך שטאַרבען (שמות י"ט—י"ג).

אַ מענש זשטרעכט און דאַרף שטרעכען אין דער הויך, זיין גייסט פליהט הויך, הויך, ווי אַן אַדלער, צום באַרג! צום באַרג! אַ תורה ווערט געגעבען פון באַרג! ניט פון אַ טהאַל! משה רבינו איז אויפ'ן שפיץ באַרג, אָבער ווען מען דאַרף זיך אַראָפּלאָזען צום פּאָלק טהוט ער דאָס, „וירד מן ההר אל העם! און משה — ווען מען דאַרף נור — געהט אַראָפּ פון באַרג, פון דער הויך, און לאַזט זיך אַראָפּ צום פּאָלק... אָבער צו הויך דאַרף מען ניט קריכען... מען קען אַראָפּפּאַלען און גע'הרג'עט ווערען... דער באַרג דאַרף האַכען אַ גבול,

א גרענעץ... קריד ביז דאנען און ניט העכער... דאָס פאַלק דאַרף האַבען אַ נבֿל, און יעדער מענש דאַרף זיך קענען איינצאָמען, באַגרעניצען, און ניט קריכען וואו מען דאַרף ניט!... וְהַגִּבֹּרֶת אֶת הָעַם! מען דאַרף קענען קאָנטראָלירען זיך, ברעכען די ליידענשאַפטען, איזוהו גבור? הכובש את יצרו!... און מען קען זיך ניט באַגרעניצען, מען קען קיין ימי הגבלה ניט האַבען אַהן דער תורה, ווייל נור די תורה הייליגט דעם מענשען און ערעלט אויס זיין כאַראַקטער. און ווען מען איז אַבער גלייכצייטיג ניט פעהיג צו נעמען די תורה, צו פערשטעהן איה, צו געניסען דעם געטליכען טעם פון דער תורה, אַריינצודרינגען אין די געהיימד ניסע פון דער תורה וואו מען זאָל ניט האַבען די שלשת ימי הגבלה, וואו מען זאָל ניט איינצאָמען די חיה אין דעם מענשען, וואו מען זאָל ניט באַגרעניצען די מענשליכע ליידענשאַפטען, כבוש התאוות, וואו מען זאָל ניט אויסאַרבייטען זיך אַליין אַלס העכערער מענש, אדם עלאה, מען דאַרף באַזיצען גוטע מדות און קדושה אום זוכה צו זיין צו דער וויסענשאַפט פון דער תורה.

און ווען איינער קען גוט לעהרנען און האָט שלעכטע מדות איז ער מחלל השם. עס איז דער גרעסטער חלול השם, זאָגט די גמרא אין יומא, ווען די וועלט זאָגט: פלוני שלמד תורה, כמה מכוערים מעשיו! אָט יענער האָט גע־לעהרענט תורה און פיהרט זיך אויף ניט שעה, איז דאָס אַ געוואַלדיג גרויסער חלול השם! גוט אויפפיהרען זיך מיינט האַבען דרד ארץ, און די גמרא זאָגט: דרד ארץ קרמה לתורה כ"ו דורות, זעקס און צוואַנציג דורות בעפאָר מען האָט אונז געגעבען די תורה האָט מען אונז דרד ארץ געלעהרענט, ווייל בעפאָר מיר געהן לעהרנען תורה מוז מען פריהער דרץ האַבען, מען דאַרף וויסען ווי צו האַלטען זיך, ווי צו באַגרעניצען זיך, הגבלה בעפאָר קבלת התורה, און דערפאָר האָט דער רמב"ם זכרוננו לברכה געשריבען: הלכות דעות בעפאָר הלכות תלמוד תורה, ווייל בעפאָר דו געהסט צו דער תורה, האב פריהער דרד ארץ, האב גוטע מדות.

הגבל את העם וקדשתו! בעפאָר מען געהמט אַ תורה מוז מען האַבען הגבלה און קדושה, באַגרעניצען זיך און ווערען הייליג. די תורה זאָגט והתקדשתם והייתם קדושים, כי קדוש אני (ויקרא י"א מ"ד), איהר זאָלט הייליג זיין, ווייל איד גאָט בין הייליג. מען דאַרף זיך אַליין קענען, קאָנטראָלירען זיך, אונטערזוכען אַלע מחשבות און געפיהלען, אונטער־דריקען די ניט ריינע מחשבות, ווען מיר האַבען אָפגעלעבט אַ טאָג פון אונזער לעבען, ווען מיר שליסען אָפ דעם טאָג, ווען מיר געהן ביי נאַכט שלאָפען, דארפֿען מיר נאַכטראַכטען וואָס מיר האַבען געטהאָן אַ גאַנצען טאָג, ווי אזוי מיר האַבען געלעבט, און ווען מיר געפינען אויס, אז מיר האַבען זיך ניט ריכטיג אויפֿ־געפיהרט, ניט געלעבט אַ הייליגען לעבען, ווייל די תאווה צו געלד, צו כבוד, נאווה, פיהרען אונז איבער, דאָ, דו איד, נעהם זיך אַליין אין די הענד אַריין! זאָס איין די חיה אין דיר, באַהערש זיך אַליין, הגבלה!

השמרו לכם עלית בהר ונגוע בקצהו! היט זיך פון אַרויפקריכען אויפ'ן באַרג און אַנריהרען אין זיין ברעג! האַלב געבילדעט, האַלב געווילדעט, זאָגט די וועלט. אַ גאַנץ איינפאַכער מענש ווייס דאָס ער איז אונגוויסענדיג, און דער פאַר האַט ער דרד אַרץ און רעספעקט פאַר דעם יעניגען וועלכער איז באַמת געבילדעט. דער יעניגער אָבער וואָס ווייס אַ בייסעל, איז ער ערגער פון דעם וואָס ווייס גאַר ניט, ווייל ער נאַרט זיך אָפּ און מיינט אַז ער ווייס אַלעס אין דער צייט ווען ער ווייס גיט, און גאַנץ אָפּט זעהען מיר אידען קענען אַ בייסעלע לעהרנען נאַרען זיך אָפּ און האַלטען זיך פאַר גרויסע לומדים און פאַרלירען זייער רעספעקט פאַר די אמת'ע לומדים. דאָס זענען אידען וואָס קריכען אויפ'ן באַרג סיני, אָבער זיי האָבען נור אַ נגעריהרט אַ ברעג פונם באַרג, און זיי מיינען אַז זיי זענען אַזוי וויכטיג ווי משה רבינו! ווייל זיי האָעבן זיך אויך געדראַפּעט אויפ'ן באַרג סיני! אַט די „קריכער“ זענען אַ געפּאָהר, און דערפאַר זאָגט מען זיי: אַ היט זיך פון קריכען אויפ'ן באַרג און אַנריהרען נור דעם ברעג באַרג... כל הנוגע בהר מות יומת! דער וואָס איז ניט העכער פון אַלעמען באַמת, נור ער איז אַ נוגע בהר, ער ריהרט נור אַן דעם באַרג, די הויכקייט, און ניט מעהר, ער איז אַ געפּאָהר פאַר זיך און פאַר אַנדערע, מות יומת! ער איז ניט ווערטה וואָס ער לעבט אויף דער וועלט. עס איז דאָ לוחות למדנים, ער ווייס ווען דער מולך איז, ער ווייס ווען מען בענשט ראש חודש, און דאָס איז גענוג פאַר איהם צו מיינען אַז ער איז אַזאָ למדן ווי דער רב און רודפ'ען דעם רב אויב ער, דער רב, גיט ניט אָפּ כבוד איהם, וועלכער ווייס די ראשי תיבות פון לוח!...

והגבלת את העם! די מצוה פון הגבלה איז זעהר גרויס, צו מגביל זיין, באַנדרעניצען די מענשליכע ליידענשאַפטען, אָדער ווי דער העברעער רופט דאָס כבודש היות, אייננעהמען און ברעכען די תאוות, די מענשליכע ליידענשאַפטען, ווייל די תאוות ווערען שטאַרקער און גרעסער פון טאָג צו טאָג, ווי אונזערע חכמים זאָגען: לשעבר אם לא היה אדם רואה לא היה מתאוה, ועכשיו בין רואה ובין אינו רואה הוא מתאוה (פסיקתא רבתי פרק ט"ו).

אמאל, פאַרצייטען — זאָגט דער פסיקתא — האַט אַ מענש נור דאָן תאוה געהאַט צו דער זאך וועלכע ער האַט געזעהען אין היינטיגע צייטען. צי ער זעהט, צי ניט, ער וויל אַלעס, סיי מען מעג, סיי מען טאָר ניט. די תאוה איז שרעקליך גרויס!!

און ווען אַ מענש שטאַרבט לייגט מען שערבלעך אויף די אויגען, ווייל דער מענש מיט זיינע אויגען וואַלט וועלען איינשלינגען די גאַנצע וועלט, און די אויג איז דער מלאך המות פון דעם מענשען, ווייל העין רואה והלב חומר, די אויג זעהט און די האַרץ וויל. אַלע צרות און אומגליקען בריוונגט אויפ'ן מענשען די אויג, וועלכע זעהט אַלץ, און דאָן די האַרץ וויל אַלץ, און דער מענש פאַרלירט זיין נשמה, די וועלט און יענע וועלט, צוליעב זיינע שרעקליכע תאוות, און דאָס

איז אפשר דער כווד פון די ווערטער וואָס די גמרא זאָגט: מ ל א ר ה מ ו ת
מ ל א ע י נ י ם ! וואו די מענשליכע אויג קוקט דאָרט איז דער מלאך
המות!...

פון וואָס באשטעהט דער מלאך המות? וואו איז זיין פלאַץ? וואו איז זיין
אָפּים? איז דעם מענשליכען אויג, מלאַ עינים...

און דערפאַר זאָגט דער מדרש, אַז דער מענש געהט ניט אַוועק פון דער
וועלט און ער זאָל האָבען כאַטש אַ העלפט פון וואָס זיין אויג זעהט און זיין
האַרץ געלוסט, וויפיעל ער האָט איז איהם אַלץ וועניג. האָט ער הונדערט דאָלאַר
ווייל ער צוויי, „איז אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו, אית ליה מאה בעי
דיעברון תרתי מאה, ומאן דאות ליה תרתי מאה בעי דיעברון ארבע מאה
(קהלת רבה פ"א י"ג).

און דער יעניגער וואָס ווייס ניט דעם סוד פון הנבל ה, דער וואָס קען
ניט באהערשען און באגרעניצען זיינע תאות, זיינע ליידענשאפטען, יענער
וועט האָבען אַ מיאס'ן סוף, ער וועט זעהן ניט גוט אָפּשניידען, זיין סוף וועט
זיין אַ שרעקליכער. מיר זעהען דאָד מענשען וועלכע טראָגען זיך אַרום מיט
שרעקליכע אומדיינע געדאַנקען. ער זוכט דאָס זיין פרוי זאָל שטאַרבען, אום
ער זאָל קענען האָבען איהרע געלד, אָדער ער זאָל קענען חתונה האָבען מיט
איהר יונגער און שעהנער שוועסטער. די ענדע וועט זיין — אזוי זאָגען אונזערע
חכמים — אַז זי וועט איהם באַגראָבען! זיין תאוה צו געלד אָדער צי דער
פרוי וועלכע ער ווייל האָבען וועט בריינגען זיין פריהצייטיגען טוידט. „הנותן
עיניו באשתו שתמות וירשנה או שתמות וישא את אחותה, לְסוף היא קוברתו“
(תוספתא סוטה פ"ה, אבות דרבי נתן פ"ג).

הנבלה! באַגרעניץ דייענע תאוות, אַז דו זאָלסט נאָר ניט וועלען וואָס
בעלאַנגט ניט צו דיר, און אזוי איז דער דין אַז דער וואָס געלוסט און ווייל אין
זיין האַרצען יענעמס הויז, יענעמס פרוי, און אַלעס וואָס בעלאַנגט צו יענעם
און ער טראַכט און זוכט פלענער ווי אזוי ער זאָל דאָס האָבען פאַר זיך, האָט
ער עובר געווען אויף די לאַ תעשה פון ל א ת א ו ה, זאָלסט ניט געלוסטען
יענעמס, וועלכע געפינט זיך אין דער תורה ביי די עשרת הדברות, „כל המתאוה
ביתו או אשתו וכליו של חברו וכל כיוצא בזה, כיון שחשב בלבו איד יקנה דבר
זה ומפתה בלבו בדבר, עבר לאַ תעשה של לאַ תתאוה, ואין תאוה אלא בלב
בלבד (שלחו) ערוך חושן משפט סימן שנ"ט א', ספר המצות להרמב"ם לת' סימן
רס"ה ולאַ תעשה סימן רס"ו, מכילתא פ' יתרו, סמ"ג לת' סימן קנ"ח).

און בעפאַר מען געהט מקבל זיין די תורה מוז מען אַפריהער האָבען די
ש ל ש ת י מ י ה נ ב ל ה, מען מוז באַגרעניצען און איינצאמען זיך,
און אויסאַרבייטען איז זיך גוטע מדות, מען זאָל ווערען גאַנצער מענש,
מיט אַ גאַנצע נשמה, און נאכהער קען מען געהן אין דער הייליגער
וועג פון דער תורה, און דאָס זאָגט דער תהלים: אשרי ת מו מי דרך ההולכים
בתורת ה', אום צו געהן אין דער וועג פון נאָט'ס תורה מוז מען זיין פאַל-

שטענדיג גאַנץ, מען דאַרף זיין פון די ת מי מי ד ר ך ! ...
 און דערפאַר האָבען אונזערע חכמים מתקן געווען צו זאָגען פרקי אבות
 אין די שבתים פון פסח ביז שבועות, ווייל אין די פרקי אבות ליגט בעהאַלטען
 אז אויסערגעווענהליכער גרויסער אוצר פון בריליאַנטען און דיימאנדס, דאָס
 איז דער גרעסטער און דער בעסטער אוצר פון גוטע מענשליכע מדות, אַן
 אוצר פון דעות ומדות פון אונזערע הייליגע אידישע חכמים זכרונם
 לברכה. וואויל אין צו דעם וואָס ניט נור ער „זאָגט“ פרק, נור וועלכער זוכט
 צו פערשטען די טיעפע געדאַנקען, און די שעהנסטע און בעסטע
 פערעל פון עטהיק און מאַראַל וואָס ליגט באהאַלטען אין יעדער וואַרט פון
 פרקי אבות, און ווען מען האָט פון פסח ביז שבועות גוט דורכגעשטודירט אין
 גוט פערשטאַנען אַט די פרקי אבות, דאַן באזיצט מען פאַלשמענדיגע גוטע
 מדות און מען איז אַ גאַנצער מענש, אן ארם השלם, און אַ מענש
 וועלכער איז אַ בעל מדות טובות, און האָט אַריינגעזויגען אין אַלע ווינקלעך
 פון זיין נשמה אַן אוצר פון מאַראַל און עטהיק, אַזא מענש, און נור אַזא, קען
 פערשטעהן און פיהלען די הייליגקייט און די וויכטיגקייט פון אונזער הייליגער
 תורה.

נאָך די פרקי אבות פון פסח ביז שבועות, נאָך אַן אוצר פון מאַראַל, פון
 מצות ומוסר, קומט דער יום טוב שבועות, דער יום טוב פון דער הייליגער תורה,
 וועלכע הייליגט דעם מענשליכען לעבען, און נאָך די לעהרע פון די פרקי אבות
 קומען די שלשה ימי הגבלה, פון מוסר, פון מאַראַל, קומט
 הגבלה, נור דאַן קען מען באַגרעניצען די מענשליכע לידענשאַפטען
 און ווערען באמת הייליג.

„והגבלת את העם וקדשתו“ !!! ...

שבועות

א

דער צעהלען ספירה — חג הקציר — יום הבכורים — חג
 השבועות — עצרת — קבלת התורה — די צערעמאָניע פון די
 בכורים — תקון שבועות — רות — דוד המלך'ס יאהרצייט —
 שבועות'דיגע בלינצעס — מילכיגס אום שבועות.

גאָט צו דאַנקען, געלויבט איז השם יתברך, מיר האָבען דערלעבט צו פיי-
 ערען דעם שעהנעם הייליגען יום טוב שבו עות. שבועות מיינט אין העב-
 רעאיש, וואַכען, ווייל די תורה הייסט אונז צעהלען 7 וואַכען פון פסח ביז
 שבועות, און נאָכהער פייערען דעם יום טוב שבועות. צעהלען אירען יעדען טאָג;
 וואַרטען און האַפּען אַט, אַט, וועלען מיר דערלעבען דעם הייליגען יום טוב
 שבועות.

דער יום טיב שבועות רופט זיך אויך אין דער תורה מיט דעם נאָמען
 חג הקציר, ווייל דאן האָט מען געשניטען די תבואות פון די אידישע
 פעלדער, עס איז געווען די שעהנע גליקליכע שניט צייט. עס רופט
 זיך דיעזער יום טוב אויך יום הכורים, ווייל אין יענער צייט פלע-
 גען אונזערע עלטערען אין ארץ ישראל בריינגען די ערשט פארטיגע פרוכט פון
 די בויער און פון די פעלדער אין בית המקדש אריין צום כהן, און, עס טוט
 וועהן די הארץ ווען מיר לייגען אין דער משנה וועגען די אויסערגעווענהליכע
 שעהנע און הייליגע צערעמאניע וואָס פלעגט שבועות צייט פארקומען אין ארץ
 ישראל בכלל און אין בית המקדש אין ירושלים בפרט ווען מען האָט געבראכט די
 בכורים. גאנצע שטעט פלעגען זיך פעראייניגען אום מאַרטשען צוזאמען אין
 ירושלים אויף יום טוב און בריינגען די בכורים. מען פלעגט שלאָפען אין גאָס
 אונטער די שעהנע בלויע הימלען פון ארץ ישראל. גאנץ פריה פלעגען זיי
 אויפגעוועקט ווערען דורך דעם פייערדיגען אויפרוף: „קומט, לאָמיר געהן אין
 ציון, אין דער הויז פון אונזער גאָט“ — „קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו“ —
 דער אקס וועלכער איז געווען געווירמעט פאר קרבן שלמים פלעגט געהן פאר-
 אויס, זיינע הערנער זיינען געווען דעקארירט מיט גאָלד, אַ קרוין פון איילבערט
 בויער איז געווען פערפלאַכטען אַרום זיין קאָפּ, מוזיק שפיעלט. ירושלים פלעגט
 שיקען אַ דעלעגאָציע צו עמפּפאנגען די עוֹלֵי דָגָל, די אידישע פאר-
 מערס פון ארץ ישראל, די בכורים בריינגער. דער באַראַכאָן קלאַפּט. זיי אלע
 מאַרשירען מיט קלאַפענדע האַרץ פול מיט פרויד און נאַציאָנאַלען גליק צום
 הַר הַבַּיִת, דער כאָהר פון די לויס אויף בית המקדש זינגט צו גאָט היי-
 ליגע האַרץ־רייסענדע זיסע אידישע מעלאָדיען. זיי זינגען „אֲרוֹמֵךְ ה' כִּי
 דִּילִיתָנוּ וְלֹא שָׁמַח אֹיבֵי לֵי“ דער כהן קומט איבערגעהמען די בכורים, אלע
 פיהלען זיך גליקליך, עס איז שבועות ביי אידען אין ארץ ישראל!

אין גמרא האָט דיעזער יום טוב אַ גאַנץ אַנדער נאָמען, ניט חג הקציר, ניט
 ישבועות, ניט חג הבכורים, נאָר עֲצֵרֶת, און ווי דער אַבִּזְעָרִי עֲרֵבֶת
 ערקלעהרט מיינט דאָס אַפְּהַלְטוֹנִי, מען ווערט אָפּגעהאַלטען און
 לעדיג פון אלע וועלט־אינטערעסען, מען טהוט דאן קיין אַרבייט ניט. מַעֲרֵב
 דוֹהַט! אין דער צייט ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, פלעגט
 מען שבועות בריינגען אין בית המקדש אַ נייע מתנה צו גאָט, אַ מַתְנֵה
 חֲדָשָׁה; דִּישָׁה לַיהוָה און אַנדערע קרבנות (זעה ויקרא כ"ג, י"ז,
 במדבר כ"ה, כ"ו). שבועות איז אויך דער יום מַתְנֵה דוֹהַט, דער
 טאָג ווען אידען האָבען די תורה גענומען, די תורה, וועלכע איז דער גרעסטער
 ספר וואָס די מענשהייט פערמאָגט. די תורה, וועלכע איז דער פונדאמענט פון
 ציוויליזאַצאַן, מאַראַל, מענשליכקייט.

נעכטען ביינאכט האָבען מיר כמעט ניט געשלאָפען, מיר האָבען תּוֹסֵף
 שְׁבוּעוֹת געזאָגט, וועלכער איז אַ קיצור פון תּוֹסֵף, גמרא און זוהר און
 אזהרות און פיוטים פון די תּוֹסֵף־מצוות, ווייל ווי אזוי קען אַ איד שלאָפען ווען

ער ערווארט דעם גרויסען הייליגען טאָג פון קבלת התורה. אונזערע עלטערע האָבען דאָן ווען זיי האָבען געדארפט די תורה נעהמען ווארשיינליך ניט געדלאָפען פון גרויסע הייליגע בעגייסטערונג און ערווארטונג. מיר טוען אויך אזוי. מיר זיינען אויף און מיר לערנען דעם אינהאלט פון אונזער תורה אין דעם תקון שבועות.

מיר לייענען רות שבועות. אַט יענע וואונדערבארע שעהנע נאָטור־שילדע־רונג, ווייל דאָרט ווערט ענטפּלעקט אין דעם פּולען גלאַנץ די הייליגקייט און שטאַרקייט פון אונזער תורה. די מוֹטֶר פֿוֹן יוֹדֶנֶט הוּם, וועלכע האָט צוגעצויגען די ניט אידישע פּרינצעסין רות זי זאָל אַוועק לאָזען איהר גאָט און איהר פּאַלק און זי זאָל אָננעהמען דעם אידישען גלויבען. און נאָך אַ טעם איז, ווייל דוֹד הַמֶּלֶךְ, וועלכער האָט געשטאַמט פון רות, איז געשטאַרבען שבועות (שערי תשובה לאורח חיים, סימן תצ"ד) און דער מנהג איז דאָס די הַבְּרַהֲתֵי הַיָּם - זאָגט דאָן תהלים פאר זיין נשמה. אין ירושלים איז אַ מנהג צו געהן דעם צווייטען טאָג שבועות, דער יאהרצייט פון דוד המלך, אויף זיין קבר און מען זאָגט תהלים ביי זיין קבר (דבר יום ביומו, סימן כ"ז ע"ב).

עס איז אַ מנהג ביי אידען דאָס די פרויען מאכען שבועות־דיגע בלינצעס און קרעפּלעך וועלכע האָבען דריי זייטען, צו דערמאנען אונז וואָס די גמרא זאָגט, געלויבט איז גאָט וועלכער האָט אונז געגעבען אַ געדריטעלטע תורה (תורה, נביאים, כתובים) צו אידען וועלכע זיינען אַ געדריטעלטער פּאַלק (כהנים, לויים, ישראלים) דורך אַ געדריטעלטען גואל, דאָס איז משה רבנו, וועלכער איז געקומען אויף דער וועלט דער דריטער, נאָך מרים און אהרן, אום שבועות, וועלכער איז דער דריטער טאָג נאָך די שְׁשֵׁה יְמֵי הַגִּבּוֹרֹת, אין דעם דריטען מאָנאַט, סיון (שבת פ"ה, רש"י שם, מנהגי ישרוין, דף ס"ז).

עס איז אַ מנהג ביי אידען אַוועקצושמעלען בויער אין שוהל און אין הויז, כדי צו דערמאנען אונז וואָס די גמרא זאָגט, אַ שבועות איז דער יום הדין פאר די פירות פון די בויער, און מיר זאָלען בעמען גאָט פאר זיי (מגן אברהם סימן תצ"ד, חק יעקב סימן ז'). און עס איז אַ מנהג צו פערשפרייטען גראַז אין שוהל און מען באפוצט די הויז מיט גראַז, דאָס איז אַן אנדענקונג פון יענע גליקליכע צייט, ווען אונזערע עלטערע האָבען די תורה גענומען, זיי האָבען זיך דאָן געדפונען ארום באַרג סיני, וואו בויער און גראַז, גרינע לאַנקעס מיט אַ ים פון גרינע גראַז האָט באַפוצט און באַשיינט די גאַנצע געגענד אַרום און אַרום. (לבוש, שם) און דער ש"ה הַקִּדּוּשׁ בְּרִינְגֵט דעם מנהג דאָס שבועות טהיילט דער שמש אין שוהל צו יעדען מאָן און פרוי שמעקענדיגע גראַזען, ווען דער חזן זינגט האל בת עצמות (ש"ה) מסכת שבועות דף ק"פ ע"ב).

עס איז אַ מנהג צו עסען מילכיגס אום שבועות, ווייל ווען אונזערע על־טערען האָבען גענומען די תורה און זיינען נאָך קבלת התורה געקומען אַהיים עסען, האָבען זיי ניט געהאַט וואָס צו עסען נאָך מילכיגע מאכלים, ווייל אום

צו עסען פלויש, דארף נעהמען פיעל צייט צו קוילען די בלמה אדער די עוף נאכהער. נאך ש ח י ט ה קומט נ ק ו ר, ארויסנעהמען די אדערען וועלכע מען טאר ניט עסען, נאכהער מ ל י ח ה זאלצען דאס פלויש, נאכהער קאכען אין כשר'ע נישיר. האבען זיי דערפאר געמוזט מילכיגס עסען, און מיר טוען דאס אויך אלס אנדענקונג צו יענע גליקליכע און הייליגע צייט (משנה ברורה, בשם גדול אחד) דער כ ל ב ו זאגט מען איז זיך נוהג צו עסען שבועות מילך און האניג, ווייל די תורה וועלכע מיר האבען גענומען שבועות איז געגליבען צו מילך און האניג (שם ס"י ק"ו) און זעה (מנחות ס"ה, פסיקתא פ"ל סי' קצ"ג, תניא סימן נ"ד, מנהגי מהר"י טירנא, מטח משה חלק ה' סימן תר"צ, דרשות אבן שועב עה"ת דף נ"ט, לבושי מכלול סימן ג', לקומי צבי, סדר היום, זוהר אמור צ"ח, מנהגי מה"ריל הלכות שבועות, משנה ברורה סימן תצ"ד ס"ק י', לקומי הלוי צד 18, רמ"א סימן תצ"ד, ספר מטעמים 59, 60, כל בו סימן נ"ב, רוקח סימן רצ"ו). א זיסען און גליקליכע לעבען וועלען מיר איז אונזערע קינדער האבען ווען מיר וועלען לעבען נאך דעם גייסט פון דער תורה, ווען די הויכע אידעאלען פון דער תורה וועלען ביי אונז פערוורקליכט ווערען איז דעם אלטעגליכע לעבען, אז „ו ה ע ר ב נ א ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות כל עמד ישראל". די ווערטער פון דער תורה זאלען זי ס זיין ביי אונז, דאן וועלען מיר פערשפרייטען די ליכט פון דער תורה, דעם מאור שבתורה, און דער אינהאלט פון דער תורה וועט ווערען דער אינהאלט פון לעבען, דאן וועלען מיר זוכה זיין צו לערנען תורת ישראל בארץ ישראל, אמן ואמן!

ש ב ו ע ו ת

די וויכטיגקייט פון תורה אין דעם אידישען לעבען — דער איד און דער מלאך — דער יום הבכורים — א דור דעה און א דור חסר דעה — די צוויי תורות פון יעדען אידען — נעשה און נשמע — די תורה פון מענש צו מענש, און די תורה פון מענש צו גאט — די פילאזאפיע פון יודענטהום — מצוות אהן א טעם, און א טעם אהן מצוות — דינים און מנהגים אין תלמוד תורה — א אידישקייט אהן אידישקייט — אחרות.

היינט, שבועות, דער יום טוב פון דער תורה, לערענט אונז, דאס דורך דעם תלמוד התורה ווערט דער איד דערהויבען צו זעהר א הויכע מאראלישע מדרגה, און אהן דער תורה איז מען ווילד, אונרויסענד און פארגרעכט, און דאס ווען אידען זיינען געגאנגען פון מצרים נאך ארץ ישראל און נעהמען די תורה, וועלכע זאל זיי מאכען פאר א הייליגע קולטורעלע פאלק, האט גאט געשפאלטען דעם ים פאר זיי, און דער קריעת ים סוף לערענט אונז, אז וויל מען אלעס וויסען, פער-שטעהן, מוז מען תורה לערנען. די תורה דאס איז דער ים, א ים פון וויסענ-שאפט, מען דארף נאך קענען ש פ א ל ט ע ו דעם ים, אריינדינגען אין

זיינע טיעפֿקייטען, און די סודות התורה, און וויסענשאַפט אין געגליכען צום ים, דער פּסוק זאָגט ומלאה הארץ דעה כמים לים מכמים, די וועלט וועט אמאל פול ווערען מיט וויסענשאַפט ווי די וואסער דעקט צו דעם ים, און דער ים איז פול מיט וואַסער, און דער איד וועלכער שטודירט די געהיימניסע פון דער תורה איז א ים שפּאַלטער, ביי איהם איז קריעת הים, ער שפּאַלט דעם ים פון תורה און וויסענשאַפט. און דורך דער וויסענשאַפט פון דער תורה ווערט דער איד פיעל העכער ווי א מלאך, און דאָמיט ערקלעהרט דער עולם ו א פ ר י ם א פּסוק אין דער תורה. די תורה דערצעהלט אונז, ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, בעפאך קבלת התורה איז דער מלאך געשטאנען העכער פון דעם אידען. ער איז געגאנגען אין פּראָגנאָ. לפני מחנה ישראל, דער מלאך איז געווען דער פיהרער, דער וועג־ווייזער, נאָכהער אָבער דורך דעם כח פון דער תורה איז געוואָרען פונקט פאר־קעהרט, דער איד איז געוואָרען העכער ווי דער מלאך, דער איד ווערט דער פיהרער, ער געהט אין פּראָגנאָ און דער מלאך בלייבט פון הינטען. ו י ם ע מ א ה ר י ם ! !

די גמרא דערצעהלט אונז כשבקש הקב"ה לתן תורה לישראל אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא מה לילוד אשה בינינו? ווען גאָט האָט געוואָלט געבען די תורה צו אירען, האָבען די מלאכים געזאָגט צו גאָט, ווי קומט א מענש וועלכער ווערט געבוירען פון א פרוי, ווי קומט ער צווישען אונז מלאכים? ווער איז דער מענש, דער ילוד אשה, און ווער זיינען די מלאכים? א מלאך שטעהט העכער פון מענש! ! אמר לו הקדוש ברוך למשה החזר להם תשובה, זאָגט גאָט צו משה רבינו, גיב זיי אן ענטפער, און משה טענה'ט צו די מלאכים, אין דער תורה שטעהט, זאָלסט זעקס טעג ארבייטען און שבת זאָלסטו רוהען, איהר, מלאכים, ארבייט דען א נאָנצע וואָך? דארפֿט איהר הימען שבת! איז פאר אייך דער כבוד את אביך ואת אמך, האַלט עהרליך פאָטער און מוטער, האָט איהר, מלאכים, פאָטערס און מוטערס? איז פאר אייך א לאַ תגנוב, א לאַ תרצה? די תורה איז דאָך פאר מען ש ע ן געגעבען געוואָרען, ניט פאר מלאכים. לאַ ניתנה התורה למלאכי השרת, און ווי באלד אז אידען האָבען גע־נומען די תורה שטעהען זיי פיעל העכער פון די מלאכים, א מענש מיט דער תורה שטעהט פיעל העכער פון א מלאך אָז דער תורה!

און מערקווירדיג! היינטיגער הייליגער יום טוב שבועות, וועלכער איז בע־קאָנט צו אלע אידען פון דער גאַנצער וועלט מיט דעם נאָמען ש ב ו ן ע ת ווערט אבער דערמאנט אין דער תורה מיט דעם נאָמען י ם ה ב כ ו ר י ם, און ניט הַג שבועות, ווייל בכורים מיינט, די ערשטע פארטיגע פרוכט, און דער נאָטור פון מענשען איז צו האָבען אַ גרויסען אָפעטיט צו וועלען עסען די בכורים, די ערשט פארטיג געוואָרענע פרוכט, ווי דער נביא שטעלט דאָס פאר, בכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה, די ערשטע פארטיגע פרי ווען ער דערעהט זי איז ווען זי איז נאָך אין זיין האנה,

כאפט ער און שלינגט איהר איין! אט אזוי דארף זיין די תורה ביי אידען. די תורה דארף געלערענט ווערען, געשטודירט ווערען, יעדער אות פון דער תורה פאדערט שטרענגע אויפמערקזאמקייט, און דאן איז די אלטע הייליגע תורה אימער ניי, אימער מאָדערנע, ווערט קיין מאָל ניט אַלט, ווייל זי איז בכוריים'דיג, אלע טאָג ווערט בעשאַפּען אַ נייער חרוש, אַ נייער פּשט'ל, די תורה וועלכע מען לערענט, מען שטודירט טיעף און גרינדליך שאַפט יעדען טאָג נייע געדאַנקען און דערפאַר רופט זיך אין דער תורה דער טאָג פון שבועות יום הבכורים. ווייל די תורה איז ליעב ביי אונז הייליג און טייער, אלט און ניי, מאָדערנע, ערשט געוואָרענע חרושים, פונקט ווי די בכורים. עס איז דערפאַר זעלבסט פערשטענדליך אַז אויב מען ערציהט די קינדער פון דעם נייעם דור מיט אַ ביסעל „עברי זאָנעכץ, און זיי ווייסען ניט דעם טעם פון דער תורה, זיי פיהלען ניט די נייסטיגע אוצרות וואָס ליגען באַ האַלטען אין יעדען פּסוק פון דער תורה, אַז אַט די קינדער וועלען אויסוואַקסען אַהן די וויסענשאַפט פון דער תורה, אַהן די ליעבשאַפט צו דער תורה, וועט דאָס ניט זיין אַ דורך דעה, נאָר עס וועט זיין אַ דורך חסר דעה.

אַ אידישער מלך — זאָגט די גמרא — האָט געדאַרפט שרייבען צוויי ספרי תורה, איין תורה פאַר זיך אליין, וועלכע זאָל ליגען בעהאלטען אין די קייזערליכע אוצרות, „אחת שמונת בבית גנזיו“ און איין תורה וועלכע זאָל זיין מיט איהם ווען ער געהט צום פּאַלק, אין זודיגען, קאַכעדיגען אַלטעגליכען לעבען, „שיוצאת ושנכסת עמו“. יעדער איד דארף אין דעם הינזיכט אַ מלך זיין, כל ישראל בני מלכים הם“, יעדער איד דארף צוויי תורות האָבען: אַ תורה פון נעשה, פון ווירקליכע טהאַטען, פון מעשים, פון מצות מעשיות, וואָס „יוצאת ושנכסת עמו“, ווען ער געהט אַרבייטען אין פעקטאָרי, אין זיין געדשעפט, אויף יעדען שריט און טראַט אין לעבען זאָל ער די תורה מיט זיך מיט נעהמען, ער זאָל לעבען אין דעם גייסט פון דער תורה, ער זאָל אַרבייטען און האַנדלען לויט דעם שלחן ערוך, וואָס ת שמונת בבית גנזיו. און די צווייטע תורה, אַרעה, ריכטיגענע געזאָגט, די צווייטע טהייל פון דער תורה, איז אַ חובות הלבבות תורה, שמונת בבית גנזיו. אַ תורה וועלכע רייניגט די האַרץ, לייטערט די נשמה, הויבט אויף דעם אידישען גייסט, מאַכט צימערען דעם מענשען און מאַכט איהם הייליג, דאָס איז אַ „נשמה“ תורה. אַבער נשמה אַהן נעשה איז נאָר ניט ווערטה, מען דארף לייגען תפלין, און דאן נאָך דער נעשה קומט דער „נשמה“ פאַרשטען די מצוה פון נשמה, מען דארף אַריינשטעלען אַ מזוזה אויף די טיהרען, דאָס איז נעשה, נאָכהער דארף מען שטודירען די מצוה פון מזוזה לויט די תורה שבכתב און די תורה שבעל פה, קבלה, חסידות, דרוש, מוסר, אידישע פּילאָזאָפּי (זעה דעם „ספר המלוזה“ להרב שמריהו ליב הורוויץ) און דאָס איז נשמה. דער נשמה מאַכט אַ דער נעשה זאָל זיין מיט האַרץ און נשמה, נעשה

אַהן נשמע, איז א שטיק איין, נשמע אַהן נעשה, איז ווינד און רויך, ביידע זאָר
 כען צוזאַמען אבער נעשה ונשמע האלט אויף א פאַלק אַהן א לאנד,
 אַהן א רעגנערונג, באלד צוויי טויווענד יאהר, ניט אומזיסט איז די וועלט פאַר-
 ציטערט געוואָרען ווען אידען האָבען ביי קבלת התורה א געשריי געטאַהן:
 נעשה ונשמע!!

און יעדער איד, פונקט ווי דער מלך ישראל, באַדאַרף האָבען צוויי תורות
 וועלכע זיינען איין תורה, (א) די תורה פון מענש צו מענש, בין אדם
 לחבירו, ווי צדקה, גמולת חסדים, כבוד אב ואם, הכנסת אורחים, הכנסת כלה,
 הבאת שלום בין אדם לחבירו און פיעל אַנדערע אַזוינע מצוות, און (ב) די תורה
 פון מענש צו גאָט, בין אדם למקום, און מען דאַרף זיין פאַלקאָם
 אין ביידע טהיילען פון דער תורה, אי די תורה פון מענש צו גאָט, און אין די
 תורה פון מענש צו מענש, אי בין אדם למקום אי בין אדם לחבירו, אום צו זיין
 א גאָנצע ר פאַלשטענדיגער איד, ווייל א גאָנצע ר איד
 מיינט מענש און איד צוזאַמען גענומען! און דער מדרש תהלים
 זאָגט אין אדם נקרא צדיק אלא אם כן הוא טוב, אמר רבי טביומי; צדיק הוא
 טוב למה הוא דומה? לפעמון של זהב ומקישו של מרגליות. א מענש קען זיך
 ניט רופען צדיק, דאָס מיינט אין גאַנצען פרום, געטליך, סיידען ער איז
 אויסער פרום אויך גוט, דאן איז ער גאָלד און פערעל!

נעשה ונשמע! מען דאַרף טאָן מצוות און מען דאַרף וויסען דעם טעם פון
 דער מצוה, דעם שכל, די פילאָזאָפֿי פון יודענטהום, זאָגט דער מדרש „משל
 למטרונה שהכניסה למלך שני הרסים, אברה אחר מהן והתחילה מצרה עליה,
 אמר לה המלך שמרי זה האחד והרי הוא כאילו שמרת את שניהם, כך ישראל
 כשעמדו על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, אבדו את
 נעשה, כי עשו עגל מסכה, אמר להם הקדוש ברוך הוא, שמרו את נשמע והרי
 הוא כאילו שמרתם את שניהם“.

ווען מען טהוט אַהן א טעם, אַהן א שכל, קען מען אמאָל טהאָן וואָס מען
 טאָר ניט טאָן, אידען האָבען געטאָן אַהן פערשטעהן וואָס מען טהוט, וואָס איז
 געווען דער סוף? האָבען זיי אן עגל הזהב געמאַכט, אן עבודה זרה געשאַפֿען,
 געבוקט זיך צו אייגענע האַנד ארבייט, וישתחוו למעשה ידיהם, ווייל אז מען וויל
 ניט וויסען פון גאָטהייט, נאָר טאָן אלץ וואָס גאָט הייסט, ניט וועלענדיג וויי-
 סען גאָט אליין, קען אן עגל הזהב ביי זיי א גאָט ווערען... פרום אַהן שכל קען
 אמאָל צו נאַרישע עבודה זרה פיהרען, דער שכל פון פרומקייט איז — די
 תורה! פרומקייט אַהן תורה איז אַפטמאָל אן עבודה זרה פרומקייט... „רע-
 לידזשעס“ אַהן תורה, עם הארצישע פרומקייט איז עגל הזהב פרומקייט... אונ-
 זערע חכמים האָבען שוין לאַנג געזאָגט „ולא עם הארץ חסיד! אן עם הארץ קען
 קיין חסיד ניט זיין!! אידען האָבען אן עגל געמאַכט, אן עבודה זרה געשאַפֿען,
 זאָגט דער מדרש, האָט גאָט געזאָגט צו אידען, איהר האָט פערלאָרען דעם
 „נעשה“ היט יעצט דעם „נשמע“, וועט איהר האָבען ביידע זאָכען, אי נעשה אי

נשמע" אין, דאָרט וואו מען פערשט עהט די נשמה פון ירדענטהום, דעם גייסט פון אידישקייט, דאָס איז — די תורה הקרושה, דאָרט מוז מען אויך מיט דער צייט קומען צו נעשה. דער מאור התורה, די ליכטיגקייט פון דער תורה וועט בעליכטען די וועג פון נעשה... און מען וועט אָנפאַנגען טאָן, מען וועט אָפהיטען די מצוות המעשיות, תלמוד גדול — זאָגט די גמרא — דער לערנען איז גרויס, זעהר גרויס, ווארום? שםביאלידימעשה, ווייל דער תלמוד בריינגט צו מעשה, ווען מען לערענט פיעל און גרינדליך וועגען שבת, דאן היט מען שבת, לערענט מען ניט וועגען שבת, היט מען ניט ריכטיג שבת.

און פּעראַנטוואָרטליך פאַר גאָט, פאַר דער תורה, פאַר דער אידישער ציוניזם, פאַר די אידישע געשיכטע וועלען זיין די יעניגע עלטערען, גבאים און דירעקטאָרען פון תלמוד תורה'ס און ישיבות, די לעהרער און די פּרינסיפּאלס וועלכע לערנען ניט מיט אונזערע יונגע קינדער די אידישע דינים ומנהגים, זיי אָטענה'ן וואָס טויג אונז לערנען מיט זיי, למשל, וועגען שבת, אז זייערע עלטערען זיינען אליין מחלל שבת, און אויף דערויף ענטפערען מיר, ווייל אונזערע קינדער זעהען ניט קיין ריכטיגען שבת, ווייל זיי זעהען ניט ציצית ותפלין, טאָקע דערפאַר דאָרף מען זיי לערנען וועגען דעם און וועגען אלע אידישע דינים ומנהגים אין די תלמוד תורה און ישיבה. פאַר צייטען, אין דער אלטער וועלט, ווען איינער האָט ניט געלערענט קיין תורה איז ער דאָך אויסגעוואַקסען א פּרוּמער איד וועלכער האָט אָנפּעהיט די מצוות פון דער תורה, ווארום? ווייל ער האָט ניט געלערענט פון דער גמרא, פון שולחן ערוך, אז מען דאַרף היטען שבת, אבער ער האָט דאָס געלערענט הלכה למעשה, פון זיין פאָטער און מוטער, פון זיינע שכנים, פון זיינע פּריינד, פון דער גאַנצער סביבה, היינט אבער ווען די גאַנצע סביבה ארום דאָס אידישע קינד איז ניט קיין סביבה פון אָפהיטען אידישע דינים ומנהגים, היינט אָבער ווען די אידישע הויז איז ניט קיין אידישע הויז, און ווען מיר וועלען איהם ניט לערנען אין תלמוד תורה קיין דינים ומנהגים, קענט איהר דאן זיין זיכער אז דאָס וועט אויסוואַקסען אַזאַ מאָדערנע משונה'דיגער איד, וועלכער וועט לאָנג ניט קענען לעבען און עקזיסטירען אין דער וועלט מיט אַזאַ מאָדערנע משונה'דיגע אידישקייט, אַ אידישקייט אָהן אַהן אידישקייט, אָהן שבת, אָהן יום טוב, אָהן תפלין, אָהן ציצית, אָהן כשרות, ווען אָבער מען וועט לערנען מיט די קינדער וועגען שבת, ניט ריידען, ניט לעקטשורען, נאָר לערנען וועגען שבת, וועלען די דינים ומנהגים פון שבת, די דינים פון תפלין, און אלע אַנדערע דינים ומנהגים אריין קריכען טיעף טיעף אין דאָס קינדערשע נשמה'לע, און עס וועט אַזוי לאָנג ליגען בעהאלטען אין די טיעפעניש פון דעם קינד'ס האַרץ און נשמה די אידישע דינים ומנהגים, ביז זיי וועלען זיך צוואַוואַקסען, ענטוויקלען, און וועלען ווירקליך שאַפען וואונדער, און דאָס קינד וועט היט גען דאָס וואָס זיינע עלטערען האָבען ניט גע-

היט, דאָס קינד וועט פרום מאַכען זיינע על-טערען. אזוינע ביישפיעלע האָבען מיר געזעהן פיעל, זעהר פיעל, איבער-הויפט אין דיעזען לאַנד, אַז ניט די עלטערען לערנען די קינדער, נאָר די קינדער לערנען, און זעהר פיעל זיינען זיי משפיע אויף זייערע עלטערען. היט דעם נשמע — זאגט נאָט — דער נשמע וועט איך בריינגען צום נעשה.

און דער וואָס איז נוט בעקאנט אין דער אידישער געשיכטע, ווייס, אז עס איז געווען צייטען ווען אידישע פריידענקער האָבען ניט געהאלטען פון נעשה, נאָר פון נשמע, מען דאַרף — האָבען זיי געזאָגט — לערנען און שטודירען די וויסענשאַפט פון דער תורה, די טעמים פון אלע מצוות, ווייל דאָס איז אַ שטודיום, א שכל ואד, א וויסענשאַפט, אָבער נעשה טאָן מצוות, דאָס איז פאר נאראַנים, קלונע מענשען טהוען ניט! געווען וויעדער אַזעלכע וואָס האָבען געזאָגט מען דאַרף ניט קיין „נשמע“ מען טאָר ניט דענקען, מען טאָר ניט קלעה-דען, מען טאָר קיין קשיות ניט פרעגען, מען דאַרף ניט קיין מאַרד, מען דאַרף נאָר האָבען הענדל, טהו וואָס מען הייסט דיר און זיי קיין חכם, טהו — און דאָס אלעס! דער אמת'ער איד ווייס אָבער דעם אמת, אז אום צו זיין אַ גאַנצער איד מוז זיין ביידע זאָכען, אי נעשה, אי נשמע, דער עיקר איז — נעשה, צו נעשה מוז אָבער „נשמע“ זיין, מען דאַרף וויסען, מען דאַרף פאַרשטעהן, וואָס מיר טוען און וואָרומ מיר טוען. דער „נשמע“ מאַכט שטאַרקער און פייערדיגער דעם „נעשה“, און דאָמיט ערקלערט דער נפוצות יהודה אַ וואונדערבארען מאַמר אין דער גמרא.

די גמרא דערזעהלט אונז אין מסכת סוטה פ"א אויף דעם פסוק ולא ידע איש את קבורתי אז „וכבר שלחה מלכות אצל גסטרא של בית פעיר, הראוני היכן משה קבור? עמדו למעלה נדמה להם למטה, עמדו למטה — נדמה להם למעלה, נחלקו לשתי כתות, אותן העומדים למעלה נדמה להם למטה, אותן העומדים למטה נדמה להם למעלה, לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו. די רעגירונג וויל אויסגעפינען וואו איז דער קבר פון משה רבינו, שטעהען זיי פון אויבען דוכט זיך זיי אַז משה איז אונטען... שטעהען זיי פון אונטען דוכט זיך זיי אַז משה איז אין דער הויך. ער איז פון אויבען. ווערען זיי צוטהיילט אויף צוויי פערשידענע כתות. איז-די וועלכע שטעהען פון אויבען צייגט זיך זיי אַז משה איז פון אונטען, די אָבער וואָס שטעהען פון אונטען דענקען זיי אַז משה איז פון אויבען, ולא ידע איש את קבורתו, און קיינער ווייס ניט וואו משה איז!!

מענשען ווייסען ניט, פאַרשטעהען ניט וואָס איז בעסער, נשמע אָדער נעשה? זוען מען שטאַרבט אַפ, ווען מען ליגט אין קבר, וואָס באַצאָהלט זיך דאָן בעסער, די פּילאָזאָפּיע פון אידישקייט, אָדער אידישקייט אָהן פּילאָזאָפּיע, מעשה אָדער עיון, מען וויל וויסען היכן משה קבור? ! וואו ליגט אַם בעסטען דער קבר, דער אַפרוה, דער נליק, פון משה דעם תורה-געבער, צי למעלה, אין דער הויך, אין „נשמע“, אין טיעפע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען.

וועלכע טראָגען דיך אוועק הויך, הויך, אין די הויכע הימלען אַרײַן, דאָס מײַנט
 ע י ו ן , נ ש מ ע , אָדער ל מ ט ה , אונטען אין דער פּראַקטישער וועלט
 פון טאָן, אַז ע ו ל ם ה מ ע ש ה , איז די יעניגע וועלכע שטעהען הויך,
 זעהר הויך, זעהען דעם אמת אַז משה איז ל מ ט ה , אונטען אויף דער פּראַק-
 טישער וועלט. אידען בויען שוהלען, תלמוד תורה'ס, ישיבות, היטען שבת,
 לײַגען תפילין, אַהן פּילאָזאָפּיע, זײ ט ו ע ן , זײ שאַפען, און דאָרט איז משה! ...
 די אָבער וועלכע שטעהען פון אונטען ווייסען און פּערשטעהען גאַנץ גוט אַז
 משה איז ל מ ע ל ה , הויך, זעהר הויך, אין די סודות פון דער תורה, אין די
 טיעפע געדאַנקען פון דער תורה, דאָרט איז משה... נחלקו לשתי כתות, האָבען
 זיך אידען צושפּאַלמען אויף צוויי באַזונדערע כתות, צוויי קלאַסען אידען, פון
 ע ו מ ד י ם ל מ ע ל ה אידען, ווי די אידען פון אַלכסנדריה זענען געווען,
 וועלכע האָבען געזוכט דעם טעם פון דער מצוה, און ניט די מצוה אַלײַן, און
 ע ו מ ד י ם ל מ ט ה , אידען וועלכע ווילען אַ טרוקענע מצוה אַהן תורה
 און אַהן שכל און אַהן אַ טעם. די אידישע געשיכטע אָבער לעהרענט אונז אַז
 די עומדים למעלה אידען, אידען וואָס ווילען טעמים אַהן מצוות האָבען לאַנג
 ניט געקענט שטעהן אויבען... זיי זענען אַרונטערגעפאַלען... האָבען צובראַכען
 די קעפּ און פּערלאָרען דעם מאַרד... די עומדים למטה אידען האָבען זיך לאַנג
 ניט געקענט האַלטען. פון שטעהן די גאַנצע צײַט אונטען, ניט אַ פליה טאָן
 אַ ביסעל העכער, איז די האַרץ זײערע פּערשטיינערט געוואָרען... מצוות אַהן
 וואַרץ און אַהן נשמה... און ביידע האָבען געמוזט מודה זײַן אַז דאָרט וואו זיי
 זוכען איז משה ניטאָ... ווייל משה איז א י ל מ ע ל ה א י ל מ ט ה . . .
 ער איז אַ א י ש א ל ה י ם , א י א י ש א י א ל ה י ם , א י ש כ ל און מעשה,
 נ ע ש ה און נ ש מ ע , ווייל נור נעשה און נשמע מאַכען דעם אידען
 אַ גאַנצען ריכטיגען איד!!

און דאָס זאָגט שמעון הצדיק: על שלשה דברים העולם עומד, אויף 3
 זאַכען שטעהט די אידישע וועלט: על התורה, דאָס איז ע י ו ן , דאָס
 איז נ ש מ ע , ועל העבודה, דאָס איז נ ע ש ה , ועל גמילת חסדים,
 דאָס איז — גוטע מדות, וועלכע מען דאַרף נויטיג האָבען צו דער תורה, וועלכע
 איז אַ ת ו ר ת ח י י ם , י אַ ת ו ר ה פון לעבען פאַר לעבעדיגע
 אידען. און דער לעבען פאַדערט גוטע מדות און קרושה, די קרושת החיים,
 די הייליגקייט פון לעבען!

ווען גאָט האָט אידען די תורה געגעבען האָט ער ניט געזאָגט אנכי ה'
 א ל ה י ם , מיט אַ לשון רבים, איד בין א י י ער גאָט, זאָנדערן ער
 האָט געזאָגט אנכי ה' א ל ה י ן , מיט אַ לשון יחיד, איד בין ד י ן
 גאָט! ווייל אַלע אידען זענען דאָן געווען פאַראייניגט, אַלע אידען ווי איין
 איד. דער פּסוק זאָגט: ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה'
 נעשה, און דאָס גאַנצע פּאָלק האָט געענטפּערט צו ז א מ ע ן , אַלע צוזאַמען

האַבען געוואַלט דעם נעשה, אַלע צוזאַמען האָבען געוואַלט די תורה, און דער-פאַר, אין דעם זכות פון אַחַדוֹת האָבען זיי זוכה געווען צו קבלת התורה. לאָמיר זיך פאַראייניגען אַלע צוזאַמען, פונקט ווי אונזערע עלטערען האָבען זיך פאַראייניגט ביי קבלת התורה, און דאַן וועלען מיר זוכה זיין דאָס מיר און אונזערע קינדער וועלען זוכה זיין צו לעהרנען און היטען די תורה אין דער לאַנד פון אונזער תורה, אין ארץ ישראל, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

ש ב ו ע ת

די שתי הלחם — תורה שבכתב און תורה שבעל פה — די צוויי לוחות — נעשה ונשמע — גאָט און מענש — שבת און זונטאָג — העברעאיש און אידיש — דער רב און דער ראבי — די פּאָבליק סקוהל און די תלמוד תורה — די אַרמאָדאָקסען און די ראַדיקאלען — עלטערען און קינדער.

אין דיזען הייליגען יום טוב שבועות פלענען אונזערע עלטערען וועלכע האָבען געלעבט אין ארץ ישראל ווען דער בית המקדש האָט עקזיסטירט, פלענען זיי בריינגען דעם שתי הלחם, ווייל דאמיט האָבען זיי געצייגט דאָס מיר אידען קענען נור דאַן עקזיסטירען, ווען מיר וועלען לעהרנען, שטודירען און אפהיטען די צוויי תורות אונזערע וועלכע זענען איינס: דאָס זענען די תורה שבכתב, און די תורה שבעל פה, וועלען מיר לעהרנען נור תורה שבכתב, דעם חומש, די נביאים, זענען מיר קאראים, ניט קיין גאַנצע אידען, ווייל עס איז אונמעגליך צו פערשטעהן אונזער תורה שבכתב און די תורה שבעל פה — די גמרא — ווייל די תורה שבעל פה איז אַ פירוש, אַן ערקלעהרונג אויף תורה שבכתב (עקידה, שער ס"ז).

מען קען ניט אמת גוט פערשטעהן די תורה שבעל פה ווען מען פער-שטעהט נישט גרינדליך גוט די תורה שבכתב. דער ווילנער גאון ז"ל האָט אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען געלעהרענט נור חומש, ווייל דער ווילנער גאון, וועלכער האָט געהאַט אין זיין קאַפּ ש"ס, בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, מבילתא, מדרשים, ילקוטים, קבלה, מוסר, און אַלע פוסקים, און איז געווען דאָס אַ קענער פון דער העברעאישער שפראַך און אַ מדקדק, ער האָט געוואוסט ווי אזוי צו פּעראייניגען די גאַנצע אידישע תורה, און אַלעס וואָס דער רבנישער אידישער מאָרד האָט געשאַפען — אין אַ פּסוק חומש!!

די תורה שבכתב און די תורה שבעל פה, דאָס איז אונזער דאָפּעלטער ברויט; דער שתי הלחם, וואָס מען האָט מקדיב געווען שבועות אין בית המקדש, דאָס איז ווי דער נביא זאָגט: לְכִי לַחֲמוּ בַלְחֵמִי, די תורה דאָס איז דער געזונטער, נויטיגער און נוצליכער שפייז, דער ברויט פון אידישען פּאָלק.

2 תורות, און — 2 לוחות האָט משה רבינו גענומען פון באָרג סיני, און די צוויי לוחות האָבען ענטהאַלטען די צוויי טהיילען פון יודענטהום, דער

טהייל וואס בעלאנגט צו נאָט, בין אדם למקום, און דער צווייטער טהייל פון יודענטהום אין בעצוג פון מענש צו מענש, בין אדם לחבירו, און אין גלות אין אונזער גאנצער לעבען א דאָפּעלטער, מיר האָבען שבת, דעם הייליגען שבת, און מיר האָבען, צו אונזער גרויסען אומגליק, א צווייטען שבת, א שבת שני של גליות, דאָס איז דער זונטאג, אָט דער נוי'עשער זונטאג, קאנקורירט זעהר שטארק מיט דעם שבת קודש, און דער גרעסטער טהייל אידען פון אמעריקא רוהען זונטאג און אַרבייטען שבת!!!

מיר האָבען צוויי שפראַכען, העברעאיש — אָדער לשון הקודש, די הייליגע נאציאָנאַלע שפראַך פון דעם אידישען פּאָלק, און אידיש, די פּאָלקס-שפראַך, די גלות-שפראַך, וועלכע ווערט גערעדט ביי דעם גרעסטען טהייל פון אידישען פּאָלק, און עס געהט אָן א שטארקער נאָרישער קאמפּף צווישען העברעאיש און אידישיסמען. יעדער פון זיי וויל אַז נור זיין ליעבלינגס-שפראַך זאָל זיין די הערשענדע שפראַך פון פּאָלק, און זיי ווילען ניט פערשטעהן אַז „מקום יש בר אש להניח שתי תפלין“, עס איז דא פּלאַץ פאַר העברעאיש און פאַר אידיש. פאַר די יעד ניגע אומגליקליכע אידען וועלכע קענען געבויך ניט קיין העברעאיש, די אמת'ע און די איינציגע נאציאָנאַלע שפראַך פון דאָס אידישע פּאָלק, מוז מען ריידען, שרייבען און אַניטירען אין אידיש, די שפראַך וועלכע האָט אַריינגענומען אין זיך דעם קרעכץ, דעם שמערץ פון דעם אידען אין גלות, און וועלכע איז אַזוי נאָהענט און הימיש צו אונז, די שפראַך אין וועלכער עס האָט גערעדט דער ווילנער גאון, ר' זלמן ליאד'ער, ר' חיים וואלאָזשינער, דער צמח צדק, און אַנדערע גאונים, צדיקים און קדושים.

מיר האָבען צוויי סאַרטען רבנים אין אמעריקא, דער אַלטער טראַדיציאָ-נעלער רב, וועלכער איז „א מוסמד להוראה פון גאונים, וועלכער ווייס ש"ס ופוסקים, און איז דורכגעדרונגען מיט קדושת התורה, און דער נייער מאָדערנער ראבי, וועלכער איז ניט קיין רב, נור אַ ראבי, וועלכער ווייס ניט קיין ש"ס ופוסקים, טאר קיין שאלות ניט פסק'ענען, נור איז ביי זיין געמינדע „א גייסטליכער פיהרער“, א גוטער כלל-טהוהר, א „סאשעל וואַירקער“, וועלכער ניט זיך אָפּ מיט אידישע כלל אַרבייט, מיט ליטעראַטור, און מיט אַרגען און אַרבייטען פאַר די אידישע ערציהונג פון זיינע מעמבערס און האַלטען דרשות וועגען „דושודאָים“.

אונזער גאַנצער לעבען אין גלות איז ניט קיין נאָרמאַלער, עס פעהלט נאָ צוקייט און איינהייט אין אונזער לעבען. וואו נור מיר גיבען זיך אַ קעהר, זעהען מיר אַלעס אין דער כחינה פון „שניות“, פון „שתי רשויות“, צוויי שוהלעס פאַר אַנזערע קינדער, איינע אין דער פריה, ווען דאָס קינד איז אויס-גערוהט, דאָס איז די גוי'עשע „פּאַבליק סקוהל“, און די צווייטע שוהלע, להבדיל בין קדש לחול, איז די העברעאישע, די תלמוד תורה, וואו דער קינד

קומט לעהרנען פאַרנאַכט, ווען ער איז שוין אויסגעמאַטערט פון אַ נאַנצען טאָג לעהרנען ניט־אידישע למודים. אָט די מכה פון 2, אַלעס איז ביי אונז צו צוויי, האָט אונז דער גלֹת געגעבען. דער גלֹת ווערט ביי אונז פאַרגעשטעלט אַלס נח'ס קאַסטען, וועלכער שווימט אין אַ מבול... קיינמאָל ניט זיכער... האָט ניט קיין פעסטען באַדען אונטער זיך... עס שוועבט נור צווישען הימעל און ערד... אַהן אַ יסוד, אַהן אַ באַדען אונטער זיך, דאָס איז נח'ס קאַסטען, און ביי נח'ס קאַסטען שטעהט אין חומש שנים, שנים באו אל נח אל התיבה!... צו צוויי, צו צוויי קומען אין נח'ס קאַסטען, 2 שבתים, צוויי שפראַך כעז, צוויי רבנים, צוויי שוהלעס, אַלץ צו צוויי, „שנים שנים“... (זעה דעם זוהר פנחס, רע"מ רנ"ט).

און ווען אידען האָבען גענומען די תורה האָבען זיי געזאָגט: נעשה ונשמע!! זאָגט אונזער גרויסער לעהרער רבנו סנהם בן זרח אין זיין בעריהמטען ספר „צדה לדרך“ אז דערפאַר האָט מען שבועות געבראַכט אין בית המקדש די שתי הלחם צו מרמז זיין ביידע זאָכען, אי נעשה, אי נשמע. מיר האָבען נשמע אידען, אידען משכילים, וועלכע האָבען לייעב די וויסענשאַפט פון יודענטהום, האָבען לייעב צו פּיאָזאָפּירען וועגן די עטיהיק און מאַראַל פון יודענטהום, ווייסען דעם ריכטיגען דאַטום ווען אביי און רבא זענען געבוירען געוואָרען, און וואָס פאַר אַ מאַכלים זיי האָבען לייעב געהאַט: זיי ווייסען אָבער ניט וואָס אביי ורבא האָבען געזאָגט, זיי פעהלט די הויז אביי ורבא, און ווען אפילו זיי ווייסען, פיהלען זיי ניט די קדושת התורה פון אביי ורבא, זענען ניט מקיים די מצוות המעשיות, וואָס אַהן דעם איז מען קיין איד ניט. דאָגעגען האָבען מיר נעשה אידען, וועלכע זענען ווייט פון נשמע, זיי דאוונען און ווייסען ניט קיין פירוש המליך, זיי טהוען אַ מצוה און ווייסען ניט די כוונה, דער טיעפער זין פון דער מצוה. האָבען דאָר אונזערע חכמים ז"ל שוין לאַנג געזאָגט „ולא עם הארץ חסיד“ און זייערע מצוות זענען דאָר ווי דער נביא זאָגט „מצות אנשים מלומדה“, ער טהוט דאָס ווי אַ מאַשיו, פון געוואָהנהייט, אָבער אַהן האַרץ, אַהן נשמה, אַהן התלהבות, אום צו זיין אַ גאַנצער איד, אַ מסירת נפש איד, אַ פיי־ערדיגער איד, מוז מען זיין אַ נעשה ונשמע אידען, פער־שטעהען דאָס יודענטהום און היטען די מצוות המעשיות.

די גמרא זאָגט (ראש השנה י"ז): בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, שבועות איז דער יום הדין פון די פירות, דאָ, דער טאָג פון כבלת התורה, זאָל יעדער פּאָטער און יעדע אידישע מוטער האָבען אַ חשבון הנפש, און אַ ציטער טאָג פאַר דעם יום הדין פון זייערע אייגענע פירות, אונזערע קינדער זענען אונזערע פירות, די קינדער זענען אונזערע בכורים, וואָס די בכורים „תביא בית ה' אל ה'ר"י", זיי דאַרפען אין בית המקדש זיין, ערצויגען ווערען ביים כהן, כי האדם עץ השדה, די עלטערען — דאָס איז דער בויב, די קינדער — דאָס זענען די פירות — ווען די קינדער רייסען זיך אוועק פון דער תורה זענען

זיי אַראָפּגעפּאַלענע, ניט גוטע פּרוכט חס ושלום, און ווען די עלטערען וועלען אויפּשטעהן פון זייער שלאָף, ווען זיי וועלען וואָד זיין, דאָן וועלען זיי פּיהלען און פּערשטעהן די נויטיגקייט פון צו לעהרנען תורה מיט זייערע קינדער, און דערפאַר איז מען אויף שבועות ביי נאַכט. עלטערען! צו קבלת התורה טאָרט איהר ניט שלאָפען. און דער ש"ל "ה ה ק ר ו ש", פון וועמען איר שטאַם, זאָגט דאָס שבועות ביינאַכט ווען מען איז וואָד זאָל מען ריידען לשון הקודש! לאַמיר לעהרנען תורה, און די שפּראַך פון דער תורה, לשון הקדש, און מיר וועלען זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה, אמן!

ש ב ו ע ו ת

ועשית חג שבועות לה' מסת נדבת ירך ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך. (ראה).
שבועות און די אנדערע ימים טובים — קערפּער און גייסט — א מתנה און א ירושה — דאָס יודענטהום און פּרייז היינט — ווען מען איז פּאַרשקלאַפּט צו אַן אידעאל — תּירות הגוף און תּירות הנפש — שכל און אמונה.

דער יום טוב שבועות איז העכער און הייליגער ווי אַלע אנדערע ימים טובים פון אַ גאַנץ יאָהר. אַלע אנדערע ימים טובים ווערען ביי אונז געפּיערט ווייל דאָן האָבען מיר אַ גוטען טאָג געהאַט, אַ יום טוב, פּאַר'ן קערפּער, ווי צום ביישפּיעל דער יום טוב פּסח, ווייל מיר האָבען זיך בעפּרייט פון צרות, גלות, שקלאַפּעריי, קלעפּ און שמיץ, סוכות — מען קלייבט אַריין די תּבואה פון די פעלדער, עס וועט זיין גענוג צו עסען, די עניני כבוד האָבען אונז באשיצט, אַלץ זאָכען וועלכע בעלאַנגען צום גוף, שבועות אָבער איז דער יום טוב פון גייסט! דער יום טוב פון קבלת התורה, און אזוי ווי גייסט איז אימער העכער פון קערפּער, אזוי איז דער יום טוב שבועות, דער יום טוב פון גייסט העכער און הייליגער ווי אַלע אנדערע ימים טובים.

ניט אַלע זענען גלייך גייסטיג הויך — זאָגט דער רמב"ם, — איינער באַ-קומט נור אַ ביסעל גייסט, פאַר זיך אַלײן, אָבער ניט גענוג אויף צו לעהרנען און משפּיע זיין אויף אנדערע, אנדערע ווידער האָבען גענוג גייסט פאַר זיך און אויך פאַר אנדערע. וואָס גייסטליכער אַ מענש איז אַלץ העכער און הייליגער איז ער (מורה נבוכים, חלק ב', פרק 5), און אין דעם זין זאָגט אויך דער זוהר פ' ויקרא: אית מאן דזכה בנשמתא, ואית דזכה באתערותא דרוח, ואית דלא זכה אלא בנפשא, עס גיבט פּערשידענע מדרגות אין דעם מענשליכען געטליכען גייסט. און אזוי זאָגט אויך דער בעוואוסטער מקובל דער רמ"ק אין זיין ספר הפרדים (שער ל' פ"ג), און דערפאַר וואָס גרעסער און היילי-גער דער איד איז אַלץ מעהר און טיעפּער פּיהלט ער די הייליגקייט פון דעם יום טוב שבועות! דער איש הרוח פּיערט מיט בעגייסטערונג דעם חג הרוח, דעם יום טוב פון קבלת התורה!

און די תורה זאָגט אונז ועשית חג שבועות ל' ה' א ל ה י ד , דער יום טוב שבועות ווערט געפייערט נ ו ר צ ו ג א ט , ל ה' אלהיך, דער גוף האָט גאָר ניט צו טאָן מיט דיזען יום טוב, און דערפאַר, ווייל דער יום טוב שבועות איז אַ יום טוב פאַר דער נשמה, דערפאַר איז די שמחה גרויס, ווייל אַ גוף שמחה האָט קיין ווערדע ניט, עס איז נור אזוי אַיין מאָמענט, עס איז גאָר ניט, אַ נשמה שמחה אָבער איז אַ דויערענדע, אַ טיעפע, אַ שטאַרקע, אַ זיכערע, און דערפאַר ווייל דו פייערסט דעם יום טוב שבועות אַלס נשמה יום־טוב, וְשַׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ, זאָלסט זיך פ ר ע ה ע ז פ אָר גאָט דיין גאָט דו און דיין זוהן און דיין מאָכטער, ווייל די נשמה שמחה געהמט אַרום אַלעס און אַלעמען, אַלע דאַרפֿען זיך פּרעהען אין דעם יום טוב שבועות!

ניט אָבער אַ קוק ביים יום טוב סוכות, דאָרט זאָגט די תורה „חג הסוכות תעשה ל'ך, באַספּך מגרניך ומיקביך“. דער יום טוב סוכות איז ניט צו גאָט נאָר תעשה ל'ך, דאָס איז ד י י ז יום טוב, דו וועסט זיך פּרעהען, און ניט אימער קענסטו זיך פּרעהען, נאָר דאָן כ י י ב ר כ ד ה' א ל ה י ד , ווען גאָט וועט דיך בענשען, ווען דו וועסט זיין רייך און גליקליך, אָבער וועלכער מענטש איז דאָס באַמת גליקליך, איז טאַקי דערפאַר והיית א ד שמה, אַך איז אַ מענטש, אַז ווען אַפילו דו וועסט זיך פּרעהען, וועט דאָס ניט זיין קיין ג א נ צ ע שמחה נאָר אַ מענטש, אַ ביסעל געפּרעהט זיך והיית „אד“ שמח! שבועות אָבער, דער יום טוב פון דער אידישער נשמה, וועסטו זיך באַמת פּרעהען, ווייל דאָס איז דער יום טוב פון קבלת התורה, און דאָן — ושמחת לפני ה' אליהך! וועסטו זיך פּרעהען אַהן אַן „אד“, נור אַן אַמת'ע ג א נ צ ע שמחה.

היינט איז דער יום טוב פון אונזער תורה, און די תורה איז פאַר אונז אַלעס, די תורה איז די קמיע וועלכע ראַטעוועט אונז פון אַלע אומגליקען, די תורה וועלכע דער רבּוני של עולם האָט אונז געגעבען דורך משה רבינו איז ניט אַ מתנה, אַ מתנה קען אַמאָל זיין עַל מנת להחזיר, היינט גיט מען די מתנת דעם, און טאַרגען געהמט מען ביי איהם צו די מתנה און מען גיט איהר אַן אַנ־דערען, די תורה איז דערפאַר ניט אַ מתנה נאָר תורה צוה לנו משה מו ר ש ה קהלת יעקב, די תורה איז אונז געגעבען געוואָרען אַלס י ר ו ש ה , בני בכורי ישראל! זאָגט דער רבּוני של עולם, דער איר איז דער זוהן פון דעם רבּוני של עולם, און די תורה איז אַ ירושה, און אַ ירושה טאַר מען ניט צונעהמען אַפילו פון אַ שלעכטען זוהן און איבערגעבען צו אַ גוטען זוהן, און דערפאַר וועט די תורה א י י ב י ג זיין מיט אונז, דאָס איז תורת עולם לעם עולם! (זעה ספר החנוך מצוה ת', שו"ת רוב"ש סימן קס"ז, רמב"ם יד החזקה הלכות נחלות, טוש"ע חו"מ סימן רעה — ספ"ה, אבן העזר סימן צ, קדושין י"ז, יבמות כ"ב, ב"ב, קי"א).

דער יום טוב שבועות איז אויך דער יום טוב פון געמליכער פרייהייט, דער גרויסער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער פּילאָזאָף ר' י ה ו ד ה ה ל ו י זאָגט אין כ ו ז ר י וואָרום פאנגען זיך אַן די עשרת הדברות מיט אַנכי ה' אלהיך אשר

הוצאתיך מארץ מצרים, איד בין דיין גאָט וועלכער האָב דורך אַרויסגעצויגען פון דעם לאַנד מצרים, און ניט אנכי ה' אלהיך אשר בראתי השמים והארץ וכל צבאם, עס וואָלט געווען פיעל וויכטיגער און פאָסיגער ווען גאָט פאנגט אָן די עשרת הדברות ניט מיט א פרט, מיט יציאת מצרים, נאָר מיט א כלל. איד בין דיין גאָט וועלכער האָב בעשאַפּען הימעל און ערד און אלעס וואָס די וועלט פאָר מאַגט, דאָס איז א כלל, א גרויסע וועלטליכע ארכייט, וויכטיגער ווי יציאת מצרים! און דער כוזרי האָט וועגען דעם א געוויסען תירוץ, דער בעוואוסטער דרשן פוסק און גאון רבנו עזריה פריה ז"ל זאָגט אבער וועגען דעם א וואונדערבארען גוטען געדאנק אין זיין ספר בינה לעתים דרוש מ"ד, אז דערפאר פאנגען זיך אָן די עשרת הדברות מיט יציאת מצרים צו צייגען, אָן די גרעסטע, הייליגסטע און וויכטיגסטע זאך אין דער וועלט איז — פ ר י ה י ט, און דערפאר זאָגט ער „אשר הוצאתיך מארץ מצרים מ ב י ת ע ב ר י ם“, ניט נאָר א איד, א מענש, קען ניט לעבען אָהן פרייהייט, נאָר אפילו א בעל חי וואָס קען ניט ריידען, א שטומע חיה, מוז פרייהייט האָבען, און ווען מען נעהמט צו פון זיי די פרייהייט, געפינען זיי זיך אין א שרעקליכע לאַגע און זיי זיינען שרעקליך פארוואַרנט און אומעטיג.

א פויגעל ווען זי איז פריי אונטער'ן הימעל, זינגט זי זעהר שעהן, איהר געזאנג, איהר קאנצערט וואָס זי ניט אָפ ניט אָפ יעדען פרייהאָרען אין וואַלד, מאַכט פרעהליך א מענשליכע האַרץ, איהר געזאנג איז א געזאנג פון פרייהייט, ווען מען כאַפט אבער די פויגעל און מען פאַרשפאַרט איהר אין א שטויב, די פויגעל זינגט אומעטיג, האַרצרייסענר, גאנץ שטיל, די פויגעל ווערט אויס פויר געל ווען זי פארלירט איהר פרייהייט. מען דאַרף אָבער זיין א מכין אויף פרייהייט, אמאָל איז ווען מען איז פערשקלאַפט צו א גרויסען הייליגען אידעאל, איז אָט די שקלאַפּעריי די העכסטע פרייהייט. זיין פערשקלאַפט צו א הויכע געטליכע פערזאָן איז דאָס ניט קיין שקלאַפּעריי, און אונזערע חכמים זאָגען אויף דעם פסוק וְלֹא שִׁפְחָה מִצְרַיִת וּשְׂמָה הָגֵר, אויפ'ן הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לה, אמר: מוֹט ב ש ת ה א ב ת י ש פ ח ה ב ב י ת ז ה, ו ל א גבירה בבית אחר. ה ג ר, די דינסט פון שרה איז געווען — זאָגט דער מדרש — די טאַכטער פון פ ר ע ה, און ווען פרעה האָט געזעהן ווי הייז ליג און אַריסטאָקראַטיש שרה איז, האָט פרעה געזאָגט ב ע ס ע ר ז אָ ל מיין טאַכטער הגר זיין א דינסט ביי שרה'ן אין הויז, ווי זיין א האַרענטע אין אַנ'אָנדער הויז. פרעה איז געווען אמבין אויף שקלאַפּעריי, און ער האָט געוואוסט דעם סוד אז זיין פערשקלאַפט ביי א גרויסען הייליגען פערזענליכקייט איז דאָס ניט קיין שקלאַפּעריי, און בפרט ווען א איד ווערט אין גאַנצען פער שקלאַפט צום רבנו של עולם, צו זיין הייליגע תורה, צו זיינע מצוות איז ער דאָן דער העכסטער איד און געניסט פון אמת'ע אינערליכע פרייהייט.

א מענש פון דער נאַטור מוז זיין פערשקלאפט צו א העכערען כח פון זיך, קיין פאַלשטענדיגע אבסאָלומע פרייהייט איז ניטאָ, און אזא ווילדע פרייהייט איז א געפאהר, איז א איד ניט פערשקלאפט צו גאָט, איז ער א שקלאַף צו די נידעריגסטע ברוטאַלע ליידענשאפטען וועלכע ער קען דאן בשום אופן ניט קאָנ-טראָלירען.

פסח האַבען מיר באקומען פרייהייט, קערפערליכע פרייהייט, דער גוף האָט זיך אויסגעגלייכט פון דעם קאנטשיק, דאָס איז חירוּת הַגּוֹף, אָבער קיין אמת'ע נשמה פרייהייט, דאָס איז ניט קיין חירוּת הַנַּפֶּשׁ. שבועות אָבער באקומען מיר די אמת'ע פרייהייט, די נשמה פרייהייט, די חירוּת הַנַּפֶּשׁ, אי חרות הגוף אי חירות הנפש, און דאָס זאָגט טאַקי דער פסוק אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבי ת עבדי מ, איד, גאָט, האָב דיך בעפרייט פון מצרים פון דער הויז פון קנעכט. צוויי סאַרטען קנעכט, אי אַ גוף און אי אַ נשמה קנעכט, וויל אמת'ע פרייהייט קומט נאָר מיט דעם יום טוב שבועות, מיט קבלת התורה, איז לך בין חורין אלא מי שעוסק בתורה!

און מיר לייענען רות אום שבועות, דאָרט לייענען מיר ווי נעמי, וועלכע איז דער סימבאָל פון די כנסת ישראל, נעמי וועלכע איז דער ביישפיעל פון אידישע פאַלק, נעמי איז רייך און גליקליך מיט פיעל קינדער אין איהר לאַנד, דאָס אידישע פאַלק, וואָס עס האָט פאַסירט מיט נעמי'ן האָט פאַסירט מיט דאָס אידישע פאַלק אין ארץ ישראל, און אַן אומגליק טרייבט איהר אַרויס פון ארץ ישראל, איהרע קינדער ווערען אַסימילירט אין גלות, שטאַרבען אויס, און דער רבונג של עולם ער איז בועז, דאָס איז צוויי העברעאישע ווערטער בועז, איז איהם איז שטאַרקייט, און זי, רות, די טאָכטער פון נעמי, איהר זוהנ'ס פרוי, די יונגע אלמנה, וועלכע איז ביי איהר פאַררעכענט אַלס אייגענע טאָכטער, זי איז די יונגע אידישע פאַלק, וויל אַ גאולה, זי זאָגט צו בועז, צום רבונג של עולם, ופרשת כנפיך על אמתיד! ער זאָל איהר אויסלייזען, בועז איז דער גואל, און ער זאָגט הלא שמעת בתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר, זוך ניט קיין אַנדערע פעלדער פון וויסענשאפט, נאָר באַשעפטיג דיין קאָפּ, דיין הארץ און דיין נשמה און דיין אייגענע פעלד, אין דער הייליגער תורה, ולא תעבורי מזה, געה ניט אַוועק פון דעם רבונג של עולם, פון זה אלי ואנוהו. (ועה בית מועד, דרוש 5"ד).

דער איד דאַרף מקבל באהבה זיין די שקלאַפּעריי פון גאָט, לערנען, שטו-דירען די תורה, און טאָן מצוות, אָבער דאָס מיינט ניט אז ער טאַר ניט קלעהר רען, דענקען, פילזאָפירען, פערשטעהן דעם טעם פון יעדער מצוה, חס ושלום! אזא שקלאַפּעריי וויל ניט די תורה. אדרבא, די תורה וויל פרייהייט, און נאָר פרייהייט, אָבער אין די שקלאַפּעריי פון מענש צו גאָט ליגט די אמת'ע, די העכערע פרייהייט. זאָגט דער בינה לעתיים על מה נאץ רשע אלהים! אָמר בלבו לא תרוש! דער וואָס וויל ניט דענקען

קלעהרען, פילאָזאָפירען איבער גאַטהייט און יודענטהום ווערט ער אַן אפיקורם ווייל דער רשע'קלעהרט ניט, דערפאר ווערט ער א רשע על מה נאץ רשע אלהים? ווארום דערצאָרענט דער רשע גאָט? ווייל אמר בלבו לא תדרוש! ווייל דער רשע זאָגט אין זיין הארצען צו זיך אליין לא תדרוש! קלעהר ניט! דענק ניט! פילאָזאָפיר ניט! מען טאָר ניט קלעהרען! לא תדרוש! אָט פון דעם לא תדרוש נעהמט זיך דער נ א י ר ש ע א ל ה י ם ! ! ער זאָגט איהם קלעהר ניט צו עם איז דא א גאָט, דערווייל וויים ער טאָקי ניט צו עם איז דא א גאָט!

געוועהנליך, צו חקירה מוז מען א מ ו נ ה האַבען, אָהן אמונה קען מען קיין איד ניט זיין, און דאָרט וואו די חקירה האַלט שמאָל, מוז מען זיך אַנשפאַר רען אַן אמונה, און ביי אמונה זיינען אַלע מצוות און אַלע ענינים פון דער תורה נאָנץ גלייך, אַלע זיינען הייליג, און אַלע זיינען וויכטיג. דרך אמונה בחרתי, ווען איד קלייב אויס די וועג פון גלויבען, פון אמונה, דאָן איז מ ש פ ט י ך ש ו י ת י, דאָן זיינען אַלע משפטים פון גאָט און פון דער תורה אַלע גלייך, נאָר דער שכל אַנאַליזירט, פערנגלייכט, שאַצט אָפּ, וועלכעס איז וויכטיג, און וועלכעס איז ו ו י כ ט י ג ע ר, אָבער ווי עם קומט צו אמונה, איז אַ ל ע ם הייליג, און אַלעס אין דער תורה הקדושה איז וויכטיג. ר' ע ז ר י ה פ י ג ו זאָגט אבער זעהר ריכטיג „אם אפשר לחבר השמים ה ש מ י ר ה ע ם ה ש כ ל בקיום המצוות מה טוב ומה נעים“ (בינה לעתים, דרוש מ"ה) אויב מען קען פאראייניגען די מצוות צו ז א מ ע ז מ י ט ד ע ם ש כ ל איז געוויס גוט.

זאָל אונז הקדוש ברוך העלפֿען צו לערנען די תורה, הימען איהרע מצוות, און וויסען דעם שכל פון דער תורה, די נשמה פון דער תורה, און מיר זאָלען זוכה זיין צו מקיים זיין אויך די מצוות התלויות בארץ, אין ארץ ישראל, אמן! ואמן!

שבועות

בשעה שירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא, בא שטן ואמר לפניו: רבונו של עולם תורה היכן הוא? אמר לו נתתיה לארץ הלך אצל הארץ ואמר תורה היכן היא? אמר לו אלקים הבין דרכה, הלך אצל הים ואמר לו אין עמדי, הלך אצל תהום ואמר לו אין בי, שנאמר תהום אמר אין בי וים אמר אין עמדי, אבדין ומות אמרו באזינו שמענו שמעה, חזר ואמר רבינו של עולם, הפשתיה בכל הארץ ולא מצאתיה, אמר לו לך אצל בן עמרים, הלך אצל משה ואמר לו תורה שנתן לך הקדוש ברוך היכן היא? אמר לו וכי מה אני שנתן לי הקדוש ברוך הוא תורה? אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, משה, בראי אתה? אמר לו רבונו של עולם חמדה גנוזה ישלך שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזוק טובה לעצמי? א"ל הקדוש ברוך הוא למשה הואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מסכת שבת).

זו תורה און דער שטן — דער שטן און די רעפארם יודעני-טהום — די תורה און די ציוט — די גרינע מלמדים און די אַמעריקאנער קינדער — פּלפּול־אידען און סדור אידען — די אידישע פּרויען און די תורה.

אין אלע צייטען און אין אלע לענדער קומט דער שטן און פרעגט תורה היכן היא? וואו און די תורה? יעדער דור האָט זיין שטן, יעדע צייט, יעדע תקופה האָט איהר שטן, עם קומט דער „שטן“ און מאַכט זיך פאר א צדיק און פרעגט צו וואָס דארף מען לערנען מיט קינדער די אידישע געשיכטע, העברעיִש, איש, קדוק, תורה היכן היא? וואו און די תורה?... געוויס מוז מען לערנען מיט אונזערע קינדער תורה, קינדער מוזען לערנען און גוט וויסען חומש, רש"י, נביאים, משנה, גמרא, דינים ומנהגים, די למודים זיינען דער עיקר, און די אויבען דערמאנטע למודים קען ניט זיין קיין ריכטיגע אידן זעען ערציהונג, אבער אויסער דיעזע למודים מוז געלערענט ווערען מיט אונזערע קינדער די העברעיִשע שפראך, לשון הקודש, העברעיִש איז דער שליסל סעל צו אלע אונזערע אוצרות, ווייל אלע אונזערע ספרים זיינען דאָך געשריבען אין העברעיִש, ווייל מען אין א הייליגען אידישען ספר אריינקוקען, מוז מען העברעיִש קאנען, מען מוז באקאנט מאכען אונזערע קינדער מיט די געשיכטע פון אונזער פּאָלק, מיט זיינע גבורים, קדושים, גדולים, גאונים, די גייסטיגע ריעזען פון אלע צייטען, און דער יעניגער וואָס זאָגט אז מען דארף ניט לערנען אונזערע קינדער העברעיִש, אידישע געשיכטע, אידישע געזאנג, דער טענה'ט די טענה פון שטן תורה היכן היא? ...!

דער שטן וויל רעפארם, ער האלט זעהר שטארק פון רעפארם יודענטהום, ער זאָגט אז מען האָט אָנגעשריבען אזוי פיעל פּשט'לאַך, פּלפּול, גזירות און גזירות לגזירות, אז די תורה אליין זעהט זיך גאָר ניט אָן, דער שטן פרעגט דער-פאר תורה היכן היא? ...! און ווען נאָט שיקט דעם שטן צו דער ערה, וואו מענשען, וואו אירען לעבען על פי דרך התורה, ווייל די תורה איז ניט

אויפ'ן הימעל, לא בשמים היא, ענטפערט איהם אבער די ערה, אז אל הים הבין דרכה. די תורה וועלכע איז געגעבען צו מענשען קען ניט, דארף ניט, און טאָר ניט רעפארמירט ווערען, ניט די תורה דארף זיין נאָך דער צייט נאָך — ווי דער שטן וויל האַבען — נאָר די צייט דארף זיך צופאַסען צו די תורה, די צייט איז קורץ, ניט שטענדיג, צייטען בייטען זיך, אבער די תורה איז אַן א י י ב י ג ע, די תורה בייט זיך ניט, אַזוי ווי די נאַטור בייט זיך ניט, אַזוי ווי הימעל און ערד בייטען זיך ניט, און ווען מען זאָל קענען בייטען און ענדער רען די תורה ווי די רעפארמער ווילען, דאן וועט דאָס זיין אויף א קורצע צייט א ת ו ר ת ה י מ, א תורה פון לעבען, דער לעבען בייט זיך אימער, און אַזאַ תורה וואָס מוז זיך אימער צופאַסען צום לעבען מוז זיך אויך אימער בייטען, אַבער קיין ג ע ט ל י כ ע תורה וועט דאָס ניט זיין, עס וועט ניט זיין קיין ת ו ר ת ה ק ד ו ש ה, און אונזער תורה איז דאָך א געטליכע תורה! —

דער שטן געהט צום ים, ער זוכט די תורה ביים ים, ער טענה'ט און נאָר די ג ר י נ ע, די וואָס דער ים האָט ערשט געבראַכט, די יעניגע אידען וועלכע קומען פון יענעם זייט ים, נאָר ביי זיי איז די תורה, אין יוראַפ, אויף יענעם זייט ים, דאָרט איז די תורה, אבער אין אמעריקא קען קיין תורה ניט זיין, דאָס זאָגט דער שטן! ער וויל צונעהמען דעם מוטה פון די אמעריקאנער אידען, און זיי זאָלען ניט שטיצען די היגע תלמוד תורה'ס און ישיבות, ווייל אלעס וואָס דאָ ווערט געטאָן פאַר תורה איז ארויסגעוואָרפען, ווייל דיעזע לאַנד איז ניט קיין פלאַץ פאַר תורה, נאָר אויף יענעם זייט ים איז די תורה און ניט דאָ, ניט אין דיעזען לאַנד. דער ים אַבער זאָגט „אין עמדי“ די אידישע אמעריקאנער געבוירענע קינדער זיינען ניט מיט מיר, זיי פאַרשטענען מיד ניט, זיי קענען מיד ניט פערשטענען... און איד קען ז י י ניט פערשטענען... און דערפאַר קען די ים תורה, די אריבערגעקומענע תורה מלמדים ניט משפיע זיין אויף די היגע יוגענד, און ווען די פון ים אריבערגעקומענע ווילען באמת ערציהען דעם היגען געבוירענעם אידישען דור אין דעם גייסט פון דער תורה, מונען זיי צוליב החזקת התורה והיהדות צופאַסען זיך צו די היגע אומשטענדען, און מען קען, ווען מען וויל נאָר, ערציהען די היגע געבוירענע קינדער אלס אמת גוטע ערענסטע טרייע אידען צו אַלץ וואָס ביי אונז איז ליעב, הייליג און טהייער.

און דער שטן געהט זוכען די תורה צום תהום, צו די פלפול זאָגער, וועלכע קענען אַריינדרינגען אין די טיעפעניש פון דער תורה, וועלכע לאָזען זיך אַראָפ צום תהום מיט זייערע שאַרפזיניגע פלפולים, און וויבאַלד אַז היינט טיגע צייטען ביי היינטיגע אומשטענדען איז כמעט ווי אונגעגליך צו לעהרנען מיט אונזערע קינדער פלפול, קיין תהום לומדים וועלען זיי דאָך זאָ ווי זאָ ניט ווערען, בכּו איז אַלעס אַרויסגעוואָרפען, און מען דאַרף איהם נור לעהרנען אַ ביסעל „עברי“ זאָגעכץ, ער זאָל קענען דאַוונען, און דאָס אַלעס, אַזוי טענה'ט דער שטן, פאַרפלוּבט זאָל ער ווערען! ער וויל אַז עס זאָל אויסוואַקסען אַ דור פון עם האַרצים, ווייל נור דורך עם האַרצות קען חס ושלום יודענטהום אונ-

נשמת איז אויסגעלייזט געווארען פון דער ממשלה פון די שלעכטע ליידענ-
שאפטען, א ת מ ו ל ה י ת מ מ ק ל ס י מ ע ל ה ג א ו ל ה , און דער
איד האט אימער פארהייליגט און פארגעטערט שעה נקייט, געמליכע
שעה נקייט, מאראלישע שעה נקייט. א איד וועלכער איז געווען שרעקליך העס-
ליך, אפגעלאזען, פערנאכלעסיגט, בנוגע צו קערפערליכע אינטערעסען, און וועל-
כער האט פערמאגט א רייכע, א שעה נע נשמה, וועלכער איז גע-
שטאנען מאראליש זעהר הויד, וועלכער איז געווען א צדיק, און טראץ דעם
וואס ער האט געהאט ניט קיין שעהנעם פנים, ניט קיין שעהנעם קערפער, האָבען
אלע געזאגט אז ער איז — א שעה נער איד, ווייל דער איד האט
געזעהן שעהנקייט אין מדות טובות, אין מאראל, אין אידישקייט. שעהנקייט
ליגט אין גאטהייט, "זה אליו ואנוהו", אין מיין גאט ליגט די העכ-
סטע און די נאבעלסטע שעהנקייט. דאָס איז געווען אמאָל, פארצייטען. אָבער
היינט ווערט מען פאָרגרעבט, פאָרקערפערט, דער צוועק פון לעבען היינט — איז
דער לעבען אליין, צו האָבען א "גויד טייב". דער לעבען האָט קיין אינהאַלט
ניט, דער מענש האָט ניט צו טאָן מיט דער נשמה, ער וויל ניט זעטיגען דעם
נשמה־הונגער, דער מענש איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין א שור אוכל
עשב, אַ אַקס וועלכער עסט גראַז און וועדזשע-
טייבעלס, אום שטאַרקער צו מאַכען זיין קערפער! פארצייטען האָבען
עלטערען נחת געהאט ווען זייער זוהן איז בלאָס און שוואַך, ווייל ער לעהרענט
כסדר. ער האָט דאָך ניט "אַ טראַפען בלוט אין זיד", פלעגט די פארציי-
טיגע מוטער דערצעהלען וועגען איהר קינד, דעם למדן, מיט אַן אויסערגעווענהיי-
ליכען שטאַלץ. און היינט שיקט מען ניט הונדערטער טויזענדער אידישע קינד-
דער אין תלמוד תורה לעהרנען אַ אידיש וואָרט, ווייל זיין קערפער וועט דאָן
ניט זיין שטאַרק גענוג, "וימירו את כבודם בתבנית שור
אוכל עשב".

און די גמרא דערצעהלט אונז אין מנחות דף כ"ט, אַן משה רבינו איז
ארויף אויפ'ן הימל האָט מען איהם געצייגט דעם גרויסען גייסטליכען ריען
רבי עקיבא, וועלכער איז געווען איינער פון די עשרה הרוגי מלכות,
וועלכער האָט פערגאָסען זיין לעצטען טראַפען בלוט על קדוש השם. אָבער די
גרעסטע טראַגעדיע איז "ששוקליו את בשרו", ווי מען זעהט ווי
ר' עקיבא'ן שאַצט מען ניט פיעל רוח, וויפיעל גייסט ער האָט, נור מען
וועגט זיין פלייש, וויפיעל פלייש ער האָט! און ר' עקיבא'ס
אייניקלאַד היינט צו טאָן בלייבען אַהן אַ פיעלע נשמה, נור מען וועגט זיך וויי-
פיעל "פונטלעך פלייש" עס קומט זיי צו אין די זומער־מאָנאָטען פאר ימים
נוראים, "שוקליו את בשרו"!... און ניט אלע ווייסען אַז די וועג פון יודענ-
טהום און צום יודענטהום איז דרך הרוח — די וועג פון גייסט, אידישען
גייסט! ...!

און היינט, שבועות, דער יום טוב פון דער תורה, איז נויטיג און זעהר
וויכטיג צו בעטאָנען די וויכטיגקייט פון דער אידישער תורה און פון אידישען

גייסט, און ווי וויכטיג עס איז צו ערציהען אונזערע מעכטער אין דעם אידישען גייסט, ווייל דער הויפט פּאָקטאָר אין יודענטהום זענען די אידישע פרויען, און ווען גאט האט געדארפט געבען די תורה האָט ער געזאָגט צו משה רבינו: „כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים, בעפאר. מען גיט די תורה צו אידען, דאָרף מען זיך דורכשמועסען אַפּריהער מיט די אידישע פרויען, זיי זאָלען וועלען נעהמען די תורה. פרעגט דער מדרש: „ולמה לנשים תחלה? ווארום דאָרף מען ריידען וועגען דער תורה צו די פרויען צוערשט? ענטפערט דער מדרש: — כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה“ (מדרש רבה פ' כ"ח). לעהרנען מיט קינדער תורה, דאָס איז די הייליגע פּפליכט פון דעם פאָטער, אָבער פיהרען דעם קינד צו תורה, ליעב מאַכען איהם די תורה און אידיש־קייט, דאָס בעלאַנגט צו דער מוטער. און ווילען מיר געווינען דאָס גאַנצע אידישע פּאָלק פאר תורה, מוזען מיר פאַראינטערעסירען די פרויען אין דער געמליכקייט פון דער תורה, ווייל ווען די פרויען וועלען ליעב האָבען די תורה וועט דאָס גאַנצע אידישע פּאָלק ליעב האָבען די תורה. די מענער וועלען נאָכ־פאלגען די פרויען. אזוי זאָגען אונזערע חכמים: „ר' פנחס אמר ערב שבת עמדו ישראל בהר סיני, האנשים לבד והנשים לבד, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך לבנות ישראל אם רוצות לקבל את התורה, מפני שדרכם של אנשים הולכים אחר דעתן של נשים (פרקי דר"א פ' מ"א).

ביים באַרג סיני, ווען אידען האָבען גענומען די תורה — זאָגט דער מדרש — זענען געשטאַנען ביי קבלת התורה מענער באזונדער און פרויען באזונדער, האָט גאט צו משה'ן געזאָגט: געה צו די אידישע טעכטער, צי ווילען זיי נעהמען די תורה, ווייל דער עיקר זענען די פרויען, די מענער שלעפען זיך נאָך דעם מיינונג פון די פרויען, און אז די פרויען וועלען נעהמען די תורה וועלען דאָן די מענער אויך הימען די תורה.

ווען מיר ליינענען היינט אין שוהל די מגילת פון רות, געפינען מיר דאָרט ווי רות זאָגט צו איהר שוויגער־מוטער נעמי: „עמד עמי, ואלהיד אלהי“ — דיין פאָלק איז מיין פאָלק, דיין גאט איז מיין גאט. און אַט אין די פאָר ווער־טער ליגט אַ מוסר השכל פאַר אונז, אז דער וואָס האָט ליעב דאָס אידישע פאָלק מיט אַן אמת, דער יעניגער האָט ליעב אַלעס וואָס דאָס אידישע פאָלק פאַרמאַגט: דעם שבת, די תורה, די העברעאישע שפראַך. ווען עמד עמי, ווען דיין פאָלק איז מיין פאָלק, איז ואלהיד אלהי, וועט דיין גאט ווערען מיין גאט.

און אום אונזערע קינדער זאָלען אויסוואַקסען ווירקליכע גוטע בעניינים־טערטע אידען אין נויטיג צו געבען זיי אַ גאַנצע אידישע ערציהונג, אי אַ רעליגיעזע און אַ נאַצאַנאַלע, דאָס אונזער פאָלק, אונזער גאט זאָל זיין זייער גאט, און דאָן וועלען מיר זוכה זיין צו אַ נאָולח שלמה, במהרה בימינו.

אמן! ואמן!

בין המצרים

בין המצרים — די דריי וואַכען — די נייען טעג — א פילאזאפישע ערקלעהרונג איבער אונזער נאַציאָנאַלען אומעם און צער — אַ לעבעדיגע ארץ ישראל און טויטע אידען.

די טעג פון שבעה עשר בתמוז ביו נאך תשעה באב רופען זיך די דריי וואַכען, און די טעג פון אב ביו תשעה באב רופען זיי זיך די נייען טעג, אויסער דעם נאָמען „די דריי וואַכען“. אין אידיש רופען זיך אַט די דריי אומעטיגע וואַכען, אַט די וואַכען פון נאַציאָנאַלען טרויער, רופען זיי זיך אין העברעאיש מיט דעם נאָמען „בין המצרים“, ווייל בין המצרים מיינט אין העברעאיש צווישען די לאַגערען, די גרעניצען. און דער געטליכער מקינו, ווען ער באַקלאַגט מיט די שאַרפּסטע ווערטער דעם חורבן פון בית המקדש פון ארץ ישראל, און פון דאָס אידישע פּאַלץ, גיט ער אַ שרעקליכען קרעכץ און זאָגט: רודפיה השיגוה בין המצרים (איכה א' ג). די אידישע שונאים, וועלכע האָבען פּער־פּאַלגט און נאַכגעיאַגט די אידען, האָבען געכאַפּט די אידען צווישען די גרע־ניצען, בין המצרים!!

מצר מיינט אויך אין העברעאיש אצרה, אן אומגליק, מן המצר קראתי יה, און דערפאַר רופען זיך אַט די שרעקליך אומעטיגע דריי וואַכען בין המצרים!

אין די בין המצרים טעג, אין די דריי וואַכען עסט מען ניט קיין פלייש און מען טרינקט ניט קיין וויין (תניא, סימן נ"ח, און זעה טור או"ח סימן תקנ"א), ווייל דאָ, אין יענע טעג אין דאָך בטל געוואָרען דער קרבן תמיד און גסוד המים אין בית המקדש, אין דערפאַר אין מען זיך נוהג אבילות, ניט צו עסען פלייש און ניט טרינקען קיין וויין, ניט עסען קיין נייע פרוכט, ניט אַנטהאַן אַ נייעם בגד, כדי מען זאל ניט דאַרפען מאַכען אַ ברכה שהחיינו (נגיד ומצוה, דף ק"ד ע"ב, אין זעה ירושלמי פסחים פ"ד, הלכה א', סדור רש"י סימן ת"ה, רמב"ם הלכות תענית פ"ה הלכה ו', תענית כ"ט).

די דריי וואַכען האָבען אימער אַרויפגעצויגען אַ שרעקליכען וואַלקען אויף דעם אידישען הימעל אין גלות. דער איד האָט געפיהלט דאָן דעם חורבן בית המקדש. אין די דריי וואַכען פון שבעה עשר בתמוז און תשעה באב האָט מען געלייענט שבת אין שוהל די הפטרות וועלכע האָבען ענטהאַלטען אין זיך די שאַרפּסטע פייערדיגסטע רייד פון אונזערע אונשטערליכע נביאים, וועלכע האָבען פאַראויסגעזעהן דעם שרעקליכען גרויסען חורבן, ווען אידען וועלען אויפ־הערען צו זיין ריכטיגע אידען. דאָס זענען די גוט־בעקאַנטע הפטרות דברי ירמיהו, שמעו דבר ה' חזון ישעיהו, וועלכע רופען זיך „שֵׁשׁ דְּפוּרְעֵי תֵּא“.

דערפאַר אָבער באַלד נאָך תשעה באב פאַנגט מען אַן לייענען זיבען שבתים נאַכאַנאַנד הפטרות וועלכע ענטהאַלטען אין זיך טרייסט־רייד פון די נביאים. זיי רופען זיך, אַט די שבתים, אין העברעאיש, „שבע דנחמת א“.

די זיבען שבתים פון נחמה, צו צייגען אז דער וואָס קלאָגט אויף דעם חורבן פון ארץ ישראל, פון בית המקדש, פון ירושלים, וועט ניט אייביג קלאָגען. נאָר די טרעהרען, קרעכצען און זיפצען, וועט קומען פרייד, גליק און טרייסט; נאָר די „פורעניטא“ וועט קומען „נחמתא“. כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, דער וואָס קלאָגט אויף ירושלים איז ניט נור ער וועט זעהן די נחמה פון ירושלים, ניט נור אין דער ווייטער צוקונפט וועט ער זעהן די נחמה פון ירושלים, נור רואה, ער זעהט יעצט, אין דעם געוויין פיהלט ער אז די נחמה וועט קומען, וועט מווען קומען, ווייל — מקבלין תנחומין על המת, ואין מתקבלין תנחומין על החי, אויף א מענשען וואָס איז טודט לאָזט מען זיך טרייסטען, ווייל עס איז דאָך שוין אלעס פארפאלען, ער איז דאָך טויט, אָבער מען לאָזט זיך ניט טרייסטען אויף אַ לעבעדיגען. וואָלט ווירקליך ארץ ישראל געווען טויט פאר אונז, אזוי אז מיר וואָלטען ניט געהאט די קלענסטע האָפענונג אויף אפצולעבען איהר, דאָן וואָלטען מיר אַ שבת נחמו געהאט, אָבער מיר וואָלטען ניט געהאט יעדען יאהר אַ בין המצרים, דריי וואַכען, נייען טעג, שבעה עשר בתמוז, תשעה באב, מיר וואָלטען דאָן אַ ויפנעה ערט קלאָגען, ווייל — פארפאלען, ארץ ישראל איז טויט פאר אונז, אין מקבלין תנחומין על המת! אָבער אונזערע דריי וואַכען, 9 טעג, און תשעה באב זענען שטארקער ווי אונזער שבת נחמו, איז אַ בעווייז אז ארץ ישראל לעבט און וועט לעבען, און — אין מקבלין תנחומין על החי! אויף אַ זאך וואָס לעבט קען מען זיך ניט לאָזען טרייסטען!! און דערפאר כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו זוכה ורואה בשמחתה, דער וואָס קלאָגט ניט אויף ירושלים איז אַ בעווייז אז פאר איהם איז ירושלים, חס ושלום, טויט! אזוי אז עס העלפט ניט דער קלאָגען, און וויבאלד אז ער איז ניט אַ מתאבל על ירושלים, איז אַ סימן אז אינו רואה, ער זעהט יעצט ניט בשמחתה, איז איהר פרייד, ער קען ניט זעהן ווי אזוי ירושלים וועט אמאל גליקליך און פּרעהליך זיין, ער דענקט אז ירושלים איז שוין אינגאנצען פארלאָרען פאר אונז, אז עס העלפט שוין ניט קיין קלאָגען, אז איד דארף פאר שטעהן אז ניט ירושלים איז פארלאָרען פאר אונז, פאר איהם, נור ער איז פארלאָרען פאר ירושלים און פאר דעם גאַנצען אידישען פּאָלק.

דאָס לעהרענט אונז די שרעקליך אומעמיגע צייט פון בין המצרים, מיר דארפען אָבער דורך די טרויער, דורך די טרעהרען, דורך די תעניתים פון שבעה עשר בתמוז און תשעה באב לייטערען אונזערע אידישע נשמות, און פארבונדען זיך שטארקער, פּעססער מיט דעם כלל ישראל און העלפען ארבייטען פאר בויען און אפּלעבען די חורבות פון ציון וירושלים, דאָן וועלען מיר זוכה זיין צו זעהן בנחמת ציון וירושלים.

רבתי! איז אונזער גרויסען אומעט זעהען מיר שטראַהלען פון פרייד, פון נחמה, איז אונזער קלאָג זעהען מיר שמחה, און ווייל מיר קלאָגען אזוי שטארק אויף דעם חורבן איז דאָך אַ סימן אז מיר גלויבען צו דערלעבען די

נחמה, וויל איד ענדיגען, רבותי, מיט א ביסעל נחמה. לאמיר קלאגען אויף דעם חורבן וואס איז געווען, אבער מיר דארפן גלויבען אין די ישועות ונחמות וואס עס וועט געוויס פארקומען אין אונזער צוקונפט.

און דאמיט ווערט אויך ערקלעהרט ווארום עס רופען זיך אט די דריי וואַכען בין המצרים, ווייל אין יענע טעג קומט אויס צו ליינען אין שוהל די פרשות מסות ומסעי, און אט אין יענע סדרות ווערט ארומגערעדט ווי אזוי מען זאל צומהיילען ארץ ישראל צו די שבטים, לאלה תחולק הארץ, און אזא צייט איז דאך א צייט פון בין המצרים, ווען מען איז פארטאן און שטארק באשעפטיגט צווישען די גרעניצען, בין המצרים, צווישען עבר הירדן און צווישען ארץ ישראל (בני יששכר, ספר מטעמים צו, און טעמי המנהגים לקוטים 5"ב ע"א).

און ווען מיר ליינען שבת אין די שוהלען אט אין די דריי וואַכען ווען מיר טרויערען וועגען דעם בית המקדש און וועגען ארץ ישראל, ווען מיר ליינען דאן וועגען א לעבעדיגע ארץ ישראל, וועלכע ווערט געטהיילט צו אידען, טרייסטען מיר זיך דאן, און מיר האפען, אז גאר אין גיכען וועלען מיר דערלעבען אט יענע גליקליכע צייט ווען ארץ ישראל וועט באמת בעלאנגען צו אונז, און — נור צו אונז! און מיר וועלען דאן זינגען שירי ציון בין המצרים, צווישען די גרעניצען פון לאַנד, ביי חלוקת הארץ, אמן, כן יאמר ה', און מיר אלע זאלען זוכה זיין בנחמת ציון וירושלים, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

שבעה עשר בתמוז

וואָס מיר לערנען פון שבעה עשר בתמוז — די היסטאָריע פון שבעה עשר בתמוז — די תאוה פון געלד און דער גלות.

דעם 17טען טאג אין תמוז פאסטען מיר, ווייל אין אט דעם טאג האַבען די באבילאנער דורכגעבראַכען די וואנט פון דער פעסטונג, אריינגעריסען זיך אין ירושלים און אנגעפאנגען א שרעקליכע שחיטה (ירמיהו 39"ט, 40"ט, 41"ט, 42"ט), מיט שרעקליכער גרויזאמקייט, מיט אויסערגעווענהליכער רציחה האַבען זיי גע-טוירט מענער, פרויען און קליינע קינדער, אלע אוצרות און טייערע כלים פון בית המקדש האָט דער שונא צוגענומען, דעם אידישען קעניג צדקיהו מיט זיינע זיהן האָט מען געפאנגען, און דער קעניג פון בבל האָט געהייסען טוירטען די זיהן פון צדקיהו פאר זייער פאַטער אין די אויגען, און צדקיהו'ן האָט מען אויסגעשטאַכען די אויגען, געשמירט אין קייטען און אַוועקגעפיהרט קיין בבל.

דעם 17טען טאג אין תמוז האָט אין דעם אידישען לעבען פאַסירט אויסער-געווענהליכע שרעקליכע פאַסירונגען: די לוחות זענען צובראַכען געוואָרען, דער קרבן תמיד אין בית המקדש איז בטל געוואָרען אפוסטומום האָט פאַרברענט אונזער תורה, ער האָט אויך אין היכל אריינגעשטעלט א צלם, און אין די צייטען פון צווייטען בית המקדש איז צושפאַלמען געוואָרען די הייליגע שטאַרט ירושלים דורך טיטוס הרשע (תענית כ"ו, כ"ח, שו"ע, או"ח סימן תקמ"ט).

ווען דער גרויסער געמליכער נביא ירמיה שטראַפּט די אידען זאָגט ער זיי: „החמיר גוי אלהים? ועמי המיר כבודו בלא יועיל, וכו', הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך בעת מוליכך בדרך, קיון פּאָלק פּאַרבייט ניט זיין גאָט ווי איהר אידען טהוט, דאָס האָט געמאַכט, ווייל דו האָסט אַוועקגעלאָזען דיין גאָט, דו האָסט דעם עגל געדיענט, אין דער זעלבער צייט ווען גאָט האָט דיך געפיהרט אין וועג.

אַלע אידישע זינד נעהמען זיך — זאָגען ספרים — פון די זינד פון דעם עגל הזהב. דערפון נעהמט זיך אויך די שרעקליכע גרויסע זינד און ליידענדיגשאַפט פון יאָנען זיך נאָך געלד, געלד מאַכען! געלד האָבען! געלד פּערדיענען! דאָס איז דער וואונש און דער פּערלאַנג פון יעדען און פון אַלעמען, און אַ סך געלט פּערדיענט מען באַיסור און ניט בהיתר, כשר'ע געלד איז זעהר וועניג, טרפה געלד איז פּיעל, זעהר פּיעל, און דער יעניגער וועלכער גיט אַוועק זיין צייט, זיין מאַרד, זיין נשמה צו האָבען פּיעל, זעהר פּיעל געלד, מוז ווערען טריף.

און ווען משה רבינו שטראַפּט אידען אין דעם ספר דברים רעכענט ער זיי אויס אַ גאַנצען פּעקעל פון זינד, וואָס זיי האָבען בעגאַנגען: „כיון פּאַרן וכו' תּוּפֵּל וכו' וחצרות ודי זהב (דברים א'). באַמערקט אויף דעם ר' מנחם רבא איז זיין בעוואוסטען ספר „בית מועד“, אַז פּאַרן מיינט תּאֹת המשגל, ליידענשאַפט צו פּרויען, תּוּפֵּל מיינט צופּיעל עסען און טרינקען, לבן — טיינט פּוצען זיך צופּיעל, חצרות — מיינט בויען פּאַר זיך פּרעכטיגע פּאַלאַצען מיט גרויס לוקסוס, ודי זהב — מיינט די שרעקליכע תּאֹת, די גרויסע ליידענשאַפט צו געלד, און אָט פון די ליידענשאַפט, פון דער געלד-תּאֹת נעהמען זיך אַלע צרות ביי אידען, דער שבת ויום טוב ווערט פּאַרשוועכט, די תּורה ווערט ניט געשטודירט, דער כבוד פון אַ תּלמיד חכם ווערט געפּאַלען, די שוהלען פּאַלען אַרײַן אָפּט מאַל אין שלעכטע הענד, און מען מאַכט „כיונעם“ מיט אַלעס וואָס ביי אונז דאַרף זיין ליעב, הייליג און טהייער. אַלע צרות נעהמען זיך פון דייענען צו געלד, פון מאַכען דעם דאָלאַר פּאַר אַ גאָט, פון דייענען דעם עגל הזהב. און דערפּאַר דער גרויסער חורבן פון אידען און אידישקייט. און דערפּאַר איז דעם 17טען טאָג אין תּמוז פּאַרגעקומען שבת ה'תש"ז, ווען אידען ברעכען זייערע לוחות, ווען מען היט ניט דעם שבת, דעם לאַ תּרצה, דעם לאַ תּנאף, דעם כּכד את אבדך, דאָן קומט דער שונא און ברעכט אונזערע הייליגע לוחות.

דער איד קען קיין איד ניט זיין ווען ער איז ניט פּעהיג צו בריינגען קרבנות פּאַר אידישקייט, דער איד אַליין איז אַ שטענדיגער קרבן פּאַר די לעצטע 2 טויזענד יאָהר, ער איז — אַ עולת תּמיד, זאת העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה, די גאַנצע 2 טויזענד יערהייגע גלות נאַכט, איז דער איד אַ קרבן פּאַר גאָט, פּאַר דער תּורה, און פּאַר זיין הייליגער אַמונה. ווען אבער ער ווערט ניט פּעהיג צו בריינגען קרבנות פּאַר אידישקייט, דאָן „בטל התמיד“, ווערט בטל דער בית המקדש קרבן, דער קרבן תּמיד, און דער איד בלייבט אַליין, עלענדיג, איינזאַם, אַ איד אַהן אַ הייליגטוהם...

ווען אידען היטען די תורה, דאן היט די תורה דעם אידען, ער זאל חס ושלום ניט אונטערגעהן. ווען אבער אידען פערשטעהען ניט דעם גליק וואָס די תורה גיט זיי, דאן פערשטעהט דאָס זייער שונא און דער שונא קומט „ושרף את התורה“, און ער פארברענט די תורה! ווייל ער ווייס און פארשטעהט זעהר גוט, אז ווען ער פארברענט די תורה האָט ער דאמיט פארברענט דעם גאנצען אידישען פאָלק, ווייל אַהן די תורה קענען אידען ניט עקזיסטירען!

און ווען אידען ווייסען ניט און ווילען ניט וויסען די נויטיגקייט פון זיין פאראייניגט אלע צוזאמען פאר די אידישע לאַנד, און ווען דער שונא קומט זיי צו פערניכטען, איז אנשטאָט צו פאראייניגען זיך נאך שטאַרקער ווי פריהער אום מיט פאראייניגטע קרעפטען צו שטירצען דעם שונא, ווערען זיי אָבער, ווי צו להכעיס, צוטהיילט, צופיצעלט, צוברעקעלט, צואוואַרפען אין פערשיעדענע קלאַסען, פארטייען, ריכטונגען, ווען דאָס אידישע פאָלק ווערט צושפאלטען דאן — ה ב ק ע ה ע י ר, ווערט די הייליגע שטאָרט צושפאלטען, און דער שרעקליכער חורבן קומט!!

ווען ניט קיין פאָסיגע פערזאָנען ווערען די בעלי בתים, די טאָגגעבער, די פיהרער אין אונזערע טעמפלען, שוהלען און בתי מדרשים, ווען ניט קיין גאנץ ריינע הענד ריהרען אָן אונזער ה י כ ל, דאן קומט דער שונא און שטעלט אַרײַן אַ צלם אין היכל! ... און וויפיעל טעמפלען, מאָדערנע, רעפארמירטע, האָט איהר וואָס זיי האָבען אלע „מאָדערנע אימפרואוומענטס“, א סדר וואָס האָט שווינדנדיג, „קאָנסאָמפשאַן“, ניטאָ דאָרט קיין וואָרט וועגען ציון וירושלים, וועגען משיח, דער „ראבי“ ווייס אבסאָלוט גאר ניט פון ש״ס זפוסקים, פונקט ווי א גלח, נאר איין זאך פעהלט זיי — א צ ל ס ב ה י כ ל! ...

לאַמיר, רבותי, היינט, שבעה עשר בתמוז, פערריכטען, וואָס מיר האָבען צובראַכען, די לוחות, די צובראַכענע לוחות, דאַרפען מיר גאנץ מאַכען און הייַ-לינג מאַכען, די טיעפע הייליגע פילאָזאָפישע געדאַנקען און מאָראַל וואָס געפירן זיך אין די לוחות זאַלען מיר פאַרשפרייטען צווישען אונזערע קינדער, דער נײַער אידישער יונגער דור, דער קרבן תמיד איז היינט ניטאָ אין בית המקדש, לאַמיר אבער פערטייעפען זיך אין די טיעפע הייליגע געדאַנקען פון אונזער תורה וועלען מיר דאן ווידער פעהיג זיין צו בריינגען קרבנות פאר אידישקייט, ווען נאָר דאָס וועט זיך פאָדערען פון אונז, און אנשטאָט דעם קרבן תמיד אין בית המקדש, וועלען מיר אויסבעסערען אונזערע תפלות וועלכע פערנעמען דעם פלאץ פון די קרבנות, דאָס אונזערע תפלות זאַלען זיין פערשטענדליך און הייליג פאר אונז.

מען האָט צושפאלטען ירושלים, איז אונזער פפליכט היינט צו העלפען בויען און אויפלעבען און שטאַרק מאַכען, און רייד מאַכען ארץ ישראל בכלל און ירושלים בפרט.

דער שונא האָט פאַרברענט די תורה — איז אונזער הייליגע פפליכט היינט צו אָפּלעבען, צו שטאַרקען, צו פערשפרייטען די תורה, צו בויען וואָס מעהר און וואָס בעסער תלמוד תורה'ס און ישיבות.

דער שונא האָט אַרײַנגעשטעלט אַ צלם אין היכל, איז אונזער פפליכט ניט נאָר צו פאַרטרייבען דעם צלם פון אונזער היכל, נאָר אויך צו פערטרייבען אַלער־מען און אַלעס וואָס זײַנען ניט פאַסיג פאַר אַ היכל הקודש, און דאָן וועלען מיר זוכה זײַן צו אַ ביאת הגואל, אמן! ואמן!

שבת חזון

ווען אונזערע רבנים קלאַגען — וואָס עס קומט פאַר שבת חזון — אַ בריליאַנטענער געדאַנק אין זוהר — אידישע טרעה־רען און גויל'שע טרעהרען — טרעהרען וועלכע פיהרען אין ארץ ישראל.

דער שבת וואָס פאַר תשעה באב רופט זיך שבת חזון, ווייל יעדעם שבת לייענט מען אין דער הפטרה חזון ישעיהו. און עס איז אַ מנהג ביי אידען אז מען רופט אויף שבת חזון צו מפטיר דעם רב פון שטאָדט, ווארום עפעס דעם רב? ווייל — ש ה ו א י ו ד ע ל ק ו נ ן (מג"א סימן רפ"ב, י"ד) ווייל דער רב ווייס ווי צו קלאַגען, אַן אַרטאָדאָקסישער רב ביי אידען ווייס זעהר גוט ווי מען קלאַגט... ער איז געוועהנט צו צרות און צו קלאַגן, ווייל דער רב פיהלט דעם גלות מעהר פון אַלעמען, ניט נאָר דעם גלות פון קערפער, נאָר אויך די "שכינתא בגלותא", די גלות פון דער אידישער נשמה, פון די אידישע תורה, פון דעם אידישען גייסט, וועלכער מאַטערט זיך אין גלות. ווי דער זוהר הקדוש דריקט זיך אויס, "בכל אתר ישראל גלו תמן שכינתא גלתה עמהון" (זוהר שמות ב' ע"ב) און אזוי שבת טאָר מען ניט טרויערען, מען טאָר ניט זיין אומעטיג, מען טאָר ניט פראווען קיין אבילות, ניט ווי אַלע שבתים אָבער איז שבת חזון, דיעזען שבת בייט מען ניט איבער זאָגאר די שבת'דיגע קליידער, נאָר אַ נייעם שבת'דיגען פרוכת הענגט מען אויף אויף דעם ארון קודש שבת אין שוהל, אָבער ניט מעהר ווי דאָס, אַ נייעם שענהעם בגד טאָר מען ניט אַנטאָן אפילו אויף שבת, ווייל עס איז אַן א ו מ ע ט י ג ע ר שבת, דער שבת חזון, אַ שבת אין וועלכען מען דענקט וועגען חורבן, און דער חורבן מוז אומעטיג מאַכען יעדען ריכטיגען אידען!

יעצט איז פאַר תשעה באב, דער רעכטער טרויער, די צייט ווען אַ איד ניט אַ טרעהר אויף דעם חורבן, און זאָלען מיר דיעזען טרעהר ניט גרינג שעצען, עס איז שוין די העכסטע צייט אז מיר זאָלען פערשטענהן ווי אונזערע טרעהרען האָבען אונז געשטאַרקט אין גלות, האָבען אונז געהאַלפּען צו אריבער־טראַגען אונזערע צרות און יסורים, און אונזערע טרעהרען וועלען אונז בריינגען צוריק אין ארץ ישראל, און אַט יענע טרעהרען וועלען זיין די ט ר ע ה ר ע ן פון דער גאולה!

עם געפינט זיך א וואונדערבארער מאמר אין זוהר, א פערעל, אן אמת'ער פערעל, ווען נאך מען פערשטעהט דעם טיעפען זין פון דיעזען מאמר, דער זוהר זאגט אזוי: „פורקנא דישראל לא תליא אלא בבכי, כדי שתלמו ויכלו בכי דמעו דבכה עשו קמו אבוי דכתיב (בראשית כ"ו) וישא עשו קולו ויבך, אותו בכי דבכה עשו ואינון דמעין אחיתו לישראל בגלותיה, כיון דיכלו אינון דמעין, בבכיה דישראל יפקון מגלותא, הה"ד (ירמיה ל"א) בבכי יבאו ובתחנונים אויבלם. די אידישע גאולה — זאגט דער זוהר — קען קומען נאך דורך אידישע טרעהרען. די טרעהרען פון עשרה שעה האָבען געפיהרט אירען אין גלות, און ווען עש'ס טרעהרען וועלען זיך ענדיגען, וועלען דאן קומען די אידישע טרעהרען און וועלען זיי פיהרען צוריק אין ארץ ישראל, צו דער גאולה!

אידישע טרעהרען און גוי'שע טרעהרען! ווען וויינט דער גוי און ווען וויינט דער איד, להבדיל, עשו וויינט ווען יעקב נעהמט צו די ברכות, און קען זיך ניט באַרוהיגען, לויפט איהם נאָך און יאָגט איהם שוין באַלד 2 טויזענד יאהר, מיט דער טענה: „דו האָסט מיר אָפגענאַרט! א איד איז א שווינדלער!“ — ס'טויטש, עשו, דיר האָט מען דאָך גענוג ברכות געגעבען, דו האָסט דאָך די גאנצע וועלט, איד, יעקב, עס נאָך דיינע שיריים, וואָס עס פאלט אראַפּ פון דיר עשו, פון דיין רייכען טיש, האַפּ איד צו, שטיקלעך, ברעקלעך, וידו אוחזת בעקב עשו!... — ס'טויטש, עשו, מיר האָבען דיר געגעבען א תהלים וועלכען דו זינגסט אין דיינע קירכעס, דו האָסט גענומען אונזער א סטאָליערס א זוהן, א פישער, און דו האָסט איהם פאַר א גאָט, פאַר גאָט'ס א זוהן געמאכט, דו זאָגסט ניט ווי מיר זאָגען וְלֹא עָלְבָר אֱלֹהֵי אִסְמֵי כְנָעַן, אַז מיר גלויבען ניט ווי מיר פערלאָזען זיך ניט אויף גאָט'ס א זוהן, ווייל גאָט האָט נאָר איין זוהן, און דאָס איז דאָס אידישע פּאָלק, בני בכורי ישראל, בניִים לְמִקוּם, דו אָבער גלויבסט אין אַ בְּרֵאֵל הָא, און דו ביזט דאָך אזוי ניט דאנקבאַר אַז דו נעמסט אונז זערען א קינד, מאַכסט איהם פאַר א גאָט, פאַר א „בר אלהא“, און דערפאַר ווארפסט אונז נאָך מיט שטיינער, מאַכסט פּאַגראַמען, קוילעסט מענער, פרויען און קינדער, פערפּאָלנט אונז, באַדסט זיך אין אונזער בלוט, פאַר וואָס? פאַר ווען?

עשו האָט זיך צוקאַכט, יעקב האָט זיין ברכה אויסגענאַרט, און ער האָט א טרעהר געלאָזען, ער האָט זיך פונאַנדערגעוויינט, און ווען עשו גיט א טרעהר מיינט דאָס טייכען מענשליכע בלוט, פון יענער טרעהר וואָס עשו האָט געגען בען קענען מיר זיך ניט אויסצאָהלען, זיינע טרעהרען האָבען אונז אין גלות געפיהרט, אָבער ניט אייביג וועלען געדויערען זיינע טרעהרען, צו אלעס נעהמט

אין ענדע, און ווען דער איד וועט אָנהייבען פיהלען באמת וואָס דער חורבן מיינט פאר איהם, וואָס גלות מיינט פאר איהם און פאר זיינע קינדער, דאָן וועט די טרעהר פיהרען אין ארץ ישראל. עשו'ס טרעהר האָט געפיהרט אין גלות, און דעם אידענס טרעהר וועט פיהרען צו דער גאולה, ווען נאָר עס וועט קומען די ברענענדע, שטארקע, אמת'ע אידישע נאַציאָנאַלע טרעהר! ...

דער יחיד, דער איינצעלנער איד, פיהלט ניט אזוי שטאַרק די טראַגעדיע פון דעם חורבן, ווייל דאָס בעלאַנגט דאָך ניט צו איהם אַליין, זאָגנדרען דער צער, די אבילות, בעלאַנגט דאָך צום כּלל ישראל, און דאָן זאָגט דער איד אַ ווער טעל: „וואָס עס וועט זיין מיט כל ישראל, וועט זיין מיט ר' ישראל“, מען זאָגט דאָס נאָך שאַרפּער אין העברעאיש „צרת רבים חצי נחמה“, די צרה פון אַ סך איז אַ האַלבע נחמה“, און דערפאַר דערצעהלט מען דאָס דער גרויסער אלכסנדר מוקדון האָט פאר זיין טוירט געבעטען זיין מוטער אז נאָך זיין טוירט זאָל זי מאַכען אַ גרויסארטיגע סעודה און איינלאָרען נאָר די יעניגע וועלכע זיינען באמת גליקליך, וועמען עס פעהלט אין לעבען אבסאָלוט קיין זאָך ניט. ווי ערשטוינט איז אבער געוואָרען די מוטער פון אלכסנדר מוקדון ווען קיין מענטש אין דער וועלט איז ניט געקומען צו דער סעודה, דאן האָט זי פאַרשטאַר גען וואָס איהר זוהן האָט געמיינט מיט זיין בקשה, דאָס האָט ער געוואָלט טרייסטען זיין געטרייע מוטער, אז זי זאָל ניט זאָרנען וואָס איהר זוהן איז גע- שטאַרבען, ווייל קיין אמת'ע גליקליכע זיינען אויף דער וועלט ניטא. יעדערער האָט עפעס אַ צרה, און צרת רבים חצי נחמה.

ווען אַבער יעדער יחיד וועט פאַרשטעהן אז דער חורבן איז ז י י חורבן, ווייל לעבענדיג אין אַ פרעמדע ניט אידישע וועלט, קענען ז י י נע קינדער ניט זיין ריכטיג א י ד י ש ע קינדער ווי ער וואָלט וועלען, און — ז י י הויז, די א י ד י ש ע הויז איז חרוב, זיין שבת איז חרוב, אלעס וואָס איז הייליג און טהייער ווערט חרוב אין אַ פרעמדע ניט אידישע גלות סביבה, און גלות פּסיכאָלאָגיע, דאן וועט יעדער יחיד ניט זאָגען צרת רבים חצי נחמה, נאָר יעדער יחיד וועט טרויערען אויף דעם חורבן, און דורך זיין טרויער וועט ער העלפען בויען ארץ ישראל, וואָס דאָס מיינט אַ טרעהר וואָס פיהרט צו דער גאולה, דאן וועלען פון די אלע יחידים ווערען אַ פ א ל ק וואָס טרויערט אויפ'ן חורבן, און אַט דאָס פּאָלק וועט אויפשטעהן און בויען, און וועט דאן זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה, אמן! ואמן!

שבת חזון

פילאזאָפיע און דענקען — די אידישע טאָכטער און דער
 חורבן — די שטימע פון דעם נביא — ווערטער און מעשים —
 דער חורבן.

היינטיגען שבת לייענען מיר אין דער הפטרה די שטארקע הייליגע ווערטער
 פון ישעיה הנביא, מיר טראכטען זיך אריין אין חזון ישעיהו
 בו אמוץ, די זעהונגען, די געטליכע זעהונגען, וועלכע דער נביא ישעיה האָט
 געזעהן. מיר לייענען אין דער הפטרה ווי דער גרויסער נביא שטראָפֿט און
 וואַרענט די אידען זיי זאלען זיך אומקעהרען פון זייער שלעכטען וועג. ער
 דינערט מיט זיין נביא שטימע און רופט צום הימעל און צו דער עדה, די
 נאָטור און מענש זאלען הערען גאָט'ס וואָרט, און דער נביא שלייך
 דערט דאָס פאַלק אין פנים אַריין דעם גרויסען שרעקליכען ביטערען אמת, און
 ער רופט זיי מיט דעם נאָמען גוי חומא! א זינדיגע פאַלק! עם כבר עון!
 א פאַלק וואָס איז פול מיט זינד! שלעכטע קינדער! פערדארבענע קינדער!
 בנים משחיתים! וועלכע האָבען אַוועקגעלאָזען גאָט! און דער נביא פיערט
 און וואַרענט זיי און פראָפעציייהעט אַ שרעקליכע גרויזאָנע צוקונפט, „ארצכם
 שממה, עריכם שרופות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה, אייער לאַנד
 וועט ווערען חיסם, אייערע שטעדט וועלען פאַרברענט ווערען אויפ'ן פייער,
 פרעמדע וועלען צונעהמען אייער לאַנד, ווייל, אייערע הענד זענען פול מיט
 בלוט! וואָשט זיך! ווערט ריין! — דונערט די שטימע פון דעם נביא —
 הערט אויך שלעכטעם טאָן, זוכט גערעכטיגקייט, העלפט די אלמנה, דעם יתום.

אין איז היינטיגער סדרה, די סדרה פון שבת חזון, לייענען מיר: אלה
 הדברים אשר דבר משה. דברים מיינט אין העברעאיש, שטארקע,
 שאַרפע ווערטער. משה רבינו, דער גרעסטער איד און מענש אין דער גאַנצער
 וועלט, איז געווען גרויס און הייליג אַלס איה, אַלס מענש, אָבער ניט אַלס
 רעדנער. משה רבינו האָט געזאָגט: לא איש דברים אנכי, איך
 בין ניט אַ מאַן פון ווערטער. ער איז אַ מאַן פון מעשים, פון טהאַמען, אָבער
 ניט פון ווערטער. ווען אָבער דער מאַמענט פאַדערט אויך ווערטער, שטארקע
 פייערדיגע ווערטער, ווערט משה רבינו אַ שטארקער פייערדיגער וואָרט־פיהערער,
 אַ געטליכער רעדנער, און — אלה הדברים אשר דבר משה! משה!
 רערט און שטראָפֿט דאָס פאַלק! און ווען משה רבינו, ישעיה הנביא, און ירמיה
 הנביא, ווען זיי ריידען צום פאַלק, צו דער אידישער האַרץ, און די האַרץ
 פֿיהלט ניט, דאָן — קומט דער חורבן, דער חורבן פון די לאַנד, דער
 חורבן פון בית המקדש, און צוזאַמען מיט זיי דער חורבן פון פאַלק!!

און עם געפינט זיך אין מדרש אַ וואונדערבארע ערצעהלונג, וועלכע ענט־
 האַלט אַ ברייאַנטענעם געדאַנק. דער מדרש דערצעהלט אינז: „בליל תשעה
 באב נכנס אברהם אבינו לבית קדשי קדשים, אחוז הקדוש ברוך הוא בידו,
 והיה מטייל בו ארוכות וקצרות, אמר לו: מה לידידי בביתך? אמר לו:

רבנו של עולם! בני היכן הם?" אמר לו: חטאו והגליתים לבין האומות, אמר לו: לא היו בהם צדיקים?" א"ל עשותה המזמתה וכו', אמר לו היה לך להביט לברית מלה שב בשרם, אמר לו חידך כפרו בה, שנאמר ובשר קודש יעברו מעליך (מ"ר, איכה פ"א).

תשעה באב ביינאכט — זאגט דער מדרש — איז אברהם אבינו אריין איז קדשי קדשים, האָט איהם גאָט אנגענומען פאַר'ן האַנד און האָט מיט איהם פיעל שפאצירט, און גאָט פרעגט איהם: וואָס טהוט מיין פריינד אין מיין הויז? זאגט צו איהם אברהם: רבנו של עולם! וואו זענען מייע קינדער? וואו זענען די אידען? ענטפערט גאָט: זיי האָבען געזינדיגט און איך האָב זיי פאַרטריבען צווישען די פעלקער. און אפילו די מצוה פון מילה זענען זיי ניט מקיים.

חרוב געווארען דער בית המקדש, עס איז נאָכט, א שטילע פינסטערע נאָכט, איז דער פינסטערניש פון דער נאָכט, איז דער הייליגער חורבה פון בית המקדש, געפינט זיך גאָט... שטיל, פינסטער, חרוב, און גאָט איז דאָרטען... און דער גרינדער פון אידישען פאָלק, דער פאָטער פון דער אידישער נאַציאָן, אבי האומה העברית, אברהם אבינו, געפינט זיך אויך אין דער פינסטער־ניש פון דער תשעה באב נאָכט, איז דער חורבה פון בית המקדש... און תשעה באב ביינאָכט טרעפן זיך אין דער חורבה פון בית המקדש גאָט און אברהם... און דאָ — זאגט דער מדרש — אחזו הקב"ה בידו, גאָט צייגט אונזער פאָטער אברהם און דער עיקר פון יודענטהום איז ניט נור פילאָזאָפירען און דענקען ווי אַ איד, נור טאָן ווי אַ איד, מקיים זיין די מצוות המעשיות, בידד לעשותה, דאָס איז די מליצה אחזו בידו!... די האַנד איז דער סימבאָל פון טהעטיגקייט, פון טאָן, אָבער טאָן אָהן שכל, אָהן בע־נייסטערונג, ניט וויסענדיג די וויסענשאַפט פון דער תורה, אַזאָ טאָן איז קאַלט און טרוקען, דערפאַר וְהִיָּה מַטִּיִּל בְּזִדְרוֹת וְקִצְרוֹת, ער האָט איהם ערקלעהרט אַז אין יודענטהום ליגט „אַרוֹכוֹת וְקִצְרוֹת“, קורצע מצוות, נעהם און טהו! לייג תפלין, טראָג ציצית! היט שבת! און פאַרטיג, קורץ און גוט! די קצרות פאָדערען אָבער אריכות! מען דאַרף פאַרשטען און וואָס מען טהוט, און דאַצו איז נויטיג לעהרנען, שטודירען, ש"ס און פוסקים, קבלה, חסידות, דרוש, מוסר, דאָס איז לאַנג, אַרוֹכוֹת, און עס איז אויך נויטיג, קצרות, צו דער דרך ארוכה איז נויטיג אַ דרך קצרה, מען דאַרף טאָן אַזוי און ניט אַנדערש, ווייל אַזוי שטעהט אין שלחן ערוך!... קורץ און שאַרף! פרעגט אברהם אבינו ביי גאָט: בני היכן הם? וואו זענען מייע קינדער? די ריכטיגע אידען וואָס פאָסען זיך צו זיין מייע קינדער, ענטפערט גאָט: חטאו, זיי האָבען געזינדיגט, והגליתים לבין האומות, זיי זענען פערטריבען צווישען די פעלקער, ניט נור זייער קערפער איז אין גלות, נור אויך זייער נייסט, זייער נשמה, זייער האַרץ, זיי אַלע גע־פינען זיך אין דער פרעמד, זייער תורה, זייער שבת צוזאַמען מיט זיי אין פער־

טריבען צווישען די פרעמדע פעלקער, צווישען גוים, און זיי ליידען גלות, א שרעקליכען גלות! ... זאגט אברהם: היה לך להביט בכרית מילה שבשרם, ווען זיי האבען ניט קיין גייסט, האבען זיי דאך אמוועניגסטענס א הייליגען קער- פער, זיי זענען דאך מ' זייערע קינדער? זאגט גאט: חייך כפרו בה, שנאמר ו ב ש ר ק ו ד ש י ע ב ר ו מ ע ל י ד , דארט וואו קיין גייסט איז ניטא, דארט קען ניט זיין א הייליגער קערפער, און דארט וואו קיין גייסט איז ניטא, הערשט א שרעקליכע ברומאלע מאטעריאליסטישע קראפט, און ווען דער גייסט פון פאלק איז אין גלות, קען קיין השראת השכינה ניט זיין!

און דא קומט דער גרויסער נביא ישעיה און שטראפט די פרויען, די אידישע פרויען פון זיין צייט, ווייל זיי האבען זיך אסימילירט, זיי זענען ניט געווען אידיש נענוג. וואלטען מיר דאן געהאט ריכטיגע גוטע אידישע פרויען, וועלכע פערמאגען אידישען גייסט, אידישע הערצער און נשמות, א גרויסע שטארקע ליעבע פאר אידען און אידישקייט, וואלט ארץ ישראל ניט חרוב געווארען! ווען אבער די אידישע טעכטער האבען זיך אנגעפאנגען אויסמישען מיט די פרעמדע פעלקער, דאן איז דער שרעקליכער חורבן געקומען!

און מיר לייענען די שטארקע ווערטער פון דעם נביא: „ויאמר ה' יען כי נבהו בנות ציון, ותלכנה נטויות גרון, ומשקרות עינים, הלוך וטפוח תלכנה וברגליהם תעכסנה, די אידישע טעכטער אין יענער צייט זענען פערדארבען געווארען, זיי פלעגען זיך פוצען, פארבען, פודרען זיך, טאן און געברויכען פער- שיעדענע מיטלען ווי צו געפעלען ווערען מענער. און זעהר א שרעקליכען בילד פון יענער צייט ניבען אונז די חכמים: „היה ירמיה מחזר עליהן ואומר, בנותי! עשו נא תשובה עד שלא יבאו השונאים עליכן, והיו אומרות: ימחר יחיישה מעשהו למען נראה, דיוכוס רואה אותי והוא נוטל אותי לו לאשה, וכיון שנכנסו השונאים לשם היו יוצאות לפניהם מקושטות (ילקוט ומסו שבת ס"ב ע"ב, יומא ט' ע"ב).

דאס איז א שרעקליכער בילד! ירמיה שרייט צו זיי: מיינע טעכטער! טהוט תשובה בעפאר דער שונא וועט קומען צו אונז, און זיי פלעגען ענטפערען: זאל ער קומען וואס שנעלער! א רייכער גענעראל, אן אפיציער וועט מיר דערזעהן וועט ער געוויס מיר געהמען פאר א פרוי, און ווען די אידישע שונאים וועלכע האבען חרוב געמאכט אונזער לאנד און אונזער בית המקדש, ווען גאט די שונאים האבען זיך אריינגעריסען אין אונזער לאנד, זענען די אידישע טעכטער ארויסגעגאנגען בעגעגענען זיי אינגאנצען פארפוצט! ... גע- פארבט און געפודערט! ... נאט, געהמט אונז צו זיך! ...

אט דא ליגט די שרעקליכע אורזאכע פון חורבן. טעכטער פון א פאלק וועלכע געהען באגעגענען דעם שונא פון פאלק און לאנד מיט אפענע ארעמס און פערפוצטע, א פאלק וואס האט אזוינע טעכטער, א לאנד וואס האט אזוינע קינדער, מוז אונטערגעהן! ...

אז ווען מיר ווילען צוריק אויפלעבען אונזער פּאָלק, אונזער לאַנד, דעם גייסט פון אונזער הייליגער תורה, די העברעאישע שפראך, דאן מוז מען פריהער אויפלעבען די אידישע טאכטער, מיר מוזען געבען א גוטע אירי-שע ערציהונג צו אונזערע טעכטער. אהן א גוטע אידישע ערציהונג איז אונ-מעגליך צו עקזיסטירען.

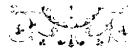
די מענער פון יענער צייט האָבען יא געפיהלט זייער פפליכט צו זייער לאַנד. פיעל פון זיי האָבען פּערגאסען זייער לעצטען טראָפען בלוט צו פּער-טהידיגען דעם כבוד און פרייהייט פון אידישען פּאָלק און די אידישע לאַנד. און זיי האָבען געוווּזען אויסערגעווענהליכע נבורות, העלרען-מוטה אויפ'ן שלאַכט-פּעלד, אז ווען מיר עפענען די אידישע געשיכטע און אפילו די אלגעמיינע גע-שיכטע, און מיר לייענען וועגען די העלרען-טהאַטען, וועגען די נבורות פון אונז זערע עלטערען, פון די נבורי ישראל, ווערען מיר ווירקליך ערשמוינט, מיר ווערען ממש איבערראשט. און מיר געפינען וועגען דעם א וואונדערבארען שעהנעם מאמר אין מדרש, וועלכער כאַראַקטעריזירט דעם נאַציאָנאַלען שטאַלץ און גבורה פון די אידישע מענער פון יענער צייט.

„על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו — אמר להם נבוכדנאצר, תעמדו ותקישו לפני עבודה זרה בכנורות שלכם, מסתכלים אלו באלו ואומרים: לא דיינו שההר בנו את בית המקדש, אלא עכשיו אנו עומדים להקיש לפני הננס הזה ולפני העבודה זרה הזו? למה"ר למלך בו"ך שנשא בת מלכים, אמר לה: עמדי והשקיני כוס אחת, ולא רצתה להשקותו, כעס עליה והוציאה מתוך ביתה, והלכה ונשאת למוכה שחיו, אמר לה עמדי והשקיני כוס אחת, אמרה לו: ריקה! בת מלכים הייתי ונשאתי למלך, ועל שאמר לי השקיני כוס אחת ולא רציתי להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך ביתו, שאלו השקיתיו הייתי מוסיף על כבודי כבוד, עכשיו אתה אומר לי עמדי והשקיני? ! (מדרש שוח"ט תהלים קל"ז).

אידען ווערען פּערטריבען אין בבל, נבוכדנאצר הייסט זיי אז זיי זאָלען שפיעלען אויף זייערע מוזיקאלישע אינסטרומענטען פאַר איהם און פאַר זיין עבודה זרה, ענטפּערען אידען: וועניג פאַר אונז וואָס מיר האָבען הרוב געמאַכט אונזער בית המקדש, דורך אונזערע זינד, וועלען מיר נאָך געהן שפיעלען פאַר נבוכדנאצר און זיין עבודה זרה? ! דאַס איז גלייך — זאָגט דער מדרש — צו אַ קעניג וועלכער האָט געהייראַט מיט אַ קיזערליכע טאַכטער, בעט ער ביי איהר אַ טרונק, האָט זי ניט געוואָלט איהם געעבן אַ טרונק, איז ער אין כעס געוואָרען אויף איהר און האָט איהר אַרויסגעטריבען פון זיין הויז, איז זי גע-גאַנגען און האָט געהייראַט מיט אַ קרעציגען מאַן, הייסט ער איהר זי זאָל לויפּען און געבען איהם אַ טרונק, זאָגט זי צו איהם: דו פּוסטער מאַן וואָס דו ביזט! איד ביו אַ קיזערליכע טאַכטער, האָב געווען געהייראַט אַ קעניג, און דערפאַר וואָס איד האָב ניט געוואָלט דערלאָנגען איהם אַ טרונק האָט ער מיך אַרויס-געטריבען. ווען איד גיב איהם אַבער אַ טרונק וואָלט איד געווען גליקליך, און

יעצט, דו קרעציגער, פערלאנגסט פון מיר איד זאל דיר א טרונק געבען? !
 שטאלץ, זעהר נאציאנאל שטאלץ זענען דאן געווען די אידען, איבערהויפט
 די אידישע מענער, וואלטען די טעכטער פון ציון געווען אזוי שטאלץ,
 וואלטען מיר קיין חורבן ניט געהאט. טעכטער אבער וואס ווארפען זיך אין די
 ארעמס פון די אפיצערען וועלכע מאכען חרוב זייער לאנד, אזוינע טעכטער
 זענען א חורבן פאר'ן פאלק, זיי זענען א שרעקליכער נאציאנאלער אומגליק.
 און דערפאר איז אונזער פפליכט צו ערציהען אידיש אונזער יוגענד, ווי
 דער מדרש זאגט: קרא עלי מועד לשבור בחורי — מצינו שסלוקן של בחורים
 קשה בחורבן בית המקדש (ט"ר איכה, פ"א).

אזוי איז דאס, ס ל ו ק ן ש ל ב ח ו ר י ם , ווען אונזערע בחורים,
 ווען אונזער יוגענד געהען אוועק פון אונז, פערלאזען אונז, אינטערעסירען זיך
 ניט מיט זייער פאלק, זיי ווערען לעבעדיגערהייט נסתלק פון אונז, ס ל ו ק ן
 של בחורים, אזא אומגליק איז ניט קיין קלענערער אומגליק פון חורבן בית
 המקדש. ווען די אידישע יוגענד ווערט חרוב, איז דאס א בית המקדש חרוב.
 קרא עלי מועד לשבור בחורי! ... דער אומגליק איז אז אונזער יוגענד,
 אונזערע בחורים באזיצען צובראכענע אידישע נשמות, זיי ווערען אפגעבראכען
 פון דעם אלטען הייליגען אידישען פאלק, לשבור בחורי! ...
 מיר דארפען דערפאר געבען א גוטע אידישע ערציהונג צו אונזערע יונגע
 זיהן און טעכטער, און דאן וועלען מיר זוכה זיין בישועתם של ישראל ובתחתית
 האומה על אדמתה, אמן! ואמן!

תשעה באב

די היסטאָריע פון תשעה באב — די וויכטיגסטע דינים און מנהגים פון תשעה באב — מיטום הרשע און דער פרוכת—די פרחי כהונה און דער פארברענטער בית המקדש — די שליסלען פון בית המקדש זיינען אין הימעל.

דער ניינטער טאָג אין אב איז דער גרויסער נאַציאָנאַלער טרויער־טאָג פון אידישען פּאָלק. אין אָט דעם טאָג האָבען די באבילאָנער פאַרברענט דעם ערשטען בית המקדש (מלכים ב', כ"ח, ח), וועלכען שלמה המלך האָט געבויט מיט 410 יאהר צוריק, און דער בעסטער טייל פון אידען זענען פערטריבען געוואָרען אין גלות קיין בבל, און מיט 656 יאהר שפעטער, אין דעם זעלבען טאָג, דעם ניינטען אב, איז דורך די רוימער חרוב געוואָרען אונזער צווייטער בית המקדש, און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אונזער לאַנגער, שווערער, אומגליקליכער גלות. און ווי עס קלאַנט דער דיכטער :

ס'נעמט מיר דורך דער אַלטער טרויער
אין דעם ניינטען אב ביינאַכט,
אויף דער ערד דעם קאַפּ געבויגען,
זיין איד אבלי'דיג פאַרשמאַכט...

וואָס ערוואָרבען האָט יהודה
דורך פיעל יאהרען לאַנגע, שווערע,
זעה איד ווערט פאַרוויסט, פאַרניכטעט,
מיט'ן לעבען, מיט דער עזרע...

(א. רייזע, איכה)

תשעה באב ווערט אָנגערופען אין תנ"ך מיט דעם נאָמען צו ו
ה ה מ י ש י זכריה ח, י"א). דער נאַנצער טאָג תשעה באב דאַרף זיין געווידמעט צום תענית, פאַסטען, טרויערען אויף דעם חורבן, און האָבען אַ חשבון הנפש. דערפאַר טאָר מען קיין אַרבייט ניט טאָן אום תשעה באב. רבי עקיבא זאָגט: כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם, וזכמים אומרים כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, שנאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישעיה ס"ו, תענית ל"ו). דער וואָס אַרבייט אום תשעה באב וועט אויף זיין גאַנצען לעבען ניט זעהן קיין סימן ברכה, און ער וועט ניט זוכה זיין פּרעהען זיך מיט די פרייד פון ירושלים. תשעה באב זענען מיר אַלע אבליים, און פונקט ווי אז אבלי, אזוי טאָרען מיר ניט עסען, טרינקען, וואַשען זיך, אנטאָן די שיד אין תשמיש המטה, און מען טאָר ניט לעהרנען קיין תנ"ך ומשנה, תלמוד און מדרש, הלכות און הגדות, ווייל אָט די אַלע למודים פאַרשאַפען דאָך אַ אידען פרייד און פערנעניגען. דערפאַר דאַרף ער ליינען קינות, איוב, געוויסע קאַ-פיטלען אין ירמיה, וואו עס רעדט זיך וועגען חורבן און צרות. און קליינע

קינדער דארפן תשעה באב ניט לערנען, ווייל די ווערטער פון דער תורה מאכען פּרעהליך, ווי דער פסוק זאגט: פקודי ה' ישרים משמחי לב (תענית 5').

תשעה באב אין שוהל נעהמט מען אראפ דעם פרוכת פון ארון קודש, אלס צייכען פון טרויער און אויך אלס אנדענקונג צו די בעוואוסטע פאסירונג וואס טיטום הרשע איז אריין אין בית המקדש, האָט געשטאַכען דעם פרוכת און דאָ האָט אַ נס פאסירט און פון דעם פרוכת האָט אָנגעהויבען קאַפּען בלוט... מענשליכע בלוט... טיטום האָט דאָן פערשטאַנען דעם וואונק פון הימעל, אז די תורה איז די בלוט פונ'ם אידישען פאָלק, און אזוי ווי אַ מענש קען ניט לעבען אַהן בלוט, אזוי קען דער איד ניט לעבען אַהן דער תורה, און אזוי ווי ווען די בלוט ווערט קאַלט, מוז מען אָנווענדען פערשיעדענע מיטלען צו אָנוואַר רימען די בלוט, אזוי ווען די התלחבות פון דער תורה ווערט קאַלט ביים אידישען פאָלק, אזוי דאַרף מען זוכען פערשיעדענע מיטלען ווי אָנצוואוואַרימען די אידישע נשמה מיט דעם הייליגען פייער פון דער תורה, און אלס אנדענקונג וועגען די געשיכטע פון טיטום מיט דעם פרוכת, נעהמט מען אראפ אינגאַנצען דעם פרוכת, אום מען זאָל זיך דערמאַנען אַז עס פעהלט דער פרוכת, און וואָס עס האָט אַמאַל פאסירט מיט'ן פרוכת (יומא כ"ו, מנהגי ישורין סימן קל"ח, ספר מטעמים 131).

די ספרדים וויקלען איין תשעה באב די ספר תורה מיט אַ שוואַרצע מפה, און שיטען אַן אויף דער מפה אַש, און זיי מאַכען ניט קיין הגבה, נור גליכה אַהן הגבה (נהר מצרים, הלכות תשעה באב סימן ט"ו, און ווען מען דאַרף אַריינשטעלען די ספר תורה אין ארון קודש זאָגט דער עולם מיט אַ האַרציגען אומעטיגען נגון דעם אומעטיגען קאַפיטעל תהלים: על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וכו' (שם).

עס איז אַ מנהג ביי די אידען פון אַלגיר צו בלאָזען שופר, צעהן קולות, בעפאַר דעם מעריב פון מוצאי תשעה באב און נאָך מעריב איז מען מחדש די לבנה, כדי אַנזאַגען אידען אַז זיי וועלען בענייט ווערען אזוי ווי די לבנה, שהם עתידים להתחדש כמותה, און דאָס איז גיכען וועט קומען משיח (מנהגי ק"ק אלגיר צד קנ"ו, און עס איז אַ מנהג ביי די אידען פון מצרים דאָס נאָכ'ן תענית בענשט איין איד דעם צווייטען: זאַלסט זוכה זיין אין גיכען צו די טרייסט פון ציון. זיי זאָגען דאָס אַלע אין העברעאיש, „תזכה לראות בנחמת ציון בקרוב“ (נהר מצרים הלכות תשעה באב סימן כ'), און זעה דעם של"ה מס' תענית דף ר"ז ע"ב, שאלות ויקהל סימן ס"ו, שו"ע או"ח סימן תק"ו, תענית כ"ו, כ"ט, 5, טור סימן תקנ"ב, לקוטי הפרדס לרש"י ענין תשעה באב, תניא, סימן נ"ט, לקוטי הלוי צד 34, ספר האשכול חלק ב' סימן ה', סודו רב עמרם גאון צד 43, באַר היטב לאו"ח סימן תקנ"א, ירושלמי ברכות פ"ד דף ח' ע"י, תשב"ץ סימן שם"א).

די גמרא דערצהלטה אונז, אַז ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, האַבען זיך פערזאַמעלט די פּר חיי כהונה, די יונגע כהנים, וועלכע לעהרנען

און איבען זיך אין דער עבודה פון כהנים, און זענען ארויף אויפ'ן דאך פון היכל און האבען געהאלטען אין זייערע הענד די שליסלען פון בית המקדש, און זיי האבען אויסגעשריען צו גאט: רבונו של עולם, וויבאלד אז מיר האבען ניט זוכה געווען אנצוגעהן מיט אונזער הייליגע ארבייט אין די הייליגסטע הויז אויף גאט'ס וועלט, אין בית המקדש, מוזען מיר דיר איבערגעבען די שליסלען פון בית המקדש, אין ארויס פון הימעל אזוי ווי א האנד, און האָט צוגענומען די שליסלען פון זייערע הענד... און באלד נאָכדעם האָבען זיי זיך אַרײַנגעוואָרפֿען לעבעדיגערהייט אין פייער... (תענית כ"ט).

דער בית המקדש ברענט, דעם אידעו'ס האָפֿענונג און שטאַלץ ווערט פאַר־ברענט... דער געשריי פון די ווילדע ברוטאַלע רוימער, דער געשריי פון טריאומף, פון נצחון אין גרויס... כהנים שטעהען אויפ'ן דאָך... די שליסלען פון בית המקדש אין די הענד... און — שאַ! די בלוט ווערט פערפאַרען אין די אַדערען, עפעס אויסערנעוועהנליך... עפעס אַ האַנד, פון הימעל... אלע זעהען דאָס, לאַזט זיך אַראָפּ, נעהמט צו די שליסלען פון בית המקדש... די כהנים וואָרפֿען זיך אין פייער, און די שליסלען פון בית המקדש זענען אין הימעל... אין הימעל!... מען דאַרף האָבען מענשען און געלד צו בויען ארץ ישראל, אַ סך מענשען און אַ סך געלד, מען דאַרף אַבער אויך אַנקומען צום הימעל... דאַרט, אין הימעל, ליגען דאָך די שליסלען פון בית המקדש... און דערפאַר מוז מען ניט נור מענש און געלד האָבען, נור אויך די שליסלען פון בית המקדש... פון דעם הימעל... און דעם פייער וואו כהנים וואָרפֿען זיך און שטאַרבען על קדוש השם!... מען דאַרף האָבען ארץ ישראל על פי תורה ישראל, על פי אמונת ישראל, ואז נזכה בנחמת ציון וירושלים, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

תשעה באב

ארץ ישראל און גלות — דער חורבן אמאל און הוינט —
דער גייסטיגער הונגער — די טויטע מוטערס און קינדער —
ווען א פאלק אין בלינד — תורה און די גאולה.

שוין 2 טויזענד יאהר ווי מיר זיצען ווי אבליים אויף דער ערד און מיר ניסען מיט טרעהרען אויף דעם חורבן פון בית המקדש, פון ארץ ישראל, פון דאָס אידישע פּאָלק, מיר ווייסען, מיר פאַרשטעהען, מיר פּיהלען אז אַהן ארץ ישראל, אַהן דעם בית המקדש, דער נייסטליכער הייליגער אידישער צענטער, קען נען מיר ניט לעבען א ריכטיגען א גאנצען אידישען לעבען, שווער, עס אין זעהר שווער צו הייסען אין גלות אונזער תורה, אונזער שבת, אונזערע ימים טובים, אונזערע דינים ומנהגים, שווער צו ערציהען אונזערע קינדער אמת איד דיש ווי מיר וואָלטען געוואָלט, ווייל דער גלות שאַפט א גוי'שע, ניט אידישע, גלות סביבה, און אין אזא שרעקליכע אַסימילאַטאָרישע סיבה אין שווער צו ער־ציהען א י די ש ע קינדער, אין שווער, זעהר שווער צו זיין א ריכטיגער איד, און אַזוי פאַסירט דאָס מיר און אונזערע קינדער ווערען אלץ מעהר פרעמד, מיר ווערען דערווייטערט פון אלעס וואָס ביי אונז האָט געדאַרפט זיין

הייליג און טהייער, פיר וואס אונזערע עלטערען האָבען פאַרגאַסען זייער לעצ-
טען טראָפּען בלוט.

און דער חורבן פון אמאָל איז דער חורבן פון היינט, וואָס עס האָט אמאָל
פאַסירט, פאַסירט יעצט, דער מדרש גיט אונז איבער א שרעקליכען טראַגישען
בילד פון חורבן, אַ בילד וועלכער מאַכט פריהרען די בלוט אין די אָדערען, און
וועלכער שטעלט די האָר קאַפּויר, וועלכער מאַכט א שטורעם אין דער אידישער
האַרץ, וועלכער רעגט אויף די אידישע נשמה.

אַט דאָס איז וואָס דער מדרש דערצעהלֵט אונז „ותבא העיר במצור ויחזק
הרעב בעיר, והיו בנות ציון מתחברות בשוקים והיו רואות אלו את אלו, זאת
אומרת לחברתה; למה יצאת לשוק? שלא יצאת לשוק מימך, והיא עונה
ואומרת לה; מכסה אני ממך? קשה היא מכת הרעב, איני יכולה לסבול!!
והן אחזות זו בזו, וחוזרות ומבקשות בתוך העיר ואינן מוצאות: והן מגפפות
את העמודים ומתות עליהם בראש כל פנה, ובניהן, יונקי חלבן, היו מהלכין על
ידיהם ועל רגליהם, כל אחד ואחד מכיר את אמו, והוא עולה ונוטל את דדה
ונתנו בפיו, שמא ימשך לו חלב, והוא אינו מושך, ונפשו מטרפת, והוא מת אל
היך אמו (פסיקתא רבה כ"ו).

אין ירושלים ברעכט אויס אַ שרעקליכער הונגער, מענשען פאַלען ווי פליגען.
די טעכטער פון ציון געהען ארום אין די גאַסען פון ארץ ישראל זוכען אַ ברעקעל
ברויט צו שטילען דעם שרעקליכען הונגער, ניטאָ, מען קען קיין זאך ניט גע-
פינען, זיי פאַלען אוועק טויטע פון הונגער אין יעדער ווינקעל פון גאס, און
זייערע קליינע יונגע זייג קינדער, פּוּוּען, קריכען אויף אלע פיער, זיי קריכען
צו דער טויטער מוטער, געהמען די מוטערס ברוסט אין מויל אריון, זיי זוכען
די מוטערס מילך, צו שטילען זייער הונגער, און דאָס קליין קינד געהט אויס
פון הונגער אין דער מוטערס שויס.

אין די זעלבע געשיכטע פאַסירט אויך היינט, דאָ אין דער ז א ט ע ד
רױכער אמעריקא, אַט אין דיעזע גאָט געבענשטע לאַנד, זעהען מיר הונדערטער
טויזענדער יונגע אידישע קינדער געהען נעביד אויס פון הונגער, ניט קיין ברױט
הונגער, נאָר נשמה־הונגער, תורה־הונגער. זיי זיינען מאַראַליש, אידיש —
טױט! עס איז ניט די קינדערס שולד, וואָס זיינען זיי נעביד שולדיג, און זײַר
ערע מוטערס האָבען ניט מיט וואָס צו זײַגען זײ, צו ערציהען זיי אַלס אידען?
ווייל די מוטערס אליין ווייסען אבסאָלומ נאָר ניט פון אידען און אידישקייט.
זיי ווייסען ניט, די מוטערס פון דעם נייעם אידישען דור, די געשיכטע פון דאָס
אידישע פּאָלק, זיי ווייסען ניט די אידישע נאַציאָנאַלע שפּראַך העברעאיש,
ווייסען ניט אידישע דינים ומנהגים, ווייסען ניט די אידישע, די העברעאישן
ליטעראַטור, ווייסען ניט און ווילען ניט ווייסען וואָס עס קומט פאַר מיט אידען
און יודענטהום אויף דער נאַנצער וועלט, און ביי אַט אזױנע מוטערס קענען
דאָך ניט ערצױגען ווערען ריכטיגע א י ד י ש ע קינדער.

און ווען מיר פרעגען זיך אליין, ווי איז דאָס מעגליך אז א גאנצע פּאָלק זאָל קענען לעבען רוהיג, גלייכגילטיג, אין דער צייט ווען דאָס קען חס ושלום בלייבען אין גאנצען קינדערלאָז? אָהו מוטערס און אָהו קינדער? ...! קומט אז אנדה איז מדרש און דערצעהלט אונז אַ קליינע פּאַסירונג, און ווען מיר לייגענען דאָס דורך, און מיר פּאַרטראַכטען זיך אין דעם בעהאַלטענעם זין, אין דעם געדאַנק פון דער אנדה, ווערט אונז אלעס קלאָהר און פּערשטענדליך.

דער אידישער קעניג צ ד ק י ה ו אַנטלויפט פון שונא דורך אַ הייל וואָס האָט זיך געצויגען גלייך פון זיין הויז ביז ע ר ב ו ת י ר י ת ה, האָט גאָט צוגעשיקט אַ הירש, וועלכער איז געלאָפּען איבער דעם דאָך פון הייל. די כ ש ד י ם האָבען זיך גענומען יאָגען נאָכ'ן הירש, און ווען זיי זיינען צוגע- לאָפּען צו דער טיר פון הייל, האָבען גענומען אַרויסקריכען פון הייל צדקיהו און זיינע קינדער, די כשרים האָבען זיי כאלד דערזעהען, און האָבען זיי גלייך אַרעס- טירט, און נבזוראדן האָט זיי אַוועקגעשיקט צום קעניג נבוכדנאצר, ער זאָל טאָן מיט זיי אלעס וואָס ער וויל.

בעט זיך צדקיהו ביים קעניג נבוכדנאצר, האָב רחמנות, טהו מיר אַ טובה, הרג'ע מיך אַפריהער, אום איד זאָל ניט דאַרפּען זעהען מיט מיינע אויגען די פּאַרגאַסענע בלוט פון מיינע קינדער, בעטען זיך אָבער די קינדער פון צדקיהו, ערמאַרדע אונז אַ פריהער, ווייל מיר ווילען ניט, מיר קענען ניט, מיר טאָרען ניט זעהען די פּאַרגאַסענע בלוט פון אינזער פּאַטער, און נבוכדנאצר האָט גע- פּאָלגט די קינדער, ער האָט זיי געקוילעט פאר זייער פּאַטער אין די אויגען, נאָכהער האָט ער ביי צדקיהו אַרויסגענומען די אויגען, און האָט זיי אַריינגע- וואָרפּען אין אויווען, און האָט איהם בלינדערהייט אַוועקגעפיהרט אין בכל. (מדרש מובא ברש"י).

צדקיהו דאָס איז דער סימבאָל פון אידישען פּאָלק, צדקיהו — דאָס איז דער 15 מיליאָנעדיגער צדקיהו, זיינע קינדער ווערען געקוילעט שוין צוויי טויזענד יאהר, עס גיסט זיך זייער בלוט ווי וואסער, און אַזוי אָנהאלטען קען מען ניט, טאָר מען ניט, איין גאָט ווייס וואָס דער סוף וועט זיין, און אין די פרייע לענדער וואו מען קוילעט ניט זיינע קינדער, נעהמט מען צו ביי זיי די א י ד י ש ע נשמה, דעם אידישען גייסט, די אידישע תורה, און וואָס טוט צדקיהו? צדקיהו שווייגט! אז עס איז גאָר שלעכט, אז עס האָלט ביי טויט, ביי אַ פּאַגראַם, קריכט ער זיך באַהאַלטען אין קעלער, אין הייל, ער מיט די קינדער, און דער וואָס ווייס די געשיכטע פון פּאַגראַמען, יענער ווייס דאָך, ווי אַזוי מען פלעגט אויסגעפינען די „בעהאַלטענע“ אידען, און וואָס פאר אַ שרעקליכען סוף זיי האָבען געהאט, ווי קען מען אָבער דולדען אַזאַ שרעקליכע ניט גאָרמאַלע לאַגע, ווארום שווייגט דער איד? ווארום שווייגט צדקיהו? איז דער תירוץ, זמט את עיניו... ער האָט קיין אויגען ניט... ער איז בלינד... ער זעהט ניט וואָס מיט איהם קומט פּאַר... ער זעהט ניט און פּאַרשטעהט ניט זיין צוקונפּט... וואָלט ער ניט בלינד געווען, וואָלט ער געלעבט אין דער גרויסער וועלט מיט אָפּענע

אויגען, דאן וואָלט ער געוואוסט ווי קלוג און ריכטיג עס זיינען די ווערטער פון ירמיה הנביא „אמר ירמיה לישראל עד שאתם אומרים שירים ומזמורים לפני העבודה זרה, צהלי קולך בדברי תורה, צהלי קולך בכתי כנסיות (פתיחתא דמ"ר איכה א', פסיקתא ד' כ' פו"ג; ילקוט ישעיה רמז רפ"ד).

אנשטאָט וואָס די אידען אין גלות גיבען אוועק זיך און זייערע קינדער די עבודה זרה, פרעמדע דינסט, מען דינט פרעמדע פעלקער, פרעמדע לענדער, פרעמדע שפראכען, פרעמדע קולטורען, בעסער אוועקגעבען אונזער צייט, מאָרד, פעהיגקייטען, געלד און אלעס וואָס מיר פאַרמאָגען צו אויפבילדען אונזער ליטעראַטור, אונזער קולטור, ווי שטאַרק, ווי גליקליך, ווי זעלבסטשטענדיג מיר וואָלטען דאָן געווען!

רבתי! היינט, תשעה באב, ווען מיר זיצען און קלאָגען אויף דעם חורבן פון אונזער לאַנד, מוזען מיר אַ חשבון הנפש האָבען, און וויסען די אורזאָכע וואָרום די לאַנד איז תרוב געוואָרען, און דאָס איז זעהר אַ וויכטיגע פראַגע. און דעם ריכטיגען ענטפער אויף דער גרויסער פראַגע „על מה אברה הארץ? ! וואָרום איז ארץ ישראל פארלאָרען געוואָרען פון אונז? האָבען ניט געקענט געבען ניט די חכמים, ניט די נביאים, ניט די מלאכים, נאָר דער רבונ של עולם אליין. נאָט זאָגט: ווייסטו וואָרום ארץ ישראל איז תרוב געוואָרען פאַר אידען? „על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם“ (נדרים פ"ח), ווייל איז דען האָבען אוועקגעלאָזען גאָט'ס תורה. און יעצט, רבתי, ווען מיר ווייסען שוין די ריכטיגע, די אמת'ע אורזאָכע פון דעם חורבן, ווייל אידען האָבען די תורה אוועקגעלאָזען, יעצט מוזען מיר שטאַרקען די תורה, לערנען און גרינדליך שטור דירען די תורה. מיר און אונזערע יונגע קינדער היער אין לאַנד, און מיר דאַרפען שטיצען די אנשטאַלטען וואו עס ווערט געלערענט גאָט'ס תורה, און דאן בזכות התורה וועלען מיר זוכה זיין צו אַ גאולה שלמה במהרה בימינו, אמן! ואמן!

הערה ועצה טובה אל פרחי הדרוש והתפסה!

הייתי מיעץ לכם, למסור אל קהל השומעים שלכם, את האגדות היפות על דבר החורבן, האגדות שנמצאות בתלמוד בבלי וירושלמי, במדרשים וילקוטים, האגדות האלה הן אוצר גדול מלא ושלם של שירה ופיוט עברי, ויש בהן כדי להרעיש את הנשמה העברית, ולנגוע במיתרי הלב העברי, בנימי הלב היותר דקים, — החלק היותר גדול של השומעים אינם בקיאים בהגדה, ואפילו אלה שיודעים לעיין בעצמם בתלמוד ובמדרש יתענגו עד מאד אם ישמעו מפה המטיף דובר צחות, בעל לשון, ובעל הסברה הגונה, את האגדות היפות יחד עם נגון יפה מלא עצב, שמחריד את הלב והנפש! ... כמובן, יש צורך להמתיק, להנעים, ולהטעים את האגדות, לבארן ולהסבירן ולהראות, להרגיש ולהכליט את „המוסר“ היפה שבהן, יש בזה עבודה מרובה.

אבל — כראית היא העבודה!

שבת נחמו

דער מוסר השכל פון שבת נחמו — די נביאים און די אידישע פּאָפּולער פון מדרש — די פּאָפּולער פון מדרש — די אידישע אמונה און אונזער יוגענד — די ביבעל קריטיקער און די גאָטלאָזער אידען — רע־ליגיאָן און וויסענשאַפֿט.

היינטיגער שבת רופט זיך שבת נחמו, ווייל מיר ליינענען אין דער הפטרה היינטיגען שבת די ווערטער פון ישעיה נחמו נחמו נחמו עמי, טרייסט, טרייסט מיין פּאָלק זאָגט אייער גאָט.

מען דאַרף וויסען ווי צו פיהרען א פּאָלק, ווי צו לערנען א פּאָלק און ווי צו זיין דער וועגווייזער פון פּאָלק, און אויך ווי צו זיין דער פּאָלקס־רעדנער. ניט אלע קענען דאָס, נאָר די געזעהלעטע, די יחירי סגולה. עס איז אויך זעהר שווער צו זיין א נביא ביי אידען. גאָט שיקט זיי דעם בעוואוסטען נביא עמוס, און דאָס פּאָלק רעספעקטירט איהם ניט, ווייל — ער איז ניט קיין גוטער רעדנער, האָט ער צו זיי געשיקט דעם נביא מיכה, האָבען זיי איהם געגעבען פעטש. פרעגט גאָט את מי אשלת, ומי ילך לנו? וועמען זאל איר יעצט שיקען ריידען צו די אידען און וועקען זיי צו תשובה? ווער וועט יעצט געהן, ווער? ענטפערט ישעיה הנביא הנביא, גאָט, איר בין פּאַרטיג, שיק מיר! זאָגט איהם גאָט: ישעיהו, מינע קינדער, די אידען, פּאַלגען ניט, זיי גיבען צרות זייער פיהרער, ווילסטו א נביא זיין ביי אידען, דאן מוזטו נעהמען אויף זיך צו ליידען צרות, צו קריגען קלעפּ, און צו האָבען בזיונות, ווילסטו דאָס? קענסטו דאָס נעהמען אויף זיך?! און ישעיה ענטפערט מיט פייערדיגע בעגייסטערונג: איר געהט דאָס אָן! דאן זאָגט גאָט: ישעיה! דו וועסט ווערען דער אונשטערבליכער נביא, ווייל דו האָסט לייער דיין פּאָלק, זוכסט זייערע מעלות און ניט זייערע חסרונות, און דערפאר וועסטו שמען הערער פון אלע נביאים און דיר וועט באַשערט זיין צו פּראָקלאַמירען די אידישע נחמה, דו וועסט זאָגען צום פּאָלק, אין מיין נאָמען, טרייסט, טרייסט, מיין פּאָלק, זאָגט גאָט: נחמו, נחמו עמי, יאמר אלהיכם!

גאָט דאָס איז דער לשון פון מדרש „ואשמע את קול ה' אומר וב" שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילום (קטיע לישני), אמרו הניח הקב"ה את עולמו ולא השרה שכירתו אלא על הדין פסילוסאי על הדין קטיע לישנא? ! שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי כמד"א (מיכה ד') בשבט יכו על הלחי... מעתה את מי אשלת, ומי ילך לנו? ! ואומר: הנביא שלחתי! אמר לו הקב"ה: ישעיהו! בני טרחנים הם, סרבנים הם, מקבל אתה עליך ללקות בשבילם? אמר לו: על מנת כן! (ישעיה נ') גוי נתתי למכים, איני כראי שאלך בשליחותך אצל בניך! ... א"ש הקב"ה, ישעיה! אהבת צדק, לצדק את בני, ותשנא רשע, שנאת מלחיתם, על כן משחד אלהים אלהיך שמון ששון מחביריך, מהו מחביריך? „א"ש הקב"ה, כל הנביאים מתנבאים נביא מפי נביא וכו" אבל אתה מתנבא מפי הנבורה, ולא עוד אלא שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות, אבל אתה מתנבא נבואות כפולות נחמו, נחמו עמי (ילקוט ישעיה, תמ"ג).

ווען ישעיה רופט אידען גוי חוטא עם כבד עון, קומט א מלאך און ברענט זיינע ליפען. ווען ישעיה זאגט צו גאט אז ער איז ניט ווערטה צו געהן ריידען צו אידען, ער איז צו קליין צו האבען אזא גרויסע זכיה ריידען פאר אידען, קריגט ער דערפאר חז אין גאט'ס אויגען, און ווערט דער גרעסטער נביא ביי אידען, און דערפאר, אין דעם איינציגען שבת ביי אידען וואו מען לייענט אין די שוהלען א פראקלאמאציע פון נחמה, ציטירט מען די ווערטער פון דעם נביא ישעיה און דער גאנצער שבת רופט זיך אויף די ערשטע וואָרט פון זיין מייסטערהאפטער בריליאנטענער רעדע פון נחמו, נחמו עמי!...

דער ילקוט זאגט אז גאט בעט אידען זיי זאלען איהם, כביכול, טרייסטען, נחמו נחמו, טרייסט מיר, טרייסט מיר, ווער זאל מיר טרייסטען? עמי! מיון פאלק ישראל זאל מיר טרייסטען. ווארום? ווייל משל למה"ד למי שנשבו בנוי בחייו, למי מנחמים, לא לאביהם? כד (ירמיה י') בני יצאוני ואינם (ילקוט, שם), ווען ביי איינעם — זאגט דער ילקוט — האט מען אוועקגענומען זיינע קינדער, וועמען טרייסט מען דאן? דעם אומגליקליכען פאטער, וועלכער איז געבליבען אהן קינדער, אזוי איז ביי מיר. מיינע קינדער זענען אוועק פון מיר, זענען געבליבען גאטלאז, אידען אהן אמונה, אהן גאט, זענען עלענדע, אומגליקליכע, זוכען עפעס, בענקען נאך עפעס און ווייסען ניט וואָס... די הארץ איז פוסט... די נשמה איז ליידג, ליידג, און דער לעבען האט דאן קיין אינהאלט ניט, איז גראב, ברוטאליש, האט קיין ווערט ניט, אדער מען איז אינגאנצען אונוויסענדיג, אדער מען לייענט ביכער און זשורנאלען וועלכע זענען פול מיט כפירה, וואָס לייענענדיג זיי ווערט מען אינגאנצען גאטלאז, און אין דער צייט וואָס איז אונזער תורה ליגען בעהאלטען אמת'ע בריליאנטען, נעהט מען זוכען אין אנדערע ביכער בריליאנטען וועלכע בריהען און פער'סמען און פארברענען די אידישע נשמה. אויף זיי פאסט זיך זעהר נוט דער משל פון מדרש: א תלמיד איז געגאנגען מיט זיין רבי'ן, האט ער דערזעהן עס ליגט א ברענענדע קויל, האט ער געמיינט אז דאס איז א דיימאנד וואָס לייכט, האט ער דאָס גענומען אין האַנד און האט די האַנד פארברענט. אין א צייט ארום איז ער זיידער געגאנגען מיט זיין רבי, האט ער דערזעהן עס ליגט א דיימאנד, האט ער גע' מיינט אז דאס איז א קויל, האט ער מורא געהאט טשעפען איהר. זאגט צו איהם זיין רבי: נעהם! הויב אויף, דאס איז א ווירקליכער דיימאנד (דברים רבה פ"א סימן ח').

אונזער יוגענד ווייס נעביך ניט וואו עס ליגען די דיימאנדס און וואו עס ליגען די קויהלען. זיי לעהרנען ניט אונזער תנ"ך, אונזער ש"ס ופוסקים, אונזערע ספרי מוסר. זיי דיינקען אז דאס זענען שוואַרצע קוהלען, דאָס איז פאנאטיזם, קלערקאליזם, עס ברענט און פארברענט, און דערפאר געהען זיי זוכען דיימאנדס אין די גויל'עשע ביכער, אין זייערע ליטעראטורען, אָדער אין די נייע מאָדערנע אידישע שרייבער און מחברים, וועלכע טאנצען נאָך דעם גוי, אַט די פערקאכטע ביבעל־קריטיקער וכדומה, דאָרט קלייבען זיי דיימאנדס,

פערעל פון דער וועלט־ליטעראטור, און אַט יענע פערעל זענען ווירקליך שוואַרצע קויהלען, וואָס בריהען און פאַרברענען די נשמה, אין דער צייט ווען די אמת'ע פערעל געפינען זיך אין אונזער תנ"ך, אין ש"ס ופוסקים, ספרי דרוש און מוסר! ... (זעה וואָס דער בעוואוסטער געלעהרטער רבי יעקב דער, שוויגער־פאָטער פון ר"ש אבן תבון שרייבט אין זיין בעריהמטען ספר "מלמד לתלמידים", ד').

עס איז זעהר וויכטיג צו שטודירען און לעהרנען נוצליכע און פראַקטישע וויסענשאַפט, וועלכע קענען צוניץ קומען אין דעם אַלטענגליכען מענשליכען לעבען. עס איז אָבער ניט ערלויבט, עס איז שערליך, פון גאַמלאַזע פריידענקער, וועלכע פער'סמ'ען די האַרץ און די אידישע נשמה. באַמערקט אויף דעם דער בעוואוסטער אידישער דענקער און פילאָזאָף, דער ראב"ד זכרונו לברכה. ער זאָגט אזוי: מיר האָבען 2 ליכט, די נר הדת און דעם נר הדעת והחכמה, די ליכט פון דער תורה, די ליכט פון רעליגיאָן, און די ליכט פון וויסענשאַפט, און מיר האָבען זעהר וועניג צווישען אונז שטאַרקע און גאַנצע אידען, וועלכע זאָלען האָבען גענוג כח אַנצוזינדען און האַלטען ביידע ליכט צוזאַמען, אין דער רעכטער האַנד די ליכט פון רעליגיאָן, דעם נר הדת, און אין דער לינקער האַנד, דעם נר הדעת, די ליכט פון וויסענשאַפט. מענשען זענען שוואַך, און ווען זיי צינדען אָן די ליכט פון אַמונה פאַרלעשט זיך ביי זיי די ליכט פון וויסענשאַפט, און צינדען זיי אָן די ליכט פון וויסענשאַפט, פאַרלעשט זיך ביי זיי די ליכט פון אַמונה (אין זיין הקדמה צו זיין בעוואוסטען פילאָזאָפישען ספר "האמונה הרמ"ה). דאָס איז זעהר אַ וויכטיגע טהעמא, און זעה וועגען דעם (דעם מהר"ל מפראג אין זיין ספר "נתיבות עולם" נתיב התורה, פי"ד, שו"ת, יעב"ץ חלק א', שאלה מ"א) תשובות הרמ"א סימן ז', און וואָס ר' שניאור זלמן לאַדיער זאָגט אין "תניא" קונטרס אחרון פ"ת, שו"ע הרב הלכות תפלה סימן ק"ד, און אין זיין סדר התפלה במבוא לַשבת, און אין זיין שלחן ערוך הלכות ת"ת פ"ג הלכה ז', און וואָס רבינו בחיי זאָגט אין "כד הקמח" אות יחוד השם, און וואָס יעב"ץ זאָגט אין "אור החיים" פ"ב, און זעה עקידה שער ס"ג, ראשית חכמה שער האהבה פ"א, ושער העניה פ"ג, שו"ת מהרי"ט ח"ב שאלה ח', מורה נבוכים חלק ב' פרק ט"ו, "נפש החכמה" למחר"ם די דיאון).

ווען איהר וועט איינקוקען אַט אין די אַלטע פלעצער וואָס איך האָב יעצט דאָ דערמאָנט, וועט איהר זיך דאָן איבערצייגען אַז אונזערע גרויסע אידישע לעהרער ווילען ניט מיר זאָלען קיינע חכמות, קיינע וויסענשאַפט לעהרנען. אין נעגענטהייל, מען דאַרף אַלץ לעהרנען, שטודירען, און אַלץ וויסען, מען דאַרף אָבער זעהר און זעהר פאַרזיכטיג זיין ווען עס קומט צו אַמונה, מען דאַרף וויסען דאָן וואו צו זוכען בריליאַנטען און דיימאָנדס, און וואו עס ליגען די שוואַרצע קויהלען, וואָס פאַרברענען די מענשליכע נשמה. און רעליגיאָן, די אַמונה, איז אַזוי צווייפעל דער אינהאַלט פון דעם מענשליכען לעבען, וואוהין דער מענש אַנטלויפט און געפינט טרייסט ווען דער לעבען ווערט ביטער און זעהר, זעהר

שלעכט. אמונה איז דער גליק און דער אינהאלט פון מענשליכען לעבען!! און דערפאר ווען אידען דערווייטערען זיך פון זייער הייליגער אמונה, ווען זיי ווערען גאטלאז, איז דער אומגליק אזוי גרויס, איז די טראגעדיע אזוי טיעף, אז די מליצה שטעלט פאר ווי גאט בעט זיך אז מען זאל איהם טרייסטען, און מען דארף אויך טרייסטען די אומגליקליכע אידען וועלכע זענען געבליבען איינזאם, עלענדי, אליין, אהן גאט, נחמו, נחמו, עמי!...

רבתי! עם געפינט זיך א גרויסער מאמר אין ילקוט ישעיה רמז תמ"ג. דער מאמר איז ווירקליך א גרויסער מייסטערווערק, איינע פון די שעהנסטע פערעל איז דער ליטעראטור פון מדרש און ילקוטים. ווען איד זאל בריינגען דעם גאנצען לשון פון מדרש, א בלומען-שפראך, רייך און זאפטיג, פול מיט געטליכע פאעזיע און שעהנהייט, און נאכהער איבערזעצען די רייכע פאעטישע שפראך פון מדרש אין אונזער ארימע מאמע-לשון, אין אידיש, און ערקלעהרען די טיעפע פילאזאפישע געדאנקען וואס ליגען בעהאלטען אין דיעזען מאמר, וואלט דאס גענומען צופיעל צייט, זעהר פיעל צייט, און עס איז שוין שפעט, און דער עולם איז אַמעריקא וויל ניט הערען קיין לאנגע דרשות, אלאז וועל איד צווינגען זיך אליין צו איבערגעבען דעם אינהאלט פון מדרש אזוי קורץ ווי מעגליך.

גאט זאגט צו די נביאים: געהט און בעט איבער די כנסת ישראל פאר די פיעלע צרות וואס זי האט, נעביך, געליטען און לידעט אהן א שיעור. נוו קומען אלע נביאים טרייסטען די אידען, קומען די נביאים הושע, עמוס, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי, און זאגען פסוקים פון נחמה, ארויסגענומען פון זייערע רייד צום פאלק אין תנ"ך, און אידען ווערען ניט געטרייסט, זיי צייגען יעדער נביא, אז דארט וואו ער האט א גוטע ווארט פאר זיי, א טרייסטווארט, געפינען זיך אבער פיעל מעהר ווערטער פון שטראף, פון מוסר, מוסר און מוסר, אי צרות האבען זיי שטענדיג, אי מען האלט זיי אין שטראפען, אין איין מוסר'ן זיי... קומען אברהם, יצחק, יעקב און משה רבינו טרייסטען אידען, און דער אומגליק איז אזוי גרויס, די צרות פון פאלק אזוי פיעל, דער גלות אזוי שרעקליך, אזוי גרויזאם, אז — אידען ווערען ניט געטרייסט. קומען זיי אלע צוריק צו גאט און זאגען: רבונו של עולם! זי וויל זיך ניט לאזען טרייסטען, אינה מקבלת ממנו תנחומיו, שנאמר ענין ה' סוטה לא נחמה, די ארימע שטורעמדיגע אידישע פאלק וויל זיך ניט לאזען טרייסטען. זאגט גאט: קומט! קומט מיט מיר צוזאמען, איך וועל איהר טרייסטען. דא קומט פאר אין מדרש א וכוה צווישען די כנסת ישראל און דעם רבינו של עולם. עס איז ווערטה טויענד דאלאר א טיקעט צו הערען אט דעם אינטערעסאנטען וכוה, און דער סוף איז — אידען ווערען געטרייסט, נור מיט גאט ווערט א איד געטרייסט, נור אין דער הייליגער אמונה געפינט דער איד א טרייסט און א רפואה צו זיינע צרות און וועהטאגען, און דערפאר איז היינטיגער שבת, דער שבת וואס קומט נאך די בין המצרים, נאך די 3 וואָכען, נאך תשעה באב, נאך אלע אידישע צרות, נאך דעם גרויסען אידישען חורבן, דאן פיהלט מען אז ווען דער איד אנטלויפט פון גאט, ווען עס ווערט חרוב זיין הייליגטהום, זיין

בית המקדש, דאָ ווערען אויך געשענדעט זיינע טעכטער, און די גאַנצע ניט אידישע וועלט פייניגט איהם, גיסט זיין בלוט, און טרעט זיין כבוד אונטער זייערע גראַבע ברוטפאלע פיס. ווען אַבער דער איד וועט זיך אומקעהרען צוריק צו גאט, דאָ וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ויראו ממך, דאָ וועלען אלע פעלקער פון דער וועלט ניט קענען, ניט וואַגען צו טשעפען איהם. נאָר תשעה באב וועט קומען אין זיין לעבען דער שבת נחמו, נאָך זיינע טרעהרען וועט קומען די גאולה, און דאָ האָט דער איד גאַרניט צו זאָרנען, באש הצתיה ובאש עתיד אני לבנותה — זאָגט די גמרא — מיט דעם פייער פון שנאת הנם איז פאַרברענט געוואָרען דער בית המקדש, ארץ ישראל, און מיט דעם פייער פון דער תורה, פון דער אמונה, און מיט פייערדיגע ארץ ישראל אַרבייט וועט דער רבונן של עולם העלפּען בויען ארץ ישראל, און דערפאַר — נחמו נחמו עמי! ...

גאָט און פּאָלק

א דרשה צו שבת נחמו

שבת חזון און שבת נחמו — עלטערען און קינדער — אידען און גאָט — די קראַפט פון אמונה — גאָט און נאָטור — וואָס בעוואַוסטע פּילאָזאָפּען זאָגען — רעליגיאָן און נאַציאָן.

היינט, שבת נחמו, לייענען מיר אין דער הפטרה פון היינטיגען שבת ווי דער נביא ישעיה זאָגט, אין נאָמען פון גאָט: „נחמו נחמו עמנו יאמרו א ל ה י כ ם ! טרייסט, טרייסט, מיין פּאָלק, זאָגט אייער גאָט ! מיר זעהען דאָ אין די ווערטער פון דעם נביא אַ זעלטענע פאַרבינדונג פון גאָט און פּאָלק, גאָט בעט זיך אז מען זאל טרייסטען זיין פּאָלק, ווייל גאָט און דאָס אידישע פּאָלק איז איינס, ווי דער זוהר, זאָגט: קוב"ה אורייתא וישׂראל חד הוא.“ גאָט, די תורה און אידען זיינען איינס, עס וואָלט געווען דערפאַר זעהר וויכטיג, רבותי, ווען מיר זאלען אין היינטיגע דרשה ערקלעהרען אַביסעל טיעפער, גרינדליכער, דעם ענין פון גאָט און אידען. איהר וועט, האָפענטליך, פיעל לערנען פון אַזא דרשה, און ווען איהר וועט היינט אַרויס פון שוהל נאָר דער דרשה וועט איהר דאָ וויסען דאָס ניט אומזיסט האָט איהר פערבראכט אַ שטיקעל צייט פון אייער לעבען בני דער דרשה, ווייל איהר האָט עפעס געלערענט, איהר ווייסט עפעס וואָס פריהער, פאַר דער דרשה, האָט איהר ניט געוואוסט און לערנען דאַרף אימער א איד, ווייל א איד אַהן לערנען, אַהן תורה, איז קיין איד ניט!

גאָט! אַהן גאָט איז דער לעבען נאָר ניט ווערט, ממש גאַרניט, אַהן גאָט איז דער לעבען קיין לעבען ניט, איז דער לעבען ערגער ווי א ניהנם, דער יעניר גער אַבער וועלכער גלויבט אין גאָט מיט אן אמת, מיט זיין גאַנצע הארץ און מיט זיין גאַנצע נשמה, יענער איז א גליקליכער, ניט נאָר אויף יענער וועלט, נאָר אויך אויף דער וועלט. דער גלויבען אין גאָט מאַכט איהם שטאַרק, פול מיט האָפענונג, און שרעקט זיך ניט פאַר קיינעם ניט, ה' לי, לא אירא, מה יעשה לי אדם? ווען גאָט איז מיט מיר — זאָגט דוד המלך אין תהלים — האָב איד

הספּרדי ל"ד) און דאָן, רבותי, וועט איהר פּערשטעהן ווי נאַריש עס זיינען אַט יענע חכמים וועלכע גלויבען ניט, חס ושלום, אין דעם רבונו של עולם.

דער גרויסער אידישער פּילאָזאָף ר' יוסף ה צ ד י ק ז"ל, וועלכער איז געווען דיין אין קארדאווע, שפּאַניע, אין דעם יאהר 1138, און וועלכער איז אויך געווען אַ בעריהמטער משורר, ער האָט פּערפּאָסט אַ גרויסע פּילאָזאָפּישע פּישע ווערק מיט דעם נאָמען "עולם קטן" אין 4 טהייל, דאָרט בעהאָבן דעלט ער מיט טיעפע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען די טיעפע חקירה איבער די בע־ציהונג פון גאָט צו מענשען, צו דער וועלט, איבערהויפּט די אויסערליכע וועלט (MICROCOSM) און דער מענש. אַ טיעפע פּילאָזאָפּישע פּראַגע מיט וועלכע עס האָט זיך בעשעפּטיגט דער גרויסער גריכישער פּילאָזאָף פּלאַטאָן און אויך די אַראַבישע פּילאָזאָפּען, און דיעזער טיעפער דענקער און פּילאָזאָף ר' יוסף הצדיק צוברעכט אַהן רחמנות אָט די אלע נאַרישע טענות פון אונזערע פּרייז דענקער און צייגט איבער מיט טיעפע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען אז עס איז דאָ אַ גאָט, און דער צוועק פון דער פּילאָזאָפּי איז אז מען זאָל זיך איבערצייגען אין די עקזיסטענץ פון גאָט, און דאָן ווען מען געהט אין גאָט'ס וועגען ווערט מען אַן אמת'ער צדיק (זעה זיין ספר "עולם קטן" חלק ב', מאמר ד', חלק האחד, און זעה דעם "ספר הפרקלה" דפוס אמסטערדאַם זייטע מ"ז, ספר היחסים השלם 220, כרם חמד ח"ה 93, דאָקטאר מאַקס די פּילאָזאָפּי דעם יוסף ו' צדיק מינסטער 1895).

און דער בעוואוסטער פּילאָזאָף יש"ר מקאנדואַ זאָגט אין זיין ספר "מצרף לחכמה" (פּל"ד): איד ווייס אז די וואָס מיינען אז זיי זענען פּילאָזאָפּען און פּריידיענקער וועלען לאַכען פון מיינע רייד און וועלען זאָגען אז איד האָב פּער־געסען מיין חכמה, איד בין געוואָרען אַן עובר בטל א. ז. וו., אַרט דאָס מיך ניט, זאלען זיי ריידען. עס איז בעסער פאַר מיר מען זאָל מיך רופּען שוטה מיין גאַנצען לעבען אַבי איד זאָל ניט זיין חס ושלום אַ רשע פאַר גאָט איין שטונדע פון מיין לעבען."

עס איז אונמעגליך פאַר מיר איבערצוגעבען אייך וואָס די גרעסטע אמת'ע דענקער, וואָס די גרעסטע פּילאָזאָפּען פון דער וועלט האָבען געהאַט צו זאָגען וועגען גאָט, דאָס וואָלט דאָר גענומען יאָהרען און יאָהרען צו ערקלעהרען, צו ריידען. איד וויל נור באַטאָנען אזוי שטאַרק ווי מעגליך אז די אמת'ע גרויסע פּילאָזאָפּען האָבען אנערקענט אז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, און אומגליקליך איז דער מענש, דער איד, וועלכער לעבט אַ לעבען אַהן גאָטהייט, אַהן קרושה.

היינטיגען שבת ליינענען מיר: נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, מען טרייסט אונז, אבער די נחמה דאָרף זיין אַ צווייענדיגע, אַ נחמה כפולה, מען דאָרף טרייסטען גאָט, אז די גאָטהייט וועט פּערשפּרייט ווערען צווישען אלע אידען פון דער וועלט, דאָס יעדער איד וועט זיין אין דער הויכער מדרגה פון געבען זיין לעצטען טראַפען בלוט פאַר גאָט און פאַר'ן פּאָלק ישראל, פאַראַיי־

ניגען גאט און פאלק, און ווען יעדער איד וועט זיין אמת רע-
ליגיעז און נאציאנאל, גאט און פאלק צוזאמען וועלען פארנעמען
זיין מארד און זיין הארץ מיט דער נשמה, דאן, און נור דאן, וועט קומען דער
אמת'ער שבת נחמו אין דעם לעבען פון דאס אידישע פאלק, עס וועט
זיין ווי די גמרא זאגט: „מת נחמים בכפלים“, די נחמה וועט
זיין צוויי ענדריגע, איא רעליגיעזע איא נאציאנאלע.

און דיזער טיעפער געדאנק ליגט בעהאלטען אין מדרש, משל למטרונא
שהלך המלך בעלה ובניה וחתניה למדינת הים, ובאו ואמרו לה באו בניד, אמרה:
מה איכפת לי? תשמחנה כלותי! כיון שבאו חתניה, אמרו לה באו חתניך!
אמרה: מה איכפת לי? תשמחנה בנותי! אמרו לה בא המלך בעלך, אמרה:
האי חרותא שלימה חרו על חרו, כך לעתיד לבא באים הנביאים ואומרים
לירושלים בניד מרחוק יבוא, והיא אומרת להם מה איכפת לי? ובנותיך על
צד תאמנה, אמרה מה איכפת לי? כיון שאמרו לה הנה מלכך יבא לך צדיק
ינושע אמרה הא חרותא שלימה, באותה שעה היא אומרת שוש אשוי בה'
ותגל נפשי באלהי (מ"ר שה"ש פ"א).

א קייזערליכע פרוי — זאגט דער מדרש — איז געבליבען אלליין, איהר
מאן, דער קעניג, איהרע זיהן, איהרע איידעם זענען אוועק אין א פרעמדע
לאנד, קומט מען און מען זאגט איהר אז א בשורה: דיינע זיהן זענען געקומען!
ענטפערט זי: זאלען זיך פרייען מיינע שנוה, אז עס זיינען געקומען איהרע
איידעם. זאגט מען איהר אז: דיינע איידעם זענען געקומען, ענטפערט זי:
זאלען זיך פרעהען מיינע טעכטער! ווי אבער מען האט איהר אָנגעזאגט:
דיין מאן איז געקומען, זאגט זי: אט דאס איז מייין שמחה, די אמת'ע שמחה.
אזוי — זאגט דער מדרש — וועט פאסירען מיט אידען, די נביאים וועלען
קומען און אנזאגען ירושלים: דו ווייסט, ירושלים, אידישע מוטער, די מוטער
פון פאלק ישראל, בניד מרחוק יבוא, אט דיינע קינדער וועלכע זענען
אימער געשטאנען פון ווייטען פון אידען, מרחוק, וועלכע האָבען זיך גע-
שעהמט מיט דעם נאמען איד, יעצט זענען זיי נאציאנאליסטען געוואָרען, און
זיי קומען אין ירושלים, אין ארץ ישראל, ענטפערט ירושלים: מה איכפת לי?
וואס ארט דאס מיד? ציוניסטען אהן גאט, זענען ניט קיין גרויסער גליק פאר
ירושלים, ווען אבער מען האט אָנגעזאגט ירושלים: הנה מלכך יבא לך, עס
קומט צוריק די אידישע רעגירונג מיט דעם חשן משפט צוזא-
מען, פאלק, לאנד צוזאמען מיט גאט, צדיק ונושע, עס איז א ישועה מיט'ן
צדיק צוזאמען... באותה שעה היא אומרת, דאן זאגט ירושלים, שוש אישי,
ווייסט איהר אידען ווען איד, ירושלים, קען זיך באמת פרעהען? — בה', מיט
גאט! תגל נפשי — באלהי! אהן גאט קען זיך ירושלים ניט פרעהען!

נחמו, נחמו עמי! זאגט דער מדרש, אמר הקדוש ברוך הוא למי צריך לנחם,
למי שמתה אשתו, לא בעלה? כך נמשלה ציון, במחשבים הושיבני כמתי עולם,
לא אותי צריכים לנחם?! נחמיני עמי!

ווען ביי איינעם שטאַרַכט די פּרוי, וועמען דאַרף מען דאַן טרייסטען, ניט דעם מאַן? ווען ציון איז טוידט, דאַרף מען גאַט טרייסטען, ווייל נור ווען מען איז רעליגיעז, ווען מען איז איבערגעגעבען צו גאַט, נור דאַן קען זיין די אמת'ע ישועה, נור דאַן קען ציון געטרייסט ווערען, אָבער ניט נור רעליגיעז דאַרף מען זיין, נור אויך אידיש נ א צ י א נ א ל , אזוי זאָגט דער מדרש: „אף על פי כן לכו ופיקו לכנסת ישראל“, ניט נור גאַט דאַרף געטרייסט ווערען, נור אויך דאַס אידישע פּאָלק, עס דאַרף געטרייסט ווערען גאַט און פּאָלק צוזאַמען, נחמו נחמו עמי!! ... (ילקוט ישעיה מ').

דער וואָס איז אי רעליגיעז אי נאַציאָנאַל, יענער וויינט אויף דעם חורבן פון ארץ ישראל און גלייכצייטיג פּרעהט ער זיך אויף דער נחמה, אויף דער ישועה פון ארץ ישראל אין דער צוקונפט, דאַס מיינט שבת חזון — אומעט און טרעהרען — און שבת נחמו — שמחה, זעהר פיעל פרייד, און דאַס קיינט אפשר די גמרא: „לוא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלים“, ווען אידען וואַלמען געהיט 2 שבתים, שבת חזון און שבת נחמו, דאַס מיינט געהמען אַ שטאַרקען אנטהייל אין דעם צער פון אידישען פּאָלק און אין דער שמה פון פּאָלק, דאַן וואַלמען זיי שוין לאַנג אויסגעלייט געוואָרען! ...

„לקו בכפלים ומתנחמים בכפלים“, דער גלות האָט דעם אידען געשלאָגען אין צווייען, ער האָט געבראַכט צרות פאַר די עלטערען וועלכע האָבען ניט געקענט ערציהען זייערע קינדער אין גלות אין דעם דרך התורה, און צרות פאַר די קינדער וועלכע האָבען ניט געקענט לעבען אַ ריכטיגען אייגענעם נאַציאָנאַלען לעבען, מיט אַן אייגענער רעגירונג, מיט אַן אייגענעם אַרט לעבען, מיט אַן אייגענער לאַנד, מיט אייגענע שוהלעס, אוניווערזיטעטען, דערפאַר צו דער גאָלד וועט זיין נחמו נחמו, אַ צווייענדיגע נחמה, מתנחמים בכפלים, אַ נחמה פאַר די עלטערען, און אַ נחמה פאַר די קינדער, זאָגט טאַקי דער ילקוט: אמר הקדוש ברוד הוא לישראל, כשלקו בני ישראל לקו האבות עמהו, ואף כשתתנחמו יתנחמו האבות עמכם (ילקוט תהלים, כ"ג).

ווען אידען וועלען קומען צוריק אין ארץ ישראל וועט דאַס זיין אַ נחמה אי פאַר די עלטערען אי פאַר די קינדער, ביידע וועלען בעפרייט ווערען פון גלות, די עלטערען — פון זייער גלות, די קינדער — פון זייער גלות, ביידע וועלען דאַן לעבען אַ נאַטירליכען לעבען, די קינדער וועלען דאַן היטען דעם זעלבען שבת וואָס זייערע עלטערען היטען, וועלען לעהרנען די זעלבע תורה, וועלען ליעב האָבען די זעלבע לאַנד, וועלען ריידען די זעלבע שפּראַך, „נחמו לאבות, ונחמו לבנים“, עס וועט זיין דאַן אַ צווייענדיגע נחמה, אי פאַר עלטערען, אי פאַר קינדער, נחמו נחמו, ווייל דער גאַט פון די עלטערען וועט אויך זיין דער גאַט פון די קינדער, און עס וועט ניט פונאַנדער געטהיילט ווערען גאַט פון פּאָלק, און פּאָלק פון גאַט, זאָנדרען דער וואָס איז רעליגיעז, דער וואָס איז צו גאַט, וועט אויך זיין נאַציאָנאַל, ער וועט זיין פייערדיג איבערגעגעבען צו זיין לאַנד, שפּראַך, און פּאָלק, און דער פייערדיגער נאַציאָנאַליסט, דער וואָס האָט

ליעב דעם פאלק ישראל, וועט אויך ליעב האַבען דעם גאָט פון ישראל. דאָן וועלען זיין אמת'ע גאנצע אירען.

עס וועט זיין א נחמה פאר — גאָט און פּאָלק!!! ...
נחמו נחמו עמי, יאמר אליהם!!! ...

הזכרת נשמות

הזכרת נשמות אין די שוהלען — הזכרת נשמות אידען — די היסטארי און די בעדייטונג פון הזכרת נשמות — דער עיקר הזכרת נשמות איז געבען צדקה — נשמות פארשטאָרבענע נע און נשמות לעבעדיגע טויטע — א קאָנווענשאָן פון נשמות.

היינט, צו הזכרת נשמות, איז די שוהל געפאקט, און ניט נור אין אונזער שוהל, נאר אַלע שוהלען פון לאַנד זענען יעצט איבערגעפאקט. אזא גרויסען עולם, אהו עין הרע, זעהען מיר ניט קיין שבת און קיין יום טוב. שבת זענען אונזערע שוהלען כמעט האַלב ליידניג, פוסט. ווען ניט די קדישים זאנער און די אכלים ווייס איין גאָט צי מיר וואַלטען אן עולם געהאָט שבת און יום טוב אין שוהל. היינט אבער איז די שוהל געפאקט מעהר ווי אַלע מאָל, ווייל — מען איז געקומען צו הזכרת נשמות. ביי אונז אין אַמעריקא געפינט זיך אַ נייער סאַרט איד, אַ הזכרת נשמות איד, אידען וואָס קענען ניט אָרער ווילען ניט קומען אין שוהל יעדען שבת און יום טוב קומען זיי אַבער צו הזכרת נשמות. מען דערצעהלט דאָס עס געפינען זיך אַזוינע אידען וועלכע געהען יום כפור עסען אין אַ טריפֿען רעסטאראַנט, וועלכער איז ניט ווייט פון שוהל, ווייל אויב זיי וועלען זוכען אַ כשר'ן רעסטאראַנט וועלען זיי אָנוועהרען הזכרת נשמות! ... עס איז ווירקליך אַ ווייץ, אַ שפּאַס, אַ געלעכטער, אַבער אז אָך אין וועה צו אַזא געלעכטער.

יעצט אַבער, רבותי, ווען מיר אַלע זענען געקומען צו הזכרת נשמות, ווילען מיר דאָך געוויס וויסען וואָס איז דאָס הזכרת נשמות? פון וואָנען נעהמט זיך דאָס? צו וואָס דאַרף מען דאָס? און וואָס איז בכלל דער זינג פון הזכרת נשמות? דערפאַר, רבותי, וועל איד אייד בעטען איהר זאָלט מיר שענקען אויפֿ' מערקזאַמקייט און וועל זוכען צו ערקלעהרען וואָס הזכרת נשמות מיינט.

מיר דערמאָנען די טוידטע, יענע אויסגעלייזטע הייליגע נשמות וועלכע זענען געווען מיט אונז און זענען יעצט מעהר ניטאָ. מיר דערמאָנען אָט יענע נשמות וועלכע זענען אַזוי ליעב און טהייער צו אונז, מיר דערמאָנען די טוידטע, און מיר פיהלען און פאַרשטעהען דאָן דאָס זייער סוף וועט זיין אויך אונזער סוף, מיר וועלן אויך אַ מאָל שטאַרבען, אַלע מענשען זענען שטערבליך, און אָט די געדאַנקען וועלען אויפוועקען אונזער האַרץ, אונזער נשמה, אונזער געוויסען, און וועלען פיהרען צו אַ חשבון הנפש. מיר וועלען דאָן אָנהויבען פערטייעפען זיך אין דעם זינג פון לעבען, און מיר וועלען פערשטעהן דאָס אַ אידישער לעבען דאַרף זיין אַ לעבען פון קדושה וטהרה (זעה מנהגי ישרון סימן ס"ב, קו הישר פו בשם מהר"י פניאל, שבלי הלקט, סימן פ"א).

י ה ו ד ה ה מ כ ב י , דער אונשטערבליכער גרויסער נאַציאָנאַלער העלד, האָט גענומען פון פּאָלק אַ גרויסע בעדייטענדע סומע געלד, און האָט די געלד געשיקט נאָר ירושלים, אַז פאַר די געלד זאָל מען קויפּען קרבנות און מקריב זיין די קרבנות, אום צו מכפר זיין אויף די נשמות פון די געפּאָלענע אידישע העלדען פון דער גרויסער מלחמה, וועלכע האָבען פּערלאָרען זייערע רע- בענס אויפ'ן שלאַכט-פּעלד, קעמפּענדיג פאַר די אידישע אמונה און פאַר די אידישע לאַנד (ספר החשמונאים ב', פי"ב), און דערפון נעהמט זיך דער מנהג פון הזכרת נשמות, אַז די לעבעדיגע דערמאָנען די נשמות פון די טוידטע און זיי גיבען געלד, זיי גיבען צדקה פאַר די נשמות פון די טוידטע (שבלי הלסט סימן פ"א, רמ"א בשם המרדכי או"ח יו"כ סימן תרכ"א, ספר חסידים סימן ק"ע).

דער עיקר הזכרת נשמות איז צו געבען צדקה פאַר די נשמות וועלכע מען איז מזכיר, אַזוי איז די מיינונג פון רבינו בחיי און פון מנשה בן ישראל און אַנדערע גדולי ישראל.

דער ספרי זאָגט: כפר לעמד ישראל — אלו החיים, אשר הדית — אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים כפרה, והחיים פודים אותם (ירושלמי ב"ק פ"א, הלכה ה', מרדכי ביומא סימן תרס"ו, או"ח סימן תרכ"א, ספר חסידים סימן תתשע"א).

אַז מען וויל מיט אַן אמת אויסלייזען די נשמות וועלכע דאַרפּען ביי אונז זיין לעבע, הייליג און טהייער, דאַרף מען צדקה געבען פאַר זייערע נשמות, ווייל די מתים דאַרפּען האָבען פאַר זיך אַ כפרה און מיט דער צדקה וואָס מען גיט פאַר זייערע נשמות ווען מען איז מזכיר נשמות, דאָמיט לייזט מען זיי אויס און מען טהוט זעהר פיעל גוטס מיט יענע נשמות (לבוש סימן תרכ"א, סדור רש"י סימן רי"ד, מחזור וויטרי צד 392).

רבות! באַלד וועט איהר מזכיר נשמות זיין, איהר וועט זיך דערמאָנען אויף אייערע פּערשטאַרבענע פּאַטערס, מוטערס, שוועסטער, ברידער, מאַנכע על- טערען וועלען דערמאָנען יונגע נשמה'לעך וועלכע זענען אַוועק פון דער וועלט פאַר דער צייט, זיי וועלען זיך דערמאָנען אויף זייערע יונגע קינדער וואָס ניט לאַנג צוריק האָבען זיי זיך געשפּיעלט מיט זיי, פּערגעניגען געהאַט פון זיי, אַרייני- געקוקט אין זייערע שעהנע יונגע אונשולדיגע קינדערשע אויגעלעך, ווי געטליכע מוזיק האָט געקלאָנגען זייער שעהנע קינדערשע שטימעלע ווען זיי האָבען אויס- געשריען, פּאַטער! מוטער! אַדער פּא! מא! און יעצט, דאָס לעבע קינד לייגט באַגראַבען אויפ'ן בית עולם אונטער אַ קאַלטען קבר, עס איז צוגעקומען אַ נייער, פּרישער, יונגער קבר'ל, אַ פּרישער בערגעל ערד אויף דער סעמעטערי. און אַ לאַד איז דער מאַמעס האַרץ, וואָס קען קיינמאַל ניט פאַרנעהט ווערען! ...

איז דער ווייבערשער שוהל שטעהט יעצט אַ יונגע אידישע טאַכטער, וועלכע דערמאָנט איצט די נשמה פון איהר ניט לאַנג פּערשטאַרבענער מוטער, וועלכע האָט געזאָלט פיהרען איהר קינד צו דער חופּה, און, צום גרויסען אומגליק, האָט די טאַכטער געמוזט פיהרען איהר געטרייע לעבע מוטער אין קבר אַריין!

טרעהרען ווערען יעצט פערגאסען! די מחזורים, די סדורים, די תחנון וועלען באַלד אויסגעווייקט ווערען פון הזכרת נשמות טרעהרען! עלענדע הערצער, עלענדע נשמות וועלען אויסליידיגען באַלד זייער עלענד, זייערע בעהאַלטענע צרות, אין די הזכרת נשמות טרעהרען, באַלד, באַלד, וועט די שוהל ווערען פול מיט נשמות, די נשמות וועלען קומען באַלד אהער, זיי וועלען קומען זוכען זייער תקון, זייער כפרה, איהר אַלע וועט באַלד זאָגען: יזכור אלהים את נשמת אבי מורי וכו' בעבור שאני נודר צדקה בעד הזכרת נשמתו. און מיר טאַרען ניט זיין פאַלש צו זיך אַליון, מיר דאַרפען זיך אַליון ניט נאַרען אין אזא ערענסטען הייליגען מאַמענט, אין דעם מאַמענט ווען מיר וועלען באַלד בייזאָהנען אַ הייד ליגע קאָנווענשאַן פון נשמות, נשמות וועלכע זענען אזוי לייעב, אזוי הייליג, אזוי טייער ביי אונז, און לאַמיר, רבותי, גוט פערשטעהן וואָס מיר וועלען באַלד זאָגען, ווי אזוי מיר וועלען דאָס דערמאָנען אונזערע לייעבע און טהייערע נשמות. מיר זאָגען דאָר „גאָט זאָל דערמאָנען די נשמה פון מיין פאָטער, גאָט זאָל דערמאָנען די נשמה פון מיין מוטער“. וואָרום? וואָרום זאָל גאָט דערמאָנען זייערע נשמות? ווייל — בעבור שאני נודר צדקה בעד הזכרת נשמתו!!! ווייל איד בין מנדר יעצט צדקה דורך די צדקה וואָס איד זאָג צו יעצט און וועל געוויס אָפגעבען באַלד נאָך יום טוב. אָט צור לייעב דעם זכות פון דיזער צדקה זאָל גאָט דערמאָנען די נשמות פון מיין עלטערען, די נשמה פון מיין קינד, די נשמה פון מיין ברודער, פון מיין שוועסטר, וויבאָלד אזוי, איז דאָר דער עיקר הזכרת נשמה ניט זאָגען מיט'ן מויל יזכור, דאָס העלפט ניט, זאָנדרען שאני נודר צדקה בעד הזכרת נשמתו! דער עיקר הזכרת נשמה איז צו נעבען צדקה פאַר זייערע נאָר בעלע נשמות.

רבותי! ווען איהר דערמאָנט יעצט די נשמות פון אייערע פערשטאַרבענע עלטערען, דאַרפט איהר דערמאָנען יעצט די נשמות פון אונזערע יונגע אידישע קינדער אין אַמעריקא, די נשמות פון די קינדער וועלכע לעהרנען אין תלמוד תורה, אין ישיבה, און דער אַמת'ער הזכרת נשמה וועט זיין ווען איהר וועט יעצט שנדר'ען געלד פאַר די לעבעדיגע נשמה'לעך פון אונזערע יונגע קינדער וועלכע דאַרפען גענימען אַ גוטע אידישע ערציהונג.

שמעלט זיך נור פאַר! ווען אייערע עלטערען וועלכע זענען דאָך געווען אידען און פרויען פון דעם אַלטען דור, ווען זיי וואָלטען יעצט אויפשמטעהן פון קבר און וואָלטען זעהן ווי דאָס יודענטהום ווערט חרוב, וואָלטען זיי געוויס געוואָלט פון צרות, פון פערדרום, פון עגמת נפש, אַריינקריכען צוריק אין קבר אַריין, זיי וואָלטען געוויס געוואָלט שטיצען מיט'ן גאַנצען האַרצען תלמוד תורה'ס און ישיבות, שטאַרקען און אויפהאַלטען די תורה ביי אידען, און דער פאַר קענט איהר קיין בעסערע הזכרת נשמה ניט מאַכען פאַר זיי ווי די ווירט לייעב אַמת'ע הזכרת נשמה צו נעבען צדקה, צו שנדר'ן געלד אויף אויפצור האַלטען אונזערע הייליגע ערציהונגס־אַנשטאַלטען, און דאָן וועט איד גאָט

העלפען אז אין איירע הייזער, אין אייערע פאמיליעס וועט מעהר ניט פאָרקומען קיין טוידטען־פעלע, קיין קראַנקהייט, קיינע צרות חס ושלום, און מיר אלע וועלען דערלעבען צו תחית המתים, ווען מיר וועלען זיך ווידער זעהן מיט די אויפגעלעבטע נשמות וועלכע זענען ביי אונז אזוי טהייער, און מיר וועלען זוכה זיין צו אַ ביאת הגואל על הררי ציון וירושלים, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

הזכרת נשמות

די געהאנגענע אידישע זיהן און טעכטער אין די פאָגראַף מען — די היינטיגע אידישע נשמות וואָס הענגען אין דער לופטען — די קינדער פון רצפה בת איה און די קינדער פון ר' ישמעאל כהן גדול — ווען אידישע קינדער הייראמען גוים — דער פאָטער שמאַרבט מיט דער ספר תורה, און די מאַכטער מיט דעם רוימען פלעג.

מיר דערמאנען היינט די נשמות פון עלטערען, קינדער, שוועסטער און ברידער, דאָס זיינען אונזערע נשמות וועלכע האָבען זיך געשיידט מיט אונז און מיר קענען ניט און מיר טאָרען ניט פארנעמען זיי, אָבער ווען מיר דערמאנען די אלע נשמות, טאָרען מיר ניט פארנעמען אָט יענע הייליגע נשמות וועלכע זיינען אוועק פאר דער צייט פון דער וועלט דורך די פאָגראַמען, דורך די ברך טאַלישע מערדערישע הענד פון שונאי ישראל אין אלע צייטען און אין אלע לענדער, מיר זאָלען אויך דערמאנען די נשמות פון די נייע קדושים וועלכע האָר בען פערנאָסען זייער לעצטען טראַפען בלוט, ווייל זיי זיינען אידען, אין אוקראינע, פוילען, און אלע אנדערע לענדער.

מיר עפענען אויף אונזער תנ"ך און מיר ליינען אין שמואל ב' קאפיטעל כ"א, א וואונדערבארע פאסירונג, „ויהי רעב בימי דוד שלש שנים, שנה אחר שנה, ויבקש דוד את פני ה', ויאמר ה' אל שאול, ואל בית הרמים, על אשר חיות את הגבעונים, ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם, והגבעונים לא מבני ישראל המה, ויאמר דוד אל הגבעונים, מה אעשה לכם? וכמה אכפר? וברכו את נחלת ה', ויאמרו לו הג בעונים, אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש להמית בישראל, ויאמר מה אתם אומרים אעשה לכם, ויאמרו ינתן (זהו הכתיב, והקרי יתן, ושנוהם ענין אחר, כי הכתיב ינתן מבנין נפעל, והקרי יתן מבנין הפעל) לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום להו בגבעת שאול בחיר ה', ויאמר המלך אני אתן, ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול, את ארמני ואת מפיבושת, ואת חמשת בני מיכל בת שאול ויתנם ביד הגבעונים ויקיעום בהר לפני ה'. ויפלו שבעתים יחד והם הומתו בימי קציר בראשונים בתחלת קציר שעורים, ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים, ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חיות השדה לילה.

א שרעקליכע פאסירונג! אין דער צייט פון דוד המלך האָט אויסגעבראַכען אַ שרעקליכער הונגער וועלכער האָט געדויערט 3 יאהר נאַכאַנאַנד, האָט דוד

אנגעפרעגט גאט וואס דאס איז? האט איהם גאט געענטפערט: דער הונגער איז צוליב שאול'ן, ווייל ער האט געטויט די גבעונים, זאגט אויף דעם די גמרא אין יבמות דף ע"ח, אז דעם ערשטען יאהר פון הונגער האט דוד המלך גיפרעגט ביי די אידען, אפשר האט איהר צווישען זיך אזוינע אידען וועלכע דיענען די עבוד ה' זר ה', און פאר אזא זינד געהט קיין רעגען ניט, און דערפון ווערט א הונגער? בדקו ולא מצאו, האט מען געזוכט עבודה זרה'ניקעס, און מען האט ניט געפונען. דעם צווייטען הונגער יאהר האט דוד געזאגט צום פאלק; אפשר געפינט זיך צווישען אייך גרויסע בעלי תאות, בעלי עברות, ווייל דערפאר שטראפט גאט מיט הונגער, בדקו ולא מצאו, מען האט געזוכט און מען האט ניט געפונען קיין בעלי עבירות, דעם דריטען יאהר הונגער האט דוד געפרעגט: אפשר געפינען זיך צווישען אייך פוסקי צדקה ברבים, ואינם נותנים? מענשען וועלכע מאכען „פלעדזשעס“, זאגען צו צו געבען צדקה ווען אלע הערען דאס, און זיי גיבען ניט אפ וואס זיי האבען צוגעזאגט, דאס איז א שרעקליכער פארברעכען, וואס צוליב דעם געהט קיין רעגען ניט און עס ווערט א הונגער, אזוי זאגט שלמה המלך אין משלי (כ"ה) נשואים זרוח וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר, ווען איינער באריהמט זיך אז ער וועט געבען צדקה און גיט ניט, וועט פאר דיעזען פארברעכען ניט געהן קיין רעגען, בדקו — ולא מצאו! מען האט געזוכט און מען האט ניט געפונען. אלע אידען זיינען פיינע, פרומע, און זעהר ארענטליכע. טא פארוואס איז דער הונגער דריי יאהר נאכאנאנד? עס מוז דאך אז אורזאכע זיין, מען דארף, מען מוז אויסגעפינען וואס איז די אורזאכע. זאגט די גמרא, אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, איך קען זיך אויף קיינעם ניט פארלאזען. די זאך איז צו ערענסט, דער גרויזאמער שרעקליכער הונגער קען נאך חרוב מאכען דאס גאנצע אידישע פאלק, איך מוז אליין אויסגעפינען וואס איז די אורזאכע, מיר ויבקש דוד את פני ה', באלד האט דוד געפרעגט גאט, זאגט ריש לקיש ששאל באורים ותומים, ער האט געפרעגט ביי די אורים ותומים, וועלכע פלעגען זאגען דעם צוקונפט און אלעס וואס איז וויכטיג און נויטיג פאר'ן כלל ישראל, דאס איז געווען דער שם המפורש וועלכען מען פלעגט אריינטאן אין דעם חשן וועלכער פלעגט זיך אימער געפינען אויף דעם הארץ פון כהן גדול, און דורך א געוויסע הייליגע מעטהאדע פלעגען ארויסקומען געוויסע אותיות, וועלכע דער כהן גדול האט געוואוסט ווי צונויף שטעלען זיי און ליענען און זיי געבען אן ענטפער אויף זיינע פראגעס (זעה חיי משה, אבן עזרא און רמב"ן שמות כ"ח ל', ויקרא ח"ג, שבועות ט"ה, תוספות ד"ה שאין, ב"ב קכ"ב, משנה שבועות פ"ב א', יומא פ"ה, ה', יומא ע"ג, רמב"ם בית הבחירה פ"ד הלכה א', כלי המקדש פ"י הלכה י', קדמוניות ח"ג ח' 49) און די אורים ותומים האבען געענטפערט דוד'ן אז דער הונגער איז געקומען ווייל מען האט ניט ריכטיג מספיד געווען דעם ערשטען אידישען קעניג ביי איר דען, שאול המלך, און אויך ווייל שאול האט געטויט די גבעונים.

ברענט די גמרא: וכי היכן מצינו בשאל שהמית את הגבעונים? — אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו, שאל האט ניט געטויט די גבעונים, נאָר ווייל שאל האט אויסגע־הרג'עט די שטאַט נ ו ב פון וועלכע די גבעונים האָבען געהאט צום לעבען רעכענט איהם דער פסוק גלייך ווי ער האט געטויט די גבעונים.

זאגט דוד — אזוי ערקלעהרט די גמרא — וואָס אנבעלאנגט צו שאל, איז שוין אריבער מעהר ווי א יאהר נאָך זיין טויט, און איצט איז ניט די פאָר־גינגע צייט, עס איז צו שפעט צו מאכען אויף איהם א הספד, וואָס אנבעלאנגט אבער צו די גבעונים דארף מען זיי שיקען רופען און איבערבעטען זיי. די גבעונים זיינען געווען נ י ט א י ד ע ז, וועלכע ווייסען ניט פון רחמנות, און זיי פערלאנגען אלס באַלוינונג פאר זייער צער: נקמה! זיי ווילען בלוט, זיי ווילען אז מען זאל זיי געבען זיבען פון שאול'ס קינדער, און זיי וועלען מיט זייערע הענד אויפהענגען אַט די זיבען אונשולדיגע קרבנות אין גב ע ת ש א זל. דוד פרובט דינגען זיך מיט זיי, ער וויל זיי געבען אלעס אין דער וועלט, אבער ניט אומשולדיגע מענשליכע לעבענס. עס העלפט אָבער קיין זאך ניט, זיי ווילען דוקא 7 מענשליכע לעבענס צונעהמען, זאָגט צו זיי דוד: ג' סימנין יש באומה זו, רחמניו, וכישינו, וגומלי חסדים, וכו', דריי סימנים איז ראָ דוד וועלכע מען קען דערקענען ווער עס איז א איד, רחמנות, ביישנות און גמילת חסדים, אַט די גבעונים אבער קענען מיט אירען קיין מחותנים ניט זיין, זיי ווייסען ניט פון רחמנות, זיי ווילען בלוט, מענשליכע אומשולדיגע בלוט. האָט דוד גענומען די צוויי זיהן פון ר צ פ ה ב ת א י ה וועלכע זי האָט זיי גע־בוירען צו שאל המלך, און די פינף זיהן פון מ י כ ל, שאול'ס טאָכטער, און ער האָט זיי אוועקגעגעבען צו די גבעונים, די גבעונים האָבען גענומען די זיבען קינדער און האָבען זיי אויפגעהאנגען לעבעדיגערהייט אויפ'ן בארג, דאָס איז געווען אין דער צייט ווען מען שניידט גערשטען, און רצפה בת איה — דער צעהלט דער תנ"ך — האָט גענומען א זאק און האָט פארדעקט די טויטע קער־פערס פון איהרע קינדער און זי האָט ניט געלאָזען די פויגלען פון הימעל זאָלען טשעפען איהרע קינדער ביי טאָג, און די חיות פון פֿעלד זאָלען טשעפען איהרע קינדער ביי נאכט! ...

א שרעקליכע וואונדערבארע געשיכטע! מוטערס! איהר אַלס איר־שע מוטערס, איהר מוזט געוויס פיהלען יעצט וואָס רצפה האָט געפיהלט ווען זי האָט געהיט די טויטע קערפערס פון איהרע געהאנגענע קינדער, דאָס איז, רבותי, די ע ר ש ט ע פאָסירונג אין דער אידישער געשיכטע פון גע־האנגענע אידישע קינדער, די ע ר ש ט ע אָבער ניט די ל ע צ ט ע עפענט די אידישע געשיכטע, לייגענט און איהר וועט ערשטוינט ווערען וויפיעל מיליאָ־נען אידישע זיהן און טעכטער זיינען געהאנגען געוואָרען, געקוילעט געוואָרען, דערוואָרגען געוואָרען, פארברענט געוואָרען פאר די לעצטע צוויי טויזענד יאהר גלות! געהט איצט אין די גרויסע געדיכטע וועלדער פון פוילען און אוקראינע און איהר וועט נאָך אפשר געפינען טויטע אידישע קערפערס פון אידישע פרויען

אמר: בוא ונשיאום זה לזו ונחלק בולדות, כיון שהרגישו בני ישמעאל בדבר, זה ישב בקרן זוית זו, וזו ישבה בקרן זוית זו. זה אומר: אני כהן בן כהנים גדולים, אשא שפחה?! וזו אומרת: אנני כהנת בת כהנים גדולים, אנשא לעבד?! בכו כל הלילה, כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה, ונפלו זה על זו וגעו בכביה עד שיצאה נשמתם, ועליהם קונן ירמיה הנביא: על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים (גיטין נ"ח).

א שרעקליכע פּאָסירונג: דער זוהן און די טאכטער פון ר' ישמעאל כהן גדול זיינען געפאנגען געווארען ביי צוויי גוים, האָבען זיי זיך ביידע געטראָפּען צוזאַמען, און האָבען אָפּגע־רעדט צו חתונה מאַכען דעם זוהן, וועלכער איז אַ קנעכט ביי אַ גוי צו דער טאָכטער פון ר' ישמעאל וועלכע איז געפאנגען געוואָרן רען אַלס דינסט צו אַ צווייטען, און דאָן וועלען זיך ביידע גוים טהיילען מיט די שעהנע קינדער וועלכע וועלען געבוירען ווערען ביי אַזוינע שעהנע עלטערען. עס איז אַ פינסטערע נאַכט, זיי זיינען צוזאַמען אין איין צימער, ער, דער זוהן פון ר' ישמעאל זיצט אין אַ ווינקעל און וויינט. איד — טענה'ט ער מיט זיך — בין אַ כהן, שטאַב פון כהנים גדולים, זאַל איד הייראַטן אַ דיענסט? און די טאָכטער פון ר' ישמעאל וויינט און קלאַנט: איד בין דאָ אַ כהנת, אַ טאָכטער פון כהנים גדולים, זאַל איד נעהמען אַ קנעכט? ... אַ גאַנצע נאַכט זיינען זיי ביידע געזעסען און געוויינט. ווי נאָר עס איז טאָג געוואָרען, האָבען זיי זיך דערקענט, און דער ברודער איז געפאלען די שוועסטער אויפ'ן האַל, זיי האָבען געוויינט צוזאַמען געארעמט ביי זייערע הייליגע נשמות זיינען אַרויס... און היינט? היינט האָבען מיר נשואי תערובות „אינטערמערדיזש“, אידישע טעכטער הייראַט טען גו'ישע בחורים, אידישע בחורים הייראַטען גו'ישע טעכטער, און הייליגע אידישע בלוט ווערט פאַרמישט מיט גו'ישע בלוט, און גו'ישע קינדער ווערען געבוירען... וועלכע וועלען אַמאָל וואַרפען שטיינער אויף אידישע קעפּ! ... היינט, צו הזכרת נשמות, לאָמיר דערמאָנען די זיהן און טעכטער פון ר' ישמעאל כהן גדול, און אנדערע אידישע זיהן און טעכטער וועלכע האָבען געהויט זייער אַמונה ביי דעם לעצטען טראָפּען בלוט, און זיינען געשטאַרבען על קדוש השם, לאָמיר דערמאָנען יעצט זייערע נשמות, ה ז ב ר ת נ ש מ ו ת ! . . .

און אַט איז פאַר אונז אַ בילד פון אידישען לעבען, פון ווירקליכען לעבען, אַן אַמת'ע פּאָסירונג, וועלכע האָט פּאָסירט אין רוסלאַנד בעפאַר די שרעקליכע גרויסע פּאַרנאָמען זיינען פּאַרגעקומען אין די צייטען פון קייזער ניקאָליי.

ר' אברהם דער אַלטער, אַלע קענען איהם, אַ איד אַ צדיק, לערענט תורה, דאווענט, גיט צדקה, פאַסט תעניתים, און שרייבט אַ ספר תורה, און האַלט די ספר תורה אין זיין חדר, אין זיין הויז, וואו ער האָט אַן אייגענעם מנין מיט אַן אייגענע ספר תורה, צום אנדענקונג פון זיין פּערשטאַרבענע פרוי.

זיין טאכטער, א פארברענטע סאציאליסטקע, לייקענט אין נאָט, אין תורה משה, גלויבט אין קארל מארקס, האלט א רויטען סאציאליסטישען פלעג, אין איהר צימער, ביים פאָטער אין הויז, דער אלטער פאָטער זעהט זיין טאכטער מיט איהר רויטע פאָהן, און די הארץ פלאצט, און די אלטע אויגען ניסען בלוטיגע טרעהרען, די טאכטער זעהט איהר אלטען „פאנאטישען“ „בורזשואנעס“ פאָטער מיט זיין ספר תורה און זי קריצט מיט די ציין!...

און ווען דער שרעקליכער פאָגראָם האָט אויסגעבראָכען, לויפט מיט אימך פעט דער אלטער פאָטער צו מציל זיין די הייליגע ספר תורה, די ערלים זאלען איהר חס ושלום ניט מטמא מאכען, לויפט די טאכטער זיינע מיט אימפעט צו ראטעווען די רויטע סאציאליסטישע פאָהן!...

און אויף מאַרנען, נאָכ'ן פאָגראָם, נעפינט מען ביידע, דעם אלטען פאָטער מיט דער יונגער טאכטער, זיי ליגען ביידע טוידטע, די פאָגראַמשטיקעס האבען איבערגעשניטען זייערע העלזער, ער — אין אַ טייך מיט בלוט, און די ספר תורה נעבען איהם... זי, זיין טאכטער, אַ געשענדעטע, אַ געקוילעטע, און דער רויטער סאציאליסטישער פאָהן נעבען איהר...

רבתי! לאַמיר ניסען מיט טרעהרען, זידיגע, הייסע, וואַרימע, ברענענדע, בלוטיגע טרעהרען, אויף אזוינע אַרימע, אומגליקליכע, צוריסענע נשמות. לאַמיר באַשליסען, לאַמיר נעהמען אויף זיך צו אַרבייטען מיט האַרץ און נשמה פאר די אידישע ערציהונג פון אונזערע זיהן און טעכטער, אַז אונזער ספר תורה זאל אויך זיין זייער ספר תורה, אַלעס וואָס ביי אונז איז הייליג און טהייער, זאל זיין ביי זיי הייליג און טהייער. מיר טאַרען ניט איבערלאָזען אַליין אַט די עלענדע אלטע און יונגע נשמות, דערמאָנט זיך נור גוט אויף אַט די נשמות, יעצט, ביי הזכרת נשמות, זייט מזכיר זייערע נשמות. הזכרת נשמות!!!

הזכרת נשמות

אידען וואָס זיינען מיט זייער טויט מקדש השם, און איז דען וועלכע זיינען מיט זייער טויט מחלל השם — פּערשידענע סאַרטען הזכרת נשמות — קינדער אָהן מוטערס — מערדער וועלכע שטאַרבן מיט שמע ישראל אויף די ליפּען — די שוחל און די מוטער — דער קרושים טויט פון ר' הנינא בן תרדיון — די 2 תקופות אין אידישען לעבען.

מיר שטעהען יעצט אין שוחל מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ, מיט קלאַפּענדיגע אומעטיגע הערצער, מיט צואוועהטאַנדיגע נשמות, באַלד, באַלד, וועלען מיר מזכיר נשמות זיין, און דער קוואַל פון אידישע טרעהרען וועט זיך עפענען און וועט פּערפלייצען די סדרים, די מחזורים און די קינות. יעדער וואָס איז יעצט געקומען אין שוחל מזכיר נשמות זיין האָט דאָך עפעס פּערלאָרען, ער האָט פּערלאָרען אַ נשמה וועלכע איז איהם געווען ליעב און טהייער. שטעהען דאָך יעצט אין דער ווייבערשער שוחל יונגע אלמנות, עלענדרע אלמנות מיט עלענדרע הערצער, זיי האָבען פּערלאָרען זייער חבר אין לעבען, שטעהען דאָך מוטערס און וויינען, גיסען טרעהרען אויף זייערע ניט לאַנג פּערשטאַרבנע יונגע קינדערלעך, ניט לאַנג צוריק געלעבט, געלאַכט, געשטיפט, טאַטע־מאַמע האָבען נחת געהאַט, און יעצט, — אַ פּאַרלאַשענע ליכטעל פאַר דער צייט, אַ פּרוכט וואָס איז אַראָפּ געריסען געוואָרען פון בוים פאַר דער צייט, און אַט שטעהען אין שוחל יונגע קינדער, גאר יונגע, וואָס טהוען זיי דאָ יעצט? זיי זענען געקומען מזכיר נשמות זיין זייערע ניט לאַנג פּערשטאַרבנע מוטערס! אַ קינד אַ הילף אַ מוטער, וואָס קען ערנער זיין?! ווי אומגליקליך, ווי עלענדר איז אַ קליין קינד ווען ער האָט נעכיד ניט די מעגליכקייט צו רופּען מיט זיינע ליפּען זיין מוטער, ווען זיין קינדערשע שפּראַך ווערט אַרעם, ווען די שעהנסטע און די הייליגסטע וואָרט אין דער מענשליכער שפּראַך, מַאָמַע, מוֹטֶר, ווען אַט די וואָרט פּעהלט דעם קינד, דאָן פּעהלט איהם נעכיד אַלעס אין לעבען. עס וויינט די יונגע טאַכטער, ווייל איהר מוטער, איהר נוטע געטרייע מוטער איז ניט לאַנג צוריק געשטאַרבן און זי איז געבליבען גאַנץ אליין, עלענדר אין דער וועלט, און איז דיזען ערענסטען, אומעטיגען און הייליגען מאַמענט דאַרפּען מיר אַבער אויך גיסען טרעהרען אויף אַ נייעם סאַרט נשמות וואָס געהן פון אונז אַוועק און לאָזען אונז איבער פאַרשעהמטע מיט צובראַכענע הערצער, מיט אַראָפּ געלאָזענע קעפּ פון וועהטאַג און צער.

איהר אַלע האָט דאָך געוויס געהערט, איהר האָט דאָך וואהרשיינליך געלייענט אין די צייטונגען וועגען דעם שרעקליכען טויט אויפ'ן „עלעקריק טשער“ פון יונגע אידעשע זיהן, וועלכע האָבען אונשולדיגע מענשען ערמאַרדעט און זענען געשטאַרבן אַלס הורגי נפש, רוצחים, געננסטער, מערדער, גאַרמזען, און מיט זייער טויט האָבען זיי מחלל השם געווען; איהר האָט וואהרשיינליך אויך געלייענט אַז געהענדיג צום עלעקטריק טשער, געהענדיג צום טויט

האבען זיי „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד“ געזאגט, האָבען פאַר'ן טוירט אַ „מעסערדזש“ געלאָזען צו אַלע יונגע אידישע קינדער אין אַמעריקא. זיי זאָלען זיך נעהמען אַ מוסר, אַ ביישפּיעל פון זייער סוף און זיי זאָלען זיך היטען ניאַ געהן אין דער שרעקליכער וועג וואָס פּיהרט צום טוירט, ווי זיי האָבען געטאָן, און זיי האָבען אויסגעשריען פאַר'ן טוירט צו די אידישע בחורים, צו די אידישע באַיעס פון אַמעריקא: ווילט איהר ניט האָבען דעם סוף וואָס מיר האָבען יעצט, דאַן באַזוכט די אידישע שוהל און פאַלגט אַייער מאַמען!! אַט די אידישע רוצחים זענען געגאַנגען צום טוירט מיט שמע ישראל אויף זייערע ליפּען, דערפאַר ווייל זיי האָבען ערמאַרדעט אומשולדיגע מענשען, און זייער שטאַרבען אויפ'ן עלעקטריק טשער האָט געבראַכט אַ חלול השם צו די אידען פון אַמעריקא, און רבותי, ווי לאַנג צוריק פֿלעגען מיר האָבען יונגע אידישע זיהן וועלכע פֿלעגען געהן צום טוירט מיט שמחה, מיט שמע ישראל אויף די ליפּען, און זייער חטא איז געווען נור דאָס וואָס זיי זענען געווען הייליגע אידען, קינדער פון אַן עם קדוש, און מיט זייער טוירט האָבען זיי מקדש השם געווען!

רבותי! אַט די אידישע רוצחים, אַט די אידישע „גענגסמערס“ זענען אונזערע שרעקליכע קרבנות, קרבנות פון גלות, פון ניט האָבענדיג אַ גוטע אידישע ערציהונג, פון אַ שלעכטער פערדאַרבענער סביבה. עם ליגען אין דער אידישער גאַס גע'הרג'עטע, און מיר דאַרפען בריינגען יעצט אַן עגלה ערופה!...

די גמרא דערצעהלט אונז: „מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוד ארבע אמות של חבירה, נטל סכין ותקע לו בלב, עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל שמעו! הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקנים ושופטיו וכו', אנו על מי להביא עגלה ערופה? על העיר, או על העזרות? געו כל העם בבכיה (יומא, דף כ"ג).“

צוויי כהנים — דערצעהלט די גמרא — זענען געלאָפּען אין בית המקדש אויף די טרעפּ פון מזבח, און יעדערער האָט געוואָלט ליפּען גיכער פאַרכאַפּען פאַר זיך די הייליגע אַרבייט, און ווען איינער איז אַנגעלאָפּען אין דעם צווייטענס ד' אמות, האָט יענער גענומען אַ מעסער און האָט איהם אַריינגעשטאַכען אין האַרץ, אַ שרעקליכער מאַרד אין בית המקדש. האָט זיך ר' צדוק אוועקגע' שטעלט אויף די טרעפּ פון בית המקדש און האָט געהאַלטען זעהר אַ קורצען שאַרפען, ריהערנדען הספּדר, ער האָט געזאָגט מיט גרויס אומעט אין זיין שטימע: ברידער! אידען! הערט! די תורה זאגט אונז אַז ווען מען געפינט אַ חלל, אַ גע'הרג'עמען מענשען, און מען ווייס ניט ווער עס האָט איהם גע'הרג'עט, קומט דאָן פאַר אַ געוויסע צערעמאָניע פון בריינגען אַן עגלה ערופה. ברידער! אידען! אויף וועמען דאַרפען מיר יעצט בריינגען אַן עגלה ערופה, אויף דער שטאַדט ירושלים, אדער אויף די עזרות פון בית המקדש? און דאָס נאַנצע פּאַלס איז אויסגעגאַנגען פון געוויין!

רבתי! מיר האבען יעצט געדארפט האבען עם זאָל קומען צו אונז ר' צדוק און ער זאָל אויפשמורעמען אלע אידישע הערצער, ער זאָל מאַכען צו וויינען אלע אידען פון אמעריקא, ווייל מיר האָבען ניט אין „חלל“, נור פיעל, זעהר פיעל, אויף וועמען, רבתי, זאָלען מיר בריינגען אן עגלה ערופה, על ה ע י ר , אויף דער שטאָרט ניו־יאָרק, די גרעסטע אידישע קהלה אין דער גאַנצער וועלט זייט אידען זענן אַ פּאַלק, און אין אזאָ גרויסער אידישער קהלה פון מעהר ווי אַ מיליאָן אידען — כּו ירבו — דאָ זאָלען מיר געפינען הונדערטער טויזענדער אידישע קינדער וועלכע געניסען ניט קיין ברעקעל אידישע ערציהונג, על העיר? און על העורות, אדער זאלען מיר, דארפן מיר בריינגען אן עגלה ערופה אויף די עורות פון בית המקדש אויף מאַנכע פון אונזערע שוהלען וואו עם פעהלט די השראת השכינה, וואו דאָרט הערשט דער גייסט פון „ביונעס“ און עם הארצות? אויף וועמען זאָלען מיר בריינגען אן עגלה ערופה? ! וויינט ניט יעצט, רבתי, אויף די נשמות פון טוידטע עלטערען, אויף זיי אין ניטאָ וואָס צו וויינען, זיי האָבען געלעבט ווי אידען און זיינען געשטאָרבען ווי אידען, וויינט, רבתי, אויף די טוידטע נשמות פון אונזערע קינדער, דערמאָנט זיך יעצט אויף זייערע נשמות, זייט מזכיר נשמות, ה ז כ ר ת נ ש מ ו ת ! ! !

אונזערע חכמים זכרונם לברכה דערצעהלען אונז: כשחלה ר' יוסי בן קסמא, הלך ר' חנינא בן תרדיון לבקרו, אמר לו: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה, שהחריבה את ביתו, ושרפה את היכלו, ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מינה לך בחיקה, א"ל מן השמים ירחמו, אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר: מן השמים ירחמו, תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ס"ת באש, אמר לו רבי מה אני לחיי עוה"ב? אל כלום מעשה בא לידך וכו', אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקברו, והספידוהו הספר גדול, ובחזרתו מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה, מקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונה לו בחיקו, הביאוהו וכרכוהו בספר תורה, והקיפוהו בחבלי זמורות והציתו בו את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה, אמרה לו בתו: אבא אראך בכך? אמר לה: אלמלי אני נשרפתי לברי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שיבקש עלבונה של תורה, הוא יבקש עלבוני, אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להם: גוילין נשרפין ואותיות פורחות וכו' (ע"ז דף י"ח).

צו די יעניגע וועלכע פערשטעהען ניט קיין העברעאיש, קיין גמרא לשון, וועל איד איבערזעצען דיזען מאמר אין אונזער אַרימער מאַמע־לשון, אין אידיש.

ווען ר' יוסי בן קסמא איז געוואָרען קראַנק, איז געקומען ר' חנינא בן תרדיון איהם געוואָהר ווערען, זאָגט ער איהם: מוין ברודער חנינא, ווייסטו דען ניט אז די פּאַלק אונטער וועמען מיר וואָהנען האָט מען איהר פֿון הימעל געמאַכט הערשען אין באַהערשען די וועלט? ניט נור אַ קוק,

זי האָט חרוב געמאַכט אונזער בית המקדש, זי האָט פאַרברענט דעם געט-
ליכען היכל, און דאָר עקזיסטירט זי. איז דאָס ניט וואונדער איבער וואונדער?
און דו פאַלגסט איהר ניט. זי וויל ניט אז אידען זאָלען תורה לעהרנען, און
דו זיצסט אימער און שטודירסט די תורה, און דו קלייבסט צונויף אַרום זיך
א גרויסען עולם, און ביי דיר אין שוים ליגט אַ ספר תורה און לעהרענסט די
תורה מיט אַלעמען, דו שפיעלסט זיך מיט פייער, חנינא, איך האָב שטאַרק מורא
אז די ענדע וועט זיין אז די רעגירונג, די רוימישע רעגירונג וועט פאַרברענען
דיך מיט דער ספר תורה צוזאַמען. די ענדע איז געווען — דערצעהלט די גמרא —
אז פערטרעטער פון דער רוימישער רעגירונג האָבען איהם ווירקליך געכאַפט
ווי ער ניצט און אַ ספר תורה איז ביי איהם אין שוים און ער לעהרענט תורה,
האָט מען איהם אַרעסטירט, און מען האָט איהם איינגעוויקעלט אין דער ספר
תורה און מען האָט איהם אַנגעצונדען אין פייער, און מען האָט געלייגט נאַסע
וואָל אויף זיין האַרצען, כדי זיין נשמה זאָל ניט אַרויס באַלד, עס זאָלען מעהר
געדויערען זיינע יסורים. זאָגט איהם זיין טאַכטער: פאַטער! איז אזא שרעק
ליגער לאַגע זעה איר דיר! דו ווערסט דאָך פאַרברענט לעבעדיגערחיט! ?
ענטפערט ער איהר: טאַכטער מיינע! ווען איר אַליין וואָלט געברענט וואָלט
ווירקליך ניט גוט געווען. נעצט אַבער, ווען איר ווער פאַרברענט און די ספר
תורה איז מיט מיר, איז דער גאָט וואָס וועט זיך אַננעהמען פאַר דעם ביזן
התורה, ער וועט זיך אַננעהמען אויך מיין שאַנדע, מיין באַלידיגונג. פרעגען
איהם די תלמידים: רבי, וואָס זעהסטו יעצט, יעצט פאַר'ן טוידט? ענטפערט
ער זיי: איר זעה, די פאַרמעט פון דער ספר-תורה ווערט פאַרברענט, אַבער די
אותיות פון דער תורה פליהען, זיי פליהען! ...

א טיעפער פילאָזאָפישער געדאַנק ליגט דאָ בעהאַלטען. דיזער הייליגער
געטליכער און אונשטערבליכער קדוש, ר' חנינא בן תרדי, האָט
געזעהן ווייט, זעהר ווייט, ער האָט געזעהן צוויי פערשיעדענע צייטען, צוויי
תקופות, אין דעם אידישען לעבען, אַ צייט ווען די גו'ישע וועלט וועט ברענען
אין די גאַסען די אידישע תורה, מען האָט געברענט אידישע ספרים, מען
האָט געברענט דעם תלמוד אין די גאַסען פון פיעל לענדער און פעלקער,
דאָס איז געווען אַ צייט, אַ תקופה, פון גו'ליין נשרפים, ספר תורה,
פאַרמעט האָט געברענט. אַבער נור פאַרמעט, ווייל די נשמה פון דער תורה
קען ניט פאַרברענט ווערען, קען ניט פאַרניכטעט ווערען. די תורה איז
אזוי ביגע. און ווייל דער איד האָט זיך מוסר נפש געווען פאַר
דער תורה, האָט מען איהם, דעם אידען, אויך געברענט, און ווען מען האָט
געברענט יענעם פייערדיגען תורה איד, איז ניט נור פלייש, קערפער, ביינער,
האָט מען געברענט, זאָנדערן דער איד איז דאָ געווען אַ לעבעדיגע
ספר תורה, איז ווען מען האָט איהם געברענט איז דאָ געווען וספר
תורה עמו, די תורה איז געווען איז איהם און מיט איהם, ווען
א איד האָט געברענט על קדוש השם האָט די תורה געברענט מיט איהם.

נאכדער איז געקומען א צווייטע פעריאָדע, א צווייטע תקופה ביי אידען, א צייט ווען עס איז ניטאָ „גוילין נשרפים“, מען ברענט ניט קיין פארמעט פון א ספר תורה, אידען געניסען פרייהייט, גלייכהייט, און גראַדע יענע צייט איז א געפעהרליכע צייט פאר אידען און יודענטהום, דאָן איז א צייט פון — אַוֹתֵי־חַוֵּת, די אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון דער תּוֹרָה האָבען ניט קיין שייכות מיט'ן לעבען, דער לעבען און די תּוֹרָה פאַראייניגען זיך ניט... די תּוֹרָה זאָגט, לְמֹשֶׁה, וּשְׁמַרְוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, אידען זאָלען שבת היטען, איז ווען אידען היטען שבת, דאָן קומען אַט די אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון דער תּוֹרָה וועגען שבת היטען און קלעפען זיך אָן אַז דעם שומר שבת, די אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון דער תּוֹרָה קריכען אַרײַן אין לעבען. אבער ווען אידען זענען מחלל שבת, דאָן איז די אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון וּשְׁמַרְוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, פֿליהען נעביד אַרום אין דער וועלט אַרײַן און האָבען ניט קיין מקום מנוחה, דאָס איז „אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿורחות“, און אַט די צייט, אַט די תקופה פון „אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿורחות“ איז אַ שרעקליכע תקופה, אַ געפאַהר פאַר'ן יודענטהום!...

די חכמי המקובלים זאָגען אַז די נשמה פֿון יעדען אידען איז אַן אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון דער תּוֹרָה, ווען אבער די נשמות זענען ווייט פון גאָט, ווייט פון דער תּוֹרָה, קענען זיי דאָן ניט זיין קיין אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿון דער תּוֹרָה, נור זיי זענען, אַט יענע נשמות, פֿליהען דע אַוֹתֵי־חַוֵּת, וואָס האָבען ניט קיין פֿלאַץ אין אונזער הייליגער תּוֹרָה. קינדער וועלכע ווערען ניט ערצויגען אין דעם גייסט פֿון דער תּוֹרָה זענען „אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿורחית באויר“, און דערפאַר, רבותי, יעצט ווען מיר זענען מזכיר נשמות, לאַמיר דערמאָנען און עפעס אויפֿטאָן ממשות'דיג פאַר די „אַוֹתֵי־חַוֵּת פֿורחות“ פֿון אונזער פּאָלק, לאַמיר ערציהען אונזערע קינדער אין דעם גייסט פֿון ר' חנינא בן תרדיון, אין דעם קדושים גייסט. פאַרנעסט ניט אונזערע יונגע נשמות, רבותי! זייט מזכיר די נשמות!!!...

אונזערע אלטע שמות

אן אויסצוג פון א דרשה וועלכע איך האב געהאלטען אין דער שוהל פון ר' ישראל סאלאנטער תלמוד תורה ביי דער לוי'ה פון גניזת השמות, בוים מקבר זיין די שמות פון שוהל.

ווערטוה פערזאמלונג!

איך זעה פאר זיך איצט א געפאקטע שוהל פון מענער און פרויען, ניט אין א געווענהליכע צייט, שוין באלד 18 יאהר ווי איך רייך צו אייך יעדען שבת און זונטאג, טויזענדער דרשות איבער אידען און אידישקייט האב איך פאר אייך געהאלטען, אבער דאס איז דעם ערשטען מאָל וואָס איך רייך צו אייך זונטאג אין דער פריה, אנשמאָט צו האַלטען מיין דרשה פאר נאכט, בין מנחה למעריב, וואהרשיינליך איז די דרשה אויך ניט קיין געוועהנליכע, און דער צוועט וועלכער האט אייך פערזאמלט דאָ אזוי פריה איז אויך אן אויסערגעווענהליכער.

וואָס האָט אזוינס פאַסירט? ווארום איז איצט די שוהל אזוי געפאקט? ווארום זעה איך טרעהרען אין אייערע אויגען, אן אומעמ, א מרה שחורה ליגט אויסגעגאָסען אויף אייערע פנימ'ער. איהר זענט צו אַ לוי'ה געקומען!!! וועמען געהט איהר דאָס באגלייטען צום הייליגען אָרט? וועמען געהט איהר מקבר זיין? — שמו'ת, אלטע שמו'ת!!

וואַלט'ן אונזערע רויטע ראדיקאלען דאָ געווען איצט, וואַלטען זיי אָפּגערלאַכט פון אונז "שוהל אידען", "פאנאטיקער", "בורזשוקעס", "פינסטערלינגע", מיט וואָס פאר א נאַרשיקייט מיר באשעפטיגען זיך דאָס, מיט מקבר זיין אלטע שמות... א רחמנות אויף זיי, זיי פארשמעצען ניט אונזער אידישע נשמה, און דערפאר איז אַלץ וואָס ביי אונז איז לעב, הייליג און טהייער, איז ביי זיי וואַכעדיג, ביליג, און שרעקליך פערהאסט, זיי ווייסען און פיהלען נעבעד ניט, אַז אַט איז די אותיות פון די אַלמ'ע שמו'ת ליגט דער געטליכער קראפט, דער סוד פונ'ם עקזיסטענץ פונ'ם אידישען פאָלק, דער אידישער ספר איז דאָך אונזער סאָבמאָרי, אונזער אַרמעע, אונזער פלאַטע, אונזער שטאַרקס-טע כלי זיין אין דעם צוויי טויזענד יעהריגען גלות.

ווען דעם אידענ'ס לעבען איז דעם חשד'דיגען גלות איז ניט אריבערצורטראגען, ווען פעק מיט צרות דריקען דעם אידען, ווען אפילו איין ליכטיגער שמראַהל פון לעבען דרינגט ניט אריין אין זיין אַרימע הויז, ווען דער שרעקליךער דלות, נויט, צרות פון קינדער, גזירות, פאָנגראַמען, גירושים, בויען זיין קאָפּ צו דער ערד, דאן עפענט אויף דער איד די גמרא, לערענט גמרא מיט אן אומעטיגען גמרא גנוה, עס וויינט זיין נשמה, און אַט איז דעם גנוה אמר אביי, אַט איז דעם גמרא גנוה פערטרינקט ער אַלע זיינע צרות, אַלע זיינע יסורי הגוה והנפש, און באקומט מוטח מיט פרישע כחות צו לעבען און קעמפּען אַלס מענש און אַלס איד.

„הסייף והספר ידרו כרוכים מן השמים“ (מ"ד בחקותי), דער שווערד און דער ספר זענען געקומען צו אונז ביידע גלייך פונ'ם הימעל, — זאגען אונזערע

אַלטע הייליגע אידישע חכמים — דאָרט וואו דער ספר איז, קען קיין שווערד ניט זיין, דאָרט וואו שווערד איז, קען קיין ספר ניט זיין.

ניט לאַנג צוריק האָט געבושעוועט אַ שרעקליכע, מורא'דיגע, גרויזאמע וועלט - מ'חמ'ה, די גאַנצע מענשהייט האָט זיך געטרונקען אין טייכען בלוט, ווייל דער שווערד באהערשט די וועלט, וואָלט אָבער דער אידישער ספר באהערשט די וועלט, וואָלטען דאָן קיינע טייכען מענשליכע בלוט ניט פּערנאַסען געוואָרען, וואָלטען שטעדט און מדינות ניט חרוב געוואָרען, וואָלטען דאָן אלמנות און יתומים ניט געווען אַזוי פּיעל ווי די זאַמד פון ים.

די שמות פון די ספרים וועלכע מיר געהען איצט מקבר זיין, זענען הייליגע שמות, און אַט די הייליגע שמות וועלען מיר מקבר זיין אויפ'ן הייליגען אָרט, און אַ גרויסע שייכות האָבען די הייליגע שמות צום הייליגען אָרט, די סעמעטערי ווערט אנגערופען ביי אירען „דער הייליגער אָרט“, ווייל הייליג איז יענער אָרט וועלכער דערמאָנט אונז דעם סוף פון מענשען, השארת הנפש, און תחית המתים, הייליג איז דער אָרט וועלכער וועקט אין אונז געראַנקען פון תשובה, פון חשבון הנפש, די „סעמעטערי“ איז אונז מזכיר דעם יום המות פון דעם מענשען, און אַט די שמות דערמאָנען אונז דעם יום המות פונ'ם יודענטהום דאָ איז לאַנג, ניט דעם טוידט פון יודענ'טהום, ווייל דאָס יודענטהום איז אונשטערבליך, און מיר גלויבען זעהר שטאַרק אין אַ ליכטיגער צוקונפט פון יודענטהום, נור איצט, אַט אין דער צייט איז וועלכער מיר לעבען, זעהען מיר דאָ דעם יום המות פון יודענטהום.

איהר זעהט פאַר זיך דאָ גאַנצע פעק מיט שמות, די שמות זענען פון סדורים, מחזורים, סליחות, קינות, תחנונות, אָבער גאַנץ וועניג פון חומשים, און כמעט ווי גאר ניט פון תנ"ך, משניות, גמרא, פוסקים, ספרי מחקר, תשובות, דרוש, מוסר, ווארום איז דאָס אַזוי? וואו זענען די שמות פון גמרא ופוסקים? ווארום זעהט מען זיי ניט? ווייל — מען לעהרענט איצט זעהר וועניג תנ"ך, משניות, גמרא, פוסקים, ספרי מחקר און ספרי מוסר, די שרעקליכע עם הארצות פילט אַז אונזער גאַנצען אידישען לעבען: אין הויז, אין גאַס, און אויך אין שוהל, און ווען מען לעהרענט ניט אַזוינע ספרים קען דאָך פון זיי קיין צוריק סענע שמות ניט זיין, אונזער גאַנצע אַמעריקאַנער יודענטהום איז נור אַ סדר און סליחות יודענטהום, און ניט קיין גמרא ופוסקים יודענטהום. איז דען דאָס ניט דער יום המות פון יודענטהום? ...!

איהר זעהט פאַר זיך אַלטע שמות פון אַלטע אידען, וואו זענען אָבער די אַלטע שמות פון די יונגע אידען? ! אומזיסט אייער זוכען; איהר וועט זיי כמעט ווי ניט געפינען! אונזערע קינדער, דער נייער אידישער דור אין אַמעריקא, לעהרענט פּערשיעדענע ספרים אָבער ניט קיין אידישע ספרים. אַלע אוצרות פון אונזער תורה זענען דאָך פאַרשלאָסען פאַר אונזערע קינדער, אַלעס וואָס ביי אונז איז לייעב, הייליג און טהייער איז פאַר זיי לחלוטין פּרעמד, עס וואַקסט אַ נייער אידישער דור דאָ

אין לאַנד, וועלכער איז פרעמד צו אונזער גרויסער רייכער ירושה, ש"ס ופוסקים. פאר וועלכע אונזערע עלטערע האבען זיך מוסר נפש געווען, זענען געשמאָרבען על קדוש השם מיט שמע ישראל אויף די ליפּען.

גראַדע געפינט איהר זיך איצט אין ר' ישראל סאַלאַנטער תלמוד תורה, וואו עס ווערט געלערנט מיט אונזערע יונגע קינדער חומש מיט רש"י, נביאים, משניות, גמרא, דינים ומנהגים און אידישע געשיכטע, אָבער דערמאָנט זיך אויף אט יענע הונדערטער טויזענדער אידישע קינדער וועלכע געניסען ניט קיין ברעקעל אידישע ערציהונג, וועלכע וואקסען אויף פרעמד צו אונזער פּאַלק, צו אונזער גאַט, צו אונזער הייליגער תורה, און אונזערע אידישע נשמות וועלען דאָר פּערציטערט ווערען פון דעם שרעקליכען יום המות פון יידענטום!! ווייל צוזאַמען מיט די אַלטע שמות זענען מיר דאָר ביסלאַכווייז מקבר דעם אַלטען דור מיט אַלע זיינע הייליגקייט און — קייין נייע וועלען מיר ניט האָבען. ווי שרעקליך דאָס איז!...

דער אַלטער פּאַטער גוסס'ט, שטאַרבט, איהם איי מען מקבר אויפ'ן הייז ליגען ארט און זיינע איבערגעבליבענע ספרים בריינגען די אַמעריקאַניזירטע קינדער אין שוהל, אין תלמוד תורה, און מאַכען פון זיי אַלטע שמות. לאָמיר איצט בריינגען צוריק די אַלטע שמות צו די אַלטע פּאַטערס, צו די אַלטע מוטערס, אויפ'ן הייליגען אַרט, וועלכע בענקען אפשר נאָך זיי ליגענדיג אין קבר אזוי עלענד, אָהן אַ קדיש, אָהן אַ יאַהרצייט, אָהן אַ פרק משניות...

ניט איינפאַכע שמות געהען מיר איצט מקבר זיין, נור נשמות, נשמות פון אַלטע פּאַטער און מוטערס, אין אַט די שמות ליגען נשמות בעהאָלטען, צוריסענע, באַליידיגטע, פאַרשעהמטע נשמות פון עלטערע... וואָס פאַר שרעקליכע האַרץ־רייסענדע טראַגעדיעס אַט די שמות וואָס ליגען פאַר אונז איצט וואַלטען אונז געקענט דערזעהלען, ווען מיר וואַלטען זייער שפּראַך פּערשטאַנען, ווען זיי וואַלטען ריידען געקענט!...

וואָס פאַר אַ שרעקליכע צייט מיר לעבען יעצט איבער! דאָ שטעהען אידען, מענער און פרויען, בינדען פעקלעך שמות, באַצאָהלען פאַר דער מצוה פון טראַגען די פעקלעך שמות אויפ'ן טוידטען וואַגען צו דער קבורה, און זיי טהוען דאָס מיט אַ הייליגען רעספעקט, און אַ ביסעל ווייטער פון שוהל, אין גאַס, אין לעבען, זעהט איהר אירען וואָס ברעכען די לוחות... זענען מחלל שבת וכל קודש בישראל, שמות מקברים און לוחות ברעכער אין איין שטאָרט און אין איין צייט!...

די רבנים, די כלי קודש, די תלמידי חכמים, די לעבעדיגע ספרי תורה איז מען מבזה, אַ פּראַסטער עם האַרץ, וועלכער ווערט פּרעזידענט פון שוהל, האָט צו זאָגען אויפ'ן רב פון שוהל, אויף ש"ס ופוסקים, די אַרטאָדאָקסישע שיהלען מאַכט מען פאַר אַן אַרון אין וועלכען מען איז מקבר די רבנים און די דרייַנים און — לוחות ושברי לוחות מונחים באַרון זע... די רבנים און דרשנים ווערען בעהאַנדעלט ווי אַלטע שמות. הונגער און אַרעמקייט ביים לעבען, און אַ שעהנע לוויה מיט אַ גרויסען הספד, מיט אַ גרויסען קבר נאָכ'ן טוידט...

אומעטיגע געדאַנקען, רבותי, האָבען ביי מיר אַרויסגערופען אַט די אַלטע ישׂמות, און דערפאַר האָב איך אייך אומעטיג געמאַכט, און טייכען מיט טרעהרען האַט איהר פאַרגאַסען. אָבער איהר מענט דאָך ווירקליך שטאַלץ זיין. אין דער צייט וואָס פיעלע אַנדערע זוכען נור געלד מאַכען, זוכט איהר, רבותי, געלד געבען, איהר קויפט מצוה'ס, איהר טהוט איצט דאָס וואָס משה רבינו האַט געטאָן ווען אירען זענען אַרויס פון מצרים. אַלע אירען האָבען דאָן געזוכט גאָלד, און משה האַט געזוכט יוסף'ס ביינער!...

דער מדרש זאָגט: ויקח משה את עצמות יוסף — כל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב, ומשה היה עסוק בעצמות יוסף, אמר הקב"ה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות, משה היה קבור בתוך פלטריו, כדרך שהמלכים קבורים, די מלכים, די געקרוינטע קעפּ ווערען נעביד באַגראָבען מיט זייערע פּאַלאַצען... אַ סך נשמות געפינען זייער קבר אין די רייכע קייזערליכע פּאַלאַצען... בפּלטרין של מלכים... און יוסף, דער "איש עברי" טראָגט אַ קעניגליכע קרוין. הערשט ניט אין ארץ ישראל, נור אין ארץ מצרים... דאָס איז אַ קבורה בפּלטרין של מלכים... גוט, טיעף באַגראָבען... ועשו מצרים כל בני ישראל בזהב בכשפים, שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולם הולך בכל ארץ מצרים מהלך מ' יום (שמו"ד פ"ק).

אַ מאָדערנער כת, אַ כּשוף, אַ צויבער, אַ שוואַרצע גבורה ליגט אין געלד, אַז טאַמער וויל מען אַרויסנעהמען יוסף'ן פון קבר... קומען די געלד־מאַכער, די „מאַני מייקערס“, אַט די „כל בני ישראל זהב“ און בילען שטאַרק... און די שטימע פון גאָלד איז העכער און שטאַרקער פון אַלעם, עס פּערשרייט און פּאַרטויבט אַלעם, און דער יעניגער וועלכער וויל אַרויסשלעפּען יוסף הצדיק פון פרעמדע גויל'עשע קברים, קומען די „כל בני ישראל זהב“ און לאָזען ניט, זיי בילען צו שטאַרק... און צוליעב אַט די כלבים של זהב ווערען אַ סך גוטע נשמות באַגראָבען אויף אייביג אין פרעמדע, ניט־אידישע קברים... אָבער — ושתקו משה!... משה, דער איש אלהים, משה דער מאַן פון גייסט, פון קדושה, ער מאַכט שטיף, ער מאַכט שטום אפילו די כלבים של זהב... צו איהם קענען זיי ניט צוקומען, אויף איהם קענען זיי קיין שליטה ניט האָבען. אַ טומעל, אַ געלאַף, אַ „בום“, אַלע לויפען, מען כאַפט גאָלד, גאָלד! גאָלד! אַ שרעקליכער געלאַף נאָך גאָלד... און ווען מען לויפט נאָך גאָלד צו טרעט מען לויפענדיג קליינע קינדער... שבת און יום טוב... כשרות... טהרת המשפּחה... אַלע אָבער לויפען כאַפען גאָלד, פיעל שטאַרקער, גיכער ווי לויפען כאַפען אַ קדושה, אַ ברכה, און ווען אַלע לויפען נאָך גאָלד, לויפט משה אויך כאַפען — כאַפען די ביינער פון יוסף הצדיק, כאַפען אַ מצוה!... און איהר, פריינדע, טהוט יעצט נאָך משה רבינו, איהר לויפט יעצט כאַפען באַנדלעך פון שמות הקדושים, איהר גיט געלד פאַר תּלמוד תורה, איהר כאַפט אַרײַן אַ מצוה.

אידישע עלטערען! די שמות האָבען יעצט אַ לוייה, אַ קבורה, אַ הספד, אַלעס האָבען זיי, נור איין זאך פעהלט זיי — אַ קדיש! קיין קדיש האָבען זיי ניט. עלטערען אין אמעריקא זענען צו די שמות גענליכען, זיי האָבען נאָכ'ן טוידט אַלעס, אַז אייגענעם פלאַט, פיעל „סעמעטעריס“, פון שוהל, פון לאַרזש, פון די „סאָסייעטיעס“, מעהר „סעמעטערי“ וויפיעל אַ טוידטער קען באַנוצען, זיי האָבען מאַנכעס מאַל אַ שעהנע לוייה, אַ הספד, זיי האָבען אַלעס, נור קיין ריכטיגען קדיש האָבען זיי ניט. מען לעבט אַפּ אַ לעבען, מען אַרבייט שווער און ביטער, און נאָכ'ן טוידט פעהלט דער אַרציגער יתגדל ויתקדש שמיה רבה, מיט פרוש המלות! ... ווער רעדט אַ פרק משניות פון אַן אייגענעם קינד, דאָס איז צופיעל לוקסוס. צייגט ניט, רבותי, אַזאָ טוידט אויף דעם נאַרישען, פוסטען לעבען אונזערען? ! מיר לעבען, אַרבייטען, האַווען, און האַדעווען אויס, מיר ערציהען קינדער וועלכע וועלען זיין פרעמד צו אונזער ש"ס ופוסקים, און פיעלע, זעהר פיעלע פון זיי וועלען ניט קענען איבערלייענען די מצבה פון זייערע עלטערען, אויב די מצבה איז מיט העברעאישע ווערטער, אין לשון קודש! ...

רבותי! זייט מקבר די אַלמע שמות בכבוד, און קויפט נייע ספרים פאַר דעם נייעם אידישען דור אין אמעריקא. דער עיקר איז אַז אונזערע יונגע קינדער זאלען נאָמ'ס וואָרט לעהרנען און גוט שטודירען, וועלען מיר דאָן זוכה זיין קומען צוריק אַהיים, צוריק אין ארץ ישראל, ארץ האבות והבנים, און מיר וועלען דארט לעבען אַ גליקליכען לעבען, אַ לעבען פון קדושה וטהרה על פי תורת ישראל, קדושת החיים על פי קדושת התורה בארצנו הקדושה, במהרה בימינו, אמן! ואמן!

